

K

II 573/2004

120040652,1

COBISS •

arhivi

Zbornik ob petdesetletnici Arhivskega društva Slovenije

*Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 27, št. 1
Ljubljana 2004*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

© 2004 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p.p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 241 42 00

telefaks: (01) 241 42 69

e-pošta: matevz.kosir@gov.si

http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/ads__publikacije.htm

Glavni in odgovorni urednik: dr. Matevž Košir (Ljubljana)

Tehnična urednica: Tatjana Šenk (Ljubljana)

Uredniški odbor: Zdenka Bonin (Koper), dr. Boris Golec (Ljubljana), Marija Hernja Masten (Ptuj), Jozo Ivanovič (Zagreb), Andrej Nared (Ljubljana), dr. Alfred Ogris (Celovec), Blaž Otrin (Ljubljana), mag. Slavica Tovšak (Maribor), Ivanka Uršič (Nova Gorica), dr. Ivanka Zajc - Cizelj (Celje), Barbara Žižmund (Ljubljana)

Redakcija te številke je bila zaključena 09. 08. 2004

Revija izhaja dvakrat letno. Cena posamezne številke je 3000 SIT.

Lektorica: Eva Blumauer

Prevodi: Bojana Šuper (angleščina), Wolfgang Zitta (nemščina), Anna Nizza (italijanščina)

Fotografska dela: Borut Jurca

UDK: Tina Puhan

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d.d. Ljubljana, 02083-0019446150

Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d.o.o., Notranje Gorice

Tisk: Grafika - M s.p.

Naklada: 500 izvodov

arhivi

Zbornik ob 50-letnici Arhivskega društva Slovenije

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 27, št. 1 *Ljubljana 2004*

Na predhodni strani: Ljubljana, okoli 1952. Foto Vlastja Simončič.
Zgodovinski arhiv Ljubljana, Fototeka, Poz II/E7, št. 113.

KAZALO

Zbornik ob 50-letnici Arhivskega društva Slovenije

OB 50-LETNICI ARHIVSKEGA DRUŠTVA SLOVENIJE

Predgovor: Pet desetletij delovanja Arhivskega društva Slovenije (Mira Hodnik)	1
Marija Oblak Čarni , Arhivsko društvo Slovenije v letih 1994–2004 Ob petdesetletnici društva	3
Andrej Nared , Člani Arhivskega društva Slovenije v letu 2004	21
Peter Ribnikar , Od objave Splošnega zakona o državnih arhivih do ustanovitve Društva arhivskih delavcev Slovenije	25
Jože Žontar , Vloga društva pri prenovi arhivske dejavnosti	33
Vasilij Melik , Arhivski spomini	43
Vladimir Kološa , Nekaj utrinkov iz časov mojega tajnikovanja v Arhivskem društvu Slovenije (1976–1983)	47
Marija Oblak Čarni , "Arhivarji pa lahko pridejo kadar želijo..." Odprto pismo o neizpoljenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo (1973)	51
Vladimir Kološa , Arhivsko društvo Slovenije in Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije – slovenska in jugoslovanska arhivistika v drugi Jugoslaviji (s poudarkom na obdobju med VIII. in X. zveznim arhivskim kongresom 1976–1984)	57
France M. Dolinar , Zbirka Viri	65
Ema Umek, Matevž Košir , Revija Arhivi	69
Mija Mravlja , Poskus prikaza strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije ali Arhivčkovi se potepajo 1954–2004	73

ČLANKI IN RAZPRAVE

Drago Kunej , Vpliv svetlobe na obstojnost CD-R nosilcev	83
Nataša Golob , Dekorativne obreze na srednjeveških kodeksih: pričevalnost likovnih del	93
Zdenka Bonin , Pokopavanje v samostanski cerkvi manjših bratov konventualcev sv. Frančiška v Kopru med leti 1719 in 1806 ter razpustitev samostana	109

Andrej Hudomalj , Ministrovanje ministra Franca Snoja	121
Ljiljana Šuštar , Šest tovarišic in dva moška. Partijsko gradivo Idrijsko-Cerkljanskega kot vir za krajevno zgodovino	131
Pavle Čelik , Orožništvo leta 1866 na sedanjem ozemlju Republike Slovenije	137
Ivanka Zajc Cizelj , Pravna osnova za delovanje društev (1849–1941)	145
Stanislav Južnič , Hacquetova bibliografija	167

INHALTVERZEICHNIS

INDICE

INDEX

Sammelband anlässlich des 50-jährigen Jubiläums des Archivalischen Vereins Sloweniens
Raccolta in onore dei 50 anni della Società archivistica slovena
 Proceedings on the 50th anniversary of the Archival Association of Slovenia

Anlässlich des 50-jährigen Jubiläums des Archivalischen Vereins Sloweniens
In occasione dei cinquant'anni della Società archivistica slovena
 50th anniversary of the Archival Association of Slovenia

Vorwort: Fünf Jahrzehnte Tätigkeit des Archivalischen Vereins Sloweniens	1
<i>Prefazione: Cinque decenni di attività della Società archivistica slovena</i>	
Preface: 50 years of the Archival Association of Slovenia (Mira Hodnik)	
Marija Oblak Čarni, Der archivalische Verein Sloweniens in den Jahren 1994–2004. Anlässlich des 50-jährigen Vereinsjubiläums	3
<i>La società archivistica slovena negli anni 1994–2004 in occasione del cinquantenario della società</i>	
The Archival Association of Slovenia from 1994 to 2004 and its 50 th anniversary	
Andrej Nared Mitglieder des Archivalischen Vereins Sloweniens 2004	21
<i>Membri della società archivistica slovena nel 2004</i>	
Members of the Archival Association of Slovenia in 2004	
Peter Ribnikar, Von der Veröffentlichung des allgemeinen Gesetzes über die Staatsarchive bis zur Gründung des Vereins der Archivare Sloweniens	25
<i>Dalla pubblicazione della legge generale sugli Archivi di Stato alla fondazione della Società degli impiegati archivistici della Slovenia</i>	
From the publication of the general act on state archives to the establishment of the Archival Association of Slovenia	
Jože Žontar, Die Rolle des Vereins bei der Erneuerung der archivalischen Tätigkeit	33
<i>Il ruolo della società sulla riorganizzazione dell'attività archivistica</i>	
The role of the Association in the renovation of archive activities	
Vasilij Melik, Archivalische Erinnerungen	43
<i>Ricordi di archivio</i>	
Archival memoirs	
Vladimir Kološa, Einige Gedanken aus meiner Zeit als Schriftführer des Archivalischen Vereins Sloweniens (1976–1983)	47
<i>Alcuni momenti del periodo in cui ero segretario della Società archivistica slovena, (1976–1983)</i>	
Highlights from my term of office as a secretary of the Archival Association of Slovenia (1976–1983)	
Marija Oblak Čarni, "Die Archivare können kommen, wann immer sie es wünschen ..." Offener Brief über das nicht erfüllte archivalische Abkommen zwischen Jugoslawien und Österreich (1973)	51
<i>"Gli archivisti possono venire quando vogliono..." Lettera aperto sul disatteso accordo archivistico tra Jugoslavia e Austria (1973)</i>	
"Archivists, however, can come as they please..." Open letter (1973) on unimplemented archival agreement between Yugoslavia and Austria	
Vladimir Kološa, Der archivalische Verein Sloweniens und der Vereinsverband der Archivare Jugoslawiens. Das slowenische und jugoslawische Archivwesen im zweiten Jugoslawien (mit Betonung des Zeitabschnitts zwischen dem VII. und X. Bundeskongress 1976–1984)	57
<i>La Società archivistica slovena e l'Unione (delle società) degli impiegati archivistici della Jugoslavia – l'archivistica slovena e jugoslava nella seconda Jugoslavia (ed in particolare il periodo tra l'VIII e il X congresso archivistico federale 1976–1984)</i>	
The Archival Association of Slovenia and the Association (of societies) of Yugoslav archivists – Slovenian and Yugoslav archivistics in the second Yugoslavia (with emphasis on the period between the VIII. and X. federal archival congresses from 1976 to 1984)	

France M. Dolinar,	Die Sammlung Quellenmaterial ..... 65 <i>La collana Fonti</i> VIRI Series
Ema Umek, Matevž Košir,	Die Zeitschrift Arhivi ..... 69 <i>La rivista Arhivi</i> Arhivi Magazine
Mija Mravlja,	Versuch einer Darstellung der Fachexkursionen des Archivalischen Vereins Sloweniens 1954–2004 ..... 73 <i>Bozza di presentazione delle escursioni di studio della Società archivistica slovena</i> <i>ovvero gli Arhivčkovi vanno in giro 1954–2004</i> Brief presentation of professional excursions of the Archival Association of Slovenia – The Archives on a day trip (1954–2004)

AUFSÄTZE UND ABHANDLUNGEN**ARTICOLI E TRATTATI****ARTICLES AND PAPERS**

Drago Kunej,	Der Einfluss des Lichts auf die Beständigkeit der CD-ROM ..... 83 <i>L'influenza della luce sulla resistenza dei supporti CD-R</i> Influence of light on the durability of CD-R storage media
Nataša Golob,	Dekorative Schnitte in mittelalterlichen Kodizes: Die Aussage künstlerischer Arbeiten ..... 93 <i>Intagli decorativi sui codici medievali: testimonianza delle opere figurative</i> Decorative edges in Middle Age codes: Message conveyed in the works of art
Zdenka Bonin,	Die Bestattung in der Klosterkirche der Konventualen des hl. Franziskus in Koper zwischen 1719 und 1806 und die Klosterauflösung ..... 109 <i>La sepoltura nella chiesa del monastero dei Frati Minori Conventuali di S. Francesco</i> <i>a Capodistria tra gli anni 1719 e 1806 e la chiusura del monastero</i> Burials in the convent church of the order of Friars Minor Conventual in Koper from 1719 to 1806 and the dissolution of the convent
Andrej Hudomalj,	Die Amtsführung des Ministers Franc Snoj ..... 121 <i>Gli anni in cui Franc Snoj ha ricoperto la carica di ministro</i> Minister France Snoj's term of office
Ljiljana Šuštar,	Sechs Genossinnen und zwei Männer. Das Material der Kommunistischen Partei Sloweniens von Idrijsko-Cerkljansko als Quelle der lokalen Geschichte ..... 131 <i>Sei compagne e due uomini, il materiale del Partito della zona di Idria (Idrija)</i> <i>e Circhina (Cerkno) quale fonte per la storia locale</i> Six women comrades and two men – Party materials from Idrija and Cerkljansko region as a source for local history
Pavle Čelik,	Die Gendarmerie im Jahr 1866 auf dem jetzigen Territorium der Republik Slowenien ..... 137 <i>La gendarmeria nel 1866 sull'attuale territorio della Repubblica di Slovenia</i> Gendarmerie in 1866 in the territory of the present Republic of Slovenia
Ivanka Zajc Cizelj,	Die Rechtsgrundlage der Vereinstätigkeit (1849–1941) ..... 145 <i>La base legale per l'attività delle società (1849–1941)</i> Legal basis for the operation of societies (1849–1941)
Stanislav Južnič,	Die Bibliographie von Baltassar Hacquet ..... 167 <i>La bibliografia di Hacquet</i> Hacquet's bibliography

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.
2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 214, e-pošta: matevz.kosir@gov.si.

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ☞ Prispevki morajo biti oddani v dvojni obliki: v elektronski obliki in odtisnjeni na papir (razmik 1,5 vrstice).
- ☞ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* naj obsegajo do 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ☞ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirk* morajo obvezno vsebovati izvleček v obsegu do 250 besed in ključne besede, primerne za indeksiranje.
- ☞ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ☞ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Podnapisi z navedbo nahajališča vira naj bodo priloženi na posebnem listu.
- ☞ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture načeloma opravi uredništvo.
- ☞ Prispevkov ne vračamo; o zavrnjenih prispevkih avtorje obvestimo.
- ☞ Avtorje prosimo, da upoštevajo zgornja navodila. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.

Ljubljana, 04. 06. 2003

Uredništvo Arhivov

Ob 50-letnici Arhivskega društva Slovenije

Pet desetletij delovanja Arhivskega društva Slovenije

Letos Arhivsko društvo Slovenije praznuje petdesetletnico svojega delovanja. Pred nami je glasilo ARHIVI, ki je posvečeno temu jubileju. Avtorji prvega sklopa tokratne številke so se s svojimi prispevki sprehodili skozi čas in v luči svojega spomina obudili društveno zgodovino. Kratek sprehod po prispevkih prepriča, da so res vredni branja.

Dolgoletna predsednica Marija Oblak Čarni kljub upokojitvi še vedno rada sodeluje z društvom. V prvem prispevku je pripravila sistematičen in izčrpen pregled delovanja društva v zadnjem desetletju in tako dopolnila zbornik "Arhivsko društvo Slovenije – 40 let" (Ljubljana 1995). Na ta način je "pokritih" vseh petdeset let našega dela. Poleg tega Marija Oblak Čarni govori tudi o odprtem pismu o neizpolnjenem arhivskem sporazumu med Avstrijo in Italijo, s katerim je društvo v sedemdesetih letih obudilo prizadevanja za vrnitev arhivskega gradiva iz Avstrije.

Peter Ribnikar nam predstavlja razmere v Osrednjem državnem arhivu Slovenije v prvem desetletju po vojni, spominja pa se tudi prvih let svojega službovanja in ustanovnega občnega zbora Društva arhivskih delavcev Slovenije.

Dr. Jože Žontar v svojem članku podrobneje opisuje prvo zasedanje Arhivskega društva Slovenije v Novem mestu leta 1962. V slovenski arhivistiki se je namreč nabralo veliko splošnih problemov, ki naj bi jih pomagalo reševati tudi društvo. Torej je bila takrat vloga društva pri razvoju arhivske dejavnosti zelo pomembna.

Dr. Vasilij Melik obuja spomine na sodelovanje z arhivsko stroko, s katero je (bil) povezan najprej kot arhivar, pozneje pa kot raziskovalec arhivskega gradiva in dejaven član Arhivskega društva Slovenije.

Mag. Vladimir Kološa je s svojima prispevkoma osvetlil dogajanje v času njegovega "tajnikovanja" (1976–1983). Opisal je povezanost slovenske arhivistike z jugoslovansko, ko je delovala Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije. V drugem prispevku pa opisuje pomembne razvojne pridobitve slovenske arhivistike, kot so začetek izhajanja strokovnega glasila Arhivi in objavljanj arhivskega gradiva v seriji Viri. Poleg tega v obeh prispevkih skrbi za našo dobro voljo.

Urednik zbirke Viri dr. France M. Dolinar se spominja pobude in programa sekcije za občo in narodno zgodovino pri Inštitutu za zgodovino SAZU in Arhivskega društva Slovenije za sistematično objavljane pomembnih zgodovinskih virov ter zasnovanja zbirke Viri. V premislek nam vsem je navedel nerazjasnjeni položaj zbirke znotraj ADS in problematiko financiranja zbirke.

O težavnih začetkih glasila Arhivi in skoraj treh desetletjih neprekinjenega izhajanja pišeta dr. Ema Umek in urednik dr. Matevž Košir.

Da pa se znajo in hočejo člani društva poleg resnega dela tudi zabavati in družiti, nam Mija Mravlja dokazuje s spomini na strokovne in manj strokovne izlete ADS. Mnogo je bilo prevoženih in prehojenih kilometrov širom po Evropi, a tudi klicu Daljnega vzhoda se ni bilo moč upreti. Mija (ki se ne zna narisati) s pomočjo Sandija iz Celja, je res enkratna.

Društvo je bilo ustanovljeno na pobudo arhivske sekcije Zgodovinskega društva Slovenije in Arhivskega sveta LRS. Ustanovni občni zbor društva je bil 27. aprila 1954. Že od samega začetka ima društvo svoj program, ki ga spoštujemo in uresničujemo še danes. V ta okvir sodijo spodbujanje in pospeševanje arhivistike ter razvoja arhivske službe ter urejanje in uporaba arhivskega gradiva za potrebe zgodovinskega in drugih znanosti. Veliko pozornosti je društvo ves čas namenjalo izobraževanju in izpopolnjevanju arhivistov. V današnjem času pa se mi zdi pomembno zlasti spodbujanje zavesti o pomenu arhivskega gradiva ter seznanjanje javnosti z arhivsko službo in dejavnostjo arhivov – ohranjanjem in varovanjem arhivskega gradiva ter popularizacijo arhivske vede na ozemlju Republike Slovenije. Zavedamo se, da modernizacija in razvoj prinašata kar nekaj zadreg tudi v arhivske prostore. Po letu 1991 so se v arhivski zakonodaji dogajale velike spremembe. Ponovno je v pripravi novi zakon o arhivih. Vedno več je govora tudi o reorganizaciji arhivov. Pri ustvarjalcih arhivskega gradiva nastaja vedno več dokumentarnega gradiva, ki ga je oziroma ga bo potrebno ovrednotiti kot arhivsko gradivo. Poleg tega je v zadnjih letih v razcvetu digitalizacija; pri ustvarjalcih nastajajo dokumenti na novih no-

silnih zapisov. Prav vprašanje, kako arhivirati (digitalizirane) podatke na novih nosilcih zapisov, postaja predmet našega zanimanja in razprav. Mnenja so precej različna. O tem smo že veliko razpravljali, razprave pa bodo še potrebne. Vprašanje pa je, kakšno vlogo bo pri tem društvo sploh imelo.

Znanja zgodovine, arhivistike in prava ne zadoščajo več. Arhivisti si moramo ob svojem delu širiti znanje tudi na preostalih področjih in spremljati spremembe organizacije ustvarjalcev arhivskega gradiva. Torej moramo biti arhivisti še pravniki, ekonomisti, komunikologi, tehniki, računalnikarji, predvsem pa diplomati, saj še vedno največ časa porabimo za prepričevanje ustvarjalcev arhivskega gradiva o neprecenljivi vrednosti le-tega in kako pomembno je, da ga oddajo v pristojni arhiv, pa čeprav jih k temu že tako zavezuje zakon. Mislim, da bi v takih primerih lahko več sodelovali z arhivskim inšpektorjem. Ali bomo kdaj prevzeli vse gospodarske fonde do lastninjenja podjetij leta 1991? Drugo vprašanje pa je, ali imamo dovolj skladiščnih prostorov. Veliko je še nerešenih problemov. Prav je, da se o teh problemih pogovarjamo, izmenjujemo mnenja in ozaveščamo javnost.

Društvo je že do sedaj svoje temeljne programske usmeritve uresničevalo in reševalo na sestankih, posvetovanjih, zborovanjih, seminarjih in tečajih. Organiziralo pa je tudi širše zastavljene akcije in k tem povabilo strokovnjake za razna področja. Kljub pogostim finančnim težavam je društvo svojim članom vedno omogočalo udeležbo na arhivskih srečanjih v tujini in se bo trudilo, da ta dejavnost ne bo zamrla.

Kot sem že omenila, se je društvo vedno posvečalo izobraževanju mlajših sodelavcev. Že v sedemdesetih letih je iskalo še druge možnosti za izobraževanje arhivistov. Na Oddelku za zgodovino ljubljanske Filozofske fakultete je od leta 1978/79 arhivistika vključena v študijski program, tako da arhivisti prihajajo v arhive že z osnovnim znanjem.

Društvo se ves čas svojega delovanja ukvarja tudi z založniško dejavnostjo. Začelo je že v šestdesetih letih z izdajanjem publikacij, namenjenih seznanjanju javnosti z arhivsko dejavnostjo (Arhivi – od pisarne do zakladnice zgo-

dovine, 1966; Arhivi v Sloveniji, 1970) pa tudi učbenikov za delavce v arhivih (Arhivska tehnika, 1972; Arhivistika, 1973; Zgodovina arhivistike in arhivske službe, 1976). Od leta 1978 redno izdaja strokovno revijo Arhivi – glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije, ki je namenjena obravnavi splošnih strokovnih vprašanj (do leta 2000 je izhajala po ena dvojna številka na leto, odtlej izideta po dve enojni). Od leta 1980 izhaja tudi zbirka Viri (doslej je izšlo 20 zvezkov), ki je namenjena objavljanju zgodovinskih virov, pomembnih za slovensko nacionalno zgodovino. Vse društvene publikacije so predmet mednarodne izmenjave.

Z omenjenimi publikacijami je nastala dodatna vez med arhivi in ustvarjalci arhivskega gradiva, ne nazadnje pa skušamo arhivski delavci s svojim glasilom predstaviti naše delo širši javnosti, zaradi katere konec koncev našo pisno dediščino tudi hranimo.

Nedvomno je društvo v svojih petdesetih letih delovanja nenehno igralo povezovalno vlogo. V veliki meri gre zasluga prav prvim vodilnim osebam in vsem drugim članom društva, ki so zastavili in izpeljali temeljne naloge društva, ki smo jih lahko člani pozneje le sprejeli, negovali in dopolnjevali, saj moramo tudi arhivski delavci nenehno spremljati smernice v svoji stroki. Koliko entuziazma in strokovne avtoritete članov iz začetnih let delovanja društva je ostalo do danes, naj vsak presodi sam.

Naj bo Arhivsko društvo Slovenije tisto, ki bo imelo velik vpliv na zakonodajo o arhivih in organizacijo arhivov po Sloveniji! Naj bo društvo še vedno vez med stroko in ustvarjalci!

Zavedati se moramo, da je naša prva naloga hraniti in ohraniti arhivsko gradivo, ga urejati in popularizirati, saj lahko le tako govori in ni več namenjeno samo sebi. Čaka nas veliko dela, zato veselo na delo za novih petdeset let.

Na koncu bi se rada zahvalila vsem avtorjem prispevkov jubilejne številke in uredništvu Arhivov, Ministrstvu za kulturo, ki društveni program finančno podpira, in donatorjem, ki so omogočili izvedbo nekaterih projektov v jubilejnem letu.

Mira Hodnik
predsednica Arhivskega društva Slovenije

UDK 930.25:061.23(497.4)"1994/2004"
Prejeto: 16. 7. 2004

Arhivsko društvo Slovenije v letih 1994–2004 Ob petdesetletnici društva

MARIJA OBLAK ČARNI

direktorica Arhiva Republike Slovenije v pokoju, Brdnikova ulica 34a, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Prispevek daje sistematičen in izčrpen pregled delovanja Arhivskega društva Slovenije v zadnjem desetletju. Avtorica uvodoma povzema določila društvenih pravil; sledi kratek oris dela društvenih organov. Zelo podrobno, z navedbo vsebine referatov in povzetkom zaključkov, so predstavljena arhivska posvetovanja (tri) in zborovanja (šest). Dalje je govor o bogati izdajateljski dejavnosti, mednarodnem sodelovanju (udeležba na kongresih, simpozijih in zborovanjih v tujini), različnih oblikah popularizacije arhivskega dela in prvi podelitvi Aškercjeve nagrade in priznanja. Prispevek končuje seznam članov društvenih odborov in uredništev (1994–2004), na katerega se navezuje aktualni seznam članov Arhivskega društva Slovenije.

KLJUČNE BESEDE: Arhivsko društvo Slovenije, pravila društva, arhivska posvetovanja, arhivska zborovanja

ABSTRACT

THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA FROM 1994 TO 2004 AND ITS 50TH ANNIVERSARY

This paper gives a systematic and detailed overview of the operation of the Archival Association of Slovenia in the last decade. The author summarises the provisions of the Association's statute and briefly describes the work of the Association's bodies. The description of the archival deliberations (three) and conventions (six) goes into great detail, stating the contents of the papers and summary of their conclusions. The author also describes flourishing publishing activity, international cooperation (attendance at congresses, symposiums and conventions abroad), various forms of popularisation of archival work, and the first conferring of the Aškerc award. The paper concludes with a list of members of the Association's committees and editorial offices (1994–2004), which also includes the current list of members of the Archival Association of Slovenia.

KEY WORDS: Archival Association of Slovenia, the Association's statute, archival deliberations, archival convention

Arhivsko društvo Slovenije praznuje letos svojo petdesetletnico. Društvo šteje nekaj več kot 220 članov in ima status društva v javnem interesu; ustanovljeno je bilo 27. aprila 1954 v Ljubljani. Ob štiridesetletnici je izšla publikacija Arhivsko društvo – 40 let¹ s podrobnejšim prika-

zom dotedanjega delovanja, zato se v prispevku omejujemo le na zadnje desetletje. Glavni vir podatkov o delu in razvoju društva je glasilo Arhivi in društveni arhiv, ki ga za zadnjih deset let še hrani društvo samo.

Tudi v tem desetletju sta bila glavni namen in poslanstvo društva razvoj stroke in povezovanje arhivskih delavcev. Velike družbene spremembe v začetku devetdesetih let pa so za arhive prinesle številne nove naloge. Z osamosvojitvijo je

¹ Arhivsko društvo Slovenije – 40 let. Tone Ferenc, Arhivsko društvo Slovenije – 40 let, Ljubljana 1995, Arhivi XVIII (1995), 1–2, str. 159–160.

prenehalo članstvo v Zvezi arhivskih delavcev Jugoslavije, katere član je bilo društvo ves čas. Delovalo je sicer samostojno, a je dejavno sodelovalo in v zvezi preverjalo svoje zamisli in delo. Družbene spremembe so zahtevale spremembo arhivske zakonodaje in spremembo društvenih pravil. Osamosvojitve države je postavila vprašanje sukcesije arhivskega gradiva nekdanje federacije. Velik izziv so nove tehnologije. Društvo se je odzivalo zahtevam novega časa. Postalo je bolj dejavno v povezovanju z drugimi arhivskimi službami in društvu. V zadnjem času je obnovilo strokovne povezave z arhivskimi službami nekdanjih jugoslovanskih republik. Kot društvo samostojne države je dobilo tudi nove možnosti za vključevanje v mednarodne arhivske organizacije ter sodelovanje in preverjanje v širšem krogu strokovnih organizacij.

Društvena pravila

Arhivsko društvo je pripravilo spremembe in dopolnila svojih pravil in jih uskladilo z novim zakonom o društvih (1995). Prizadevalo si je, da bi ohranilo status strokovnega združenja, ki dela v javnem interesu. Po posvetih na Ministrstvu za kulturo² in temeljitih razpravah med članstvom je bil osnutek pravil pripravljen in sprejet na izrednem občnem zboru septembra 1995, končno besedilo pa na občnem zboru aprila 1996.³ Hkrati so pripravili in sprejeli tudi Pravilnik o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za posebne dosežke v arhivistiki. Nova pravila obsegajo 65 členov, združenih v devet poglavij.

I. V prvem poglavju je Arhivsko društvo Slovenije opredeljeno kot pravna oseba zasebnega prava, ki deluje na območju vse Slovenije in ima sedež v Ljubljani. Sodeluje lahko z drugimi sorodnimi organizacijami in se lahko samostojno včlanjuje v sorodne mednarodne in tuje organizacije, ki imajo sorodne cilje. Delo društva je javno. Njegov namen je spodbujanje arhivističnih raziskav, združevanje arhivskih delavcev in drugih občanov in pravnih oseb, zainteresiranih za arhive in arhivsko dejavnost, razvoj varstva arhivskega gradiva in zavesti o njegovem pomenu ter spodbujanje uporabe gradiva za raz-

iskovalne in druge potrebe. Društvo uresničuje namen v obliki prirejanja posvetovanj, zborovanj in strokovnih ekskurzij, s sodelovanjem v mednarodnih arhivskih organizacijah in izdajo publikacij. Delo društva je nepridobitne narave. Člani ne morejo imeti nobenih finančnih koristi od sredstev društva. Društvo je član Mednarodnega arhivskega sveta.

II. Društvo ima redne in častne člane. Njihove pravice in dolžnosti so: voliti in biti izvoljen v organe društva, sodelovati pri delu društvenih organov, biti obveščeni o delu in finančno materialnem poslovanju društva, biti povabljeni na sestanke, posvetovanja, zborovanja in seminarje, sodelovati pri oblikovanju društvenih programov, redno plačevati članarino in se ravnati po društvenih pravilih. Članstvo v društvu je prostovoljno. Z enakimi pogoji se lahko včlanijo državljani Republike Slovenije in tuji državljani. Sprejeti so na podlagi pisne prijave. Članstvo preneha s smrtjo, izstopom, črtanjem zaradi neplačevanja članarine in izključitvijo po sklepu častnega razsodišča. Za častnega člana lahko izvršni odbor predlaga člana, ki ima izjemne zasluge za razvoj arhivistike. Imenuje ga občni zbor. Društvo ima lahko sponzorje; to so lahko fizične ali pravne osebe.

Društvo podeljuje svojim članom Aškerčeve nagrade za posebne zasluge za razvoj arhivistike in Aškerčeva priznanja za posebne dosežke v arhivistiki. Kandidate izbere na podlagi razpisa posebna komisija, potrdi pa izvršni odbor. Podelitev je praviloma ob dnevu arhivov.

III. Višino letne članarine določa občni zbor. Poravnati jo je treba v začetku poslovnega leta, to se začne s 1. januarjem.

IV. Organi društva so občni zbor, izvršni odbor, predsednik in podpredsednika, strokovne skupine, uredniški in izdajateljski odbori glasil in publikacij, nadzorni odbor in častno razsodišče.

Občni zbor predstavljajo vsi društveni člani in je najvišji organ društva; vsi drugi organi so mu za svoje delo odgovorni. Občni zbor sprejema pravila in druge splošne akte društva, programske usmeritve, letne delovne programe in poročila, finančne načrte in zaključne račune. Razrešuje, imenuje in voli organe društva, blagajnika, tajnika in predsednika, imenuje častne člane, odloča o prenehanju društva, dokončno odloča o izključitvi člana, odloča o drugostopenjskih pritožbah. Občni zbor je lahko redni ali izredni. Redni občni zbor skliče izvršni odbor vsaj enkrat letno, izredni pa je sklican po potrebi na zahtevo izvršnega odbora ali najmanj 20 članov društva.

Izvršni odbor vodi delo društva med dvema občnima zboroma. Šteje največ 13 članov. Sestavljajo ga predsednik, podpredsednik, tajnik in blagajnik ter člani. Uredniki društvenih glasil so člani izvršnega odbora po položaju, preostali člani pa so izvoljeni na občnem zboru. Mandat

² Predsednike društev je minister za kulturo Janez Dular povabil na posvet o dejavnosti društev in njihovem statusu. Ko je prevzel ministrstvo Jožef Školč, je predsednike društev povabil na delovno kosilo, kjer so razpravljali o isti problematiki (podatek M. Hernja Masten.)

³ M. Trebše Štolfa, Delovno poročilo Arhivskega društva Slovenije za mandatno obdobje marec 1994–april 1996, Arhivi XIX (1996), 1–2, str. 153–154. Pravila in (prvi) Pravilnik o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za posebne dosežke v arhivistiki sta s kratkim historiatom društva objavljena v posebni brošurici Arhivsko društvo Slovenije, 1996, 16 str.

traja dve leti. Lahko so izvoljeni drugič, izjemoma tretjič. Seje izvršnega odbora sklicuje predsednik, in to vsaj štirikrat na leto. Na sejah je voden zapisnik.

Predsednika društva voli občni zbor na podlagi predloga izvršnega odbora izmed članov odbora za dve leti, lahko je izvoljen še za eno mandatno dobo, izjemoma še za tretje. Predsednik je odgovoren izvršnemu odboru in občnemu zboru.

Znotraj društva izvršni odbor lahko ustanovi posebne *strokovne skupine*, organizirane po interesnem principu članstva, npr. za državne, gospodarske arhive ipd. Strokovne skupine niso pravne osebe in so odgovorne izvršnemu odboru. Nalogi strokovnih skupin sta ugotavljanje in obravnavanje problemov, ki so za skupino specifični.

Društvo sodeluje z arhivi v Republiki Sloveniji. Izdaja revijo *Arhivi*. Izdajateljski svet in uredniški odbor sta imenovana. Uredniški odbor šteje 11 članov; imenuje ga občni zbor, in sicer za dve leti. Po preteku mandata je lahko ponovno imenovan. Vsak arhiv ima v uredniškem odboru vsaj po enega člana. Predsednik društva je član po položaju. Društvo izdaja publikacijo *Viri*. Uredniški odbor *Virov* šteje 5 članov, od teh so 4 iz vrst članov društva, predsednik društva je član uredništva po položaju.

Za nadzorovanje in spremljanje dela društva in njegovih organov občni zbor izvoli *tričlanski nadzorni odbor*.

V. *Tajnik* vodi evidenco članstva, sopodpisuje finančno-materialne listine in opravlja za društvo administrativna in podobna opravila. Izvoli ga občni zbor na predlog izvršnega odbora, in sicer za dve leti. Po preteku mandata je lahko ponovno izvoljen, izjemoma tudi za tretje mandatno obdobje.

VI. *Viri* materialnih sredstev so vpisnina, članarina, sredstva po pogodbah, darila, volila, dohodki od publikacij in kotizacija. Če društvo ustvari presežek prihodkov nad odhodki, ga mora porabiti za opravljanje dejavnosti, za katero je bilo ustanovljeno. Delitev premoženja med člane ni možna.

Vsako leto na rednem občnem zboru člani obravnavajo in sprejmejo zaključni račun.

Blagajnik vodi finančno in materialno poslovanje po pravilniku, s katerim je društvo določilo način vodenja in izkazovanje podatkov. Pravilnik mora biti v skladu z računovodskimi standardi za društva. Delo blagajnika je javno. Izvršni odbor lahko določi stalno ali občasno nagrado (v skladu s finančnim načrtom) za opravljanje posameznih strokovnih, tehničnih in drugih opravil v društvu.

VII: Za reševanje medsebojnih sporov, ki izhajajo iz društvenega delovanja, občni zbor izvoli *častno razsodišče*, in sicer za dve leti. Sestavljajo ga trije člani in dva namestnika. Častno razsodišče se sestaja na podlagi pisnih zahtev

članov ali organov društva. Častno razsodišče vodi postopek in izreka disciplinske ukrepe v skladu z disciplinskim pravilnikom.

VIII. Društvo preneha s sklepom občnega zbora, po samem zakonu, če se število članov zmanjša na manj kot 10. Če društvo preneha delovati, se njegova finančno-materialna sredstva izročijo Zvezi zgodovinskih društev Slovenije.

IX. V končnih določbah je razložen postopek za sprejemanje pravil, njihovih dopolnil in sprememb ter o začetku veljavnosti in uresničevanja pravil.

Občni zbori

V zadnjem desetletju (april 1994–april 2004) je bilo deset rednih in en izredni občni zbor. Društvo je sklicevalo občne zборе vsako leto. Na njih so člani sprejemali letna delovna poročila in programe za naslednje leto. Vsako drugo leto pa so bili na občnih zbore izvoljeni društveni organi in uredniški odbori društvenih glasil. Na občnih zbore so društvo in arhivi predstavili svoje publikacije, ki so jih izdali v minulem letu. Izredni občni zbor je bil sklican leta 1995 na zborovanju na Ptuju. Takrat so člani sprejeli osnutek društvenih pravil in osnutek pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj. Končno besedilo obeh aktov pa je bilo sprejeto na rednem občnem zboru naslednje leto. Na občnem zboru leta 1998 je bila sprejeta sprememba pravilnika o Aškerčevih nagradah in Aškerčevih priznanjih ter sprememba glede organiziranja društvenih posvetovanj in zborovanj. Nekaj občnih zborov je bilo slavnostnih. Tako so bili na zboru 3. aprila 1996 imenovani za častne člane društva⁴ Antoša Leskovec, Ema Umek, Vladimir Valenčič in Aleksander Videčnik, na občnem zboru ob 50-letnici društva, 15. aprila 2004, pa Jože Mlinarič, Marija Oblak Čarni, Peter Ribnikar, Milica Trebše Štolfa in Jože Zontar.

Izvršni odbor, komisije, (delovne) skupine

Izvršni odbor je pripravljala občne zборе, opravljal naloge po naročilu občnega zbora in druge tekoče in nujne naloge. Tako je npr. leta 1994, med vojno v Bosni, razpravljala o pomoči kolegom v arhivih v Sarajevu, v letih 1994–1995 o stanju Arhivsko muzejske službe na Univerzi v Ljubljani, pripravila posebno peticijo o tem in jo poslala rektorju univerze, arhivski matični službi in drugim kompetentnim inštitucijam.⁵

⁴ ADS, spisi 1996; Zapisnik občnega zbora društva, 3. aprila 1996.

⁵ ADS, spisi 1994–1995; Peticija o Arhivsko muzejski službi Univerze v Ljubljani.

Občni zbor. Ljubljana, 2. marec 1994, AS 135, Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, a. e. 15.

Za določene naloge, ki so zahtevale daljše priprave, je izvršni odbor imenoval posebne skupine ali komisije, tako za pripravo zborovanj, obravnavo problematike določenih vrst gradiva (upravni fondii, gospodarski fondii), za popis arhivskega gradiva zunaj arhivskih ustanov, za ugotavljanje načinov marketinga v arhivih ipd. V obravnavanem času je skušal oživiti tudi nekdanjo sekcijo za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom, kot nekakšno strokovno skupino, a za to ni bilo dovolj zanimanja.⁶

Zakonodaja

Društvo je spremljalo pripravo nove arhivske zakonodaje. Od začetka v letu 1992 je spremljalo priprave za arhivski zakon. O njem je razpravljalo na sejah izvršnega odbora.⁷ Zbiralo je pobude in pripombe arhivov in jih posredovalo pripravljalcem zakona. Ko je bil leta 1994 predlog pripravljen, je društvo imenovalo skupino (Zontar, Trebše Štolfa, N. Zupančič, Tršan,

Holeman),⁸ ki naj bi uskladila pripombe in jih predlagala poslanskim skupinam pred sprejetjem v državnem zboru. Proceduralno delo do sprejetja je bilo opravljeno do srede leta 1996, a sprejetje zakona – arhivi so pričakovali, da bo sprejet do poletja – se je še zelo zavleklo. Društvo je opozarjalo, da je arhivsko gradivo zaradi dolgotrajnega pripravljavanja zakona v pravni praznini in ogroženo. Spomladi 1997 je skupaj z ravnatelji arhivov sprejelo Memorandum o sprejetju zakona.⁹ Poslali so ga Državnemu zboru Republike Slovenije s pozivom, da je treba zakon nemudoma sprejeti. Zakon o arhivih in arhivskem gradivu je bil sprejet konec marca 1997. Društvo je nato zbralo vprašanja arhivov v zvezi z njim in jih posredovalo piscem komentarja.

Društvo spremlja tudi priprave novega Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih, ki potekajo v zadnjem času.¹⁰

⁸ ADS, prav tam. Zapisnik seje IO ADS dne 20. 9. 1994.

⁹ ADS, spisi 1997; dopis 43/97, 20. 3. 1997.

¹⁰ ADS, zapisniki od 1998 dalje. Člani izvršnega odbora društva so se na seji 24. marca 2004 seznanili s predlogom novega Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. Zaradi številnih nejasnosti, ki jih je predlog prinašal, predvsem v delu o dokumentarnem gradivu, niso oblikovali konkretnih pripomb. Pozvali so vse člane društva, da v svojih arhivih angažirano sodelujejo pri pripravi pripomb za izboljš-

⁶ M. Bukošek, Poročilo za obdobje od 15. 3. 2000 do 14. 3. 2001; ADS, zapisniki od 1998 dalje; A. Pavšič Milost, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije v mandatnem obdobju marec 2000–april 2001, prav tam.

⁷ ADS, spisi 1994–1995, Pripombe izvršnega odbora ADS na Zakon o arhivih, 20. 4. 1994.

Predavanja, seminarji

Ob urejenem šolanju, redno izhajajoči strokovni reviji in dostopnosti vsakršnih informacij so članski sestanki s predavanji, seminarji in tečaji postali redki. Na občnem zboru 5. aprila 1995 je društvo v sodelovanju z republiškim arhivom organiziralo predavanje dr. Dušana Verbiča o lokalni samoupravi in arhivih.¹¹ Marca 1997 pa je arhivsko društvo skupaj z Arhivom Republike Slovenije organiziralo seminar¹² o pravnih vprašanjih, povezanih z uporabo arhivskega gradiva. Predavali so; Janez Strojansšek o izvajanju zakona o splošnem upravnem postopku v zvezi z izdajanjem aktov v arhivih, dr. Janez Šinkovec¹³ o uporabi arhivskega gradiva ter varovanju zasebnosti in osebnih podatkov in Andrej Zupančič¹⁴ o uporabi arhivskega gradiva in varstvu avtorskih pravic. V okviru izobraževanja je društvo prirejalo posvetovanja, zborovanja in ekskurzije.

Posvetovanja, zborovanja

Posvetovanja in zborovanja so bila prav v tem obdobju zelo pogosta, število referatov pa veliko. To kaže na pripravljenost arhivistov, da se študijsko lotevajo reševanja problemov, ki jih je arhivski službi prinesel novi čas. Razlik med posvetovanji in zborovanji, ki so se letno izmenjavala, v tem obdobju skoraj ni bilo več: vsa so trajala po več dni, povabljeni so bili tuji gostje, število referatov je bilo podobno, vedno je bil predhodno izdan zbornik. Le poimenovanje in številčenje je ostalo različno. Ker za to ni bilo več potrebe, je društvo na občnem zboru leta 1998 razlikovanje odpravilo. Večdnevna strokovna srečanja so bila odtlej imenovana in številčena kot zborovanja. Organiziranje zborovanj je vsako leto zahtevalo precej finančnih sredstev, ta pa je bilo zadnja leta vse težje zagotavljati. Zato in ob dejstvu, da je bilo v zadnjem obdobju veliko strokovnih vprašanj že obdelanih, je izvršni odbor društva leta 2002 sprejel sklep,¹⁵ da bodo zborovanja le vsaki dve leti, vmes pa po potrebi enodnevni posveti, seminarji ali delavnice, kar je bilo včasih že v navadi.

šanje predloga (Zapisnik seje IO ADS, 24. 3. 2004).

¹¹ M. Trebše Štolfa, Delovno poročilo ADS za mandatno obdobje marec 1994–april 1996. Arhivi XIX (1996), 1–2, str. 153.

¹² N. Glažar, Seminar o pravnih vprašanjih pri arhivskem delu, Arhiv Republike Slovenije, 25. marec 1997, Arhivi XX (1997), 1–2, str. 232–233.

¹³ J. Šinkovec, Uporaba arhivskega gradiva in varovanje zasebnosti ter osebnih podatkov, Arhivi XX (1997), 1–2, str. 29–31.

¹⁴ A. Zupančič, Uporaba arhivskega gradiva in varstvo avtorskih pravic, prav tam, str. 39–46.

¹⁵ ADS, zapisniki od 1998 dalje; Zapisnik občnega zbora 19. 3. 1998 in zapisnik 1. seje IO ADS 24. aprila 2002).

Posvetovanja (16. do 18.)

Novembra 1994 je društvo v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom Maribor priredilo (16.) posvetovanje¹⁶ v Radencih o perspektivah arhivskega gradiva gospodarstva glede na novo zakonodajo. Uvodne referate sta prispevala poleg dr. Jožeta Žontarja in dr. Petra P. Klasinca tudi František Šuhma iz Češke in Ottfried Dascher iz Nemčije. Ker se razen dr. Klasinca preostali trije avtorji posvetovanja niso mogli udeležiti, so njihove prispevke prebrali Brane Kozina, mag. Lojz Tršan in Matevž Košir. Sledila je okrogla miza na temo glavnih referatov; vodil jo je Ivan Lovrenčič. Za popestritev je sledila tema o združništvu, Žarko Lazarevič je govoril o združništvu v Sloveniji v dobi kapitalizma, Irena Lačen Benedičič in Nataša Budna pa sta pripravili pregled stanja in uporabe gradiva zadržug v Arhivu Republike Slovenije in Zgodovinskem arhivu Ljubljana. Marija Kos je vodila okroglo mizo o popisovanju arhivskega gradiva gospodarskih fondov in problemu enotnega šifranta. O problemu valorizacije dokumentarnega gradiva gospodarskih podjetij s poudarkom na novih nosilcih informacij sta pripravila prispevke mag. V. Žumer in mag. M. Novak; vodila sta tudi okroglo mizo s to temo.

Sklepi posvetovanja: zaradi počasnega sprejemanja novih zakonov je dokumentarno in arhivsko gradivo ogroženo, treba je najti začasno obliko zaščite; pripraviti je treba podzakonske akte, ki bodo urejali vprašanje gospodarskih arhivov, določiti je treba, kdo mora poskrbeti za dokumentarno gradivo za uveljavljanje pravic zaposlenih (personalne mape, osebni dohodki ipd.), urediti financiranje ob morebitnem stečaju; arhivska matična služba mora pri pripravi zakonodaje sodelovati; ustanovljena naj bo skupina arhivistov za gradivo gospodarstva; valorizacija in evidentiranje klasičnega in strojno berljivega gradiva sta prednostni nalogi slovenske arhivske teorije in prakse; potreben je študijski pristop pri reševanju odprtih vprašanj novih nosilcev zapisov.

Zadnji dan posvetovanja je Pokrajinski arhiv Maribor povabil udeležence na ekskurzijo po Prekmurju in ogled njihove prav takrat odprte enote v lendavskem gradu.

Naslednje posvetovanje (17.) je bilo v Kopru¹⁷ od 23. do 25. oktobra 1996. Društvo ga

¹⁶ Lojz Tršan, 16. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije v Radencih 10.–11. 11. 1994, Arhivi XVII (1994), str. 131–132; Irena Lačen Benedičič, Nataša Budna, Še o 16. posvetovanju ADS v Radencih, prav tam, str. 132–133. V isti številki revije Arhivi so objavljeni tudi referati s 16. posvetovanja, razen referatov Petra P. Klasinca in M. Novaka.

¹⁷ M. Gombač, XVII. Posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 23.–25. oktober 1996, Zgodovinski časopis, letnik 50 (1996), št. 3, str. 440–450. Pred posvetovanjem je izšel zbornik

je organiziralo v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom Koper. S posvetovanjem naj bi zaznamovali 40-letnico obstoja arhiva gostitelja. Udeleženci so si ogledali arhivske prostore v Kopru, v prenovljenem starem samostanu in cerkvi sv. Klare in prenovljene prostore v Piranu. Posvetovanje je bilo v mali gledališki dvorani v Verdijevi ulici 3 v Kopru. Organizatorji so za temo strokovnega srečanja izbrali arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti in tako nadaljevali obravnavo fondov s področja gospodarstva s predhodnega posvetovanja v Radencih. Del posvetovanja so posvetili obravnavi uporabnikov arhiva. Po uvodnih pozdravih in priložnostnem referatu V. Drobnjaka o 40 letih varovanja arhivske kulturne dediščine v Pokrajinskem arhivu Koper, je Branko Radulovič podal pregled razvoja turizma in tujskega prometa ter arhivskega gradiva Deželne uprave (1918–1927), oblastne samouprave (1927–1929) in Dravske banovine (1929–1941), Natalija Glažar pa v fondih uprave po letu 1945 (Turizem kot gospodarska panoga v fondih uprave po letu 1945), Milica Trebše Štolfa: Razvoj turizma in arhivsko gradivo v nekdanjem koprskem okraju in Dušan Bahun: Arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti v upravnih fondih zunaj ljubljanske regije po letu 1945. Naslednja skupina avtorjev je s stališča turizma obdelala fonde zunaj uprave in filmske zbirke; Lojz Tršan: Filmsko gradivo s področja turizma v Sloveniji do leta 1946, Alenka Čuk je opisala razvoj turizma na Postojnskem in predstavila dokumentarno in arhivsko gradivo v Notranjskem muzeju, Hedvika Zdovc delovanje Olepševalnega društva v gradivu Mestne občine Celje, Nataša Budna in Marjana Kos: Turizem v gradivu gospodarskih, društvenih in privatnih fondov ZAL, enote za Ljubljano in ljubljansko območje in Vlasta Tul Arhivsko gradivo s področja turizma v šolskih fondih. Tjaša Mrgole Jukič in Branko Oblak sta imela referat s predstavitev filma, ki je nastal ob 110-letnici delovanja Turističnega društva Ptuj (Pridite na Ptuj! Vabi Vas Olepševalno in Tujskoprometno društvo v Ptuj). Veliko kurentovanje na Ptuj! Informacije Turist-Biro Ptuj).

Tretji dan posvetovanja se je nadaljevala obravnavna tematike z zborovanja leta 1995 na Ptuj o uporabnikih arhiva. O svojih bogatih izkušnjah uporabnika arhivov je govoril dr. Tone Ferenc, o uporabnikih arhivskega gradiva v raziskovalne namene v čitalnici PANG je govorila Aleksandra Pavšič Milost, o uporabnikih v ZAL Sonja Anžič, v ARS pa Gašper Šmid.

Razprava o uporabi arhivskega gradiva je nazkazala problem fizične zaščite dokumentov in

problem varovanja osebnih podatkov, ki je posebno žgoč v sedanjem času, ko ljudje iščejo potrdila in dokazila o premoženju, državljanstvu, zaplembah, sodbah ipd.

Napovedana sta bila tudi referata Zdenke Keček o varstvu osebnih podatkov v arhivih in Metke Bakan o vlogi menedžmenta v informacijskem sistemu arhiva. Avtorici se posvetovanja nista mogli udeležiti. Njuna prispevka pa sta objavljena v zborniku referatov.

Udeleženci na posvetovanju so sklenili: Vlado, Državnemu zboru in Ministrstvu za zunanje zadeve Republike Slovenije bo poslana Spomenica o problematiki vračanja arhivov iz Italije z zahtevo, da se delo komisije za vračanje čim prej nadaljuje; Turistična zveza Slovenije bo v sodelovanju z Arhivskim društvom Slovenije poslala turističnim društvom okrožnico o varstvu gradiva, ki zadeva turizem; Arhivsko društvo bo organiziralo posvet o varovanju osebnih podatkov in nanj povabilo tudi zgodovinarje – raziskovalce in pravnike.

Tudi 18. posvetovanje, ki je potekalo v dneh od 7. do 9. oktobra 1998 v Gozdu Martuljku,¹⁸ je bilo praznično. Arhivsko društvo ga je organiziralo v sodelovanju z Zgodovinskim arhivom Ljubljana, ki je v tem letu praznoval svojo stoletnico. Organizatorji so izbrali temo Arhivi in računalništvo. Po uvodni besedi predsednika društva Marjana Gerdeja in pozdravu župana Kranjske gore Jožeta Kotnika sta sledila referata Janeza Kopača Sto let Zgodovinskega arhiva Ljubljana in Irene Lačen Benedičič Predstavitev Zgornjesavske doline. O računalništvu in arhivih so govorili Peter P. Klasinc (Perspektive razvoja kompjuterizacije arhivske službe v Sloveniji), Metka Bakan Toplak (Optično prepoznavanje znakov), Vladimir Zumer (Standarizacija popisovanja in evidenc arhivskega gradiva), Zarko Bizjak (Standardi za popisovanje sodnih fondov) in Žiga Železnik (Arhiviranje elektronskih zapisov v arhivih). Dr. Miroslav Novak in Slavica Tovšak sta govorila o standardih, Vladimir Drobnjak o integriranem informacijskem sistemu v Arhivu Makedonije in Natalija Glažar o arhivih v dobi informacijske tehnologije, Brane Oblak je predstavil inventar fonda SDK Ptuj – zaključni računi na zgoščenki. Nato so svoje prispevek predstavili še Vlasta Tul (Računalnik kot pripomoček pri pripravi vodnika po arhivskih fondih in zbirkah), Hedvika Zdovc (Zgodovinski arhiv Celje na internetu), dr. Andrej Studen (Računalniška obdelava podatkov popisnic prebivalstva Ljubljane iz let 1869–1910), Zdenka Semlič Rajh

referatov Arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti, Uporabnik in arhivsko gradivo, XVII. Posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper 23.–25. oktober 1996, 61 str.

¹⁸ M. Gerdej, 18. posvetovanje Arhivskega društva Slovenije, Gozd Martuljek, 7.–8. oktober 1998, Arhivi XXI (1998), 1–2, str. 95–97; gradivo s posvetovanja je objavljeno v zborniku Arhivi in računalništvo, Gozd Martuljek 7.–9. oktober 1998, 112 str.

(Nove informacijske tehnologije – izziv pri uporabi arhivskega gradiva), mag. Borut Holcman (Infotehnologija v arhivu med nujo in možnostjo), Vesna Gotovina (Nekaj izkušenj pri delu z novim računalniškim programom InfoArh), Marjan Dobernik (Splošno o skeniranju), Leopold Mikec Avberšek (Knjižnica arhiva na internetu), Marta Rau Selič je govorila o vlogi slovenskega filmskega arhiva (Špice ali osti ali osati ali nekaj novega o filmu, njegovi uporabi, filmski špici) in Zdenka Keček o digitaliziranih dokumentih v teoriji in praksi. Posvetovanje je spremljala računalniško podprta predstavitev poteka, ki jo je organiziral Pokrajinski arhiv Maribor.

Na posvetovanju je bilo sprejeto priporočilo, da bi izdelali poročilo o pripomočkih za uporabo v slovenskih arhivih, da bi pripravili enotno terminologijo na podlagi izpopolnjenega MAS-ovega slovarja in da bi si prizadevali za uravnotežen razvoj informacijske tehnologije v vseh arhivskih institucijah.

Zborovanja

Prvo zborovanje v obravnavanem desetletju je bilo 16. zborovanje na Ptuju, in sicer 27.–29. septembra 1995.¹⁹ Organizatorja, Arhivsko društvo in Zgodovinski arhiv Ptuj, sta izbrala temo Slovenski arhivi in javnost ter jo razdelila v podteme: splošno, pedagoško delo v arhivih, razstavna dejavnost ter arhivi in javnost – vsakdanji stiki. V uvodnem nagovoru je predsednica društva Milica Trebše Štolfa navedla glavne razloge za to, da se je društvo lotilo te teme. Med drugim je menila, da sodobni čas vse bolj terjaja, da se moramo arhivisti "učinkoviteje postaviti kot povezovalni element med uporabnikovimi potrebami, javnostjo in vsebino dokumentov. Javnost v najširšem smislu besede moramo šele

ozavestiti, da se bo temeljiteje in odgovorneje zavedela bogastva, ki se skriva v arhivskem gradivu, ki ga ohranjamo poznejšim rodovom, kot dokaz o naši preteklosti in sedanjosti." Nato so na splošno o obravnavani problematiki govorili Bojan Balkovec (Kaj je arhiv in kaj tam hranijo?), Vladimir Kološa (Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih) in Andrea Wettmann (Arhivski stiki z javnostjo v Nemčiji – težišče strokovne diskusije in nove zasnove v strokovnem izobraževanju; Arhivische Oeffentlichkeitsarbeit in Deutschland – Schwerpunkte der Fachdiskussion und neue Ansätze in der Fachausbildung). O publicistični dejavnosti v arhivu sta govorila Janez Kopač in France Štukl, Hedvika Zdovc o izdajanju inventarjev, Žiga Železnik in Metka Bakan o publiciranju v internetni mreži, Leopold Mikec Avberšek o publikacijah Pokrajinskega arhiva Maribor, Mojca Grabnar o možnostih in omejitvah popularizacije naše dejavnosti, izhajajoč iz prakse Arhiva Republike Slovenije. Referate v okviru naslednjega sklopa, Pedagoško delo v arhivih, so imeli Ema Umek (Pedagoško delo v arhivih), Ljubica Šuligoj (Šola in arhivi), Marija Kos (Pedagoška dejavnost zunaj arhivov), Emica Ogrizek (Predstavitev arhivske dejavnosti in arhivskega gradiva šolam – izkušnje PAM), Sonja Anžič (Pedagoška dejavnost v arhivu ZAL), Aleksandra Pavšič Milost (Pedagoška dejavnost arhiva (izkušnje in problemi Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici)) in Marija Hernja Masten o arhivskih pripomočkih pri pedagoški dejavnosti. Sledili so prispevki o razstavah. Slavica Tovšak je govorila o razstavah v arhivih na splošno, Aleksandra Pavšič Milost o izkušnjah in problemih pri razstavni dejavnosti v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, Jože Suhadolnik o razstavni dejavnosti Zgodovinskega arhiva Ljubljana v zadnjih petih letih in Tjaša Mrgole Jukič o razstavah v arhivih – zakaj in kako. O vsakdanjih stikih sta govorila Darinka Drnovšek in Lojz Tršan, Metka Gombač o računalniški obdelavi podatkov o žrtvah druge svetovne vojne iz fondov referata II ARS in izdaji potrdil, Miroslav Novak o ekonomski vrednosti arhivskih informacij in Ivan Nemanič o Slovenskem filmskem arhivu v javnosti. Končala je Marija Oblak Čarni s prispevkom o vlogi in pomenu arhivov in vidikih uporabe arhivskega gradiva.

Udeležanci zborovanja so sprejeli ta priporočila in sklepe:

V okviru vsakdanjih stikov je treba pripraviti navodila za uporabo tistih osnovnih kategorij gradiva, ki vsebujejo osebne podatke; v strokovnem glasilu objaviti prispevek o delu v arhivskih čitalnicah in preučiti delovni čas v čitalnicah. Kar zadeva pedagoško delo, naj arhivi pripravijo program spoznavanja arhivskih ustanov in gradiva in ga ponudijo šolam, društvu pa naj z Zavodom za šolstvo organizira seminar za učitelje, pripravi in izda videokaseto kot učni

¹⁹ M. Gombač, XVI. arhivsko zborovanje Ptuj 95, Zgodovinski časopis, 49, 1995, št. 3, str. 482–484; Govor predsednice Arhivskega društva Slovenije Milice Trebše Štolfa na XVI. zborovanju arhivskih delavcev na Ptuju 27.–29. septembra 1995, Arhivi XVIII (1995), str. 110–111; L. Tršan, Priporočila in sklepi XVI. posvetovanja (!) arhivskih delavcev na Ptuju od 27. do 29. septembra 1995, prav tam, str. 111. Referati so objavljeni v zborniku Gradivo za zborovanje Slovenski arhivi in javnost, ADS in ZAP 1995, 138 strani, referat A. Pavšič Milost: Pedagoška dejavnost arhiva (izkušnje in problemi Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici), ki je v zborniku pomotoma izpadel, je objavljen v Arhivih XX (1997), 1–2, str. 162–163. Naslednji referati, ki so objavljeni v zborniku, pa so izšli tudi v Arhivih XVIII (1995), 1–2: V. Kološa, Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih, (str. 1–7), Andrea Wettmann, Arhivski stik z javnostjo v Nemčiji – težišče strokovne diskusije in nove zasnove v strokovnem izobraževanju (str. 8–12), Janez Kopač, Publicistična dejavnost v arhivih (str. 77–78), Aleksandra Pavšič Milost, Razstavna dejavnost v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici, (str. 79–82) in M. Hernja Masten, Pedagoški pripomočki v arhivu (str. 83–85).

pripomoček s predstavitvijo slovenskih arhivov in predlaga, da bi se začel pouk zgodovine kot samostojnega predmeta že v 5. razredu. Na področju publiciranja naj revija Arhivi objavi neobjavljene prispevke o izdajanju virov za 15. in 16. stoletje z enega prejšnjih posvetov; društvo naj pripravi posvetovanja o objavljanju virov in objavljanju inventarjev; organizira naj pripravo in izdajo terminološkega slovarja in bibliografije publikacij slovenskih arhivov od leta 1982 dalje. Sodeluje naj pri pripravi navodil za vključevanje slovenskih arhivov v mednarodne računalniške mreže. Kar zadeva razstavno dejavnost pa je mnenje enotno le v točki, naj vsako razstavo spremlja vsaj zloženska s seznamom razstavljenih dokumentov. Glede tega, ali so razstave za promocijo arhivov res koristne, ali naj bodo razstavni katalogi brezplačni, ali naj arhivi najamejo oblikovalca ali pa naj razstavo postavijo sami, so mnenja ostala neuskkljena.

Za 17. zborovanje (8.–10. oktobra 1997),²⁰ so izbrali Celje. S tem so želeli obeležiti 40-letnico tamkajšnjega arhiva. Celje pa je proslavljalo tudi 100-letnico Narodnega doma, pomembnega za razvoj slovenske kulture v mestu. Tema zborovanja je bila Skrite dragocenosti v arhivskih fondih in zbirkah. Govorili pa so tudi o novem Zakonu o arhivskem gradivu in arhivih. Po pozdravu predsednice društva Marije Hernja Masten, župana mestne občine Celje Jožeta Zimška in Vladimirja Žumra, ki je zborovanje pozdravil v imenu Ministrstva za kulturo, je govoril ravnatelj Rudi Koželj (Štirideset let Zgodovinskega arhiva v Celju). O skritih dragocenostih v arhivih pa so govorili v svojih prispevkih: Katja Zvanut o pečatu kot umetniškem in zgodovinskem viru, Jedert Vodopivec o hrampi in zaščiti pergamentnih listin v Arhivu Republike Slovenije, Eva Gerkman o fotografijah v arhivih in fototeki v Arhivu Republike Slovenije, Jože Suhadolnik o fotografiji kot arhivskem gradivu, Peter P. Klasinc o fotografiji – novem nosilcu informacij, Alojz Tršan o plakatih in letakih in Marija Pečan o računalniški obdelavi le-teh, Hedvika Zdovec o plakatih kot pomembnem delu arhivskega gradiva v fondih uprave od druge polovice 19. stoletja do 1918, Tatjana Šenk o fotografijah in plakatih v upravnih fondih, Pavla Mrdjenović je predstavila zbirko plakatov, letakov in drobnih tiskov iz let 1941–45 v Arhivu Republike Slovenije, Irena Lačen Benedičič arhivsko zapuščino Pocarjeve hiše, Tone Konobelj razglednice Jesenic pred prvo svetovno vojno, Ivan Nemanič

dr. Marjana Foersterja, pionirja slovenskega filma, Alenka Čuk pa zbirko drobnih tiskov v Notranjskem muzeju, Tjaša Mrgole Jukič je govorila o arhivu kot sodobnem kolekcionarju in kronistu in Marta Rau Selič o avtorskih pravicah. Na koncu naj bi o novem Zakonu o arhivskem gradivu in arhivih govorila Jelka Kremesec Jevšenak. Zaradi njene odsotnosti so udeleženci razpravljali le o podzakonskih aktih in varstvu avtorskih pravic. Na strokovni ekskurziji na Kozjansko so si udeleženci ogledali Rogaško Slatino, grad Podsredo in cerkev in lekarno Olimje.

Arhivsko društvo Slovenije
Arhiv Republike Slovenije

Občina Postojna

18. zborovanje
Arhivskega društva Slovenije

Evidentiranje virov za zgodovino Slovencev v tujini
Novosti v slovenski arhivski zakonodaji
Arhivski informacijski sistem

Hotel Jama Postojna
29. 9. do 1. 10. 1997

²⁰ B. Radulovič, XVII. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Celje 8.–10. oktobra 1997, Arhivi XX (1997), 1–2, str. 224–225. Vsi najavljeni referati na zborovanju so objavljeni v zborniku 17. zborovanje, ADS in ZAC, Skrite dragocenosti v arhivskih zbirkah in fondih, Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih, Celje 8. do 10. oktober 1997, 81 strani.

Prva stran vabila na 18. zborovanje ADS v Postojni. Arhiv ADS.

18. zborovanje je bilo v Postojni (29. 9. do 1. 10. 1999).²¹ Društvo ga je pripravilo v sodelovanju z Arhivom Republike Slovenije. Na programu so bile tri teme: Evidentiranje gradiva za zgodovino Slovencev v tujini, Novosti v slovenski arhivski zakonodaji in Arhivski informacijski sistem. Po uvodnem nagovoru predsednika društva Marjana Gerdeja, so zborovanje pozdravili minister za kulturo Jožef Školč, direktor Arhiva RS Vladimir Žumer in postojnski župan Josip Bajc. Potem je kustosinja Notranjskega muzeja Alenka Čuk v svojem prispevku Pozdravljeni v Postojni predstavila zgodovinski razvoj Postojne z okolico. V okviru prve teme zborovanja so nato predstavili prispevke: Peter P. Klasinc o evidentiranju arhivskega gradiva v tujini – s posebnim poudarkom na Štajerskem deželnem arhivu, Matjaž Bizjak o virih za freisinško gospostvo na Slovenskem v Bavarskem državnem arhivu, (Marjan Drnovšek zaradi odsotnosti najavljenega referata o slovenskih izseljencih ni predstavil), Darko Friš o cerkvenih arhivih v ZDA in gradivu o slovenskih izseljencih 1871–1941, Milica Trebše Štolfa o pripravah za evidentiranje in pridobivanje arhivskega gradiva v tujini, Nada Jurkovič o evidentiranju gradiva v tujih arhivih in izdelavi evidenc, Kristina Šamperl Purg o praksi v Zgodovinskem arhivu na Ptuju, Drago Trpin o evidentiranju v Avstrijskem državnem arhivu, Duša Krnel Umek o evidentiranju v Državnem arhivu v Milanu, Lilijana Vidrih Lavrenčič v Državnem arhivu v Gorici (Archivio di Stato di Gorizia), Branko Kozina in Branko Radulovič v arhivih Češke Republike, Aleksandra Serše v madžarskih inštitucijah (za Prekmurje), Vladimir Sunčič v Franciji, Jelka Melik in Mateja Jeraj v Londonu in Lojz Tršan o evidentiranju filmskega arhivskega gradiva v tujini. O novostih v slovenski arhivski zakonodaji je v uvodnem predavanju govoril Vladimir Žumer. O zakonodaji so govorili še Jelka Kremesec Jevšenak, in sicer o pravnih vidikih in pravni problematiki arhivskih podzakonskih aktov, Peter P. Klasinc o Pravilniku o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva, Jedert Vodopivec o priporočilih za materialno varovanje arhivskega gradiva, Marjan

Zupančič o uporabi arhivskega gradiva, mag. Matevž Košir o Pravilniku o evidenci javnih simbolov, grbov, pečatov, žigov in stampiljk na ravni države, Marta Rau Selič o uporabi filmskega arhivskega gradiva in Jolanda Fon o pripravi ustanovitvenih aktov. Tretjo temo, Arhivski informacijski sistem, pa so obravnavali: Brane Knehtl in Jože Suhadolnik o računalniškem programu za popisovanje in skeniranje fotografskega gradiva ter gradbene dokumentacije, Žarko Bizjak o zasnovah arhivskega informacijskega sistema, Zdenka Bonin in Jože Škofljanec o računalniškem popisovanju listinskega gradiva in prvih poskusih popisovanja s programom InfoArh in izkušnjah v Pokrajinskem arhivu Koper, Vladimir Drobňak o nivojskem popisu ob primeru gradiva kmetijskih zadrug in Aleksander Blaznik, ki je prikazal zgled popisovanje filmskega arhivskega gradiva z računalnikom.

Med zborovanjem je društvo organiziralo ogled Pivke, Črne in Postojnske jame po poti partizanskih diverzantov, ki so leta 1944 zažgali skladišče bencina nemškega okupatorja.

Za 19. zborovanje v Bovcu (4.–6. oktobra 2000),²² ki ga je društvo pripravilo v sodelovanju s Pokrajinskim arhivom v Novi Gorici, so organizatorji pripravili tri teme: Kulturne ustanove in arhivsko gradivo, Arhivi in marketing ter Računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi. Po pozdravih predsednice društva Metke Bukošek in župana občine Bovec Siniše Germovška je podal Drago Trpin Kratek oris zgodovine Gornjega Posočja, Branko Marušič pa napovedanega prispevka Zgornje Posočje v minulih dveh stoletjih zaradi odsotnosti ni predstavil. Uvodni referat o problematiki varstva arhivskega gradiva v arhivih, muzejih, knjižnicah in drugih kulturnih ustanovah je pripravil mag. Vladimir Žumer. Mihael Glavan je predstavil Slovenski nacionalni literarni arhiv v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. Sledili so referati Branka Goropevska o domoznanstvu in domoznanskih zbirkah v slovenskih knjižnicah, Tatjane Dekleva o arhivu Univerze v Ljubljani, Nade Jurkovič o arhivskem gradivu v ptujskih kulturnih ustanovah, Ivanke Uršič o zbirkah v kulturnih ustanovah na območju Nove Gorice, Irene Lačen Benedičič v Muzeju Jesenice, Zdenke Semlič Rajh o zbirkah v mariborskih kulturnih ustanovah in Univerzitetni knjižnici Maribor, Nade Čibej v nearhivskih inštitucijah na Primorskem, Franceta Benedika o arhivskem gradivu v Gorenjskem muzeju v Kranju, Peter P. Klasinc

²¹ M. Gombač, 18. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Postojna 29. 9.–1. 10. 1999, Zgodovinski časopis 53, 1999, št. 3, str. 425–431, Zbornik 18. zborovanje, Arhivsko društvo Slovenije, Arhiv Republike Slovenije, Evidentiranje virov za zgodovino Slovencev v tujini, Novosti v slovenski arhivski zakonodaji, Arhivski informacijski sistem, Postojna 1999, 149 strani. V zborniku so objavljeni vsi najavljeni referati, razen referatov dr. Petra P. Klasinca, ki tekstov ni oddal, ter referatov J. Suhadolnika Računalniška programa za popisovanje in skeniranje gradbenih načrtov in fotografskega arhivskega gradiva in B. Knehtla Modifikacija računalniškega programa za popisovanje in skeniranje fotografskega gradiva; objavljena sta v Arhivih XXII (1999), 1–2, str. 101–121.

²² M. Gombač, 19. zborovanje Arhivskega društva Slovenije v Bovcu 4.–6. oktobra 2000, Arhivi XIII (2000), 2, str. 181–183. Napovedani referati so objavljeni v zborniku, 19. zborovanje, Arhivsko društvo Slovenije, Pokrajinski arhiv Nova Gorica, Kulturne ustanove in arhivsko gradivo, Arhivi in marketing, Računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi, Bovec 2000. Objavljeni niso prispevki dr. P. P. Klasinca.

pa o zbirkah v zavodih za varstvo naravne in kulturne dediščine. Drugo temo na zborovanju Arhivi in marketing so obravnavali: Kristina Šamperl Purg (o trženju pameti in trženju v arhivih pridobljenih znanj), Aleksandra Pavšič Milost (o načinih promocije arhiva in arhivske dejavnosti v novogoriškem arhivu), dr. Peter P. Klasinc (o vrednotenju dela arhivistov), Dejan Vončina (o tržnokomunikacijskem spletu muzeja – ob primeru Muzeja novejšje zgodovine v Ljubljani), Natalija Glažar (o vodenju odnosov z javnostmi v arhivski organizaciji), Tjaša Mrgole Jukič (o potrebni pestri kulturni ponudbi, promociji blagovne znamke, marketingu), ter Marta Rau Selič (o uporabi in trženju filmskega arhivskega gradiva; Hraniti skrbno, uporabljati z razumom) in Jolanda Fon (o plačevanju upravnih taks in taksnih oprostitev, ki veljajo za arhive). Tretjo temo, računalniško popisovanje, so obravnavali: Miroslav Novak (o načinih zajemanja velikih količin podatkov s pomočjo informacijske tehnologije), Dean Ceglar (o Vodniku po arhivskem gradivu Inštituta za slovensko izseljenstvo ZRC SAZU) in Adrijan Kopitar (predstavil je računalniško izdelane pripomočke za uporabo arhivskega gradiva v Arhivu Republike Slovenije).

Zborovanje so popestrili predstavitvi videokaset Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici in Zgodovinskega arhiva Ljubljana ter ogled razstave o oglejskih patriarhih v Čedadu.

Na koncu zborovanja je bila imenovana komisija za sklepe. Člani Metka Bukošek, Ivan Lovrenčič in Milica Trebše Štolfa so jih oblikovali v 12 točkah: Treba je ustanoviti komisijo za popis arhivskega gradiva v nearhivskih institucijah in izdati vodnik po tem gradivu; za arhivsko gradivo v teh institucijah morajo skrbeti arhivisti ali v arhivu usposobljeni delavci; arhivsko gradivo v javnih institucijah mora biti dostopno vsem raziskovalcem in popisano na podlagi enakih meril; potrebno bi bilo ustanoviti interdisciplinarno telo, ki bi usmerjalo darovalce pri izročanju gradiva; pri finančnem vrednotenju akcij v arhivih bi bilo smiselno dodati postavko za promocijo; društvo in arhivi si bodo prizadevali za več projektne delo v arhivih, pri vrednotenju tega pa je treba upoštevati vse postavke, vključno z zaščito intelektualne lastnine; izvršni odbor ADS naj ustanovi delovno skupino za ugotavljanje vrste in načina marketinga; komisija za računalništvo, ki so jo ustanovili arhivi, naj upošteva tudi mnenja razpravljalcev na tem zborovanju; društvo naj apelira na ministrstvo za zvišanje plač v arhivih (dopolnilo kolektivne pogodbe); predstavnica SVIZ-a je predlagala, da se (za izboljšanje materialnega položaja) arhivski delavci vključijo v sindikat, in sicer v okviru društva, da bi tako enotno nastopali v enem sindikatu; prihodnje zborovanje naj bi razpravljalo o vrednotenju dela v arhivih.

20. zborovanje na Ptuj (17.–19. oktobra

2001),²³ je društvo pripravilo s tamkajšnjim arhivom; organizatorji so se namenili obravnavati dve vprašanji: Arhivi in uporabniki in Arhivi in zgodovinopisje. Po pozdravni besedi ravnatelja Zgodovinskega arhiva Ptuj Ivana Lovrenčiča so udeleženci najprej poslušali referate o zgodovinskem mestu Ptuj. Govorili so: Marjeta Ciglenički: Potrdilo o prevzemu in predračun za restavriranje tapiserij s ptujkega gradu v ateljeju J&C Lachmayer na Dunaju, Igor Weigl: Bakrene posode, turška kadilnica in nizozemski špalirji – Fideikomisne premičnine grofov Leslie med 17. in 19. stoletjem, Slavko Krajnc: Odrptost in uporaba arhivskega gradiva župnije sv. Jurija na Ptuj, Božena Kmetec Friedl: Anali, hemeroteka in katalog zasebne knjižnice Davorina Žunkoviča (1858–1940), člana Muzejskega društva, kot informacijski vir. Sledila je okrogla miza Arhivi in zgodovinopisje. Vodil jo je dr. Marjan Drnovšek, ki je pripravil tudi uvodni referat. Kristina Šamperl Purg in Gorazd Stariha sta govorila o arhivih in zgodovinopisju, Aleš Gabrič o uporabniku v arhivu (zgubljen ali doma?) in Emica Ogrizek o zgodovinarju v arhivu. O uporabnikih in raznih vrstah uporabe gradiva so govorili: Jelka Melik o arhivih in državljanih, Emica Ogrizek je opisovala odnos ustvarjalec arhivskega gradiva – arhiv – uporabnik, Slavica Tovšak je govorila o pestrosti osebnostnih struktur uporabnikov arhiva, Katja Zupančič o težavah (bodočih) mladih raziskovalcev, Vesna Gotovina o uporabi arhivskega gradiva pred prevzemom v arhiv, Marija Hernja Masten o vzgoji uporabnika v dobrega raziskovalca, ki je včasih v rokah arhivskega delavca, Ljubica Šuligoj o oporah in vrzelih raziskovalca v arhivu, Leopold Mikec Avberšek o evidencah o uporabi arhivskega gradiva, Darinka Drnovšek o uporabi partijskega gradiva nekoč in danes, Ljuba Dornik Šubelj o arhivu RSNZ in njegovi uporabi, Suzana Čeh o vplivu zakonodaje na delo z uporabniki za upravne in poslovne namene v Pokrajinskem arhivu Maribor 1990–2000 in Duša Krnel Umek o uporabi arhivskega gradiva ob primeru sodnih fondov. Potem je Jedert Vodopivec govorila o uporabi in konserviranju vezanega arhivskega gradiva, Vladimir Drobňjak o izhodiščih za stroškovno ugoden informacijski sistem v arhivih, Mira Hodnik o sodelovanju med arhivom in sorodnimi institucijami v starem rudarskem mestu Idrija, Jakob Emeršič je zastavil vprašanje: informacije vir domoznansva ali domoznansvo vir, Andrej Brence o etnologiji v muzeju in arhivskem gradivu, Nataša Kolar o arhivskem gradivu kot muzealiji in Ivan Žižek o arheologiji in

²³ M. Bukošek, Poročilo o delu ADS za obdobje 2000–2003, Arhivi XXIV (2001), 2, str. 143–145, referati so objavljeni v zborniku: 20. zborovanje, Arhivsko društvo Slovenije, Zgodovinski arhiv Ptuj, Arhivi in uporabniki, Arhivi in zgodovinopisje, Ptuj 2001, 155 strani.

arhivu. Na zborovanju sta sodelovali tudi ruski gostji, Larisa A. Timofejeva je predstavila moskovsko mestno združenje arhivov, Irina G. Tarakanova pa znanstveno-informacijsko dejavnost združenja Mosgorarhiva v letih 1991–2000.

21. zborovanje je bilo v Kopru od 8. do 10. oktobra 2003.²⁴ Organizirala sta ga Arhivsko društvo Slovenije in domači Pokrajinski arhiv Koper. Temi zborovanja: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb in InfoArh – računalniški program za delo v arhivih. Po pozdravih predsednice društva, predstavnika Ministrstva za kulturo, župana Mestne občine Koper in predstavnikov avstrijskih in hrvaških arhivistov je Zdenka Bonin predstavila zgodovinski oris mesta gostitelja. Potem je Vladimir Žumer predstavil predlog o reorganizaciji državnih arhivov Republike Slovenije. Uvodni referat na temo tranzicije je pripravil Jože Škofljanec in v njem skušal odgovoriti na vprašanje Ali je tranzicija končana? Naslednji trije referati so se lotili pravosodja; v njem se je v obdobju tranzicije marsikaj spremenilo. Jelka Melik je govorila o slovenskem pravosodju in njegovem arhivskem gradivu po letu 1991, Emica Ogrizek o odprtih vprašanjih v odnosu med arhivi in pravosodnimi organi v dobi tranzicije in Žarko Bizjak o notariatu. Vesna Gotovina je predstavila delo oddelka za gradivo uprave po letu 1945 v času tranzicijskih sprememb, Marija Kos problematiko prevzemanja obsežnih zbirk tehnične in tehnološke dokumentacije propadlih podjetij, Zdenka Semlič Rajh je obravnavala temo arhivi in Evropska unija. Naslednji trije referati so obravnavali tri samostojne arhive, ki so bili v začetku 90. vključeni v Arhiv Republike Slovenije, in sicer Darinka Drnovšek: Partijsko gradivo v času tranzicije, Metka Gombač: Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije in njegovo prilagajanje potrebam in zahtevam zakona o žrtvah vojnega nasilja in Ljuba Dornik Šubelj: Arhiv Ministrstva za notranje zadeve Republike Slovenije. Nato je nekdanji direktor Arhiva Jugoslavije Jovan J. Popović nastopil z referatom: Organizacija, zaščita in uporaba arhivskega gradiva in registraturnega materiala, regulirana z veljavnimi zveznimi in republičkimi predpisi v državni skupnosti Srbija in Črna Gora ter Andras Sipos iz Mestnega arhiva v Budimpešti, ki je predstavil izkušnje madžarskih arhivistov v obdobju tran-

zicije. V drugem delu zborovanja, ki je bil namenjen predstavitvi programa InfoArh, je najprej Miroslav Novak predstavil osnove usmeritve oblikovanja slovenskega vzajemnega arhivskega informacijskega sistema. O svojih izkušnjah z InfoArhom pa so govorili Žarko Bizjak in Žiga Železnik (ZAL), Nada Čibej in Vladimir Drobňak (PAK), Damjan Lindental in Branko Oblak (ZAP), Drago Trpin (PANG), Hedvika Zdovc (ZAC) ter Jože Škofljanec, Darija Plevel in Aleksandra Serše (ARS). S stališča računalniške stroke je govoril vodja projekta Matej Kovačič. Vse dni zborovanja ja potekala računalniška delavnica na temo InfoArha, ki so jo vodili predstavniki programerske hiše Hermes.

Na programu zborovanja je bila tudi ekskurzija. Udeleženci so si ogledali znamenito cerkvico v Hrastovljah.

Tudi za to zborovanje je bil prej pripravljen zbornik z referati, tako so v njem objavljeni tudi prispevki avtorjev, ki niso bili na zborovanju, a so bili v programu napovedani.

Zaključke zborovanja so oblikovali Slavica Tovšak, Vladimir Žumer in Sonja Anžič in jih povzeli v štirih točkah: Glede predloga o enotnem statusu in organizaciji državnih arhivov v Sloveniji je splošno mnenje arhivskih strokovnih delavcev, da za zdaj ni potrebno spreminjati statusa in organizacije slovenskih državnih arhivov; kar zadeva arhive v obdobju tranzicije je temeljna ugotovitev referentov na zborovanju, da je v veliki meri prevzeto gradivo do leta 1991, v celoti pa gradivo Zveze komunistov in Inštituta za zgodovino delavskega gibanja; arhivski delavci podpirajo predlog, da naj bo zasebno gradivo političnih strank čim prej razglašeno za kulturni spomenik; razvoj InfoArha dokazuje, da bo mogoče z aplikacijo obravnavati potrebne arhivske strokovne postopke. To bo osnova za arhivski enotni računalniški informacijski sistem AERISS. Čestitke skupini, ki se ukvarja z razvojem InfoArha! Kot četrti sklep zborovanja je bil poziv Ministrstvu za informacijsko družbo Republike Slovenije, da kot predlagatelj Zakona o dostopu informacij javnega značaja čim prej predlaga spremembo 45. člena, ki odpravlja prvi odstavek 38. in 40. člena Zakona o arhivskem gradivu in arhivih. Zakon o dostopu do informacij javnega značaja naj ne posega na področje varstva arhivskega gradiva.

Ekskurzije

Strokovne ekskurzije, ki jih je organiziralo društvo, imamo lahko tudi za mednarodno sodelovanje, saj so vse vodile v tujino in so vključevale prej dogovorjene ogledne arhivskih ustanov. Društvo je organiziralo ekskurzijo vsako leto (le leta 1996 ekskurzija na Koroško in Gradščansko ni bila izpeljana, verjetno zaradi premajhnega zanimanja članov društva). Tako so

²⁴ M. Gombač, 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper, 8.–10. oktober 2003. Arhivi 26 (2003), 2, str. 348–351, A. Pavšič Milost, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od oktobra 2002 do oktobra 2003, prav tam, str. 347–348. V programu napovedani referati so bili objavljeni v zborniku: 21. zborovanje, Arhivsko društvo Slovenije, Pokrajinski arhiv Koper: Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb, InfoArh, Koper 2003, 128 strani.

bile ekskurzije: leta 1994 v Španijo,²⁵ leta 1995 v Anglijo z obiskom angleških, škotskih in irskih arhivov in ogledom kulturnih znamenitosti, leta 1997 po starih čeških mestih Tabor, Plzen, Telč, Praga z ogledom praških arhivov, naslednje leto v Svico, leta 1999 v Toskano,²⁶ leta 2000 so bili slovenski arhivisti gostje Glavnega zgodovinskega arhiva Kitajske v Pekingu,²⁷ leta 2001 so obiskali Dubrovnik in Črno Goro,²⁸ 2002 Turčijo,²⁹ 2003 Nemčijo³⁰ in 2004 Francijo.

Publikacije

Redno je izhajala revija ARHIVI, glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije. V tem času je izšlo 14 zvezkov, od letnika 17 (1994), št. 1–2 do letnika 26 (2003), št. 2. Do leta 2000 so Arhivi izhajali enkrat na leto kot dvojna številka, od takrat pa po dve številki. Po sklepu občnega zbora dne 3. aprila 1996 imajo Arhivi z letnikom XX (1997) mednarodni uredniški odbor. Člana sta postala dr. Alfred Ogris iz Celovca in Jozo Ivanović iz Zagreba. Od leta 2002 je revija vpisana v razvid medijev pri Ministrstvu za kulturo. Trije zvezki so izšli kot zborniki ob življenjskih jubilejih društvenih članov, Arhivi XX (1999), št. 1–2, kot zbornik ob sedemdesetletnici dr. Eme Umek, Arhivi XXV(2002), št. 1, kot zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja in Arhivi 26 (2003), št. 1, ob sedemdesetletnici Marije Oblak Čarni. Od leta 1995 ima društvo v Arhivih svojo rubriko.

V zbirki VIRI je od leta 1994 izšlo 14 zvezkov: Viri št. 7: Jera Vodušek Starič, "Dosje" Mačkovšek, Ljubljana 1994; Viri št. 8: Darko Friš, Korespondenca Kazimirja Zakrajška, O.F.M. (1928–1958), Ljubljana 1995; Viri št. 9: Mateja Jeraj, Jelka Melik, Partizanski zdravniki in pravniki med stroko in politiko, Ljubljana 1996; Viri št. 10: Lojz Tršan, Razbitje OF in partije v Ljubljani, Ljubljana 1996; Viri št. 11: Marko Tavčar, Egon Pelikan, Nevenka Troha, Korespondenca Virgila Ščeka 1918–1947, Ljubljana 1997; Viri št. 12: Zdenko Čepič, Zamisli o gospodarski ureditvi po drugi svetovni vojni v narod-

Glavne društvene publikacije

noosvobodilnem gibanju, Ljubljana 1998; Viri št. 13: Jurij Perovšek, Programi političnih strank, organizacij in združenj na Slovenskem v času Kraljevine SHS; Viri št. 14: Darko Friš, Korespondenca slovenskih katoličanov v ZDA med leti 1882–1924, Ljubljana 1999; Viri št. 15: Darinka Drnovšek, Zapisniki politburoja CK KPS/ZKS 1945–1954, Ljubljana 2000; Viri št. 16: Vida Deželak Barič, Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem 1942–1944, Ljubljana 2001; Viri št. 17: Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (I. del: opozicija in oblast), Ljubljana 2002; Viri št. 18: Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (II. del: Slovenci in federacija), Ljubljana 2003; Viri št. 19: Božo Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: Osamosvojitvev in mednarodno priznanje); (številka 20 je rezervirana za IV. del Virov o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije) in Viri št. 21: Lovro Šturm, Ljuba Dornik Šubelj, Pavle Čelik, Navodila za delo varnostnih organov v SR Sloveniji, Ljubljana 2003.

Ob 40-letnici je društvo izdalo publikacijo *Arhivsko društvo Slovenije – 40 let*, Ljubljana 1995,³¹ v kateri so podrobno prikazani delo društva, izbrana bibliografija članov, sezname društvenih odborov, komisij in uredništev ter društvenih članov. Avtorji knjižice so Marija Oblak Čarni, Gašper Šmid, Brane Kozina in Lojz Tršan.

V posebni brošurici, ki ima na naslovnici znak in ime društva, so bila leta 1996 natisnjena društvena pravila s kratkim historiatom društva in objavo (prvega) Pravilnika o podeljevanju Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj za posebne dosežke v arhivistiki (16 strani).

Leta 1996 je društvo zaradi spremembe izdajateljske politike Arhivov začelo predhodno objavljati referate zborovanj in posvetovanj. Revija Arhivi objavlja le še nosilne referate in nekatere,

²⁵ Mojca Grabnar, Poročilo o ogledu osrednjih španskih arhivov na strokovni ekskurziji po Španiji, Arhivi XVII (1994), 1–2, str. 152–154.

²⁶ Mija Mravlja, Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Toskano, Arhivi XXII (1999), 1–2, str. 232.

²⁷ N. Glažar, Na obisku v državnih arhivih LR Kitajske, Arhivi XXIII (2000), 2, str. 210–214.

²⁸ Mija Mravlja, Arhivčkovci v Njegoševi deželi. Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Dubrovnik in Črno goro 4. do 10. junija 2001, Arhivi XXIV (2001), 2, str. 152–158.

²⁹ Mija Mravlja, Arhivčkovci na Turškem in Nemškem. Strokovni ekskurziji Arhivskega društva Slovenije v Turčijo od 9. do 19. maja 2002 in Nemčijo od 21. do 26. maja 2003, Arhivi 26 (2003), 2, str. 358–366.

³⁰ Glej op. 29 zgoraj.

³¹ Glej op. 1 zgoraj.

ki kritično, polemično ali s specifikko nakazujejo obravnavano problematiko. S predhodno objavo pa želi društvo spodbuditi tudi več razprave na srečanjih. Doslej je izšlo 8 zbornikov: za 16. zborovanje na Ptuj 1995 (*Slovenski arhivi in javnost*), posvetovanje v Kopru 1996 (*Arhivsko gradivo s področja turizma in turistične dejavnosti, Uporabnik in arhivsko gradivo*), 17. zborovanje v Celju 1997 (*Skrite dragocenosti v arhivskih zbirkah in fondih, Zakon o arhivskem gradivu in arhivih*), posvetovanje v Gozdu Martuljku 1998 (*Arhivi in računalništvo*), 18. zborovanje v Postojni 1999 (*Evidentiranje virov za zgodovino Slovencev v tujini, Novosti v slovenski arhivski zakonodaji, Arhivski informacijski sistem*), 19. zborovanje v Bovcu 2000 (*Kulturne ustanove in arhivsko gradivo, Arhivi in marketing, Računalniško popisovanje arhivskega gradiva v praksi*), 20. zborovanje na Ptuj 2001 (*Arhivi in uporabniki, Arhivi in zgodovinopisje*) in za 21. zborovanje v Kopru 2003 (*Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb, InfoArh*).

Od leta 2002 ima arhivsko društvo svojo stran tudi na spletu (<http://www.arhivsko-drustvo.si>). Objavljene so informacije o delu društva, društvena pravila, razna vabila, zapisniki izvršnega odbora ter vsebina (kazala) zadnjih števil publikacij VIRI in revije ARHIVI.³²

Mednarodno sodelovanje

Po razpadu skupne države je društvo v novih razmerah postalo aktivnejše v krepitvi že obstoječih mednarodnih zvez in vzpostavljanju novih. Kot nacionalno društvo samostojne države je dobilo tudi nove možnosti. Izvršni odbor društva je septembra 1994 imenoval komisijo za mednarodno sodelovanje,³³ zaradi boljšega pregleda možnosti za mednarodno sodelovanje in načinov za to, da bi tako lažje usklajevali potrebe in želje z možnostmi.

Arhivsko društvo Slovenije je od leta 1992 član kategorije B Mednarodnega arhivskega sveta in njegove evropske veje EURBICE. Kot člani smo se udeležili številnih mednarodnih srečanj.

V nadaljevanju navajam le mednarodna srečanja, na katerih smo bili kot delegati arhivskega društva. Udeležili smo se 30. mednarodne Okrogle mize arhivov (CITRA) oktobra 1994 v Solunu,³⁴ XIII. mednarodnega kongresa v Pekin-

gu³⁵ septembra 1996 in XIV. mednarodnega kongresa v Seville³⁶ v Španiji septembra 2000, V. evropske konference v Barceloni³⁷ (27. do 30. maja 1997), VI. evropske konference v Firencah³⁸ maja 2001 in 35. Okrogle mize arhivov (CITRA) v Reykjaviku³⁹ oktobra 2001.

Mednarodne srečanja pa so bila tudi pri nas. Oktobra 1994 je bil v Ljubljani mednarodni simpozij na temo Posledice političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi za arhivsko šolanje.⁴⁰ Simpozij je strokovno pripravil Mednarodni arhivski svet / Sekcija za šolanje, organizacija pa je bila zaupana Sloveniji. Udeležili so se ga predstavniki desetih vzhodnoevropskih držav, člani Sekcije za šolanje in predstavniki evropskih arhivskih šol. Maja 1996 pa je društvo organiziralo na Ptuj 3. mednarodni kolokvij Delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev,⁴¹ ki so se ga udeležili predstavniki iz Nemčije, Madžarske, Slovaške, Švice, Avstrije, Bosne in Hercegovine in Slovenije. Obravnavali so te teme: varovanje arhivskega gradiva (konserviranje, restavriranje, kraje, vračanje in zahteve za vrnitev odtujenega gradiva), EU in premostitev zunanjih meja, deželni arhivi, tehnična področja, problem naravnega konserviranja. Za naslednje leto pa so zbrali teme: zaščita arhivalij, zaščita na delovnem mestu, vrednotenje arhivskega gradiva, izobraževanje in pomoč Bosni.

Isto leto je bilo društvo tudi soprireditelj mednarodnega simpozija o konserviranju knjig in papirja,⁴² ki sta ga pripravila Arhiv Republike Slo-

³² A. Pavšič Milost, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od marca do oktobra 2002, Arhivi XXV (2002), št. 2, str. 117–118.

³³ ADS, spisi 1994–1995; zapisnik 6. seje izvršnega odbora ADS z dne 20. 9. 1994 (št. 35/94).

³⁴ M. Oblak Čarni, Poročilo s XXX. mednarodne konference Okrogle mize arhivov (CITRA) v Solunu od 12. do 15. oktobra 1994, Obvestila Arhiva RS 10 (1994), št. 4, str. 5–7; J. Žontar, XXX. mednarodna konferenca Okrogle mize arhivov, Solun, 12.–15. oktobra 1994, Arhivi XVII (1994), 1–2, str. 134–135.

³⁵ V. Kološa, XIII. mednarodni arhivski kongres Peking, 2.–7. september 1996, Arhivi XX (1997), 1–2, str. 236–240.

³⁶ M. Bukošek, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije, Arhivi XXIII (2000), 2, str. 183–186; B. Cvelfar, 14. mednarodni kongres arhivov. Sevilla, 21.–26. september 2000, prav tam, str. 186–187; J. Vodopivec, M. Košir, N. Glažar, 14. mednarodni kongres Sevilla. Arhivi novega tisočletja v informacijski družbi, Arhivi XIII (2000), 2, str. 189–193.

³⁷ M. Košir, Peta evropska konferenca, Barcelona 27.–30. maj 1997, Arhivi XX (1997), 1–2, str. 241–242.

³⁸ M. Bukošek, Poročilo o delu ADS za obdobje 2000–2002, Arhivi XXIV (2001), 2, str. 143–145; N. Glažar, VI. evropska arhivska konferenca, Arhivi XXIV (2001), 1, str. 137–141; M. Košir, Izobraževanje arhivistov na univerzah. Plenarno zasedanje VI. evropske arhivske konference, Firence 1.–2. 6. 2001, Arhivi XXIV (2001), 1, str. 141–142; N. Glažar, Skupščina EURBICE v Firencah, Arhivi XXIV (2001), 1, str. 143–144.

³⁹ M. Bukošek, Poročilo o delu ADS za obdobje 2000–2002, Arhivi XXIV (2001), 2, str. 143–145; N. Glažar, 35. konferenca Okrogle mize arhivov v Reykjaviku, Islandija, prav tam, str. 160–165.

⁴⁰ B. Kozina, Simpozij o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi na arhivsko šolanje. Ljubljana, 26.–29. oktobra 1996, Arhivi XVII (1994), 1–2, str. 138–139.

⁴¹ M. Hernja Masten, Poročilo o delu ADS za obdobje od 3. aprila 1996 do 4. marca 1997, Arhivi XX (1997), 1–2, str. 223.

⁴² Glej op. 41 zgoraj in J. Vodopivec, Mednarodni simpozij o konserviranju knjig in papirja, Ljubljana, 3.–5. julij 1996, Arhivi XIX (1996), 1–2, str. 168–172.

venije in njegova restavratorsko-konservatorska delavnica julija 1996 v Ljubljani. Člani društva so se udeleževali in tudi aktivno sodelovali na posvetovanjih "Sodobni arhivi" v Radencih.⁴³

Arhivsko društvo je navezalo stike z arhivskimi službami in društvi v drugih, zlasti sosednjih državah. Obnovilo pa je strokovne stike z nekaterimi arhivi in društvi nekdanjih jugoslovanskih republik. Izmenjavalo je strokovno literaturo in arhivske strokovnjake, predvsem na strokovnih srečanjih. Naši predstavniki so se udeležili zborovanja avstrijskih arhivarjev in zgodovinarjev septembra 1994 v Bregenzu,⁴⁴ oktobra 1994 pa 65. nemškega arhivskega zborovanja v Dresdenu,⁴⁵ prvega zborovanja, ki so ga po združitvi obeh Nemčij organizirali v vzhodnem delu.

Leta 1995 smo bili konec maja in v začetku junija gostje na proslavi 50-letnice Državnega arhiva Avstrije,⁴⁶ septembra se je naš predstavnik udeležil 66. zborovanja nemških arhivarjev v Hamburgu⁴⁷ in oktobra 1995 strokovnega posvetovanja Hrvaškega arhivističnega društva v Bolu na Braču.⁴⁸

Naslednje leto, maja 1996, smo bili na 26. avstrijskem arhivskem zborovanju,⁴⁹ ki so ga kot vedno priredili skupaj z zgodovinarji, septembra na 67. kongresu nemških arhivarjev in mednarodnem kolokviju ob 50-letnici društva nemških arhivarjev (VDA) v Darmstadtu,⁵⁰ oktobra pa na posvetovanju Hrvaškega arhivističnega društva v Dubrovniku.⁵¹

Septembra 1997 smo bili na zborovanju Društva Velike Britanije v Londonu⁵² ob njegovi 50-

letnici in na zborovanju ob 75-letnici Društva švicarskih arhivark in arhivarjev ter 4. kolokviju delovne skupnosti srednjeevropskih arhivskih društev,⁵³ ki je bilo prav tako septembra v Zugu v Švici.

Leta 1998 se je naša predstavica v dneh od 23. maja do 6. junija udeležila Kongresa združenj s področja družboslovja in humanističnih ved (med te sodi tudi arhivistika) v Ottawi,⁵⁴ od 14. do 17. oktobra pa smo bili na posvetovanju Arhivskega društva Hrvaške v Opatiji.⁵⁵

Naslednje leto aprila smo se odzvali vabilu na 12. arhivsko zborovanje "Arhivska praksa 99",⁵⁶ ki sta ga pripravila Zgodovinski arhiv Tuzla in Društvo arhivskih delavcev BiH, decembra pa na 36. posvetovanje Hrvaškega arhivskega društva v Poreču.⁵⁷

Leta 2000 (maja) je bila naša predstavica na Kongresu družboslovnih in humanističnih znanosti na Univerzi v Alberti v Kanadi,⁵⁸ 1. in 2. junija smo se udeležili 13. posvetovanja "Arhivska praksa 2000" v Tuzli⁵⁹ in oktobra 71. nemškega arhivskega zborovanja v Nuernbergu.⁶⁰

Leta 2001 smo bili že januarja v Bosni in Hercegovini na 4. povojnem zborovanju arhivskih delavcev v Olovu⁶¹ in nato novembra na 14. posvetovanju "Arhivska praksa 2001" v Tuzli.⁶² Od 19. do 21. septembra 2001 smo se udeležili 72. nemškega arhivskega zborovanja v Cottbusu,⁶³ od 26. do 28. septembra 29. avstrijskega zborovanja na Dunaju,⁶⁴ oktobra pa prvega hrvaškega arhivskega kongresa v Zagrebu.⁶⁵

⁴³ V poročilu ADS za leto 2002, v odstavku "Radenci 2002" berno, da društvo na prošnjo PAM spet nastopa v vlogi podpornega člana tega zborovanja. Arhivsko društvo je bilo na prvih zborovanjih soorganizator projekta „Radenci“, v poznejših letih pa je bilo iz te vloge izrinjeno. (M. Bukošek, Poročilo o delu ADS za obdobje 2000–2002, Arhivi XIV (2001), 2, str. 143.) Podoba je, da je škoda, da posvetovanja v Radencih niso ostala v (so)organiziranju Arhivskega društva Slovenije, kakor so bila v času predsedovanja M. Drnovška v letih 1978/1979 zasnovana.

⁴⁴ L. Tršan, Delo Arhivskega društva Slovenije v letu 1994, Arhivi XVII (1994), 1–2, str. 131.

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ M. Hernja Masten, Poročilo o udeležbi na 50 letnici Državnega arhiva Avstrije in drugih prireditvah, 28. maja–2. junija 1995, Arhivi XVIII (1995), 1–2, str. 112–113–

⁴⁷ J. Žontar, Zborovanje nemških arhivarjev, Hamburg, 25.–29. september 1995, Arhivi XVIII (1995), 1–2, str. 113–115.

⁴⁸ M. Trebše Štolfa, Strokovno posvetovanje Hrvatskega arhivističnega društva, Bol na Braču, 5.–7. oktober 1995, prav tam, str. 112.

⁴⁹ M. Hernja Masten, Zborovanje arhivarjev Avstrije, Dunaj, 6.–10. maja 1996, Arhivi XIX (1996), 1–2, str. 154–156.

⁵⁰ ADS, spisi 1997, poročilo o delu 1996.

⁵¹ J. Suhadolnik, Strokovno posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva, Dubrovnik, 2.–5. oktober 1996, Arhivi XX (1997), 1–2, str. 225–227.

⁵² M. Trebše Štolfa, Access Unlocked v Londonu, prav tam, str. 229.

⁵³ M. Hernja Masten, Jubilejno letno zborovanje Društva švicarskih arhivark in arhivarjev, Zug, 10.–12. september 1997, prav tam, str. 228–229.

⁵⁴ M. Trebše Štolfa, Poročilo o udeležbi na kongresu združenj na področju družboslovja in humanističnih ved, Ottawa, 23. maj do 6. junij 1998, Arhivi XXI (1998), 1–2, str. 98.

⁵⁵ V. Gotovina, Posvetovanje Arhivskega društva Hrvaške, Opatija, 14.–17. oktober 1998, prav tam, str. 97–98.

⁵⁶ Žarko Štrumbl, 12. arhivsko zborovanje "Arhivska praksa 99", Tuzla, Arhivi XXII (1999), 1–2, str. 231–232.

⁵⁷ V. Gotovina, Posvetovanje Hrvaškega arhivskega društva v Poreču (2.–4. december 1999), prav tam, str. 230–231.

⁵⁸ M. Trebše Štolfa, Poročilo o delovnem obisku v Kanadi od 24. maja–10. junija 2000, Arhivi XXIII (2000), 2, str. 216–217.

⁵⁹ Ž. Štrumbl, Posvetovanje Arhivska praksa 2000 v Tuzli v Bosni in Hercegovini, prav tam, str. 197.

⁶⁰ M. Bukošek, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije, prav tam, str. 185; N. Glažar, Nemško arhivsko zborovanje, Nuernberg od 10.–13. oktobra 2000, prav tam, str. 193–195.

⁶¹ Ž. Štrumbl, G. Šmid, 4. povojno zborovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine, Arhivi XXIV (2001), 2, str. 148–149.

⁶² Ž. Štrumbl, G. Šmid, 14. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Arhivska praksa 2001, prav tam str. 149–150.

⁶³ Sonja Anžič, 72. nemški arhivski dnevi v Cottbusu, Arhivi XXIV (2001), 2, str. 150–152.

⁶⁴ Ivan Fras, 29. avstrijski arhivski dan, Dunaj, 26.–29. september 2001, prav tam, str. 147–148.

⁶⁵ M. Bukošek, Prvi hrvaški arhivski kongres v Zagrebu, prav tam, str. 145–147.

Leta 2002 smo se septembra udeležili 73. nemškega zborovanja v Trierju⁶⁶ in 30. zborovanja avstrijskih arhivistov – bilo je skupaj s 23. zborovanjem avstrijskih zgodovinarjev – v Salzburgu.⁶⁷ Oktobra smo bili na 38. posvetovanju Hrvaškega arhivističnega društva v Vodichah⁶⁸ ter 15. posvetovanju arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine "Arhivska praksa 2002" v Tuzli. Tam je bila v času posvetovanja tudi ustanovna skupščina Društva arhivskih delavcev Tuzlanskega kantona.⁶⁹ V tem letu smo navezali stike z Arhivskim društvom Madžarske in se dogovorili za izmenjavo publikacij in udeležbo na zborovanjih. Avgusta 2003 se je naša predstavica že udeležila konference Društva madžarskih arhivskih delavcev v Szolnoku.⁷⁰ Od 30. septembra do 3. oktobra so bili naši arhivisti na 74. nemškem zborovanju v Chemitzu,⁷¹ od 2. do 4. oktobra na 39. posvetovanju Hrvaškega arhivskega društva v Karlobagu⁷² ter 16. in 17. oktobra na 16. posvetovanju "Arhivska praksa 2003" v Tuzli.⁷³

Predstavniki Arhivskega društva Slovenije so se udeležili tudi mednarodnega kulturnozgodovinskega simpozija Modinci. Leta 1996 so ga organizirali Madžari (2. do 5. julija) v Koesegu. Tema simpozija je bila Podoba soseda v panonskem prostoru.⁷⁴ Leta 1997 ga je pripravila Hrvaška; potekal je od 1. do 4. julija v Trakoščanu. Naslov teme je bil Utrjevanje in sprememba etničnih struktur v panonskem prostoru od 1520 do 1790.⁷⁵

⁶⁶ N. Jurkovič, S. Anžič, M. Košir, 73. nemško arhivsko zborovanje, Trier, 17.–20. septembra 2002, Arhivi XXV (2002), 2, str. 125–127.

⁶⁷ I. Fras, 30. avstrijsko zborovanje in 23. zborovanje avstrijskih zgodovinarjev, Salzburg, prav tam, str. 124–125.

⁶⁸ A. Pavšič Milost, B. Aristovnik, 38. posvetovanje Hrvaškega arhivističnega društva (HAD), Vodice od 3. do 5. oktobra 2002, Arhivi XXV (2002), 2, str. 127–129.

⁶⁹ Gašper Šmid, 15. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine – Arhivska praksa 2002, prav tam str. 129–130; Nada Čibej, Prvi koraki samostojnega društva arhivskih delavcev v Tuzli, prav tam, str. 130–131.

⁷⁰ A. Pavšič Milost, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije, od marea do oktobra 2002, prav tam, str. 117–118; Gordana Šoegveves, Potujoča konferenca Društva madžarskih arhivskih delavcev, Szolnok, od 12.–15. avgusta 2003, Arhivi 26 (2003), 2, str. 356–358.

⁷¹ S. Anžič, B. Kozina, M. Košir, 74. nemško arhivsko zborovanje, Chemnitz, 30. september do 3. oktober 2003, prav tam, str. 354–356.

⁷² Polona Mlakar, 39. posvetovanje Hrvaškega arhivskega društva, Gospić, 2. do 4. oktober 2003, prav tam, str. 351–352.

⁷³ Nada Čibej, Gašper Šmid, 16. posvetovanje arhivskih delavcev Bosne in Hercegovine, Tuzla – Arhivska praksa 2003, prav tam, str. 352–354.

⁷⁴ B. Radulovič, Podoba soseda v panonskem prostoru – predstave in dejstva, slike in pojavi, Koeseg, 2.–5. julij 1996, Arhivi XIX (1996), 1–2, str. 176.

⁷⁵ M. Hemja Masten, Mednarodni kulturnozgodovinski simpozij Modinci, Trakoščan, 1.–4. julij 1997, Arhivi XX (1997), 1–2,

Popularizacija

Odlikovanje društva

Ob 40-letnici je predsednik Republike Slovenije Milan Kučan Arhivskemu društvu Slovenije z ukazom z dne 14. julija 1995 podelil odlikovanje častni znak svobode Republike Slovenije.⁷⁶ Odlikovanje smo slovesno sprejeli 21. februarja 1996.

Častni znak svobode Republike Slovenije in listina o odlikovanju. Arhiv ADS.

Podelitve društvenih priznanj

Ob 40-letnici Arhivskega društva Slovenije je predsednica Milica Trebše Štolfa 22. decembra 1994 na slovesni seji podelila 16 društvenih priznanj.⁷⁷ Prejeli so jih Vanda Bezek, Marjetka Legat, Antoša Leskovec, Meta Matijević, mag. Milko Mikola, Ivan Nemanič, Brane Oblak, Marija Oblak Čarni, Nežka Rašl, Peter Ribnikar,

str. 227–228.

⁷⁶ Ob štiridesetletnici Arhivskega društva Slovenije, Arhivi XVIII (1995), 1–2, str. 107–110; M. Trebše Štolfa, Delovno poročilo Arhivskega društva Slovenije za mandatno obdobje marec 1994–april 1996, Arhivi XIX (1996), 1–2, str. 153–154.

⁷⁷ Govor predsednice Arhivskega društva Slovenije Milice Trebše Štolfa na podelitvi priznanj 22. 12. 1994, Arhivi XVII (1994), 1–2, str. 130.

Protagonisti predstavitve 21. številke Virov in Zbornika ob sedemdesetletnici Marije Oblak Čarni (Arhivi 26/2003, št. 1), Ljubljana, 22. oktober 2003. Od leve proti desni: dr. Matevž Košir, dr. France M. Dolinar, dr. Jera Vodušek Starič, dr. Lovro Šturm, mag. Ljuba Dornik Šubelj, mag. Pavle Čelik, Arhiv ADS.

mag. France Štukl, dr. Ema Umek, mag. Ivanka Zajc Cizelj, dr. Jože Žontar, Vladimir Žumer in Kulturno-informacijski center Križanke.

Aškerčeve nagrade in Aškerčeva priznanja

Leta 2002 je društvu po večletnih prizadevanjih uspelo podeliti Aškerčevo nagrado in Aškerčevo priznanje za izredne dosežke v arhivistiki.⁷⁸ Za ta projekt si je prizadevalo več izvršnih odborov skoraj celo desetletje. Glavna težava je bila pridobitev denarja. Ministrstvo za kulturo je leta 2002 odobrilo za to milijon tolarjev, na podlagi tega pa sta bila razpisana ena nagrada in eno priznanje. Slovesna podelitev je bila 23. oktobra 2002 v prostorih Mestne občine Ljubljana. Nagrajenca sta bila dr. Jože Žontar, ki je prejel Aškerčevo nagrado za življenjsko delo na področju arhivistike, in Peter Ribnikar, ki je za objavo arhivskih virov prejel Aškerčevo priznanje.

Za delo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in priznanj je bil pripravljen poslovnik; sprejet je bil na občnem zboru 19. marca 2003.

Razstave

Društvo je na prošnjo Sekcije za splošne knjižnice pri Zvezi bibliotekarskih društev Slovenije na njihovem zborovanju septembra 2003 predstavilo arhivsko dejavnost. Računalniško predstavitev so na pobudo knjižnice Otona Župančiča v Ljubljani dopolnili z razstavo, na ogled je bila leta 2004 v knjižničnih enotah Kolodvor in Matična knjižnica v Ljubljani, nato pa še na Osnovni šoli Vič v Ljubljani. Namen računalniške predstavitve in razstave z naslovom *Arhivi – varuhi preteklosti*⁷⁹ je bil prikazati dejavnost in organiziranost slovenskih arhivov, hkrati pa obiskovalcem ponuditi na ogled tudi nekaj drobcev iz zakladnice arhivskih fondov in zbirk vseh slovenskih arhivov.

Predstavitve publikacij

Med popularizacijske dejavnosti sodijo tudi predstavitve društvenih publikacij, ki večinoma potekajo v republiškem arhivu v Ljubljani. Nekateri zvezki VIROV pa so bili zaradi velikega zanimanja predstavljeni v različnih krajih, tako 9. zvezek M. Jeraj, J. Melik, Partizanski zdravniki med stroko in politiko, 16. zvezek V. Deželak

⁷⁸ Poročilo Komisije za podeljevanje Aškerčevih nagrad in Aškerčevih priznanj v letu 2002, Slavnostni govor, Utemeljilni..., Arhivi XXV (2002), 2. str. 118–123.

⁷⁹ ADS, zapiski od 1998 dalje; Aleksandra Pavšič Milost, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije v mandatnem obdobju marec 2002–april 2004.

Barič, Pokrajinske konference Komunistične partije Slovenije na Primorskem 1942–1944 in 18. zvezek B. Repe, Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, II. del: Slovenci in federacija. Na predstavitvi 18. zvezka v Ljubljani 14. maja 2003 so sodelovali tudi gostje. Predstavitev je vodila Ljerka Bizilj, o svojih izkušnjah in videnju takratnega dogajanja pa sta pripovedovala Janez Stanovnik, ki je bil v letih 1988–1990 predsednik Predsedstva Slovenije in Živko Pregl, v tistem času (zadnji) podpredsednik jugoslovskega Zveznega izvršnega sveta.⁸⁰

Zaključek

Ob pregledu dela društva v zadnjem desetletju, ko se je v marsičem spremenila arhivska praksa in so se arhivom nagrmadile nove obveznosti in problemi, vidimo, da je društvo angažirano sodelovalo pri reševanju le-teh. Ob urejeni arhivski službi pa si je zastavljalo vprašanje o svoji vlogi v prihodnosti. Vsekakor je aktualna njegova povezovalna vloga. Društvo je povezovalo člane društva, tako da bi sodelovali pri razvoju arhivistike, navezalo pa je tudi številne stike z mednarodnimi organizacijami in društvi tujih držav in se seznanjalo z njihovo prakso. Društvo je s svojimi člani tudi najširše in najbolj neposredno povezano z dogajanjem na področju arhivov, zato lahko opozorja na probleme, ki jih inštitucije z utečenim delovanjem ne zaznajo. Pomembna so delovna srečanja, posvetovanja in zborovanja, namenjena obravnavi aktualnih vprašanj. V zadnjem desetletju je društvo pripravilo devet takih srečanj. Na njih je bila poleg zakonodaje in uvajanja nove tehnologije v arhive, obravnavana predvsem uporaba arhivskega gradiva. Sporočilo teh obravnav je, da v današnjem času vse večje potrebe javnosti po najrazličnejših informacijah iz arhivskega gradiva zahtevajo, da se arhivi odzivajo na te potrebe in jih celo spodbujajo. Arhivi naj se povezujejo s sorodnimi inštitucijami, ki hranijo arhivsko gradivo zaradi enotne obdelave in dostopnosti gradiva. Evidentirajo naj gradivo v tujini. Nova tehnologija naj olajša in poenostavi uporabo. Aktivna vloga arhivov prinaša tudi promocijo arhivov in ustrezno vrednotenje njihovega dela.

Člani društvenih odborov in uredništev 1994–2004

Na občnem zboru 2. marca 1994 so bili izvoljeni:

Izvršni odbor: predsednica mag. Milica Trebše Štolfa, podpredsednik Ivan Lovrenčič, tajnik mag. Lojz Tršan, blagajničarka Mihaela Knez,

člani: Metka Bukošek, Marija Hernja Masten, Lučka Maček Bernik, Meta Matijević (kooptirana na seji IO ADS, 16. 3. 1994), Lilijana Znidaršič, Miroslav Novak, Tatjana Šenk, Aleksandra Pavšič Milost, Marjeta Vodopivec.

Uredniški odbor revije Arhivi: dr. Jože Žontar (glavni urednik), Matevž Košir (odgovorni urednik), Jože Suhadolnik (tehnični urednik), člani: mag. Bogdan Kolar, Irena Mrvič, Jurij Rosa, Marija Hernja Masten, dr. Peter P. Klasinc, mag. Ivanka Zajc Cizelj, Maruša Zagradnik, mag. Lojz Tršan (kot tajnik društva).

Uredniški odbor zbirke Viri: dr. France M. Dolinar (glavni in tehnični urednik), mag. Milica Trebše Štolfa (odgovorna urednica, kot predsednica društva), člana dr. Jože Mlinarič, Janez Kopač.

Nadzorni odbor: Saša Serše, Majda Kovačec, Kristina Koglot.

Častno razsodišče: Metka Gombač, mag. Borut Holcman, mag. Darko Darovec.

(Vir: Zapisnik občnega zbora 2. marca 1994; ADS, spisi 1994–1995; Gašper Šmid, Delo Arhivskega društva Slovenije v letu 1994, Arhivi XVII (1994), 1–2, str.130–131; Zapisnik 1. sestanka IO ADS 16. 3. 1994)

Občni zbor 3. aprila 1996

Izvršni odbor: predsednica Marija Hernja Masten, podpredsednik Janez Pirc (na seji IO ADS 11. 6. 1996), tajnik Branko Radulovič, blagajničarka Mihaela Knez, člani: Nataša Budna Kodrič, Metka Bukošek, Ljuba Dornik Šubelj, Marjan Gerdej, Aleksandra Pavšič Milost, Milica Trebše Štolfa, Marjeta Vodopivec, Lilijana Znidaršič.

Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in priznanj: Vladimir Kološa, Nada Jurkovič, Milko Mikola, Miroslav Novak, France Štukl, Milica Trebše Štolfa; namestniki: Bogdan Kolar, Lučka Maček Bernik, Lilijana Vidrih Lavrenčič, Marjeta Vodopivec.

Nadzorni odbor: Saša Serše, Andrej Hozjan, Kristina Koglot.

Uredniški odbor revije Arhivi: Matevž Košir (glavni in odgovorni urednik), Jože Suhadolnik (tehnični urednik), Marija Hernja Masten, dr. Peter P. Klasinc, mag. Bogdan Kolar, Irena Mrvič, Branko Radulovič, Ivanka Uršič, Maruša Zagradnik, mag. Ivanka Zajc Cizelj.

Uredniški odbor zbirke Viri: dr. France M. Dolinar (glavni urednik), Marija Hernja Masten, Marjana Kos, dr. Jože Mlinarič, mag. Milica Trebše Štolfa.

Častno razsodišče: ni podatkov v zapisniku.

(Vir: Zapisnik občnega zbora ADS, 3. aprila 1996; ADS, spisi 1996)

Občni zbor 19. marca 1998

Izvršni odbor: predsednik Marjan Gerdej, tajnik Miran Kafol, podpredsednica Metka Buko-

⁸⁰ ADS, zapiski od 1998 dalje; Aleksandra Pavšič Milost, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije v mandatnem obdobju marec 2002–april 2002).

šek, člani: Ljuba Dornik Šubelj, Marija Hernja Masten, Aleksandra Pavšič Milost, Tatjana Šenk, mag. Milica Trebše Štolfa, Lilijana Žnidaršič, dr. Janez Cvirn (predstavniki Univerze).

Uredniški odbor revije Arhivi: mag. Matevž Košir (glavni in odgovorni urednik), Jože Suhadolnik (tehnični urednik), Jože Ciperle, Jozo Ivanović, Miran Kafol, dr. Peter P. Klačinc, dr. Bogdan Kolar, dr. Alfred Ogris, Kristina Šamperl Purg, Ivanka Uršič, Maruša Zagradnik, mag. Ivanka Zajc Cizelj.

Uredniški odbor zbirke Viri: dr. France M. Dolinar (glavni urednik), dr. Jože Mlinarič, Marjan Gerdej (kot predsednik društva), Marjana Kos, mag. Milica Trebše Štolfa.

Komisija za podeljevanje Aškerčevih nagrad in priznanj: predsednica Milica Trebše Štolfa, podpredsednik Vladimir Kološa, Nada Jurkovič, Kristina Koglot, Miran Novak, Milko Mikola, France Štukl.

Nadzorni odbor: predsednica Saša Serše, Andrej Hozjan, Kristina Koglot.

(Vir: Zapisnik volilnega občnega zbora ADS 19. marca 1998, ADS, zapisniki od 1998 dalje)

Občni zbor 15. 3. 2000

Izvršni odbor: predsednica Metka Bukošek, podpredsednik Marijan Gerdej, tajnik Miran Kafol, blagajničarka Mihaela Knez, člani: dr. Jože Ciperle, dr. Andrej Hozjan, Metka Gombač, Kristina Šamperl Purg, dr. Peter Štih, mag. Milica Trebše Štolfa, Lilijana Vidrih Lovrenčič, Marjan Vogrin, Žiga Železnik; 15. 3. 2001 začenja Emica Ogrizek Marjana Gerdeja in Nada Čibej mag. Milico Trebše Štolfa.

Uredniški odbor revije Arhivi: dr. Matevž Košir (glavni urednik), Andrej Nared (odgovorni urednik), Tatjana Šenk (tehnična urednica), dr. Jože Ciperle, Jozo Ivanović, Miran Kafol, dr. Peter P. Klačinc, dr. Bogdan Kolar, dr. Alfred Ogris, Marija Hernja Masten, Ivanka Uršič, Maruša Zagradnik, mag. Ivanka Zajc Cizelj.

Uredniški odbor zbirke Viri: dr. France M. Dolinar (glavni urednik), dr. Jože Mlinarič, Marjana Kos, mag. Milica Trebše Štolfa, Metka Bukošek (kot predsednica društva), Miran Kafol (kot tajnik društva).

(Vir: Metka Bukošek, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije za obdobje od 15. 3. 2000 do 14. 3. 2001, Arhivi XXIII (2000), 2, str. 184)

Občni zbor 20. 3. 2002

Izvršni odbor: predsednica Aleksandra Pavšič

Milost, tajnik Andrej Nared, blagajničarka Mihaela Knez, člani: Bojana Aristovnik, dr. Jože Ciperle, Nada Čibej, dr. Darko Friš, dr. Boris Golec, mag. Metka Gombač, Emica Ogrizek, Kristina Šamperl Purg (po njeni smrti Nežka Rašl), Marjan Vogrin, Žiga Železnik.

Uredniški odbor revije Arhivi: dr. Matevž Košir (glavni in odgovorni urednik), Tatjana Šenk (tehnična urednica), Andrej Nared, Zdenka Bonin, dr. Jože Ciperle, Marija Hernja Masten, Jozo Ivanović, dr. Alfred Ogris, Blaž Otrin, dr. Marko Štuhec, mag. Slavica Tovšak, Ivanka Uršič, mag. Ivanka Zajc Cizelj.

Uredniški odbor zbirke Viri: dr. France M. Dolinar (glavni urednik), dr. Jože Mlinarič, Marjana Kos, Drago Trpin, Aleksandra Pavšič Milost (kot predsednica ADS), Andrej Nared (kot tajnik ADS).

Komisija za Aškerčeve nagrade in priznanja: predsednica Nada Čibej, Milko Mikola, Emica Ogrizek, Janez Kopač, Vladimir Kološa.

Nadzorni odbor: Gorazd Stariha, Biserka Remškar, Jure Volčjak.

(Vir: A. Pavšič Milost, Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od 20. marca 2002 do 19. marca 2003; ADS, zapisniki od 1998 dalje)

Občni zbor 15. 4. 2004

Izvršni odbor: predsednica Mira Hodnik, tajnik Andrej Nared, računovodkinja Mihaela Knez, člani: Bojana Aristovnik, Nada Čibej, Suzana Felicijan Bratož, Igor Filipič, dr. Boris Golec, Lidija Gregorec, dr. Andrej Hozjan, Emica Ogrizek, Aleksandra Pavšič Milost (na seji IO 12. 5. 2004 imenovana za podpredsednico), Nežka Rašl.

Uredniški odbor revije Arhivi: dr. Matevž Košir (glavni in odgovorni urednik), Tatjana Šenk (tehnična urednica), Zdenka Bonin, dr. Boris Golec, Marija Hernja Masten, Jozo Ivanović, Andrej Nared, dr. Alfred Ogris, Blaž Otrin, mag. Slavica Tovšak, Ivanka Uršič, dr. Ivanka Zajc Cizelj, Barbara Žižmund.

Uredniški odbor zbirke Viri: dr. France M. Dolinar (glavni urednik), Mira Hodnik (kot predsednica ADS), Andrej Nared (kot tajnik ADS), mag. Drago Trpin, mag. Aleksander Žižek.

Nadzorni odbor: Bojan Cvelfar, Mija Mravlja, Branko Radulovič.

Častno razsodišče: mag. Metka Gombač, mag. Branko Šuštar, p. Marjan Vogrin.

(Vir: Zapisnik volilnega občnega zbora ADS 15. aprila 2004, ADS, zapisniki od 1998 dalje)

Člani Arhivskega društva Slovenije v letu 2004

(pripravil ANDREJ NARED)

Častni člani*

Antoša Leskovec (1996)
dr. Vasilij Melik (1991)
dr. Jože Mlinarič (2004)
Marija Oblak Čarni (2004)
dr. Božo Otorepec (1983)
Peter Ribnikar (2004)
mag. Milica Trebše Štolfa (2004)
dr. Ema Umek (1996)
Aleksander Videčnik (1996)
dr. Jože Žontar (2004)

Redni člani**

Adamič Marjeta (Ljubljana)
Ambruž Blanka (NŠAL)
Anžič Sonja (ZAL)
Aristovnik Bojana (ZAC)
Avguštin Florjanovič Blanka (ARS)
Babič Gorazd (Celje)
Bahun Dušan (ZAL)
Baraga France (Ljubljana)
Bizjak Milan (ARS)
Bizjak Žarko (ZAL)
Blaznik Aleksander (ARS)
Blažič Jožefa (ARS)
Bonin Zdenka (PAK)
Bregar Janez (ZAL)
Bregar Marjeta (Dolenjski muzej Novo mesto)
Brunšek Franc (ZAL)

Bukošek Metka (ZAC)
Casar Jože (ARS)
Casar Matjaž (ARS)
Ciperle Jože (Zgodovinski arhiv in muzej
Univerze v Ljubljani)
Cjuha Marjana (ARS)
Čvelfar Bojan (ZAC)
Čater Aleksandra (ZAP)
Čeh Suzana (PAM)
Černec Dragica (Ljubljana)
Čibej Nada (PAK)
Darovec Darko (Znanstveno-raziskovalno
središče RS Koper)
Deželak Barič Vida (INZ)
Dobernik Marjan (ARS)
Dolenc Ervin (INZ)
Dolinar France M. (NŠAL)
Drnovšek Darinka (ARS)
Drnovšek Marjan (ZRC SAZU)
Drobnjak Vladimir (PAK)
Erjavec Marija Vera (Ljubljana)
Erjavec Zdravko (Centralni arhiv in muzejska
zbirka RTV Slovenije)
Eržen Podlipnik Elizabeta (ZAL)
Felician Bražož Suzana (ARS)
Filipič Igor (ŠAM)
Fon Jolanda (ARS)
Fortunat Černilogar Damjana (Tolminski muzej)
Fras Ivan (PAM)
Friš Darko (PedFMB)
Gabrič Aleš (INZ)
Gerkman Eva (Ljubljana)
Glažar Danilo (ARS)
Glažar Natalija (ARS)
Golec Boris (ZRC SAZU)
Gombač Maja (ARS)
Gombač Metka (ARS)
Gotovina Vesna (ARS)
Grabnar Marija (ARS)
Gregorec Lidija (Arhiv Univerze v Mariboru)
Gregorič Borut (ZAL)
Grkman Stanislava (ARS)
Guštin Damjan (INZ)
Hafner Jožica (RTVDOK)
Hančič Damjan (ZAL)
Harauer Darja (ARS)
Hernja Masten Marija (ZAP)
Himmelreich Bojan (ZAC)
Hodnik Mira (ZAL)
Horvat Ciril (Servis skupnih služb Vlade RS)
Horvat Mojca (PAM)
Horvat Olga (ZAP)
Hozjan Andrej (PedFMB)

* Seznam obsega le žive častne člane; v oklepaju je navedeno leto imenovanja. Častni člani arhivskega društva so bili tudi dr. Pavle Blaznik, dr. Bogo Grafenauer, Janko Jarc, dr. Ivo Murko, Majda Smole, dr. Vlado Valenčič, dr. Sergij Vilfan in dr. Fran Zwitter.

** Abecedni seznam rednih članov temelji na evidencah plačane članarine za leti 2002 in 2003, vključuje pa tudi včlanjene v letu 2004 (stanje z dne 30. 6. 2004). Pri rednih članih smo izpustili akademske naslove, v oklepajih pa navajamo arhiv oziroma ustanovo, v kateri je član zaposlen. Pri članih, ki niso zaposleni v kulturno-varstvenih, znanstvenih ali drugih ustanovah (v glavnem gre za upokojeince), navajamo kraj bivanja. Za večkrat omenjene ustanove uporabljamo naslednje kratice: ARS (Arhiv Republike Slovenije), ELES (Elektro Slovenija), INZ (Inštitut za novejšo zgodovino), NŠAL (Nadškofijski arhiv Ljubljana), PAK (Pokrajinski arhiv Koper), PAM (Pokrajinski arhiv Maribor), PANG (Pokrajinski arhiv v Novi Gorici), PedFMB (Pedagoška fakulteta Maribor), RTVDOK (Služba za arhiv in dokumentacijo RTV Slovenija), SŠM (Slovenski šolski muzej), ŠAM (Škofijski arhiv Maribor), ZAC (Zgodovinski arhiv Celje), ZAL (Zgodovinski arhiv Ljubljana), ZAP (Zgodovinski arhiv Ptuj), ZRC SAZU (Znanstveno-raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti).

- Hren Alenka (ARS)
 Hribovšek Rastislav (ZAC)
 Hudomalj Andrej (ARS)
 Jadreško Mirjana (ARS)
 Jazbec Sonja (ZAC)
 Jeraj Mateja (ARS)
 Jurca Borut (ARS)
 Juričič Čargo Danijela (ARS)
 Jurkovič Nada (ZAP)
 Kačičnik Gabrič Alenka (ARS)
 Kafol Miran (ARS)
 Kavs Irena (Ljubljana)
 Keber Katarina (ZRC SAZU)
 Klasinc Škofljanec Andreja (ARS)
 Knez Mihaela (ZAL)
 Kocmur Majda (ARS)
 Kodrič Budna Nataša (ZAL)
 Kokalj Dragica (ARS)
 Kolar Bogdan (Teološka fakulteta Maribor)
 Kološa Vladimir (ARS)
 Kontestabile Rovis Mirjana (PAK)
 Kopač Janez (ZAL)
 Kopitar Adrijan (ARS)
 Kos Marija (ZAL)
 Kos Marjana (ZAL)
 Košir Matevž (ARS)
 Kozina Branko (ZAL)
 Krampač Tone (NŠAL)
 Križman Marjan (PAK)
 Krlin Jan (Osrednji državni arhiv Praga, Češka republika)
 Krnel Umek Duša (PAK)
 Lačen Benedičič Irena (Gornjesavski muzej Jesenice)
 Lavrenčič Aleksander (RTVDOK)
 Lešnik Sabina (PAM)
 Lovrenčič Ivan (ZAP)
 Maček Bernik Lučka (Ljubljana)
 Maček Jure (PAM)
 Madunič Jure (RTVDOK)
 Majcen Jasna (ZAC)
 Majcen Tone (ZAL)
 Majerič Kekec Nataša (ZAP)
 Makorič Elena (PANG)
 Makovec Antonija (ELES)
 Malbašič Jelena (ARS)
 Marinko Roman (ARS)
 Marušič Branko (ZRC SAZU)
 Masten Jakob (ZAL)
 Matijević Marjeta (ZAL)
 Melik Jelka (ARS)
 Merc Anita (Okrožno sodišče Ptuj)
 Mikec Avberšek Leopold (PAM)
 Miklič Pavel (ARS)
 Mikola Milko (ZAC)
 Mlakar Boris (INZ)
 Mlakar Polona (ARS)
 Mlinarič Nataša (Državni zbor RS, arhiv)
 Montanar Ilaria (ŠAM)
 Mravlja Mija (ZAL)
 Mrdavšič Aleksandra (ARS)
- Mrdjenovič Pavla (ARS)
 Nared Andrej (ARS)
 Nemanič Ivan (Ljubljana)
 Novak Miroslav (PAM)
 Nusdorfer Vuksanovič Metka (PANG)
 Oblak Brane (ZAP)
 Ogrizek Emica (PAM)
 Okoliš Stane (SSM)
 Omladič Staša (Ljubljana)
 Otrin Blaž (NŠAL)
 Ožinger Anton (PedFMB)
 Pavli Tatjana (ZAL)
 Pavšič Milost Aleksandra (PANG)
 Penca Marjan (ZAL)
 Pešak Mikec Barbara (ZAL)
 Pirc Janez (ZAL)
 Pišek Feliks (ZAP)
 Pivk Olga (ARS)
 Pivka Galun Nataša (Ekonomsko-poslovna fakulteta Maribor)
 Planinc Lucija (ARS)
 Pleterski Maruša (Arhiv Slovenskih železnic)
 Polenšek Marko (ZAL)
 Potočnik Biljana (ARS)
 Pregelj Erik Žan (PANG)
 Prelog Vojko (Splošna bolnišnica Maribor, arhiv)
 Radulovič Branko (ARS)
 Rašl Nežka (ZAP)
 Rau Selič Marta (ARS)
 Remškar Biserka (ARS)
 Rezec Stibilj Tatjana (ARS)
 Ristič Zdenka (Mestna občina Ptuj)
 Robič Zalika (ZAC)
 Rodošek Tatjana (ZAL)
 Rosa Jurij (PANG)
 Rozman Franc (FF/PedFMB)
 Sajko Tatjana (ARS)
 Semlič Rajh Zdenka (PAM)
 Serše Aleksandra (ARS)
 Setnikar Jože (ZAL)
 Skrabl Zorka (ZAL)
 Smole Boštjan (ARS)
 Snoj Uroš (ZAL)
 Stariha Gorazd (ZAL)
 Strnad Peter (ARS)
 Suhadolnik Jože (ZAL)
 Sunčič Vladimir (ARS)
 Svetina Mojca (RTVDOK)
 Šega Judita (ZAL)
 Šenk Tatjana (ZAL)
 Škofljanec Jože (ARS)
 Šmid Gašper (ARS)
 Šoevegeš Gordana (PAM)
 Štefanec Milan (ZAC)
 Štrubl Žarko (ARS)
 Štukl France (Škofja Loka)
 Šubelj Dornik Ljuba (ARS)
 Šustar Branko (SSM)
 Šuštar Ljiljana (ZAL)
 Teršan Alojzij (ARS)

Tomažin Dakić Tatjana (ARS)
 Tovšak Slavica (PAM)
 Troha Nevenka (INZ)
 Trpin Drago (PANG)
 Tul Vlasta (PANG)
 Tušar Mojca (ARS)
 Uršič Ivanka (PANG)
 Velunšek Simona (PAM)
 Vidrih Lavrenčič Lilijana (PANG)
 Višnikar Nataša (ARS)
 Vodenik Rado (ZAL)
 Vodopivec Jedert (ARS)
 Vodopivec Marjeta (RTVDOK)
 Vogrin Marjan (Škofijski arhiv Koper)
 Volčjak Jure (ARS)
 Zadnik Zvonko (ELES)

Zadnikar Andrej (ARS)
 Zagradnik Maruša (PAK)
 Zagradnik Uroš (PAK)
 Zajc Cizelj Ivanka (ZAC)
 Zajec Dragica Nuša (ARS)
 Zdovc Hedvika (ZAC)
 Zupanc Jure (ZAC)
 Zupančič Marjan (ARS)
 Zupančič Pušavec Nina (Ministrstvo za kulturo)
 Zupanič Katja (ZAP)
 Žakelj Pavel (ARS)
 Železnik Žiga (ZAL)
 Žižek Aleksander (ZAC)
 Žižmund Barbara (RTVDOK)
 Žnidaršič Golec Lilijana (ARS)
 Žumer Vladimir (ARS)

dr. Vladimir Valenčič

Aleksander Videčnik

dr. Ema Umek

Antoša Leskovec

Častni člani Arhivskega društva Slovenije, imenovani na občnem zboru 2. marca 1996.*

* Fotografije častnih članov, imenovanih do leta 1991, so objavljene v publikaciji Arhivsko društvo Slovenije – 40 let (Ljubljana 1995).

Častni člani ADS, imenovani na občnem zboru 15. aprila 2004: mag. Milica Trebše Štolfa, Marija Oblak Čarni, dr. Jože Mlinarič, Peter Rihnikar, dr. Jože Zontar. Arhiv ADS.

UDK 930.25(497.12)"1945/1954"
Prejeto: 20. 5. 2004

Od objave Splošnega zakona o državnih arhivih do ustanovitve Društva arhivskih delavcev Slovenije

PETER RIBNIKAR

arhivski svetnik v pokoju, Devova 12, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

V prispevku avtor predstavlja nekatera pričevanja o udeležbi na prvem tečaju arhivarjev v Dubrovniku leta 1950, o razmerah v Osrednjem državnem arhivu Slovenije v prvem desetletju po vojni in nekaterih dogodkih ter delu v prvih letih svojega službovanja v Državnem arhivu LRS, ter nekaj spominov na ustanovni občni zbor Društva arhivskih delavcev Slovenije.

KLJUČNE BESEDE: Arhivsko društvo Slovenije, ustanovni občni zbor, Osrednji državni arhiv Slovenije

ABSTRACT

FROM THE PUBLICATION OF THE GENERAL ACT ON STATE ARCHIVES TO THE ESTABLISHMENT OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA

The author gives an account of the participation at the first archival course in Dubrovnik in 1950, of the conditions in the Archives of the Republic of Slovenia in the first decade after the war and of several events in the first few years of his work for the state archives. He also includes his memoirs on the establishing general meeting of the Association of Slovene Archivists.

KEY WORDS: Archival Association of Slovenia, establishing general meeting, Archives of the Republic of Slovenia

Z zveznim Splošnim zakonom o državnih arhivih, sprejetim 23. januarja 1950,¹ je bila določena pravna osnova za delovanje arhivov in arhivske službe v Jugoslaviji. Skoraj hkrati se je zvezno ministrstvo za znanost in kulturo ukvarjalo s pripravami za ustanovitev posebne jugoslovanske arhivske šole, v kateri bi se šolali jugoslovanski arhivski kadri. Tako bi zagotavljali kakovost delovanja arhivske službe v Jugoslaviji. Z odlokom št. II/2 545/1950² se je zvezno ministrstvo za znanost in kulturo odločilo, da bo kot zasnova arhivske šole najprej organiziran strokovni arhivski tečaj v Dubrovniku. Organiziranje tečaja je bilo zaupano akademiku prof. dr. Jorju Tadiću iz Beograda. S sodelovanjem Zgodovinskega inštituta Jugoslovanske akademije znanosti

in umetnosti v Dubrovniku, Državnega arhiva v Dubrovniku ter univerzitetnih profesorjev iz Ljubljane, Zagreba in Beograda je poskrbel za izvedbo arhivskega tečaja. Kandidate za arhivski tečaj so izbrali: republiška ministrstva za prosveto in kulturo, posamezni arhivi in znanstveni inštituti. Arhivski tečaj v Dubrovniku je trajal od 15. januarja do 10. avgusta 1950, zaključne izpite smo udeleženci tečaja opravljali od 11. do 15. avgusta, 16. avgusta pa je bila podelitev spričeval.

Arhivski tečaj je obiskovalo 17 udeležencev iz vseh jugoslovanskih republik. Iz Slovenije: Julka Marinič, diplomirana zgodovinarica, Božo Otorepec, absolvent zgodovine, in Peter Ribnikar, študent 4. letnika zgodovine; iz Hrvaške: Žarko Muljačić, dipl. klasični filolog, Sušić, dipl. pravnik iz Državnega arhiva Hrvatske, Anka Beretić in Ante Marinović, diplomirana zgodovinarja, zaposlena pri Zgodovinskem inštitutu JAZU v Dubrovniku; iz Srbije: Jelena Milić-Grčić, diplomirana etnologinja, zaposlena v Mestnem arhivu v Beogradu, Petko Petković,

¹ Uradni list FLRJ VII (1950) št. 12; objava Splošnega zakona o državnih arhivih Arhivist I (1951) zv. 1, januar-april, str. 55–58. Beograd, 1951.

² Spričevalo Petra Ribnikarja o končanem strokovnem tečaju, ki ga je v imenu izpitne komisije izdal Zgodovinski inštitut Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Dubrovniku.

dipl. zgodovinar, zaposlen pri SANU v Beogradu, Savo Vukičević, dipl. pravnik iz Beograda, Miroslav Pantić, dipl. filolog, zaposlen na Filozofski fakulteti v Beogradu ter diplomirani pravnik, zaposlen v mestnem arhivu v Subotici, čigar imena in priimka se ne spominjam; iz Makedonije: Todor Taleski in Nedžad Jašar, študenta zgodovine iz Skopja; iz Bosne in Hercegovine: Muhamed Mujić, zaposlen pri Orientalnem inštitutu v Sarajevu; iz Črne gore: Slavko Miljušković, dipl. klasični filolog iz Nikšića ter diplomant Višje pedagoške šole v Mestnem arhivu v Hercegovnem, čigar imena in priimka se tudi ne spominjam. Navedeni podatki o udeležencih tečaja kažejo izobrazbeno pestrost tečajnikov. Na koncu tečaja nas je vodja tečaja, akademik prof. dr. Jorjo Tadić spraševal za mnenje o prirejanju podobnih tečajev. Tečajniki smo menili, da bi bilo dobro organizirati dva ločena tečaja, in sicer za udeležence iz zahodnega dela države, na njem pa bi bila večja pozornost namenjena latinski paleografiji, saj so v tem delu arhivi hranili arhivsko gradivo napisano v latinskem, nemškem in italijanskem jeziku, ter na tečaj za udeležence iz vzhodnega dela države. Na tem tečaju bi bil poudarek na cirilski paleografiji. Organizatorji drugega višjega arhivskega tečaja našega mnenja niso upoštevali, tako da je bil drugi tečaj organiziran pod drugim vodstvom leta 1953 v Beogradu. Iz Slovenije sta se ga udeležila Antoša Leskovec iz Maribora in Ema Umek iz Ljubljane, Tečaj pa je bil zaradi nepravilnosti in zlorab končan predčasno.

Arhivski tečaj v Dubrovniku je obsegal tak predmetnik:³

1. Zgodovinske pomožne vede: paleografijo je predaval prof. dr. Viktor Novak iz Beograda; diplomatiko, heraldiko, sfragistiko, kronologijo akademik prof. dr. Milko Kos iz Ljubljane;
  2. Arhivistika: predavatelj dr. Ilija Sindik iz Beograda;
  3. Razvoj državne in pravne ureditve v FLRJ: predavatelj dr. Ivo Puhan iz Zagreba;
  4. Dialektični materializem: predavatelj Miroslav Brant iz Zagreba;
  5. Latinski jezik: predavatelj upokojeni gimnazijski profesor Juraj Zgorelec iz Dubrovnika.
- Tečajniki smo opravili iz navedenih predmetov izpite.

Poleg navedenih predmetov je predmetnik vseboval še:

1. Zgodovino narodov FLRJ: predavatelj vodja tečaja dr. Jorjo Tadić;
2. Osnove politične ekonomije: predavatelj dr. Ivo Puhan iz Zagreba;
3. Italijanski jezik: predavateljica profesorica gimnazije v Dubrovniku;
4. Zgodovina Dubrovnika in Državnega arhiva v

Dubrovniku: predavatelj dr. Vinko Foretić, ravnatelj Državnega arhiva v Dubrovniku.

Poleg navedenih predmetov smo imeli tečajniki skoraj vsak dan paleografske vaje iz arhivskega gradiva dubrovniškega arhiva. Vaje je vodil vodja tečaja dr. Jorjo Tadić. Predavanja so bila v prostorih Zgodovinskega inštituta JAZU v Gužu, predavanja dr. Vinka Foretića in paleografske vaje pa so bile v prostorih Državnega arhiva v Dubrovniku.

Po končanem arhivskem tečaju v Dubrovniku smo se Julka Marinič, Božo Otorepec in Peter Ribnikar vrnili v Ljubljano in se oglasili na ministrstvu za znanost in kulturo pri referentki za arhive prof. Heleni Menaše. Obvestila nas je, da bova Julka Marinič in Peter Ribnikar dobila zaposlitev v Osrednjem državnem arhivu Slovenije, Božo Otorepec pa v Mestnem arhivu v Ljubljani; začela naj bi s 1. septembrom 1950. Julka Marinič je dobila mesto arhivarja; to delo je do njenega prihoda opravljala Modest Golia, zame pa je bilo potrebno še sistematizirati novo delovno mesto, tako sem moral na službo počakati nekaj mesecev.

Julija 1950 je vlada LRS imenovala arhivski svet LRS.⁴ Sestavljali so ga: prof. dr. Milko Kos, predsednik sveta, Ermin Frfolja, podpredsednik sveta kot predstavnik komiteja za zakonodajo, Jože Košar, tajnik sveta kot predstavnik ministrstva za znanost in kulturo ter člani: prof. dr. Fran Zwitter, Jože Maček, dr. Pavle Blaznik, Janez Kramar in dr. France Škerl. Arhivski svet je bil posvetovalni organ vlade, pristojen za reševanje vseh strokovnih vprašanj v zvezi z delovanjem arhivov in arhivske službe v Sloveniji. Jožeta Mačka je arhivski svet imenoval za predstavnika Slovenije v glavnem arhivskem svetu Jugoslavije. Arhivski svet Slovenije je prenehal delovati z ustanovitvijo Društva arhivskih delavcev Slovenije leta 1954.

Ko sem začel opravljati službo v Osrednjem državnem arhivu Slovenije, so bile delovne razmere v arhivu skrajno neugodne. Arhiv je imel takrat manjšo pisarno; v njej so bili uprava arhiva in trije arhivarji. V sobi so bile tri pisarniške mize, miza za pisalni stroj, stojalo za obleke; arhiv je premogel le en prenosni pisalni stroj, poleg tega ni imel telefona. Po pripovedovanju ravnatelja Jožeta Mačka je leta 1945 arhiv začel delovati tako rekoč iz nič. Jože Maček je bil imenovan za ravnatelja, vodenje arhiva pa je prevzel brez prevzemnega zapisnika, saj je bil pred njegovim prihodom dotedanji ravnatelj Narodnega muzeja Slovenije dr. Josip Mal dne 31. oktobra 1945 upokojen in odstavljen iz službe. Arhivu so bili takrat dodeljeni manjša

⁴ Arhivsko društvo Slovenije – 40 let Marije Oblak-Čarni, Štirideset let Arhivskega društva Slovenije, str. 10, 72. Ljubljana, 1995.

³ Navedeno spričevalo v opombi 2.

Dr. France Škerl, prvi predsednik Društva arhivskih delavcev LRS. AS 135, Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, a. e. 15.

pisarniška soba za upravo arhiva in tri večja arhivska skladišča. Arhiv je bil brez svoje čitalnice; uporabniki so gradivo raziskovali v čitalnici muzejske knjižnice.

Leta 1946 je ravnatelj Jože Maček pridobil za delo v arhivu Antona Šubica, arhivskega manipulant, in arhivarko Marijo Verbič. S skupnimi močmi so uredili arhivsko gradivo, da je postalo dostopno. Ravnatelj Jože Maček si je prizadeval za začetek zidave Osrednjega državnega arhiva Slovenije. Uspelo mu je zbrati vso dokumentacijo in doseči, da je bila graditev uvrščena v program prvega petletnega gospodarskega načrta Slovenije. Toda zaradi nestalnih političnih in gospodarskih okoliščin je bila leta 1948 črtana s programa. Kljub temu si je ravnatelj še naprej prizadeval, da bi pridobil nove prostore za arhiv. Pri tem sta ga najbolj podpirala Zgodovinsko društvo Slovenije in njegova arhivska sekcija.

Pomembno vlogo pri reševanju arhivskega gradiva v povojnem obdobju je odigral Federalni zbirni center Slovenije, posebej njegov prizadevni delavec Modest Golio. Uspelo mu je zbrati in rešiti pred uničenjem za okoli 10 vagonov arhivskega gradiva in ga deponirati na podstrešju Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. To gradivo je leta 1948 prevzel arhiv skupaj z zbirateljem Modestom Golio, ki je postal drugi arhivar Osrednjega državnega arhiva in je bil zaposlen v Osrednjem državnem arhivu Slovenije do poletja 1950, njegovo delovno mesto pa je septembra 1950 zasedla Julka Marinič.

Arhivska skladišča so bila v visokem pritličju zgradbe Narodnega muzeja ob Šubičevi in Prešernovi. Skladišča so bila opremljena z lesenimi enonadstropnimi policami, dostop do zgornje

etaže je bil mogoč po lesenih stopnicah, med spodnjo in zgornjo etažo pa so bili vgrajeni posebni podseti. Police spodnje etaže so bile visoke več kot 3 metre, police v zgornji pa nekaj več kot dva. V prvem arhivskem skladišču je bil razmik med policami nekoliko širši, ker sta bili med police postavljeni dve širši in daljši mizi, namenjeni urejanju arhivskega gradiva; v skrajni sili pa so ti mizi uporabljali raziskovalci – obiskovalci arhiva, zlasti če je bila čitalnica muzejske knjižnice zasedena. V tem skladišču je bilo najstarejše arhivsko gradivo Osrednjega državnega arhiva Slovenije; obsegalo je gradivo vicedomskega urada na Kranjskem, deželnih stanov na Kranjskem, reprezentance in komore, deželnega glavarstva na Kranjskem, zbirko listin (shranjene so bile v posebni leseni omari), arhive dvornih komisij iz 2. polovice 18. stoletja in osebni fond barona Žige Zoisa. V zgornji etaži so bile zbirke rokopisov, urbarjev, plemiških diplom, Prešerniana, zbirka francoske dobe, zbirka Zgodovinskega in muzejskega društva za Kranjsko, celovški arhivi, večina osebnih arhivov, zbirka normalij, samostanska arhiva Stična, Kostanjevica ter graščinski arhivi gospostev Dol, Bled, Kolovec. V drugem arhivskem skladišču je bilo arhivsko gradivo tako imenovane stare sodne registrature, ki je obsegala gradivo terezijanskega katastra, imenjsko knjigo, deželno desko, zbirko zapuščinskih inventarjev in testamentov, fideikomisne spise, magistratno zemljiško knjigo, rudarske knjige, zbirko normalij, gradivo kranjske kmetijske družbe in gradivo številnih graščin na Kranjskem. V tretjem skladišču je bilo shranjeno gradivo franciscjskega zemljiškega katastra, gradivo okrajnih glavarstev oziroma sreskih načelstev Radovljica, Kranj, Logatec, gradivo nekaterih graščin, Ruardov arhiv, arhiv Kranjske industrijske družbe, deželne komisije za zemljiško odvezo, volilni spisi, stara zemljiška knjiga in drugi manjši arhivski fond. V čitalnici muzejske knjižnice so bile ob stenah postavljene arhivske police s shranjenim gradivom tako imenovanega ilirskega gubernija v Ljubljani in Deželnega predsedstva za Kranjsko.

Oprema in materialno varovanje arhivskega gradiva sta bila na zelo nizki ravni.

Pisno arhivsko gradivo je bilo večinoma povezano v fascikle, deloma pa je bilo vloženo v posebne registratorje in velike lesene škatle. Najpomembnejše pisno gradivo, ki je bilo povezano v fascikle, je bilo zavito v ovojni papir in s tem zavarovano pred prahom. Plemiške diplome so bile vložene v originalne škatle. Zbirka listin je bila shranjena v posebni leseni omari, listine pa so bile vložene v posebne ovoje. Na njih so bili napisani najpomembnejši podatki o listini s kratkim regestom. Urbarji in drugo arhivsko gradivo v obliki knjig ter registraturne pomožne knjige so bile postavljene na arhivske police in niso bile zaščitene pred prahom. Fran-

ciscejske katastrske mape so bile vložene v velike lesene škatle, ki jih je bilo sicer zelo težko prekladati. Velike količine pisanega gradiva so bile preprosto povezane v fascikle in nezaščitene pred prahom. Veliko arhivskega gradiva pa je bilo zloženega na kupe.

Prvo leto mojega službovanja je bilo namenjeno spoznavanju arhivskih fondov in zbirk, ureditvi le-teh in spoznavanju pomagal za uporabo. Arhiv takrat še ni imel izdelanih popisov arhivskih fondov. Izmed arhivskih pomagal so obstajali: kartoteka k zbirki listin, kartoteka s popisom fasciklov arhiva deželnih stanov na Kranjskem, repertorij k arhivu vicedomskega urada na Kranjskem, repertoriji k arhivskim fondom reprezentance in komore, deželnega glavarstva in dvornih komisij, sumarni popis fasciklov kranjske kmetijske družbe, sumarni popis gradiva stare sodne registrature ter registraturne pomožne knjige ilirskega gubernija in deželnega predsedstva na Kranjskem. Ko sem se seznanil z arhivskimi fondi in zbirkami, sem lahko sodeloval z uporabniki arhivskega gradiva. Uporabnikom sem izdajal arhivsko gradivo in ga po uporabi vračal na njegovo mesto. V tem času so uporabniki najbolj raziskovali arhivsko gradivo vicedomskega urada na Kranjskem, gradivo deželnih stanov na Kranjskem, reprezentance in komore, deželnega glavarstva in dvornih komisij, gradivo ilirskega gubernija, graščinski arhiv Dol ter gradivo terezijanskega in franciscejskega katastra. Najpogostejši uporabniki so bili: dr. Pavle Blaznik, dr. Josip Žontar, dr. Janko Polec, dr. Vlado Valenčič, dr. Mirko Rupel, dr. Vlado Schmidt, Dušan Ludvik, ing. Alfonz Gspan in dr. Ivan Slokar. Od študentov zgodovine naj omenim Emo Umek in Antošo Leskovca, ki sta na osnovi arhivskega gradiva pripravljala svoje diplomske naloge, študente geografije, ki so uporabljali gradivo franciscejskega katastra za izdelavo seminarских nalog o sistemih razdelitev polj na Kranjskem.

Z ravnateljevim dovoljenjem sem leta 1951 pripravljal svojo diplomsko nalogo o kmečki trgovini na Kranjskem; junija 1951 sem jo zagovarjal v seminarju prof. dr. Zwittera. V septembru sem bil na študijskem dopustu in se pripravljajal za diplomski izpit. Diplomiral sem 5. oktobra 1951.⁵ Kot posebno zanimivost naj navedem, da mi uradnica na dekanatu Filozofske fakultete ni hotela izročiti diplome, ker se nisem zaposlil v prosveti; diplomu sem prejel šele po urgenci ravnatelja Jožeta Mačka pri republiškem svetu za prosveto in kulturo LRS.

Leta 1951 je bila imenovana izpitna komisija za opravljanje strokovnih izpitov za delavce v arhivih. Sedež izpitne komisije je bil pri Osrednjem državnem arhivu Slovenije. Izpitno komisijo so sestavljali: Jože Maček, predsednik,

dr. Maks Miklavčič, tajnik, izpraševalci pa so bili dr. Milko Kos za zgodovinske pomožne vede, dr. Maks Miklavčič za arhivistiko, dr. Fran Zwitter za zgodovino, Adela Žgur za nemščino in dr. Makso Šnuderl za ustavno in upravno ureditev FLRJ in LRS. Dr. Šnuderl je leta 1953 zamenjal dr. Jože Goričar. Izpitni rok je bil enkrat na leto, in sicer v novembru. Leta 1952 sta kot prva delala strokovni izpit Jože Šorn in Doroteja Gorišek, leta 1953⁶ pa Božo Otorepec in Peter Ribnikar. Za strokovni izpit se je prijavil tudi Karel Pišec, njegovo pisno nalogo, ki je zadevala analitično obdelavo listin, je izpitna komisija soglasno zavrnila, Karel Pišec pa se je zaradi užaljenosti odpovedal opravljanju strokovnega izpita.

Leta 1951 je v arhivu prekinila delovno razmerje Julka Marinčič, ker je odšla v gimnazijo v Celje, na njeno mesto pa je prišla iz celjske gimnazije Majda Smole. Tega leta sta odšla iz arhivskega oddelka Muzeja narodne osvoboditve arhivarja Janko Jarc in dr. France Škerl; Janko Jarc je odšel v Dolenjski muzej v Novem mestu, dr. France Škerl pa na svet vlade LRS za prosveto in kulturo. Odhod dr. Franceta Škerla je bil povezan s sporom z ravnateljem muzeja Janezom Kramarjem zaradi nesoglasja v zvezi z odpisom nekaterih delov gradiva arhivskega fonda Koroške domovinske zveze za Gorenjeko (Kärntner Heimatbund). Dr. France Škerl je namreč temu nasprotoval. Kljub odhodu na svet vlade LRS za prosveto in kulturo se je dr. France Škerl še naprej ukvarjal z arhivsko problematiko. Svoje delo v zvezi z arhivi je usklajeval z ravnateljem Osrednjega državnega arhiva Jožetom Mačkom.

V letih 1951–1953 je Osrednji državni arhiv načrtno zbiral starejše zemljiške knjige, ki so bile pri okrajnih sodiščih. Arhiv je najprej opravil poizvedbe o stanju in ohranjenosti starih zemljiških knjig. Po pridobljenih informacijah se je arhiv odločil za prevzem stare zemljiške knjige oziroma za zavarovanje v okviru lokalnih muzejev. Arhiv je bil mnenja, da je stara zemljiška knjiga republiškega pomena, zato se je odločil, da jo prevzame v svoje varstvo, pri tej odločitvi se je zgledoval po Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu. V svoje arhivske depoje je arhiv prevzel stare zemljiške knjige (na sodiščih so jih imenovali tudi stari urbarji) od teh nekdanjih okrajnih sodišč: Kranjska Gora, Radovljica, Kranj, Trzič, Kamnik, Vrhnika, Logatec, Lož, Ilirska Bistrica, Podgrad, Postojna, Ribnica, Kočevje, Črnomelj, Metlika in Višnja Gora; stare zemljiške knjige nekaterih okrajnih sodišč Vransko, Celje, Laško in Šmarje pri Jelšah je arhiv deponiral v celjskem muzeju, nekdanjih okrajnih sodišč Ptuj in Ormož v ptujskem muzeju, okrajnih sodišč Brežice in Sevnica pa v brežiškem muzeju.

Arhiv je v teh letih pridobil nekaj zelo dra-

⁵ Diploma Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani št. 122/1951 z dne 5. oktobra 1951.

⁶ Diploma izpitne komisije za arhivarje o arhivskem izpitu za naziv "arhivar" št. 4 z dne 21. november 1953.

gocenega arhivskega gradiva z odkupi. Arhiv je odkupil dve celjsko-ortenburški fevdni knjigi iz sredine 15. stoletja, urbarje gospodstva Turjak, nekaj urbarjev in drugega pisnega gradiva graščin Slatna in Bogenšperk, ki ga je arhivu ponudil v odkup gospod Stare iz Smartna pri Litiji. G. Stare je poleg tega ponudil v odkup zelo dragocen urbar gospodstva Bogenšperk iz 16. stoletja; zanj je zahteval zelo visoko kupnino; te arhiv ni mogel izplačati, zato ga je g. Stare prodal v Zagreb. Poleg tega je arhiv odkupil nekaj pisnega gradiva iz arhivskega fonda deželnih stanov na Kranjskem, ki ga je dr. Avgust Žigon hranil na svojem domu. Arhivu ga je prodala njegova sopotnica.

Leta 1952 je bilo na podstrešju Narodnega muzeja odkrito arhivsko gradivo jožefinskega katastra za Kranjsko. Kako je prišlo to gradivo na podstrešje Narodnega muzeja, ni bilo mogoče ugotoviti. To gradivo je bilo precej poškodovano, precej pa ga je bilo tudi izgubljenega; do odkritja je veljalo prepričanje, da so ga Francozi leta 1813 odpeljali ob umiku s seboj v Italijo.

Leta 1952 se je osamosvojil arhiv v Mariboru. Ustanovitelj in financier je bil mestni ljudski odbor v Mariboru. Za vodjo je bil imenovan Karel Pišec. Po izobrazbi je bil diplomant višje pedagoške šole na smeri matematika. Glede na njegovo izobrazbo je v strokovnih krogih v Ljubljani veljalo prepričanje, da ni primeren in strokovno usposobljen za vodenje mariborskega arhiva. Zaradi poimenovanja mariborskega arhiva Državni arhiv Slovenije je Karel Pišec prišel v spor z ravnateljem Osrednjega državnega arhiva Jožetom Mačkom, ki je oporekal nazivu mariborskega arhiva. Jože Maček je svoje stališče opiral na določbah splošnega zakona o državnih arhivih iz leta 1950, zlasti na dejstvo, da se arhivi, ki jih financirajo lokalne skupnosti, lahko imenujejo le mestni arhivi. Karel Pišec je na žig dopisov, ki jih je pošiljal Osrednjemu državnemu arhivu Slovenije, z roko pripisal "Podružnica v Mariboru". V žigu je bil namreč naziv "Državni arhiv Slovenije". Zaradi teh nepravilnosti je Jože Maček rešitev spora prenesel na svet za prosveto in kulturo LRS. Svet pa tega spora zaradi neznanih razlogov ni razrešil, mariborski arhiv pa se je do leta 1966 imenoval Državni arhiv Slovenije, podružnica v Mariboru. Ta spor je škodoval arhivski službi v Sloveniji še vrsto let, Karel Pišec je leta 1955 izstopil iz Društva arhivskih delavcev Slovenije in se je vključil v hrvaško arhivsko društvo v Zagrebu.

Z objavo Navodila o zbiranju, hranjenju in periodičnem izločanju arhivskega gradiva februarja 1952⁷ so arhivi dobili nove zadolžitve in obveznosti za zavarovanje arhivskega in dokumen-

tarnega gradiva na terenu. Tako je bilo delavcem arhiva zaupano nadzorovanje izločanja nepotrebnega registraturnega gradiva. Ustvarjalci gradiva so v okviru svojih komisij morali pripraviti seznam tistega gradiva, ki so ga nameravali izločiti, in ga predložiti pristojnemu arhivu v potrditev. Pristojni arhiv je imenoval svojo komisijo, ki je pregledala predložen seznam, nato je bil pri ustvarjalcih opravljen komisijski pregled gradiva, pripravljenege za izločitev. Ti sezname so bili zelo površno pripravljeni, zato je pogosto prihajalo do kolizij med obema komisijama, včasih pa smo bili delavci arhiva postavljeni celo v neugoden položaj. Spominjam se, da je direktor generalne direkcije izjavil: "Kaj se tako ženete za ohranitev arhivskega gradiva, ko pa ga bodo Američani z atomsko bombo, ki jo bodo vrgli na Ljubljano, tako uničili." Drug tak primer je bil, ko sva s kolegico Majdo Šmole pregledovala gradivo na Zadržni zvezi, kjer sva imela pogovor z Loro Kernc, nekdanjo visoko funkcionarko na ministrstvu za prosveto. Poleg drugih opravil naju je zanimal tudi arhiv nekdanje zadržne zveze. Lora Kernc naju je naglala rekoč, da se preveč zanimava za arhive klerikalnih krvnikov. V obdobju pogostih reorganizacij republiške uprave in njenih organov so bile pogoste delitve posameznih arhivskih fondov med na novo nastale upravne organe. Tako je bila pogosto oškodovana integriteta posameznih arhivskih fondov, pogosto pa se je arhivsko gradivo celo izgubilo. Osrednji državni arhiv Slovenije ni zmožal prevzeti velikih količin arhivskega gradiva, za katerega so bili sicer dolžni skrbeti še ustvarjalci gradiva. Arhiv se je dogovoril z ustvarjalci gradiva, da so ga prenesli v kolikor toliko primerne kletne prostore, arhivu pa izročili ključne skladišče. V teh kletnih skladiščih je bilo gradivo spravljeno v raznih zabojih, manjši del pa je bil nameščen na police. Na ta način je arhiv pridobil začasna skladišča na Cankarjevi 1, 5, 11, Župančičevi 6, na Masarykovi 15. Največje skladišče v Župančičevi 3 pa si je arhiv delil s svetom vlade LRS za industrijo in ministrstvom za finance. Upravni organi kmetijstva in gozdarstva so svoje gradivo preselili v Bistro pri Borovnici. Ker je bilo gradivo republiških upravnih organov prezgodaj izročeno Osrednjemu državnemu arhivu Slovenije, se je moral arhiv veliko ukvarjati z izdajanjem raznih potrdil in prepisov dokumentov, ki so jih številni upravni organi potrebovali v svojih upravnih postopkih.

Leta 1953 se je svet za prosveto in kulturo LRS preselil iz kazinskega poslopja na Trgu revolucije 1 v nekdanjo palačo Trboveljske premogokopne družba v Župančičevi 3. Izpraznjeno kazinsko poslopje je narodna vlada Slovenije dodelila Osrednjemu arhivu Slovenije, ki se je to leto preimenoval v Državni arhiv LRS. Slovenska vlada je s tem izpolnila obljube, ki jih je dajala arhivu, Zgodovinskemu društvu Slovenije in njegovi ar-

⁷ Uradni list FLRJ VIII (1952) št. 8: objava Navodila o zbiranju, hranjenju in periodičnem izločanju arhivskega gradiva. Arhivist II (1952) zv. 1, str. 117–119. Beograd 1952.

hivski sekciji. Poleg kazinskega poslopja je narodna vlada arhivu odobrila še izdatna sredstva, potrebna za preselitev gradiva s podstrešja Narodne in univerzitetne knjižnice in Narodnega muzeja v Ljubljani ter za nakup polic za kazinsko poslopje in opremo gradiva. Arhiv je v kazinskem poslopju dobil precej stare pisarniške opreme, ki je svet za prosveto in kulturo v novih prostorih ni potreboval. S to pisarniško opremo je opremil pisarne uprave, strokovnih delavcev in čitalnico.

Ko je bilo dokončno potrjeno, da se arhiv preseli v kazinsko poslopje, je pripravil načrt za preselitev obsežnega fonda. Najprej je poskrbel za nabavo polic za gradivo. Gradivo je bilo v kazinsko poslopje preseljeno z vozom s konjsko vprego. Arhivarji smo nadzorovali prenašanje gradiva na voz in prevažanje v kazinsko poslopje. Gradivo so na voz in z voza prenašali izbrani študentje. Preseljevanje gradiva se je začelo v začetku marca 1953. Najprej smo preselili za okoli 10 vagonov gradiva, ki je bilo shranjeno na podstrešju univerzitetne knjižnice, kamor ga je deponiral Federalni zbirni center Slovenije leta 1947. To gradivo smo s pomočjo zasilnega dvigala spravili s podstrešja na dvorišče, od tam pa smo ga prepeljali do pritlične dvorane kazinskega poslopja in ga začasno deponirali. Dostop vanjo je bil z vrtni strani. Selitev je trajala skoraj mesec dni. Sledila je selitev arhivskega gradiva iz Narodnega muzeja. To gradivo smo sproti vlagali na pripravljene police po že določenem načrtu. Selitev iz Narodnega muzeja je nekoliko oviralo delo z uporabniki arhivskega gradiva, vendar ne toliko, da bi čitalnica med selitvijo ne delovala. Po končani selitvi smo začeli razvrščati gradivo, deponirano v pritlični dvorani kazinskega poslopja. Ko je bilo to gradivo razvrščeno po fondih, smo ga prenesli v arhivska skladišča in namestili na police, tam je potem čakalo za nadaljnjo obdelavo.

Poleg končane selitve je poleti arhiv prevzel še obsežni arhivski fond leta 1948 ukinjene Zbornice za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani (1850–1948). To gradivo je arhiv prevzel že leta 1948, a ga je moral na ukaz ministrice Lidije Šentjurg izročiti Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Tam ga je Ivan Mohorič, nekdanji tajnik zbornice, preuredil in izdelal popis. Poleg tega je arhiv od mapnega arhiva v Ljubljani prevzel protokole k franciscejskemu katastru za Štajersko.

V poletnem času je ljubljanska javnost zvedela, da se je v kazinsko poslopje vselil Državni arhiv LRS. Začeli so se širiti glasovi, da tako ugledna stavba sredi mesta ni primerna, da bi jo zasedel državni arhiv. To mnenje je javno podprla tudi ugledna profesorica filozofije Filozofske fakultete v Ljubljani dr. Alma Sodnik, ki je časopisu dala izjavo, da kazinsko poslopje ne sme postati skladišče starega papirja. Delavci arhiva in številni drugi kulturni delavci smo tako izjavo lahko le obsojali.

Jeseni 1953 je sledilo novo razočaranje. Republiška uprava se je odločila, da mora državni arhiv izprazniti zgradbo kazinskega poslopja, ker bo zgradbo adaptirala za potrebe ljudske skupščine LRS. Vlada je Državnemu arhivu LRS namenila pretežni del 1. nadstropja Virantove hiše in Gruberjeve palače na Levstikovem trgu 3. Arhiv se je novembra 1953 moral ponovno seliti v prostore, ki za namestitev arhivskega gradiva niso bili primerni. V njih ni bilo centralne kurjave. Arhivska skladišča in pisarniške prostore je bilo mogoče ogrevati z odprtimi kurišči, to pa je bilo izredno nevarno. Dodeljeni prostori so bili občutno premajhni, zato je moral državni arhiv veliko gradiva deponirati v kletnih prostorih kazinskega poslopja. Tam je bilo gradivo zloženo v kupe in je čakalo skoraj dve desetletji do končne preselitve v adaptirana skladišča na Levstikovem trgu 3.

V letu 1953 so se v arhivu zaposlili: dr. France Škerl, dotlej zaposlen pri svetu za prosveto in kulturo LRS z nazivom znanstveni sodelavec, Ema Umek, diplomirana zgodovinarica s kamniške gimnazije kot arhivar pripravnik (jeseni je odšla na višji arhivski tečaj v Beograd) ter Adolf Verlič, ki je bil v arhivu težaški delavec, kasneje se je usposobil za upravljanje knjigoveskkih del.

V arhivski službi Jugoslavije je novembra 1953 prišlo do pomembne spremembe. Ukinjen je bil glavni arhivski svet Jugoslavije,⁸ ki je bil upravni organ, namesto njega pa je bila ustanovljena Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije,⁹ ki je delovala kot zveza strokovnih društev in sindikalna organizacija arhivskih delavcev. Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije je imela svoja pravila in je delovala po federalističnem načelu kot zveza republiških društev. Prevzela je tudi uredništvo in izdajanje strokovnega glasila *Arhivist*. Odbor zveze so sestavljali ugledni zgodovinarji in člani akademij znanosti, direktorji zveznega in republiških arhivov in arhivov centralnih komitejev zveze komunistov Srbije, Hrvaške in arhiva vojno-zgodovinskega inštituta JLA. Navedena sprememba je sprožila spremembe v delovanju arhivskih služb v posameznih republikah.

V Sloveniji je bil februarja 1954¹⁰ imenovan iniciativni odbor za ustanovitev Društva arhivskih delavcev Slovenije; sestavljali so ga: dr. France Škerl, dr. Maks Miklavčič, dr. Sergij Vilfan, dr. Pavle Blaznik, Jože Maček in dr. Ivo Juvančič. Iniciativni odbor je vodil dr. France Škerl, ki je veliko dela namenil prizadevanjem za

⁸ *Arhivist* III (1953) zv. 1–2, str. 80–84. Beograd 1953; Arhivsko društvo Slovenije – 40 let Marije Oblak-Čarni, Štirideset let Arhivskega društva Slovenije, str. 11. Ljubljana 1995.

⁹ *Arhivist* III (1953) zv. 1–2, str. 80–84. Beograd 1953; Arhivsko društvo Slovenije – 40 let Marije Oblak-Čarni, Štirideset let Arhivskega društva Slovenije, str. 11. Ljubljana 1995.

¹⁰ Arhivsko društvo Slovenije – 40 let Marije Oblak-Čarni, Štirideset let Arhivskega društva Slovenije, str. 73. Ljubljana 1995.

čimprejšnjo ustanovitev društva. Po zgledu pravil zveze je pripravil osnutek društvenih pravil za Slovenijo. Iniciativni odbor je pripravljal tudi osnutek slovenskega arhivskega zakona ter se posvetil pripravam za ustanovni občni zbor Društva arhivskih delavcev Slovenije. Dr. Škerl je usklajeval nesoglasja glede društvenih pravil. V zvezi z organiziranjem ustanovnega občnega zbora se je posvetoval z republiškim sekretariatom za notranje zadeve, pridobil je 10 verodostojnih ustanovnih članov društva. To so bili: dr. Ivo Juvančič, dr. Milko Kos, Lado Kozak, Jože Maček, Vasilij Melik, dr. Maks Miklayčič, Božo Otorepec, Franček Saje, dr. France Škerl, Jože Šorn, dr. Sergij Vilfan in dr. Fran Zwitter. Iniciativni odbor je pripravil program in dnevni red ustanovnega občnega zbora. Med pripravami za ustanovitev arhivskega društva je bilo v arhivih in na arhivskih oddelkih pri muzejih zaposlenih okoli 22 arhivskih strokovnih delavcev. Dr. Škerl je želel, da bi se ustanovnega občnega zbora udeležilo čim več udeležencev, zato je na zbor povabil številne zgodovinarje, uporabnike arhivskega gradiva ter druge prijatelje arhivov iz Ljubljane in vse Slovenije. Marija Oblak-Čarni poroča, da so vabila poslali 54. osebam.¹¹ Posebej je bilo vabilo poslano še svetu za prosveto in kulturo LRS. Iniciativni odbor je za čim uspešnejši potek ustanovnega občnega zbora pripravil dnevni red, kandidatno listo za volitve članov izvršilnega in nadzornega odbora društva ter predvidel člane organov za izvedbo volitev. Za delovnega predsednika ustanovnega občnega zbora je iniciativni odbor predvidel dr. Pavleta Blaznika, za kandidacijsko komisiji Dorotejo Gorišek in Jožeta Šorna, za skrutinatorja pa Bogdana Žolnirja in Petra Ribnikarja. Iniciativni odbor je pripravil volilne liste; predvidenih je bilo 11 kandidatov za izvršilni odbor in 2 kandidata za nadzorni odbor.

Ustanovni občni zbor naj bi pomenil slovesen dogodek za slovensko arhivistiko. Priprave za ustanovni občni zbor so se nekoliko zavlekle, zato se je z ustanovitvijo društva že zelo mudilo, ker smo slovenski arhivarji že naslednji teden odpotovali v Beograd na kongres zgodovinarjev. En dan naj bi bil posvečen tudi arhivski problematiki. Ustanovni občni zbor je bil v torek 27. aprila ob 10. uri v čitalnici Državnega arhiva LRS v 1. nadstropju Virantove zgradbe na Levstikovem trgu 3. Iz poročila dr. Franceta Škerla je vidno, da se ga je udeležilo 33 arhivskih delavcev, v to število so všteti tudi člani zgodovinskega inštituta filozofske fakultete z akademikom prof. dr. Milkom Kosom na čelu ter nekaj prijateljev arhivov. Odprl ga je ravnatelj Državnega arhiva LRS Jože Maček, ki je pozdravil vse udeležence, nato pa na kratko povedal nekaj

o pomenu ustanovitve društva ter predlagal dr. Pavleta Blaznika za delovnega predsednika. Dr. Pavle Blaznik se je zahvalil za zaupanje in prevzel vodenje ustanovnega občnega zbora po predloženem dnevnem redu. Najprej je dr. France Škerl poročal o pripravah za ustanovitev Društva arhivskih delavcev Slovenije, Majda Smole je prebrala društvena pravila, kandidacijska komisija pa je razložila kandidatno listo za izvolitev. Za člane odbora so bili izvoljeni dr. Milko Kos, dr. Ivo Juvančič, Jože Maček in Božo Otorepec. V nadzorni odbor sta bila izvoljena dr. Vlado Valenčič in Majda Smole. Ob razglasitvi volilnih rezultatov se je zgodil manjši incident, a je ostal neopažen. Helena Menaše, predstavnica sveta za prosveto in kulturo, je ob razglasitvi volilnih rezultatov verjetno povsem nekontrolirano in polglasno zavzdihnila "sami klerikalci". To izjavo sva slišala Majda Smole in jaz. Bila sva začudena, zakaj taka izjava. O tem sva molčala in se pretvarjala, da se ni nič zgodilo. Izjava Helene Menaše kot predstavnice republiškega upravnega organa je v najinih očeh vrgla negativno senco na društveni odbor in je bila slaba popotnica delovanju društva. Zakaj taka izjava, danes lahko samo ugibamo. Najverjetnejši razlog je bil v tem, da v društvenem odboru ni bilo nobenega člana komunistične stranke Slovenije in da sta bila v izvršilnem odboru društva dva doktorja teologije in da tudi dr. France Škerl, predsednik društva, ni bil najbolj po volji svetu za prosveto in kulturo, čeprav so ga dobro poznali, saj je bil tam zaposlen v letih 1951–1953.

Spominjam se tudi, da je na ustanovnem občnem zboru prišlo do dokaj ostre in polemične razprave v zvezi s predlogom dr. Franceta Škerla, da bi bilo v Državnem arhivu LRS koncentrirano arhivsko gradivo o NOB, ki so ga hranili arhivski oddelki pri muzejih. Temu predlogu so ostro nasprotovali dr. Ivo Juvančič, Bogdan Žolnir in Doroteja Gorišek. Na dokaj zaostreno ozračje sta pomirjevalno vplivala prof. dr. Bogo Grafenauer in dr. Sergij Vilfan, ki sta menila, da koncentracije ne bi bilo, v poštev pa bi prišla, če bi gradivu grozilo poškodovanje ali uničenje.

Na ustanovnem občnem zboru društva je tekla razprava o delovanju društva. Dr. Škerl je kot predsednik društva po končanem občnem zboru povabil na pogovor predstavnike arhivskih oddelkov: iz Nove Gorice Ludvika Zorzuta, iz Kopra in Pirana Miroslava Pahorja, iz Celja Janka Orožna, iz Ptuja Antona Klasinca in iz Škofje Loke Dorotejo Gorišek, da so mu poročali o razmerah v tamkajšnjih arhivskih oddelkih.

Arhivska služba v Sloveniji je bila v tem času skoraj nepoznana slovenski novinarski srenji. V zvezi z ustanovnim občnim zborom Društva arhivskih delavcev Slovenije obstaja sum, da iniciativni odbor na ustanovni občni zbor ni povabil predstavnikov slovenskih medijev. To potrjuje dejstvo, da o ustanovitvi Društva arhivskih

¹¹ Arhivsko društvo Slovenije – 40 let Marije Oblak-Čarni, Štiri-deset let Arhivskega društva Slovenije, str. 11. Ljubljana 1995.

I z v l e č e k

iz **Kapitla** o ustanovnem občnem zboru Društva arhivskih delavcev LRS ki se je vršil 27.IV.1954.

Društvo arhivskih delavcev LRS se je ustanovilo, da skrbi za napredek arhivistike in arhivske službe v Sloveniji; za strokovni dvig arhivskih delavcev in koordinacijo dela med njimi; pospešuje zavest o pomembnosti arhivskega gradiva za znanstveno raziskovanje naše preteklosti; predlaga pristojnim organom ukrepe, ki so potrebni za napredek arhivistike in arhivske službe ter za zaščito arhivalij; posreduje izmenjavo pridobljenih izkušenj v arhivski službi in predstavlja arhivske delavce v Sloveniji.

Ad t. Z.

Na volitvah so bili v izvršilni odbor društva izvoljeni:

Predsednik: dr. France Škerl

Podpredsednik: dr. Pavel Blaznik

Tajnik: Marija Verbič

Blagajnik: dr. Maks Miklavčič

Člani: dr. Ivo Juvančič

dr. Milko Kos

Jože Maček

Božo Otorepec

Smrt fašizmu - svoboda narodu !

Tajnik:

Predsednik:

AS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 2.

delavcev Slovenije ni bilo objavljenega nobenega članka niti obvestila. Edino poročilo o ustanovnem občnem zboru je objavil dr. France Škerl v jugoslovanskem arhivskem strokovnem glasilu *Arhivist*.¹² V njem je poročal o poteku ustanovnega občnega zbora, problemih delovanja arhivske službe, o razpravah o problematiki arhiv-

ske službe v Sloveniji ter prvem izvršilnem odboru društva. Po programu društva bi moral na novo izvoljeni odbor prikazati svojo dejavnost slovenski javnosti, jo seznaniti z dejavnostjo arhivov, ozaveščati slovensko javnost o pomenu hranjenja dragocenega arhivskega gradiva, najpomembnejših dokazov za zgodovino Slovencev; za to je društvo dobilo mandat na ustanovnem občnem zboru 27. aprila 1954.

¹² *Arhivist* IV (1954) zv. 1, str. 129-130. Poročilo o ustanovitvi Društva arhivskih delavcev LRS v Ljubljani dne 27. 4. 1954.

UDK 930.251:061.23(497.12)

Prejeto: 9. 7. 2004

Vloga društva pri prenovi arhivske dejavnosti

JOŽE ŽONTAR

dr., redni profesor, svetovalec vlade RS v pokoju, Zoisova 30, SI-4000 Kranj

IZVLEČEK

V Novem mestu je bilo oktobra 1962 prvo posvetovanje Arhivskega društva Slovenije. Na njem so obravnavali splošne probleme arhivske službe v republiki. Šlo je za izboljšanje materialnih in kadrovskih pogojev arhivov, arhivsko mrežo lokalnih arhivov, organizacijsko podlago za objavljane arhivskih virov, objavo zgodovine upravno-sodne ureditve na Slovenskem, akcijo za ugotovitev in ohranitev t. i. zasebnih arhivov, Vodnik po slovenskih arhivih ter za dobavo mikrofilmov iz Trsta. Prispevek obravnava, kako so se ugotovitve in sklepi tega posvetovanja realizirali ter kako so vplivali na razvoj arhivske službe v republiki.

KLJUČNE BESEDE: Arhivsko društvo Slovenije, Zveza arhivskih društev Jugoslavije, arhivi v Sloveniji, arhivski zakoni ter pravilniki, arhivistika, strokovna literatura, Vodnik po arhivih Slovenije, objavljane arhivskih virov

ABSTRACT

THE ROLE OF THE ASSOCIATION IN THE RENOVATION OF ARCHIVE ACTIVITIES

In October 1962, the first deliberations of the Archival Association of Slovenia took place in Novo Mesto. General issues of the archival services in the country were discussed. The meeting concerned the improvement of the material conditions and staff situation of the archives, local archives network, organisational basis for the publication of the archive sources, publication of the history of the administrative judicial system in Slovenia, action to determine and preserve the private archives, Slovene Archives Guide and the acquisition of microfilms from Trieste. This paper discusses how the findings and conclusions of the deliberations were carried out and how they affected the development of the archive service in Slovenia.

KEY WORDS: Archival Association of Slovenia, Association of the Archive Societies of Yugoslavia, archives in Slovenia, archive laws and statutes, archivistics, professional literature, Slovene Archives Guide, publication of archive sources

Na prvem posvetovanju Arhivskega društva Slovenije, ki je bilo oktobra 1962 v Novem mestu, so udeleženci – bilo jih je okoli 80, za tiste čase zelo veliko število – zbrani iz vrst strokovnih delavcev arhivskih in sorodnih ustanov, zgodovinarjev in drugih sodelavcev – v strokovnih referatih in diskusiji obravnavali splošne probleme arhivske službe, posebej pa objavljane virov. Oblikovali so te ugotovitve in sklepe, ki so celostno zajeli takratna prizadevanja arhivske službe v republiki, objavil pa jih je tudi Arhivist, glasilo Zveze arhivskih društev Jugoslavije:

- potem, ko se je problem materialnih pogojev Državnega arhiva LR Slovenije začel približevati rešitvi in ko je pričakovati, da bo rešen

tudi problem namestitve mariborskega arhiva, naj društvo še nadalje daje pobudo za sistematično ustvarjanje kadrovskih in materialnih pogojev za razvoj arhivov tudi v drugih središčih v Sloveniji. Posebej je želeli, da bo tudi arhiv v Novem mestu po izpolnitvi potrebnih kadrovskih in materialnih pogojev usposobljen za polno samostojno izvrševanje svojih nalog;

- zaradi izboljšanja kadrovskih pogojev naj skuša društvo pridobiti mlajše kadre za službovanje v arhivih v manjših središčih. Kjer pa posebnih strokovnih moči vsaj za sedaj ni moč namestiti, naj se tisti kadri, ki delujejo v arhivih, s strokovnimi tečaji in priročno lite-

- raturu vsaj za prvo silo usposobijo za pravilno opravljanje najnujnejših nalog;
- za objavlanje arhivskega gradiva, kakor tudi za nekatere druge akcije, ki so tako v neposrednem interesu arhivov kot v interesu zgodovinarstva, je potrebno ustvariti organizacijsko podlago, ki naj bi imela središče pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, ne da bi bila s tem okrnjena ustrezna dejavnost specializiranih inštitutov;
  - društvo naj prevzame iniciativo za sestavo in objavo upravno-sodne ureditve na Slovenskem v čim širšem časovnem razponu, ki naj v strnjeni obliki vsebuje podatke o organizacijski strukturi, pristojnosti, času dejavnosti, o ohranjenosti in času hrambe ustreznega arhivskega fonda, doma ali v inozemstvu in ki naj bo opremljeno z zgodovinskimi zemljevidi;
  - potrebna je širša akcija za ugotovitev in ohranitev t. i. privatnih arhivov, kakor rodbinskih, društvenih in gospodarskih;
  - posvetovanje je ugotovilo veliko potrebo po izdelavi Vodnika po slovenskih arhivih. Z zadovoljstvom ugotavlja, da je storjen velik korak naprej in priporoča odboru društva, da to delo pospeši, da bi Vodnik čim prej izšel. Potrebno bi bilo večje sodelovanje med republiški društvi, ki so se že, ali ki se bodo v kratkem lotila te pomembne naloge;
  - potrebno bi bilo razpravljati o arhivskem omrežju in rešitvi vprašanja ozemeljske pristojnosti lokalnih arhivov;
  - pospeši naj se izvršitev mednarodnega dogovora o dobavi mikrofilmov iz Trsta.¹

Glede optimizma za rešitev prostorskih problemov Arhiva Slovenije (uradno se je imenoval Državni arhiv LR Slovenije) je potrebno pojasniti, da je bil to čas, ko je Zavod za ureditev stare Ljubljane svetoval, da bi ob Gruberjevi stavbi zgradili še primerno novo skladišče. Inž. arh. Boris Kobe je naredil idejni načrt za funkcionalno ureditev spomeniško zaščitenega stavbnega kompleksa arhiva in za novo sedemetažno arhivsko skladišče "silos" v neposredni bližini. V izvršnem svetu so bili z načrti zadovoljni in predlog za adaptacijo in novogradnjo silosa je bil sprejet v petletni program gradenj iz sredstev sklada LRS za negospodarske naložbe 1961–1965.²

Z izjemo mariborskega arhiva (uradno se je tedaj imenoval Državni arhiv LR Slovenije, podružnica Maribor), za katerega je adaptacija prostorov prav tedaj potekala, so bile v vseh drugih lokalnih arhivih skladiščne zmogljivosti povsem izkoriščene. Stanje je postajalo kritično,

ker je lokalno historično gradivo, potrebno za prevzem, po količini presegalo že prevzeto gradivo. Pri tem pa sploh ni bilo upoštevano gradivo iz časa po letu 1945, katerega obseg se je, v primerjavi s tistim izpred vojne, močno povečal.

Odkar je bil leta 1954 odpravljen Arhivski svet LR Slovenije, se je Arhivsko društvo (uradno se je imenovalo Društvo arhivarjev LR Slovenije) ukvarjalo z vprašanji koordinacije arhivske službe. Omrežje arhivov je bil najtežji problem, o njem so razpravljali kar nekaj časa, in sicer predvsem o tem, kje naj bodo vsa arhivska središča zunaj Ljubljane. Konec leta 1962 je bilo stanje tako: kot republiški arhiv je deloval Državni arhiv LR Slovenije. Od lokalnih arhivov je na območju takratnega ljubljanskega okraja kot samostojen arhivski zavod deloval samo Mestni arhiv ljubljanski; njegovo območje se je nekaj časa širilo na okraje, ukinjene do leta 1955, nato pa je bilo omejeno na ožje mestno območje. Poleg tega sta delovala v ljubljanskem okraju arhiv pri muzeju v Škofji Loki (ta je bil v sklopu tamkajšnjega Zavoda za spomeniško varstvo) za območje te občine ter arhiv pri Dolenjskem muzeju v Novem mestu. Sicer pa je bila najbolj občutna praznina prav na Gorenjskem. Tu je prevzemal lokalno arhivsko gradivo, sklicujoč se na splošni zakon o državnih arhivih iz leta 1950, tudi Arhiv Slovenije. V mariborskem okraju so delovali Državni arhiv LRS, podružnica Maribor (naziv sicer ni izražal dejanskega statusa arhiva), Mestni arhiv v Ptujju ter Mestni arhiv v Celju, ki so nekako pokrivali celotno območje okraja. V koprskem okraju sta z zelo skromnimi možnostmi delovala Mestni arhiv Koper in Mestni arhiv Piran, nekaj arhivskega gradiva je bilo zbranega v Goriškem muzeju v Novi Gorici ter v Mestnem muzeju v Idriji. Poleg omenjenih muzejev je v Sloveniji v manjših količinah zbiralo splošno arhivsko gradivo še 17 drugih muzejev. Za lokalne arhivske zavode so prispevali sredstva kot ustanovitelji okrajni ljudski odbor Maribor, mestni svet v Ljubljani ter štirje občinski ljudski odbori (Ptuj, Celje, Koper, Piran); drugi občinski ljudski odbori za arhivsko službo niso prispevali ničesar. Organizacija t. i. specialnih arhivov (to je za gradivo delavskega gibanja, narodnoosvobodilnega boja in Zveze komunistov) pa je bila sploh vprašanje zase – v to se ni bilo mogoče vtikati. Tone Ferenc je menil, da je najpomembnejše, da se je gradivo ohranilo in da ni pomembno, kje je. Uspeh je bil že to, da smo ga lahko vključili v Vodnik.³

¹ Sklepi posvetovanja Društva arhivarjev v Novem mestu, Arhivist 12, zv. 2, Beograd 1962, str. 313–314.

² Marija Oblak Čarni, Stavbe našega arhiva, Arhivi 25, št. 1, Ljubljana 2002, str. 200.

³ France Škerlj, Eno leto obstoja Društva arhivskih delavcev v Sloveniji, Arhivist 5, zv. 2, Beograd 1955, str. 123–124. Sergij Vilfan, Položaj i uloga arhiva u socialističkoj Jugoslaviji, Arhivist 7 (recte 8), zv. 3–4, Beograd 1958, str. 32–38. Položaj, problemi in perspektive arhivske službe v SR Sloveniji, v: ARS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 7. – Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965.

POROČILO O DEJAVNOSTI DRUŠTVA V LETU 1964

Splošno. Društvo je delovalo na podlagi pravil, ki jih je potrdil Republiški sekretariat za notranje zadeve SR Slovenije z odločbo z dne 11.5.1963. Vskladitev pravil z ustavo je v pripravi. Zveza društev arhivistov Jugoslavije (sedaj Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije) je na občnem zboru dne 23.10.1964 sprejela nov statut.

V društvu so včlanjeni vsi uslužbenci arhivov v Sloveniji, poleg tega pa še drugi, ki so kakorkoli povezani z delom arhivske službe. Na začetku leta 1964 je štelo društvo 65 članov, ob koncu leta pa 67 članov. Društvo nima podružnic, ker razen v Ljubljani ni pogojev za njihovo ustanovitev. Na 7 krajev izven Ljubljane odpade namreč le 16% članov. Zato se odvija vsa dejavnost v okviru republiškega društva.

Društvo nima lastnih dohodkov, marveč je v celoti njegova dejavnost vezana na dotacijo Republiškega sekretariata za kulturo in prosveto.

Društvo je vzdrževalo tesne stike s sorodnimi društvi v Sloveniji (Društvo muzealcev, Društvo bibliotekarjev, zlasti pa še z Zgodovinskim društvom za Slovenijo).

Koordinacija arhivske službe. Ker v preteklem letu še niso obstojali potrebni organi za koordinacijo dela arhivov, je imela skrb za to še vedno društvo. Opravljalo jo je navzgor preko Zveze društev arhivistov Jugoslavije, v okviru republike pa med posameznimi arhivskimi zavodi. Glavna vprašanja koordinacije so se nanašala na financiranje arhivske službe, delovne programe arhivov, strokovno problematiko in podobno. Preko društva je bila organizirana tudi pomoč manj razvitim arhivom v obliki dajanja nasvetov.

Organizacija arhivske službe in arhivska zakonodaja. Društvo je stavilo pripombe k vsem osnutkom nove zvezne arhivske zakonodaje. V republiškem okviru pa je pripravilo na podlagi posk^oovanja v dneh 13. in 20.8.1964 elaborat Stanje, in problemi in perspektive arhivske službe v SR Sloveniji. Elaborat je obravnaval Začasni odbor Skupščine SR Slovenije za varstvo kulturnih spomenikov dne 8.12.1964 ter Prosvetno-kulturni zbor Skupščine SR Slovenije dne 18.12.1964. Omenjeni zbor je sprejel tudi odgovarjajoče priporočilo.

Vodnik po arhivih Slovenije. Publikacija, ki jo pripravlja društvo, je v tisku. Obsega prikaz stanja arhivske službe v Sloveniji, prikaz razvoja posameznih arhivov, dokaj podroben pregled gradiva, ki ga hranijo posamezni arhivi, register fondov in samostojnih zbirk ter poglavje o arhivskem gradivu v tujini. Vsebovani so vsi samostojni arhivi v Sloveniji, nadalje vse arhivsko gradivo, ki ga hranijo nearhivski zavodi (muzej, biblioteke), od specialnih arhivov so vsebovani arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani ter vsi arhivi NOB pri muzejih. Publikacija obsega okoli 450 strani.

Priprava Vodnika je močno angažirala društvo, kakor tudi vse arhive v Sloveniji. Dala je številne pobude za pospešeno urejevanje gradiva (brez tega izdaja Vodnika ne bi bila mogoča), kakor tudi pri reševanju strokovnih vprašanj.

Močna je bila težnja po združevanju lokalnih arhivov z drugimi kulturnimi ustanovami (muzeji in knjižnicami). Dr. Sergij Vilfan je posebno poudarjal, da moramo paziti, da ostane v Kopru samostojen arhiv, če želimo, da bo vrnjen stari koprski mestni arhiv. Koper je na meji z Italijo in kaj hitro bi se lahko za mejo izvedelo, kakšno je stanje v tamkajšnjem arhivu. V perspektivi pa naj bi z združitvijo koprskega in piranskega arhiva razvili arhiv za slovensko Istro.

Tako kot drugod po državi smo v odboru Arhivskega društva menili, da mora postati arhivska služba obvezna in da bi morali ustvarjalci obvezno izročati arhivsko gradivo arhivu. Zato pa je bila potrebna mreža regionalnih arhivov, ki bi bili sposobni opravljati arhivsko službo v celoti; osnovna pogoja za to sta bila prostori in kadri. To pa je seveda pomenilo določeno koncentracijo službe. Na podlagi dotodanjih izkušenj nismo upali računati na več kot tri (Ljubljana, Maribor, Koper), kvečjemu štiri regionalne arhive (poleg omenjenih še v Celju), ki bi realno izpolnjevali potrebne pogoje (količina gradiva, kadrovske, prostorske in finančne pogoje). Pa še tu smo kot varovalko postavili načelo, ki je bilo nato v praksi uporabljeno pri novogoriškem arhivu: kolikor bi ostal kateri izmed omenjenih zavodov brez strokovnjakov, kvalificiranih za arhivsko delo, bi uveljavil Arhiv Slovenije nadzorno pravico, tako da bi njegovi uslužbenci neposredno dajali obvezna navodila za strokovno delo. Ker ni bilo mogoče predvideti, kako bo mogoče izbrane arhive v polni meri usposobiti ter kakšne bodo reakcije občinskih ljudskih odborov (odprava okrajev je bila samo še vprašanje časa), smo dopuščali tudi možnost arhivov za manjša upravna območja (mislili smo na arhiva v Ptuj in Piranu ter arhive v sklopu drugih zavodov), če bi izpolnjevali pogoje, potrebne za poslovanje. Nadaljnja možnost bi bili arhivi kot podružnice regionalnih arhivskih zavodov (zamisel je bila kasneje uporabljena na območju obsežnega Zgodovinskega arhiva Ljubljana v modificirani obliki enot arhiva, ki imajo enak položaj). Za vzpostavitev omrežja regionalnih arhivov pa je bil nujno potreben zakon. Ta bi moral urediti tudi pristojnost Arhiva Slovenije, s tem pa tudi pristojnost regionalnih arhivov ter rešiti še druga vprašanja, ki jih je zastareli splošni zakon iz leta 1950 puščal odprta.⁴

Zveza arhivskih društev (uradno se je imenovala Zveza društev arhivistov FLR Jugoslavije) si je od leta 1953 prizadevala za novi splošni zakon, odkar pa je prišel v začetku leta 1962 v javnost osnutek nove zvezne ustave, je bilo jasno,

da so zakoni o arhivskem gradivu in arhivih stvar republiške zakonodaje. Republikli Hrvaška ter Bosna in Hercegovina sta še v tem letu sprejeli svoje arhivske zakone, Črna gora pa v naslednjem. O vlogi federacije pri arhivski zakonodaji so še razpravljali.

Predsednik našega društva Jože Maček je nasprotoval naglici pri sprejemanju zakona. Pobudo je dal republiški sekretariat za prosveto in kulturo, in sicer z zahtevo po izdelavi elaborata o arhivski službi, ki naj bi ga obravnavala republiška skupščina, obenem pa naj bi rabil za pripravo republiškega arhivskega zakona ter sedemletnega načrta dela kulturnih dejavnosti. Elaborat je dobil naslov Položaj, problemi in perspektive arhivske službe v SR Sloveniji (aprila 1964) in je bil v skrajšani obliki objavljen tudi v Naših razgledih. Potem ko je zvezna skupščina novembra tega leta sprejela splošni zakon o arhivskem gradivu, so temeljni varstva arhivskega gradiva dobili dokončno podobo.

Z namenom, da bi arhivska služba zaživela kot smo pričakovali, je društvo izdalo še dve brošuri: Arhivi, od pisarne do zakladnice zgodovine ter Arhivi v Sloveniji; avtorja obeh sta bila dr. Sergij Vilfan in Jože Žontar (Ljubljana, 1967 in 1970). Po sprejetju zakona o arhivskem gradivu in arhivih v republiški skupščini februarja 1966 je bilo na podlagi dogovarjanja z občinami do konca leta 1970 izoblikovano tudi arhivsko omrežje, ki je po ustanovitvi Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici (1971) in priključitvi arhiva v Piranu Pokrajinskemu arhivu v Kopru (1974) dobilo današnjo podobo. S prenosom financiranja regionalnih arhivov na občinske kulturne skupnosti se je začelo mučno medobčinsko zagotavljanje sredstev zanje, dokler ni bilo v letu 1988 preneseno na kulturno skupnost Slovenije.⁵

Z organizacijo arhivov je bilo povezano tudi pomembno vprašanje definicije arhivskega gradiva. Organi in organizacije dokumentarnemu (tedaj smo govorili registraturnemu) gradivu niso posvečali potrebne skrbi. Arhivi so bili pogosto postavljeni pred dilemo, ali naj gledajo, da bo tako gradivo uničeno ali pa naj ga prevzamejo. V tem primeru smo morali računati z masovnim prilivom gradiva, ki bo v veliki meri čez čas izločeno kot nepotrebno. Arhivi bi na ta način postali podaljšana roka administracije, vsi pa smo imeli pred očmi prave historične arhive, da-

⁴ Sergij Vilfan, Položaj i uloga arhiva u socijalističkoj Jugoslaviji, Arhivist 7 (recte 8), zv. 3-4, Beograd 1958, str. 39-42. Maks Miklavčič, Splošni zakon o državnih arhivih, Zgodovinski časopis 5, Ljubljana 1951, str. 241-248. Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

⁵ Jovan Marjanović, Diskusija o tezama za novi opšti zakon o arhivima, Arhivist 4, zv. 2, Beograd 1954, str. 72-79. Edib Hasanagić, Novi pravni propisi o arhivima, Arhivist 12, zv. 2, Beograd 1962, str. 109-114. Perspektive arhivske službe v Sloveniji, Naši razgledi 3. 10. 1964, str. 371. Objave Skupnosti arhivov Slovenije, št. 1-3, Ljubljana 1967-1971. Arhivski fond in zbirke v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ, SR Slovenija, Beograd 1984, str. 93, 213. Poročevalec Kulturne skupnosti Slovenije št. 31, str. 61.

Dr. Sergij Vilfan, dr. Jože Šorn in Jože Jenko na ekskurziji po Notranjskem konec 50-tih let. AS 135, Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, a. e. 14.

nes bi rekli institucije v službi varstva kulturne dediščine. O tem je javno spregovoril profesor dr. Milko Kos v Naših razgledih že leta 1956. Rešitev smo tedaj videli v prehodnih skladiščih dokumentarnega gradiva. Ta bi morala biti dovolj blizu ustvarjalcev gradiva, ker je tako gradivo še pogosto potrebno za operativne potrebe, pa tudi tako rekoč nemogoče bi bilo dobiti na enem mestu dovolj skladiščnih prostorov. V poštev bi prišli tudi primerni prostori v krajih zunaj upravnih središč. Organizacijsko naj bi bila prehodna skladišča vezana na ustvarjalce gradiva, njihovo delo pa naj bi nadziral arhiv. Nismo pa dovolj upoštevali dejstva, da so tudi za taka skladišča potrebna finančna sredstva, teh pa sicer ni bilo niti za skladišča za odbrano arhivsko gradivo. Boljšo možnost je prinesel zakon o naravni in kulturni dediščini, sprejet decembra 1980, s t. i. pozitivnim načinom odbiranja arhivskega gradiva ter usposabljanjem delavcev, ki delajo z dokumentarnim gradivom.⁶

Na posvetovanju v Novem mestu je bila kot nujna poudarjena potreba po izboljšanju kadrovskih pogojev arhivov. V javnosti je bila predstava o arhivih zelo neugledna, po drugi strani pa so bile strokovne zahteve zelo velike. Objave sveta za kulturo in prosveto LRS so prav v tem času prinesle program strokovnih izpitov za arhivske uslužbence. Priučevanje kadrov je bilo dolgotrajno ter ni pripomoglo k poenotenju strokovnega dela. Nerazpoznavnost so povzročali tudi arhivski nazivi (npr. arhivar), poleg tega so bili v arhivih osebni dohodki bistveno nižji od

dohodkov zaposlenih na šoli. Po številu delavcev so bili prvi Arhiv Slovenije, Mestni arhiv ljubljanski ter mariborski arhiv, pa še ti so imeli skupno le 21 strokovnih delavcev, to pa seveda ni bilo dovolj za normalno delovanje. Preostali arhivi so imeli od enega do tri zaposlene, v arhivskih oddelkih pri muzejih pa sploh ni bilo arhivskih strokovnih delavcev. Odstotek delavcev s srednješolsko izobrazbo je bil izredno majhen, čeprav bi jih moralo biti več kot tistih s fakultetno izobrazbo. Zlasti velike so bile težave pri pridobivanju delavcev v manjših središčih. Kljub razpisom je bilo že nekaj let nezasedenih 5 sistemiziranih mest delavcev s fakultetno izobrazbo. Tudi za razpisane štipendije ni bilo zanimanja. Dr. Vasilij Melik je kot podpredsednik Arhivskega društva dobil zadolžitev, da poskrbi za usmerjanje študentov zgodovine v arhivsko službo.⁷

Mislili smo tudi na izboljšanje strokovne ravni delavcev v arhivih. Za izobraževanje so bili potrebni strokovni priročniki. Glede na to, da se je moralo največ delavcev ukvarjati s povojnim gradivom, je društvo v prošnji za dotacijo za leto 1962 (ki pa ni bila uspešna) utemeljevalo potrebo po priročniku, ki bi vseboval pregled organizacije uprave, sodstva, javnih služb in gospodarskih organizacij od leta 1945 naprej ter sistemov arhiviranja spisov, ki so jih uporabljali. Med željami je bil tudi priročnik iz kronologije, ki naj bi ga pripravil profesor dr. Milko Kos. Vse to pa je moralo zaenkrat počakati. Tolažili smo se s tem, da smo v zadnjem času našli odgovore na številna vprašanja, ki jih je postavljalo mlado gradivo in da se veliko prispevali tudi članski sestanki Arhivskega društva. Veliko je k napredku pripomogel strokovni časopis *Arhivist*, ki je izhajal v Beogradu od leta 1951. V njegovem uredniškem odboru je od leta 1962 spet sodeloval dr. Sergij Vilfan. Priročnik z naslovom *Iz arhivistike s podnaslovom: Priročnik za službenike arhiva*, ki ga je objavil leta 1959 Državni arhiv LR Srbije v Beogradu in pri katerem je sodelovalo večje število arhivskih strokovnjakov iz vse države (iz Slovenije dr. Sergij Vilfan), je predstavljal prvo domačo sintezo arhivistike in je zato imel tudi veliko značilnosti prvenca. Primanjkljaj je skušala Zveza arhivskih društev odpraviti s srbohrvaškimi prevodi nekaterih tujih arhivskih učbenikov. Tako sta bila prevedena sovjetski učbenik *Teorija i prakcija arhivskega dela v SSSR*, ki je izšel v Moskvi leta 1958 (prevod objavljen leta 1962) ter delo Theodorja R. Schellenberga *Modern Archives, Principles and Techniques* (po nemškem prevodu *Akten und Archivwesen in der Gegenwart*, München 1960; srbohrvaški prevod je bil objavljen leta 1968).

⁶ Milko Kos, *Naši arhivi – znanstvene ustanove*, *Naši razgledi* 8, 9, 1956, str. 409. France Škerlj, *O značaju arhivskih ustanov*, *Arhivist* 6, zv. 3–4, Beograd 1956, str. 38–44. Sergij Vilfan, *Položaj i uloga arhiva u socijalističkoj Jugoslaviji*, *Arhivist* 7 (recte 8), zv. 3–4, Beograd 1958, str. 42–54. Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

⁷ Vodnik po arhivih Slovenije, Ljubljana 1965, str. 17–19. Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

Že leta 1962 je izvršni odbor Zveze arhivskih društev večkrat obravnaval vprašanje objave jugoslovanskega učbenika arhivistike. Posebna komisija, v kateri je izmed Slovencev sodeloval Božo Otorepec, je izdelala načrt za vsebino. Med avtorji iz Slovenije so bili Jože Maček (za poglavje Arhivska zgrada), dr. Sergij Vilfan (za poglavje Sredivanje arhivske građe), Božo Otorepec (za poglavje Smještaj arhivske građe u spremištu) ter Jože Žontar (za poglavje Arhivska građa u nastajanju i arhivi). Publikacija je izšla v Zagrebu po 15 letih z naslovom Priručnik iz arhivistike (leta 1977). Doživela je precej kritik, ker naj ne bi dajala odgovor na konkretne potrebe dela. Kmalu smo začeli v okviru Zveze misliti na nov priročnik. Dr. Miloš Konstantinov je že pripravil obsežen načrt zanj. Sprva je bilo predvideno, da bi učbenik vseboval tudi srbohrvaško-slovensko-makedonski terminološki slovar, pa se je pokazalo, da ga je mogoče pripraviti ločeno in je kot samostojna publikacija z naslovom Rječnik arhivske terminologije Jugoslavije izšel v Zagrebu leta 1972. Tako je bilo mogoče vsaj delno utišati kritike na račun zamujanja Priručnika.

V Sloveniji smo začeli misliti na priročnike leta 1967. Prednost smo dali tehničnim vprašanjem, in z namenom da bi pospešili pripravo publikacije, je Arhivsko društvo priredilo tečaj s področja arhivske tehnike. Vzrok za tako vsebino priročnika so bile potrebe prakse, najprej pa upanje, da se bodo arhivom uredili materialni pogoji ter da se je treba na to pripraviti. Enako spodbudne so bile razprave o arhivskih zgradbah na mednarodni konferenci Okrogle mize arhivov v Londonu leta 1965, na kateri je bilo govora tudi o tem, koliko novih zgradb so dobili v zadnjem času arhivi po Evropi, ter pogovori ob zborovanju avstrijskih arhivarjev in zgodovinarjev v Gradcu maja 1969 z dr. Bernhardom Zittlom, strokovnjakom za tehnična vprašanja, ki je ravno tedaj postal generalni direktor bavarskih državnih arhivov. To pa je pomenilo tudi začetek plodnega sodelovanja z Münchenskimi arhivi, kar je zelo pripomoglo k razvoju arhivske vede na Slovenskem. Pogovori so se nanašali predvsem na vprašanja, povezana s pripravo načrtov za zidavo prizidka Arhiva Slovenije ter sem mu hvaležen za mnoge dobre nasvete. Priročniku Arhivska tehnika (Ljudmila Krese et al., Ljubljana 1972) sta sledila še priročnika Arhivistika (Sergij Vilfan in Jože Žontar, Ljubljana 1973) ter Zgodovina arhivov in arhivske službe (Majda Smole, Ljubljana 1976), vsi v založbi Arhivskega društva.⁸

Zaradi javnega interesa mora biti hranjenje, usposabljanje, uporaba gradiva in drugo delo v arhivih v skladu z ustreznimi normami za ravnanje z arhivskim gradivom. Že na članskem sestanku Arhivskega društva oktobra 1955, na katerem so razpravljali o inventarizaciji (danes bi rekli popisovanju), je dr. Sergij Vilfan opozoril na zahtevo po enotnih in obveznih navodilih za posamezne vrste arhivskega dela; imenoval jih je arhivski opravilniki (danes bi jim rekli pravilniki), ki bi jih bilo treba v celoti pripraviti. Ker so obstajali zelo nasprotujoči si pogledi glede strokovnih vprašanj, se ni hotel nihče ukvarjati s to nalogo, denarja za honorarje pa tudi nismo dobili. Obstajalo je le navodilo o zbiranju, hrambi in periodičnem izločanju arhivskega gradiva iz leta 1952, ki je bilo močno zastarelo in slabo uporabno. Odbiranje je slonelo na principu izločanja nepotrebne gradiva in se je zanj uporabljal izraz škartiranje. To je bilo v registraturah dovoljeno le izjemoma, sam postopek je bil zelo zapleten, kriteriji za "škartiranje" pa skoraj povsem neizdelani. Da ne bi prišlo zopet do uničevanja arhivskega gradiva, kot pred dobrim desetletjem, so arhivi stalno opozarjali na nujnost posodobitve predpisa. Zahteve po novem navodilu so prihajale tudi od zunaj. Tako je republiška Gospodarska zbornica opozorila Arhiv Slovenije na kritično pomanjkanje odpadnega papirja ter nujno predlagala preučitev možnosti za spremembo veljavnih predpisov, ki naj bi močno zavirali zbiranje starega papirja. Sekretariat zveznega izvršnega sveta za prosveto in kulturo je sicer leta 1958 imenoval komisijo (njen član je bil tudi dr. Sergij Vilfan), katere naloga je bila izdelati osnutek novega navodila za škartiranje, vendar je ta ostal le v predalih. Osnutek je vseboval zamisel o listah za škartiranje, to je seznamih vrst gradiva z roki hrambe; ti so nato zaposlovali jugoslovanske in slovenske arhive več kot desetletje. Izdelava takih seznamov je zelo kompleksna naloga, arhivi pa so se komaj začeli povezovati z ustvarjalci gradiva in spoznavati upravno dejavnost, ki je tedaj še pogosto doživljala razne spremembe. Sezname pa naj ne bi upoštevali le potreb zgodovinske in drugih znanosti, marveč tudi interese posameznikov (npr. za uveljavljanje pravic), potrebe skupnosti ter, razumljivo, potrebe ustvarjalcev gradiva.⁹

arhiva" u Londonu, Arhivist 15, zv. 1-2, Beograd 1965, str. 125-129. Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

⁹ France Škerlj, Delovni program Društva arhivskih delavcev v Sloveniji v zadnji poslovni dobi, Arhivist 6, zv. 3-4, Beograd 1956, str. 158. Života Anić, Prvi sastanak komisije za izradu prednacrta uputstva o odabiranju i škartiranju arhivskog materiala, Arhivist 7 (recte 8), zv. 3-4, Beograd 1958, str. 167-259. Franjo Biljan, Komisija Sekretariata za prosveto i kulturu Saveznog izvršnog veća za izradu uputstva o izdvajanju i uništavanju pisane građe završila rad, Arhivist 8 (recte 9), zv. 1-2,

⁸ Prevod učbenika Teorija i praksa arhivskogo dela v SSSR iz leta 1966 je objavila Skupnost arhivov Srbije leta 1976. Udžbenik iz arhivistike, Arhivist 12, zv. 2, Beograd 1962, str. 139-144. Jože Žontar, Deveta konferencija "Okruglog stola

Zadeve v zvezi s pravilniki so se premaknile šele potem, ko je bil novembra 1964 v zvezni skupščini sprejet splošni zakon o arhivskem gradivu; na podlagi tega je Arhivski svet Jugoslavije marca 1968 sprejel načela o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega materiala in aprila 1970 načela o enotnem evidentiranju arhivskega gradiva in registarturnega materiala. Zamisel, da bi Arhivski svet sprejel enotna načela tudi za uporabo arhivskega gradiva ni bila sprejeta, ker da taka načela niso bila predvidena v zakonu.

Republiški zakon o arhivskem gradivu in arhivih, sprejet februarja 1966, je predvidel pet podzakonskih aktov (navodil); pripravljeni sta bili le dve: navodilo o načinu izvajanja materialnega varstva arhivskega in registraturnega gradiva (objavljeno leta 1969) ter navodilo o odbiranju arhivskega gradiva iz registraturnega gradiva (objavljeno leta 1970).

Število podzakonskih aktov se je nenehno povečevalo. Na osnovi zakona o naravni in kulturni dediščini, sprejetega decembra 1980, ki je obsegal tudi varstvo arhivskega gradiva, je bilo objavljenih sedem pravilnikov: o odbiranju in izročanju arhivskega gradiva arhivu (1981), sestavi in vodenju evidence arhivskega gradiva (1981), o pogojih za uporabo arhivskega gradiva (1981), strokovnih in tehničnih pogojih za začetek dela strokovnih organizacij (s področja naravne in kulturne dediščine, 1982), o strokovni usposobljenosti delavcev družbenih pravnih oseb ter članov društev, ki delajo z dokumentarnim gradivom (1983), o pripravi in opravljanju strokovnih izpitov za delavce v arhivih (1986) ter o strokovni obdelavi in izdelavi pripomočkov za raziskave arhivskega gradiva (1988). Navodilo o načinu izvajanja materialnega varstva ni bilo novelirano. Ob novem zakonu o arhivskem gradivu in arhivih, sprejetem leta 1999, je bilo objavljenih tudi šest podzakonskih aktov (pravilnikov): o materialnem varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva, o strokovni obdelavi in evidencah arhivskega gradiva (dodano je bilo tudi poglavje o evidenci javnih simbolov, grbov, zastav, pečatov, žigov in stampilk na ravni države), o strokovni usposobljenosti delavcev javnopravnih oseb, ki delajo z dokumentarnim gradivom, o odbiranju in izročanju javnega arhivskega gradiva arhivu, o uporabi javnega arhivskega gradiva v arhivih ter o ravnanju z zasebnim arhivskim gradivom. Vse bolj se kaže potreba po tem, da bi ob objavi pravilnikov pripravili tudi pripadajoče komentarje s praktičnimi primeri, ki bi bili obenem priročniki za delo; v bolj skromnem obsegu so bili taki poskusi napravljeni že pri prejšnjih pravilnikih.¹⁰

Osrednje delo društva v letu 1962 je bila organizacija priprave Vodnika po arhivih Slovenije, ki je bil izjemnega pomena tako za delo arhivov kot za potrebe uporabnikov arhivskega gradiva. V bistvu je to pomenilo zaključek del, ki so se začela z objavo splošnega pregleda fondov in zbirk Mestnega arhiva v publikaciji 60 let Mestnega arhiva ljubljanskega (Ljubljana 1959) ter Splošnega pregleda fondov Državnega arhiva LRS (Ljubljana 1960). V Vodniku so bili zajeti vsi arhivi v Sloveniji, tako arhivski zavodi, splošni arhivi v muzejih in knjižnicah, t. i. arhivi delavskega gibanja, narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije (arhiv Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, tovrstni arhivi pri muzejih), drugi specialni arhivi (arhivi Inštituta za narodnostna vprašanja, Slovenskega šolskega muzeja, Slovenskega gledališkega muzeja, Tehniškega muzeja Železarne Jesenice) ter ljubljanski in mariborski škofijski arhiv, z edino izjemo Zgodovinskega arhiva Centralnega komiteja ZKS. Za Mestni arhiv ljubljanski ter Arhiv Slovenije je bilo v obliki dodatkov prikazano gradivo, ki sta ga arhiva prevzela po izidu njunih splošnih pregledov. Arhivski zavodi – razen Mestnega arhiva Koper, ker tedaj ni bilo nikogar v arhivu – so opravili popis fondov sami, povsod drugod po Sloveniji pa so morali to opraviti delavci iz ljubljanskih arhivov – pogosto tudi v nemogočih razmerah – kar je zahtevalo zelo veliko naporov. Pri metodologiji popisa smo se naslonili na izkušnje, pridobljene pri pripravi omenjenih splošnih pregledov fondov. Ševeda je bilo potrebno razčistiti še vrsto strokovnih vprašanj, tako da je predstavljalo delo na Vodniku tudi praktičen preizkus dotedanjšega vedenja o arhivistiki, ki se je ob izdelavi vseh treh publikacij vidno obogatilo. Posebej moramo opozoriti na strokovni del poslovnega poročila Mestnega arhiva za obdobje 1950-1958, dr. Vilfana, objavljenega v omenjeni publikaciji. Pomen zbranih podatkov pa je bil tudi v tem, da so predstavljali solidno osnovo za reševanje organizacijskih vprašanj arhivske službe ter za informativni prikaz dejavnosti. Priprava Vodnika je pogosto presegala samo popisovanje gradiva, marsikje je bilo treba gradivo šele toliko urediti, da ga je bilo sploh mogoče popisati. Na podlagi poznavanja zgodovinarjev, ki so raziskovali v tujih arhivih, smo Vodniku dodali tudi kratek prikaz gradiva za slovensko zgodovino v arhivih zunaj Jugoslavije. Predvsem je bil koristen seznam literature. Redakcija popisov je zahtevala še veliko dela, tako da je Vodnik – obsegal je 615 strani in je zajel arhivsko gradivo v skupno 46 ustanovah – izšel šele septembra 1965.¹¹

Beograd 1959, str. 68–73. Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

¹⁰ Života Anić, Sprovođenje načela o odabiranju arhivske građe, Arhivist 18, zv. 1–2, Beograd 1968, str. 11–16. Jože Žontar,

Predpisi, ki urejajo arhivsko dejavnost, Arhivi 4, št. 1–2, Ljubljana 1981, str. 5–36. Predpisi s področja arhivske dejavnosti v Sloveniji, Ljubljana 2001, str. 17, 18, 20, 23, 10.

¹¹ Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

Arhivska ekskurzija na Notranjsko konec 50-tih let. Pod lipo na cerkniškem Taboru. Sedijo: dr. Jože Šorn, administratorica v Mestnem arhivu Ljubljana, Milan Milač; v prvi vrsti stojijo: Ivan Brezar, dr. Maks Miklavčič, Ema Umek, za njo dr. Vlado Valenčič in dr. Vasilij Melik, Traute Sežum, Ljuba Gabruč, Tamara Šengelaja, Jože Jenko, Jože Maček, Ana Novotny, Angela Ganoni; zadnja vrsta: dve neugotavljeni osebi (ena o teh še otrok), Juša Vavken, Lojze Tratnik, Tatjana Bergant Pirkmajer, Božo Otorepec, Peter Ribnikar, Jože Žontar. AS 135, Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, a. e. 14.

Hkrati so bolj ali manj uspešno potekala dela na vodnikih po arhivih v preostalih republikah. Na Hrvaškem so predvideli, da bodo pripravili pregled gradiva v arhivih do konca leta 1965, v Srbiji so bila dela v polnem razmahu, pri čemer so v Vojvodini že objavili pregled arhivskih fondov v pokrajini. Arhiva na Cetinju in Kotorju sta v prilogah Arhivista objavila svoje sumarne inventarje. Leta 1963 je Zveza arhivskih društev – za to se je še posebno prizadeval njen predsednik dr. Bernard Stulli, izvoljen na kongresu Zveze na Bledu konec septembra 1961 – dala pobudo za izdelavo t. i. splošno jugoslovanskega kataloga arhivov. Izdelan je bil predlog načrta, po katerem naj bi katalog dajal v prvi vrsti pregled vseh zavodov v državi, ki hranijo arhivsko gradivo, s splošnimi podatki o gradivu. Katalog naj bi zaenkrat obsegal le gradivo do leta 1941, torej do konca obstoja stare Jugoslavije. Načrt je pomenil pomemben napredek, ker smo imeli do tedaj le sezname fondov posameznih arhivov, ki so jih prinašali dodatki k Arhivistu od leta 1954

(iz Slovenije sta jih objavila Marija Verbič in dr. Sergij Vilfan). Žadeva je napredovala šele leta 1974, ko je prevzel vodstvo projekta Sredoje Lalić, ki je tudi pripravil osnovna pravila za pripravo posameznih zvezkov serije Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odeljenjima u SFRJ. Prvi zvezek od skupno devetih je izšel leta 1977 (za zvezne arhive 1980, za Slovenijo leta 1984), zadnji pa leta 1986. V pripravi so bila še dopolnila. Jugoslavija je bila ena redkih držav, ki so imele kolikor toliko celovit zbirni pregled gradiva v arhivih.¹²

¹² Krešimir Nemet, Katalog arhiva Jugoslavije, Arhivist 12, zv. 2, Beograd 1962, str. 120–121. Isti, Vodič kroz arhive Jugoslavije, Arhivist 15, zv. 1–2, Beograd 1965, str. 46–48. Velimir Mihajlović, Sredoje Lalić, Arhivski fondovi u Vojvodini, v: Arhivi i arhivska služba Vojvodine, Novi Sad 1962. (Sredoje Lalić), Osnovna pravila za pripremu publikacije "Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odeljenjima u SFRJ", Arhivist 24/1974, št. 2, Beograd, str. 182–197. Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

V zvezi s sklepom novomeškega posvetovanja je bilo dogovorjeno, naj bo ena izmed tem celjskega arhivskega posvetovanja oktobra 1963 vprašanje zasebnih in gospodarskih arhivov. Nagovorili smo dr. Sergija Vilfana za predavanje o arhivskem gradivu v gospodarstvu; za izhodišče je pripravil zanimiv prikaz razvoja organiziranosti gospodarstva na Slovenskem na podlagi ugotovitev v svoji Pravni zgodovini, ki je izšla leto prej. Žal zaradi obilice preostalega dela ni mogel predavanja pripraviti za objavo.¹³

Dobava mikrofilmov iz Trsta je bil eden od rezultatov pogajanj z Italijo o vrnitvi arhivskega gradiva iz Državnega arhiva v Trstu, ki se je nanašalo na Slovenijo, o čemer je poročal profesor dr. Milko Kos tudi na članskem sestanku Arhivskega društva marca 1962. Za snemanje na mikrofilme je dala italijanska država na voljo denar; poziv je bil namenjen slovenskim organom, da bi se pospešil začetek del.¹⁴

Na posvetovanju v Novem mestu so imeli trije profesorji s fakultete predavanja o objavljanju arhivskih virov: dr. Milko Kos za starejšo slovensko zgodovino, dr. Fran Zwitter za novejšo slovensko zgodovino in dr. Metod Mikuž za obdobje od leta 1941 do leta 1945. Predvsem je bil govor o tem, kaj objavljati, profesor Zwitter pa je še predlagal, naj Slovenska akademija znanosti in umetnosti prevzame organizacijo objavljanja virov. Predlogi za objavljanje so bili nato na podlagi referatov na zborovanjih Arhivskega društva maja 1966 v Kopru in maja 1968 na Ptujju še dopolnjeni in objavljeni v brošuri Program edicij virov za slovensko zgodovino, ki jo je izdalo Arhivsko društvo leta 1972.¹⁵

Tečaj, ki ga je organiziralo Arhivsko društvo o zgodovini uprave v Sloveniji aprila 1955, je imel velik odziv. Sklenjeno je bilo, da je treba predavanja, ki so jih imeli dr. Sergij Vilfan, dr. Josip Žontar, dr. Fran Zwitter, dr. Janko Polec, Jakob Tovornik, dr. Vlado Vavpetič, dr. Lavro Čermelj, Lojze Ude, Franjo Baš in dr. Maks Miklavčič za posamezna časovna obdobja oziroma področja, pripraviti za objavo. Računali so na dr. Sergija Vilfana, ki pa je bil takrat povsem zaposlen s pisanjem Pravne zgodovine Slovencev.

Na posvetovanju v Novem mestu je bil sprejet sklep, naj Arhivsko društvo prevzame pobudo za sestavo in objavo razvoja upravno-sodne ureditve na Slovenskem in to v čim širšem časovnem razponu, za to pa je bilo potrebno dobiti sredstva. Delo, ki je bilo sprva mišljeno kot strokovni pripomoček, naj bi na predlog dr. Sergija Vilfana

preoblikovali v projekt, ki ne bi bil namenjen le arhivskim potrebam. Le na ta način bi lahko upali, da bi dobili sredstva pri Skladu Borisa Kidriča, to je iz raziskovalne dejavnosti. Delo naj bi v strnjeni obliki vsebovalo podroben prikaz upravne razdelitve na Slovenskem z zemljevidi. Kot začetno obdobje je prihajala v poštev situacija, ki jo je bilo mogoče kot prvo zajeti na osnovi katastrskega omrežja (to je od približno 1825). Kot zgornja meja bi prišlo v poštev leto 1955, ko je bila zaključena ena izmed faz v razvoju ljudskih odborov. V tem okviru je bila predvidena tudi periodizacija. Spremno besedilo naj bi obsegalo posredni historiat sprememb, ne pa njihovih globljih historičnih vzrokov. V tako zastavljenem okviru, bi zahtevala izvedba načrta precejšnja finančna sredstva ter trdnejšo organizacijsko osnovo. Zato je predlagal dr. Sergij Vilfan, da bi za finančno in splošno organizacijsko plat projekta oblikovali nekakšno odgovorno delovno skupnost arhivov, ki bi ji načeloval Arhiv Slovenije. Tako se je tukaj prvič pojavila zamisel o skupnosti arhivov, do česar je prišlo nato leta 1966.

Če se prav spominjam, Sklada Borisa Kidriča sploh nismo prosili za sredstva, z Vodnikom je bilo še nepričakovano veliko dela, nove naloge pa so se tako hitro vrstile, da je bilo kar dobro, da svet za kulturo in prosveto LRS ni odobril sredstev za pripravljalna dela. Stari dolg o zgodovini uprave na Slovenskem, se je začel reševati šele s pripravo publikacije Priročniki in karte o organizacijski strukturi do 1918 (Graz 1988) in je bil izvedljiv ob sodelovanju sosednjih avstrijskih in italijanskih arhivov. Po tem času se je zanimanje za raziskave o upravni zgodovini zelo povečalo, zaradi arhivskih potreb (predvsem v zvezi z odbiranjem arhivskega gradiva) pa bi danes želeli, da se usmeri v večji meri tudi na pristojnosti in način poslovanja upravnih organov.¹⁶ Ne glede na to pa bi bil učenik iz slovenske polpretekle upravne in ustavne zgodovine še kako potreben.

Objava razvoja upravno-sodne ureditve na Slovenskem je bila zadnja zahteva, ki jo je postavilo posvetovanje v Novem mestu oktobra 1962. V naslednjem desetletju se je ponudila priložnost za ureditev številnih vprašanj arhivske službe na Slovenskem, za kar so si prizadevali že predhodniki. Prepričen sem, da smo jo dobro izrabili, saj je bilo desetletje v marsikaterem pogledu prelomno.

¹³ Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

¹⁴ Dodatni referati ter diskusija na posvetovanju o problemih arhivov in dela v arhivih, knjižnica Arhiva RS II 388., str. 17–19.

¹⁵ Društvo arhivarjev LRS: Referati na posvetovanju o problemih arhivov in dela v arhivih, Novo mesto 24. in 25. 10. 1962. Dodatni referati ter diskusija na posvetovanju o problemih arhivov in dela v arhivih, knjižnica Arhiva RS II 388., str. 33–34.

¹⁶ Sergij Vilfan, Kurs Društva arhivskih radnikov Slovenije o istoriji uprave u Sloveniji, godišnja skupština i plenarni sastanak članova, Arhivist 6, zv. 1, Beograd 1956, str. 108–110. Arhiv RS 607, Arhivsko društvo Slovenije, fasc. 6.

*Prvi častni člani ADS (1983): dr. Sergij Vilfan, dr. Ivo Murko,
dr. Fran Zwitter, dr. Pavle Blaznik. Arhiv ADS.*

*Prvi častni člani ADS (1983): dr. Fran Zwitter, dr. Pavle Blaznik,
dr. Bogo Grafenauer, dr. Božo Otorepec. Arhiv ADS.*

UDK 930.25:82-94
929 Melik V.
Prejeto: 10. 6. 2004

Arhivski spomini

VASILIJ MELIK

dr., redni član SAZU, redni profesor v pokoju, Cankarjeva 11, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Avtor v prispevku obuja spomine na sodelovanje z arhivsko stroko. Z arhivi se je tesneje srečal že leta 1945 kot pomočnik mestnega arhivarja v Ljubljani. Še bolj intenziven stik z arhivi je imel v petdesetih letih ob pripravi doktorske disertacije o deželnih in državnih volitvah na Slovenskem v letih 1861–1918. Z arhivsko stroko pa je sodeloval tudi preko delovanja v Arhivskem društvu Slovenije.

KLJUČNE BESEDE: arhivi, spomini, Arhivsko društvo Slovenije

ABSTRACT ARCHIVAL MEMOIRS

The author recalls his work in the archival profession. His first important working experience with the archives was already in 1945 when he worked as an assistant to the city archivist in Ljubljana. He became even more involved in the archives activities in the 1950's when he was preparing a doctoral dissertation on the provincial and state elections in Slovenia, covering the period between 1861 and 1918. He was also active in the archival profession through his participation in the Archival Association of Slovenia.

KEY WORDS: archives, memoirs, Archival Association of Slovenia

Poleti 1945 sem bil prevajalec pri Tanjugu. To je bila seveda samo začasna zaposlitev. Prav vesel sem bil, ko sem zvedel, da išče mestni arhivar Vladislav Fabjančič pomoč in da mu je profesor Milko Kos priporočil mene. Tako sem 1. oktobra 1945 zjutraj prišel v turjaško palačo, da bi tam v najvišjem nadstropju začel delo pomočnika mestnega arhivarja. Vendar nisem prišel niti do prvega nadstropja, ko so me ustavili in mi povedali, da je zdaj na vsem ljubljanskem prosvetnem oddelku najnujnejše delo v knjižnici in naj kar takoj začnem tam pod vodstvom slavistke Rozke Štefanove. Položaj se je potem uredil. Postal sem dvoživka: pomočnik mestnega arhivarja in knjižničar zgodovinsko-komunalnega oddelka Slovanske knjižnice. Delo tega zgodovinsko-komunalnega knjižničarja je mogoče združiti z delom v mestnem arhivu, je bilo rečeno v odredbi, ki jo je izdal 1. marca 1946 minister za prosveto po sporazumu z mestnim in okrožnim ljudskim odborom. Večinoma sem delal v Slovanski knjižnici. S sodelavci smo napravili kar-

toteko, ki ni bila v skladu z nikakršnimi tedanjimi ali poznejšimi pravili, imela pa je eno samo dobro lastnost: z njeno pomočjo je bilo mogoče najti knjigo. To delo sem opisal v spominih na štirideset let Slovanske knjižnice. V mestnem arhivu sem delal veliko manj, vendar sem tu in tam zašel v poročila o delu. Izredno prijetni pa so bili pogovori s Fabjančičem, ki je znal veliko povedati o svojem življenju, francoskem svetu med prvo svetovno vojno, svojih arhivskih težavah in nastajanju njegovega znanstvenega dela.

1. februarja 1947 sem postal asistent na oddelku filozofske fakultete za zgodovino. Mojega dvojnega bibliotekarskega in arhivskega službovanja je bilo konec. Jože Šorn, ki je postal moj naslednik v mestnem arhivu, ni imel nobene zveze s Slovansko knjižnico več. Bil je arhivar. Sam sem imel novo asistentsko službo, toda ni trajalo dolgo, preden sem se začel, to pot zares, ukvarjati z arhivi in arhivskim delom. To pa je bilo v zvezi z mojo disertacijo. Za disertacijo

*Dr. Vasilij Melik na ekskurziji na Notranjsko konec 50-tih let. AS 135,
Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, a. e. 14.*

sem si izbral deželne in državne volitve na Slovenskem v letih 1861–1918. Pri izbiri teme je name vplival predvsem Fran Zwitter, ki nam je na svojih predavanjih tako lepo prikazal ustavni razvoj Avstrije, pomen državnih in deželnih uradnih listov, značilnosti statistike, publikacije avstrijske osrednje statistične komisije, ljudska štetja in repertorije, ki so izšli vsakih deset let. Z zanimanjem sem bral tudi to, kar je o volitvah napisal francoski sociolog André Siegfried. Njegova knjiga je izšla leta 1914 in je imela vabljiv naslov "Politična slika zahodne Francije v času tretje republike". Predstavljal sem si, da bo delo za disertacijo prav preprosto. Preštudiral bom volilne zakone in zbral objavljeno o volilnih rezultatih. Kar takoj pa se je pokazalo, da volilnih rezultatov v začetku nikakor niso objavili v taki obliki, kakor bi si jo bilo želeli. Potrebno je bilo seči po volilnih zapisnikih. Na srečo so bili vsi rezultati za kranjski deželni zbor ohranjeni v Ljubljani. Ti so postali moja vsakdanja hrana. Niso pa bili tako lepo sestavljeni in urejeni, kakor sem pričakoval. Včasih je bilo treba kar od vrste do vrste šteti, da sem ugotovil, koliko je bilo volilnih upravičencev in koliko volilcev.

Drugi problemi so se kazali pri volilnih zakonih. Naj omenim en sam problem, in sicer volilno pravico žensk. Občinsko volilno pravico so imeli davkoplačevalci – moški in ženske, toda

ženskam niso dovoljevali osebne glasovanja. Namesto njih so glasovali možje ali pooblaščenci. Deželnozborska volilna pravica se je opirala na občinske določbe, črtala pa je revnejši del občinskih volilcev. Obstajala pa je tudi določba, da morajo v mestni in kmečki kuriji vsi volilci voliti sami. To se je zdelo tako nenavadno, da so občine pri deželnih volitvah ravnale različno. V nekaterih občinah so ženske kar črtali iz volilnih imenikov, ker se je zdelo bistvena določba, da je ženskam glasovanje prepovedano. Ponekod so bili mnjenja, da ženskam volilne pravice ne smejo vzeti, pa so jih zato izjemoma pustili glasovati – ali da so v njihovem imenu glasovali možje ali pooblaščenci. V nekaterih občinah pa se jim je zdelo, da mora ženska potemtakem glasovati osebno, ker ima volino pravico, zato so jo pustili na volišče. Tako so ravnali leta 1867 v Idriji in Trziču. Menda so tu ženske prvič glasovale same na deželnih volitvah.

Leta 1953 se je arhiv preselil iz Narodnega muzeja v prostore, v katerih je bila pred prvo svetovno vojno nemška kazina, po vojni pa kavarna in restavracija Zvezda. Teh prostorov pa ni bilo mogoče obdržati, ker si jih je zase izbrala slovenska skupščina. Državni arhiv se je moral izseliti, vendar je direktor nekaj časa poskušal s pasivno rezistenco. Tako je gradivo za mojo disertacijo postalo nedostopno v kazinskih kletih,

delo ni bilo mogoče. Iz teh težav me je rešil takratni mladi arhivar Peter Ribnikar s svojimi sodelavci. Gradivo smo skrivaj prepeljali v nove arhivske prostore pri šentjakobskem mostu. Potem sem lahko spet delal naprej. Pozabiti pa tudi ne gre, da sem bil takrat mlad asistent, mladi arhivarji, začetniki naše sodobne arhivske strokovne izobrazbe, med njimi Božo Otorepec in Peter Ribnikar, pa so bili prav tako mladi študentje zgodovine. Bili smo ista generacija.

Tako sem v teh letih temeljito spoznal arhiv in arhivsko delo. Material, s katerim sem delal, pa se je tudi spreminjal od volitev do volitev. Najbolj nepopolni so bili volilni zapisniki prvih let. Pozneje pa je oblast vedno bolj uvajala red, dajala vedno bolj premišljena navodila. Ko pravim "oblast", mislim na dvoje: na politično oblast, torej na okrajna glavarstva, prav tako pa tudi na statistično oblast, na navodila osrednje statistične komisije. Nekatere napake so na ta način izginjale, nekatere pa so se trdovratno držale. V formularjih, ki so jih izpolnjevali volilni komisarji, je bilo treba navesti strankarsko opredeljenost kandidata. Žal pa je stranke vsak volilni komisar označeval po svoje. Eden je zapisal klerikalen, drugi konservativen, kandidat pa je bil isti. Enake oznake so bile liberalen ali pa narodno-napreden. Gradivo mi je povzročalo torej mnogo težav, marsikatera napake pa so bile tudi zabavne, kratkočasne in humoristične. Tako mi je bilo delo ob vseh neprijetnostih v poseben užitek in zadovoljstvo. To so spoznali avstrijski zgodovinarji, ki so mi za delo podelil Gindelyjevo nagrado, potem pa celotno disertacijo prevedli in izdali v založbi Böhlau leta 1997 (Wahlen im alten Österreich am Beispiel der Kronländer mit slowenischsprachiger Bewölkerung). Ob pisanju disertacije seveda te časti nisem niti daleč slutil.

Petdeseta leta 20. stoletja so bila čas mojega najintenzivnejšega sodelovanja z arhivsko stroko. Sodelovanja pa je bilo še veliko več, vendar ni bilo enako intenzivno in enakomerno. Vse mi tudi ni ostalo v spominu. Ne vem več, na koliko občnih zborih, posvetovanjih, zborovanjih, ekskurzijah, konferencah in drugih prireditvah arhivskega društva sem bil. V spominu pa so mi ostala zlasti prva leta društva, ko so bile tudi krize glede vodstva, vendar mi ostajajo v spominu le določeni drobci. Spominjam se, da sem bil skoraj trideset let podpredsednik, da sem bil prvi glavni urednik Virov za slovensko zgodovino. V spominu so mi ostala nekatera razpravljanja o odnosih med arhivistiko in zgodovino. V svojem življenju sem srečal kar precej kolegov, univerzitetnih profesorjev, ki so bili prepričani o veličini poklica in pri tem zviška gledali na tako imenovane pomožne vede. Dostikrat so se pojavljale tudi neumne misli, da bi morali arhivisti posvečati svojo pozornost virom in opraviti vsa pripravljalna dela z njimi, višjim znanstvenikom pa bi ostale sinteze in bleščeči sklepi. V resnici pa mora biti arhivist v svojih znanstvenih težnjah povsem enakopraven z vsemi raziskovalci. Vsakemu arhivistu mora biti dana možnost za znanstveno delo na področju, ki ga veseli. Za nekatere je to izdajanje virov s komentarji, za druge pa zgodovinske študije in razprave o vseh mogočih področjih. Oboje je mogoče povezovati med seboj. Znanost mora biti odprta za vse. Bistveno je, da dobro in uspešno raziskujemo, ni pa pomembno, pripadnik katere stroke raziskuje, zgodovinar, arhivist ali kdo drug. Pomembna je kakovost opravljenega dela. Nekaj misli o tem sem napisal v Arhivih leta 1984, ob tridesetletnici Arhivskega društva.

Člani društva na Reki oktobra 1958. Od leve proti desni: dr. Jože Šorn, Eva Scagnetti, Ivan Brezar, Milan Milač, Ljuba Gabruč, Vasilij Melik, Ana Novotny, Juša Serajnik, Angela Gannoni, Marija Žekš, Marija Oblak, Traute Sežum, Anton Klasinc, Doroteja Gorišek, Marija Verbič, Ema Umek, dr. Vlado Valenčič; spredaj Božo Otorepec, Peter Ribnikar. AS 135, Zbirka fotografij o Arhivu Republike Slovenije in Arhivskega društva Slovenije, a. e. 15.

UDK 930.25:06(497.12)"1976/1983"
Prejeto: 1. 6. 2004

Nekaj utrinkov iz časov mojega tajnikovanja v Arhivskem društvu Slovenije (1976–1983)

VLADIMIR KOLOŠA

mag., vodja Sektorja za varstvo arhivskega gradiva, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Avtor v prvem delu prispevka omenja nekatere pomembne razvojne pridobitve slovenske arhivistike v obravnavanem obdobju: začetek izhajanja strokovnega glasila Arhivi in objav arhivskega gradiva v seriji Viri, uvedbo predavanj iz arhivistike na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, veliko povečanje števila zaposlenih v arhivih in boljše povezovanje z ustvarjalci arhivskega gradiva; vse to je sčasoma omogočilo zvišanje strokovne ravni arhivske dejavnosti v Sloveniji.

V drugem delu navaja nekaj anekdot, v katerih nastopajo sam in njegovi kolegi iz izvršnega odbora Arhivskega društva Slovenije.

KLJUČNE BESEDE: Arhivsko društvo Slovenije, arhivska dejavnost, spomini

ABSTRACT

HIGHLIGHTS FROM MY TERM OF OFFICE AS A SECRETARY OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (1976–1983)

In the first part of the paper, the author briefly describes some important developmental achievements of Slovene archivistics in the given period: the beginning of the publishing of the Arhivi magazine and the publication of archival material in the Viri series, introduction of lectures on archival science at the Department of History at the Faculty of Arts in Ljubljana, a large increase in the number of employees in the archives and better cooperation with the producers of archival materials; all this in time helped to increase the professionalism of archival activities in Slovenia. In the second part, the author includes some anecdotes about him and his colleagues from the executive committee of the Archival Association of Slovenia.

KEY WORDS: Archival Association of Slovenia, archival activities, memoirs

V tem sestavku nikakor ne nameravam opisovati zgodovine delovanja Arhivskega društva Slovenije v času, ko sem bil njegov tajnik, saj je to zelo sistematično naredila že Marija Oblak Čarni v publikaciji "Arhivsko društvo Slovenije – 40 let" (Ljubljana 1995). Za to zasluži posebne čestitke, saj ji pred desetletjem, ko je pripravljala publikacijo, kljub svojim prizadevanjem nisem mogel izročiti v uporabo najpomembnejšega dela arhiva ADS za leta 1976–83, namreč tistega dela, v katerem so bili arhivirani zapisniki občnih zborov, sestankov izvršnih odborov in članskih sestankov društva. Arhiv sem po končanem tretjem mandatu izročil svojemu nasledniku, ta spet svojemu nasledniku itn., dokler ga eden izmed njih ni založil. Ko sem januarja leta 2004 spet,

tokrat zelo sistematično, iskal ta del arhiva pri vseh svojih sedmih naslednikih, sem ga povsem po naključju našel pri sedanjem tajniku, na polici, na kateri je hranil "škart" prejšnjih uporabnikov pisarne. Le oba delovodnika, po duhoviti pripombi gospe Oblak Čarni je šlo za partizanska delovodnika, ker sem v enega vpisoval odposlane spise, v drugega pa prejete, sta se najbrž dokončno izgubila na kateri od sedmih postaj svoje kalvarije.

Moj namen je le povsem na kratko predstaviti nekaj osebnih pogledov na takratna dogajanja v slovenski arhivski srenji in predvsem mlajšim kolegom (v poduk!) predstaviti nekaj anekdot, kot se jih sam spominjam.

Na svoje tajniško obdobje imam večinoma

lepe spomine – slabi so k sreči kmalu pozabljeni. Kot mlad arhivist sem v vlogi tajnika društva spoznal skoraj vse takratne slovenske arhivske delavce, pa tudi številne ugledne arhiviste iz nekdanje Jugoslavije. Bil sem mnogo boljše, kot bi bil sicer, seznanjen z vsemi problemi in vprašanji, s katerimi se je takrat ukvarjala slovenska arhivistika, saj je arhivsko društvo bolj ali manj dejavno sodelovalo pri reševanju prav vseh, jih obravnavalo, presoјalo, ali pa je bilo o njih vsaj obveščeno.

Imel sem srečo, da sem bil tajnik društva v obdobju, ko so po dolgoletnih prizadevanjih dozorele razmere za realizacijo nekaterih temeljnih pridobitev slovenske arhivske vede. Za to ima del zaslug tudi društvo oziroma njegovi člani, med katerimi so bili seveda tudi vsi najpomembnejši arhivski strokovnjaki. Tako smo slovenski arhivski delavci v letu 1978 končno, kot zadnji v Jugoslaviji (celo za kosovski), dočakali izid prve številke svojega strokovnega glasila "Arhivi". Istega leta je po dolgoletnih prizadevanjih dr. Jože Žontar zasedel mesto vodje katedre za arhivistiko na oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani in začel predavanja arhivistike za študente 3. in 4. letnika zgodovine. Leta 1980 je društvo izdalo prvi zvezek objav arhivskega gradiva v seriji "Viri" (Janko Pleterški, Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917). Razmere v slovenskih arhivih so se uredile do te mere, da smo lahko začeli posvečati več pozornosti arhivskemu gradivu, nastalemu po 2. svetovni vojni, in specifičnim problemom, povezanim z obsegom. Tem problemom je bilo v celoti posvečeno VIII. zborovanje Arhivskega društva Slovenije leta 1977 v Kočevju s temo "Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi", velika večina prispevkov na XI. zborovanju leta 1983 v Čatežu ob Savi s temo "Arhivsko gradivo družbenopolitičnih organizacij in društev", po nekaj prispevkov pa tudi na IX. zborovanju leta 1979 v Radencih (o arhivskem gradivu upravnih organov) in na X. leta 1980 v Ankaranu (o arhivskem gradivu za gospodarstvo). Okrepili so se stiki s še delujočimi ustvarjalci dokumentarnega in arhivskega gradiva. Na okrogli mizi o varstvu arhivskega gradiva, preden ga prevzame arhiv (Maribor 1978), so prvič sodelovali tudi njihovi predstavniki. Ta okrogla miza je bila zasnova kasnejših vsakoletnih posvetovanj o "strokovnih in tehničnih vprašanjih arhivov" (1979 in 1980 v Mariboru, nato v Radencih), na katerih so vedno sodelovali tudi predstavniki ustvarjalcev.

Največji napredek v tem obdobju pa je dosegla slovenska arhivistika pri povečevanju števila zaposlenih delavcev. V Arhivu Republike Slovenije je bilo na primer 30. septembra 1973, dan pred mojo zaposlitvijo, vključno z ravnateljem in snažilkami zaposlenih le 13 oseb, konec leta 1983 pa kar 37; v tem številu je zajetih tudi osem konservatorjev in knjigovezov, ki so prišli

v arhiv po ustanovitvi oddelka za konservacijo in restavracijo arhivskega gradiva leta 1980, a tudi brez njih bi se število delavcev v tem desetletju več kot podvojilo. V regionalnih arhivih so bile kadrovske okrepitve sicer nekoliko manjše, a vsekakor je bilo v Sloveniji ob koncu omenjenega desetletnega obdobja kakih 100 arhivskih strokovnih delavcev, torej še enkrat več kot na začetku. Okrepitve so bile sprva res predvsem kvantitativne, a so po zaslugi sicer maloštevilnih izkušenih strokovnjakov (nekako do prve polovice sedemdesetih let je slovensko arhivistiko usmerjala le peščica le-teh, vsi so delali v arhivih že vsaj 20 let: Sergij Vilfan, Jože Žontar, Ema Umek, Marija Verbič, Majda Smole, Anton Klasič) sčasoma prerasle v novo kvaliteto. Na to sta vplivali tudi možnost objavljanja člankov v lastnem strokovnem glasilu in katedra za arhivistiko, saj je bil omogočen tudi podiplomski študij. Vse to je polagoma omogočalo vedno večji obseg praktičnega arhivskega dela na vseh področjih, pa tudi hitrejši razvoj arhivske teorije.

Ena od posledic kadrovskih okrepitev je bila tudi, da smo se arhivisti pri svojem delu nekako "osamosvojili" od zgodovinarjev nearhivistov – profesorjev na Filozofski fakulteti in raziskovalcev na zgodovinskih inštitutih. To je najbolj videti po "izvoru" avtorjev prispevkov na arhivskih zborovanjih. Še na VII. zborovanju leta 1974 v Slovenj Gradcu je bilo od 18 referentov le pet zaposlenih v arhivih. Na zborovanju v Kočevju leta 1977 je bilo takšnih šest od dvanajstih, v Radencih leta 1979 že dvanajst od petnajstih in v Ankaranu leta 1981 šestnajst od dvajsetih. Približno takšno je razmerje še danes. Res pa je, da povsem brez sodelovanja vidnih slovenskih zgodovinarjev še vedno ne gre in da vsi radi sodelujejo s svojim bogatim znanjem, če so povabljeni.

Kako sem pravzaprav postal tajnik Arhivskega društva Slovenije? Spomladi leta 1976 so se začele priprave na nov občni zbor društva (ta se namreč ni sestel že skoraj štiri leta, od 21. 9. 1972), na katerem naj bi izvolili v društvene organe nove člane. Dotedanje "vodstvo" društva (pri tem mislim predvsem na izvršni odbor oz. njegovo predsedstvo, ki sta z manjšimi spremembami v osebju vodila društvo od pomladi 1968) se je odločilo precej bolj pomladiti sestav društvenih organov, zlasti izvršnega odbora, kot je bilo v navadi dotlej. Evidentiralo je kar polovico novih odbornikov. V kombinacijah za novega predsednika društva je kot perspektiven in ambiciozen mlad arhivist zmagal Marjan Drnovšek iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana, novi tajnik pa naj bi bil, tako kot je bilo že vse od ustanovitve društva (1954) z eno samo izjemo v letih 1968–1971, iz Arhiva Republike Slovenije. Po pripovedovanju naj bi Marjan, moj prijatelj, privolil v novo funkcijo, vendar je pri tem želel, da bi bil tajnik jaz. Tako me je arhiv predlagal za

svojega predstavnika v izvršnem odboru, ne pa izrecno za tajnika. Občni zbor je 5. 7. 1976 v izvršni odbor izvolil predsednika, dva podpredsednika, blagajnika in osem odbornikov. Uradno sem postal tajnik društva šele na predlog predsednika na konstitutivni seji izvršnega odbora 29. 9. 1976 (čeprav sem dejansko opravljal tajniško delo – resnici na ljubo naj povem, da ga sprva ni bilo prav veliko – že od julija istega leta).

Z Marjanom sva brez večjih težav nadaljevala delo prejšnjega predsedstva izvršnega odbora. Za to je imela največ zaslug Marija Oblak Čarni, predsednica društva zadnjih osem let, ki nama je bila ob vsakem času pripravljena pomagati. Številne akcije društva, ki so bile sicer realizirane šele po juliju 1976, so bile namreč zasnovane in privedene do določene faze že prej (a niso bile dokončane, deloma zaradi pomanjkanja finančnih sredstev deloma pa preprosto zato, ker pač vsako delo nekaj časa traja), zato je bila Marija v začetku delovanja novega "vodstva" društva nepogrešljiva.

V novem izvršnem oboru sem imel poleg Marjana še več prijateljev. Kolikor mi je znano, sva z Marjanom prva vpeljala lepo navado, da je uradnemu delu sestankov izvršnega odbora društva sledil še neuradni, na drugi lokaciji. Vsaj začetka so se z redkimi izjemami udeleževali vsi odborniki. Tam smo dorekli marsikaj, kar nam na uradnem delu ni uspelo. Nekateri so kmalu odšli, najbolj zagretim pa je šlo delo iz ure v uro bolje od rok. Žal nazadnje nikoli nismo bili sklepčni, zato tudi pisanje zapisnika ne bi imelo smisla.

Med "najtesnejšimi sodelavci" moram omeniti predvsem dva: Petra Pavla Klasinca in profesorja Vasilija Melika, ki je bil skoraj 29 (!) let podpredsednik društva in je imel poleg Čarnijeve največ zaslug za kontinuiteto društvenega dela. Društvenih sestankov se je redno udeleževal in je na njih tudi aktivno sodeloval, posebej je bil "zadolžen" za povezavo s Filozofsko fakulteto in zgodovinskim društvom. Zlasti v obdobju od 1976 do 1979, ko je bil predsednik Drnovšek, nama je bil odličen pomočnik in svetovalec. Večkrat smo po sestankih izvršnega odbora v troje debatirali o društvu, arhivistiki, zgodovini do večera. Spominjam se, da sem po neki taki dolgi debati moral iti naslednje dopoldne k profesorju Meliku na fakulteto po svojo torbo, ki jo je rešil pred izgubo v trenutku, ko sem poln velikih idej pozabil na malenkosti.

Ko je maja 1979 postal predsednik društva Klasinc, se je ta tradicija nadaljevala, vendar so se naše seanse navadno končale nekoliko prej, ker je Peter moral še isti dan priti domov v Maribor. Po nekem sestanku izvršnega odbora smo šli Peter, Marjan in jaz, pridružil pa se nam je tudi Vladimir Žumer, na kosilo v pivnico Zvezda. Kosilo – pleskavico na kajmaku – smo zalili z osmimi vrčki temnega piva in pozno popoldne odšli vsak svoji kruti usodi naproti. Ko

sva se s Petrom po kakšnem mesecu spet srečala, mi je potožil: "Ne veš kako mi je bilo zadnjič na avtobusu slabo! Tiste pleskavice so morale biti pokvarjene!"

Novi predsednik pa je uvedel še eno novost, prijetno, a hkrati tudi naporno, saj je precej povečala obseg najinega dela – predvsem na arhivskih zborovanjih. Čeprav sva bila navadno čez dan nekoliko utrujena od organizacijskih opravkov, pa tudi referati so naju izželi, saj sva bila v tem poslu takrat oba še bolj začetnika, sva ob večerih napela vse sile in skrbela tudi za družabno življenje. To je bilo že tudi dotlej vedno pomemben del arhivskih srečanj. Pri tem je Peter igral prvo violino; neutrudno je nazdravljaj, pel in plesal, nekoč je celo igral na bobne. Sam sem mu moral pomagati po svojih skromnih močeh, le plesanju sem se neomajno upiral. Zato pa je on plesal za oba. Najbolj je garal na zborovanju v Ankaranu: na družabnem večeru se je po vrsti zavrtel s prav vsemi petdesetimi kolegicami, z vitkimi in močnejšimi, mladimi in starejšimi.

Ena od prvih akcij društva v prvem Petrovem mandatu je bila organizacija strokovne ekskurzije v arhive na Poljskem junija 1979 (krajše poročilo je objavila Marjeta Čampa v 2. letniku Arhivov, 1979). To je bila do takrat najdaljša društvena ekskurzija v tujino – nekaj podobnih je društvo organiziralo kasneje šele konec osemdesetih in v prvi polovici devetdesetih let – in je bila tudi v strokovnem pogledu bogata, vendar jo omenjam zaradi povsem drugega razloga: začetek je bil namreč tako razburljiv, da me ob spominu nanj še danes spreletava srh. Okvirni aranžma je ob upoštevanju naših želja pripravil Centroturist, poslovalnica v Ljubljani, v kateri je delal moj znanec. Ker smo uradno začeli potovanje ob 6. uri zjutraj z mariborskega letališča, sva se dogovorila, da bo za prevoz udeležencev iz Ljubljane in Nove Gorice (ti so prišli v Ljubljano sami) do letališča organiziral kombi. Ta naj bi nas čakal pred poslovalnico ob štirih zjutraj. Vsi udeleženci smo bili zbrani pred poslovalnico že nekaj minut prej in smo nestrpnost čakali kombi, vendar ta ni bil točen. Ko je zamujal že 15 minut, ga je začel znanec neuspešno klicati po telefonu. Lahko si predstavljate našo nervozo, ko kombija ob pol petih še vedno ni bilo. Pet minut kasneje smo se že skoraj začeli potapljati in znanec je poklical tri taksije. Ti so k sreči prišli zelo hitro in ob 4.45 smo se končno v vratolomni vožnji odpeljali proti letališču. Zamudili smo pet minut in tekli naravnost na letalo. Naši kolegi iz Ptuja, Maribora in Celja so ga zadrževali, da ni odletelo. Formalnosti smo uredili šele na letalu. Ko sem kak teden po vrnitvi iz Poljske srečal predstavnika Centroturista, mi je dejal: "Veš, kombi je pripeljal pred poslovalnico točno ob štirih, vendar popoldne!"

Morda je pomanjkljivost teh utrinkov ta, da se

večinoma nanašajo na oba moja "šefa". To je razumljivo, saj je izvedba društvenih akcij navsezadnje največkrat padla na pleča predsednika in tajnika. Ker sem v normalnih razmerah bolj mirnega značaja, je bilo težišče mojega dela vedno v pisni obliki. Navsezadnje je to naloga tajnika. Govorov in javnih nastopov sem se, če je bilo le mogoče, rad izogibal. Tudi Marjan v njih ni prav užival. Povsem drugačen kaliber pa je bil Peter, ki je bil bolj nemirnega duha. Za te vrste obveznosti je bil kot rojen in jih je opravljal z veseljem, pa tudi meni v veselje. Uveljaviti se je znal celo med hrupnimi in vehementnimi kolegi iz drugih jugoslovanskih republik, kar je bila vedno slovenska "težava". To mu je prišlo zelo prav zlasti v letu 1981, ko je leto dni opravljal funkcijo predsedujočega v predsedstvu Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije. (O odnosih med Arhivskim društvom Slovenije in Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije pišem v drugem članku.) Zato sva se lepo dopolnjevala. Čeprav se torej nisem rad izpostavljal – to mi je Peter malo

za šalo in malo zares včasih tudi očital – sem tu pa tam moral odigrati tudi vlogo "sive eminenca". Ko sva s Petrom v okviru organizacije zborovanj v Radencih, Ankaranu in Brežicah obiskovala visoke občinske predstavnike, ki naj bi primaknili kakega tisočaka, me je Peter, da bi dal pogovorom večjo težo, vedno predstavljal kot "tovariša iz Ljubljane".

Bilo bi nepošteno, če ne bi nazadnje omenil vseh slovenskih arhivov in njihovih vodstev, ki so dali pobude za mnoge društvene akcije in tudi sodelovali pri uresničevanju teh pobud. Zlasti so opravili veliko dela pri organiziranju zborovanj in strokovnih posvetovanj, kadar so bila ta na njihovem območju. Imeli so tudi veliko razumevanja za delo svojih delavcev pri opravljanju društvenih nalog, zlasti predsedniških in tajniških, v rednem delovnem času. Vsaj zase lahko trdim, da sem imel v delovnem kolektivu, zlasti pa pri direktorici, gospe Čarnijevi, vedno potrebno podporo, in nihče mi ni nikoli očital, da zaradi tajniških del trpi moje siceršnje delo.

Sprostitev po prestanih naporih (posvetovanje Arhivskega društva Slovenije o novi arhivski zakonodaji, Ptuj, maj 1980) v Ptujski kleti. Od leve: Peter Pavel Klasinc, Ljudmila Bezlaj Kovel, Nada Kobal, Vladimir Kološa, Anton Ožinger, Marjan Drnovšek, Metka Gombač, Brane Oblak in Andrej Fekonja. Fotografija last V. Kološa.

UDK 930.253(497.1:436)
Prejeto: 5. 8. 2004

"Arhivarji pa lahko pridejo, kadar želijo ..." Odprto pismo o neizpolnjenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo (1973)

MARIJA OBLAK ČARNI

direktorica Arhiva Republike Slovenije v pokoju, Brdnikova ulica 34a, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Prispevek obravnava odprto pismo o neuresničevanju arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo, ki ga je Arhivsko društvo Slovenije pripravilo ob 50-letnici podpisa takrat neuresničenega arhivskega sporazuma iz leta 1923. Z odprtim pismom je društvo želelo seznaniti domačo in tujo strokovno javnost z neizpolnjevanjem mednarodnih obveznosti s strani Avstrije, jugoslovansko vlado pa spodbuditi k intenzivnejšim prizadevanjem za uresničevanje sporazuma.

KLJUČNE BESEDE: Arhivsko društvo Slovenije, vračanje arhivskega gradiva, arhivski sporazum

ABSTRACT

"ARCHIVISTS, HOWEVER, CAN COME AS THEY PLEASE..."

Open letter (1973) on unimplemented archival agreement between Yugoslavia and Austria

This paper discusses a 1973 open letter on the non-implementation of the archival agreement between Yugoslavia and Austria. The letter was prepared by the Archival Association of Slovenia on the occasion of the 50th anniversary of the signing of an unimplemented 1923 agreement. With this letter, the Association wanted to inform the public at home and abroad about international obligations that had gone unfulfilled by Austria, and to encourage the Yugoslav government to press for the implementation of the agreement.

KEY WORDS: Archival Association of Slovenia, returning the archival material, archival agreement

Ko me je predsednica Aleksandra Pavšič Milost povabila, naj nekaj napišem o svojem delu v Arhivskem društvu Slovenije, sem predlagala odprto pismo in društveno akcijo ob petdeseti obletnici podpisa arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo, ki jo je društvo vodilo zelo angažirano – pri tem je imelo tudi vsestransko podporo. Predsednica se je s predlogom strinjala.

V času, ko mi je bilo zaupano predsedovanje društvu (1968), je že delovala Skupnost arhivov Slovenije in prevzela vrsto nalog, ki jih je dotlej opravljalo društvo. Društvo se je posvetilo predvsem vprašanju iz arhivske prakse. V sodelovanju z zgodovinarji je organiziralo posvetovanja o objavljanju arhivskega gradiva in pripravilo načrt objav virov za slovensko zgodovino. Obdelava problematike virov za slovensko zgodovino je spet živo spomnila na neizpolnjeni sporazum z Avstrijo iz leta 1923¹ in na potrebo, da država

intenzivneje nadaljuje prizadevanja za izpolnitev. Oktobra 1970 smo z zveznega posvetovanja ar-

junija 1923, je bil takrat edini neuresničen sporazum o nasledstvu arhivov po razpadli Avstro-Ogrski monarhiji. Sporazume s preostalimi naslednicami je Avstrija izpolnila, tako z Italijo, Češkoslovaško, Poljsko, Madžarsko in Romunijo. Z Beograjskim protokolom iz leta 1958 je bilo določeno, da bo Avstrija vrnila arhivalije, ki so jih odnesli med drugo svetovno vojno, ki jih je okupator naropal v Jugoslaviji in prenesel na ozemlje Avstrije, in da se potrdi sporazum iz leta 1923, ker še ni bil uresničen. Po tem protokolu je bila Jugoslavija zavezana, da do aprila 1960 pripravi in predloži avstrijskim oblastem spisek arhivalij, ki jih je bilo v skladu s sporazumom treba izročiti našim arhivskim ustanovam. Jugoslavija je to storila in Avstriji so bili predloženi seznam jugoslovanskih terjatev na podlagi sporazuma iz leta 1923 in zahtevki po restituciji predmetov, odnesenih med drugo svetovno vojno. Aprila 1961 sta se sestali delegaciji obeh držav, da bi o njih razpravljali. Toda pogajanja so bila maja 1961 že prekinjena, preden so se začeli pogovori o konkretnih zahtevah na podlagi sporazuma iz leta 1923.

¹ Arhivski sporazum med Jugoslavijo in Avstrijo, podpisan 26.

hivskih delavcev v Kranju na predlog prof. Zwittera poslali zvezni jugoslovanski vladi pismo z zahtevo, da Jugoslavija zahteva od Avstrije izpolnitev sporazuma iz leta 1923 in protokola iz leta 1958. Januarja naslednje leto smo ob napovedanem obisku predsednika zvezne vlade Djemala Bjedića v Avstriji poslali pismo, v katerem smo opozorili na avstrijski dolg, kar zadeva arhive. Slovenski izvršni svet smo o tem obvestili in prosili za podporo in posredovanje, da bi predsednik Bjedić ob obisku govoril tudi o vprašanju arhivov. Z zborovanja Arhivskega društva Slovenije septembra 1972 v Novi Gorici smo poslali resolucijo o nujnosti vrnitve arhivov iz Avstrije in Italije predsedniku Sergeju Kraigherju, izvršnemu svetu, sekretariatu za kulturo in drugim, Zvezo društev arhivskih delavcev Jugoslavije in Zgodovinsko društvo za Slovenijo pa smo prosili, naj nas v zahtevah za vrnitev arhivov podpreta. Z zapisom v Delu smo obvestili tudi javnost.

Ker na resolucijo in pisma ni bilo odziva, smo urgirali, vendar brez posebnega uspeha. Spoznali smo, da resolucije in pisma niso dovolj. Od podpisa sporazuma je preteklo že preveč časa in problem je bilo treba boljše pojasniti. Zato smo v društvu začeli razmišljati o publikaciji, ki bi jo pripravili ob 50. obletnici podpisa sporazuma. Za mnenje smo prosili prof. Zwittera, ki je leta 1961 vodil jugoslovansko delegacijo na pogajanjih o arhivih na Dunaju. Povedal je, da obstaja komisija ekspertov in da bi bilo treba najti v Beogradu elaborate, pripravljene za pogajanja leta 1961. Podpora javnosti bi bila potrebna, glede informativne publikacije pa je menil, da "so stvari v glavnem znane". Sam je namreč objavil razpravo o arhivski konvenciji z Avstrijo iz leta 1923 in vprašanju njene izvedbe leta 1966 v Jugoslovanskem istorijskem časopisu in naslednje leto v ČZN. Strokovnim krogom je bil problem nevrnjenih arhivov znan. Treba pa bi bilo z njim seznaniti tudi druge. Društvo je kopijo razprave nato poslalo nekaterim političnim in javnim delavcem, med drugim jugoslovanskemu ambasadorju na Dunaju Mitji Vošnjaku, konzulu v Celovcu Bojanu Lubeju, podpredsedniku slovenske vlade Rudiju Čačinoviću, predsedniku Zgodovinske komisije Univerzitetne konference ZKS Janku Liški in na nekatere naslove v Beogradu kopijo razprave iz JIČ. Akcija je imela odmev. Veleposlanik Vošnjak je prosil društvo za nemški prevod Zwitterove razprave, "vsaj kakih deset izvodov". S prof. Zwitterom smo se dogovarjali o prevodu. Predlagal je prevajalca, tudi sam je bil pripravljen sodelovati. Prav takrat pa je zbolel in je moral v bolnišnico, tam pa naj bi imel popoln mir. "Arhivarji pa lahko pridejo, kadar želijo", je naročil domačim. Sam je pregledal prevod preden smo ga poslali na Dunaj.

V začetku junija 1973 je prišel v Ljubljano Gustav Vlahov, novi jugoslovanski veleposlanik v Avstriji, ki je zamenjal Mitjo Vošnjaka. Pred

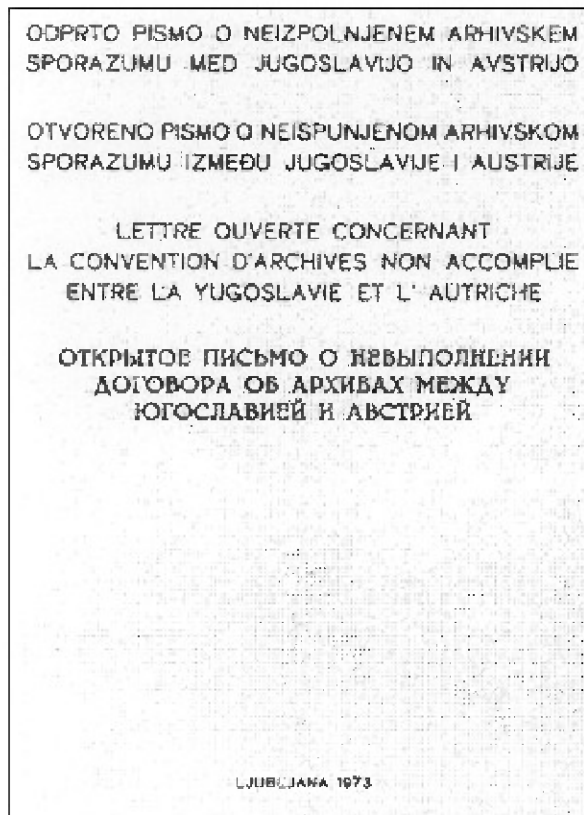
odhodom na Dunaj je obiskal republike, da bi se seznanil z aktualnimi vprašanji v odnosih z Avstrijo. Bila sem na tem sestanku namesto prof. Zwittera. Ambasadorja sem seznanila z odprtim vprašanjem sporazuma o arhivih in ga prosila, naj mu kot ambasador posveti pozornost kot zelo pomembnemu za jugoslovansko arhivistiko in zgodovino. Gustav Vlahov je obljubil podporo in kasneje z naklonjenostjo spremljal in podpiral naše akcije.

Neposredno pred 26. junijem, pred 50. obletnico podpisa sporazuma, smo se ponovno obrnili na nekatere politične forume v republiki, tako na Komisijo za mednarodne zveze pri RK SZDL, Komite univerzitetne konference ZKS in Zgodovinsko komisijo CK ZKS naj v okviru svojih pristojnosti podprejo prizadevanja društva, da bi se pogajanja za izpolnitev sporazuma nadaljevala. Zvezo društev arhivskih delavcev Jugoslavije in vsa republiška in pokrajinska društva pa smo prosili, naj javno podprejo prizadevanja za izpolnitev sporazuma, društvu pa pošljejo o tem kratko izjavo in dovolijo, da jo objavimo v slovenskem dnevnem tisku. Zveza naj bi izjavo dala Tanjugu. Prvo izjavo nam je poslalo Makedonsko arhivsko društvo.

Za 26. junij 1973, na dan 50. obletnice podpisa arhivskega sporazuma, je društvo sklicalo v Ljubljani sestanek. Nanj smo povabili poznavalce tega vprašanja, Arhiv Jugoslavije, Zvezo društev arhivskih delavcev Jugoslavije in novinarje. Prof. Zwitter je razložil problematiko, dr. Blaznik, dr. Ivo Murko, B. Otorepec in dr. Sergij Vilfan, ki so sodelovali pri pripravah na pogajanja leta 1961, so sodelovali v razpravi. Na sestanku je bil sprejet sklep, da bo društvo pripravilo odprto pismo o neizpolnjenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo, v katerem bo prikazan problem vztrajnega neizpolnjevanja mednarodnih obveznosti. Pošlje naj ga v podpis vsem jugoslovanskim arhivskim in zgodovinskim društvom ter z njim seznaniti mednarodni arhivski svet in druge sorodne domače in tuje strokovne organizacije.

Zagnano smo se lotili dela. Besedilo odprtega pisma je pripravil prof. Zwitter. Poslali smo ga v podpis po republikah in pokrajinah. Priskrbeli smo prevode, ker naj bi pismo natisnili v slovensščini, srbsščini oz. hrvaščini, francoščini in ruščini. Pismo smo sicer nameravali tiskati v najpreprostejši tehniki, a je vendar bilo treba poiskati nekaj finančnih sredstev. Na sekretariatu za kulturo smo doživeli razumevanje. "Koliko potrebujete? Naredite vlogo", je odgovoril sekretar Andrej Ujčić. Do jeseni so prispeli vsi odgovori s podpisi. Pismo so podpisali Skupnost jugoslovanskih univerz, Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije ter vsa republiška in pokrajinska arhivska društva, Zveza društev zgodovinarjev Jugoslavije ter vsa republiška in pokrajinska društva, skupaj dvajset podpisnikov,

ki so predstavljali vso jugoslovansko kulturno javnost.² Skupnost jugoslovanskih univerz je k podpisu dodala, da daje akciji vso podporo v imenu jugoslovanskih univerz in študentov.

AS 607, Arhivsko društvo Slovenije, šk. 19.

Odrpto pismo smo predstavili na VI. kongresu jugoslovanskih zgodovinarjev v Budvi oktobra 1973. Kongres ga je sprejel kot svoj dokument. Po vrnitvi smo ga morali natisniti še v 400 izvodih, ker smo prvih 500 izvodov skoraj v celoti razdelili udeležencem kongresa.

Odrpto pismo smo poslali Mednarodnemu arhivskemu svetu v Pariz, ki mu je takrat predsedoval načelnik Glavne arhivske uprave v Moskvi F. I. Dolgih, in prosili za pomoč. Odgovorili so nam, da Mednarodni arhivski svet kot nevladna mednarodna organizacija strokovne narave ne more razsojati o mednarodnih konvencijah, lahko pa olajša medsebojne stike in predlaga sprejemljive tehnične rešitve. Če društva, podpisana v odrptem pismu, žele strokovno pomoč sveta, naj pošljejo najpomembnejše dokumente o zadevi, francosko besedilo sporazuma z dne 26. junija 1923 in sezname zahtevanega arhivskega gradiva. Prošnjo jugoslovanskih arhivskih in zgodovinskih društev bi lahko uvrstili na

dnevni red uprave sveta, ki se bo sestel v Parizu konec novembra 1973. Na pismo izvršnega sekretarja Charlesa Kecskemetija smo odgovorili, da bi nam bila strokovna pomoč dobrodošla in mu poslali tudi zaželeno materiale. O naši vlogi so razpravljali na seji izvršnega komiteja MAS v začetku decembra 1973. Direktor Arhiva Jugoslavije Franjo Biljan, član IK, je razložil naš problem in predlagal javni dialog med jugoslovanskimi in avstrijskimi arhivisti. Izvršnega sekretarja MAS Kecskemetija so zadolžili za pot na Dunaj, tam pa naj bi ga prenesel generalnemu direktorju avstrijskih arhivov. Generalni direktor Goldinger pobude ni sprejel. Maja 1974 je pisno obvestil MAS, da deželni Štajerska in Koroška nista spremenili svojih stališč in direktorji deželnih arhivov ne morejo začeti pogovorov na noben nov način. Vprašanje sporazuma lahko rešuje samo zvezno ministrstvo za zunanje zadeve po diplomatski poti.

Odrpto pismo smo konec oktobra 1973 poslali avstrijskemu veleposlaniku v Jugoslaviji dr. Alexandru Ottu. Odgovoril nam je, da bo s problemom seznanil pristojna mesta v Avstriji, da je vprašanje zelo zapleteno, da pa upa, da bo mogoče kmalu najti rešitev, ki bo sprejemljiva in ustrezna za obe strani. Pismo veleposlaniku in odrpto pismo s komentarji Janeza Kosa, Eme Umek in Dušana Nečaka smo hkrati poslali za objavo v Delo. O naši prošnji MAS za posredovanje smo obvestili podpredsednika Zveznega izvršnega sveta in sekretarja za zunanje zadeve Miloša Minića, v Sloveniji pa med drugimi podpredsednika IS Rudija Čačinoviča, predsednika skupščinske komisije za mednarodne odnose Eda Brajnika, predsednico Društva za združene narode Marijo Vilfan. Zunanji minister Miloš Minić se je društvu zahvalil in izrazil prepričanje, da bo društvena akcija, zlasti seznanitev Mednarodnega arhivskega sveta s problemom neizpoljenega arhivskega sporazuma, olajšala prizadevanja jugoslovanske vlade za uresničitev sporazuma.

Pismo smo poslali na razne naslove, ustanovam, društvom in posameznikom. Naslove so društvu prinašali tudi posamezniki, npr. Erna Muser naslove nekaterih bolgarskih kulturnih ustanov, France Klopčič ruskih. Odrpto pismo smo poslali tudi generalnemu sekretarju OZN, ki je bil takrat Avstrijec dr. Kurt Waldheim. Naslov smo dobili na Društvu za združene narode pri Mariji Vilfanovi.

Na podlagi odrptega pisma je bil arhivski sporazum predmet poslanskih vprašanj v jugoslovanski zvezni skupščini in avstrijskem parlamentu (Nationalratu). Obravnavan je bil v tisku, na televiziji in radiu (dr. Zwitter, dr. Murko in drugi). O objavah v avstrijskem tisku nas je sproti obveščal podpredsednik društva dr. Tone Zorn. Na intervju avstrijskega zunanjskega ministra dr. Rudolfa Kirchsclaegerja, objavljen v jugoslovanskem časopisu NIN marca 1974, ki se je

² Odrpto pismo je podpisal tudi Svet akademij znanosti in umetnosti SFRJ, vendar njegovega podpisa nismo natisnili, ker je prispel naknadno.

Arhivsko društvo Slovenije
L j u b l j a n a
Levstikov trg 3

Ljubljana, le 7 novembre 1973

Monsieur Charles Kecskeméti
Secrétaire exécutif du Conseil
International des Archives
60, Rue des Francs-Bourgeois
75003 Paris

Monsieur le Secrétaire,

En vous remerciant de votre lettre du 15 octobre j'ai l'honneur de vous envoyer ci-joint la documentation essentielle relative aux revendications yougoslaves envers l'Autriche en matière des Archives. Je m'excuse de vous envoyer, au lieu d'un texte français que vous avez désiré, le texte allemand de la Convention de 1923 qui constitue, à côté du texte serbocroate, un des deux textes authentiques. A ce que je sais, il n'en existe pas encore un texte français et j'espère qu'un texte authentique vous servira mieux qu'une éventuelle traduction de caractère purement privé.

Notre lettre ouverte n'a pas eu l'intention de mettre le Conseil International des Archives dans la situation de devoir apporter une décision sur une question contentieuse ce qui, sans aucun doute dépasserait ses compétences. Mais nous sommes de l'avis qu'une condition importante pour la fructueuse collaboration et pour la bonne entente internationale des Archives soit la bonne volonté de tous les Archives et archivistes de s'entretenir sur des questions ouvertes et de ne pas éviter la réalisation d'obligations clairement établies et existantes depuis longtemps. Si vous envisagez la possibilité que le Conseil International des Archives pourrait "faciliter les contacts", ça correspondrait donc parfaitement aux intentions de la lettre ouverte et je vous prie de bien vouloir insister, auprès du Bureau du Conseil, sur votre point de vue.

Veuillez agréer, Monsieur le Secrétaire, les expressions de ma plus haute considération.

Marija Oblak-Čarni

Marija Oblak-Čarni
Président de la Société des
Archivistes de Slovénie

Ci-joint: Texte de la Convention de 1923
Documents concernant le Protocole de 1958 /I-IV/
Extrait des revendications
Traduction allemande de l'article de F. Zwitter avec
résumé français

DER ÖSTERREICHISCHE BOTSCHAFTER

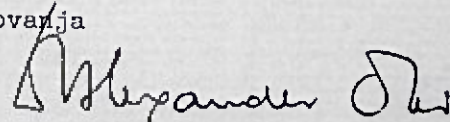
Dr. Alexander OTTO

Beograd, 7. novembra 1973. god.

Mnogopoštovana gospodjo Predsedniče,

potvrđujem prijem Vašeg dopisa od 31. oktobra 1973 koji sam dobio tek juče, ali čiji mi je sadržaj već bio poznat iz "Dela" od 3. novembra. Sa Vašim izlaganjem biće upoznata nadležna austrijska mesta. Kao što ćete shvatiti, u pitanju je veoma komplikovan problem, ali ja se nadam da će biti moguće da se u dogledno vreme nadje rešenje, prihvatljivo i zadovoljavajuće za obe strane.

Sa izrazom odličnog poštovanja

/Dr. Alexander OTTO/
ambasador
Republike Austrije

Gospodja
Marija Oblak-Čarni
predsednik Arhivskega
društva Slovenije
L j u b l j a n a

Odgovor avstrijskega ambasadorja na dopis v zvezi z "Odprtim pismom o neizpolnjenem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo". AS 607, Arhivsko društvo Slovenije, šk. 19.

dotikal tudi arhivov, smo odgovorili v Delu s člankom "Vsak narod ima pravico do svojih arhivov" (M. Oblak Čarni, dr. Vasilij Melik, Janez Kos, France Štukl). Članek sta ponatisnila oba slovenska koroška lista za mejo Slovenski vestnik in Koroški tednik.

Društvo je nameravalo akcijo nadaljevati; iskalo je poti in načine, kako to storiti. Dane so

bile pobude, da bi problem predložili UNESCO.

Julija 1975 pa je Avstrija vrnila v Jugoslavijo nekaj arhivskega gradiva, muzealij, umetniških in arheoloških predmetov in knjig, ki jih je okupator v letih 1941–1945 naropal v Jugoslaviji in odpeljal v Avstrijo ter privolila v pogovore o izpolnitvi arhivskega sporazuma iz leta 1923 in protokola iz leta 1958.

Arhivarji protestirajo

DELO 3. nov. 1973
št. 23

Pred petdesetimi leti prevzete pa še ne uresničene obveznosti

Odrto pismo o neizpolnjem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo

Gospod dr. Alexander Otto, ambasador Republike Avstrije, Beograd — Spoštovani gospod, v prilogi vam pošiljam »Odrto pismo o neizpolnjem arhivskem sporazumu med Jugoslavijo in Avstrijo«, izdano ob 50-letnici podpisane. Pričakujemo, da ga boste tolmáčili svoji vladi, kot protesti jugoslovanskih arhivarjev, zgodovinarjev, univerzitetnih profesorjev in študentov pa tudi vse kulturne javnosti narodov in narodnosti Jugoslavije proti zavlačevanju izpolnitve arhivskega sporazuma iz leta 1923, potrjenega s protokolom leta 1938, ter kot zahtevo, da se nemudoma začne izpoljevati določila omenjenih mednarodnopravnih veljavnih sporazumov. V pričakovanju, da bo vsa vladna napoveda domela, da je korektno izpolnjevanje mednarodnih sporazumov pogoj za dobre odnose med narodi sosednjih držav, beležimo s spoštovanjem. — Marija Oblak Čarni, predsednik Arhivskega društva Slovenije

Kadonški arhivi in drugi jugoslovanski arhivi. Na petdeseto obletnico podpisa arhivskega sporazuma je bil v Ljubljani izšel povelj o vprašanju realizacije tega sporazuma, kjer je bilo zastavljeno pedeset odprtih vprašanj, ki so ga podpisala vse jugoslovanske arhivske in zgodovinske društva ter Skupnost jugoslovanskih univerz. Ta je k podpisu privlečala, da daje v njem vse podpore pridruženim in realizaciji sporazuma v stvari vseh univerz, profesorjev in študentov, Slovensko, arhivsko, francosko in ruško besedično pismo je dala Arhivsko društvo Slovenije nastaniti. Počelo ga je Mednarodnemu arhivskemu centru v Parizu, na razne naslove v državi in izven nje in ga razdelilo tudi udeležencem VI. kongresa razpisovalcev Jugoslavije oktobra in oktobra, ki so podpisali, da se zreda sveta javnega obveščanja posvetila temu vprašanju dokaj pozorno. JANEZ KOS

Navedli smo le dve naredbi arhivskih inštorjev, ki hranita zahtevano arhivsko gradivo in kot primer le nekatera arhivstva, ki jih je Avstrija dolžna vrniti. Za slovensko zgodovino pomembni sklopini in dokumenti so med drugim tudi v nacionalni biblioteki na Dunaju, kjer hranijo tpr. Pešhinovo Kranjsko praziko.

V sklopih polemik smo postali opozorili na arhivsko gradivo, ki je danes razporejeno dodelno in da mora Avstrija vrniti. To gradivo mora čimprej izpolniti arhivski sklad arhivov, na katerih območju je nastalo. EMA VITEK

Zadnjih 15 let boja za arhive

Protokol o vrnitvi nam pripadajočih arhivov je Jugoslavija podpisala leta 1938. Po njem je bila zavezana do aprila 1940 prevzeti in predati avstrijskim arhivom splošno arhivsko, ki bi jih bilo treba v skladu s sporazumoma vrniti našim arhivskim inštorcem. To je tako stalo.

Jugoslovanske zahteve so v avstrijskem, še posebej v študentskem časopisu povzročile vihar oporečnih napadov. Vsem ko je ostredni avstrijski tisk našo zahtevo obravnaval kotlikor toliko v skladu s sporazumoma in odločitev prepustil odgovornim avstrijskim oblastem, se je študentski spustil v ostro kritiko in obzobdo. Enega najbolj grobih in zahtevnih arhivskih splošnih arhivov, ki je Jugoslavija v Jugoslavijo in jugoslovanske zgodovinske inštorce 12. oktobra 1940 v skladu s sporazumoma prevzela. Trdila je, da se upravičeno boji, da Jugoslovanci zahtevajo splošne arhivsko gradivo, ki je bilo v Avstriji v arhivskih dokumentih uničilo in s tem popravilo splošne arhivsko zgodovino. Dne 11. oktobra je koruptivno socialistično glasilo »Die Neue Zeit« poročalo, da je avstrijski deželni zbor sklenil sprejeti resolucijo, v kateri zahteva od svoje vlade, naj v celoti odloči in odloči zahtevanih arhivov.

Vprašanje arhivov pa ni prišlo le v časopisne stolpce. O njem so se razpravljali tudi na sestankih najvišjih avstrijskih in jugoslovanskih vladnih svetov, ki jih je vodil avstrijski zvezni svet. V letu 1941 sta oba zvezna ministri avstrijske in vrniti arhivov, ki so bila leta 1942 po prijavi do sestanka eksperto na Dunaju. Pogajanja so trajala dva meseca, vendar niso dala rezultatov. Ref je avstrijska stranka vse jugoslovanske zahteve predloge zavrnila. O arhivih so spet govorili ob 39. kongresu predsednika Tita na Dunaju leta 1957. Usklajenjen je bil poseben odločilo, toda tudi ta ni dal rezultatov, ker se Avstrija je bilo leta 1972 na pogovoru med Kreskimi in Biljodimski sklenjeno, naj se problem vrne po diplomatski poti. Mislilo so je, da se ved kot leto dni, zaveda pa se ni premaknila v mirne točke. Jugoslavija je še vedno edina država, ki ji Avstrija ni vrnila arhivov in kulturnih dobitkov.

Letos so jugoslovanski arhivski delavci, zgodovinarji in drugi kulturni delavci na pozivovanju in Ljubljani sprejeti sklep, da se naša in mednarodna javnost informira o nesporazumu in neizpolnjevanju arhivske pogodbe v stvari arhivske vlade. V ta namen so objavili nekaj članov, ki govorijo o vseh kot nekakšnim obsežnim določila avstrijske vlade in avstrijske inštorjev. In vse je avstrijski tisk odgovoril na njemu objavljen način. Članec v »Komunistični glasilo« o avstrijskem nasprotovanju našim zahtevam je odzvali nekje »Zbiranje naša kot naše napade na svojo vladno, deželno vlado Slovenije in grški tisk v Kofe tordi, da del avstrijskega tiska tudi danes sodi, da mednarodni pogodi in tisk splošno in da so naša upravičena zahteva naši napadi. Toda kdo pozna avstrijsko politiko glede mednarodnih obveznosti, ki jih je sprejel, da ni mednarodni pravniki, so mu bo deli tak odgovor na naše zahteva dokaz več k trditvi, ki je bila že izročena v svoj imenovanem članku, da Avstrija je ni pravno nobena pravna država za kazen. DUSAN BEČEK

Dne 26. junija 1973 je minilo 50 let, odkar je bila med letanjo Kraljevine Srbije, Hercegovine in Slavonije in Republiko Avstrijo podpisana pogodba, ki je znana pod imenom arhivski sporazum. Pogodba sodi v serijo pogodb med nasledstvenimi državami Avstrijske, ki rezultirajo na bolj senfermevski in trdnostne avstrijske pogodbe vprašanja pripadnosti arhivov in drugih kulturnih dobitkov, vprašanja, ki so nastala po razpadu stare monarhije. In določbe te pogodbe so v veliki meri ključne v določbah in pogodbah, ki jih je Avstrija sklenila s drugimi nasledstvenimi državami. Te določbe za Avstrijo niso neugodne. Osvobodilni Avstriji, da preloži kulturne dobitke, ki so bile na njenem ozemlju kot posledica domnevnih stare monarhije med jugoslovanskimi pokrajinskimi in avstrijskimi okraji, vključno z raznim gradivom, omenjenimi med prvo svetovno vojno na arhivih; tako je bila Avstriji priznana pravica, da obrani npr. v svojih zbirkah rezultate arheoloških iskanj, ki so izšla v Avstriji in v svojih bibliotekah delovne izvedbe knjig in periodičnih publikacij, ki so izšla na jugoslovanskem ozemlju stare monarhije. A tudi glede arhivov je imela in glavno nalogo prevzemati, ki se je zanj barila sama Avstrija; obravna se je zaradi in glavno le arhive, ki so nastali kot arhivske snovi na tla jugoslovanskem ozemlju in prihi putem na ozemlje današnje Avstrije; Avstriji je bila priznana pravica, da obrani v glavno vse arhive svojih centralnih, pokrajinskih in drugih uradov, ki so nastali na istem ozemlju, a so se lišali jugoslovanskega ozemlja, razen nekaterih arhiv, ki so imeli še vedno svoj pomen za administracijo jugoslovanske nasledstvene države.

Medtem ko je Avstrija vsak odločenosti te vse do drugih nasledstvenih držav izpolnila, pa je ostal njen arhivski sporazum s Jugoslavijo skoraj v celoti neizpoljen. Skoraj vse, kar je Avstrija izročila Jugoslaviji je izročila v dobi med letom 1941 in oblikovila arhivskega sporazuma 1. 1923. Na drugi strani pa je Avstrija izročila npr. Madžarski nekater arhivske, za katere se je v arhivskem sporazumu obvezala, da jih bo izročila Jugoslaviji, in naša država je nato dobila te arhivske od Madžarske po drugi svetovni vojni. Glavni vzrok za neizpolnjevanje arhivskega sporazuma je bil v nemakom nacionalizmu tedanjih avstrijskih arhivarjev, vodstva avstrijske politike prve avstrijske republike pa je bil tedaj direktor dunajškega Narodnega de. Ludwig Bittner, ki je po lastnih življenjskih prepričanjih izvedbe te pogodbe, nato med drugo svetovno vojno organiziral razpis arhivov v okupirani Jugoslaviji in njihovo odvzajanje v Avstrijo, ob čemur nastala pa napravi samonar. Po drugi svetovni vojni je nastala tako poleg vprašanja izvedbe arhivskega sporazuma iz 1. 1923 je vprašanje kulturne rešitve. L. J. vrnitve kulturnih vrednot, ki so bili v doli okupacije med drugo svetovno vojno odneseni v avstrijsko Jugoslavijo na ozemlje Avstrije. V prvih letih po vojni so tudi mnogi arhivi in kulturni vrednot, vendar so to delo ni bilo dokončano. K. 1938 je bil podpisani protokol, potrjen od obeh strani, ki je bil davekni sporazum o tem, da je treba arhivski sporazum iz leta 1923 izvesti, delo na kulturnih rešitvah pa dokončati, ter določena pro-

Kaj nam je dolžna Avstrija

Avstrija mora po določbah Arhivskega sporazuma iz leta 1923 in protokola iz leta 1938 vrniti Jugoslaviji v glavno le arhive, ki so nastali kot arhivske snovi na sedanjem jugoslovanskem ozemlju ali pa so bili odprežani med nemško okupacijo 1941-1945. Iz obsežnega seznama jugoslovanskih zahtev (800 strani), navedemo v grobih obzkih le nekatero.

Tako mora vrniti Avstrija iz državnega arhiva na Dunaju npr. avstrijske inštorje srbsko-hercegovinsko-slovenskega kovca, ki izkazuje izločene arhivske in Boune in Hercegovini. D. Tyrro-Serbia, dopise, diplomatske nametnice in fotografije olastnosti, arhive in listine po Jožetu II. ukinitelj samostanov, korespondenčno Karadjordja v omenjeni komandanti, listine in akte dalmatinske in kraljeve nametnice registrature od, deželne vlade ter arhivske Srbije Vojvodine; getavske dele splošnega oddelka Dalmanje; avstrijske inštorje in Slovenije, kolikor so nastali je postavljenju oblasti, funkcion in pravnih usob na isti ozemljih, akte rodilne Kapor a Korčula, akte ilirsko pisarne, akte Vojne Krajine, rokopise Petra Zrinjskega in Frana Krsta Franopceja.

Posebaj naj navedemo pridobitve le realni nasledstveni arhivske gradivo, ki je zdaj v državnem arhivu na Dunaju in so naša na slovensko ozemlje. Gre za listine celjskih grofov od leta 1223 dalje, listine ukinitelj samostanov (npr. karstulje listine 1237-1242, karstulje Pictoris 1245-1251), samostana dominikana v Valesoven (1183-1231), samostana Klarinji in Mekinji (1271-1291), samostana v Gornji in dolni 1291 po Bevilu. Med mnogimi rokopi in urbarji a našega ozemlja, ki jih hranijo državni arhivi na Dunaju, naj navedemo le fevdno knjigo grofije Ortenburg in Egnje 1344-1447 ter urbar za Bečevce in Seonico iz leta 1390.

Druga arhivska ustanova, ki hranit doli mnogo zahtevanih arhivov je našega ozemlja, je deželni arhiv v Gradcu. V njem je predvsem arhivsko gradivo, ki izvira iz območja severozahodne Slovenije. Taka arhivski pa Jožetu II. ukinitelj samostanov, avstrijski arhiv skoraj vseh most in trgov, arhivski razpisovalcev in cerkvenih ustanov, mnogi urbarji, kazalci, zemljiške knjige, arhivski sodbi, okrožji, akte in drugih uradov ter drugo arhivsko gradivo. Med listinami so zastopane v volikem Bevilu listine arhivski v Gradcu je tudi poročilni arhivski v Radljah 1281 do 1779 leta, monastna dominikana v Radljah 1281-1743, samostanov v Studenem in Pruhi 1238-1733. V deželni arhivski v Gradcu je tudi poročilni arhivski v listinami od 13. stoletja dalje. Ime arhivov most in trgov, ki so v Gradcu, omenimo le nekatero, tako arhivsko Gradcu, Gola, Mauthorn, Luttenau, Gornja, Ptuj, Slovoj Gradcu in Radej. Mnogi arhivi so bili oddani v Gradcu po uradni naglo, so mnoge arhivske sklade pa vemo, da so bili izročeni gradbenemu arhivu in v arhivsko.

(Sledijo podgladi dvasilostih družtev zgodovinarjev iz vse Jugoslavije)

Historiat „odprtega pisma“

Jugoslovanski arhivski delavci smo v sedmih letih ponovno zahtevali realizacijo arhivskega sporazuma med Jugoslavijo in Avstrijo iz leta 1923 in protokola iz leta 1938. Tako za zbiranje v Kranju oktobra 1970 in na zbiranju v Gornji septembra 1972. Izloč je Zveza družtev arhivskih delavcev Jugoslavije postala to zahteva. S posebnimi izjavami so se ji pridružil ma-

Odrto pismo je odmevalo v javnosti. Delo, 3. november 1973, str. 23. AS 607, Arhivsko društvo Slovenije, šk. 19.

UDK 930.25:06(497.1:497.12)"1976/1984"

Prejeto: 1. 6. 2004

Arhivsko društvo Slovenije in Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije – slovenska in jugoslovanska arhivistika v drugi Jugoslaviji (s poudarkom na obdobju med VIII. in X. zveznim arhivskim kongresom 1976–1984)

VLADIMIR KOLOŠA

mag., vodja Sektorja za varstvo arhivskega gradiva, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Arhivska dejavnost v Sloveniji je bila od druge svetovne vojne do razpada Jugoslavije povezana z arhivsko dejavnostjo v drugih jugoslovanskih republikah in avtonomnih pokrajinah, Arhivsko društvo Slovenije pa je bilo vse od svoje ustanovitve kolektivni član Zveze (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije.

Po propadu prizadevanj za upravno centralistično vodenje arhivske službe v petdesetih in šestdesetih letih je bila od leta 1971 Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije povsem samostojna strokovna organizacija, ki je prek republiških in pokrajinskih društev usmerjala in koordinirala arhivsko dejavnost posameznih republik in pokrajin. Delovala je po demokratičnih načelih dogovarjanja in usklajevanja. Uspešna je bila v založniški dejavnosti ter pri okvirnem poenotenju republiških arhivskih zakonodaj in reševanju strokovnih vprašanj. Predstavljala je tudi jugoslovansko arhivsko službo v mednarodnih okvirih.

Delo je opravljala ob pomoči svojih organov (konferenca, predsedstvo), strokovnih komisij, redakcij in delovnih teles, praviloma sestavljenih iz predstavnikov vseh republiških in pokrajinskih društev – članov zveze društev. Organizirala je kongrese in strokovna posvetovanja.

Slovenski arhivisti so prek svojega društva delovali v vseh organizacijskih oblikah zveze in prispevali pomemben delež k reševanju skupnih vprašanj.

Za popestritev navaja avtor tudi nekaj anekdot o svojih kolegih v predsedstvu zveze in "neuradnih" dogodkih na VIII. in IX. zveznem kongresu.

KLJUČNE BESEDE: Zveza (društev) arhivskih delavcev Jugoslavije, arhivska dejavnost v Jugoslaviji, Arhivsko društvo Slovenije, spomini

ABSTRACT

THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA AND THE ASSOCIATION (OF SOCIETIES) OF YUGOSLAV ARCHIVISTS – SLOVENIAN AND YUGOSLAV ARCHIVISTICS IN THE SECOND YUGOSLAVIA (WITH EMPHASIS ON THE PERIOD BETWEEN THE VIII. AND X. FEDERAL ARCHIVAL CONGRESSES FROM 1976 TO 1984)

From World War II to the disintegration of Yugoslavia, archival activities in Slovenia were connected with archival activities in other Yugoslav republics and autonomous provinces; from its establishment, the Archival Association of Slovenia was a member of the Association (of societies) of Yugoslav archivists.

When the attempts to ensure centralised management of archival services failed in the 1950's and 1960's, the Association (of societies) of Yugoslav archivists became a completely independent professional organisation, which directed and coordinated the archival activities of the individual republics and provinces through regional and provincial societies. It functioned on the basis of democratic principles of agreement and harmonisation. It was successful in publishing and in

framework unification of the republics' archives legislation and in solving professional problems. It also represented the Yugoslav archives service in the international sphere.

The work was done through its bodies (conference, presidency), expert commissions, editing and working bodies, consisting mainly of representatives of the republic and provincial societies – members of the Association of societies. It organised congresses and expert consultations.

Slovene archivists worked through their society in all organisational forms of the Association and made a great contribution to solving common problems.

As a matter of interest, the author includes some anecdotes about his colleagues in the presidency of the Association and unofficial events at the VIII. and IX. federal congresses.

KEY WORDS: *Association (of societies) of Yugoslav archivists, archival activities in Yugoslavia, Archival Association of Slovenia, memoirs*

Slovenska arhivistika je bila na nekaterih področjih bolj, na drugih manj vse do konca osemdesetih let 20. stoletja del jugoslovanske arhivistike.

Težko je postaviti datum začetka skupne povojne jugoslovanske arhivistike. Ali je to februar 1945, ko je izšel prvi zvezni predpis, ki je zajemal tudi "arhive državnih in nekdanjih samoupravnih ustanov" – Odlok o zaščiti in varovanju kulturnih spomenikov in starin (za Slovence je zanimivo, da ga je podpisal Edvard Kocbek, takratni poverjenik za prosveto pri Nacionalnem komiteju osvoboditve Jugoslavije)?¹ Morda je to marec 1948, ko je bila objavljena zvezna Odredba o začasnem zavarovanju arhivov.² Eden od možnih datumov je tudi maj 1949, čas prve zvezne konference arhivistov, ki je dala pobude in smernice, na podlagi katerih je bil v začetku leta 1950 sprejet prvi povojni zakon, ki je urejal področje arhivov za vso državo – Splošni zakon o državnih arhivih.³ Ta je med drugim predpisal ustanovitev Glavnega arhivskega sveta pri Ministrstvu za znanost in kulturo Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ), ki je bil tako prvi zvezni arhivski strokovni organ, in republiških arhivskih svetov pri republiških ministrstvih oziroma komitejih, pristojnih za vprašanja znanosti in kulture. Status, sestav, pristojnosti in naloge Glavnega arhivskega sveta je določala Uredba o glavnem arhivskem svetu, ki jo je izdala vlada FLRJ septembra istega leta.⁴ Svet je bil strokovni in svetovalni organ, ki naj bi reševal glavne probleme jugoslovanskih arhivov ter "predlagal

ukrepe za sistematično in plansko urejanje in napredovanje arhivskih ustanov in arhivske službe v FLRJ".

Glavni arhivski svet je imel enajst članov: predstavnika predsedstva vlade FLRJ, predstavnike republiških arhivskih svetov (iz Slovenije je bil to Jože Maček, direktor Osrednjega državnega arhiva Slovenije) ter strokovnjake iz vrst arhivistov in zgodovinarjev.⁵

Slovenci smo imeli pri ustanovitvi sveta pomembno vlogo. Prvi sestanek (20. – 21. 11. 1950) je namreč sklical in vodil Bogdan Osolnik, pomočnik predsednika Sveta za znanost in kulturo vlade FLRJ. V daljšem uvodnem govoru je podal smernice za delo Glavnega arhivskega sveta in nakazal temeljne probleme, ki naj bi jih reševal.⁶ Na prvo mesto je postavil vprašanje varovanja in zaščite arhivskega gradiva, saj so ga v številnih primerih še vedno neodgovorno uničevali. Svet naj bi se posebej posvetil povečanju števila kakovostnih strokovnjakov za arhive, s strokovnimi nasveti pomagal "nerazvitim" arhivom (v sodelovanju z republiški arhivskimi sveti), predlagal izboljšave pri financiranju arhivske dejavnosti, skrbel za širjenje arhivske mreže in graditev novih arhivov, za restitucijo arhivskega gradiva iz tujine, pa tudi za teoretični napredek stroke, med drugim tudi z navezavo strokovnih stikov z arhivi v tujini. Na vseh teh področjih je svet zaoral v ledino, za kaj več pa mu je zmanjkalo časa, saj je bil že leta 1953 ukinjen. Pomembna in trajna posledica njegove dejavnosti pa je bila izdaja prvega zvezka strokovnega glasila *Arhivist* spomladi 1951, ki je pozneje bolj ali manj redno izhajalo vse do razpada Jugoslavije.

¹ Odluka o zaščiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina, Sl. I. DFJ, br. 10–24/45.

² Naredba o privremenom obezbeđenju arhiva, Sl. I. FNRJ, br. 25–179/48.

³ Opšti zakon o državnim arhivima, Sl. I. FNRJ, br. 12–115/50.

⁴ Uredba o Glavnom arhivskom savetu, Sl. I. FNRJ, br. 54–487/50; vsi štirje predpisi so bili objavljeni tudi v *Arhivistu*, organu Glavnog arhivskog saveta FNRJ, god. I, sv. 1, januar – april, Beograd 1951, str. 52–60.

⁵ Rešenje Vlade FNRJ o imenovanju Glavnog arhivskog saveta, 5. oktobra 1950 (objavljeno v *Arhivistu*, navedenem pod opombo 4, str. 61).

⁶ Jovan Petrović, Prvo savetovanje Glavnog arhivskog saveta i njegovi zaključci. *Arhivist*, god. I, sv. 1, januar – april, Beograd 1951, str. 6–12.

Večino nalog ukinjenega sveta je prevzela Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije (od 1959 do 1964 Zveza društev arhivistov Jugoslavije, od 1955 do 1959 in od 1964 do 1980 Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije), ki je bila ustanovljena novembra 1953.⁷

Ukinitev sveta kot strokovnega organa, imenovanega z vrha, centralistično, in zamenjavo letega z Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije (ZADJ), ki je bila do leta 1959 hkrati društvo, torej prostovoljno združenje državljanov, in sindikalna organizacija, moramo gledati v okviru takratnih širših družbenopolitičnih sprememb – uvajanja "delavskega samoupravljanja". Seveda ZADJ kot društvo vseh nalog nekdanjega sveta, ki je bil v bistvu podaljšana roka zveznega sveta za znanost in kulturo, ni mogla opravljati. Zvezni upravni organi, pristojni za arhive, vsaj neposredno niso mogli usmerjati njenega dela. V primerjavi z delovanjem sveta je bilo njeno delovanje zapleteno in zato tudi precej počasno. Vse strokovne smernice in odločitve je morala sprejemati po delegatskem sistemu, s konsenzom, kljub temu pa spoštovanje sprejetega ni bilo obvezno; če na primer kakemu republiškemu arhivskemu društvu kakšna odločitev zveze ni ustrezala, je pač ni bilo dolžno spoštovati. Po drugi strani so bile prav zaradi potrebnega konsenza njene strokovne smernice dobro pretehtane in zastavljene tako, da naj bi bile sprejemljive za vse. Politika pa je pogrešala kak lahko obvladljiv strokovni organ. Ta potreba se je pokazala zlasti po novi zvezni ustavi iz leta 1963, ko je bilo potrebno z njo uskladiti tudi zakonodajo v zvezi z arhivi. Novi Splošni zakon o arhivskem gradivu se je z muko rojeval skoraj dve leti (izšel je šele konec leta 1964).⁸ Kljub temu je šlo le za nekakšen krovni zakon, ki je celotni sistem arhivske dejavnosti v državi prepuščal republiškim zakonodajam.⁹ Po drugi strani pa je zakon pomenil zadnji poskus centralističnega urejanja arhivske dejavnosti, saj je obudil od mrtvih nekdanji Glavni arhivski svet, ki se je sedaj imenoval

Arhivski svet Jugoslavije.¹⁰ Čez nekaj let je tudi tega, takrat dokončno, povozil čas. S sprejetjem ustavnega zakona za izvedbo ustavnih amandmajev leta 1971 so zakonodajne funkcije federacije, kar zadeva varstvo arhivskega gradiva, ugasnile. Republike in pokrajini so pridobile pravico popolnoma samostojno urejati to področje na svojih ozemljih. Od tedaj je bila ZADJ vse do razpada države edina arhivska organizacija na zvezni ravni.

V strokovnem pogledu je pomembno, da v Jugoslaviji v arhivistiki od takrat naprej niso več poskušali voditi stroke od zgoraj navzdol, saj tega niso dopuščali niti ustavna ureditev niti družbenopolitična načela države. Zato ni imela generalne arhivske direkcije, ki navadno skrbi za enoten razvoj stroke v drugih državah. Nasprotno, arhivistika se je razvijala na podlagi pobud in predlogov, ki so bili oblikovani "spodaj" – prišli so iz posameznih arhivskih ustanov ali republiških in pokrajinskih arhivskih društev. Tak sistem je omogočal razvoj več pomembnih arhivskih središč v vsej državi. Zlasti močna so bila v Srbiji in na Hrvaškem, na posameznih strokovnih področjih pa so pomemben delež k njenemu razvoju prispevale tudi Slovenija, Makedonija in Vojvodina. V njihovem delu je bilo veliko podobnosti, po drugi strani pa tudi precej razlik, saj so bili na primer nekateri najpomembnejši problemi, zlasti tisti, ki so bili bolj tehnične ali organizacijske narave, v Makedoniji povsem drugačni kot v Sloveniji. Kljub temu ali prav zato pa se je vedno kazala potreba po skupnem telesu, ki bi razpravljalo o različnih vprašanjih in poskušalo oblikovati vsaj okvirne skupne smernice, ki bi bile v pomoč vsem. To vlogo je opravljala ZADJ. Res je, da pri usklajevanju najrazličnejših strokovnih pobud, ki so prihajale iz vse države, včasih ni bila dovolj hitra in uspešna; brez dvoma pa je njena zasluga, da je imela Jugoslavija v vseh republikah in pokrajinah vsaj v bistvenih vprašanjih dokaj enotne normativne predpise, pa tudi enotna strokovna stališča do najpomembnejših teoretičnih in praktičnih problemov arhivistike in arhivske dejavnosti. Najpomembneje pa je, da so bile pri oblikovanju skupnih stališč vedno upoštevane vse pobude, ne glede na to, iz katerih okolij so prišle. Pred ustanovitvijo zveze so arhivsko stroko vodili le direktorji arhivov in redki drugi posamezniki, vsi drugi pa so le malo vedeli o tem, kaj se dogaja; sedaj pa je pri sprejemanju pomembnih odločitev lahko sodeloval širok krog arhivskih delavcev.

Iz današnjega zornega kota je imela največji pomen založniška dejavnost zveze. Seveda je temeljila na različnih področjih strokovnega dela.

⁷ O ukinitvi Glavnega arhivskega sveta in ustanovitvi Zveze arhivskih delavcev Jugoslavije glejte članke: Uz ovaj broj "Arhivista" v: *Arhivist*, god. III, sv. 1–2, Beograd 1953, str. 3–4; Zaključci V. redovnog zasedanja Glavnog arhivskog saveta FNRJ, održanog u Sarajevu od 9. do 11. jula 1953, prav tam, str. 52–59; Reorganizacija Glavnog arhivskog saveta FNRJ, prav tam, str. 80–84 (vsebuje tudi Pravila Saveza arhivskih radnika FNR Jugoslavije).

⁸ Opšti zakon o arhivskoj građi, Sl. I. SFRJ, br. 48-665/64.

⁹ Na osnovi Splošnega zakona o arhivskem gradivu je leta 1966 tudi Slovenija sprejela svoj sploh prvi republiški arhivski zakon – Zakon o arhivskem gradivu in o arhivih, Ur. I. SRS, št. 4-24/66; o zvezni in republiških arhivskih zakonodajah do leta 1967 glej članek Jožeta Žontarja *Novo arhivsko zakonodavstvo u Jugoslaviji*, *Arhivist*, god. XVI–XVII, br. 1–4, Beograd 1966–1967, str. 58–76.

¹⁰ Zakon o Arhivskom savetu Jugoslavije, Sl. I. SFRJ, br. 48-667/64.

Izdala je več učbenikov in strokovnih priločnikov, ki so bili del domačih ali prevodi del tujih strokovnjakov. Zelo pomembno vlogo v razvoju arhivistike v vseh republikah in pokrajinah je imel časopis *Arhivist* (Slovenci smo na primer dobili svoje lastno strokovno glasilo šele leta 1978). Največji založniški dosežek, ki nima primerjave z nobenim v svetu, pa je izdaja devetih obsežnih zvezkov s pregledom arhivskih fondov in zbirk v arhivih in arhivskih oddelkih v SFRJ.

Pravna osnova za delovanje ZADJ je bila njen statut. Ker se je v samoupravni socialistični Jugoslavija družba razvijala "z vrtoglavo naglico", je bilo treba statut zveze kot sestavnega dela te družbe spremeniti ali dopolniti vsakih nekaj let, vendar so bile bistvene spremembe le redke.

Naj za boljšo predstavo o delu zveze in njeni notranji organizaciji navedem nekaj najpomembnejših določb statuta, ki je bil sprejet na VIII. zveznem arhivskem kongresu leta 1976 v Prištini.¹¹ V prvem členu je zapisano: "Zveza društev arhivskih delavcev Jugoslavije je strokovno združenje, v katero se prostovoljno združujejo društva arhivskih delavcev, zaradi uresničevanja ciljev, nalog in akcij, ki po svojem pomenu in značaju predstavljajo skupni interes." Nato je naštetih vseh devet društev (šest republiških, dve pokrajinski in Društvo arhivskih delavcev zveznih arhivskih ustanov), ki so sestavljala zvezo. V preostalih 54(!) členih statuta so pomembne še te določbe: društva v zvezi na principih enakopravnosti in samoupravnega sporazumevanja usklajujejo svoje interese in se dogovarjajo za skupne akcije društev. Na uradnem žigu je navedeno ime zveze v srbohrvaščini v cirilici in latinici, v makedonščini in slovenščini. Statut in drugi splošni akti zveze se objavljajo v jezikih narodov in narodnosti Jugoslavije. Naloge zveze so bile: skrb za napredek arhivistike in dajanje predlogov za razvoj arhivske službe; koordiniranje tistih dejavnosti, ki temelje na skupnih interesih vseh društev; izdajanje časopisa in drugih publikacij; sodelovanje s sorodnimi asociacijami, društvi in združenji v državi; razvijanje sodelovanja z analognimi in sorodnimi nacionalnimi in mednarodnimi organizacijami. Zveza opravlja svoje naloge ob pomoči svojih teles, s preučevanjem strokovnih vprašanj, z organiziranjem posvetovanj in kongresov, sodelovanjem z analognimi in sorodnimi domačimi in tujimi organizacijami, izdajanjem publikacij in organiziranjem strokovnih potovanj in podobnim.

Petnajsti člen statuta je določal pravice in dolžnosti društev v zvezi. Društva so morala s svojimi delegati dejavno sodelovati v vseh organih zveze in nadzirati njihovo delo; delovati so morala v obliki uresničevanja skupnih ciljev in nalog; spodbujati so morala sprejemanje dogovorov in sporazumov ob vprašanjih, ki so zadevala skupne in splošne stvari. Zvezo so obveščala o problemih pri svojem delovanju, če so menila, da je to potrebno, in skupaj z njo iskala ustrezne rešitve, opravljala naloge zveze, za katere so bila zadolžena in plačevala zvezi dogovorjeno kotizacijo.

Notranja organizacija zveze se je deloma zgledovala pri organiziranosti Mednarodnega arhivskega sveta in je bila razvejena ter dokaj zapletena. Njen najvišji organ je bila konferenca, sestavljena iz delegacij društev. Sklicevalo jo je predsedstvo po svoji presoji ali na pobudo vsaj treh društev, sestati pa se je morala vsaj vsaka štiri leta. Na njej je moralo sodelovati vsaj šest delegacij, obravnavala pa je lahko samo tista vprašanja, zaradi katerih je bila sklicana. Konferenca je sprejemala statut zveze, potrjevala poročila njenih organov, volila njenega predsednika ter glavnega in odgovornega urednika časopisa *Arhivist*. Verificirala je člane predsedstva, uredniškega odbora *Arhivista* in odbora za samoupravni nadzor.

Tekoče zadeve med eno in drugo konferenco je opravljalo predsedstvo zveze, sestavljeno iz predsednikov in po enega delegata iz vsakega društva ter glavnega in odgovornega urednika *Arhivista*. Delo predsedstva je vodil predsednik zveze (po statutu, v praksi pa njen tajnik).

Člani predsedstva so bili zanimivi ljudje in večino sem ohranil v prijetnem spominu.

Priznati moram, da sem se, ko sem konec leta 1976 ali v začetku leta 1977 kot delegat ADS prvič sam šel na sejo predsedstva zveze v Beograd (ADS je varčevalo pri potnih stroških, zato je včasih poslalo na sejo le enega delegata), počutil nekoliko nelagodno. Vendar se mi ne takrat ne kdaj pozneje ni zgodilo nič posebej hudega. Člani predsedstva iz vseh drugih republik so bili ugledni starejši gospodje, večinoma direktorji republiških ali pomembnejših regionalnih arhivov. Med seboj so se včasih zbadali (vsí so se poznali že dolga leta), do mladih Slovencev pa so bili dokaj obzirni. Spominjam se prve seje predsedstva zveze, ki jo je kot predsednik predsedstva (v enoletnem mandatu 1982/83) vodil Peter Klasinc. Govoril je slovensko. Sprva ni nihče niti trenil. Čez nekaj minut pa se je oglasil Jovan Popović (eden redkih, ki je znan tudi še mlajšim generacijam), takrat pomočnik direktorja Arhiva Jugoslavije: "Peter, vem da imaš pravico govoriti slovensko, a mi te ne razumemo, zato te prosim, da bi govoril srbohrvaško." Takoj je zarobantil nad njim Miodrag Čanković, direktor Zgodovinskega arhiva

¹¹ AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, gradivo za Osmi kongres arhivskih radnika Jugoslavije, Prijedlog statuta Saveza društava arhivskih radnika Jugoslavije. Predlog je bil sprejet na konferenci zveze 13. 10. 1976 v Prištini z malenkostnimi nepomembnimi popravki.

Sarajevo: "Kdo ne razume! Kaj ne razume! Od kod si, da ne razumeš!" Ko se je malo pomiril je nadaljeval: "Evo, če ne razumeš, ti bom jaz prevajal." Med splošnim muzanjem ga je podprlo še nekaj članov predsedstva: "Seveda, Jovan, mi ti bomo prevajali."

Draško (za najboljše prijatelje Čanak) je bil včasih nekoliko nagle jeze, sicer pa odličen tovariš. Kadar sva se pozdravila, mi je vedno ponudil levico – vendar ne zaradi političnih razlogov, ampak zato, ker je levica na isti strani telesa kot srce. Zato je ta gesta pomenila nekako "od srca pozdravljen". Klical me je "dečko". To se mi je zdelo glede na to, da je bil kakšnih dvajset let starejši, v redu. Nekoliko pa sem bil presenečen, da se je na svoje vrstnike, pa celo na starejše kolege, v družbi obračal z besedico "mali".

Njegov sarajevski kolega Božo Madžar, direktor Arhiva Bosne in Hercegovine, je bil po temperamentu njegovo živo nasprotje. Govoril je tiho in umirjeno, in le kadar je bilo to zares potrebno, zato so ga vedno vsi spoštljivo poslušali. Če smo se na predsedstvu kdaj spričkali, nas je vedno pomiril z besedami: "Nikar se ne prepirajmo! Naša zveza deluje veliko bolje od zveze zgodovinarjev, bibliotekarjev, arheologov in drugih podobnih zvez in ni nobenega razloga za prepiranje."

Duša ZADJ je bil njen dolgoletni tajnik Radomir Jemuović. Bil je pravi profesionallec (sicer na plačilnem seznamu Arhiva Srbije) in je vedno skrbel, da je delo Zveze potekalo brez večjih motenj. Med drugim je vsem društvom ZADJ redno pošiljal zapisnike sej predsedstva. Kadar so bile seje sklicane samostojno, se je tudi vsebina zapisnikov ujemala z dejansko vsebino razprav. Drugače pa je bilo, kadar so seje potekale v okviru zveznih posvetovanj ali kongresov. Takrat je navadno po večerji, potem ko je v krogu prijateljev ob kozarčku še enkrat predebatiral dopoldansko sejo, prišel k mizi, za katero sva sedela slovenska člana predsedstva, pristavil stol, se prijazno nasmehnil in vprašal: "Kako sta, tovariša Slovenca?" Po kratki izmenjavi vljudnostnih fraz pa je nadaljeval: "Vesta, z nekaterimi prijatelji smo razpravljali o dopoldanski seji in prišli do mnenja, da sklepi, ki smo jih sprejeli, niso ravno najboljši, da bi bilo bolje tako in tako... Ali bi se vidva strinjala s temi spremembami?" Ko se je to zgodilo prvič, sva bila "Slovenca" nekoliko v zadregi. Pozneje sva mu vedno odgovorila približno takole: "Tovariš Raca, o tem midva sama ne moreva odločati. O tem mora razpravljati in do tega oblikovati stališče izvršni odbor ADS na podlagi zapisnika seje predsedstva zveze." V izvršnem odboru pa smo imeli tako taktiko: če nam sklepi predsedstva niso bili preveč všeč, smo odgovor nekoliko odložili. V tem času so bile nekatere stvari že pozabljene, druge pa stekle po novih poteh.

Vsekakor zasluži nekaj besed tudi dr. Miloš Milošević, direktor Zgodovinskega arhiva Kotor, strokovnjak za objavljanje arhivskega gradiva, zlasti najstarejšega, ljubitelj francoščine in edini pravi svetovljan v predsedstvu zveze. V obdobju od 1976 do 1980 je bil njen zadnji predsednik s štiriletnim mandatom (poznejši predsedniki so imeli le enoletne mandate). Nekoč je v prelepem Kotorju, na sinjem Jadranu, gostil nekega visokega predstavnika Mednarodnega arhivskega sveta, ki ga je spremljala žena. O obisku je kar obširno poročal na naslednji seji predsedstva, vendar namena obiska nikakor nisem mogel dojeti. O uradnem delu obiska sem zvedel le, da sta dva dopoldneva z gospodom delala zelo intenzivno, pač pa sem bil zelo natančno poučen o tem, kaj se je dogajalo ob popoldnevih, ko je jima je pridružila tudi gostova žena. Gospod Milošević je bil idealen predstavnik ZADJ v domači in zlasti tuji (arhivski) javnosti, na sejah predsedstva zveze pa ni vedno igral odločilne vloge.

Vse doslej omenjene osebe sem spoznal najprej v delovnem razporeženju, na sejah predsedstva, in šele nato pri zabavi, s Sulejmanom Ramizom (tudi Ramićem), direktorjem Zgodovinskega arhiva Tuzla, pa je bilo prav nasprotno. Z njim sem se seznanil "v čudnih okoliščinah" na IX. kongresu v Strugi, dan preden je postal član predsedstva.

Prvi kongresni večer se ni dogajalo nič posebnega, družabni večer je bil na vrst šele naslednji dan, zato sva se s Petrom Klasincem nekoliko dolgočasila. Zastrigla sva z ušesi, ko je nekdo pripovedoval, da imajo Bosanci v nekem apartmaju orgije. Čez četrte ure sva že trkala na vrata, izza katerih je bilo slišati strašanski kraval. Ko sva nekajkrat močno pobutala po vratih, je nastala tišina. Čez kakšno minuto so se vrata odprla; pred nama je stal kolovodja zabave, meter devetdeset visok postaven možak, gol do pasu, s turbanom, spretno zvinitim iz brisače, na glavi, in naju misleč da sva se prišla pritožiti zaradi hrupa, hudobno gledal. Ko pa je spoznal pravi razlog najinega obiska, so se mu usta razlezla v širok nasmeh, in čez deset minut sva že skakala in razgrajala skupaj z drugimi (seveda sva ostala ves čas spodobno oblečena).

Posebno poglavje statuta je bilo posvečeno kongresu kot "najširši javni, družbeni in strokovni tribuni". Na kongresih (sklicani so bili vsaj vsaka štiri leta), so bile obravnavane aktualne teme ter vprašanja, ki so bila ključnega pomena za razvoj arhivske stroke. Tako je VIII. zvezni kongres 12.–15. oktobra 1976 v Prištini obravnaval generalno temo: Enotne osnove sistema varovanja in uporabe arhivskega gradiva v SFRJ, sicer razdeljeno v tri podteme: Zgraditev enotnih družbenopravnih osnov za arhivsko dejavnost v SFRJ, Osnove organizacije strokovnega dela v arhivih SFRJ (glavni referat s to podtemo sta

Del slovenske delegacije na VIII. kongresu Zveze društev arhivskih delavcev Jugoslavije, Priština, oktober 1976. Od leve: Janez Kopač, Marjan Drnovšek, Majda Smole, Marija Oblak Čarni, Meta Matijević, Kristina Šamperl Purg, Andrej Fekonja in Peter Pavel Klasinc. Fotografija last V. Kološa.

pripravili Marija Oblak Čarni in Ema Umek, Slovenci pa so prispevali še štiri koreferate) ter Normiranje v arhivih SFRJ.

Moji stiki z Zvezo arhivskih delavcev Jugoslavije so se začeli prav na tem kongresu, in to tako nenadoma, da sem komaj utegnil rezervirati vozovnico. Na konstitutivni seji novega izvršnega odbora ADS 29. 9. 1976 me je izvršni odbor društva poleg predsednika določil za svojega delegata na konferenci zveze, ki je se je sestala med kongresom. To je bil zame tako velik dogodek, da se referatov, koreferatov in številnih diskusij bolj medlo spominjam. Dobro pa se spominjam velikega in splošnega začudenja naših južnih kolegov zaradi številne udeležbe Slovencev. Bilo nas je dvanajst, dvakrat ali trikrat več kot na vseh dotedanjih kongresih, če izvzamemo tretjega, ki je bil leta 1961 na Bledu. Tudi sicer smo bili veliko bolj opazni; mladi, ki smo bili v večini, zlasti v družabnem življenju. Na družabnem večeru smo sedeli skupaj za eno mizo (tradicija). Vendar smo sedeli bolj malo, veliko pa rogovilili in plesali, tudi razna kola. Naš kolovodja je bil seveda Peter Klasinc ob asistenci Kristine Šamperl. Vrtela sta se tako, da sta imela nekajkrat vse plesišče zase. Sledile so

ovacije vsega avditorija in steklenice smederevke so kar deževale na našo mizo; med glasbenimi odmori smo jih eni bolj, drugi manj pridno praznili. Skratka, vsi smo bili židane volje. Le Majda Smole se je držala bolj čemerno in molčala. Dolgo nismo mogli ugotoviti zakaj, nazadnje pa se je le oglasila: "Kolega Klasinc, kako dolgo boste še pili iz mojega kozarca!?"

Program kongresa je bil sestavljen precej nerodno, saj je družabnemu večeru že čez nekaj kratkih ur sledila ekskurzija po Kosovu. Tako se je zgodilo, da sva z Vladimirjem Žumrom prespala odhod avtobusov, čeprav sva se zbudila že ob osmih. Oba sva bila zelo razočarana. Lado se je vdal v usodo in sklenil, da bo lep dan izkoristil za počitek v mestnem parku. Jaz pa sem hotel na vsak način videti vsaj nekaj samostanov, ki so bili na programu. Ker sem poznal program, sem sklenil, da se z rednim avtobusom odpeljem do Prizrena in se tam pridružim drugim. Uštel sem se le za nekaj minut, prav toliko, da sem še videl zadnjo plat zadnjega avtobusa, ki je odhajal proti naslednjemu samostanu. Tako sem se pozno popoldne žalosten vrnil v Prištino, hkrati z udeleženci ekskurzije.

Začetek mojih stikov z zvezo je bil torej v

stilu: najprej zabava, potem delo. Pozneje je bilo dovolj obojega, vendar v nasprotnem zaporedju.

IX. kongres konec septembra 1980 v Strugi je obravnaval osnovne smeri razvoja arhivov v SFRJ v letih 1981–85 upošteva je možnost samoupravnega sporazumevanja in združevanja pri zadevah skupnega interesa. Slovenski arhivisti so v šestih referatih, koreferatih in diskusijskih prispevkih govorili o perspektivah nadaljnjega razvoja arhivistike, delu z ustvarjalci arhivskega gradiva, arhivskih informacijskih sistemih in uporabi arhivskega gradiva za raziskovalne namene. Na X. kongresu sredi oktobra 1984 v Novem Sadu s temo Uporaba in zloraba arhivskega gradiva Slovenci žal niso imeli vidnejšega deleža.

Med dvema zaporednima kongresoma je zveza vsako leto organizirala zvezna posvetovanja. Teme posvetovanj navadno niso bile tako arhivsko oziroma arhivistično obarvane, ampak so bile večkrat vezane na obletnice političnih ali drugih dogodkov. Tako je bilo zvezno posvetovanje oktobra 1977 v Novem Sadu posvečeno 40-letnici prihoda Josipa Broza Tita na čelo Zveze komunistov Jugoslavije in arhivskemu gradivu s to temo. Naslednje posvetovanje jeseni 1978 v Dubrovniku je bilo posvečeno 700-letnici dubrovniškega arhiva in je imelo naslov "700 let organizirane arhivske službe v Jugoslaviji". Na posvetovanju sredi novembra 1979 v Novi Gorici je bil govor predvsem o arhivskem gradivu Zveze komunistov Jugoslavije, ki je takrat praznovala 60-letnico. Med IX. kongresom v Strugi in X. v Novem Sadu so bila zvezna posvetovanja v Beogradu (1981 o problematiki in uporabi arhivskega gradiva za leto 1941 v arhivih SFRJ), Neumu (1982, kjer je bila tema bolj teoretična; razpravljali so o metodologiji dela pri oblikovanju arhivskega fonda) in Donjem Milanovcu (1983; poleg ene zgodovinske so bile obravnavane še tri arhivske teme: Arhivsko gradivo in fondih gospodarskih organizacij, Arhiv, arhivski oddelek, arhivsko skladišče kot organizacijske oblike arhivske službe ter Strokovni nazivi in strokovno usposabljanje arhivskih delavcev v arhivih Jugoslavije). Na vseh posvetovanjih so z referati ali koreferati sodelovali tudi slovenski arhivisti.

Poleg navedenih oblik dela je imela zveza še skoraj nepregledno vrsto stalnih in začasnih sekcij, komisij, redakcij in drugih delovnih teles. V njih so imela možnost sodelovati vsa društva, obvezno pa so morala sodelovati le v nekaterih. Arhivsko društvo Slovenije je imelo leta 1976 še razmeroma malo dobrih strokovnjakov, ki so se bili pripravljene angažirati v komisijah zveze (pa tudi zelo omejena finančna sredstva), zato je delegiralo svoje predstavnike le v tiste komisije, ki so bile po njegovi presoji najpomembnejše: za koordinacijo in organizacijo znanstvenoraziskovalnega dela v arhivistiki (Jožeta Žontarja), za mednarodne zveze (Emo Umek), za konservacijo

in restavracijo (Nado Majcen), za pravna vprašanja (Ženi Kovačević-Cizelj).¹² Svoje predstavnike je imelo tudi v dveh redakcijah (za časopis Arhivist Petra Klasinca in za edicijo Arhivski fond in zbirke v arhivih SFRJ Janeza Kosa) ter v odboru za samoupravni nadzor (Marijo Oblak Čarni).¹³ Konec leta 1980 (po IX. zveznem kongresu v Strugi) pa je imenovalo svoje predstavnike v na novo ustanovljeni svet za znanstvenoraziskovalno delo (J. Žontarja), poleg tega pa še v devet komisij (za pravna vprašanja Ano Zaletel, za organizacijo dela, planiranje in normiranje Andreja Fekonjo, za spremljanje in pospeševanje zaščite arhivskega gradiva zunaj arhivov Petra Ribnikarja, za izdelavo enotnega informacijskega sistema Ljudmilo Bezlaj-Krevel, za strokovne knjižnice v arhivih Marjetko Legat, za mednarodne zveze Emo Umek, za raziskovanje arhivskega gradiva v tujini Jožeta Mlinariča, za konservacijo in restavracijo arhivskega gradiva Nado Majcen, za mikrofilmanje Meto Hauptman in nekoliko kasneje še v novo komisijo za popularizacijo arhivov Petra Klasinca), v tri redakcije (za časopis Arhivist Kristino Šamperl, za učbenik iz arhivistike Jožeta Žontarja in za edicijo Arhivski fond in zbirke v arhivih SFRJ Petra Klasinca) in v en odbor, namreč v odbor za koordinacijo dela republiških in pokrajinskih skupnosti arhivov, ki naj bi pripravil samoupravni sporazum za ustanovitev skupnosti republiških in obeh pokrajinskih arhivov Jugoslavije. Ta pa nikoli ni nastala, ker sta jo "zminirali" slovensko in hrvaško arhivsko društvo (Marijo Oblak Čarni).¹⁴ V dopisu slovenskega društva zvezi je bil tudi pomemben pripis, da se delegati ARS iz finančnih razlogov ne bodo mogli udeleževati vseh delovnih sestankov, zlasti če jih bo več. Predlagali smo sklice predvsem v okviru vsakoletnih zveznih posvetovanj.

Iz poročil slovenskih predstavnikov v posameznih telesih zveze, objavljenih v glasilu Arhivi, je vidno, da jih je kar nekaj tudi resnično delovalo in doseglo bolj ali manj pomembne rezultate.¹⁵

¹² AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, št. 15/77 (dopis Zvezi DADJ z dne 14. 9. 1977).

¹³ AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, št. 2/76 (Zapisnik 1. seje IO ADS z dne 27. 9. 1976).

¹⁴ AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, št. 31/80 (Zapisnik 5. seje IO ADS z dne 12. 8. 1980, priloga 7) in št. 37/80 (Zapisnik 6. seje IO ADS z dne 3. 12. 1980, priloga 4).

¹⁵ Slovenski člani so v Arhivih objavili poročila o delu teh zveznih komisij: za spremljanje in pospeševanje zaščite arhivskega gradiva zunaj arhivov (Arhivi IV/81 – VI/83); za pravna vprašanja (Arhivi IV/81 – VII/84); za strokovne knjižnice v arhivih (Arhivi IV/81 – V/82); za konservacijo in restavracijo arhivskega gradiva (Arhivi IV/81 – VI/83); za mikrofilm (Arhivi IV/81); za mednarodne zveze (Arhivi V/82); svet za znanstveno-raziskovalno dejavnost (Arhivi V/82); zvezna redakcija za Arhivske fonde in zbirke v SFRJ (Arhivi IV/81).

Slovenski arhivisti so k razvoju jugoslovanske arhivistike prispevali pomemben delež, čeprav jih je bilo še leta 1976 vsega skupaj le 73 oziroma 6% od vseh 1171 jugoslovanskih (skrbeli pa so za 17% jugoslovanskega arhivskega gradiva).¹⁶ Slovenski arhivisti so ne le sodelovali v organih, komisijah in redakcijah zveze, ampak s svojimi strokovnimi prispevki tudi na zveznih posvetovanjih in kongresih. Dokler nismo imeli svojega glasila, jih je kar precej objavljalo prispevke v Arhivistu. Med njimi pa moram posebej omeniti predvsem dva, ki sta bila na svojih področjih v jugoslovanskem merilu vodilna: Sergija Vilfana, ki je bil za strokovno delo zveze nepogrešljiv v prvih dveh desetletjih njenega obstoja, in Jožeta Žontarja, ki se je aktivno vključil v njeno delo slabo desetletje za njim. S tem, s čimer se je ukvarjal Sergij Vilfan, se najlaže seznanimo z ogledom njegove bibliografije v Vilfanovem zborniku.¹⁷ Največja avtoriteta je bil na področju arhivske zakonodaje in za vsa vprašanja, povezana z odbiranjem arhivskega gradiva iz dokumentarnega. Jožeta Žontarja lahko štejemo za njegovega naslednika.¹⁸

Delovanje v ZADJ je seveda imelo za ADS in slovensko arhivistiko tudi nekatere negativne posledice. Te je bilo mogoče čutiti zlasti v mednarodnem sodelovanju. Zveza je bila edini predstavnik jugoslovanske arhivistike v najvišji kategoriji članov Mednarodnega arhivskega sveta in prek nje je potekala skoraj vsa mednarodna dejavnost. Včasih je to pomenilo za ADS in

slovenske arhive lažje delo, saj so se na primer odgovori na različne mednarodne vprašalnike in ankete ter drugi podatki zbirali pri Zvezi za vso Jugoslavijo; najpomembnejše mednarodne dopise so v Beogradu, preden so jih poslali posameznim društvom in arhivom, prevedli v srbohrvaščino... Po drugi strani pa je bil Arhivskemu društvu Slovenije in slovenskim arhivom skoraj onemogočen neposredni stik z mednarodno arhivistiko. Ta je mogoč šele po razglasitvi samostojne države. Ne spomnim se, da bi bil kdaj na kako pomembno mednarodno strokovno srečanje kot uradni predstavnik jugoslovanske arhivistike poslan kak Slovenec.

Na splošno pa lahko zapišem, da zveza razvoja slovenske arhivistike ni ovirala. Nasprotno, izmenjava izkušenj na zvezni ravni je večkrat postregla z dobrimi idejami. Takšnih, ki nam niso ustrezale, nam proti naši volji ni mogla vsiljevati, saj po svoji naravi za to ni imela ustreznih mehanizmov. V tem smislu moramo razumeti besede dr. Miloša Konstantinova, direktorja Zgodovinskega arhiva Skopje, izrečene na neki seji predsedstva zveze, namreč da je Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije samo "pevski zbor". To pa je bilo le dobro, saj je bil le tako omogočen policentričen razvoj jugoslovanske arhivistike s posebnostmi v posameznih republikah ali drugače povedano, razvoj arhivistike kot nacionalne vede posameznih narodov nekdanje Jugoslavije.

¹⁶ AS 607 Arhivsko društvo Slovenije, št. 4/77 (Zapisnik 2. seje IO ADS z dne 27. 1. 1977, priloga: Marjan Drnovšek, Ob 8. kongresu arhivskih delavcev Jugoslavije v Prištini od 12. do 15. oktobra 1976).

¹⁷ Drago Samec, Bibliografija akad. Prof. dr. Sergija Vilfana, v: Vilfanov zbornik, Založba ZRC, Ljubljana 1999, str. 55–77.

¹⁸ Ema Umek, Matevž Košir, Bibliografija profesorja dr. Jožeta Žontarja 1954–2002, v: Arhivi, Zbornik ob sedemdesetletnici dr. Jožeta Žontarja, I. XXV, št. 1, Ljubljana 2002, str. 5–10.

UDK 082.1:930.22
Prejeto: 13. 7. 2004

Zbirka VIRI

FRANCE M. DOLINAR

dr., red. prof., vodja Nadškofijskega arhiva Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Avtor se uvodoma spominja pobude in programa (1972) za sistematično objavljane pomembnih zgodovinskih virov ter zasnove zbirke Viri. Ta je v prvem desetletju svojega obstoja po izidu dveh številčk bolj ali manj vegetirala, nov zagon pa je dobila konec osemdesetih let z imenovanjem novega glavnega urednika. Odtlej je vsako leto izšla vsaj ena številka, skupaj doslej dvajset. Avtor tudi opozarja na nerazjasnjeni položaj zbirke znotraj Arhivskega društva Slovenije in predvsem na nerazumevanje državnih služb pri financiranju, saj je le-to za zbirko Viri glavna ovira.

KLJUČNE BESEDE: objavljane arhivskih virov, zbirka Viri

ABSTRACT

VIRI Series

In the introduction, the author recollects the initiative and the programme (1972) for systematic publishing of important historical sources and the establishment of the Viri series. In the first decade of its existence and after two published editions, the series more or less vegetated, but gained momentum at the end of the 1980's with the appointment of a new editor-in-chief. Since then at least one edition was published every year, twenty altogether to this date. Furthermore, the author warns about the ambiguous status of the series within the Archival Association of Slovenia and mostly about the lack of understanding of civil services for financing, which presents the main obstacle for the Viri series.

KEY WORDS: publishing archival sources, Viri series

Dvanajstega septembra 1972 je bilo v dvorani SAZU posvetovanje o ediciji virov za slovensko zgodovino. Organizirala sta ga Sekcija za občo in narodno zgodovino pri Inštitutu za zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti in Arhivsko društvo Slovenije. Navzoči zgodovinarji in arhivisti so ugotovili, "da spadajo kritične edicije pomembnih virov med zelo pomembne naloge naše znanosti. Take edicije ... imajo trajen pomen za znanost in so neobhodno oporišče zgodovinskemu znanstvenemu raziskovanju. Zato morajo tako Slovenska akademija znanosti in umetnosti kakor tudi Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, arhiv in druge zainteresirane ustanove posvetiti temu področju posebno pozornost" (Program edicij virov za slovensko zgodovino, Ljubljana 1972, 3). Na posvetovanju je bilo ugotovljeno, da gre za prednostno

nalogo slovenskih zgodovinarjev in arhivskih delavcev. Konkretno izvedbo te naloge so iz praktičnih razlogov zaupali Arhivskemu društvu Slovenije. Izrazili pa so tudi optimistično prepričanje, da bodo ustrezne republiške službe zagotovile nemoteno financiranje virov.

V naslednjih letih je Arhivsko društvo Slovenije zasnovalo zbirko z naslovom Viri in imenovalo uredniški odbor v sestavi dr. Vasilij Melik (glavni urednik), Marija Oblak Čarni (odgovorna urednica), Janez Kos (tehnični urednik), Ema Umek in dr. Tone Zorn. Leta 1980 je izšla prva številka Virov, ki jo je pripravil dr. Janko Pleterski, naslov pa je bil *Politično preganjanje Slovencev v Avstriji 1914–1917. Poročilo vojaške vladne komisije*. Isti avtor je pripravil tudi drugo številko z enakim naslovom in podnaslovom *Priloge poročilom vladne komisije*. Številka je izšla

Z A P I S N I K

POSVETOVANJA O PROGRAMU EDICIJ VIROV ZA SLOVENSKO ZGODOVINO, ki sta ga za 12. september 1972 slicala Arhivsko društvo Slovenije in Sekcija za občo in narodno zgodovino Inštituta za zgodovino Slovenske akademije znanosti in umetnosti v dvorani SAZU, Novi trg 3.

Udeleženci: dr. Pavel Blaznik, dr. Tone Ferenc, dr. Ferdo Gestrin, dr. Bogo Grafenauer, dr. Milica Kacin Wohinz, dr. France Kresal, Jože Maček, dr. Vasilij Melik, Jože Mlinarič, Marija Oblak Čarni, Božo Otorepec, dr. Melita Pivec Stele, dr. Janko Pleterski, Branko Reisp, Majda Smole, dr. Jože Šorn, Andrej Švaljek, Ema Unek, dr. Vlado Valenčič, dr. Marija Verbič, dr. Tone Zorn, dr. Fran Zwitter, Milan Ževart in Jože Žontar.

Zapisnikar: Janez Kos

Delovno predsedstvo: dr. Fran Zwitter, Marija Oblak Čarni, Jože Žontar

Dnevni red: 1. obravnava programa edicij virov za slovensko zgodovino;
2. razno

Ad 1.

Udeleženci so sklenili, naj obravnava programa edicij virov za slovensko zgodovino (glej: prilogo I.) teče po njegovih točkah.

II. Srednji vek1. Nadaljevanje serije urbarjev

Razpravljali so dr. Fran Zwitter, dr. Pavel Blaznik, Božo Otorepec, dr. Bogo Grafenauer, dr. Marija Verbič in Jože Mlinarič.

a) Pokojni dr. Milko Kos je pripravil briksenške urbarje za Bled in Bohinj: teksti so opremljeni, manjkajo pa še uvodna razprava in registri. Sekcija za narodno in občo zgodovino Inštituta za zgodovino SAZU (v nadaljnjem besedilu: Sekcija) naj poskrbi za nadaljevanje

Kosovega dela in poskrbi za njegovo čimprejšnjo izdajo.

Jože Mlinarič, ki je pravkar izdal Topografijo kostanjeviške samostanske posesti, je pripravljen skoraj pripraviti izdajo urbarja iz 14. stol. samostana Kostanjevica. Urbar bi bilo mogoče izdati tudi v posebnem snopiču.

V sklopu serije srednjeveških samostanskih urbarjev bi bilo potrebno izdati tudi urbar samostana Velesovo iz leta 1438.

Glede izdaj deželnoknežjih urbarjev še ni konkretnjših načrtov.

Dr. Marija Verbič je pripravila za izdajo štiri kunšerske urbarje (15. - 17. stol.). Izšli bodo v Clevelandu.

Od fevdnih knjig prihajajo v prvi vrsti v poštev za objavo fevdne knjige Ortenburških in Celjskih grofov, fevdne knjige Friderika III. Ne ve pa se, kdo naj bi vire pripravil za izdajo.

2. Edicije ali ponovne edicije narativnih virov

Razpravljali so: dr. Božo Grafenauer, dr. Vasilij Melik in dr. Fran Zwitter.

Nujno bi bilo takoj ponatisniti Kosovo izdajo *Conversio Bagoariorum et Vartanorum*. Za ponatis ni nobenih ovir. Ponatis naj oskrbi Sekcija. Nove izdaje *Conversije*, ki naj bi upoštevala novo odkriti tekst; v uvodni študiji pa tudi vsa nova dognanja zadnjih štirideset let, pa še ni pričakovati.

Izdaja celjske kronike bi bila zelo potrebna, vendar je še ni kmalu pričakovati.

3. Edicije listin

Razpravljali so: dr. Bogo Grafenauer, Jože Žontar, dr. Jože Šorn, Božo Otorepec in dr. Fran Zwitter.

Serijski Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku, ki jo je leta 1956 začel izdajati Mestni arhiv Ljubljane, se bo nadaljevala, ko se bo zopet nabralo dovolj gradiva za novi zvezek. Arhiv naj dajo pobudo za njej podobne serije virov za srednjeveško zgodovino drugih slovenskih mest. Božo Otorepec je že zbral nekaj listinskega gradiva za Kamnik, Novo mesto, Radovljico in Višnjo goro. V obliki registrov bi ga mogel pripraviti za izdajo v malo daljši perspektivi.

leta 1982. Iz zapisnika se je IO ADS z dne 18. 10. 1985 razberemo, da so bili za tretjo številko predvideni *Vošnjakovi spomini*, ki naj bi jih pripravila Ema Umek in Vladimir Kološa,¹ za četrto in peto številko pa *Politično zadržanje Slovencev med prvo svetovno vojno*, ki jo je pripravljala dr. Walter Lukan.² Vse tri številke naj bi izšle do običnega zbora ADS leta 1985. Ker naročena besedila niso bila pripravljena, je uredniški odbor nekako vegetiral. Izvršni odbor Arhivskega društva Slovenije je na seji 5. aprila 1989 za glavnega urednika zbirke Viri imenoval dr. Franceta M. Dolinarja. Novi urednik je prekinil s prakso "rezerviranih števil" za posamezne avtorje. Povezal se je z zgodovinarji in arhivisti, ki raziskujejo za slovensko zgodovino pomembne, a neznane ali težko dostopne vire. Uredništvo si je vzelo pravico, da objavi tisto besedilo, ki je prvo pripravljeno za natis in ima ugodno oceno recenzenta. Tako je že naslednje leto (1990) izšla tretja številka, posvečena slovenskim izseljencem. Odslej je vsako leto izšla vsaj ena številka, v letih 1996, 1998 in 2003 pa sta izšli po dve. Do letos je tako izšlo že 20 števil.³ Vsa besedila so pred prijavo za sofinanciranje recenzirali uglednih strokovjaki za obravnavana področja. Zbirka si je med slovenskimi zgodovinarji in arhivisti pridobila velik ugled. Zadrega s sodelavci ni več. Zamenjale so jih druge, v prvi vrsti vedno hujše pomanjkanje finančnih sredstev.

Prvo zadrego predstavlja nejasni položaj zbirke Viri znotraj Arhivskega društva. Društvo si je za svoje glasilo izbralo Arhive in vanj investira vse svoje sile. Izvršnemu odboru Arhivskega društva Slovenije se je, hvala Bogu, posrečilo za glasilo zagotoviti več ali manj urejeno redno financiranje. Z zbirko Viri pa ne ve natančno, kaj bi. Na sejah IO društva je bilo večkrat izraženo negotovanje, češ da v zbirki objavljajo svoje prispevke večinoma zgodovinarji (kot da bi arhivskim delavcem kdo branil objavljati). Nepotrebne napetosti so na IO in deloma na občnih zborih društva nastajale tudi zaradi cene tiska in honorarjev avtorjem. Kot izraz svojevrstnega nezaupanja IO glavnemu uredniku pa so bile me-

njave uredniškega odbora v duhu "socialističnega samoupravljanja" brez predhodnega posvetovanja z glavnim urednikom, ki naj bi s tem uredniškim odborom delal.

S tem je povezana druga, še bolj žalostna zgodba o financiranju Virov. Časi, ko se je tudi oblast zavedala, da narod gradi svojo prihodnost na izkušnjah in poznavanju svoje preteklosti in da zato sodi objava virov k temeljnim predpostavkam narodove samobitnosti, so dokončno za nami. Za "potrebno napetost" na tem področju znajo poskrbeti ustrezne "strokovne" službe na ministrstvih. Stroki se finančne "pipice" vedno bolj zapirajo. V boju za preživetje sredstev za plače raziskovalcev ni mogoče preusmerjati v objave zgodovinskih virov. Po vrhu ti za mnoge predstavljajo nepotrebno obremenitev državnega proračuna in neljubo soočanje s preteklostjo. Ustrezne državne službe zahtevajo soudeležbo izdajatelja pri sofinanciranju znanstvenega tiska s strani države, hkrati pa so z neustrezno davčno politiko zmanjšale interes sponzorjev in donatorjev za sofinanciranje neprofitnih publikacij. Tako se vedno bolj vrtimo v začaranem krogu. Leta 2001 smo morali vrniti prof. dr. Tonetu Ferencu njegov rokopis *Gospod visoki komisar pravi. Ob 60-letnici konzulte*, ki je, pripravljen za natis skoraj eno leto ležal na moji mizi, nato pa se je, sedaj žal že pokojni profesor naveličal čakati in si je poiskal drugega založnika.

Kljub temu nam je uspelo do sedaj izdati 20 števil. Vsaka govori zase. Odkriva in zapolnjuje pomembno vrzel v slovenskem zgodovinopisju. Podrobno smo jih vsakokrat predstavili na tiskovnih konferencah. Žal nam ni uspelo uresničiti načrta, da bi ob deseti obletnici osamosvojitve Slovenije ali vsaj ob vstopu v Evropsko unijo do konca objavili vire o procesu demokratizacije, osamosvojitvi in mednarodnem priznanju Slovenije. Želeli smo, da bi bili ti dokumenti neke vrste "izkaznica" Republike Slovenije, da v Evropsko unijo vstopamo kot samostojen narod, z lastno preteklostjo ter lastno kulturno in politično identiteto. Tretji del (Osamosvojitve in mednarodno priznanje) je po dolgih mukah julija letos ugledal luč sveta. Manjka še četrti del o prispevku Slovencev po svetu k mednarodnemu priznanju Slovenije.

In kakšna je vizija prihodnosti zbirke Viri? Dokler bodo obstajali zanimanje stroke, malo poguma za pogled v lastno preteklost pri državnih organih in bolj smiselna državna politika do sponzorjev, se nam za zbirko Viri ni treba bati. Zdaj petnajst zgodovinarjev in arhivskih delavcev resno računa z možnostjo, da bodo svoje raziskovalno delo lahko kronali z objavo svojih spoznanj v zbirki Viri.

¹ Vošnjakove spomine je nato pod naslovom Bogumil VOŠ-NJAK, Dnevnik iz prve svetovne vojne, Ljubljana 1994, izdal Arhiv Republike Slovenije kot magistrsko delo Vladimirja Kološe.

² Na njegovo besedilo uredništvo še vedno čaka!

³ Zadnji zvezek ima sicer številko 21. Navodila za delo varnostnih organov v SR Slovenij, Ljubljana 2003, so pripravili prof. dr. Lovro Šturm, mag. Ljuba Dornik Šubelj in mag. Pavle Čelik. Vendar manjka številka 20, ki je zaradi celote objave virov o procesu demokratizacije in osamosvojitvi Slovenije rezervirana za dokumente o Slovencih po svetu in mednarodnem priznanju Slovenije. V tem sklopu so do sedaj izšli trije zvezki, ki jih je pripravil prof. dr. Božo Repe, in sicer: št. 17, Opozicija in oblast, Ljubljana 2002; št. 18, Slovenci in federacija, Ljubljana 2003; št. 19, Osamosvojitve in mednarodno priznanje, Ljubljana 2004.

UDK 930.25:050(497.4)

061.23:050(497.4)

Prejeto: 5. 8. 2004

Revija Arhivi

EMA UMEK

dr., direktorica Arhiva Republike Slovenije v pokoju, Rašiška 5, SI-1000 Ljubljana

MATEVŽ KOŠIR

dr., doc., svetovalec, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Avtorja se v prispevku posvečata osrednji strokovni reviji Arhivskega društva Slovenije in slovenskih arhivov. Prve pobude za ustanovitev strokovne revije segajo v drugo polovico petdesetih let, do uresničitve pa je pripeljala pobuda na šestem zborovanju slovenskih arhivarjev v Slovenj Gradcu leta 1974. Po zapletih je prva številka revije za leto 1978 izšla februarja 1979. V reviji so bili v rubriki Članki in razprave prvotno objavljeni predvsem referati iz arhivskih zborovanj, pozneje pa vse bolj tudi drugi prispevki. Kljub občasnim finančnim problemom se je reviji uspelo uveljaviti v strokovnih krogih. Do leta 2000 je izhajala po ena dvojna številka na leto, od tega leta naprej pa po dve številki na leto.

KLJUČNE BESEDE: revija Arhivi, Arhivsko društvo Slovenije

ABSTRACT ARHIVI MAGAZINE

The authors of the paper discuss the leading professional magazine of the Archival Association of Slovenia and the Slovene archives. The first initiatives to start a professional magazine in this field appeared already in the late 1950's, and the goal was achieved in 1974, at the sixth meeting of Slovene archivists in Slovenj Gradec. After the initial problems had been solved, the first issue of the magazine was published in February 1979, covering the previous year. Originally, the magazine consisted mostly of papers presented at various archival meetings; later, however, it started to include other articles as well. Moreover, the magazine won recognition in professional circles despite occasional financial problems. Prior to 2000, a single double-issue was published every year, but later that was changed to two single issues per year.

KEY WORDS: Arhivi magazine, Archival Association of Slovenia

Že v drugi polovici petdesetih let je Arhivsko društvo Slovenije dalo pobudo, da bi društvo izdajalo svojo publikacijo, ki pa je bila prvotno mišljena predvsem kot zbirka virov. Takrat je društvo naletelo na nepremagljive ovire. Ta pobuda je tlela in dobila še nekoliko drugačno obliko v zavzemanju za redno periodično glasilo, ki bi vsebovalo tudi druge prispevke. Že v začetku leta 1956 je izvršni odbor društva dal pobudo, naj bi Državni arhiv začel izdajati svoje glasilo.¹ Zasnova, ki so jo takrat pripravili, je vzbujala bojazen, da bi se po vsebini pokrivalo z obstoječima zgodovinskima revijama. Ustanovitev so ovirali tudi pomisleki o smiselnosti revije

za razmeroma majhno število strokovnjakov. Prispevke o arhivskem gradivu so tako deloma objavljali Zgodovinski časopis, Časopis za zgodovino in narodopisje, Kronika, Varstvo spomenikov in Prispevki za zgodovino delavskega gibanja. Slovenski arhivisti so objavljali tudi v Jugoslovanskem časopisu Arhivist. V njem je bilo vedno znova aktualno vprašanje jezika, saj je uredništvo Arhivista članke v slovenščini prevajalo. Zaradi vse večje potrebe po svojem lastnem glasilu je bila na VI. zborovanju slovenskih arhivarjev v Slovenj Gradcu (leta 1974) sprejeta pobuda, da Arhivsko društvo Slovenije začne izdajati strokovno glasilo. Takrat so imele že vse jugoslovanske republike svoje arhivsko strokovno glasilo. Poleg potreb stroke po svoji lastni reviji je bila navzoča tudi želja po povezanosti

¹ Marija Oblak-Čarni, Štirideset let Arhivskega društva Slovenije, Arhivsko društvo Slovenije – 40 let, Ljubljana 1995, str. 52, 55 sl.

delavcev vseh slovenskih arhivov. Imenovan je bil ožji uredniški odbor v sestavi Ema Umek (glavna urednica), Marija Oblak Čarni (odgovorna urednica), Janez Kos (tehnični urednik). Odbor je pripravil zasnovo nove publikacije, njene sestavne dele oziroma rubrike.² Rubrike se skozi leta izdajanja revije do danes niso bistveno spreminjale. Revija je od nastanka vsebovala rubrike: Članki in razprave, Obvestila o pomembnejšem gradivu v domačih in tujih arhivih, Delo arhivov in arhivskih organizacij, Ocene in poročila o publikacijah, Nove pridobitve slovenskih arhivov, Bibliografija arhivskih delavcev, Osebne vesti.

Leta 1981 je bila dodana rubrika Iz prakse za prakso, leta 1995 pa tudi posebna rubrika O delu Arhivskega društva Slovenije. Rubrika Članki in razprave je namenjena znanstvenim prispevkom, predvsem s področja arhivistike oziroma s področja sorodnih družboslovnih ved: zgodovine, pomožnih zgodovinskih ved in informatike, kjer se ta dotika dela v arhivih. V rubriki *Iz arhivskih fondov in zbirk* avtorji predstavljajo pomembno arhivsko gradivo, ki se nanaša na prostor današnje Republike Slovenije ali je drugače povezano z zgodovino Slovencev. Rubrika *Iz prakse za prakso* je namenjena objavljanju prispevkov, ki se nanašajo na konkretno delo v arhivu, predstavitev aplikativnih rešitev arhivskih vprašanj, arhivskim standardom, vprašanjem organizacije in načrtovanja dela v arhivih. Tako je namenjena predvsem izmenjavi praktičnih izkušenj pri arhivskem delu. V reviji niso bile obravnavane le metode arhivskega dela, ampak tudi arhivska zakonodaja, pravni predpisi o arhivskem gradivu in arhivski službi, zgodovina arhivov, konservacija, restavracija, reproduciranje dokumentov. Revija je hkrati spremljala dogajanja znotraj stroke, aktualna arhivska vprašanja po svetu in v domovini, pa tudi dejavnosti Arhivskega društva Slovenije.³

Uredniški odbor je že od začetka pozornost posvetil tudi zunanji podobi glasila. Za to je pritegnil k sodelovanju mladega arhitekta Tomaža Marolta. Pozneje se je revija "razvijala" tudi po zunanji podobi. Do leta 1985 je ostajala zunanja podoba revije nespremenjena. Od leta 1986, ko so bili v reviji objavljeni referati s posvetovanja o tehnični dokumentaciji, pa je slikovno gradivo postalo sestavni del naslovnice. Tudi slikovne priloge v reviji so postajale vse pogostejše. Leta 1993 je uredništvo temeljito posodobilo zunanjo podobo revije. V bistvenem je ostala nespremenjena do danes.

Ob odločitvi za svojo lastno glasilo leta 1974

je društvo odprlo široko razpravo med članstvom o imenu novega glasila. Iz arhivskih vrst so prihajali različni predlogi, kot so: "Pismo", "Naše izročilo", "Tradicija", "Arhivska Tradicija", "Korenine", "Slovenski arhivist".⁴ Ime časopisa "Korenine" je bil tudi začasen delovni naslov novega glasila. Na koncu so se člani Arhivskega društva Slovenije ogreli za zelo splošen naslov revije "Arhivi". Večji del revije je bil posvečen strokovnim člankom in kot prve prispevke smo objavili referate iz zborovanja slovenskih arhivarjev v Slovenj Gradcu. To zborovanje je obravnavalo stanje evidenc gradiva za zgodovino Slovencev, ki so ga hranili arhivi zunaj državnih meja. Glede na temo posvetovanja smo pritegnili dotedanje raziskovalce tovrstnega gradiva v tujini.

Uredniški odbor je želel, da bi bili objavljeni članki v arhivih tudi jezikovno neoporečni, zato je poiskal ugledno lektorico, ki je imela tudi posluh za zgodovinsko tematiko. A pot do prve številke je bila težavna, ker so se med lektoriranjem izgubili vsi teksti. Uredništvo je imelo tako zelo težko nalogo, da je avtorje prepričalo, da so tekste vnovič napisali ali poslali duplikate. Hkrati se je društvo moralo močno potruditi pri pridobivanju finančnih sredstev za redno izdajanje nove publikacije. Društvo je denar dobilo leta 1975, stroški pa so do leta 1978 močno narasli. Končno je po vseh zapletih prva številka Arhivov le zagledala beli dan februarja 1979 za leto 1978. Glede na skromna finančna sredstva na začetku skoraj ni bilo ilustracij, pa tudi avtorji prispevkov se niso mogli pohvaliti z avtorskim honorarjem, vendar je revija Arhivi postala osrednje glasilo Arhivskega društva Slovenije. Že z naslednjo številko je postala tudi glasilo slovenskih arhivov. Z željo povezovanja arhivskih delavcev se je razširil tudi uredniški odbor, ki je s svojo sestavo povezal vse arhive. K strokovni rasti časopisa sta nenazadnje pripomogla tudi ustanovitve in uveljavitev stolice za arhivistiko na oddelku za zgodovino filozofske fakultete.

Prvenstveno glede na majhen krog sodelavcev so arhivi objavljali predvsem referate z zborovanj. To so bili prispevki, na katere se je uredništvo lahko vedno zaneslo. Sprva je društvo načrtovalo, da bosta izšli dve številki na leto, vendar smo ju združili v eno dvojno številko.

Komaj so Arhivi ugledali luč sveta, že je obstajala tendenca, da se jih ukine. Nekateri so še vedno menili, da revija ni potrebna in da zadostuje, če društvo izdaja le zbornike referatov. Tako prihodnje leto gradivo zborovanja ni bilo objavljeno v Arhivih, ampak je izšlo kot samostojna publikacija (Gradivo VIII. zborovanja v Kočevju, Arhivsko gradivo v Sloveniji po osvoboditvi). Kljub temu so Arhivi shodili in se obdržali. Za to je imel zasluge velik entuzijazem

² O zasnovi publikacije piše podrobneje uredniški odbor v prispevku Arhivom na pot, Arhivi I, 1978, št. 1, str. 5.

³ Več o vsebini posameznih rubrik ipd. glej še: Arhivi I-XX in bibliografsko kazalo, v: Bibliografsko kazalo revije Arhivi 1978-1997, Arhivi XXIII, 2000, št. 1, str. 5-7.

⁴ AS 607, Arhivsko društvo Slovenije, škatla 22.

uredništva. Leta 1979 je Arhivsko društvo na IX. zborovanju v Radencih potrdilo prvotni koncept revije Arhivi. V njej naj bi objavljali referate z društvenih zborovanj in posvetovanj. Večanje števila strokovnih kadrov in dvig kakovosti sta dobila sčasoma odsev v kakovosti vsebine in tehnosti prispevkov ter povečanju obsega glasila.

S širitvijo sodelavcev pa so Arhivi poleg referatov z zborovanj pritegovali tudi druge prispevke. Uredniški odbor se je kasneje (od začetka osemdesetih let) naslonil na lektorico zno-

traj arhivskih vrst, ki je dolga leta lektorirala glasilo. Arhive smo skušali približati tudi arhivistom v drugih državah, zato smo začeli že od prvega letnika naprej objavljati povzetke v nemškem oziroma italijanskem jeziku glede na vsebino in željo avtorja, pozneje pa še sinopsise v angleščini. S tem je revija Arhivi izpolnjevala zahteve ne le strokovnega, ampak tudi znanstvenega glasila. Od leta 1995 ima revija tudi trijezično kazalo (angleško, nemško, italijansko). Leta 1997 je postala sestava uredniškega odbora mednarodna.

Arhivsko društvo Slovenije

Ljubljana

Zvezdarska 1

Obvestilo o izidu publikacije ARHIVI - 1

Izšla je publikacija Arhivi 1 (88 strani dvokolonskega tiska) z vsebino, ki je razvidna iz priložene kopije kazala. Posebej opozarjamo na članek prof. dr. B. Grafenauerja o odnosu dela arhivistov in zgodovinskih raziskav in na vrsto člankov o arhivskem gradivu za slovensko zgodovino v tujih arhivih. Ti prispevki slovenskih raziskovalcev predstavljajo k zaključkom pregled doslej na tem področju opravljenega dela (Slovenjgraško zborovanje).

Vabimo vas, da naročite nekaj izvodov publikacije za vaš arhiv (po ceni 180.00 din). Publikacija je primerna tudi za zamenjavo.

Z lepimi pozdravi

za uredništvo:

Ema Umek

Poslano: arhivom in arhivskim službam

Finančno so obstoj glasila omogočali sprva Arhivsko društvo Slovenije, predvsem prek Kulturne skupnosti Slovenije, in slovenskih arhivov, kasneje še Raziskovalna skupnost Slovenije, po letu 1991 pa z dotacijami ministrstva za kulturo in ministrstva za znanost. Posebno še zaradi skromnih finančnih sredstev, ki so bila uredništvu na voljo, delo urednikov nikoli ni bilo preprosto. Posebno pri prvi številki je to botrovalo precejšnji zamudi pri izdaji publikacije. Financiranje revije se je sicer sčasoma toliko uredilo, da sam obstoj revije ni bil vprašljiv, so pa bila finančna sredstva ravno dovolj visoka, da so omogočala preživetje. Skromne finance so imele za posledico tudi izjemno skromne avtorske honorarje, včasih pa so avtorji ostali tudi brez njih. Kljub temu je uredništvu uspevalo pridobivati kakovostne članke. Revija se je uveljavila predvsem v krogu arhivskih delavcev, vsaj delno pa je našla pot tudi na mize zgodovinarjev, posebno tistih, ki ohranjajo tesnejši stik z arhivi, kot tudi študentov zgodovine. Koncept uredništva je vedno bil, da bi revija predstavljala most in povezovalno točko tako med arhivistiko, zgodovino in tudi drugimi, z arhivi povezanimi vedami.

Revija je do leta 1995 praviloma objavljala referate iz posvetovanj oziroma zborovanj Arhivskega društva Slovenije, po tem letu pa le še

izjemoma, saj je Arhivsko društvo začelo objavljati referate samostojno v posebnem zborniku. Še vedno pa niso povsem končane razprave o tem, ali ne bi kazalo eno številko publikacije posvetiti referatom arhivskih posvetovanj. O tem pa so mnenja znotraj Arhivskega društva deljena. Koncept revije je ne glede na to ostal ves čas enak. Do leta 1999 obsega vsak letnik revije eno dvojno številko, od leta 2000 pa izhaja v dveh številkah na leto.

Pri reviji smo opravili nekakšno "inventuro" ob 20-letnici revije. Leta 1997 jo je zaznamovala nekoliko slovesnejša številka revije, kasneje pa še izdaja bibliografskega kazala dvajsetih letnikov publikacije (leta 2000). Arhivsko društvo in uredništvo revije se je zavzelo tudi, da se nekatere številke posveti za arhivsko stroko posebno zaslužnim arhivskim delavcem – tako so do zdaj izšli trije zborniki: ob 70-letnici dr. Eme Umek, ob 70-letnici prof. dr. Jožeta Žontarja in ob 70-letnici Marije Oblak Čarni. Odziv na pripravo omenjenih številke je bil pozitiven tako s strani avtorjev, kot je bilo tudi veliko zanimanje bralcev. Brez pretirane skromnosti smemo reči, da je revija Arhivi odigrala pomembno vlogo pri povezovanju arhivske stroke in njenem uveljavljanju tako znotraj kot zunaj arhivskih vrst.

UDK 061.23:377"1954/2004"
Prejeto: 15. 6. 2004

Poskus prikaza strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije ali Arhivčkovi se potepajo 1954–2004

MIJA MRAVLJA

arhivski tehnik, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj, Savska cesta 8, SI-4000 Kranj

IZVLEČEK

V prispevku so opisane strokovne ekskurzije članov Arhivskega društva Slovenije v petdesetih letih delovanja društva. Po prvih skromnih začetnih strokovnih ekskurzijah v petdesetih letih po takratni Jugoslaviji, predvsem pa Sloveniji in Hrvaški, in brez njih v šestdesetih in večini sedemdesetih let so se začele vrstiti strokovne ekskurzije predvsem na Vzhod: Poljsko, Sovjetsko zvezo, Madžarsko, Češkoslovaško in tudi Zvezno republiko Nemčijo. Sledile so Avstrija, Nizozemska, Velika Britanija in Irska, Češka, Švica, Italija (Toskana), Kitajska, Dubrovnik in Crna gora, Turčija in Nemčija. Na ekskurzijah je bilo vedno zadovoljeno vsem potrebam: zgodovinskim, turističnim, gastronomskim in seveda družabnim, predvsem pa strokovnim arhivskim, saj so bili v potovanje vedno vključeni tudi ogledi arhivov in sorodnih institucij. Člani društva so se tako spoznavali z različnimi arhivskimi teorijami in praksami, si ogledovali stare in nove arhivske zgradbe in izmenjevali izkušnje s tujimi kolegi. Strokovne ekskurzije so bile vedno tudi priložnost za druženje med člani društva, saj so prav prijateljski odnosi med sodelavci najboljša podlaga za dobro in uspešno strokovno delo.

KLJUČNE BESEDE: strokovna ekskurzija, Arhivsko društvo Slovenije, arhiv, Arhivčkovi

ABSTRACT

BRIEF PRESENTATION OF PROFESSIONAL EXCURSIONS OF THE ARCHIVAL ASSOCIATION OF SLOVENIA THE ARCHIVES ON A DAY TRIP 1954–2004

This paper describes professional excursions of the members of the Archival Association of Slovenia in the fifty years of the Association's existence. The first modest excursions in the 1950's took them across Yugoslavia, to places in Slovenia in Croatia, but none were organised in the 1960's and for the most part of the 1970's. After that, they were mainly oriented to the East: Poland, the Soviet Union, Hungary, Czechoslovakia and the Federal Republic of Germany; later to Austria, Holland, Great Britain and Ireland, the Czech Republic, Italy (Tuscany), China, Dubrovnik and Montenegro, Turkey and Germany. These excursions always proved rewarding in many ways: in terms of history, tourism, gastronomy and social life, but specifically regarding the growth of expertise, as the travel always included the visits of archives and similar institutions. This way, the Association members learned different archival theories and practices. They could compare archive buildings, old and new, and share their experience with colleagues from abroad. These expert excursions gave the members an opportunity to socialize, which is of great importance, since friendly relations between co-workers are believed to form the best basis for good and successful work in any professional field.

KEY WORDS: expert excursion, Archival Association of Slovenia, the Archives

Leto	Država	Uradni obiski arhivov in sorodnih institucij
1958	Jugoslavija	?
1959	Jugoslavija	?
1979	Poljska	Arhiv starih listin v Varšavi Arhiv za gradivo po letu 1918 v Varšavi Vojvodski arhiv v Krakovu Arhiv dokumentacije v Varšavi
1981	Sovjetska zveza	Državni arhiv Azerbajdžanske SSR v Bakuju Državni arhiv Krimskje oblasti v Simferopolu Azerbajdžanska državna republiška biblioteka v Bakuju Muzej starih rokopisov Matenadaran Maštoca v Erevanu Ukrajinski državni muzej knjige in knjižnega tiska v Kijevu
1988	Zvezna republika Nemčija	Državni arhiv v Münchnu Inštitut arhivske šole v Marburgu Državni arhiv v Marburgu Nemški zvezni arhiv v Koblenzu Državni arhiv v Wiesbadnu
1989	Madžarska	Arhiv v Zali Arhiv v Veszpremu
1990	Madžarska	Mestni arhiv v Budimpešti Državni arhiv za starejše gradivo v Budimpešti Državni arhiv za novejše gradivo v Budimpešti
1991	Češkoslovaška	I. oddelek Državnega arhiva v Pragi Državni arhiv v Pragi Filmski arhiv pri Češkoslovaškem filmskem zavodu v Pragi
1992	Avstrija	Arhiv nemškega viteškega reda na Dunaju Avstrijski državni arhiv na Dunaju
1993	Nizozemska	Osrednji državni arhiv v Haagu Mestni arhiv v Amsterdamu Arhiv za selekcioniranje gradiva v Winschotnu Mestni arhiv v Groningenu
1995	Velika Britanija, Irska	Angleški državni arhiv v Londonu Škotski državni arhiv v Edinburghu Državni arhiv Severne Irske v Belfastu Nacionalni arhiv v Dublinu
1997	Češka	Državni arhiv v Pragi
1998	Švica	Državni arhiv kantona St. Gallen v St. Gallnu Samostanski arhiv v St. Gallnu
1999	Italija/Toskana	Državni arhiv v Sieni
2000	Kitajska	Glavni zgodovinski arhiv Kitajske v Pekingju
2001	Dubrovník, Črna gora	Državni arhiv v Dubrovniku Državni arhiv Črne gore, oddelek v Kotorju Državni arhiv Črne gore na Cetinju
2002	Turčija	Osmanski arhiv v Carigradu
2003	Nemčija	Arhiv in muzej knežje družine Thurn und Taxis v Regensburgu Državni arhiv pruske kulturne dediščine v Berlinu

Nekakšen pregled strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije v petdesetih letih sem naredila za začetek in ugotovila, da bo letošnja ekskurzija v Provanso (s predpostavko, da bomo tja zares šli, o tem pa ne dvomim, ker je vse napeljeno tako) devetnajsta po vrsti. Seveda dovolim tudi oporekanja: morda sem katero izpustila (v petdesetih in šestdesetih letih še nisem vedela, kaj je arhiv, kaj šele arhivsko društvo in torej nisem bila "in"), zraven pa sem pritaknila tudi katero izmed ne čisto uradno društvenih, ki je imela kakšne arhivske barve.

Vemo, da kebrova (tudi Kebrova!) leta pri-
našajo marsikatero težavo in meni se je zgodil
več mesecev trajajoč bolniški dopust in tako ni-
sem mogla zgrabiti ribe pri glavi (beri: nisem
mogla pregledati primarnih zgodovinskih virov –
arhivskega gradiva Arhivskega društva Slove-
nije), ampak sem se "posluževala" le sekundarnih
tiskanih virov (glasila Arhivskega društva in
arhivov Slovenije Arhivi in Obvestil Arhiva Re-
publike Slovenije). Toliko v vednost, ko bo ka-
teri od Arhivčkovih kritično ugotovil: "Tisto
strokovno ekskurzijo je pa pozabila!" Od tod tudi

naslov *Poskus prikaza ...*, ki ne pomeni čisto nič drugega, kot vnaprejšnje opravičilo, da morda vse, kar je napisano, ni čisto res in stoodstotno.

Tudi posvetovanja in zborovanja Arhivskega društva Slovenije so bila, pa niso bila, pa so zdaj spet dopolnjena (začinjena) s kakšno krajšo ekskurzijo: v Gornji Senik v slovenskem Porabju (1968), Gornji Tarbi v Beneški Sloveniji (1972), na Obirsko na Koroškem (1974), v Kostel ob Kolpi, Delnice in Vinico (1977) in še kam, se je pa tudi (nekajkrat) zgodilo, da so načrtovane ekskurzije zaradi premajhnega števila prijavljenih odpadle (1987 po Istri – Grožnjan, Motovun, Krkavče, Raven, 1996 na Koroško in Gradiščansko – Celovec, Osoje, Železno). V spominu pa imam tudi, da smo se po zborovanju (ali posvetovanju) v Ormožu (saj ni pomembno, kate-rega leta) tudi zaradi majhnega števila prijavljenih odločili, da se bomo prijavitelji podali na pot kar s svojimi avtomobili. Edino, kar še vem o tem izletu, je, da smo se imeli *ful dobro*. Leta 1998 je bila načrtovana resna strokovna ekskurzija v Grčijo, a je odpadla (žal!) zaradi političnih vzrokov na jugu Balkana (žal!).

Z opisovanjem arhivskih rajž so se v glavnem trudili društveni tajniki Vladimir Kološa, Brane Kozina in Gašper Smid, pa tudi Marjeta Čampa, Vladimir Žumer, Slavica Tovšak, Vesna Gotovina, Aleksander Žižek in Polona Mlakar, sama pa sem prispevala nekaj resno-neresnih štorij in historij iz serije o Arhivčkovih. Tudi zaradi sebe upam, da bo nastala še (prene)katera.

Zdaj pa *in medias res!*

V petdesetih letih naše oči in misli še niso bile tako usmerjene v tujino, ampak bolj po naši takratni širši domovini. Arhivčkovi so tako leta 1958 (predvidevam, da z avtobusom, morda z vlakom) potovali po Slovenskem primorju, Istri in Reki, leta 1959 pa so naskočili Maribor, Varaždin, Zagreb in Zadar. Nedvomno so si v teh mestih (ali vsaj nekaterih) ogledovali arhive, muzeje in zgodovinsko-turistične znamenitosti. Iz že znanih "kebrovih" razlogov svetujem tistim, ki bi se na vsak način želeli natančneje spoznati opisani poti, da si v ARS-u naročijo fond Arhivsko društvo Slovenije in pregledajo gradivo (menda fascikel 4).

Šestdeseta so bila leta suhih krav, o kakšnih strokovnih ekskurzijah ni bilo govora in šele konec sedemdesetih so se začeli prvi tipajoči poskusi. Pa ne kar takoj v beli svet; najprej na Vzhod. Vse skupaj je bilo zapakirano v paket "mednarodno sodelovanje in izmenjava izkušenj s kolegi".

Prva je bila strokovna ekskurzija na Poljsko. Marjeta Čampa je poročala, da je bila zelo uspešna. V arhivih, ki so jih obiskali, so ugotovili, da imamo Slovenci in Poljaki v stroki enake probleme: prostorsko tisko, uničene ali med drugo svetovno vojno odnešene dokumente. So bili pa Poljaki na boljšem s strokovnjaki, pov-

sod so imeli kovinsko opremo, veliko skrb so posvečali zaščiti listinskega gradiva, konservaciji filmskega gradiva in shranjevanju zvočnih zapisov.

Čeprav je strokovno ekskurzijo v Sovjetsko zvezo leta 1981 organizirala Zveza arhivskih delavcev Jugoslavije in so se je iz Slovenije udeležili le trije, sem jo vključila v prispevek zaradi eksotičnih krajev, ki jo jih obiskali. Bila je namenjena arhivskim in bibliotekarskim delavcem, obiskali pa so Baku, Simferopol, Erevan in Kijev. Ko so poslušalci vprašali radio Erevan, ali je bila jugoslovanska arhivsko-bibliotekarska odprava uspešna, je odgovoril: "Načelno da, vendar je odpravo zanimalo le, kako bi bilo mogoče star papir čim ceneje predestilirati v vodko." Hecam se! Miha Kološa je v Arhivih obširno poročal o organizaciji in delu arhivske službe v Sovjetski zvezi ter arhivih in drugih ustanovah, ki so jih obiskali.

Septembra 1988 je Arhivsko društvo Slovenije gostilo 33 obiskovalcev z Inštituta arhivske šole v Marburgu, naslednji mesec pa je 30 članov društva odpotovalo v Nemčijo. Predvsem v Koblenzu so se navduševali nad novo moderno arhivsko zgradbo in sodobnim načinom dela z arhivskim gradivom (mikrofilm, film, računalnik), v Wiesbadnu pa so sodelovali tudi na simpoziju o računalniški obdelavi podatkov v nemških in slovenskih arhivih. Brane Kozina je poročal, da so obiskali tudi državno vinarsko posestvo Kloster Eberbach v Renskem okrožju, pivovarno v Marburgu in si ob vrnitvi ogledali še Salzburg.

Leti 1989 in 1990 sta bili v znamenju Madžarske. Septembra 1989 sta Pokrajinski arhiv Maribor in društvo skupaj organizirala strokovno ekskurzijo kot "rezultat tradicionalnih strokovnih stikov med Pokrajinskim arhivom Maribor in arhivom županije Zala". Že maja pa so madžarski kolegi obiskali Slovenijo. Slavica Tovšak je poročala, da je bilo v sklopu ekskurzije v Veszpremu tudi strokovno posvetovanje o uvajanju računalnikov v arhive. Tam so operirali s takrat še malokomu znanimi izrazi *commodore 64*, *PC Tools*, *D Base 3+*, ki so danes sicer že računalniška kamena doba. Poleg Zale in Veszprema so obiskali še Kestshely (verjetno: Keszthely), grad Sümeg in Nagyvaszony (verjetno: Nagyvaszony). Upam, da sem te zapletene besede prepisala prav in tudi to, ki so jo izrekli ob odhodu: *Visszontlátásra!* (Nasvidenje!) Prilagam še priročni hitropotezni slovensko-madžarski slovarček. Če ga obvladate, ali imate vsaj kje napisanega, ker je izgovarjava od sile težka, preživite na Madžarskem kolikor hočete dolgo: dober dan – jó napot kívánok, prosim – kérem, hvala – köszönöm, da – igen, ne – nem, gostilna – csárda, kava – kávé, mleko – tej, kruh – kenyér, piščanec – csirke, govedina – marha, svinjina – sertés, rdeče vino – vörös bor, belo vino – feher bor, pivo – sör, žganje – palinka.

Tako so se Arhivčkovi naslednje leto (1990) spet odpravili na Madžarsko. Tokrat je bil njihov cilj predvsem glavno mesto Budimpešta z njenimi tremi arhivi ter knjižnico. Poleg tega pa seveda še samo mesto, Szentendre in skansen v bližini. Tudi so se družabno srečali z madžarskimi kolegi in si objubili, da bodo sodelovali še naprej.

Novembra naslednjega leta (1991) se je 44 društvenikov na povabilo češkoslovaške arhivske uprave za tri dni odpravilo v Prago. Gašper Šmid je poročal, da je bil le zadnji dan namenjen ogledu kulturno-umetnostnih in zgodovinskih spomenikov Prage in da je bil program strokovne ekskurzije na Češkoslovaško "zelo natrpan, zanimiv in koristen". Ne dvomimo pa, da so si v Pragi vzeli čas tudi za kako pivičko.

Prihajajo leta, ko sem se tudi samo začela udeleževati strokovnih ekskurzij Arhivskega društva Slovenije. Novembra 1992 nas je Marija Hernja Masten – bolj znana kot ptujška Mica – popeljala na Dunaj. Poleg starega in samo na prvi pogled zanikrnega Arhiva nemškega viteškega reda smo se zastrmeli tudi v novo stavbo Avstrijskega državnega arhiva. Nam se je zdela (in se nam zdi še zdaj in se nam bo zdela še nekaj časa) čisto futuristična. Tu ni nobene arhivske romantike več, tu se ni več mogoče skriti za arhivske police in malo odšpricati, tu vsi o vseh vse vedo. Seveda smo si pozno v noč ogledovali tudi vse obvezne dunajske znamenitosti, vključno z notranostjo hiš v Grinzingu, kjer bog roko ven moli, in tako se mi je skoraj primerilo, da bi morala sama samcata prebiti noč na ulici sredi neprijaznega novembrskega Dunaja.

Junija 1993 z društvom žal nisem mogla na pot, ker so se moje pevske obveznosti le za kako uro prekrivale z odhodom na Nizozemsko. Špekulirala sem celo, da bi se iz Gradca, kjer sem bila s pevskim zborom, s taksijem pripeljala v Beljak in se jim tam pridružila, a sem opustila misel, ker ni bila izvedljiva. O tej poti je bilo sicer precej govora, udeleženci so pripovedovali, da so bivali v nekakšnih romantičnih hišah, obdanih z bujnim zelenjem, da so si sami pripravljali obroke in da je bilo zabavno. A takratni tajnik Gašper Šmid je poročal le o tem, da je ekskurzija bila in kdaj je bila, Vesna Gotovina po podrobno o obiskih v vseh štirih arhivih v Haagu, Amsterdamu, Wischotnu in Groningenu. Spominim se, da so se vsi udeleženci takrat navduševali nad nizozemsko arhivsko posebnostjo – arhivom za selekcioniranje gradiva, nekakšnim prehodnim arhivom pred zaresnim arhivom. V mojih zgodnjih arhivskih letih so se tudi v Sloveniji navduševali nad t. i. limbom (angl. limbo – vice, ječa, ropotarnica).

Maja 1995 se je zgodila velika angleško-škotsko-irska tura. Sicer ni bila povsem uradno "arhivskodruštvena", a je zagotovo vredna omembe (malo daljše), ker je bilo takrat res kaj

videti, na žalost pa nisem našla nobenih pisnih sledi o njej. Z organizacijo se je najbolj trudil netajnik Žarko Štrumbl in vso skoraj dvotedensko in 8.300 kilometrov dolgo pot tudi skrbel, da popotniki nismo bili žejni – seveda, dokler ni zmanjkalo zaloga. In te so bile kljub veliki količini omejene. Vse popotovanje je bilo nekako bolj vagabundsko in ni bilo priporočljivo za take, ki vsak večer potrebujejo mehko posteljo in prho. Več noči smo prekinkali v avtobusu, tudi na trajektu, če pa smo kje že spali v hiši, pa smo največkrat v najbolj zanikrnem youth hostlu, kakršnih niti v takratni Jugoslaviji nismo ponujali za prenočevanja nadobudni tuji mladini. Pod nami (nekaterimi njimi) so se podirale stare črvice postelje, ni bilo lestev za preboj na zgornje ležišče, posteljnega perila niso zamenjali že nekaj generacij, kruha, masla in marmelade je bilo pri zajtrku samo za vzorec, pa še tega nam je pojedel eden od udeležencev itn. itn. Privoščili smo si eno samo prenočevanje z nekaj zvezdicami, a le zato, ker ni bilo najti poceni prenočišča. A bilo je popotovanje, ki je ostalo v spominu kot izlet velike družine Arhivčkovih. Niti po pomoti si vso pot niti enkrat nismo skočili v lase.

Ekskurzija je bila po arhivski plati podprta kar najbolj ekskluzivno: angleški, škotski, severnoirski in irski državni arhivi. Vsaj v telegrafskem slogu moram naštet, kaj nam je bilo videti in doživeti na tej poti. Za tiste, ki se ekskurzije niso udeležili bo morda branje do naslednjega odstavka dolgočasno in ga mirno lahko preskočijo, udeleženci pa se bodo zagotovo z nostalgijo spominjali tega velepopotovanja: Ljubljana, Calais, Dover (grad), Canterbury (katedrala), grad Leeds, London (britanski muzej, Buckinghamska palača, park St. James, Big Ben, parlament, spomeniki pomembnim možem, Downing Street 10, Picadilly Circus, Trafalgarski trg, Tower, cerkev sv. Pavla, Westminster), Windsor, Oxford (univerza, cerkev Jezusa Kristusa, rotunda), Stratford upon Avon, Edinburgh (grad, muzej viskija, narodna galerija, palača Hollyroodhouse), Fortbridge, palača Scone pri Perthu, grad Glamis, grad Crathes, Stonehaven, Dunnotar (ruševine trdnjave), Aberdeen, višavje Grampian, grad Balmoral, destilarna Lochnagar, grad Braemar, živalski vrt (nekakšen safari) Highland Wildlife, Invernesse, Culloden, grad Cawdor, jezero Loch Ness (Nesy se nam je uspešno skrivala), Fort Augustus, vznožje Ben Nevisa, Glenfinnan ob jezeru Loch Shiel, Fort William, Stranaer, Larne, Belfast, Newrey, Monastieboile (okrogli stolp), Milifont (razvaline cistercijske opatije), Newgrange (žal zaprt), Dublin (pivovarna in pivovarski muzej Guinness, katedrala), Clonmacnoise (ruševine samostana, katedrale, pokopališče), Galway, klifi Moher, park Connomara, benediktinska opatija Kylemore, narodni park Lake District, Grasmere, jezero Windermere, Chester, sipine na atlantski

obali, Liverpool, Dudley (skansen Black Country), Stonehenge, Salisbury, Dover, Calais, Ljubljana.

Tudi odmevala je ta ekskurzija še dolgo potem v naših pogovorih. Pripovedovali smo si šale o skopuških Škotih, a to lahko le zato, ker je eden od popotnikov na Škotskem kupljeno knjižico škotskih šal doma lepo prevedel in jo razpečeval z navodilom: *No rights preserved. All parts of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the publisher.* Je še v zalogi! Ta mož (kremeniti Gorenjec po rodu!) se od Škotov nekaterih reči ni naučil (ko škotski mežnar pri maši pobira milodare, nikoli ne vrže gumba v pušico, kot delajo Škoti), ima pa vse zasluge, da se od Škotske naprej vsi lepo držimo stare škotske modrosti: *Nikoli ne pijem viskija z vodo in nikoli vode brez viskija.*

Kako pripravno je imeti turističnega vodnika v hiši, se je pokazalo čez dve leti (1997), posebno, če je v isti osebi z društveno predsednico. Ptujška Mica (zaradi Mice tudi v moji osebi naju je takrat ptujski šef oklical za SedMico in OsMico) nas je kot koklja svoja piščeta zbrala pod svojim okriljem, nas lepo razporedila v "nadavtobus" in nas odpeljala novim dogodivščinam naproti. Cilj je bila Češka – tokrat že brez Slovaške. Za "nadavtobus" in "cestno križarko Enterprice" je poročevalc Aleksander Žižek krstil dvonadstropni avtobus, ki je bila naše takratno prevozno sredstvo. Pred Prago smo si ogledali grad Hluboko nad Vltavo, mestece Tabor in v plzenski pivovarni pokušali slavni *plzeňsky prazdroj* (Pilsner Urquell). Ker se nekateri nis(m)o mogli odločiti, ali je pivčičko res dobro, ga je bilo potrebno pokusiti večkrat. In ker je tudi na splošno in nam vsem dobro znano, kako globoko se zarine arhivski prah v arhivarjevo telo, smo preskušali spiranje tudi po tej metodi. In je šlo.

Tudi še pred Prago smo postali na mogočnem Karlštejnu in nato Praga. Tu smo si ogledali vse, kar si je v Pragi potrebno ogledati, vključno z novim barvnim državnim arhivom in se popeljali z barčico po Vltavi. Na poti domov pa še očarljivo mestece Telč.

Aleksander Žižek je takole končal svoje poročilo (daleč od kakega poročevalskega dolgočasje in -vezja): *Veliko "zaslug" za naše zadovoljstvo imajo tudi Čehi – znani in neznani: rosna natakarka v Taboru, ki nam kljub rotečim prošnjam in grozečim pogledom ni prizanesla z glasbenim mučenjem v obliki domačih "Lajbahov" "do daske", vsi polžji in neprijazni natakarki (in natakarice), ki se ne nasmehnejo niti tedaj, ko ti ob pivu za 50 kron računajo takso za pogled na stolp, usmerjevalci češkega turizma, ki mirno gledajo, da kraji kot je Hluboko ali*

Karlštajn ob petih popoldne spominjajo na mesto duhov s spuščeni naoknicami, nenazadnje pa tudi praški trgovci (tudi židovski), ki jim je vseeno, da je edini človek, ki se mu ob desetih zvečer še ljubi streči muham turistov, Turek. O Turkih bo še tekla beseda.

In spet avtobus in spet Arhivčkovi in spet ptujška Mica – naš cilj pa je Švica. Piše se leto 1998. Po arhivski plati ekskurzija ni bila prenatrana – dva arhiva v St. Gallnu – v mestnem arhivu v Zürichu pa so praznovali binkoštni ponedeljek, čeprav smo bili dogovorjeni za obisk.

Sicer je imela ta ekskurzija močan visokogorski pečat in arhivskim klepetuljam nam je grozilo, da bomo obnemele, ker je bilo marsikdaj treba pošteno globoko zadihati in ne tratiti moči z govorjenjem. Obiskane in ogledane zanimivosti in znamenitosti pa so bile: Ljubljana (si je nismo posebej ogledovali), Lago di Maggiore, Simplon, Brig, Zermatt, Mali Matterhorn, Jungfrauojch, Luzern, Zürich, Renski slapovi, Schaffhausen, Stein am Rhein, Bodensko jezero, otok Mainau, St. Gallen, Lichtenstein, Ljubljana (si je spet nismo posebej ogledovali).

Posebno se o švicarski turi nisem razpisala, ker je prav po njej začela nastajati serija potopisov o Arhivčkovih; ta ima naslov *Arhivčkovi v krogu samih štiritisočakov* in si jo lahko preberete v Obvestilih ARS.

V obdobju tajnikovanja Mirana Kafola je bila smer društvene strokovne ekskurzije znana sama po sebi – Italija, natančneje Toskana (1999). V Obvestilih ARS je imel potopis naslov *Arhivčkovi v Dantejevih nebesih*, v Arhivih pa resnejšega *Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Toskano* in je tudi bil resnejši – brez mojih blebetanj.

Po arhivski plati je bilo imenu strokovna ekskurzija zadovoljeno z obiskom državnega arhiva v Sieni. Ogledali pa smo si Firence (stolnica, zvonik, krstilnica, trg Signoria z Davidom, Dantejeva rojstna hiša, Uffizzi, bazilika Santa Croce, Ponte Vecchio, palača Pitti, cerkev sv. Lovrenca, Piazzale Michelangelo), Siena (stolnica, trg Campo, palača Piccolomini – arhiv), San Gimignano (stolpi, muzej mučilnih naprav, sladoledarski svetovni prvak), Pisa (Trg čudežev s stolnico, krstilnico in poševnim stolpom, ki je bil takrat zaprt za obiskovalce, zdaj pa ga menda lahko obišče omejeno število obiskovalcev hkrati), Lucca (srednjeveško mestece).

Čeprav je bila ekskurzija razmeroma kratka (3 dni), smo se vrnili domov polni najlepših vtisov.

Ko se je štetje let po Kristusu prevesilo v drugo tisočletje, smo zaslišali klic daljnih svetov. Tako je poimenoval potopis Aleksander Žižek, a žal ni ugledal luči dneva (potopis, ne Sandi); ne njegov ne koga drugega. Zato ga z dovoljenjem avtorja prepisujem v celoti.

V pekinškem arhivu (Kitajska, 2000). Fotografija last Mije Mravlje.

Klic daljnih svetov – potovanje Arhivskega društva Slovenije na Kitajsko od 26. marca do 2. aprila 2000

V zmerno zgodnjih jutranjih urah 26. marca letos smo nekateri člani ADS premerili prve kilometre proti Monakovemu, od koder smo imeli poleteti proti daljni in prijateljski Kitajski. Pot do ondotnega letališča Franza Josefa Strauša je minila brez posebnih problemov, če odštejemo zbežnost oberkranjskih kolegov ob tipično štajerski gesti avtobusne popotnice (ki sem jo, resnici na ljubo tudi sam to pot prvič doživel) s čudnim pekovskim izdelkom (sirovo štručko s šunko). Stvari so se začele zapletati šele na letališču, ko nas je v brezglavo in nesmiselno selitev narodov prisilila pozabljena torba kakšnega šaljivca (Achtung! Bombe!). Polet je minil brez posebnih težav, saj so bili piloti China Eastern Airlinesa kajpak vajeni leteti z zamaščenimi šipami (je pa oljni madež na steklu pilotske kabine vsekakor prispeval k "dobrim" občutkom pred vkrcajem).

Zahvaljujoč zakonitostim narave nas je v Pekingu pričakal dan. Začeli smo ga z vožnjo v hotel HUA DU, namestitvijo in kratkim počitkom. Počitku je sledila vožnja do Nebeškega templja z obilnim fotografiranjem in vsaj sekundnim postankom v krogu, ki je bil nekdanj ob obredih rezerviran zgolj za cesarja in njegov neovirani pogovor z bogovi. Dooooolg dan je izzvenel s prvim obiskom Trga nebeškega miru in

večerjo v domačem hotelu. Med sprehodom od parkirišča proti Trgu nebeškega miru naletimo na prodajalca razglednic (5 juanov so hoteli za 10 razglednic) in druge krame, ki jih je vodnik označil kot "ljudi s sunljivo preteklostjo", ki se jim je najbolje izogniti (sprva mu je še kdo verjel).

Ogledu Mingovih grobnic s posrečeno "sveto" cesto, obrobljeno s kipi živali, civilnih in vojaških uradnikov je bil namenjen tretji dan potovanja. Da nas stiki z daljno preteklostjo ne bi preveč zamorili, so nas prijazni kitajski turistični delavci popeljali na "farmo biserov", na kateri je o poslanstvu inštitucije pričalo le nekaj zlovoljnih brazgotinastih školjk v akvariju za vrati in videokaseta, ki je v tujih jezikih pojasnjevala gojenje sladkovodnih biserov v vodnih prostranstvih Kitajske. Glavna znamenitost je bila seveda trgovina, kjer si kljub državnemu patronatu lahko "spulil" ugodno ceno za uhane ali prstan iz "udomačenih" školjk.

Ta dan smo spoznali tudi pojav, ki ga popotniki na Kitajskem poznajo kot Friendship Store – gre pa resnično za več kot zgolj trgovino! Trgovina je namreč le privesek večjega gostinskega obrata (če rečem večji, mislim VEEEEEEČJEGA, za kakih pet avtobusov). Prehranjevanje poteka serijsko – čakanja ni. Ve se, kaj komu pripada. Predjedi, glavne jedi, juha, sladica (sadje!), pivo, žganje. Sedemo, prinesejo, postrežejo, jemo, pijemo, vstanemo, odidemo. Nova skupina ... Ko pojemo, gremo lahko v

prilije nakupovat (žad, biseri, čaji, svila, papir, pisala – vse lično zapakirano in nekaj dražje kot drugod – saj je vendar za turiste!).

Ogled Velikega zidu je vsaj po mojem vrhunec kitajske pustolovščine, čeprav se nanj povzpneš na najbolj turističnem mestu – v Badalingu. Sam zid žal kar nekako zbledi ob vsej silni predpripravi – več deset stojnicah s pohodniško in siceršnje kramo ter trgovinic, natisnjenih s "poceni" svilo. Kljub vsemu pritisk kramarjev po nekaj sto metrih popusti in znajdeš se sam (s štristotimi turisti) s to stvaritvijo, katere popolni obseg zaznaš šele med vožnjo v hribe. O tem nima smisla pisati – to moraš videti. Tam.

Sreda, 29. marca, je bila rezervirana za ogled Glavnega zgodovinskega arhiva Kitajske v Peking. Avtobus nas je po kratkem postanku pred vhodom v Prepovedano mesto pripeljal naravnost pred vrata arhiva, ki letos slavi 75-letnico (leta 2000, op. M. M.), čeprav se je kot inštitucija formalno osamosvojil že nekaj let prej (1918). Kot letnico ustanovitve nacionalnega arhiva omenjajo leto 1925, ko je arhiv posvojil arhivsko gradivo dinastij Ming (1368–1644) in Qing (1644–1912), ki so ga preselili iz cesarske palače. S selitvijo je arhiv prevzel skrb za 14 milijonov arhivskih enot. Zanje zdaj skrbi 173 uslužbencev, razporejenih v 13 organizacijskih oddelkov (3 oddelki s 60 ljudmi skrbe za zbiranje, premorejo še urejevalni, kataloški /evиденčni/, računalniški, skladiščni oddelki). Poleg začetnega fonda obeh dinastij so v 75 letih obstoja prevzeli še 10 milijonov enot, 2 milijona enot je bilo medtem že publiciranih, milijon pa je na voljo v računalniškem zapisu – evidenci (računalniški sistem še ne deluje v celoti).

Arhiv obišče po 4.000 uporabnikov na leto (od teh 3.000 domačih). Tujcem je gradivo dostopno po identifikaciji z osebnim dokumentom in priporočilu kakega kitajskega raziskovalca ali inštitucije.

Med obiskom smo si ob koncu ogledali še skladišče, čitalnico (mikrofilmska čitalnica), restavratorsko delavnico (delo z japonskim papirjem) in razstveni prostor z izborom dokumentov obeh dinastij (od 14. stol. do začetka 20. stol.; sezname uradnikov, diplomirancev, razglaš, fotografije).

Ogledu arhiva je sledil odhod "hipobusa" v središče kitajske tradicionalne medicine, skeptična večina pa je vzela noge na pot in se odpravila klatit po Peking. Potep sam je bil izrazito pozitivna izkušnja. Sam ali v manjšem krdecu odkrivaš zanemarjene hutonge, buljiš za kulise tujih življenj (skozi priprta vrata in odprta okna, ulične "restavracije"), za uro in več sedeš v neturistično restavracijo, srkaš tsingtao (izg. čingtao) in zoblješ še tople oreške. Na ulici se ti lahko zgodi, da te pozdravi in v angleščini nagovori popolnoma v redu poba (brez sumljive pre-

teklosti!), ki ga zanima, od kod si, kako ti ugaja Kitajska in kaj si kaniš še ogledati. Študira umetnost in živi s skupino študentov malo nižje ob cesti. Čeprav je bila v ozadju povabila na ogled njegovih in umetniških del njegovih kolegov verjetno kupčija, je bil pogovor z njim ena najprijetnejših izkušenj s te poti (podobne epizode omenja tudi nekaj potopiscev). Na koncu pa seveda supermarket – pa ne tisti "prijeteljski", ampak navaden, njihov in vožnja s poceni taksijem "domov".

"Cesarski dan" je zaznamoval ogled Prepovedanega mesta, njegovih svetišč in palač, kosilu v "muzeju" (ni zafrkancija!) pa je sledila vožnja do Poletne palače z ogledom dolgega (več kot 700 m) pokritega sprehajališča ob umetnem jezeru in znamenite marmorne ladje – čudovito okrašenega pomola. Konec ogleda je bil zanimiv predvsem zaradi poti, ki sta jo izbrala naša vodnika in nas je popeljala po precej sesuti sošeski, polni kramarskih trgovinic in improviziranih stojnic na zabojih in kartonskih škatlah. Ponudba je bila standardna – pojoči vžigalniki z Maovo podobo, maovke (čepice z rdečo zvezdo ali brez nje), majice, jedilne palčke, mali Bude, igračke, izdelki iz svile in podobno, epizoda pa je vredne opisa zaradi neverjetne prizadevnosti prodajalcev (in njihovih družinskih članov), ki so zaradi obetajoče se kupčije zbeganim Slovincem kot pisan in čebļjav (Looka, looka! Cheapa, cheapa!) kometov rep sledili prav do avtobusa (100–200 metrov).

Še ogled manufakture bakrenih (e-mailiranih ali emajliranih) vaz z obveznim, a tokrat malodane enodušno bojkotiranim nakupovanjem in že smo na poti v Peking, da ne zamudimo večerje in ogleda kitajskih akrobatov. Kljub posameznim kiksom je bila predstava vredna ogleda; seveda pa so nas najbolj ganili otroci.

Malce bolj poduhovljeno fazo obiska smo zastavili med obiskom Dišečih gričev, nekakšne kitajske različice Mozirskega gaja ali arboretuma v Volčjem potoku. Razsežen botanični vrt skriva namreč Budin tempelj Azurnih oblakov. Tam smo spoznali nekaj značilnosti tempeljske arhitekture in se mimogrede poučili o duhovnosti v sodobni Kitajski. Sledila sta ogleda templjev spečega Buda in budističnega templja Biyunsi. Za konec smo bili spet deležni zanimivega izleta v "tovarno svile". Glavni del obiska je bil namenjen – kako presenetljivo – nakupovanju. Žal nismo sledili smernicam naših vodnikov in smo sklenili večino poslov s kramarji pred trgovino (zmagovalec je bil kovček na kolesih za 50 juanov /1300 tolarjev/, ki se je zmagoslavno pripeljal v Celje).

Predzadnji del potovanja je minil v ogledu znamenitosti v središču in neposredni soseščini Pekinga. Po zajtrku smo se odpravili na ogled dveh templjev – Konfucijevega (v sklopu stare pekinške "univerze") in Laminega, ki je še na-

seljen. Nadaljevali smo z ogledom Gromovega stolpa, ki smo si ga "prisluzili" z vzponom po najvratolonnejših stopnicah, kar si jih je moč zamisliti. Boben, ki je dal ime stolpu, je sicer v slabem stanju, razgled, ki seže do Premogovih gričev in še čez, pa je vsekakor vreden truda in zgrizenih kolen. Prav Premogovi griči so bili naša zadnja "uradna" postojanka – ogled smo sicer začeli na domnevem mestu samomora nekoga kitajskega cesarja, sicer pa so griči, s katerih so dovažali premog za gretje Prepovedanega mesta, dandanes prava romarska točka Pekinčanov in turistov.

Dan smo zaključili z zadnjim šopingom na znameniti Svileni cesti z obveznim arzenalom nerodovniškega goretexa, dizajnerskih oblik (Yves Sain Laurent, Prada ...) "made in China" ter "vročega" softvera in glasbe (hit je bil nagrajeni Santana) na piratskih cedejkah. Dan smo končali kot "top grade pekinški turisti" z večerjo s pekinško raco (sam bivši gagavček ni pretresljiv, so se pa zato gostitelji izkazali z množino postrežene pijače – žganja, vina in piva).

Nedeljsko jutro smo pozdravili malo prej kot običajno. Natakariče v jedilnici so bile še posebno ustrezljive, sok še posebno hladeh in zajtrk še posebno okusen. Medtem so nam dobri palčki-kitajčki odnesli prtljago v recepcijo, da smo jo še zadnjič identificirali, nato pa nas je "naš" kitajski avtobus potegnil na letališče, kjer smo po začetni evforiji trošenja zadnjih juanov še nekaj ur zabijali čas. Vzleteli smo z zamudo, sedeli na

sredini (sedeže ob oknih in prehodih so skrivnostno zasedli predstavniki Herrenvolka), vendar smo se po skoraj 11 urah leta vendarle celi, zdravi (khm, khm) in veseli dotaknili evropskih (bajuvarskih) tal ter več kot sedem ur kasneje zaključili veliko pustolovščino, imenovano tudi "veliko vzhodna rajža ADS".

Aleksander Žižek

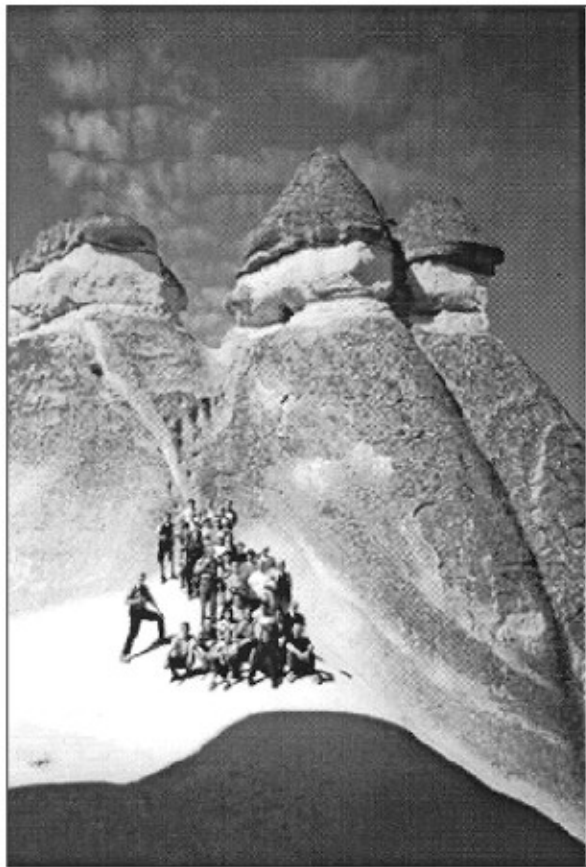
Samo ponovim Sandijeve besede: To je treba videti. Tam.

Leta 2001 smo odšli po poteh spominov in tovarštva v Dubrovnik in Črno goro. Nastala sta dva potopisa: Polone Mlakar *Arhivsko društvo Slovenije gre na jug* in mravljinčji *Arhivčkovi v Njegoševi deželi*. Dubrovniški kolegi so nas sprejeli vljudno prijazno, a nekako z distanco, zato pa je bilo toliko bolj prisrčno v Črni gori, z lozo že na meji. Direktor in njegove (predvsem) pomočnice so se trudile okrog nas in z nami, a nič narejeno. Povsod so bili z nami, črnogorski časopisi so prijazno pisali o črnogorsko-slovenskih arhivskih odnosih in razdrli so marsikatero na svoj račun; v smislu *Odmara se danju, da noču možeš spavati! Ne radi – rad ubija! Ako vidiš nekoga, da se odmara – pomoz mu!* Naša ekspedicija je obiskala: Dubrovnik, Hercegnovi, Miločer, Kotor, Budvo, Lovčen, Cetinje, Ulcinj, otok Ado in Virpazar ob Skadrskem jezeru in se zadnji dan lenobno nastavljala soncu in namakala v morju na Kraljičini plaži.

Ptujski šopek z Marjanom (Črna gora, 2001). Fotografija last Mije Mravlje.

Sledi obljubljeni beseda o Turkih. S carigradskega egiptovskega dišavnega bazarja je (2002) zadišalo po začimbah, zeliščih in oreških ter *slavčkovem gnezdu*, *ženskem popku* in *ustnicah ljubljene lepoticice* (slednje so imena turških slaščic, da ne bi bilo pomote) in smo odšli za nosom. Organizacijsko je strokovno ekskurzijo izpeljal Milan Bizjak, vodila pa nas je turško govoreča slovenska vodnica. Zares je zanimivo, kako se sestavljajo turški stavki. Na primer: hiša = ev, moja hiša = evim, v moji hiši = evimde, on/ona je v moji hiši = evimdedir, on/ona je bila v moji hiši = evimdeydir. Je pa po drugi strani tudi res, da v Turčiji "prideš skozi" z znanjem kateregakoli jezika. Turki govorijo vse.

*V deželi dimnikov (Turčija/Kapadokija, 2002).
Fotografija last Mije Mravlje.*

Ker je velika turška tura časovno še "blizu", naj samo naštejemo: Brnik, Carigrad (Osmanski arhiv, Veliki ali Pokriti bazar, Egiptovski dišavni bazar, Hipodrom, Modra mošeja, potopljena palača, Aya Sofya), Pamukkale (termalno zdravilišče, Kleopatrin bazen), Maryemana, Efez, Priena, Didima, Herakleja, likijske grobnice, želvja plaža Istuzu, termalno kopališče Ilica, potopljeno mesto, Konya (derviški samostan), karavansaraj Sultanhan, Kapadokija (tufasti

stožci, zgodnjekrščanske cerkve, podzemno mesto Kaymakli), Hatušaš, Ankara, Carigrad, Brnik.

Marta v arhivu knežje družine Thurn und Taxis (Nemčija, 2003). Fotografija last Mije Mravlje.

Lani (2003) nas je s spodbudo in pomočjo društvenega tajnika Andreja Nareda, bolj znan je kot Deseti brat, spet zbrala neuničljiva Ptujčanka Mica, nas napokala v avtobus in hajd na Nemško. Ptič pa je *wegen den Regen* ostal v kovačnici. Ha! Nemško popotno klobaso smo začeli špiliti, kje druge kot v Ljubljani. Nadaljevanje: Avstrija (vzvišeno prezrta), München (vzvišeno prezrt), Passau (staro mestno jedro), Regensburg (arhiv in muzej knežje družine Thurn und Taxis, cerkev sv. Emmerama), Nürnberg (staro mestno jedro, grad, Dürerjeva hiša), Leipzig (spomenik bitki narodov), Berlin (mesto po dolgem in povprek z vsemi nujnimi ogleda vrednimi točkami, pruski arhiv, olimpijski stadion, Charlottenburg, Pergamonki muzej, televizijski stolp, spominska cerkev, stolnica, rečna ladjica na Spreju), Potsdam (Cecilienhof, Sanssouci), Dresden (Zwinger, staro mestno jedro). Zašpilili pa smo klobaso, kje druge kot v Ljubljani.

Za vas sem se sprehodila po poteh Arhivčkovih Mija Mrovka (poljsko), Mija (rusko), Mija Mravenec (češko), Mija Hangya (izg. honjo; madžarsko), Mija Mier (nizozemsko), Mija the Ant (angleško), Mija Maj-ji (kitajsko; narisati se pa ne znam), Mija Mrav ("jugoslovansko"), Mija Karinca (izg. karendža, turško), Mija die Ameise (nemško) ali Mija Mravlja (po domače). Ostanite še naprej z nami!

Literatura:

Arhivsko društvo Slovenije – 40 let, Ljubljana 1995.

Čampa, Marjeta: *Poročilo o obisku arhivov v Varšavi in Krakovu*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 1979/II, št. 1–2, str. 86–87.

Pod svetovno uro v Berlinu (Nemčija, 2003). Fotografija last Mije Mravlje.

Gotovina, Vesna: *Strokovna ekskurzija na Nizozemsko (od 6. julija do 12. julija 1993)*, Obvestila Arhiva Republike Slovenije 1993/IX, št. 2, str. 14–17.

Kološa, Vladimir: *Arhivska ekskurzija v Sovjetsko zvezo*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 1981/IV, št. 1–2, str. 158–161.

Kozina, Brane: *Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije (10. februar 1988 – 21. februar 1990)*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 1990/XIII, št. 1–2, str. 152–154.

Kozina, Branko: *Poročilo o delu Arhivskega društva Slovenije od 24. oktobra 1985 do 10. februarja 1988*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 1988/XI, št. 1–2, str. 104–106.

Mravlja, Mija: *Arhivčkovi v Dantejevih nebesih, Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije po Toskani 3. do 5. junija 1999*, Obvestila Arhiva Republike Slovenije 1999/XV, št. 3, str. 29–34.

Mravlja, Mija: *Arhivčkovi v krogu samih štiritisočakov – Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije po Švici od 29. maja do 2. junija 1998*, Obvestila Arhiva Republike Slovenije 1998/XIV, št. 2, str. 97–102.

Mravlja, Mija: *Arhivčkovi v Njogoševi deželi. Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Dubrovnik in Črno goro*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 2001/XXIV, št. 2, str. 152–158.

Mravlja, Mija: *Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije v Toskano*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 1999/XXII, št. 1–2, str. 232–233.

Mlakar, Polona: *Arhivsko društvo Slovenije gre na jug*, Obvestila Arhiva Republike Slovenije 2001/XVII, št. 3, str. 36–40.

Šmid, Gašper: *Obisk slovenskih arhivskih delavcev na Madžarskem*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 1990/XIII, št. 1–2, str. 156.

Šmid, Gašper: *Poročilo o obisku Arhivskega društva Slovenije v Avstriji* (pravilno: Avstriji, op. M. M.), Obvestila Arhiva Republike Slovenije 1992/VIII, št. 3–4, str. 57–58.

Šmid, Gašper: *Poročilo o obisku Arhivskega društva Slovenije na Dunaju*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 1992/XV, št. 1–2, str. 97.

Šmid, Gašper: *Poročilo o obisku Arhivskega društva Slovenije na Madžarskem 24.–26. septembra 1990*, Obvestila Arhiva Republike Slovenije 1990/VI, št. 3, str. 12–13.

Šmid, Gašper: *Strokovna ekskurzija*, Obvestila Arhiva Republike Slovenije 1991/VII, št. 4, str. 43–44.

Tovšak, Slavica: *Slovenski arhivisti na Madžarskem*, Arhivi, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije 1989/XII, št. 1–2, str. 72.

Žižek, Aleksander: *Arhivisti gredo na Češko; Strokovna ekskurzija Arhivskega društva Slovenije*, Obvestila Arhiva Republike Slovenije 1997/XIII, št. 2, str. 16–18.

Žižek, Aleksander: *Klic daljnih svetov – potovanje Arhivskega društva Slovenije na Kitajsko od 26. marca do 2. aprila 2000*, tipkopis.

Zumer, V., Mateja Jeraj, Vladimir Kološa, M. Dobernik: *Poročilo o strokovni ekskurziji v Nemčijo od 10. 10. do 15. 10. 1988*, Obvestila Arhiva Socialistične republike Slovenije 1988/IV, št. 4, str. 17–19.

Članki in razprave

UDK 681.327.6:930.253

Prejeto: 28. 6. 2004

Vpliv svetlobe na obstojnost CD-R nosilcev

DRAGO KUNEJ

mag., višji strokovni sodelavec, Glasbenonarodopisni inštitut ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Zaradi prednosti, ki jih prinašajo digitalni sistemi, se vse več arhivov odloča za shranjevanje zvočnih informacij v digitalni obliki. Izkušnje v zvočnih arhivih in različna testiranja pa so pokazala, da so lahko digitalni nosilci in digitalno zapisani podatki na njih tudi zelo ranljivi in neobstojni. Zato je nujno, da se arhivi zavedajo težav, ki jih lahko prinese digitalna tehnologija ter se lotijo digitalizacije svojih zbirk premišljeno in previdno.

Predvsem CD-R plošče se vse pogosteje uporabljajo kot izbrani digitalni nosilci. Pravilno ravnanje z njimi in ustrezno hranjenje odločilno vpliva na njihovo življenjsko dobo. Opisani eksperiment občutljivosti CD-R plošč na sončno svetlobo je tudi pokazal, da so takšne plošče lahko zelo občutljive na neposredno sončno svetlobo. Zato je zelo pomembno, da z njimi skrbno ravnamo, jih ustrezno skladiščimo in redno testiramo. Le tako je mogoče zagotoviti ploščam dolgo življenjsko dobo, posneto vsebino pa pravočasno presneti na novi nosilec, ko je to potrebno.

KLJUČNE BESEDE: digitalizacija, CD, CD-R, zvočne zbirke, arhiviranje, arhivsko gradivo

ABSTRACT

INFLUENCE OF LIGHT ON THE DURABILITY OF CD-R STORAGE MEDIA

Due to the advantages of digital systems, more and more archives decide to store sound information in digital form. However, experience in sound archives and testing have shown that digital storage media and digitally written data on them can also be highly vulnerable and short-lived. Therefore it is urgent that the archives become aware of the problems of the digital technology and that they carry out the digitalisation of their collections with due thought and care.

CD-R's are increasingly used as the preferred digital storage media. Proper handling and safekeeping are of vital importance for their durability. The described experiment on the sensitivity of CD-R's to sunlight has also shown that such media can be highly sensitive to direct sunlight. Therefore it is very important that they be handled carefully, stored properly and tested regularly. Only thus can a long life span be ensured, and the recorded contents transferred to a new storage medium in due time, when necessary.

KEY WORDS: digitalisation, CD, CD-R, sound collections, archiving, archive material

Uvod

Zaradi prednosti, ki jih prinašajo digitalni sistemi, se vse več arhivov odloča za shranjevanje informacij v digitalni obliki. Predvsem CD-R plošče so vse pogostejše v uporabi kot nosilci digitalnih kopij analognih izvornikov, pa tudi za shranjevanje izvornih digitalnih informacij, kot so npr. digitalne fotografije, digitalni zapisi zvoka idr. Vendar arhivi večinoma še vedno premalo poznajo lastnosti CD-R plošč, njihovo občutljivost na klimatske razmere in staranje. Različne raziskave so namreč pokazale, da je življenjska doba CD-R zaradi neustreznega dela z njimi, neprimerne skladiščenja in različnih neugodnih klimatskih razmer lahko zelo kratka.¹

Tudi v zvočnih arhivih se pri zaščiti in obdelavi zvočnih zbirk že nekaj časa uveljavljajo digitalni sistemi. Do sedaj sta bila predvsem dva takšna sistema (R-DAT in CD-R) tržno dovolj dobro sprejeta in razširjena ter sta se zato vsaj delno uveljavila tudi v zvočnih arhivih.² Zaradi dostopnosti in poceni tehnologije ter nosilcev so bile za arhivske namene še posebej priljubljene CD-R plošče. Predvsem na podlagi izkušenj in tehničnih raziskav v zvočnih arhivih, kjer so se prvotno najbolj uveljavile laserske plošče, zapisane v formatu zvočnega zapisa (CD-DA), pa so pred leti prišla prva opozorila o občutljivosti in omejeni življenjski dobi takšnih plošč.

CD-R plošče, pa tudi vse druge digitalne nosilce, je potrebno redno testirati in že pred začetkom propadanja nosilca vsebino presneti na nov medij. Digitalno zapisano informacijo je namreč mogoče natančno testirati s posebno opremo in s tem dokaj zanesljivo ugotoviti, v kakšnem stanju je zapis. Če se kvaliteta zapisa približuje mejni vrednosti, pri kateri se začne propadanje, je potrebno nosilec presneti in s tem zaščititi vsebino. Kadar digitalnih nosilcev ne testiramo dovolj pogosto ali jih sploh ne testiramo, tvegamo, da bomo vso vsebino nenadoma in brez predhodnega opozorila izgubili.

Predvsem ustanove z manj obsežnimi zvočnimi zbirkami, še posebej pa t.i. raziskovalni avdiovizualni arhivi, se navadno premalo zavedajo ranljivosti in omejene obstojnosti CD-R plošč. Zaradi pomanjkanja strokovno usposobljenega osebja, neprimerne opreme in tehničnega znanja, prezaposlenosti in večnega pomanjkanja denarja se ne posvečajo dovolj ustreznemu skla-

diščenju in ravnanju z digitalnimi nosilci. Zato smo na Glasbenonarodopisnem inštitutu ZRC SAZU v Ljubljani izpeljali eksperiment, pri katerem smo želeli ugotoviti občutljivost CD-R nosilcev na sončno svetlobo. Iz strokovne literature je namreč znano, da lahko svetloba odločilno vpliva na življenjsko dobo CD-R plošč, kar pa se pri ravnanju s ploščami premalo upošteva. Pri našem eksperimentu smo želeli ugotoviti vpliv vsakdanjih, realnih razmer, ki so jim CD-R nosilci navadno izpostavljeni v raziskovalnih institucijah pri rednem delu z zvočnimi zbirkami.

Preden predstavimo potek eksperimenta in njegove rezultate, pogledimo nekaj osnovnih značilnosti plošč CD-R ter značilnosti digitalnega zapisa na njih, saj bomo tako lažje razumeli vpliv dejavnikov okolja na njihovo življenjsko dobo.

Osnovne značilnosti CD plošč

Oznaka CD prihaja iz angleščine (Compact Disc) in označuje posebno optično ploščo z digitalnim zapisom; leta 1980 sta jo predstavili podjetji Philips in Sony in jo leta 1982 standardizirali. Prvotni namen novega zvočnega nosilca je bil nadomestiti do tedaj zelo razširjene gramofonske LP plošče, ki so bile množično v uporabi za zvočne publikacije dotlej. Zvočni zapis na CD plošči je linearno kodiran s pomočjo pulznega vzorčenja (ang. Puls Code Modulation - PCM) s frekvenco vzorčenja 44,1 kHz in 16-bitno resolucijo. Zapis na plošči določa standard IEC 908, ki ga zaradi rdečih platnic, ki jih ima, velikokrat imenujemo kar Red Book standard. Ker je danes mogoče na CD zapisati podatke v različnih formatih, se je za CD plošče z zvočno vsebino uveljavil natančnejši izraz CD-DA, ki pomeni Compact Disk – Digital audio.

Gostota podatkov na CD plošči je velika, saj vsebuje plošča na kolobarju širine 3.3 cm več kot 20.000 spiralnih ovojev (ang. tracks) z zapisanimi podatki. Tako je npr. na kolobarju širne 75 µm (debelina človeškega lasu) okoli 45 spiralnih ovojev in na površini 1 kvadratnega milimetra okoli 1.200.000 bitov. Plošča, na kateri je zapisana ena ura glasbe v stereo obliki, vsebuje okoli 5.000.000.000 avdio bitov, hitrost branja bitov pa je okoli 1.400.000 na sekundo.

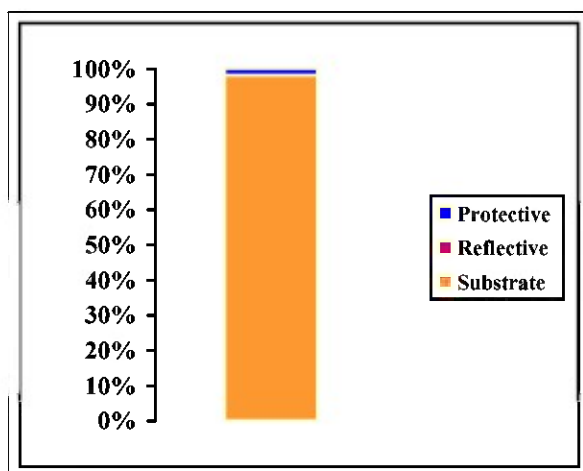
Vsebina se na CD ploščo se zapisuje že pri sami izdelavi plošče: podatki se zapišejo s pomočjo vdolbin (ang. pits), ki se vtisnejo v ravnino površine plošče (ang. land) in so spiralno razporejeni od notranjosti plošče navzven. Branje s CD plošče je mogoče s pomočjo laserskega žarka valovne dolžine 780 nm, ki se odbije od odbojne plasti plošče. Zaradi izbrane globine pita (1/4 valovne dolžine laserske svetlobe) povzroči odboj žarka destruktivno interferenco na meji vdolbine, saj je odboj žarka od ravnega dela plošče (land) v protifazi, odboj od vdolbine pa v fazi z vpadnim žarkom. Tako zaznamo dve stanji

¹ Primerjaj Auber, Michelele, Billeaud, Richard (ur). *Image and Sound Archiving and Access: The Challenges of the 3rd Millennium*. Proceedings of the Joint Technical Symposium Paris 2000. Paris: CNC.

² IASA-TC 03. *The Safeguarding of the Audio Heritage: Ethics, Principles and Preservation Strategy*. Version 2. Standards, Recommended Practices and Strategies. International Association of Sound and Audiovisual Archives Technical Committee. Budapest 2001.

pri odboju žarka: digitalno "1" na prehodu med vdolbino in ravnino ter digitalno "0" povsod drugod.

CD plošča je v osnovi sestavljena iz treh plasti: substrata (podlage), odbojne plasti in zaščitne plasti. Substrat je polikarbonat (stabilna polimerska plastika) debeline okoli 1200 μm in predstavlja skoraj celotno debelino CD. Odbojna plast je zelo tanka (0,02 μm), narejena navadno iz zlata, srebra, aluminija ali kakšne druge kovine, ki zagotavlja dober in konstanten odboj laserskega žarka. Za zaščito odbojne plasti je namenjena zaščitna plast debeline 10–20 μm . Zaradi razmeroma tanke zaščitne plasti je CD plošča precej občutljiva za mehanske poškodbe na vrhni strani.

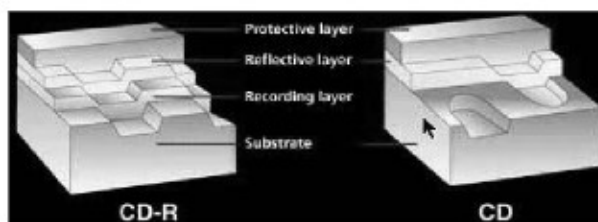

Slika 1: Debelina substrata, odbojne in zaščitne plasti v strukturi CD plošče. Odbojna plast je zelo tanka, zato je na sliki ni mogoče opaziti.

CD-R je drugačen medij kot CD

Tudi CD-R je angleška kratica za Compact Disc – Recordable, posebno izvedbo CD plošče, na katero sicer lahko zapišemo vsebino, vendar samo enkrat in je kasneje ne more več izbrisati; lahko pa jo mnogokrat beremo. Zato se za takšno ploščo uporablja tudi druga angleška kratica WORM (Write Once Read Many). Na tržišču se je CD-R pojavil v zgodnjih 90. letih in ga določa poseben standard; zaradi oranžnih platnic knjige, v kateri je objavljen, se največkrat imenuje kar Orange Book standard. CD-R je danes zelo priljubljen zaradi svoje razmeroma velike zmogljivosti pri shranjevanju (650–700 MB), zaradi zelo nizke cene medija, nizke cene snemalne opreme ter velike razširjenosti predvajalne opreme, saj lahko večina navadnih CD predvajalnikov predvaja tudi CD-R plošče. Ker zapisane vsebine ni mogoče več izbrisati, se zdi idealen medij za arhivske namene.

Čeprav je CD-R na zunaj skoraj popolnoma enak kot navaden CD, saj je enake oblike in dimenzij in ga lahko celo beremo na enak način in z enako opremo, pa gre pravzaprav za drug medij. V svoji sestavi vsebuje namreč dodatno plast, barvilo, ki omogoča zapis na CD-R in se zato imenuje zapisovalna plast (ang. recording layer ali dye). Ta plast odločilno vpliva na občutljivost, ranljivost in življenjsko dobo CD-R ter s tem določa bistveno razliko od navadne CD plošče.

Slika 2: Sestava CD-R in CD plošče.³

Zapis na CD-R se izvede z okoli deset krat močnejšim laserskim žarkom (4–8 mW) enake valovne dolžine kot pri branju (780 nm). Zapisovalna plast je občutljiva na svetlobo in se pri osvetlitvi z močnejšim laserskim žarkom segreje na 250–300 °C. Osvetljeno območje se spremeni in stali, to pa povzroči spremembo odbojnih karakteristik pri branju. Tako se to območje obnaša podobno kot vdolbina (ang. pit) pri CD plošči.

Zapisovalna plast (barvilo) je organska snov in je najbolj občutljiv in ranljiv del CD-R.⁴ Najpogosteje se kot barvila uporabljajo cianin, AZO in phthalocianin. Izdelovalci napovedujejo življenjsko dobo takšnih barvil, če so razmere pri hranjenju zelo dobre, več kot 100 let.⁵ Vendar pri izdelovanju plošč veliko spreminjajo in preizkušajo prav zapisovalne plasti, saj želijo povečati hitrost zapisovanja in znižati stroške za proizvodnjo CD-R. Pri tem pa stabilnost in življenjska doba CD-R postajata zmeraj manj pomembna.

Digitalni zapis na CD in CD-R ploščah

Digitalni zapis podatkov na CD in CD-R ploščah, ki ga določata standarda Red Book in Orange Book, je precej zapleten in kompleksen, saj ne gre samo za preprosto kodiranje zvočnih podatkov, ki so predstavljeni v binarni obliki z "0" in "1". Podatki so zbrani v blokkih, pri tem pa

³ "What is CD-R". <http://www.orangeforum.or.jp/disc.htm>. 6. 11. 2001.

⁴ Trock, Jacob. "Permanence of CD-R Media". V: Image and Sound Archiving and Access: The Challenges of the 3rd Millennium, (M. Aubert R. Billeaud, ur.). Proceedings of the Joint Technical Symposium Paris 2000. Paris: CNC. Str 105.

⁵ A guide to choosing and using digital audio recording media. 1998. London: HNB Communication Ltd.

en blok sestavlja 24 bytov. Bloki so nato sestavljeni v okvirje, tako da vsebuje en okvir 98 blokov. V bloku je 192 avdio bitov, vendar se zaradi dodatnih sinhronizacijskih, kodnih, paritetnih idr. bitov, ki so dodani avdio bitom, število bitov v bloku poveča kar na 588. Pri branju CD-R je vsako sekundo prebranih 75 okvirjev, to pomeni 7350 blokov na sekundo.⁶

Zaradi velike gostote zapisa na plošči in velike količine prebranih bitov vsako sekundo so napake pri branju podatkov zelo pogoste. Zato so v postopku zapisa in branja podatkov vključeni tudi posebni algoritmi, ki omogočajo odkrivanje in popravljanje napak. Odkrivanje in popravljanje napak poteka na več načinov in na različnih nivojih. Navadno opazujemo na prvem nivoju tri parametre (E11, E21, E31), ki povedo, koliko blokov s podatki je vsebovalo eno, dve ali tri napake, ki so bile odkrite in popravljene. Parametri drugega nivoja (E12, E22, E32) imajo podoben pomen, le da je na tem nivoju mogoče tri hkratne napake v bloku le zaznati, ne pa jih tudi popraviti. Zato predstavlja parameter E32 nepopravljive napake; teh pri branju ne sme biti, če želimo zagotoviti točno in nespremenjeno vsebino zapisa.

Algoritmi za odkrivanje in popravljanje napak lahko vsako sekundo uspešno odkrijejo in brez slišnih posledic popravijo le določeno število napak. Pri večjem številu napak ali pri napakah, ki so strnjene (ang. burst errors), algoritmi ne zmorejo več uspešno popravljati napak, zato se podatki pri branju izgubijo. Delno lahko izgubo podatkov nadomesti in zabriše postopek interpolacije; pri tej se na podlagi matematičnega ugibanja predvidevajo vrednosti manjkajočih podatkov. Vendar je potrebno poudariti, da interpolacija napak ne odpravlja, ampak jih z ugibanjem pravih vrednosti bolj ali manj uspešno zakriva, zato takšno branje s plošče ne predstavlja več prvotnega zapisa, temveč le bolj ali manj zadovoljiv približek.

Kakovost zapisa na ploščah lahko preprosto in dokaj dobro ocenimo s pomočjo parametra BLER (ang. block error rate); ta pove število blokov na sekundo, ki vsebujejo kakršno koli napako.⁷ Standard za CD in CD-R predvideva, da sistem za odpravljanje napak uspešno deluje, če je število blokov z napako manjše od 3%, to pa pri 7350 prebranih blokih vsako sekundo pomeni BLER, manjši od 220. Standard dopušča zaporedoma do 7 blokov z napako (ang. Burst error

length – BERL manjši od 7) in seveda nobene nepopravljive napake (E32 ima vrednost 0). Omenjene mejne vrednosti predstavljajo zgornje dovoljene vrednosti. Prekoračitev teh vrednosti pomeni, da je zvočni nosilec uničen in da lahko nastanejo težave pri predvajanju. Za nosilce, ki so v uporabi za arhivske namene, so priporočene celo precej nižje mejne vrednosti, kot smo jih navedli in jih predvideva standard proizvajalcev.

Opis eksperimenta

Z eksperimentom občutljivosti CD-R na sončno svetlobo smo želeli ugotoviti, kako na različne vrste CD-R vpliva izpostavljanje sončni svetlobi.⁸ Zato smo kupili CD-R plošče različnih vrst, kakovosti, različnih proizvajalcev in različnega cenovnega razreda. Plošče so imele različne vrste odbojnih plasti in barvil. Na vse smo posneli enako vsebino z isto profesionalno snemalno napravo in v avdio formatu (CD-DA).

Takoj po zapisu smo plošče označili na notranjem, neposnetem plastičnem delu, in jih testirali z opremo CD Errormonitor. CD Errormonitor je poseben računalniški program, ki prikazuje nekatere električne parametre napak pri branju CD plošč. Z računalniško kartico je priključen na CD predvajalnik, ki mora imeti SONY-jevo integrirano vezje za odkrivanje in popravljanje napak. S CD Errormonitorjem lahko ugotavljamo BLER (Block error rate), BERL (Burst error length), nepopravljive napake E32 in še nekatere druge parametre.

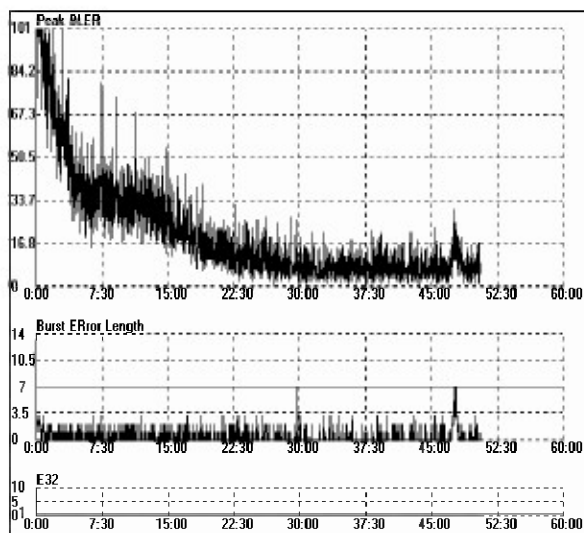
Vrste plošč smo zaradi preglednosti preprosto poimenovali z: A, B, C, D in E.

Plošče A so bile poceni večnamenske CD-R plošče, z barvilom cianin in srebrno odbojno plastjo. Zaradi slabše izdelave ali morda nezahtostne kompatibilnosti z našo zapisovalno napravo je že prva meritev opazovanih parametrov pokazala razmeroma visok nivo povprečne vrednosti BLER (okoli 30.0). Vendar so bile vse vrednosti trenutnega in povprečnega BLER-a znotraj mej, ki jih določa standard Red Book (pod vrednostjo 220). Prva meritev tudi ni pokazala nobenih napak E32, poleg tega ni bilo mogoče zaznati nobenih zvočnih nepravilnosti pri predvajanju plošč.

⁶ Kuhn, Kelin. "Audio Compact Disc". www.ee.washington.edu/conselec/CE/kuhn/cdaudio.htm. 17. 8. 2000.

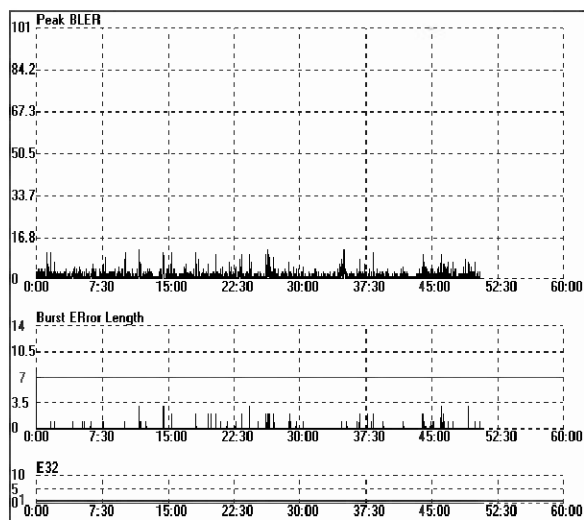
⁷ Trock, Jacob. "Permanence of CD-R Media". V: Image and Sound Archiving and Access: The Challenges of the 3rd Millennium, (M. Aubert R. Billeaud, ur.). Proceedings of the Joint Technical Symposium Paris 2000. Paris: CNC. Str 106.

⁸ Za podrobnejši opis eksperimenta glej: Kunej, Drago. "Instability and Vulnerability of CD-R Carriers to Sunlight". V: The proceedings of the AES 20th International Conference, 2001 October 5-7, Budapest: Archiving, restoration, and new methods of recording. New York: Audio Engineering Society 2001.

Slika 3: Rezultati prvega testiranja plošče A.

Plošče B so bile prav tako večnamenske plošče z barvilom cianin in srebrno odbojno plastjo, le da so bile priznanega proizvajalca in srednjega cenovnega razreda. Prva meritev ni pokazala nobenih posebnosti; povprečen BLER je bil okoli 1.0. Ocenimo lahko, da so plošče vrste B predstavljale povprečno kakovost v eksperimentu uporabljenih plošč.

Slika 4: Rezultati prvega testiranja plošče B.

Plošče C so bile edine posebej namenjene zvočnim posnetkom in zato tudi najdražje od vseh. Imele so barvilo phthalocianin in srebrno odbojno plast. Zaradi posebne zaščite naj bi bile zelo odporne na svetlobo, saj je proizvajalec zagotavljal berljivost podatkov tudi po 100 dneh neposrednega osvetljevanja s sončnimi žarki. Pri prvi meritvi je bil povprečen BLER okoli 1.8, vrednosti preostalih parametrov pa so bile podobne kot pri drugih vrstah plošč.

Plošče D so bile enake vrste in s podobnimi lastnostmi kot plošče A, vendar drugega proizvajalca. Uporabili smo jih pri ponovitvi eksperimenta, saj na tržišču ni bilo več dobiti plošč A. Prva meritev je pokazala povprečen BLER okoli 1.1; to je bilo precej bolje kot pri ploščah A.

Plošče E so imele barvilo phthalocianin in zlato odbojno plast, bile so višjega cenovnega razreda in namenjene različni uporabi. Pri prvi meritvi je bil povprečen BLER okoli 0.3, kar je bilo najnižje med testiranimi ploščami. Tudi vrednosti preostalih parametrov so bile med najboljšimi.

Vsako posamezno ploščo iste vrste smo nato shranili na drugem mestu in jo izpostavili različnim osvetljevanjem. Ker smo pri eksperimentu želeli zagotoviti razmere, kakršne so pri delu s CD-R ploščami, smo plošče razmestili na različna mesta v pisarni, nekaj pa smo jih shranili tudi na zadnjo okensko polico avtomobila.

Plošče smo nato testirali v rednih časovnih intervalih in opazovali spreminjanje merjenih parametrov. Zaradi velikega števila plošč pri našem eksperimentu smo pogosteje testirali tiste plošče, pri katerih smo opazili hitrejše spreminjanje merjenih parametrov. Po nekaj mesecih smo ugotovili, da so lahko CD-R plošče zelo občutljive na sončno svetlobo. Občutljivost je bila odvisna predvsem od trajanja in načina osvetljevanja ter kakovosti plošče.

Rezultati eksperimenta

Merjenje vrednosti BLER, BERL in E32 na ploščah, ki so bile uporabljene v našem eksperimentu, je jasno pokazalo, da z opazovanjem teh parametrov lahko ugotovimo kakovost zapisa na ploščah. Čeprav vrednost BLER vedno neposredno ne korelira z drugimi parametri,⁹ je parameter BLER vendarle razmeroma dober kazalec kakovosti digitalnega zapisa in stanja plošče in je zato priporočljiv za osnovno ugotavljanje stanja.¹⁰ Na osnovi naših meritev se je izkazalo, da sta se BLER in povprečen BLER najprej povečevala s časom osvetljevanja in propadanjem plošč, ko pa sta dosegla določeno mejo, pa so vrednosti kljub nadaljnjem propadanju plošč za-

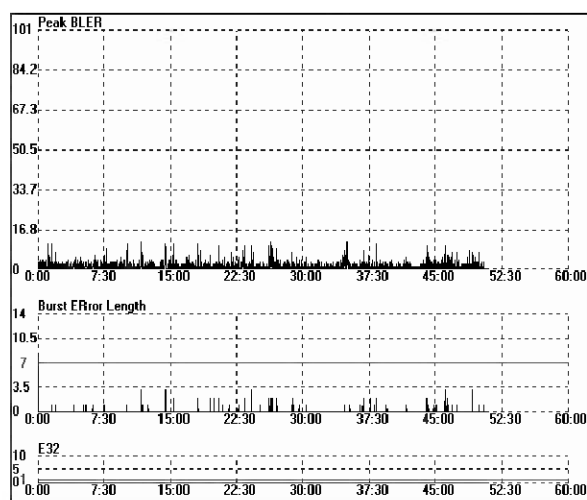
⁹ Fontaine, Jean-Marc. "Relevance of the Parameters Defining the Quality of CDs". V: *Technology and Our Audio-Visual Heritage: Technology's Role in Preserving the Memory of the World*, (George Boston, ur.). A Joint Technical Symposium in London 1995. London: Technical Co-ordinating Committee 1999.

¹⁰ Lemaire, Jacques, et al. "Microspectrophotometric Analyses of Changes in the Organic Materials Used in Optical Discs". V: *Technology and Our Audio-Visual Heritage: Technology's Role in Preserving the Memory of the World*, (George Boston, ur.). A Joint Technical Symposium in London 1995. London: Technical Co-ordinating Committee 1999.

čele padati. Zato so bili drugi parametri, npr. BERL in E32, boljši kazalci stanja pri bolj "poškodovanih" ploščah.

CD-R, shranjeni v zvočnem arhivu

Takoj po prvi meritvi smo eno od plošč vsake vrste v njeni zaprti škatlici shranili v zvočni arhiv. Arhiv je brez dnevne svetlobe in ima kontrolirane klimatske razmere ($20^{\circ}\text{C} \pm 1^{\circ}\text{C}$ in $50\% \text{RH} \pm 5\% \text{RH}$). Ta plošča je služila kot referenčni vzorec v našem eksperimentu. Po treh letih opazovanja in merjenja izbranih parametrov lahko ugotovimo, da so ostale vrednosti merjenih parametrov skorajda popolnoma enake kot pri prvem testiranju. Kot primer navajamo meritev plošče B, shranjene v arhivu tri leta.

Slika 5: Rezultati testiranja plošče B po treh letih skladiščenja v arhivu.

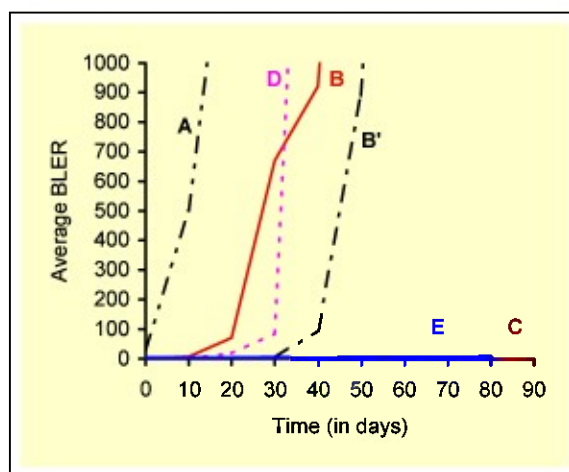
CD-R, izpostavljeni neposredni sončni svetlobi s posneto stranjo

Plošče smo namestili v njihove škatlice tako, da smo obrnili posneto (spodnjo) stran plošče navzgor in pustili škatlico odprto. Škatlice s ploščami smo nato položili na mizo poleg okna, tako da so bile nekaj časa na neposredni sončni svetlobi. Ker je bilo okno obrnjeno proti vzhodu, v bližini okna pa so tudi druge stavbe, so bile lahko plošče osvetljene le dopoldne. Najdlje so bile plošče izpostavljene neposrednim sončnim žarkom v juniju in juliju (do tri ure dnevno); v maju in avgustu okoli dve uri in pol, v septembru in oktobru manj kot dve uri, v drugih mesecih manj kot uro ali pa sploh niso bile v dosegu sončnih žarkov. Seveda je bilo sončno osvetljevanje odvisno izključno od vremenskih razmer, tako da v dneh brez sonca tudi plošče niso bile izpostavljene sončnim žarkom. Okna so bila večinoma zaprta, razen ko smo pisarno zračili. Plošče so bile izpostavljene tudi vsakodnevnim

delovnim in klimatskim razmeram v pisarni.

Tako izpostavljene plošče so pokazale veliko občutljivost na sončne žarke. Pri ploščah A se je vrednost povprečnega BLER že po 20 dneh izpostavljanja povečala z začetnih 17 na 1644, vrednost parametra E32 pa s 139 na 6.800.000. Takšno ploščo je bilo zelo težko predvajati, posneta glasba pa je bila skoraj nerazpoznavna. Pet dni kasneje je bila plošča popolnoma uničena in neberljiva; CD predvajalnik plošče ni več zaznal in je javil sporočilo "No Disc".

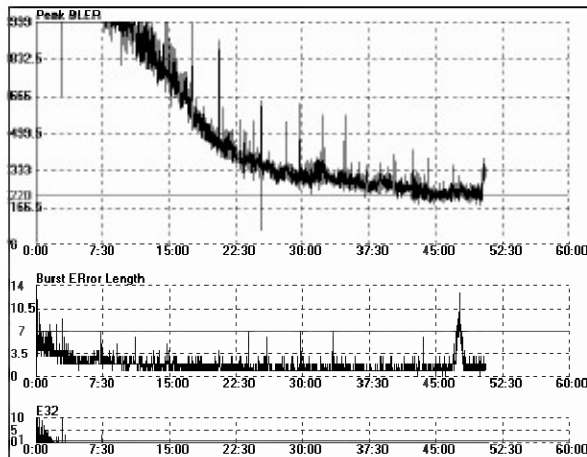
Podobni rezultati so bili tudi pri plošči D, vendar so se spremembe parametrov pokazale nekoliko počasneje. Po 30 dneh izpostavljanja je vrednost BLER preseгла mejo 220, šest dni kasneje pa je bilo že zaznati jasne zvočne motnje pri predvajanju. Po 50 dneh izpostavljanja je bila plošča popolnoma uničena in neberljiva.

Slika 6: Povečanje povprečne vrednosti BLER plošč A, B, C, D in E po osvetljevanju posnete strani plošče.¹¹

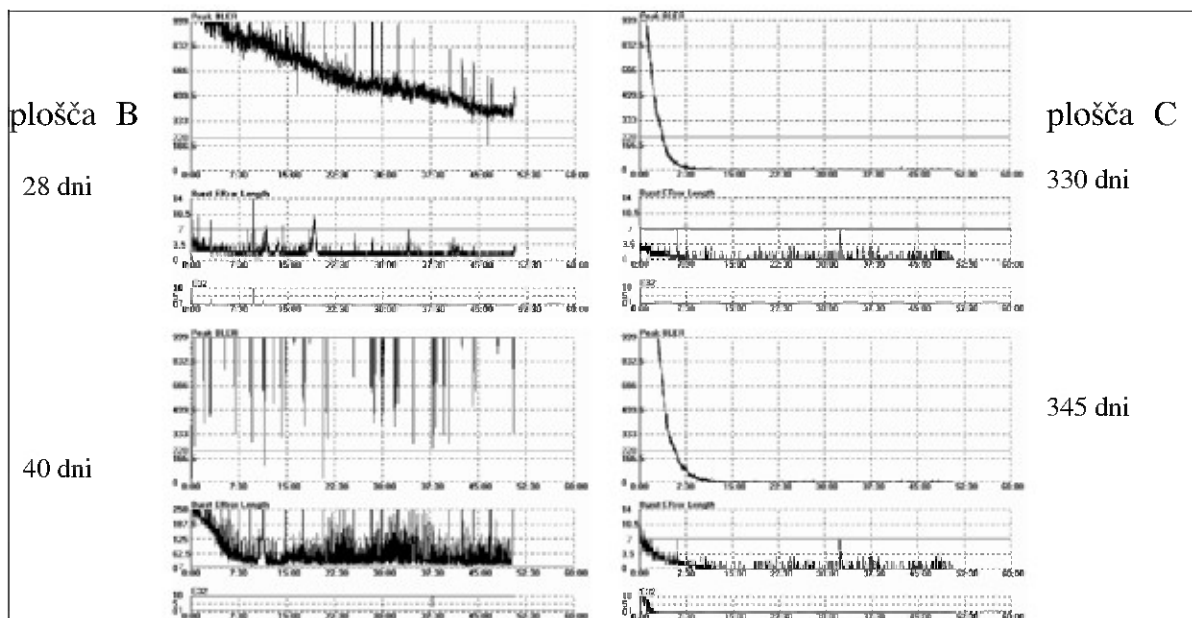
Tudi pri ploščah vrste B je parameter BLER že po 25 dneh takšnega izpostavljanja presegal dovoljeno vrednost 220 in tri dni kasneje (po 28 dneh izpostavljanja) so se pojavile prve napake. Vrednosti merjenih parametrov so se zelo hitro večale. Po 40. dnevu izpostavljanja so se pojavile prve slišne napake pri predvajanju plošče; v nekaj nadaljnjih dneh so postale bolj očitne in moteče; kmalu je bila plošča popolnoma uničena. Podobni rezultati pri ploščah B so se pokazali tudi pri ponovitvi eksperimenta naslednje leto: vrednost BLER je preseгла 220 po okoli 40 dneh izpostavljanja, prve očitne zvočne napake pa so se pojavile po 55. dnevu izpostavljanja.

¹¹ Kunej, Drago. "Instability and Vulnerability of CD-R Carriers to Sunlight". V: The proceedings of the AES 20th International Conference, 2001 October 5-7, Budapest: Archiving, restoration, and new methods of recording. New York: Audio Engineering Society 2001. Str. 22.

Slika 7: Rezultati testiranja plošče B po 28 dneh osvetljevanja posnete strani.

Najmanj je takšno izpostavljanje vplivalo na plošče C. V času, ko so bile druge vrste plošč že popolnoma uničene, so vrednosti merjenih parametrov na tej vrsti plošč ostale skoraj nespremenjene. Šele po okoli letu dni izpostavljanja se je BLER začel povečevati; najbolj očitno in najmočnejše na začetku posnetka, ob središčni odprtini plošče – tam, kjer so se tudi pri drugih ploščah navadno spremembe najprej pojavile.

Slika 8: Rezultati testiranja plošč B in C z osvetljevanjem posnete strani.

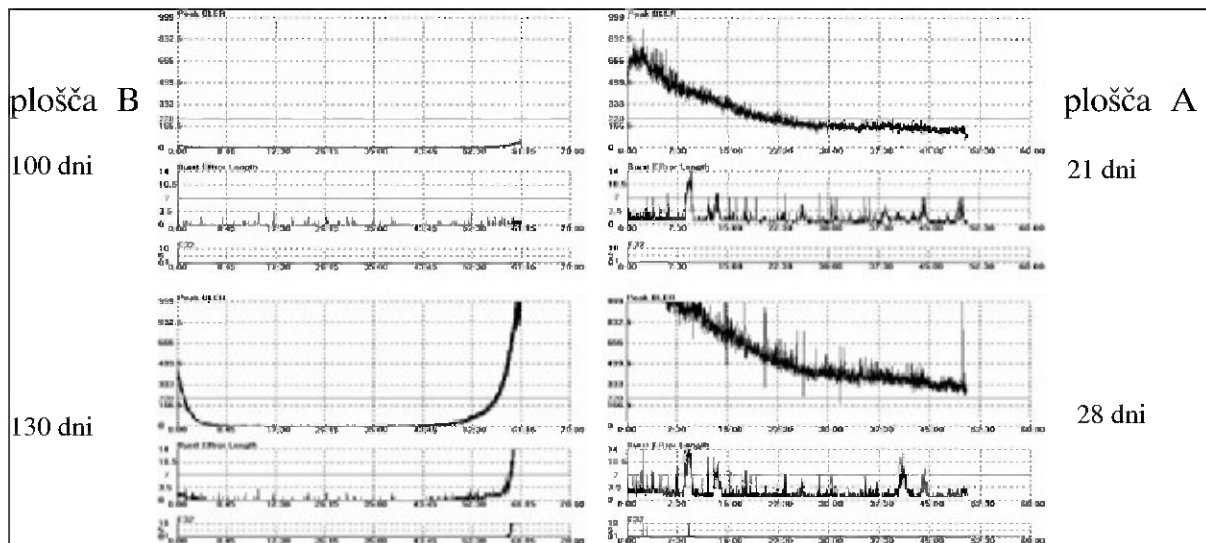
Tudi pri ploščah E je povečanje merjenih parametrov potekalo razmeroma počasi. Po 70 dneh izpostavljanja se je povprečni BLER z 0,3 povečal na 3,3, drugi parametri pa so ostali še nespremenjeni.

CD-R, izpostavljeni neposredni sončni svetlobi z neposneto stranjo

Plošče smo pripravili in izpostavili na enak način kot plošče, pri katerih smo izpostavili posneto stran, le da smo jih namestili v škatlice tako, da je bila osvetljena le neposneti (zgornja) stran. Tako izpostavljene plošče so bile manj občutljive na sončne žarke, saj so merjeni parametri naraščali počasneje in manj očitno kot pri osvetljevanju posnete strani plošče. Vendar je

ščasoma tudi takšno osvetljevanje povzročilo uničenje CD-R. Tako smo lahko opazili, da po 70 dneh izpostavljanja pri ploščah B, ki so v našem eksperimentu predstavljale CD-R plošče povprečne kakovosti, še ni bilo zaznati povečanja merjenih parametrov, po 100 dneh je bilo povečanje BLER-ja že opazno, po 130 dneh pa so bile spremembe vseh parametrov očitne in so že presegle dovoljene vrednosti. Tudi pri ploščah D je povečanje parametra BLER podobno kot povečanje pri ploščah B, le da so se spremembe pokazale še prej in bolj očitno. Ponovno pa so bile najbolj občutljive na tovrstno osvetljevanje plošče A, saj je BLER že po 25 dneh izpostavljanja presegel mejno vrednost 220, po 30 dneh pa so se pojavile tudi prve napake E32.

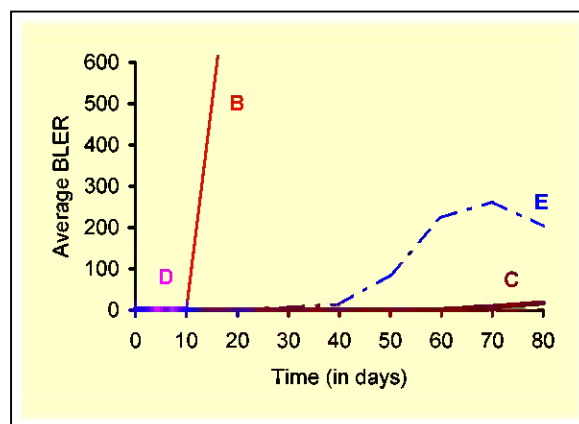
Slika 9: Rezultati testiranja plošč B in A z osvetljevanjem neposnete strani plošč.

CD-R, izpostavljeni neposredni sončni svetlobi v avtomobilu

Nekatere CD-R plošče smo izpostavili ekstremnejšemu osvetljevanju. Pripravili smo jih enako kot vse druge in jih položili v njihove plastične škatlice tako, da je bila izpostavljena posneta stran plošče, odstranili papirnate ovitke in škatlico zaprli. Plošče smo nato položili na okensko polico za zadnjim steklom avtomobila, ki je bil večino časa parkiran v smeri vzhod-zahod in delno v senci. Zato so bile plošče izpostavljene sončnim žarkom največ pol dneva. Sončni žarki so vedno osvetljevali plošče le skozi stekla avtomobila in prozorno plastično škatlico. Ker so bile plošče izpostavljene višjim temperaturam, so se večkrat močneje segrele, to dokazujejo tudi manjše deformacije plastičnih škatlic.

Tako izpostavljene plošče so pokazale največjo občutljivost na sončne žarke, saj so se merjeni parametri najhitreje in najbolj očitno spreminjali. Rezultati so podobni kot rezultati po izpostavljanju posnete strani plošč v pisarni, le da je bilo spreminjanje merjenih parametrov hitrejše in bolj očitno. Tako npr. pri ploščah vrste B merjeni parametri po 11 dneh izpostavljanja še niso pokazali očitnih sprememb, vendar le 15 dni kasneje, torej po 26 dneh izpostavljanja, so bile te plošče CD-R že popolnoma uničene in neberljive. Podobno so se obnašale tudi plošče D, saj po 7 dneh izpostavljanja še ni bilo sprememb merjenih parametrov, 10 dni kasneje (po 17 dneh izpostavljanja) pa so bile že popolnoma uničene in neberljive. Rezultati plošč C in E so bili boljši, saj npr. pri plošči C po 60 dneh izpostavljanja še ni bilo nobenih sprememb merjenih parametrov,

20 dni kasneje (po 80 dneh izpostavljanja) pa se je povprečni BLER povečal z 0,9 na 16,8. Pri ploščah E so bile spremembe BLER bolj opazne in hitrejše, po 80 dneh izpostavljanja se je nekoliko povečal tudi BERL, povečanja E32 pa še ni bilo mogoče zaznati.

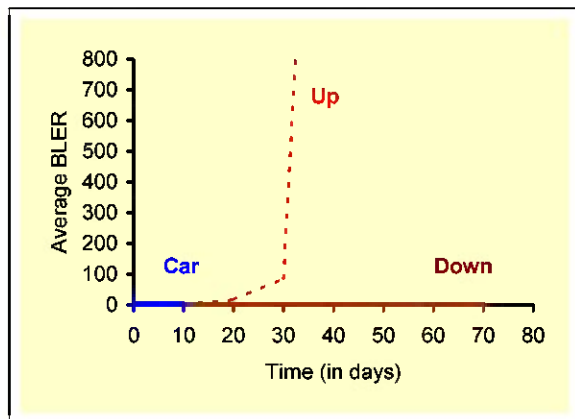
Slika 10: Povečanje povprečne vrednosti BLER pri ploščah B, C, D in E pri osvetljevanju posnete strani plošče v avtomobilu.¹²

Sklep

Opisani eksperiment, s katerim smo preučevali občutljivost CD-R plošč na sončno svetlobo, je pokazal, da so CD-R plošče lahko zelo ob-

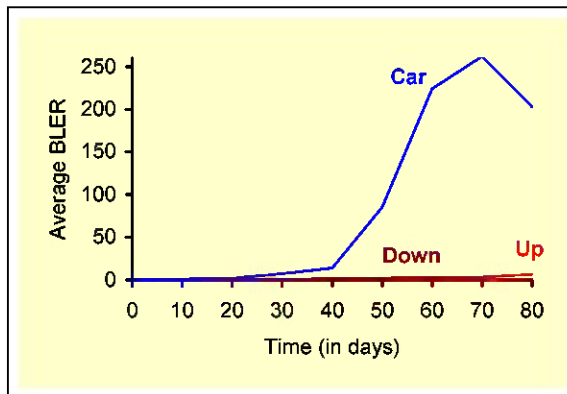
¹² Kunej, Drago. "Instability and Vulnerability of CD-R Carriers to Sunlight". V: The proceedings of the AES 20th International Conference, 2001 October 5-7, Budapest: Archiving, restoration, and new methods of recording. New York: Audio Engineering Society 2001. Str. 24.

čutljive na sončne žarke. Do podobnih rezultatov so prišle tudi druge institucije,¹³ ki so izvedle laboratorijsko testiranje občutljivosti CD-R nosilcev na svetlobo. Na osnovi različnih eksperimentov občutljivosti CD-R plošč na sončno svetlobo lahko tako povzamemo nekatere ugotovitve. Najprej, da so bile vse vrste plošč občutljive na vpliv sončnih žarkov, čeprav sta hitrost propadanja in obsežnost poškodb zelo odvisni od vrste CD-R nosilca. Hitrost spreminjanja merjenih parametrov je bila zelo odvisna tudi od tega, ali je izpostavljena posneta ali neposneta stran plošče. Zanimiva je ugotovitev, da povečanje parametra BLER in drugih kazalcev propadanja plošč ni potekalo enakomerno; v začetku izpostavljanja so ostali parametri navadno skoraj nespremenjeni, ko pa so se po določenem obdobju začeli povečevati, so se spreminjali zelo hitro in močno. Prve, pa tudi najmočnejše deformacije zapisa so se navadno pojavile ob robovih plošče; na začetku zapisa blizu središčne odprtine plošče in na zunanjem robu plošče. Zelo pomembna pa je tudi naša izkušnja, da se pri nobeni plošči, shranjeni v arhivu, po treh letih skladiščenja niso pojavile očitne spremembe merjenih parametrov.

Slika 11: Spremembe povprečne vrednosti BLER na ploščah D pri različnem izpostavljanju neposredni sončni svetlobi.¹⁴

Pravilno ravnanje s CD-R nosilci in ustrezno hranjenje odločilno vplivata na njihovo življenjsko dobo. To velja za vse vrste CD-R. Čeprav je tehnologija izdelave digitalnih plošč dosegla že zelo visoko raven in nekateri proizvajalci zagotavljajo dobro odpornost svojih plošč na sončne

Slika 12: Spremembe povprečne vrednosti BLER na ploščah E pri različnem izpostavljanju neposredni sončni svetlobi.¹⁵

žarke, so razlike med različnimi CD-R še zelo očitne.¹⁶ Težave povečuje tudi dejstvo, da CD-R nosilci v osnovi niso namenjeni profesionalni rabi, zato je na tržišču težko dobiti plošče zanesljive kakovosti. Naš eksperiment je pokazal, da je neposredno sončno osvetljevanje zelo škodljivo, še posebej, če je izpostavljena posneta stran plošč; nekatere vrste plošč so bile že po nekaj dneh popolnoma uničene. Čeprav je kakšna vrsta plošč morda bolj odporna proti svetlobi, pa vzbuja skrb, da poškodbe napredujejo zelo hitro, ko se propadanje začne. Zato je zelo pomembno, da s CD-R ploščami skrbno ravnamo, jih ustrezno skladiščimo in redno testiramo. Le tako je mogoče zagotoviti ploščam dolgo življenjsko dobo, posneto gradivo pa pravočasno presneti na nov nosilec, ko je to potrebno.

Opisani eksperiment, pa tudi številni drugi, pri katerih so preizkušali digitalne nosilce in formate, so pokazali, da so lahko digitalni nosilci in digitalno zapisani podatki na njih tudi zelo ranljivi in neobstojni. Zato se morajo arhivi zavedati težav, ki jih lahko prinese digitalna tehnologija, in se lotiti digitalizacije svojih zbirk premišljeno in oprezno. Digitalizacija gradiva je vsekakor prava pot do dolgoročnega ohranjanja in zaščite gradiva, vendar digitalizirano gradivo samo po sebi še ni zavarovano samo zato, ker je v digitalni obliki. Celo nasprotno! Neustrezna in slabo izpeljana digitalizacija lahko gradivu prej škoduje kakor koristi, nikakor pa ga dolgoročno ne zaščiti in ohrani. Številne dobre lastnosti digitalnih sistemov dajejo prednost digitaliziranju arhivskih zbirk, vendar tudi digitalni sistemi niso brez napak in slabosti, zato jih moramo dobro poznati, se z njimi znati spopasti ali se jim, če je to mogoče, izogniti, saj lahko le tako dolgoročno ohranimo v digitalni obliki zapisano gradivo.

¹³ Primerjaj npr. Fontaine, Jean-Marc. "Photovieillesissement des diques CD-R, Essais preliminaires". Tipkopis referata, predstavljenega na IASA konferenci v Parizu 1998.

¹⁴ Kunej, Drago. "Instability and Vulnerability of CD-R Carriers to Sunlight". V: The proceedings of the AES 20th International Conference, 2001 October 5-7, Budapest: Archiving, restoration, and new methods of recording. New York: Audio Engineering Society 2001. Str. 25.

¹⁵ N.d., str. 25.

¹⁶ Stapley, Patrick. "CD-R media". Pro Sound News Europe 2000, 15, 4. Str. 79-84.

PREPIS JE TOČEN

Ljubljana, dne: 15-05-2003

Vodja pisarne:

k u l t u r a

republika slovenija
ministrstvo za kulturo
 cankanjeva cesta 5
 1000 ljubljana
 t: 01 478 5900
 f: 01 478 5901
 e: gp.mk@gov.si
 www.gov.si/mk

Številka: 026-2/2003/7
 Datum: 06.05.2003

Na podlagi 56. člena Zakona o uresničevanju javnega interesa na področju kulture (Uradni list RS, št. 75/94) in 5. člena Pravilnika o društvih, ki delujejo v javnem interesu na področju kulture (Uradni list RS, št. 64/99, 65/02-odl.US RS) v zvezi s 142. členom Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Uradni list RS, št. 96/02) izdaja ministrica za kulturo naslednjo

odločbo o podelitvi statusa društva v javnem interesu

ARHIVSKEMU DRUŠTVU SLOVENIJE, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, se podeli status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture.

Društvo mora v skladu s 6. členom Pravilnika o društvih, ki delujejo v javnem interesu na področju kulture obveščati Ministrstvo za kulturo o vseh spremembah temeljnih aktov in najkasneje do konca februarja vsakega leta predložiti poročilo o izpolnjevanju programa in uporabi sredstev za preteklo leto.

Društvo se s 1.6.2003 vpiše v register društev, ki delujejo v javnem interesu na področju kulture.

Obrazložitev:

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE, Zvezdarska 1, Ljubljana, je predlagalo Ministrstvu za kulturo, da mu podeli status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture.

V skladu s 56. členom Zakona o uresničevanju javnega interesa na področju kulture v zvezi s 142. členom Zakona o uresničevanju javnega interesa za kulturo je Svet za kulturo pri Vladi Republike Slovenije podal 4.4.2003 pritrdilno predhodno mnenje za pridobitev statusa društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture, Mesna občina Ljubljana pa je 20.2.2003 poslala pozitivno predhodno mnenje za pridobitev statusa društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture.

Iz priložene dokumentacije je bilo ugotovljeno, da društvo izpolnjuje predpisane kriterije in pogoje v skladu s citiranim zakonom in z 2., 3. in 4. členom citiranega pravilnika za pridobitev statusa društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture, zato je ministrica odločila, kot je razvidno iz izreka te odločbe.

Društvo je dolžno obveščati Ministrstvo za kulturo o vseh spremembah v skladu s 3., 4., 6., in 7. členom citiranega pravilnika, v nasprotnem primeru mu preneha status društva v javnem interesu na področju kulture.

Skromno priznanje za velike dosežke – status društva, ki deluje v javnem interesu na področju kulture. Arhiv ADS.

UDK 7.033:091
Prejeto: 12. 7. 2004

Dekoratívne obreze na srednjeveških kodeksih: pričevalnost likovnih del*

NATAŠA GOLOB

dr., redna prof., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino,
Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Nekateri srednjeveški rokopisi imajo še vedno okrašene obreze: enobarvne, okrašene z vzorci, pozlačene ali cizelirane. Vendar se je kodeksov z izvirnimi, estetsko poudarjenimi obrezami ohranilo izjemno malo. Zaradi prevezav in poznejših obrezovanj so zvečine izgubili ta del svojega prvotnega okrasa, ki je sodil med opravila, ko je bil knjižni blok že zvezan, ne pa še pritrjen med platnici. Slikarski spomeniki iz časa med letoma 800 in 1530 nam sporočajo številne informacije o načinu krašenja, menjavah barv, skladnosti z drugimi modnimi tokovi, pa tudi o pojmovanju estetsko zaokrožene strani in celotnega kodeksa. Članek temelji na popisu približno sto slikarskih spomenikov, na katerih so upodobljene knjige z okrašenimi obrezami. Te upodobitve posredujejo vzorce, ki so značilni za določena obdobja. Najstarejši spomeniki kažejo obreze z vzorci (irsko-merovinskega) prepleta, v času karolinške obnove so bile pomembne obreze z vzorci gem, v otonski renesansi se je izrazila naklonjenost bisernim vzorcem, spomeniki tabelnega slikarstva v 14. stoletju v Italiji so predstavili veliko vzorcev, ki spominjajo na tekstilne raporte in kufske pismenke, v severni Evropi, zlasti na Nizozemskem, pa se je srednji vek iztekel v znamenju pozlačenih obrez z geometričnimi punciranimi vzorci. Posebej zanimivi so spomeniki s poudarjeno krščansko ikonografijo, spomenikov, ki bi kazali poslikane obreze, pa trenutno ne poznam.

KLJUČNE BESEDE: knjižne obreze, srednjeveški rokopisi, vzorci, slikarski spomeniki

ABSTRACT

DECORATIVE EDGES IN MIDDLE AGE CODES: MESSAGE CONVEYED IN THE WORKS OF ART

Some of the medieval manuscripts still display decorative edges, single-coloured, decorated with patterns, gilded or engraved. Unfortunately, very few codes with original, aesthetically decorated edges were preserved. Due to re-bindings, and later edge cuttings, they were mostly robbed of the initial decoration, which was made after the book had been bound, though not yet encased in hard covers. Pictorial monuments dating back to 800–1530 period provide us with much information on the method of decorating, changes of colour and conformity with fashion trends, as well as about the concept of the aesthetically perfect page and the code as a whole. This paper is based on a list of approximately one hundred pictorial monuments, where the books are depicted with decorative edges. These pictures show patterns pertaining to certain periods. The oldest monuments demonstrate edges with Irish and Merovingian patterns, while the most important edges of the Carolingian restoration period boast gem patterns. In the Ottoman Renaissance, for instance, there is a clear affection to pearl-like patterns. Meanwhile, the table paintings monuments dating back to the 14th century Italy exhibit a variety of patterns resembling textile tessellations. In the Northern Europe, Holland in particular, the end of the Middle Ages was marked by gilded edges with branded geometrical patterns. Particularly interesting are the monuments with emphasised Christian iconography yet, so far, the author of this paper has no knowledge of the monuments depicting painted edges.

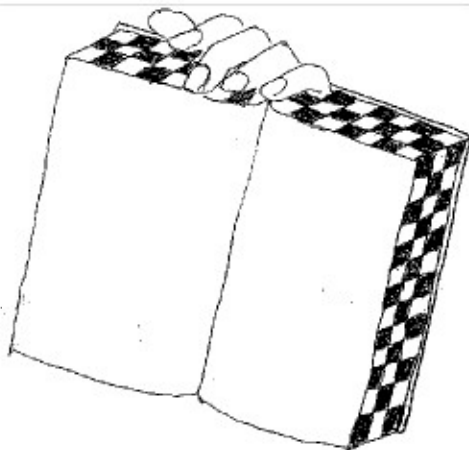
KEY WORDS: book edges, medieval manuscripts, patterns, pictorial monuments

* Pričujoči sestavek je različica prispevka, predstavljenega na mednarodnem simpoziju "La Reliure Médiévale", ki ga je maja 2003 pripravil Institut de recherche et d'histoire des textes v Parizu. Precej gradiva za ta sestavek sem zbrala v jeseni 2003 med dvomesečnim študijskim bivanjem v Münchnu (s stipendijo Deutscher Akademischer Austauschdienst – DAAD). Hvaležna sem kolegici dr. Elisabeth Klemm, ki mi je omogočila pridobitev stipendije in me opozorila na dva zgodnjegotska rokopisa z okrašenimi obrezami (clm. 2640 in 2641); neprecenljivo je bilo tudi razumevanje kolegov iz rokopisne zbirke Bavarske državne biblioteke, zlasti dr. Brigitte Gullath, ter kolegic na tamkajšnjem Institut für Buchrestaurierung.

Izhodišča

Skoraj vsakdo, ki je stopil med starejše knjige, bi lahko naletel na okrašene knjižne obreze, s pozlato in ornamenti, z marmoracijo in reliefnimi vzorci, z enobarvnimi polji in pisanimi obrizgi. Med pripravami na razstavo "Biblije na Slovenskem"¹ v letih 1995/1996 sem imela v rokah več tiskanih Biblij, ki so jih krasile lepe obreze; praviloma je šlo za luksuzne izdaje in prvi lastniki so sodili v kroge naše gosposke. Takrat ni bilo časa, da bi se z njimi posebej ukvarjala; bolj kot baročne bi me zanimala srednjeveške, a okrašene obreze iz našega rokopisnega gradiva pred sredo 16. stoletja nisem poznala. Izjema je bilo nekaj preprostih, prostoročnih posegov, ki me kot estetski izdelek niso vznemirili, saj je šlo za valovnico in nekaj živobarvnih pik. Na obrezah sem ponavadi našla oznake naslovov, avtorjev ali signatur, ki so sicer hvalevredna dokumentarna sporočila praviloma častitljive starosti več sto let. Približno leto pozneje je revija *The Burlington Magazine* objavila reprodukcijo tabelne slike, na kateri Kristus drži v rokah odprto knjigo z obrezo v vzorcu belo-zlate šahovnice. Delo je naslikal Nicolò di Pietro, beneški slikar iz zgodnjega 15. stoletja (sl. 7).² Kar hitro sem našla več lepih obrez na slikah iz 14. in 15. stoletja, sčasoma pa sem lahko premaknila letnico z upodobljenimi dekorativnimi obrezami vse do časa okoli 800.

Slika 7. Belo-zlata šahovnica na obrezi knjige v Kristusovih rokah; Nicolò di Pietro: *Blagoslavljajoči Kristus, zgodnje 15. stoletje, trenutno hranišče ni znano.*

Okraševanje obrez (poslikavanje, zlatenje, reliefno cizeliranje itd.) sodi med knjigoveška dela, ki jih je treba postoriti takrat, ko je knjižni blok zvezan, vendar pred pritrditvijo v platnice. Knjige

o knjigoveški umetnosti, ki so izšle v zadnjih stoletjih in celo desetletjih, dovolj natančno popisujejo postopke, ukane, odločitve, probleme, napake, pa tudi barve, lepila, orodja itd.: stari mojstri so veliko vedeli. Večina novejših publikacij pa to delovno fazo preprosto preskoči. Resnici na ljubo je treba reči, da se nobena meni znana knjiga o knjigoveški umetnosti ni ustavila ob vprašanju, kdaj so se okrašene obreze pojavile. Zgodovinski pregledi so se bolj ukvarjali z vzorci na platnicah, pokazali so le kakšne bahato okrašene renesančne ali poznejše obreze.³ Tudi grafične upodobitve knjigovezove delavnice, kakršnih od poznega 15. stoletja dalje ni malo, niso nakazale, kdo in kako bi se ukvarjal z dekorativnimi obrezami (npr. grafični listi Josta Ammana, Abrahama von Werdta, Christoha Weigla, Johanna Samuela Halleja itd.). Dobila sem vtis, da je to bila tako obrobna naloga, da se grafični mojstri ob svojem obisku pri knjigovezu z njo niso srečali.

Skoraj hkrati sta izšla dva članka: Mirjam M. Foot je opisala okrašene obreze, ki jih je evidentirala na srednjeveških rokopisih iz nekaterih angleških zbirk.⁴ To je nadvse pomembna informacija o ohranjenih srednjeveških obrezah, saj je rokopisov z izvirnimi, poslikanimi in nepoškodovanimi obrezami res malo. Samo želimo si lahko, da bi v prihodnosti dobili še več podatkov o obrezah z nepoškodovanimi okrasom. Verjetno je takih rokopisov iz predgotike malo; evidenc z velikim številom spomenikov in dekorativnih načinov pa najbrž ne smemo pričakovati – in torej tudi ne dokončnih odgovorov. Najstarejši spomenik z ohranjeno dekorativno obrezo, kar jih je opisala, je rokopis iz 10. stoletja in pregled ohranjenih dekorativnih obrez nam sporoča, da je bilo v srednjem veku – pri kakovostnih stvaritvah – samoumevno, da je kodeks v celoti okrašen, in to od zunaj in znotraj. Med temeljna dela o okrašenih obrezah sodi članek Jonathana Gilberta,⁵ a govori o renesančnih in

³ Friedrich Stobäus: *Rezept-Archiv oder 800 entschleierte Geheimnisse etc.*, Dinkelsbühl 1845. Fritz Wiese: *Der Bucheinband. Eine Arbeitskunde mit Werkzeichnungen*, Stuttgart 1953. Alfred Furler: *Der Buchbinder: Ein Beruf im Wandel der Zeit*, Stuttgart 1989. Gl. tudi: Paul Needham: *Twelve Centuries of Bookbindings. 400–1600*, New York – London 1979. Hellmuth Helwig: *Handbuch der Einbandkunde. I. Die Entwicklung der Einbanddekoration, ihre Bestimmung, Bewertung und Literatur. Konservieren und Katalogisieren*, München 1953. Dorothy Miner: *The History of Bookbinding 525 – 1950 A.D. An Exhibition held at the Baltimore Museum of Art*, Baltimore 1957. Ferdinand Geldner: *Bucheinbände aus elf Jahrhunderten*, München 1958. Otto Mazal: *Europäische Einbandkunst*, Graz 1990, etc.

⁴ Mirjam M. Foot: *Medieval Painted Book Edges*, v: John L. Sharpe: Roger Powell. *The complete Binder*, Turnhout 1996, pp. 260–267. Gl. tudi: Mirjam M. Foot: *Pictorial Bookbindings*, London 1986.

⁵ Jonathan Gilbert: *Fore-edge Painting*, v: *The New Bookbinder*, Vol. 17/1997, pp. 10–16.

¹ Gorazd Kocijančič, Nataša Golob, Marijan Smolik: *Biblije na Slovenskem / Bibles in Slovenia*, Ljubljana 1996, p. 138.

² *The Burlington Magazine*, 9/1997. Reprodukcijska na hrbtni platnici revije je vabila na dražbo umetniških del.

poznejših poslikavah na obrezah: gre za študijo, posvečeno značilno angleškimi izdelkom od srede 17. stoletja dalje, s krajinami, portreti, heraldičnimi alegorijami itd., ki jih zaradi koncepta anamorfoz pogosto niti ne opazimo. Jan Szirmai⁶ je v svojo zadnjo knjigo "Arheologija srednjeveškega knjigoveštva" – "The Archeology of Medieval Bookbinding" vključil tudi nekaj stavkov z dragocenimi informacijami o nekaterih še premalo znanih, a lepih obrezah.

Zastavila sem si nekaj vprašanj:

1. Kdaj je okraševanje knjižnih obrez postalo sestavni del knjigovezovega dela?
2. Kakšne okrase, kakšne vzorce so uporabili?
3. Ali nam ohranjeni spomeniki likovne umetnosti posredujejo kakšne informacije o resničnem videzu resničnih knjig in kako zanesljivi so lahko ti podatki? Kdaj so postali slikarji dovolj pozorni na obreze, da so jih navsezadnje prenesli iz svoje resničnosti v upodobitve?
4. Ali so bile dekorativne obreze pridržane samo za določene tipe knjige?
5. Je pri slikarskem okrasu obrez mogoče govoriti o kakem vsebinskem konceptu, o ikonografsko natančnih namenih?

Na ta vprašanja mi ohranjeni srednjeveški rokopisi ne bi odgovorili: iz stoletij do konca romanike jih je vse premalo, sem pa skušala vstopiti v srednjeveško prakso s pomočjo upodobitev, kakršne nam ponujajo spomeniki srednjeveškega slikarstva. In teh je kar precej.

Slikarske tehnike in natančnost upodobitev okrašenih obrez

Najprej sem sestavila seznam upodobitev, na katerih so knjige imele okrašene obreze. Sedaj obsega več kot sto enot, kot zgornjo časovno mejo svojega iskanja sem postavila sicer leto 1500, vendar sem zaradi kontinuitete slikarskih konceptov in hkratnega obrata v novoveško estetiko vključila tudi nekaj upodobitev iz zgodnjega 16. stoletja. Pomemben element na seznamu je bila opomba, v kakšni slikarski tehniki je upodobitev, kako je delo ohranjeno, kako zanesljivo, dokumentarno veljavno je delo.⁷

⁶ Jan Szirmai: *The Archaeology of Medieval Bookbinding*, Aldershot 1999.

⁷ V nadaljevanju pogosto samo navajam izbrana dela z upodobitvami okrašenih obrez, ne da bi se sklicevala na uporabljeno literaturo. V takem primeru so upodobitve natisnjene v splošno dostopnih referenčnih delih. Opozorim naj na zbirko "L'Univers des Formes" (oz. izdaje v drugih jezikih, npr. "Universum der Kunst"), zlasti na volumne za umetnost prehodnih obdobj, za karolinško, otonsko in romansko umetnost, na razstavne kataloge o umetnosti v krogu posameznih vladarjev (npr. Karla Velikega, otonske dinastije, Janeza Berryjskega itd.) in cerkvenih prelatov (npr. Bernwarda iz Hildesheima), na monografije o posameznih umetnikih (npr. o Ducciu, bratih

Zanesljivost, točnost slikovnega podatka je odvisna tudi od uporabljene tehnike, ne le od časa, v katerem je delo nastalo in od slikarjeve sposobnosti. Ni presenetljivo, da so mozaiki očitno tehnično pregrobi za ponazoritev pretanjenih vzorcev na obrezah, zato so uporabljali le razločevalne, distinktivne barve. Redki in ne povsem zanesljivi so spomeniki stenskega slikarstva, ker so mnoge detajle (in okras na obrezi je takšen zaključni detajl) naslikali v zadnji delovni fazi v tehniki *al secco*, ki ni trpežna in trajna.⁸ Okrašene obreze bi zaman iskali na risbah, skicah in zgodnjih tiskih.⁹ Najbolj zanesljiva sporočila o barvi in vzorcu na obrezah nam posredujejo tabelne slike, vendar so bile pred 12. stoletjem redke, zato pa nas poznejše bogato nagradijo z velikim številom upodobitev in osupljivo raznoterostjo vzorcev. Najstarejše upodobitve dekorativnih obrez najdemo v knjižnem slikarstvu, in sicer vsaj od preloma z 8. v 9. stoletje (Evangeliiar iz Kellsa, Evangeliiar iz Lorsch): kljub majhnim dimenzijam nam spomeniki knjižnega slikarstva posredujejo bistvene podatke o strukturi vzorcev in barvni kompoziciji.¹⁰ Hkrati se tudi zavemo, da je bilo pozorno obravnavanje okrašenih obrez

Lorenzetti, Janu van Eycku, Hansu Memlingu itd.) in podobne pregledne publikacije. Pri težje dosegljivih, izjemnih primerih pa navajam avtorja in naslov publikacije, v katerih je mogoče upodobitev in moja opažanja preveriti.

⁸ Na stenskih poslikavah najdemo mnoge upodobitve knjig z okrašenimi obrezami, le da ne moremo reči, kako zanesljive so, še težje je dokumentarno zvestobo ocenjevati na podlagi reprodukcij. Prav gotovo je upodobitev iz časa okoli 1000 v cerkvi S. Andrea di Sommacampagna blizu Verone zanimiva: gre za upodobitev etimasije z angelsko asistenco, tako da na katedri leži zaprt kodeks. Ima zlate platnice z gemami, obreze so purpurne z vzorcem v okru, ki je podoben vzorcu na tkanini, vrženi prek katedre. Za ilustracijo gl. Francesco Butturini: *La pittura frescale dell'anno mille nella diocesi di Verona*, Verona 1987. Naslednji primer je freska iz kraja Idensen z upodobitvijo sv. Petra, ki krščuje, ok. 1120-1130. Diakon drži knjigo s pobarvano obrezo, na kateri vidimo več belih pik. Na podlagi reprodukcije ne morem soditi, ali gre za okras z belimi biseri (kar je v tem času eden od pogostih vzorcev) ali gre za luščenje barvne plasti na freski. Splača pa se biti pozoren na poslikavo v kriпти bazilike v Ogleju: na freskah iz časa ok. 1200 vidimo številne svetnike, ki držijo knjige: sleherni knjiga ima drugače okrašene platnice in tudi obreze so obarvane, nekatere dajejo vtis (!), da so na njih naslikani dragi in poldragi kamni.

⁹ Celu na grafičnih listih iz 15. stoletja ne najdemo vzorčenih obrez, kvečjemu črtkanje, ki pa namiguje na senčenje, saj je bilo takrat podajanje tridimenzionalnosti objekta samoumevno. Prim. kopijo po Robertu Campinu: Sv. Katarina, Amsterdam, Rijkscabinet.

¹⁰ Žal so nekatera odlična dela tako majhnih dimenzij, da ne moremo prepoznati vzorca na knjižni obrezi. Npr.: naslovna miniatūra v rokopisu *Terence des ducs*, ki je delo miniaturista, znanega z dvema zasilnima imenoma: Maître d'Étienne Key-peau (Maître dit de Luçon). Kaliopij (Calliopius) bere knjigo, katere obreze so dvobarvne; lahko da gre za geometrijski ali tekstilni vzorec. Paris, Bibl. de l'Arsenal, ms. Lat. 664, fol. 1v.

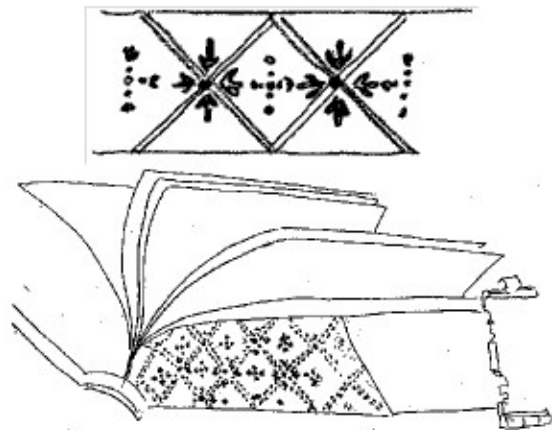
odvisno od lastnikov (prejemnikov, naročnikov) rokopisov in okolja, v katerem je rokopis nastal, torej od pokrajine in skriptorija. – Presenetljive in izjemne so tudi upodobitve v tehniki intarzije. Dekorativne obreze in obreze z napisanimi imeni avtorjev ali naslovi del vidimo na intarziranih vratnih krilih omar v Studiolu Federica da Montefeltro v vojvodski palači v Urbino (ok. 1472–1474). To je vrhunec domislice (ki jo poznamo tudi s starejših vratnih kril na zakristijskih omarah v Toskani zlasti iz 15. stoletja), da je v intarziji upodobljena tihožitna kompozicija objektov, ki so shranjeni za vratci.¹¹ Mislim, da je dokumentarna vrednost teh upodobitev samo relativno zanesljiva.

Nikoli ne bomo dobili odgovora na vprašanje, koliko bi izvedeli iz kiparskih del, če bi se na njih ohranila barvna plast: spomniti se je treba na številne upodobitve Kristusa in svetnikov s knjigami v rokah, ki krasijo timpanone cerkva, vendar je polihromacija že davno izginila. Večina lesenih kipov je bila pobarvana, enako slonokoščenenih, vendar so barvni sloj odstranili ali pa je odpadel. Knjige, zaprte in odprte v rokah svetih oseb, danes posredujejo le podatek o debelini knjižnega bloka. Zlatarska dela nam sporočajo drugačne podatke (npr. kompozicijo okrasa na platnicah in simboliko dragih in pol-dragih kamnov); vsekakor je zanimivo videti, kako so hoteli poudariti okras na obrezah, vendar je treba reči, da noben zlatarski spomenik ne daje vtisa, da je dokumentarno zanesljiv.¹²

Ob tem pa se pojavlja tudi vprašanje, kako, po kakšnem postopku je nastajal slikarski okras na obrezah – govorim le o upodobitvah v knjižnem, tabelnem in izjemoma stenskem slikarstvu. Videti je, da imamo opraviti s tremi temeljnimi slikarskimi načini:

- a) s prostoročno naslikanimi vzorci,
- b) z vzorci, ki so jih nanašali na slikarsko površino s tehničnimi pripomočki in
- c) z vzorci, ki so nastali s pomočjo puncirnih kolesc in punc oz. puncirnih pečatnikov. Pričakovala sem, da bom v italijanskem in češkem slikarstvu našla upodobitve okrašenih obrez v tehniki puncirnih odtisov na mavčni/glineni osnovi in z vzorci, podobnimi tistim

na reliefnih avreolah, na obrobah oblačil, na okvirjih posameznih slikarskih polj (npr. na poliptihih), vendar trenutno ne poznam niti ene takšne upodobitve.¹³ Vseeno pa je treba opozoriti, da je skladnost med vzorci punc ali dekorativnih pečatnikov na eni strani in prostoročno naslikanimi vzorci (zlasti tistimi, ki jih najdemo v sočasnem knjižnem slikarstvu) presenetljiva.¹⁴

Slika 9. Pozlačena in puncirana obreza z vzorcem rombov in dvema različicama cvetličnega ornamenta: odprta knjiga na polici pred Martinom van Nieuwenhovom in rekonstrukcija vzorca; Hans Memling, Diptih Martina van Nieuwenhove, 1487. Brugge, Memlingmuseum (Sint-Janshospitaal).

a) Do konca romanike, nekako do leta 1200, prevladujejo upodobitve prostoročnih poslikav na obrezah. Četudi jih najdemo v vsem srednjem veku, pa je raven kakovosti kar se da različna. Do konca 12. stoletja elementi na upodobljenih obrezah pogosto govorijo o simbolični veljavi knjige, v času zgodnje gotike pa imajo izrazito krasilen značaj. Tako smo v naslednjih stoletjih priče zatonu prostoročnega okraševanja, kar traja do konca 15. stoletja. Takrat je postalo vnovič tako pomembno kot v visokem srednjem veku in predstavlja enega od vzporednih tokov v okraševanju. Skupaj s pozlačenimi in cizeliranimi vzorci je zatrdno najpomembnejši dekorativni princip. Iz tega časa je nekaj imenitnih del; na Rafaelovem Portretu kardinala Tommasa Inghi-

¹¹ Z primerjavo navajam intarzije s tihožitji knjig, ki jih je med letoma 1436 in 1445 izdelal Antonio di Manetto Ciaccheri. Intarzije so v t. i. Sagrestia delle messe v stolnici v Firencah, tj. v Santa Maria del Fiore. Sicer tudi: Margaret Haines: *I 'maestri di prospettiva'*, v: Nel segno di Masaccio. L'invenzione della prospettiva, F. Camerota (ed.), Firenze 2001, p. 99–110.

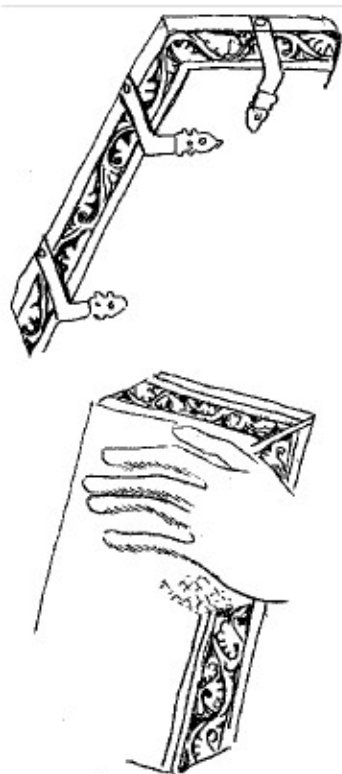
¹² Na sprednji platnici iz srebrne pločevine liturgičnega rokopisa iz Bamberga je upodobitev blagoslavljaljočega Kristusa s knjigo v roki: obreze so cizelirane, tako da je nastal gost vzorec iz pik. Zlatar je najbrž želel poudariti zajetnost kodeksa, ne pa ponazoriti vzorca. Bamberg, Staatsbibliothek, Cod. lit. 131 (A.II.53). Cf. Otto Mazal: *Geschichte der Buchkultur*, 3/2: *Frühmittelalter*, Graz 1999, il. 90.

¹³ V zvezi z bistvom te tehnike in vizualnimi učinki je treba posebej opozoriti na dve, tudi z referencami bogati publikaciji: Paul Hills: *The light of early Italian painting*, New Haven 1987, str. 9–111. Mojmir S. Frinta: *Punched Decoration on Late Medieval Panel and Miniature Painting*, I.: Catalogue, Praha 1998.

¹⁴ Cf. Rinaldo da Siena: *Libro del Regimento dei principi*, Paris, Bibl. Nationale, ms. ital. 233, fol. 2r, ca. 1280. Kralj sprejema knjigo iz rok dveh avguštinskih korarjev; zlata sprednja obreza je okrašena z rozetami, ki ustrezajo punciranim rozetam na ozadju miniaturn.

ramija vidimo dve knjigi s prostoročno poslikanimi obrezami, kar je dobra ilustracija tega časa.¹⁵

Iz 15. stoletja poznamo veliko tabelnih slik, zaradi katerih bi na prvi pogled sodili, da so vzorce izdelali s puncirnimi kolesi, vendar so pike oz. vbode naslikali s čopičem, z barvo v taki rumeni tonaliteti, ki je blizu zlati barvi. S tem so dosegli vtis odsevanja svetlobe na različno obdelanih zlatih površinah. Rezultat je na eni strani imenitna iluzija cizeliranja, na drugi strani pa vtis, da vzorec sledi naravnemu odpiranju knjige: če bi jo zaprli, bi bile pike in cvetlice razvrščene v urejeno, geometrizirano strukturo.¹⁶

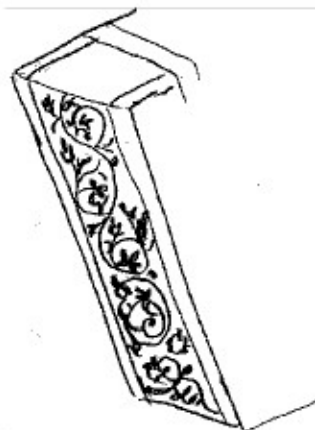

Slika Slika 5. Vzorec z viticami in lističi; detajl z oltarja s svetniki; Niccolò di Segna, okoli 1320, Siena, Pinacoteca Nazionale. – Vzorec s tabelne slike: Maestro di Città di Castello: Sveti Janez Evangelist, zgodnje 14. stoletje, Siena, zbirka Salini.

¹⁵ 1515–1516, Firenze, Galleria Pitti.

¹⁶ Navesti bi bilo mogoče več primerov, pri katerih je cizeliran vzorec naslikan z rumeno barvo prek pozlačene površine. Tak je recimo Oltar sv. Andreja in Kolumbe (sv. Kolumba drži knjigo s tako naslikanim vzorcem), delo Mojstra Jernejevega oltarja, ok. 1500, Mainz, Landemuseum. Na splošno lahko rečemo, da je po približno letu 1430 kakovost takih upodobitev odvisna od mojstrove roke in med mojstri so bili prav gotovo Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Petrus Christus, Hans Memling, Gerard David itd. Prim. tudi: Maria Clelia Galassi: *La tecnica pittorica dei primitivi fiamminghi*, v: *La pittura fiamminga in Liguria, secoli XIV–XVII* (Pietro Broccardo – Clario de Fabio eds.), Aosta 1997, p. 127 ss.

b) Tehnična pomagala, kot so pavze, matrice in šablone, so običajna tehnična pomagala, ki so jih dosti uporabljali, vendar ne moremo reči, ali so jih uporabljali za vzorce na obrezah že pred drugo četrtino 13. stoletja: takrat nas upodobitve na italijanskem tabelnem slikarstvu prepričajo o teh tehničnih pomagalih. Na uporabo trakastih šablon nas najprej opozorijo vzorci na prednjih platnicah knjig: ker gre zvečine za simbol križa, je moral biti vzorec kar se da natančen in enakomeren.¹⁷ Ponavljajoče se vzorce so s tehničnimi pomagali slikali tako odlični kot skromni mojstri. Z njimi so si pomagali pri okraševanju velikih polj na ozadjih in tekstilnih površinah kot pri izdelovanju detajlov in ta princip najdemo (sicer v drugačni slikarski obliki) na obrezah knjig, ki nam jih posreduje češko slikarstvo od poznega 14. stoletja dalje (sl. 5, 8).¹⁸

Slika 8. Vitični vzorec z lističi in cveticami, naslikan na obrezah knjig, ki jih držijo različne svete osebe: Mojster Teoderik in njegova delavnica, Karlštejn, kapela Sv. križa, okoli 1365.

c) Vzorce, ki so nastali s pomočjo puncirnih kolesc in puncirnih pečatnikov, najdemo ponavadi na slikanih (povečini pozlačeni) obrezah od 15. stoletja dalje. Puncirna kolesca in pečatniki so bili orodja, ki so sodila v umetnikovo zasebno lastnino; včasih so imela tako posebne vzorce, da so bila umetnikova zaščitna znamka,¹⁹ umetniki pa so jih uporabljali zato, da so dosegli posebne učinke. Puncirna kolesca so uporabljali na vsakovrstnih pozlačeni površinah tudi za

¹⁷ Prim. Mojster Bardijevega svetega Frančiška (oltarna slika, prej pripisana Bonaventuri Berlinghieri): Oltar sv. Frančiška, ok. 1235, Firenze, Santa Croce.

¹⁸ John White: *Duccio. Tuscan Art and the Medieval Workshop*, London 1979. A. Bagnoli, R. Bartalini, L. Bellosi, M. Laclotte (eds.): *Duccio. Alle origini della pittura senese*, Milano 2003.

¹⁹ Robert W. Scheller: *Exemplum. Model-Book Drawings and the Practice of Artistic Transmission in the Middle Ages (ca. 900 – ca. 1470)*, Amsterdam 1995, zlasti poglavje Labour-Saving Devices, pp. 70 ss.

črtkanje, da so ustvarili vtis zgubane tekstilne površine ali prasketajoči videz zlatih žarkov na avreolah.²⁰ Zato niti ni bilo težko doseči iluzije cizeliranega ali reliefno oblikovanega vzorca na knjižni obrezi, zlasti če je šlo za preproste raporte, npr. z rombi, cvetlicami v sredini romba ali na sečišču linij ipd. Uporabljali so seveda majhne punce. V opusu enega slikarja najdemo večkrat en in isti vzorec, vendar pa so bistveno podobni vzorci razvidni na slikah različnih mojstrov in v več kot stoletje dolgem obdobju – od Jana van Eycka do Giovannija Bellinija in Quentina Massysa. Zato je najbrž sprejemljiva domneva, da so bolj ali manj podobni vzorci, kot jih vidimo naslikane, krasili tudi obreze knjig, ki so sicer bile v lasti slikarjev.²¹

Barve: naravne in razločevalne

Vse znane slikarske upodobitve posredujejo pogled na ornamentalno olepšane obreze, niti ene ni, ki bi nakazovala, da je bila obreza na naslikani srednjeveški knjigi tudi slikarsko delo v polnem pomenu besede; torej ne vidimo portretov, vedut itd. Vzrok za to odsotnost tiči najbrž v značaju okrasa samega, ne v pomanjkanju slikarskih sposobnosti, sicer bi vsaj od renesanse dalje videli na obrezah upodobitve slikarskih kompozicij: takrat je dokumentarna zvestoba postala nujnost v staronizozemskem in italijanskem slikarstvu in umetnik bi vključil tudi tak detajl, če bi seveda obstajal.

V svoji študiji o interpretiranju upodobitev knjig v slikarstvu 15. stoletja je E. König zapisal: "Naiven gledalec si lahko še prehitro misli, da je vse, kar vidi na sliki, upodobljeno v skladu z naravo, kot da je slikar uredil predmete v ustrezna tihožitja in jih prenesel na svoje slike. A likovna umetnost se ne podreja konvencijam nič manj kot književnost in umetnostni zgodovinar mora tako kot literarni zgodovinar ugotoviti, ali je tisto, kar vidi upodobljeno na določeni sliki, tam zato, ker se je umetnik zavestno tako odločil, ali pa zato, ker je predmet dobil svoje mesto v kontekstu celote zaradi tradicije."²²

Nedvomno je večina naslikanih knjig (in s tem obrez) sledila zakonitostim v tedanji umetnosti, večina naslikanih kodeksov kaže fizične značilnosti knjige: je tridimenzionalen objekt določene debeline, ima platnice v takšni ali drugačni barvi, kovinske gumbe in vogalnice, geme itd. Nihče ne dvomi, da so te upodobitve podrejene določenim konvencijam, vendar se bistveno ujemajo z zunanjo podobo kodeksov, kakršni so tedaj bili. V umetnosti srednjega veka je slikarski jezik sledil tradiciji in izkušnjam; prvine, ki so bile v celoti izmišljene, so delovale groteskno. Knjiga pa je bila od nekdanj predmet, katerega podoba je bila – zaradi simboličnega bistva – strogo določena in ne moremo si predstavljati, da bi bila upodobitev okrašenih obrez ali drugih strukturnih elementov povsem izmišljena. V zgodnjih srednjeveških upodobitvah so vzporedne črte nakazovale lego folijev v knjižnem bloku, v enako zgodnjih slikah lahko vidimo položaj zapiral, pritrjenih na sprednjo ali hrbtno platnico, umestitev *signacula* in celo *tenacula*, tip in barvo kapitala itd. Zato je misel, da je barva na knjižni obrezi svobodna umetnikova domislica, sprejemljiva le v izjemnih primerih (npr. takrat, ko je umetnik želel uskladiti barve obreze z barvno lestvico vse kompozicije). Knjiga je skupaj s svojimi platnicami in obrezami sicer majhen element v kompoziciji, vendar pomemben in zato podrejen natančnemu zrealjenju resničnosti.

O razločevalnih, distinktivnih barvah smemo govoriti z veliko mero prepričanja: slikarju so dovoljevale, da je z njimi ponazoril razlike med strukturnimi prvini in je predstavil pomen knjige tudi kot dragocenega objekta, ki je z estetskega vidika popoln. Praviloma (gre le za dve izjemi) so platnice drugačne barve, kot je obreza: s tem je vtis o knjigi kot objektu jasnejši.

Značaj upodobitev iz obdobja med 5. in 15. stoletjem je močno različen, saj se je pojmovanje slikarskega dela v približno tisočletju spremenilo. Zanimive in dovolj natančne so upodobitve knjig že iz zgodnjega srednjega veka. Na mozaikih iz Krstilnice pravovernih v Ravenni (ok. 450) vidimo štiri odprte knjige, celo besede, ki zaznamujejo začetke posameznih evangelijev, lahko preberemo – ti štirje kodeksi imajo rdeče obreze. Približno stoletje pozneje je na mozaiku v cerkvi San Vitale v Ravenni ob nadškofu Maksimijanu upodobljen prelat, ki drži imenitno knjigo z zlatimi platnicami in gemami na njih: tudi obreze so zlate. Še tretji primer: na miniaturi iz rokopisa, znanega kot Codex Amiatinus (pred 716), vidimo Ezro, ki sedi pred knjižno omaro. Vsi kodeksi na policah so očitno vezani v rjavo (ali rjavkasto) usnje, opazimo lahko slepo vrezan okras, niti enkrat pa ne vidimo obarvanih ali okrašenih obrez. – Ne dvomimo, da so vse te upodobitve zrealizirale resničnega videza knjig v njihovem času. Kažejo nam tri različne zgodbe:

²⁰ Cf. Doris Oltrogge, Oliver Hahn, Robert Fuchs: *Konzept und Ausführung: Maltechnische Untersuchungen des Stundenbuches*, v: Rainer Budde – Roland Krischel (eds.): *Das Stundenbuch der Sophia van Bylant*, Köln 2001, pp. 97–118, zlasti 98–99.

²¹ Glede izrabe svetilnosti pozlačenih in zlatih zleščenih površin v knjižnem slikarstvu gl.: Robert Suckale: *Die künstlerische Herkunft des Matthäus- und Markusmeisters*, v: Die Ottheinrich-Bibel (Brigitte Gullath, Jeffrey Hamburger, Karin Schneider, Robert Suckale), Luzern 2002, p. 159 ss.

²² Eberhard König: *The history of art and the history of the book at the time of the transition from manuscript to print*, v: *Bibliography and the Study of 15th Century Civilisation*. British Library occasional Papers, 5. Lotte Helinga – John Goldfinch (eds.), London 1987, p. 154.

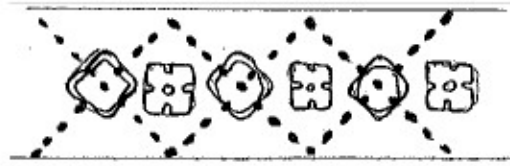
knjiga je bila kot objekt, ki nadomešča božjo osebo, položena na oltar, bila je prinesena k svetemu obredu oz. je bila objekt znanstvene, kritične redakcije. Njena vsebina ter zunanji in notranji okras so bili vsem na očeh. Umetnostni zgodovinarji so pozorno preverili in prekomentirali okrase na platnicah kot zrcalo zlatarjevega znanja.²³ A bodimo si na jasnem: take platnice je imel le majhen odstotek kodeksov, resničnost časa in okoliščin ter prevladujoča kakovost knjižnih vezav se zrcalita v podobah "delovnih" izvodov, ki jih uporablja Ezra. Njegove knjige imajo samo svete simbole na platnicah, nič zlata in dragih kamnov. A te platnice so očitno iz trpežnega materiala.²⁴

V vsem srednjem veku prevladujejo upodobitve enobarvnih obrez. Ikonografsko, izpovedno vlogo ima predvsem zlato, ki poudarja materialno težo, finančno izjemnost in pomembnost knjige; zlata je bila materializirana nebeška luč in je vizualno zrcalo knjige kot dragocenosti. Zlate obreze – ne glede na to, ali so dodatno okrašene ali ne – vidimo pogosto na knjigah, ki imajo tudi zlate platnice. Med vsemi možnimi barvnimi kombinacijami je bila ta najdražja. V takih primerih (ki jih je do konca srednjega veka kar dosti), se kodeks zdi kot kepa suhega zlata, tudi takrat, ko rdeče ali srebrne (črne) poteze nakazujejo rob platnice, pritrditev zapiral itd. Precej pogostejša je kombinacija zlatih obrez in rdečih platnic, nekatere posebej dragocene upodobitve kažejo zlato obrezo na knjigah, ki so vezane v bele, rumenkaste platnice. V takih primerih se zazdi umestna misel, da gre za upodobitev slonokoščenenih platnic; s tem bi se približali kri-zoelefantinski estetiki, tako značilni za otonsko okolje. V poznem srednjem veku pa vidimo na upodobitvah iz svetnega okolja velikokrat knjige, ki imajo zlate obreze in raznovrstno obarvane platnice. Prepričani smo lahko, da v poznem 14. in predvsem v 15. stoletju zlate obreze niso več bile pridržane za knjige z liturgičnim pomenom.²⁵

²³ Victor H. Elbern: *Liturgisches Gerät und Reliquiare. Funktion und Ikonologie*, v: *Kunst und Kultur der Karolingerzeit*, 3 (Christoph Stiegemann – Matthias Wemhoff, eds.): 799; Mainz 1999, p. 694–711.

²⁴ Slog knjižnega slikarja nam posreduje vtis o njegovem okolju in o pogojih njegovega življenja in dela. Če v t. i. Vivijanovi Bibliji, natančneje v prizoru razdeljevanja kodeksov s svetopisemskimi besedili, najdemo detajle (knjige, omare itd.), ki so naslikani s kančkom realizma, potem lahko v tem prepoznamo sijajni ambient v Toursu in lastnosti tega knjižnega slikarja, ne moremo pa upodobitev jemati za slikovni dokument, ki bi kazal splošne življenjske pogoje sredi 9. stoletja. Pariz, *Bibl. Nationale*, Ms. Lat. 1, fol. 3v.

²⁵ Prim. upodobitev, na kateri vidimo Karla Drznega na obisku pri avtorju v njegovi delavnici. Illuminator Loyset Liédet je v sobi razpostavil vsaj šest kodeksov s pozlačenimi in okrašenimi obrezami, platnice pa so zelene, sive, rdeče itd. 1467–1472; Bruselj, *Bibl. Royale*, ms. 6, fol. 9r.

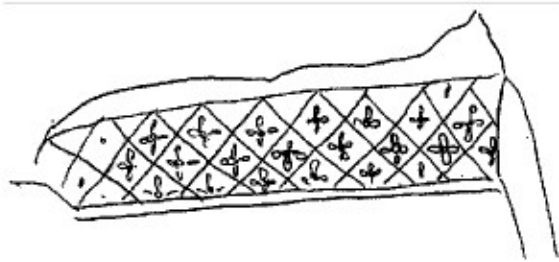

Slika 10. Vzorec s štirilistnimi cvetovi na temno rdeči in zlati podlagi, poudarjen z belimi pikami: knjigo drži Marija; Hans Memling, *Triptih sv. Janeza*, 1474–1478. Brugge, Memlingmuseum (Sint-Janshospitaal).

Od karolinške obnove dalje so bile zlate površine obrez okrašene z naslikanimi krogi, pikami in podobnimi prvini. Obreze so postale polja, ki so nakazovala prisotnost zlatarjeve ali emajlerjeve roke. V 15. stoletju je videti obreze, pokrite z vtisnjenimi ali cizeliranimi okrasi, zlasti z rombi, zvečine v dveh tonalitetah zlate barve: to je pogosto pomenilo, da je slikar uporabil zlato in rumeno barvo, brez natančnega in neposrednega pogleda pa včasih ne moremo ugotoviti, ali niso slikarji za vzorec uporabili dveh različnih zlatih substanc, npr. zlatih lističev in zlate tinte. Treba je reči, da v 15. stoletju najdemo naslikane vzorce, ki so nastali z variacijami rdeče in bele barve na zlati podlagi. Taki slikarski učinki so posledica pozornega študija vplivov svetlobe na različne površine, opazovanja, kako svetloba opredeljuje snovno trdnost predmetov.

Posrebrene obreze niso redke; zaradi oksidacije pa so srebrne površine sedaj temne. Zlahka razumemo, kako izjemno učinkovita je morala biti kombinacija srebrne in zlate v trenutku, ko je bila izdelana. Sedaj nas potemnjene kovinski lesk srebra marsikdaj zavede in včasih je videti modrikaste barve, tako da je treba vsako upodobitev natančno pretehtati: na posvetilni strani Obrednika iz Niedermünstra drži Henrik Prepiriljivec (Heinrich der Zanker) rokopis z zelo temnimi obrezami. Sivomodre barve na obrezah sprva ni mogoče opredeliti, vendar gre za oksidirano srebro, saj ima kralj ogrinjalo modre barve in je povsem drugačne tonalitete kot obreza. Na miniaturni upodobitvi binkošti iz Evangelijarja Henrika Leva vidimo pet apostolov s kodeksi v rokah: vsak ima drugače okrašene platnice (zato nam ta miniaturni posreduje veliko zanimivih informacij), vsi kodeksi pa imajo srebrne obreze.²⁶

²⁶ Knjiga pravil iz Niedermünstra: Bamberg, Staatsbibliothek, Lit. 142, fol. 4v; Regensburg, konec 10. stoletja. Evangelijar Henrika Leva: Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 105 Noviss. 2° in München, Bayerische Staatsbibliothek, clm. 30055, fol. 112v, 1185–1188.

Slika 12. Pozlačene in cizelirane obreze z vzorcem rombov in štirilistnih cvetlic, knjigo drži sv. Peter; Andriaen Isenbrandt, *Odličnik s sv. Petrom in Pavlom, okoli 1530–1540. London, zasebna zbirka.*

Rdeče obreze so pogoste, najdemo jih zlasti v kombinaciji z zlato barvo, kot je bilo rečeno. Upodobitev knjig z rdečimi obrezami in rdečimi platnicami iz časa med letoma 800 in 1200 skorajda ne poznamo. Barva ponavadi ni ne osenčena ne tonirana, zato učinkujejo take upodobitve nekoliko nerodno, na lepem nimamo več vtisa, da je knjiga pred nami kot tridimenzionalni predmet. V nasprotju z upodobitvami, na katerih je kodeks naslikan z zlatimi obrezami in zlatimi platnicami ter se knjiga leskeče zaradi odličnosti svojega materiala in je zaradi bleščave videti dokaj lahkotna, je vtis rdečih obrez z rdečimi platnicami nadvse težak. Vsaj od Godeskalkovega evangelistarja dalje, to je od 781–783, lahko najdemo od časa do časa (kot ponosni izraz imenitnosti) upodobitve knjig s pozlačenimi foliji in rdečimi obrezami. V miniaturah Godeskalkovega evangelistarja ta princip ni do konca izpeljan, zato pa je v evangelistarju, ki je najbrž iz samostana sv. Andreja v Kölnu: vsi štirje evangelisti pišejo, njihovi foliji so zlata polja, knjige pa imajo rdeče obreze.²⁷

Severnoevropsko tabelno slikarstvu nam v 15. stoletju predstavi posebno lepe primerke: temno rdeče obreze so pokrite s "pajčolanom" iz zlatega ornamenta, tako da se na enem polju združita dve najpomembnejši barvi. Seznam slik in umetnikov s takimi upodobitvami okrašenih obrez je precej dolg.²⁸ Zdi pa se, da sta Robert Campin in Jan

van Eyck vpeljala še en detajl: vzorce v rdečem in zlatega sta pozorno poudarila z belimi pikami in se tako še bolj približala vtisu reliefnosti.²⁹

Malokdaj vidimo zelene obreze in zato se je umestno vprašati, kako pogosto so jih sploh barvali v zeleno. V primerjavi z zlato, srebrno ali rdečo zelena pač nima tako poudarjenega simboličnega pomena in je nemara bolj povezana z značilnostni območja ali skriptorija, vsekakor pa ni dvoma, da so jo uporabljali kot razločevalno barvo.³⁰

Modro, ki so jo uporabljali tudi za senčenje, je treba obravnavati previdno. "Modrikaste" obreze niso izjeme, vsekakor pa pogosto naslikane v rokopisih iz krajev, koder je bila naklonjenost helenistični tradiciji prisotna, tako kot denimo v delu Mojstra Registrum Gregorii in njegovih učencev, v mozanskih krajih ipd. Zares odlična primera sta upodobitev cesarja Otona II. na prestolu iz Evangelijarja Otona III., ko predstavnika Cerkve držita v rokah knjigi z zlatimi platnicami s prefinjenim bisernim okrasom in modrikastimi obrezami in zelo podobna je upodobitev Maestas Domini iz Biblije iz Stavelota.³¹ Vendar poznamo tudi upodobitve obrez v temnomodri barvi: če odpremo Sakramentar iz Metzja, vidimo, da drži Kristus na miniaturi Maestas Domini kodeks s temnomodrimi obrezami. Podobnih primerov je še več.³² Pozno 15. stoletje nam je naklonilo več odličnih tabelnih slik, kjer se na temnomodrih obrezah leskeče droban zlat vzorec.³³ Ta izrazito temna barva nas vodi naprej,

rombov. Glede Hansa Memlinga gl.: Oltar sv. Janeza, 1474–1478, Brugge, Sint-Jans-Hospital, ali Morelov triptih, 1484, Brugge, Groeningemuseum itd. Bernard van Orley ali neznan slikar iz njegovega kroga: Poliptih življenja in smrti Device Marije, 1520, Bruselj, Les Collections du Centre public d'aide sociale; na sliki Marijine smrti je videti dve knjigi s temno rdečimi obrezami in nekoliko neenakomernima vzorcema iz zlatih trikotnikov, krogov, pik in vitic, ki sta očitno prostoročno naslikana.

²⁷ Godeskalkov evangelistar: Pariz, Bibl. Nationale, ms. Nouv. Acq. Lat. 1203, dvorna šola Karla Velikega, 782–783. Evangelijar iz samostana sv. Andreja v Kölnu: Darmstadt, Hessisches Landesmuseum, inv. št. KG 54: 213 a,b; Mainz (?), ca. 1000.

²⁸ Npr. Mojster sv. Egidija: Maša sv. Egidija, ok. 1490, London, National Gallery; temne obreze so pokrite z vzorcem rombov, ki jih ustvarjajo dvojne vzporedno potekajoče linije zlatih pik. Kar precej primerov najdemo še pri drugih staronizozemskih mojstrih 15. stoletja, npr. Gerard David: Jesejeva korenika s sv. Ano, ok. 1490; Lyon, Musée des Beaux-Arts; sv. Ana ima knjigo, na kateri so rombi narisani s dvema vrstama zlatih pik na temnordeče obarvani obrez. Gl. tudi: G. David: Oltar Madonna dell'uva, Genova, Galleria di Palazzo Bianco; sv. Hieronim bere iz knjige s temnordeče obarvano obrezjo in mrežo drobnih zlatih

²⁹ Robert Campin: Marija z otrokom pred kaminskim zaslonom, 1425–1439, London, National Gallery; knjižna obreza je zlato rdeče polje, posuto s pikami, te pike pa so sem in tja dodatno poudarjene z belo barvo. Jan van Eyck: Madona kanclerja Rolina, ok. 1435, Pariz, Louvre; vzorec na obrezah (rdeče-zlato) pravzaprav poudarjajo bele pike – vtis imamo, da so pike razsute brez slehernega reda, vendar je to posledica različno upognjenih folijev.

³⁰ Prim. Dialog med Kristusom in sv. Pavlom: Kristus drži knjigo s svetlomodrimi platnicami in zelenimi obrezami; Florus iz Lyona: Komentar k Pismom sv. Pavla; Bruselj, Bibl. Royale, ms. 9369–70, fol. 6; 3. četrtina 11. stoletja.

³¹ Evangelijar cesarja Otona III: München, Bayerische Staatsbibliothek, clm. 4453, fol. 24r, ok. 1000. Biblija iz Stavelota: London, British Library, Add. Ms. 28106, fol. 136; konec 11. stoletja.

³² Sakramentar iz Metzja: Pariz, Bibl. Nationale, lat. 1141, ca. 870; fol. 6r; detajl, ko platnica sega čez rob knjižnega bloka, nam pove, da upodobitev vzorca na obrezu ni zgolj fantazija.

³³ Dieric Bouts: Triptih z mučenjem sv. Erazma, 1450–1460,

proti črni, ki je na dvoru burgundskih vojvod dobila individualno ikonografsko konotacijo: črno obarvani foliji so samo izpeljava te filozofske domišljene estetike.³⁴

Rožnate in vijolične obreze so redkost: zdi se, da so te barve uporabljali zaradi kromatske skladnosti celotne upodobitve. Včasih se s tem pridružijo tonaliteti celotne miniature (npr. upodobitev sv. Winnoca na prestolu) ali pa gre za barvo, ki je bila pogosteje v rabi v določenem času in določenem skriptoriju, kakor je videti iz južnoangleškega Pontifikala sv. Ethelwolda.³⁵

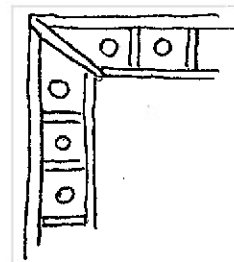
Rumeno obarvane obreze povzročajo zadrego. Možnosti so tri: da so bile v resnici tako obarvane, da so slikarji uporabili rumeno barvo kot nadomestek za zlate obreze (saj po imenitnosti dragoceni žafran ni veliko zaostajal za zlatom) ali pa so zgolj približek rumenkaste, naravne barve folijev.

Upodobitve obrez in problem perspektive do konca romanike

Ne moremo preprosto preskočiti vprašanja ponazoritev knjig kot tridimenzionalnih predmetov, saj včasih ugotovimo, da slikar ni nameraval ponazoriti obreze, ampak kateri drug del knjige. Zato je treba vsako upodobitev posebej pretehtati, biti pozoren, kako je knjiga umeščena v kompozicijo, ali je samostojno stoječ predmet itd.

Vse do 1200 praviloma vidimo sprednjo platnico v vsej višini in širini, pogosto z eno ali dvema obrezama. Vendar te niso upodobljene v skrajšavi, kakor bi zahtevala perspektiva, ampak kot dva ozka pravokotnika, ki se stikata pod bolj ali manj pravim kotom. Dileme, kaj vidimo (rob knjige ali obreze), z enim samim pravilom ni mogoče rešiti, a ponavadi pomeni prisotnost enega ali dveh ozkih pravokotnikov (v specifični barvi in/ali z ornamentom) nič drugega kot upodobitev obrez, štirje pravokotniki na vseh straneh platnice so skoraj vedno mišljeni kot sestavine platnic, tri pravokotnike v vlogi treh

obrez pa najdemo le redkokdaj. Naj navedem dva značilna primera, ki pripadata regensburškemu knjižnemu slikarstvu iz časa okoli 1000: na kompoziciji Maša sv. Erharda je na oltarju med drugimi liturgičnimi predmeti tudi kodeks. Ima zlate platnice in zlati obrezi (sprednjo in zgornjo) z rdečimi krogci. V Benedikcionalu škofa Engilmarja pa na iluminaciji Blagoslovitev kruha in vina vidimo tri kodekse, vsi imajo pozlačene obreze z rdečimi krožci. Položaji knjig so različni in zato tudi pogled na obreze, pa vendar je pogled na obreze povsod enak, z vrsto rdečih krožcev na zlati podlagi (sl. 1).³⁶

Slika 1. Okrašena obreza v zlati in rdeči barvi, več rokopisov iz regensburških skriptorijev, ok. 1000.

Zaradi dvomov o dokumentarni zanesljivosti upodobitev do konca romanike včasih ne sprevidimo, kako kakovostne informacije nam upodobitve posredujejo. V karolinškem evangeliarju iz dvorne šole ima sv. Janez odprto knjigo in dekorativna obroba folijev kaže vzorec astragala. Ta miniatura posreduje skoraj identični videz, kot ga kaže začetni folij z astragalovo obrobo v evangelijski po sv. Janezu, in sicer v kodeksu, ki je znan kot *Evangeliar iz Lorscha*.³⁷ To ni nujno: isti vzorec ima dvoje življenj. Prvo življenje je (slikarska) sestavina v resničnem rokopisu, drugo življenje pa je zajeto v upodobitvi prav tega rokopisa. To so dovolj zanesljiva likovna sporočila in v tem primeru jih lahko preverimo. Vsekakor ne smemo tem upodobitvam odtegniti vse verodostojnosti. Poleg tega smemo vzeti vzorce na naslikanih okvirih okoli miniatur za vzporednico (naslikanim) vzorcem na (naslikanih) obrezah. Imenovala sem jih "biserne obreze" (gemmed edges); podobnih primerov je še nekaj.³⁸ – Za upodobitve od 13. stoletja dalje pa

Leuven, Sint-Pieters-Kerk; Sv. Bernard iz Clairvauxa drži knjigo s temnomodro obrezo in majhnimi zlatimi rombi, ki imajo v središču piko.

³⁴ Cf. Antoine de Schryver: *Philippe de Mazerolles: le livre d'heures noir et les manuscrits d'Ordonnances militaires de Charles le Téméraire*, v: *Revue de l'art*, no. 126/1999–4, p. 50–67. In še primer tabelne slike: Rogier van der Weyden: *Diptih za Philippa de Croy*, okoli 1460, San Marino, Henry E. Huntington Art Gallery.

³⁵ *Vita et miraculi S. Winnoci*: Bergues, Hôtel de Ville, ms. 19, fol. 3v, prva polovica 12. stoletja; sv. Winnoc sedi, oblečen kot opat in drži knjigo, katere obreze so modro-vijolično-bele z rdečimi pikami (rubini?). Poleg tega tudi: Pontifikal sv. Ethelwolda: London, British Museum, Add. Ms. 49598, Winchester, 971–984. Sv. Peter drži knjigo z zlatimi platnicami, obreze so svetlo rožnate, okras iz prečnih črt in pik (dragulji?) pa je v temno rožnati, s tem da so vse okrasne prvine obrobene z belo barvo.

³⁶ *Evangelistar opatice Ute*: München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm. 13601, fol. 4r. Benedikcional škofa Engilmarja: Malibu, The J. Paul Getty Museum, Ms. Ludwig VII, 1, fol. 16r.

³⁷ Prim. *Evangeliar iz dvorne šole Karla Velikega*: London, British Museum, Harley 2788, fol. 161v. *Evangeliar iz Lorscha*: Biblioteca Apostolica Vaticana, Pal. Lat. 50, fol. 70v.

³⁸ Prim. *Evangeliar iz opatije Svetega Medarda iz Soissons*: Pariz, Bibl. Nat., lat. 8850: gre za okras na obrobah iluminiranih strani in za upodobitev kodeksov z iluminacijami, ki jih odprte držijo evangelisti ali njihovi simboli (fol. 7v) itd.

seveda vemo, da je slikarstvo vse bolj obvladovalo ponazarjanje prostorske globine in tridimenzionalnosti objektov. Vse to je vplivalo na zaupanje v dokumentarno natančnost upodobljenega, v tem primeru knjig in obrez. To je razlog, da je naš odnos do naslikanih knjig in njihovih obrez – na splošno – manj obremenjen z dvomi.

Povezava z ikonografijo knjige

S sociološko-zgodovinskega stališča lahko razumemo odločitev umetnika, da upodobi obrezo, ki je pobarvana, pozlačena, okrašena ali pa tudi ne. Gre za ikonografski pomen knjige in pomen knjige kot predmeta, ki posreduje znanje itd, na njeno družbeno okolje. Vsaka knjiga je imela svoj namen, poslanstvo in s tem svoje občinstvo. Naslikani elementi nam govorijo o pomenu knjig na splošno ali pomenu posamezne knjige, saj so študijske knjige imele skromen okras in njihove obreze niso bile poudarjene.

S krščanstvom je knjiga postala simbol božjega sporočila; odtlej je lahko knjiga nadomeščala prisotnost božje osebe, zato je upodobitev izjemno veliko. Knjige vidimo ležati na oltarjih, na katedri, so v rokah Boga in v tem primeru simbol vere; *Maiestas Domini*, *Etimasija* in sorodni motivi so bistveno povezani s knjigo. V vseh stoletjih jo vedno znova vidimo v rokah svetih oseb, njim so se pridružili novi motivi – upodobitve liturgičnih dejanj, posvetitve, donacijski prizori, pogledi v skriptorij itd. Bolj ali manj izključna vloga atributa se je za knjigo iztekla ob koncu romanike, zato pa je knjiga dobila prostor v številnih novih motivih. Teh je veliko, kot da bi povečanje števila motivov šlo vstric z naglo produkcijo knjig. Knjiga je vstopila v profani prostor in zato je vse več upodobitev svetih oseb, ki so videti kot preprosti ljudje, znani iz domačega in šolskega okolja, enako je vse več upodobitev ne-svetih oseb, njihovo branje in pisanje so upodobitve povzdignile v malone sakralno dejanje. Nekateri stari motivi so se spremenili: Marijino oznanjenje pogosto ni več upodobljeno kot srečanje med Marijo in Gabrielom, ampak motiv, ki nam da priložnost, da pogledamo v prostore, v katerih živi učena ženska, Gabriel pa pogosto vstopi v trenutku, ko je ta izobražena dama zatopljena v branje. Zamisel o branju in okolici, polni knjig, se je okoli leta 1300 razširila v prizore, ki kažejo, da je deklica Marija sama v šoli ali pa uči branja malega Jezusa oz. v prizore Marijine smrti, ko kot učena starka zaspi, obdana s svojimi knjigami.³⁹ V upodobitvah, kjer Marija nastopa kot posebitev Cerkve in je njen intelektualni pomen izenačen s

sporočilom, da je vse znanje v okrilju Cerkve, postanejo knjige v njeni sobi povzetek vsega krščanskega nauka, tako kot so prostori, v katerih se giblje, paralela cerkvene arhitekture.⁴⁰ Okoli leta 1200 tudi cerkveni očetje niso več v razmišljanje zatopljeni intelektualci, ampak gospodje v knjižni pokrajini, disputa 12-letnega Jezusa je prenesena v prostor, ki je poln knjig. V branje in študij so zatopljeni nekateri svetniki (npr. sv. Katarina Aleksandrijska, sv. Bernard iz Clairvauxa, sv. Tomaž Akvinski), učeni predstojniki samostanov in anonimne nune in menihi, vse več je znamenitih učenjakov iz antike, ki so pogreznjeni v študij, saj je to dokazilo zgledega življenja ter pozorne in izobražene duše.⁴¹ To je v 15. stoletju privedlo do nastanka knjižnega tihožitja.

Misli, da se do poznega 13. stoletja knjiga skoraj ni pojavila v profanem okolju, naj dodam, da je potem postala bolj ali manj samoumeven objekt iz človekovega pozemskega življenja. Takrat se je njene skorajda izključno simbolni vrednosti pridružila sčasoma vse izrazitejša pripovedna narava: iz abstraktnega, obče veljavnega atributa svetih oseb je postala del pozemskega okolja in s tem izkaznica duhovnega in materialnega bogastva oseb, ki so z njo povezani. To se je zgodilo v času, ko se je spremenila ikonografska struktura umetnosti zaradi svoje nove vloge – zrcala družbe. Poslej so bile slikovne ponazoritve videne resničnosti praviloma zanesljive in odprte strani z zvesto reproduciranimi besedili in iluminacijo sporočajo zasebni kontekst upodobitve.⁴²

Vzorci

Ni odveč še enkrat poudariti, da je zbrano gradivo bolj raznovrstno, kot ga je mogoče predstaviti v tem zapisu. Bilo bi imenitno, če bi bilo mogoče še neposredno primerjati v resnici ohranjene dekorativne obreze s tem, kar nam sporočajo slikarska dela. A to so le pobožne želje.

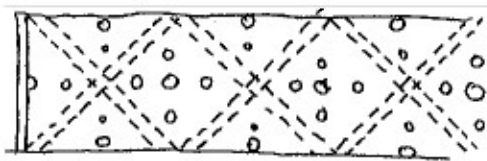
⁴⁰ Carol J. Purtle: *Le sacerdoce de la vierge et l'enigme d'un parti iconographique exceptionnel*, v: *Revue du Louvre*, št. 5–6, 1996, 54–63.

⁴¹ Otto Pächt: *Zur Entstehung des 'Hieronymus in Gehäus', Pantheon XXI*, Mai – Juni 1963, 131–142. Millard Meiss: *Scholarship and Penitence in the Early Renaissance: The Image of St. Jerome*, v: *Pantheon XXXII*, April – Mai 1974, 134–140. Jan Bialostocki: *Books of Wisdom and Books of Vanity*, v: *The Message of Images. Studies in the History of Art*, Vienna 1988, 42–63.

⁴² *Miniature, ki jih vidimo na straneh odprtih knjig, so natančno izbrane; pogosto gre za upodobitev Kristusa v slavi, upodobitev svetnika – svetnice, ki je patron bralca, za upodobitev pekla ali za podobo Marije. Najpogosteje preberemo začetke besedil z značilnim uvodom: "In principio ...", "O intemerata ...", "Osculetur ...", "Beatus vir ...", "Quid gloriaris ...", "Dominus ..." ali "Ad te levavi ..."*

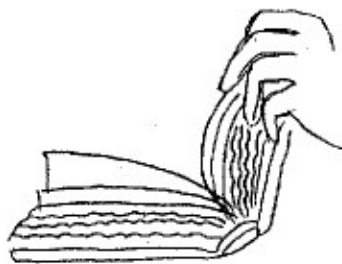
³⁹ Prim. Nataša Golob: *The Annunciation as a Representation of Mulier Docta in Late Medieval Art*, v: J. Kraševac (ed.): *Interpretation of the Bible*, Ljubljana – Sheffield 1998, pp.1739 – 1754.

Zbrano slikovno gradivo razkriva, da so upodobitve okrašenih obreze nastale z različnimi nameni, tako so bodisi hotele biti zgolj okras, bodisi so posredovale še dodatno simbolično sporočilo. Tako imamo obreze z enakomernimi barvnimi nanosi, potem skupino z geometričnimi vzorci, pa skupino z vzorci, ki spominjajo na tekstilne vzorce in kažejo različice kufske (arabske) pisave, njim bližnji so različni floralni vzorci. Ikonografija okrasa s heraldičnimi prviniami je v sebi sklenjena, prav posebna pa je skupina z vzorci, ki ponazarjajo drago kamenje na obrezah, verske simbole in verska sporočila.

Slika 11. Vzorec iz dvojnih rombov in pik, ki so urejene v sistem, ki spominja na cvetje. Rogier van der Weyden, Diptih Philippha de Croya, okoli 1460. San Marino, Henry E. Huntington Art Gallery.

Mislím, da ni potrebno ponavljati besed o simboliki posameznih barv. Geometrični vzorci kažejo nezahtevne dekorativne obrazce. Včasih gre za vzporedno potekajoče črte (vzdolž knjižnega bloka ali počez) in ni nujno, da so natančno naslikani. Iz 16. stoletja poznamo lep primer takega okraševanja, a vzorec je "omehčan": pred učenim Milezijem je odprta knjiga z rahlo valovitimi črtami v oranžni in rdeči barvi na obrezi (sl. 14).⁴³ V to skupino sodi tudi vzorec šahovnice, kakršnega vidimo na sliki beneškega slikarja Nicolaja di Pietra (sl. 7); svoje čase ta vzorec najbrž ni bil redkost, izjema.⁴⁴

Slika 14. Vzorec iz valovitih črt v rdeči in oranžni barvi; knjigo drži Milezij; Lutger tom Ring starejši (kopija po Robertu Campinu), okoli 1538, Pariz, Louvre.

⁴³ Ludger tom Ring the Elder (kopija po Robert Campinu): Milesius; ca. 1538. Pariz, Louvre.

⁴⁴ Gl. Meister der Verherrlichung Mariae: Marijin oltar, Enschede, Rijksmuseum Twenthe, 1465–1475: na tabelni sliki Oznanjenje, jo prihod angela ravno zmoti pri branju, drži v rokah knjigo, ki ima dekorativno obrezo v vzorcu šahovnice z rdečimi in zlatimi polji.

Tekstilni vzorci niso preprosto poglavje – v nasprotju s tistimi, ki jih vidimo naslikane na tabelnih slikah in freskah; na obrezah so poslikana polja preprosto premajhna in jih je zato težko opredeliti. Najbližja primerjava se ponuja z vzorci na tkanih trakovih, tako pridemo na sled tako enobarvnemu kot mnogobarvnemu tkanju. Enobarvni trakovi so učinkovali zaradi različnih struktur tkanja: včasih posredujejo vtis reliefnosti (to je blizu cizeliranim in punciranim vzorcem na obrezah); dobro se je spomniti, da so okoli leta 1300 taki monokromni trakovi nadomestili dotlej običajne pozlačene usnjene trakove.⁴⁵ Vzorci so preprosti, vendar so prepleti, kombinacije linij nadvse elegantni. Poleg tega je bil učinek svetlikajočih se svilenih niti na slikarskih delih bolj zaželen kot vtis, ki ga dajejo volnene niti.

Vprašanje, ali so bili enobarvni vzorci za slikarje zahtevnejši kot večbarvni, ni neumestno. V knjižnem slikarstvu najdemo cele strani (t.i. preprogaste strani) ali samo obrobe, ki so odvod iz tekstilnih vzorcev. Spomniti se je treba, kako izjemen je bil vpliv bizantinskih in vzhodnjaških vzorcev na otonsko knjižno slikarstvo, saj v marsikaterem rokopisu najdemo odlične primere celostranskih vzorčenih strani, primere preigravanja zlatih risb z rožnatimi in oranžnimi odtenki, kot bi se zlate niti spletale med svilenim raportom. Tako je iluzija svetlikajočih se brokatnih in svilenih tkanin vstopila v rokopise.

Nekatere upodobitve iz otonskega časa bi samo pogojno uvrstili med monokromne, kot vzporednice podobnih tekstilnih vzorcev. Lahko pa trdimo, da na naslikanih obrezah iz časa (vsaj) okoli 1300 prepoznamo ponovitve monokromnih tekstilnih vzorcev. Gre za večje število italijanskih slik, zlasti izpod čopiča Duccia, njegovih sodobnikov in učencev v Sieni, ki govorijo o navdušenem sprejemanju te nove mode. V resnici so tekstilni vzorci, naslikani v dveh ali treh odtenkih ene barve, zelo blizu vzorcem na tekstilih, ki so jih nosili. Celotne fotografije dokazujejo skladnost med ohranjenimi tekstili in tistimi, ki so naslikani kot zavese, kot ozadja na slikah ali vsaj kot obrobe na oblekah.⁴⁶ Starejši slikarski spomeniki, zlasti tisti iz karolinškega in

⁴⁵ Regula Schorta: *Monochrome Seidengewebe des hohen Mittelalters*, Berlin 2001, zlasti 13–17 in 35 ss. Leonie von Wilckens: *Mittelalterliche Seidenstoffe. Staatliche Museen zu Berlin. Bestandskatalog XVIII des Kunstgewerbemuseums*, Berlin 1992, str. 11. Leonie von Wilckens: *Die textilen Künste. Von der Spätantike bis um 1500*, München 1991, primeri na str. 102–103.

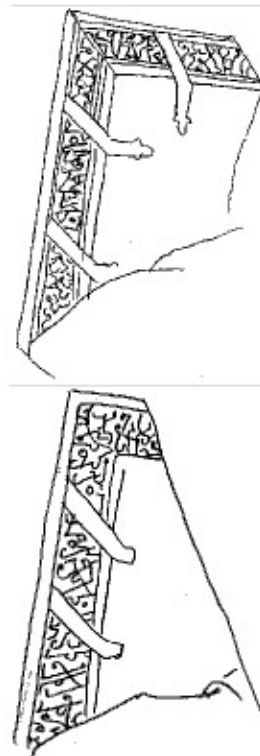
⁴⁶ Brigitte Klesse: *Seidenstoffe in der italienischen Malerei des 14. Jahrhunderts*, Bern 1967. Ulrich Middeldorf: *Statuen und Stoffe*, v: Pantheon XXX, Januar – Februar 1977, 10–14. Eike Oellermann: *Zur Imitation textiler Strukturen in der spätgotischen Fass- und Flachmalerei*, v: Bericht des Bayerisches Landesamtes für Denkmalpflege, München 1967 (1966), 159–174.

otonskega časa, nam kažejo le večbarvne obrobe s tekstilnimi vzorci. Naj opozorim na *Maiestas Domini* iz *Evangelijarja iz Lorscha*:⁴⁷ knjiga v Kristusovih rokah ima namreč pozlačene obreze s kratkimi belimi in rdečimi črticami, ki si sledijo v prepletu. Izhodiščno vprašanje, ali gre za dekorativen vzorec ali kaj drugega (npr. *signacula*?), je pojasnilo karolinško stensko slikarstvo, ki je pogosto ponovilo motiv dvojnega meandra: posamezni deli trakov (zgornji in spodnji) so bili naslikani v odtenkih bele in rdeče, to pa je dalo prepričljivo potrditev. Da, na obrezi knjige je naslikan najbrž prav tak vzorec – in takrat so ga že dolgo poznali.

Na skladnost med tekstilnimi vzorci in vzorci na poslikanih obrezah moramo pogledati z nekoliko drugačnimi očmi; kadar so enak, nadvse preprost vzorec hkrati uporabili za okras obrez in oblačil, seveda na isti miniaturi (sl. 1, gl. Benedikcional škofa Engilmarja, op. 36). Tudi pozneje so italijanski slikarji uporabili en in isti vzorec na različnih delih iste slike. Poleg tega najdemo isti tekstilni vzorec na slikah različnih slikarjev. Denimo vitični vzorec, ki ga je Coppo di Marcovaldo (ali slikar iz njegovega kroga) naslikal na obrobek Marijine obleke, najdemo tudi na obrezah knjig, ki jih v rokah držijo številni svetniki na oltarnih slikah izpod čopiča Duccia di Buoninsegna.⁴⁸ Tehnični pripomočki, ki so jih imeli umetniki, so jim pomagali ustvariti bolj ali manj popoln ornament in tudi bolj ali manj popolno iluzijo resničnosti, ki so jo njihovi naročniki želeli in pričakovali.

Vzorci s t.i. kufskimi prvinami so se pojavili potem, ko so v življenju patricijev in meščanov v poznem srednjem veku dobile posebno mesto tkanine z Orienta, "Jutrovega", z njimi pa drugi izjemni predmeti. Kufske vzorce najdemo na knjigah, ki jih držijo v rokah svetniki in niso nič drugega kot le drugačna oblika starejših geometrično-tekstilnih vzorcev. So izraz radovednega očesa, ko je raziskovanje materialnega sveta postalo del duševnega procesa. Kufski vzorci pomenijo – bolj kot katerikoli vzorec s srednjeveških obrez – da jih je opazilo izobraženo oko (sl. 6). V času Duccia in Giotta je družba pričakovala, da bodo umetniki zabeležili detajle kar se da natančno, da bodo postale vidne vse odlične lastnosti objekta: duhovnost 13. in 14. stoletja je take prvine sprejemala odprtih rok, ker so olajšale razumevanje svetih dogodkov. To se je dogajalo v času, ko so se življenjske razmere precej spremenile. Bogatija v velikih mestih je spodbudila želje po posedovanju lepih in prefi-

njenih stvari. Malo pred letom 1318 je Riccobaldo da Ferrara opisal življenje v svojem času in to je primerjal z desetletji v času Friderika II. Hohenstaufovca. Zanimivo je, kako je opisal spremenjeni odnos do tekstila: "Vse dotlej ... so ženske in moški imeli na svojih oblačilih malo srebra ... Mnoge nove šege so spremenile starejše ... Videti je oblačila iz bogatih materialov, ki jih krasí izjemno ali pretirano mojstrstvo, s prečudovito uporabljenim srebrom, zlatom in biseri, s širokimi vezenimi in svilenimi podlogami, z obrobami iz eksotičnega in dragocenega krzna."⁴⁹ Nedvomno so tesnejši trgovski stiki z vzhodom sprožili povpraševanje po damaščanskih in satenastih tkaninah, brokatu, vzorcih iz špansko-mavrske tradicije z geometrijskimi in kaligrafskimi prvinami. Vpliv orientalskih tkanin in drugih izdelkov je bil izjemen, kakor lahko vidimo z Duccievih slik: isti kufski vzorec najdemo na oblekah svetnikov, kot okrasne obrobe na keramiki in tudi na knjižnih obrezah. Vse to so vzporedno obstajajoči pojavi; tako kot so se tekstilni trakovi v gibanju zalesketali, tako so se vzorci razgibali, kadar so se knjige odprle in listi upognili v različne loke. Na slikah Duccia in njegovih učencev (sl. 6a in 6b) ni težko opredeliti

Slika 6. Kufski vzorec na obrezah več knjig, ki jih držijo različni svetniki; Duccio: *Maestà*, 1308–1311 in drugi oltarji s konca 14. stoletja. Siena, Museo dell'Opera del Duomo in Siena, Pinacoteca Nazionale.

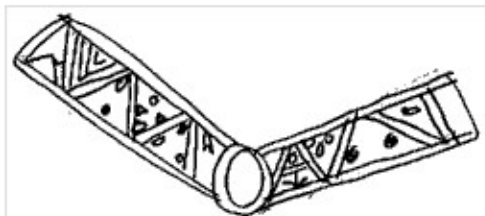
⁴⁷ *Evangelijar iz Lorscha*: Bucurest, National Library – Alba Iulia, Biblioteca Bathyáneum, Ms. R.III. str. 36, ok. 810.

⁴⁸ Coppo di Marcovaldo: Marija z Jezuškom, ok. 1270, Firenze, Santa Maria Maggiore; tekstilni vzorci na obrobah so pravzaprav identični vzorcem na knjižnih obrezah, kakršne vidimo na sliki Duccia di Buoninsegna: Marija z malim Jezusom in svetniki, ok. 1290, Siena, Pinacoteca Nazionale.

⁴⁹ Navedeno po: Paul Hills (op. 12), str. 95.

vzorca, saj so knjige zaprte, na slikah Ambrogia Lorenzettija pa je to nekoliko težje: knjiga v naročju Marije Oznanjenja je okrašena z vzorcem, ki najbrž črpa iz kombinacije vitic in kufskih pismenk – a vedeti moramo, da je vzorec razpršen, ker je knjiga odprta.⁵⁰ Lorenzetti je kot velik mojster namreč knjigo upodobil v njenem naravnem položaju.

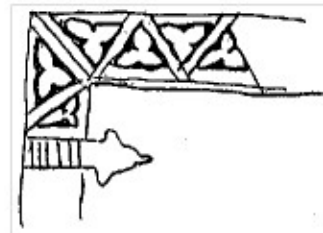
Težko je reči, kdaj so se floralni motivi pojavili. Mirjam M. Foot je navedla kodeks z deli Petra Comestorja iz durhamske stolnice iz poznega 12. stoletja: na obrezi je vrsta med seboj povezanih in olistanih krogov, vmes so rože in nemara ptica.⁵¹ Drugi primeri so poznejši. Tako je iz srede 13. stoletja kodeks z besedili Petra Riga z obrezo, na kateri je zeleno, krepko vitičje, vmes pa je videti sledove rdečih cvetk. Opis je tako prepričljiv, da bi si želela videti fotografijo te obreze: posnetek bi pomagal odgovoriti, ali je kaj stičnih točk med tem rokopisom Petra Rige in okrasom na obrezah dveh nemških kodeksov tudi iz 13. stoletja. Seveda ne gre za neposredno enakost, identičnost okrasja, pač pa za vprašanje, ali se ujema splošen estetski značaj poslikave obrez teh treh kodeksov. Gre za rokopis iz Augsburga (ok. 1260) z zlato vitico na modrem ozadju in za rokopis iz Regensburga (ok. 1270) z vitico, ki je srčasto upognjena, ima pa palmetne lističe; na tej obrezi je slikar upodobil modro, rdečo, zeleno in belo barvo. Lohi teh mesnatih vitic in ritmičnost vzorca so me spomnili na precej starejše dekorativne trakove, celo na obrobe iz otonskega stenskega slikarstva.⁵²

Slika 3. Vzorec z nepravilnimi trikotniki in geometrijskim polnilom, naslikan na obrezi knjige v Kristusovih rokah; Cimabue: Kristus med sv. Petrom in sv. Jakobom, zadnja četrtina 13. stoletja. New York, zbirka lorda Duveenu.

Verjetno so se floralni vzorci uveljavili kot okras obrez sorazmerno zgodaj, ker najdemo trakove iz preprostih cvetov in lističev kot okrasne obrobke v vseh umetnostnih panogah in so najbrž ena zgodnjih prostoročno naslikanih prvin. Reči

je mogoče, da so meni znani slikarski spomeniki z upodobljenimi floralnimi obrezami poznejši (gl. zgoraj; Rinaldo da Siena) od ohranjenih kodeksov. Vendar nam spomeniki iz poznega 13. stoletja tudi povedo dodatne informacije: Cimabue je na oltarni sliki Kristus med sv. Petrom in Jakobom⁵³ uporabil vzorec nepravilnih trikotnikov, ki jih je zapolnil s trilisti (sl. 3). Pozneje je podobno trilistno shemo uporabil tudi Cennino Cennini (sl. 4). Taka delitev površin na manjše kosce dokazuje, da so lahko s preprostimi postopki dosegali vtis sorazmerno enakomernih vzorcev. Ti so bili prisotni istočasno z onimi, na katerih vijugasta vitica omogoča preganjenim listom zapolniti prostor. To je preprost vzorec, ki ima mnoge vzporednice v rokopisnem slikarstvu. V črno-zlati in rdeče-črno-zlati kombinaciji ga najdemo pri različnih slikarjih Duccievega kroga (npr. Maestro di Città di Castello ali Niccolò di Segna, sl. 4). Kmalu po letu 1300 pa so se pojavili tudi vzorci iz tankih vitic (sl. 5); tudi ti so se v naslednjih desetletjih uveljavili. Če primerjamo lasno tenke vitice na obrezah 14. stoletja s filigranskimi viticami, ki zapolnjujejo ozadja na miniaturah, bi med njimi ne našli velike razlike, to velja npr. za obreze na tabelnih slikah Magistra Teoderika in njegovih sodelavcev, ki krasijo kapele na Karlštejnu in knjižno slikarstvo češko-dunajskega kroga v 2. polovici 14. stoletja (sl. 8).

Slika 4. Vzorec iz dvojno obrisanih trikotnikov in trilisti v notranjosti; Cennino Cennini: Sveti papež, 1392. Berlin, Gemäldegalerie.

Heraldične prvine so kot sestavina knjigoveškega okrasa pogosto upodobljene, vendar to ne velja za obreze: ponavadi so na platnicah (oz. so del celotne slikarske kompozicije). Le tako jim je slikar lahko odmeril dovolj prostora, da so heraldična znamenja jasno sporočila, kdo je lastnik. Tudi monogramov na obrezah nisem našla, čeprav so nekateri primeri toliko posebni, da je vprašanje, ali gre za heraldični koncept ali ne; vsekakor bi bilo treba razvozlati vsak primer zase. Opozorila bi rada na risbo iz leta 1480, ki je delo slikarja z zasilnim imenom Meister der Genreszenen im Hausbuch: Johann von Soest izročča rokopis svojega epa Limburški otroci – Die

⁵⁰ 1344, Siena, Pinacoteca Nazionale.

⁵¹ Gl. Mirjam Foot (opomba 4), str. 263: Peter Comestor, *Historia scholastica*, Durham Cathedral (B.I.33), pozno 12. stoletje.

⁵² Elisabeth Klemm: *Die Illuminierten Handschriften des 13. Jahrhunderts deutscher Herkunft in der Bayerischen Staatsbibliothek*, Wiesbaden 1998, kat. 118, clm. 2640 in kat. 42, clm. 2641.

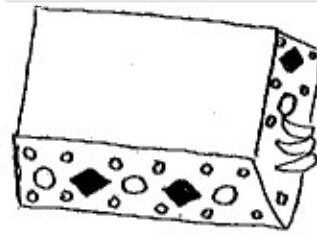
⁵³ Cimabue: Kristus Odrešenik med sv. Petrom in sv. Jakobom, zadnja četrtina 13. stoletja. New York, Lord Duveen Collection.

Kinder von Limburg mejnemu grofu Filipu Poštenemu: knjiga, ki jo avtor kleče ponuja grofu, je v celoti, na platnici in obeh obrezah prekrita z vzorcem iz svetlomodro-belih rombov, ki je še danes simbol dežele Bavarske. Risba najbrž zanesljivo sporoča heraldične barve, poleg tega lahko s pomočjo risbe ugotovimo tudi debelino deščic za platnice in način, kako sta oba zaklepa pritrjena.⁵⁴ Dodam lahko, da so obreze velike Grillingerjeve Biblije pobarvane z diagonalno potekajočimi rdečimi in belimi trakovi; to so seveda avstrijske heraldične barve, vtis sporočila pa je podoben – brez drobljenja, brez orlov itd. – samo velika barvna polja. V obeh primerih gre za politično konotacijo.⁵⁵

Majhna je tudi skupina upodobitev, ki z dragimi kamni, biseri in napisi na obrezah izražajo posebno sakralno vrednost knjige. Zdi se, da je bistven korak v to smer storila umetnost v času karolinških vladarjev, pod okriljem otonske dinastije pa dosegla svojevrstni apogej. Praviloma najdemo na obrezah v vrste razporejene dragulje več barv: velike na sredini, ob straneh pa drobne, včasih zaradi bele barve prepoznavne kot bisere. Oblike dragih kamnov in njihove barve se ponavadi menjavajo: okroglemu sledi rombasto brušen kamen (to je blizu vzorcu astragala, gl. zgoraj), rdečemu pa modri ali zeleni. Taki so tudi vzorci na obrobah oblačil, prestolov, na podstavkih pri prestolih itd. Prvi veliki spomenik, na katerem vidimo tako okrašeno obrezo, je t.i. Kronanjska miniatura Karla Plešastega v Sakramentarju iz Metza: nadškof na desni strani Karla Plešastega (?) ima v rdeč material vezano knjigo, obreza pa je zlata in po njej so na gosto posuti dragi kamni v dveh ali treh barvah, ob straneh pa so biseri.⁵⁶ Primerov je več, tudi v enem samem rokopisu najdemo več primerov v enakimi ali različnimi vzorci; v Sakramentarju iz Metza vidimo na celostranski miniaturi svetnikov v nebesih svetnika (v drugi vrsti spodaj), ki ima v rdeče vezan kodeks z zlato obrezo in belimi biseri na njej. Omenila sem že rokopis sv. Winoca (op. 35): prestolujoči svetnik drži knjigo, na kateri so z rdečimi pikami najbrž skušali ponazoriti rubine, podobno so najbrž imeli naslikane "rubine" na zlatih obrezah regensburški rokopisi (op. 36). Med poznimi in zelo nazornimi spomeniki te tradicije je atlantska Biblija iz Milana: na celostranski miniaturi z Maiestas Domini imajo simboli štirih evangelistov ob sebi kodekse s prav takimi vzorci: okrogle in v romb brušene

drage kamne z biseri (sl. 2). Ni nenavadno, da se enak vzorec ponovi tudi na Kristusovih oblačilih, prestolu, arkadah itd.⁵⁷

Slika 2. Naslikani biseri na obrezi knjige, ki jo drži orol, simbol sv. Janeza Evangelista; *Atlantska Biblija, prva četrtina 12. stoletja, severna Italija. Milano, Biblioteca Ambrosiana, Ms. B. 48 inf.*

Posebno kvalitetne upodobitve z dragulji posutih obrez so iz otonskega časa, vzorci pa so različni. Značilna sta dva tipa: bodisi pozlata z gosto vrsto biserov ali zlata obreza in vzorec, na katerem dragulji oblikujejo drobna kvadratna polja. Tako je v Evangelistarju iz Bamberga Henrik II. pred Marijo Theotokos s kodeksom v rokah, rdeča obreza pa je okrašena z večjimi modrimi pikami (safirji?), ob vsakem so štirje beli biseri, tako da nastane vtis kvadratnih polj.⁵⁸ Nadvse lepe so upodobitve v Evangeliarju iz Speyerja v Escorialu: na eni strani sta pod Kristusom klečeča Konrad in Gizela. Obreza na knjigi je zlata, a z rdečimi, modrimi in svetlorumenimi potezami (ki so seveda dragi kamni) razdeljena v drobne kvadrate. Na drugi strani pa Marija na prestolu sprejema evangeliar iz rok kralja Henrika III. in blagoslavlja kraljico Agnes. Knjiga je odprta, obreza na levi strani knjižnega bloka je enaka oni na desni: je rdeče-zlata z gostim nizom belih biserov.⁵⁹ Ta obreza močno spominja na t. i. "Buchkasten", skrinjaste vezave (npr. iz Sankt Gallna ali še bolj iz Osnabrücka). Sicer pa bi našli še nekaj upodobitev, katerih podobnost s skrinjastimi vezavami je očitna.

Malo je upodobitev, na katerih vidimo sprednjo obrezo, ne pa tudi platnic. Če je tako, ima to seveda poseben pomen. V Evangeliarju iz južne Anglije, ki je datiran na konec 10. stoletja, je upodobitev ikonografsko zelo zanimive Maiestas Domini. V zgornjem delu miniature je v mandorli sedeči Kristus, ki drži knjigo tako, da na sredini sprednje obreze vidimo križ, proti glavi in peti obreze pa sledi vzorec iz pik in črt. Liki

⁵⁴ Cf.: Heidelberg, Universitätsbibliothek, Cod. pal Germ. 87. Cf. Allmuth Schuttwolf (ed.): *Die Jahreszeiten der Gefühle. Das Gothaer Liebespaar und die Minne im Spätmittelalter*, Gotha 1998, pp. 68–69.

⁵⁵ Grillingerjeva Biblija, München, Bayerische Staatsbibliothek, clm. 15701, Salzburg, zgodnje 15. stoletje.

⁵⁶ Sakramentar iz Metza: Paris, Bibl. Nationale, lat. 1141, 2v, Saint Denis (?), okoli 870.

⁵⁷ Atlantska Biblija: Milano, Biblioteca Ambrosiana, Ms. B. 48 inf., 1. polovica 12. stoletja.

⁵⁸ Evangelistar Henrika II.: Bamberg, Staatsbibliothek, Bibl. 95, fol. 7v, Secon 1007–1014.

⁵⁹ T. i. "Das Salische Kaiser-Evangeliar (Codex Henrici III.)": Biblioteca de San Lorenzo el Escorial, Cod. Vit. 17, fol. 2v in 3r, Echternach, 1043–1046.

(križ, črte, pike) so temnordeči in belo obrobjeni, podlaga obreze je svetlo rdeča.⁶⁰ Trenutno ne poznam nobenega podobnega primera.

Sakralni pomen napisov je še tehtnejši. V rokopisu, ki je imenovan Pontificale Camaracense, je okviru iniciale A(d esto) videti Kristusa, sedečega na sferi. Drži zaprto knjigo, tako da še enkrat vidimo samo sprednjo obrezo, na kateri piše z rdečo tinto LIB(er) VITA(e). Ta miniatura (rokopis je nastal v skriptoriju samostana St. Vaast) pravzaprav kaže na svoj pomen, da se z dejanji, ki jih kodeks opredeljuje, pričanja pot v večno življenje: Knjiga življenja je knjiga, ki je v nebesih in je pri Bogu.⁶¹ Enako je simbolike poln napis na dveh obrezah knjige, ki jo drži Silvija, stoječa ob svojem prestolujočem sinu, sv. Gregorju. Na obrezah piše: VIA in VITA: skozi vero pelje pot v življenje.⁶² Oba rokopisa sta nastala v kulturno in versko tesno povezanem okolju; opraviti imamo torej s podobnim razmišljanjem, ki se izraža v podobnih ikonografskih rešitvah. Poudariti je treba, da je bila ikonografska misel pomembnejša od estetskih ciljev: v obeh primerih so upodobitve obrez majhne in črke so drobne, zato ne moremo torej govoriti o estetiziranju obreze s kaligrafskim posegom, govorimo lahko samo o povzdignjenju knjige, ki je dragocena sama po sebi, saj sporoča božjo besedo.

Zaokrožitev pogleda

Naj se vrnem k vprašanju, zapisanim na začetku.

1. Kdaj je okraševanje knjižnih obrez postalo sestavni del knjigovezovega dela? Ali je mogoče, da so okrašene obreze postale del knjigovezove prakse že v starem veku? Robovi knjig z lesenimi in slonokoščenimi listi so nedvomno ponujali odlično priložnost za slikarski okras – to bi bile proto-obreze. Vendar o tem ne moremo sedaj razpravljati in je bolje, da ostanemo na trdnih tleh: *Maiestas Domini* iz *Book of Kells*⁶³ nam sporoča povsem nedvoumno, da so rokopisi imeli okrašene obreze vsaj okoli leta 800. Miniatura jasno zrcali odločenost, da mora biti najpomembnejša knjiga (tista, ki jo na upodobitvi drži Kristus) v celoti okrašena. In ta okras naj bo tako lep, kakor je mogoče. Po tej knjižni obrezi je razvit trakasti preplet, značilen za otoško, irsko ornamentiko. Ob tem se spomnimo na skorajda sočasni vzorčni list s pleteninastimi vzorci, ki je mogoče nastal v samostanu Corbie. Vprašamo se

lahko, ali so mogoče enake likovne predloge uporabljali tako za okrasitev platnic kot za okrasitev obrez. Domnevo o povezanosti okrasja je izrazil Carl Nordenfalk. Stik usklajenih prvin na zunanjem plašču (platnicah in obrezah) kodeksa bi seveda bil verjeten.⁶⁴ Sicer pa: ali so take vzorčne liste uporabljati tudi za izdelavo pavz? Na drugem koncu Evrope, v dvorni šoli Karla Velikega, so – malone v istih letih – slikali poglede na kodekse, ki imajo okrašene obreze in te spominjajo na tekstilne vzorce: spomnimo se na *Maiestas Domini* iz *Evangeliarja* iz Lorsch. – Odgovor, da so na prelomu 8. v 9. stoletje nastala tako zgovorna likovna dela, nam pove le to, da je treba ta čas vzeti kot sporočilo o uveljavljeni praksi ornamentiranja obrez in da smemo domnevati, da so knjigovezi to delo izvajali že poprej.

2. Kakšne okrase, vzorce so dobile obreze? Sleherni poseg, ki sveže obrezani rob spremenil v barvno ali vzorčno polje, je izraz zavestnega estetskega dejanja. Tja do konca romanike so nastajali vzorci, ki poudarjajo mističnost, nadnaravno veljavo knjige – to so biserni vzorci, tkaninasti vzorci, napisi. Zgodnja gotika je obreze poudarjala z vsebinsko nezapletenimi prvinami, s floralnim okrasom, eksotičnimi vzorci kufske ornamentike. Pozna gotika pa je z obilico zlata sicer ustvarila vtis razkošja, ki pa je površinsko, samo lesketajoča se prevara in je v resnici likovno in vsebinsko osiromašenje: vzorci so malone povsod enaki, neduhovite mreže enakih rombov in drobnih pik ali cvetlic najdemo pri vrsti slikarjev, ki se niti poznali niso.

3. Ali nam ohranjeni spomeniki likovne umetnosti posredujejo kakšne informacije in kako zanesljivi so lahko ti podatki? Kdaj so te dekorativne prvine vstopile v slikarstvo, kdaj so jim posvetili dovolj pozornosti, da so jih iz svoje resničnosti prenesli v upodobitve? – Sto zbranih primerov ni veliko, pa še teh ne moremo meriti z enakim vatlom. Mislim, da bi težko rekli za katero od upodobitev, da je povsem izmišljena. Bodisi biserni, tekstilni, listni vzorci ali napisi – približno take obreze so slikarji poznali in jih kot logično sestavino iz življenja knjige prenesli v slikarstvo. Vsekakor je treba upoštevati, da je realizem upodobitve iz karolinškega časa nekaj povsem drugega kot realizem 15. stoletja. – Gre tudi za izvedbene možnosti slikarjev, ki so te upodobitve ustvarili: do konca romanike imamo opraviti zvečine z rokopisnim gradivom in smemo računati s sorazmerno velikimi formati knjig (kar je dovoljevalo raznovrstne poslikave), v gotiki pa so kodeksi postali manjši in zato so obreze pogosto samo enobarvne. Vlogo dokumentarnega

⁶⁰ Evangeliar iz južne Anglije: Pariz, Bibl. Nationale, ms lat. 6401; tretja četrtina 10. stoletja.

⁶¹ Pontificale Camaracense: Köln, Dombibliothek Hs 141, fol. 33r; St. Vaast, sredina 11. stoletja.

⁶² Vita S. Gregorii, Valenciennes, Bibliothèque-Médiathèque, ms. 512, fol. 4v, St. Amand, 1155–1160.

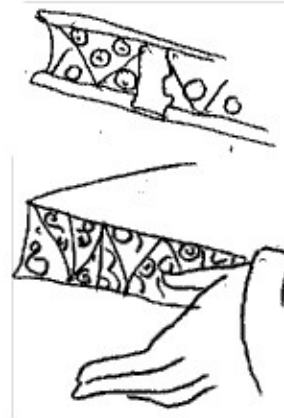
⁶³ Book of Kells: Dublin, Trinity College Library, Ms. 58, fol. 32v, okoli 800.

⁶⁴ List z vzorci pleteninaste ornamentike: Pariz, Bibl. Nationale, Lat. 12190, fol. A⁹v; verjetno Corbie, 8th Century (?). Cf. Carl Nordenfalk: *Corbie and Cassiodorus. A pattern page bearing on the early history of bookbinding*, v: Pantheon, XXXII, Juli/August 1974, 225–231.

sporočevalca je prevzelo tabelno slikarstvo in z uveljavitvijo tehnike oljnega slikarstva se je izrazilo tudi večje veselje do podrobnosti. Govorimo o "mikrografiji". Vendar je hkrati res, da v opusu enega slikarja najdemo vedno znova enak vzorec: nedvomno je lep in je bil slikarju pri srcu. A zato je vprašanje tole: je Hans Memling kodeks, ki je pred Martinom van Nieuwenhove, večkrat narisal v svojo skicirko ali pa je imel knjigo s tako obrezo kar pri sebi, da jo je uporabil še večkrat, jo potisnil v roke tudi sv. Lovrencu, jo uporabil na Triptihu Donne in na oltarju iz Berlina? Kje je torej meja dokumentarne zvestobe? Seveda isto velja za Mojstra Marije Burgundske, Petrusa Christusa, Mojstra Jernejevega oltarja, Martina Schongauerja, Pedra Berrugeteja itd. Mogoče velja nekaj podobnega tudi za Duccia: mreža kufskega vzorca je nadvse zapeljiva in jo je bilo treba velikokrat ponoviti. Zato je vredno ponoviti vprašanje, ali niso bili nekateri naslikani predmeti v resnici zasebna lastnina slikarjev, zato so jih večkrat uporabili za ureditev prizora. Na drugi strani pa so mnogi odlični slikarji seveda poznali kodekse z okrašenimi obrezami in so posamične liste naslikali kar se da natančno, a jim na misel ni prišlo, da bi knjigo z okrašeno obrezo vnesli v svoj opus. Dürer ali Mantegna, na primer.⁶⁵ Ali je bila odločitev, ali bo ta element vključen v kompozicijo ali ne, navsezadnje odvisna od umetnikove svobodne odločitve?

4. Ali so dekorativne obreze pridržane samo za določene tipe knjige? – Z izjemo lista, na katerem vidimo Johanna von Soesta, ki izroča kopijo svojega epa Limburški otroci – Die Kinder von Limburg mejnemu grofu (Pfalzgraf Phillip dem Aufrichtigen), kodeks pa ima platnice in obrezo v bavarskih deželnih barvah, so mi za zdaj znane le knjige z nabožno vsebino. Tu ne

moremo trditi, da so knjige s posvetnimi besedili prezrle tak okras, a je res, da v slikarskih delih ne vidimo ponazoritve – recimo naravoslovne knjige ali besedila s podobnimi spisi.

Slika 13. Vzorec iz neenakomernih trikotnikov in krogov, naslikan z zlatim prek temno rdeče površine; več knjig na tabelni sliki z upodobitvijo Marijine smrti. Pripisano Bernardu van Orleyu, Poliptih z življenjem in smrtjo Device Marije, 11. avgust 1520, Bruselj, Centre public d'aide sociale.

5. Se okras ikonografsko povezuje z vsebinskim konceptom celotne slike? – Da, vendar izjemoma. Nobenih slikarskih del ne sporočajo okrašene obreze, zato pa napisi na obrezah govorijo o Svetem pismu kot knjigi življenja in biserni okasi se postavljajo ob bok simboliki bisernega križa, crux gemmata. Posredno je ikonografski koncept vsebovan v simboliki barv, v zlati in škrlatni, v temnomodri, ki simbolizira veselje.

Približno sto slikarskih spomenikov med letoma 800 in 1530, ki dokumentirajo prisotnost tega dekorativnega posega, preden je knjigovez pričvrstil knjižni blok med platnice, seveda ni mnogo. Bolj je križpotje med čase, dežele in avtorje. Obravnavala sem dela, ki so vsa po vrsti umetniški dosežki, tako da so okrašene obreze na sliki nič manj kot zrcalo mojstrove roke. V tem se obreze s slikarskih del razlikujejo od večine resničnih obrez, ki so pred toliko stoletji krasile resnične kodekse. Predstavljati si namreč moramo, kako je postopek v resnici tekkel: knjižnih obrez povečini niso poslikali mojstri, pač pa so okras na obrezah velikokrat prispevali ljudje, ki so bili v knjigovezovi delavnici, ki so obvladali slikarsko tehniko, niso pa bili mojstri. Včasih pa so obreze vendarle okrasile izkušene roke – tako kot na regensburškem in augsburškem kodeksu iz 1260 oz. 1270 v Münchenski Bayerische Staatsbibliothek – in takrat se je estetski odnos iz notranjost knjige preselil tudi na zunanost, tako da lahko govorimo o celovito skladni podobi.

⁶⁵ Članek, ki ga je prispeval Piero Scapecchi o slikarskih odsevih knjižnih vezav oz. upodobitvah okrašenih knjižnih platnic v slikarskem delu Piera della Francesca, se pričinja z ugotovitvijo, da bi najbrž prepoznali večino knjižnih vezav, če bi lahko vstopili v osebno knjižnico Piera della Francesca. S tem odpira vprašanje o pomenu slikarjevih osebnih predmetov v njegovih slikah. – Piero Scapecchi: *Libri dipinti. Osservazioni sulle legature in Piero della Francesca*; v: La miniatura 1 /1998, str. 137–141. – Čeprav vemo, kako tesno so na ikonografski ravni povezane slike in upodobitve knjig in kako tesno je njihovo strukturno razmerje (prim. Hannelore Nützmänn: *Schöne Rahmen. Aus der Beständen der Berliner Gemäldegalerie*, Berlin 2002, posebej str. 25 ss.), pa vendar redkokdaj naletimo na primer, da je hrbtna stran tabelne slike okrašena kot izjemno natančna ponazoritev knjižne platnice. Prim.: Lipso Memmi (oz. njegova delavnica?): Maria Lactans. Vsa površina je pokrita z eno samo barvo, z različnimi puncirnimi kolesci in cvetličnimi puncami pa je slikar ustvaril polje, ki ima ljubek okvir in en sam velik romb na sredini. Miklós Boskovits: *Gemäldegalerie Berlin. Katalog der Gemälde. Frühe italienische Malerei*, Berlin 1987, kat. 33, sl. 135–136.

UDK 271.3:726.7(497.4 Koper)"1719/1806"
726.7:271.3(497.4 Koper)"1719/1806"
Prejeto: 29. 6. 2004

Pokopavanje v samostanski cerkvi manjših bratov konventualcev sv. Frančiška v Kopru med leti 1719 in 1806 ter razpustitev samostana

ZDENKA BONIN

višja arhivistka, Pokrajinski arhiv Koper, Kapodistriassov trg 1, SI-6000 Koper

IZVLEČEK

Minoritski samostan sv. Frančiška je drugi najstarejši koprski samostan. Od druge polovice 16. stoletja dalje je bil v njem sedež regionalne inkvizicije, kar devet njegovih redovnikov pa je opravljalo službo provinciala. V samostanskem poslopju (zlasti cerkvi) so imele svoje grobove številne koprške družine. V obdobju od 1719. do 1806. leta je bilo v njem pokopanih kar 1217 pokojnikov. Po razpustitvi samostana leta 1806 je poslopje večkrat spremenilo namen. V 30. letih 19. stoletja je bil del poslopja namenjen osnovni šoli, pozneje pa se je vanj vselilo moško učiteljišče. Cerkev sv. Frančiška, ki je bila konec 19. stoletja spremenjena v šolsko telovadnico, žalostno sameva, v samostanskem poslopju pa ima sedež koprška gimnazija.

KLJUČNE BESEDE: *minoriti, Koper, redovniki, samostan sv. Frančiška, pokopi, razpustitev samostana*

ABSTRACT

**BURIALS IN THE CONVENT CHURCH OF THE ORDER OF FRIARS MINOR CONVENTUAL IN
KOPER FROM 1719 TO 1806 AND THE DISSOLUTION OF THE CONVENT**

The Minorite convent of St. Francis is the second oldest convent in Koper. From the second half of the 16th century it was the regional inquisition seat. The duties of minister provincial were performed by as many as nine of its friars. On the convent premises (especially in the church) many Koper families had their burial places. From 1719 to 1806, 1217 people were buried there. After the convent was dissolved in 1806, the premises were used for different purposes. In the 1830's, a part of the premises was used as a primary school and later as men's teacher training college. St. Francis church, which was turned into a school gymnasium at the end of the 19th century, stands alone; but the convent building is the seat of Gimnazija Koper.

KEY WORDS: *Minorites, Koper, friars, St. Francis Convent, burials, dissolution of the convent*

1. Nastanek koprskega samostana sv. Frančiška

Manjši bratje svetega Frančiška (v nadaljevanju minoriti) so, kot je leta 1700 poročal koprski škof Pavel Naldini, prišli v Koper še pred letom 1260, Gedeone Pusterla pa navaja leto 1230.¹ Podobnega mnenja je tudi fra Ljudevit Maračič, saj navaja, da se zdi verjetno, da je sv. Anton

Padovanski od leta 1227 do leta 1230, ko je kot lombardski provincial prišel v Istro, tako kot v Trstu tudi v Kopru in morda tudi Poreču postavil temelje reda.² Povsem verjetno je tudi, da je fra Monaldo iz Kopra (1210–ok. 1280, v letih 1254–1260 provincialni minister) kot 20-letni mladenič

¹ Pusterla, 1891, 22.

² Sv. Anton Padovanski, ki je kot provincial moral obiskovati brate in v duhu Pravila odpirati nove redovne postojanke, se je leta 1229 na poti iz Gorice ustavil v Trstu, morda tudi v Kopru in Poreču (Maračič, 2001, Franjevački počeci ..., 24–25).

v rodnem mestu spoznal sv. Antona in se navzel idej ter načina življenja manjših bratov. V času, ko je bil postavljen temeljni kamen za novo samostansko cerkev in poslopje (leta 1264), naj bi bilo prvotno prebivališče manjših bratov (stari samostan, imenovan *San Francesco Vecchio*) v slabem stanju – že ruševina (Maračić, 2001, Franjevački počeci ..., 26–27).

Po Naldiniju jim je koprski škof Konrad³ na kraju, imenovanem *Caprile* (Kozjak) dodelil majhno škofijsko cerkev. Redovnica Avrelija Falleria, opatinja samostana sv. Jakoba Močvirskega v Muranu pri Benetkah, jim je leta 1263 odstopila velik vrt, ki je do tedaj pripadal njenemu samostanu, oglejski patriarh Gregor pa jim je naslednje leto podaril prostorni trg zraven vrta. Leta 1265 so redovniki sklenili, da bodo postavili novo samostansko poslopje. Nova cerkev je bila zgrajena leta 1268. V Naldinijevem času je imela eno samo ladjo – vanjo se je razširila s tremi čelno postavljenimi kapelami. Srednja kapela je služila za kor, ki ga je nekoč od glavne ladje ločeval mogočen oltar, kasneje pa so tudi v tej cerkvi spremenili glavni oltar po vzoru italijanskih bazilik. Nad sveto oltarno mizo so na sredino postavili tabernakelj z Najsvetejšim, ob straneh pa podobi svetih serafov Frančiška in Antona. Prvotno oltarno podobo so prenesli na stransko steno glavne ladje in ji dodali manjše oltarje; med njimi sta najbolj izstopala oltar sv. Križa in oltar sv. Antona Čudodelnika. Na njem je bila oltarna podoba padovanskega svetnika, ki v svoje naročje sprejema Jezuščka, delo Pietra Bellottija. Oltarna podoba na oltarju sv. Križa je bila delo slikarja Palme.⁴ V cerkvi je bil pokopan minorit, doma iz Kopra, blaženi Monaldo de Monaldi⁵ ter škof Peter Manolesso.⁶ V cerkvi so hranili tudi pepel Filipa Arcillia, vrhovnega poveljnika Beneške republike v vojni za Istro, in posmrtno ostanke princa Henrika, sorodnika francoske kraljeve družine. Ob glavnem vhodu v samostan je bilo samostansko dvorišče, prostor na zadnji strani pa so zasedali kapitelj, dormitorij in druge delavnice. Po Naldinijevem opisu so bili sodobnejši in udobnejši prostori, ki jih je zasedala sveta inkvizicija – v Kopru je imela sedež za celotno Istro (Naldini, 2001, 135–140).

Cerkev sv. Frančiška je v času vizitacije koprške škofije med letoma 1579 in 1580 opisal tudi veronski škof Agostin Valier.⁷ Cerkev je imela devet oltarjev, in sicer: glavni oltar ter oltarje sv. Antona, sv. Lucije, sv. Marije, sv. Magdalene, sv. Sebastijana, sv. Bernardina, *s.ae pietatis* in sv. Janeza Krstnika (Lavrič, 1986, 70–71).

Na območju Beneške republike so službo regionalne inkvizicije opravljali skoraj izključno minoriti. Središče inkvizicije je bilo navadno v samostanu, iz katerega je izhajal regionalni inkvizitor. Od druge polovice 16. stoletja naprej je bil sedež svete inkvizicije v koprskem samostanu sv. Frančiška. Inkvizitor je imel v samostanskem poslopiju svoje, ločene prostore. Uporabljal je lahko štiri sobe, dvorano, pisarno, arhiv in kuhinjo. Inkvizitor je bedel nad pravovernostjo. Če je obstajal sum, da je kdo krivoverec, je lahko zbiral dokaze in zasliševal pričë, nato pa je moral vse zbrane dokaze posredovati na višje inkvizicijsko sodišče v Benetke, ki so ga sestavljali generalni inkvizitor, predstavnik oblasti, eden ali več cerkvenih pravnikov, dva laična pravnik in zapisnikar. Na ozemlju Beneške republike cerkvena inkvizicija ni imela neomejene oblasti, saj je njeno delo nadzirala država (delo in razsodbo inkvizicije je moral pregledati in potrditi svet desetih). V obdobju od leta 1545 do leta 1764 so v Benetkah potekali procesi proti 161 Istrijanom (mišljen je prostor od Ogleja do otoka Krka). Kar štiri petine procesov so bile v 16. stoletju – dobra tretjina proti Vergerijevem⁸ privržencem. Več kot dve tretjini obtoženih sta bili osumljeni širjenja protestantskih idej. Od 161 osumljenih jih je bila večina doma z območja Kopra in Pirana, precej pa jih je bilo tudi iz Pulja, Vodnjana in Labina (Maračić, 2001, Protureformacija ... 168–171).

³ Corrado, doma iz Ogleja, je bil koprski škof od leta 1245 do leta 1270 (Luglio, 2000, 48).

⁴ Palma mlajši je živel od leta 1544 do 1628, Pietro Bellotti pa od 1627 do leta 1700.

⁵ Posmrtni ostanke blaženega Monalda de Monalda so bili po razpustitvi minoritskega samostana sv. Frančiška najprej hranjeni v bližnjem samostanu sv. Klare. Po razpustu le-tega so bili preneseni v koprsko stolnico, kasneje v cerkev sv. Ane, leta 1949 pa celo v Benetke. Od leta 1953 dalje so njegovi posmrtni ostanke v cerkvi Marije Velike v Trstu (Maračić, 1992, 76–77).

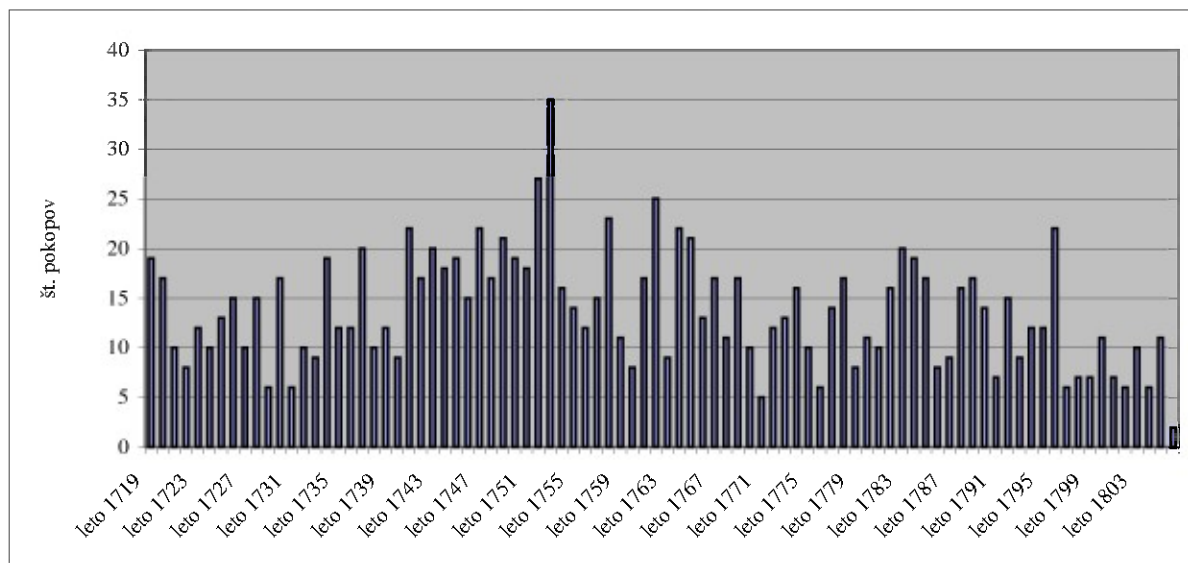
⁶ Petrus Manolesso iz reda minoritov je bil koprski škof od 4. septembra 1301 do leta 1317 (HC, 1986, 288).

⁷ Augustinus Valerius, ki je bil veronski škof od leta 1565 (HC, vol. III, 331), je kot apostolski vizitator od 4. do 22. februarja leta 1580 vizitiral koprsko škofijo (Lavrič, 1986, 2). Ko je 7. februarja priplul pred koprsko пристanišče, so ga tam pričakale številne ladje, okrašene s križi in prapori bratovščine (Lavrič, 1986, 30). Sprejeli so ga koprski škof Joannes Ingenerio, podestat in kapitan Nicolò Donado in puljski škof Mattheus Barbianca.

⁸ Petrus Paulus Vergerius je bil koprski škof od 6. septembra leta 1536 do julija leta 1549 (HC, 1968, vol. III, 216), pred imenovanjem za koprškega škofa pa je bil od 5. maja 1536 škof v Modruši (prav tam, 247). Kasneje se je navzel idej reformacije. Več o njegovem delovanju glej: Acta Histriae VIII, Prispevki z mednarodne konference Peter Pavel Vergerij ml. polemični mislec v Evropi 16. stoletja. Ob 500. obletnici rojstva, ZRS RS Koper, Koper, 1999.

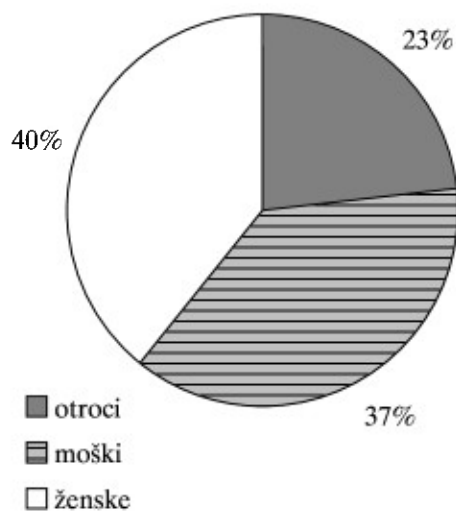
Graf 1: Število pokopov v samostanu sv. Frančiška v obdobju od leta 1719 do leta 1806.

Leta 1806 sta bila le dva pokopa (vpisani so le pokopi do vključno 20. januarja), leta 1771 pet, po šest pokopov je bilo leta 1729, 1731, 1776, 1797, 1802 in 1804, po sedem leta 1791, 1798, 1799 in 1801, po osem 1721, 1760, 1779 in 1786, po devet 1733, 1740, 1763, 1787 in 1793, po deset 1721, 1724, 1727, 1732, 1738, 1770, 1775, 1781 in 1803, po enajst 1759, 1768, 1780, 1800 in 1805, po dvanajst leta 1723, 1735, 1736, 1739, 1756, 1772, 1794 in 1795, po trinajst 1725, 1766 in 1773, po štirinajst leta 1755, 1777 in 1790, po petnajst 1725, 1728, 1746, 1757 in 1792, po šestnajst 1754, 1774, 1782 in 1788, po sedemnajst 1720, 1730, 1742, 1748, 1761, 1767, 1769, 1778, 1785 in 1789, po osemnajst 1744 in 1751, po devetnajst 1719, 1734, 1750 in 1784, po dvajset 1737 in 1783, po enaindvajset leta 1749 in 1765, po dvaindvajset 1741, 1747, 1764 in 1796. Leta 1758 je bilo 23 pokopov, leta 1762 petindvajset, leta 1752 sedemindvajset, največ, kar petintrideset, pa leta 1753. K tem pokopom je potrebno prišteti še 17 pokopov (med novembrom leta 1729 in aprilom 1730). Imena pokojnikov so vpisana v indeksu, datum pokopa pa zaradi dveh manjkajočih strani ni vpisan.

Vseh pokopanih v tem obdobju je bilo 1217 – 452 moških, 480 žensk in 285 otrok.

Graf 2: Deleži pokopanih otrok, žensk in moških v minoritskem samostanu sv. Frančiška med leti 1719 in 1806.

2. 1. Pregled po družinah

Pri pokojnikih se pojavlja okoli 300 (301) različnih priimkov. Večina družin je imela od 1 do 9 pokopov, kar 31 različnih družin¹¹ pa je v samostansko cerkev pokopalo po več kot 10 družinskih članov. Tako je bilo v tem obdobju pokopanih 10 pokojnikov iz družine Pinquentin, po 11 iz družin Bernardelli, Borlin in Torre, po 12 družin Almerigotto in Giuri (Juri), po 13 iz družin Belgramon, Calegarich, de Carli, Lonzar in Vidacovich, 14 iz družimne Barbabianca, 15 iz

¹¹ Upoštevani so le enaki priimki, pri čemer ni nujno, da gre za prave sorodstvene vezi.

družin Petronio in Plaschiar, 16 iz družine Verzo, 18 iz družine Fedola, 19 iz družine Musela, 20 iz družine Gagiardo, po 21 iz družin Burlin, Lugnan in Manzini, 27 iz družin Baseggio in de Zorzi, 29 iz družine de Rin, 30 iz družine Genzo, 32 iz družine Coceuerin, 43 iz družin Gavardo in Padova, 50 iz družine Cerniuani, 51 iz družine Riccobon in 55 iz družine Gravisi. Pri nekaterih družinah je med pokojniki opazen izrazito velik delež otrok. Od 31 družin z največ pokopi je kar 12 družin takih, ki so imele med pokopanimi več kot tretjino otrok in od teh kar 5 družin, ki imajo med pokopanimi več kot polovico otrok. V ospredju so družine Bernardelli (8 otrok od skupno 11 pokopov), Coceverin (21 od 32), Petronio (8 od 15), Gravisi (29 od 55) in Verzo (8 od 16). Brez pregledov matičnih knjig za to obdobje je prave sorodstvene vezi za pokojnike z enakimi priimki težko natančno ugotoviti, kljub temu pa je pri nekaterih posameznikih možno sklepati o teh vezeh. Najizrazitejši so primeri iz rodbine Gravisi, in sicer družine: Lepida Gravisia, Elia Gravisia ter Mattie Gravisia. Prvemu je, če seveda gre za isto osebo, v obdobju od leta 1765 do 1789 umrlo in bilo v samostanu pokopanih 6 hčera in 4 sinovi, njegova žena Anna Cioran Gravisi¹² pa je bila pokopana 22. avgusta 1803. Eliu Gravisiju je v obdobju od 1775 do 1795 umrlo 9 otrok, in sicer 3 hčerke in 6 sinov, Mattiu Gravisiju pa so v obdobju od 1760. do 1784. umrli 2 hčerke in 3 sinovi (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1412).

2. 2. Mesta pokopov

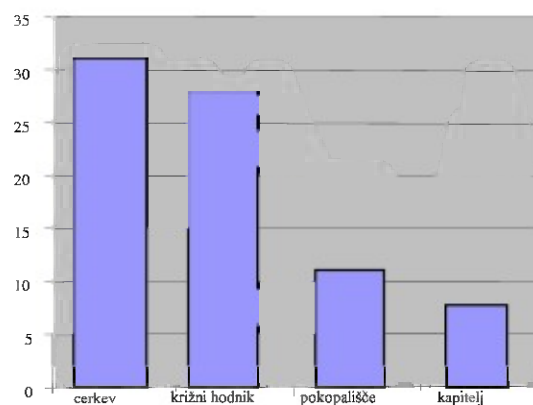
V zadnjem delu knjige pokopov je v seznamu mest pokopavanja za celotno samostansko poslopje (samostansko pokopališče, cerkev, križni hodnik in kapitelj) zabeleženih kar 78 različnih mest pokopovanja. Ker so pri petih mestih pokopov našeta po dva grobova, v enem primeru pa celo trije, se zdi, da je bilo skupno število grobov 86. Večina, 31 mest pokopov je bila v cerkvi, 28 v križnem hodniku, 11 na pokopališču in 8 v kapitlju.

¹² V matični knjigi je vpisano, da je Anna Ciuran Gravisia, žena Lepida Gravisia, umrla 21. avgusta 1803 stara 45 let (ŽUK, MK, knjiga smrti VIII). Če je podatek o njeni starosti ob smrti točen, ni možno, da bi bila mati vseh v knjigi pokopov omenjenih Lepidovih otrok. V knjigi porok je 24. februarja 1763 zabeležena poroka ženina Lepida Gravisia (samski) z Lucio Fini, hčerko Oratia Finia (ŽUK, MK, knjiga porok VI). V kolikor je Lepido Gravisia v obeh primerih ista oseba, je bila morda Anna Cioran druga žena. Po podatkih iz PAK se jima je 31. avgusta 1783 rodil Francesco Giuseppe Maria Gravisia, 21. septembra 1793 Giuseppe Giacomo Antonio (krščen je bil 2. oktobra), 27. junija 1781 pa je bil krščen Ubaldus Alojsius Josephus Maria (SI PAK KP 299, t.e. 15, a.e. 37). Za natančno ugotovitev sorodstvenih vezi bo potrebno pregledati vse matične knjige oz. status animarum.

Slika 3: Križni hodnik nekdanjega samostana sv. Frančiška (sedaj gimnazija).

Graf 3: Razporeditev in število mest pokopov v posameznih delih samostanskega kompleksa sv. Frančiška leta 1728.

Na pokopališču so imeli svoj grob: Andrea Fini (pri izhodu iz samostana), bratovščina sv. Frančiška (proti fontiku, blizu vrat bratovščine z enakim imenom), družine Griz (zraven obzidja bratovščine sv. Frančiška), Marsa (sredi pokopališča, bližje cerkvi sv. Jakoba), Elio, Cicuta, Gabrieli (zdravnik cesarja Leopolda), Isdrael (tri korake od obzidja bratovščine sv. Frančiška; v obdobju popisa so imeli svoj grob pri sv. Ani), Verzi in Bonacorso (pri vhodu s pokopališča v samostan). V cerkvi so imele svoje grobove bratovščine: sv. Sebastijana (na desni strani od glavnega vhoda v cerkev proti kapeli sv. Magdalene), Brezmadežnega spočetja in sv. Frančiška (pri glavnem oltarju na strani sv. Sebastijana, poleg družine Fini), nato družine: Valle, imenovani Crebaua (na levi strani glavnega vhoda v cerkev), poleg njih družini Burlin in Masella (na levi strani proti oltarju sv. Antona), Petronio, Bonzi, Vida (ob popisu pa družini Manzini in Gavardo iz Belvederja), grofje Sabini, Almerigotti, markizi Gravisia (štiri grobove, in sicer družina Gravisijev pri sv. Klari in Gravisiji, ki so živeli blizu grofov Tarsia v delu

Velikih vrtov), Fini (pri glavnem oltarju na strani sv. Sebastijana), Belgramoni (v kapeli sv. Sebastijana), Niccolò Gavardo (blizu vrat zakristije), grofje Verzi iz Velikih vrtov (kapela sv. Luka), Belli z glavnega trga (na levi strani zraven Sabinijev), družine Andreoli, Vidacovich in Bernardelli (poleg stopnice sredi cerkve na levi strani), (na desni stani) pa družina Albis, sestre Vittori (ob vznožju stopnic kapele sv. Magdalene), Pietro Cernianni, Giacomo Fini (pri glavnem oltarju na strani sv. Sebastijana zraven bratovščine sv. Frančiška), Franceschina de Zorzi, imenovana Zocca (nad stopnico sredi cerkve; ob popisu lastništvo samostana). Redovniki so imeli svoj grob tudi pod svetilko pri glavnem vhodu, pri stopnicah kapele sv. Sebastijana pa je bila grobnica za otroke. **V križnem hodniku** so imeli grobnice družina Musella (pri vhodu z glavne ceste v samostan – v prvem delu križnega hodnika), zraven njih nasledniki družine Casto, grofje Carli (zraven prvega stebra), Tarsia (med popisom grobnice niso uporabljali), Gavardo, Spellati, Belli, de Carli, imenovani Carloni, Antonio Cocever, Petri de Habiano (dediči Gerini), Fedola (na strani vrat v klavzuro), nato pa Padovani, Bonacorso, Vergerij (nihče ga ni uporabljal) in Gavardo, imenovani Gabinetti (pod stopnico pri vratih v klavzuro). V tretjem delu so imele grobnice družine Cernianni (zraven družine Garbinetti), Ingaldei (na koncu tretjega dela) in Barbabianca, v četrtem delu pa Lugnani, markizi Gravisi, imenovani Madonetta, Baseggi ter družina Zorzi. **V kapitlju** je bila pri vhodu, ki je vodil iz samostana v kapitelj, grobnica družine Elio (v času popisa je niso uporabljali), drugo (tudi last izumrle družine Elio) si je prilastila Ricarda Elio, žena Bortola Manzinja, tretjo pa so uporabljali bratje Zorzi in Girolamo Plaschiar (ti so imeli grobnico tudi takoj za kapiteljskimi vrati). Svoje grobnice so imele še družine pok. Giovania Battiste de Rin, de Belli pri stolnici in Gajardo iz Vrat sv. Tomaža (svojo grobnico so imeli tudi poleg grobnice de Rinov).

Slika 4: Freska nad vhodnimi vrati, ki so iz križnega hodnika vodila v zakristijo samostanske cerkve sv. Frančiška.

Z razpustitvijo samostana leta 1806 se je tradicija pokopavanja znotraj samostanskega obzidja končala.

3. Razpustitev samostana

Velika prelomnica v delovanju koprskih cerkvenih institucij je bila francoska zasedba Istre. Francozi so na osnovi dekretov, sprejetih 8. junija 1805 ter 24. in 30. marca 1806, ukinili večino cerkvenih združenj, njihovo premoženje pa priključili državnemu. V dokumentu z dne 19. septembra 1806 je vidno, da je bilo v Istri 434 cerkvenih združenj, od tega 420 bratovščin, osem redovnih samostanov¹³ in dva ženska samostana.¹⁴ Dohodki redovnih samostanov so bili 15.713:6:8, obeh ženskih samostanov pa 23.933:6:8 milanskih lir.¹⁵ Po ukinitvi večine samostanov so v slovenski Istri ostali le še **minoritski samostan v Piranu**,¹⁶ ki so mu priključili ukinjene minoritske samostane v Kopru, Miljah in Poreču,¹⁷ **samostan sv. Lazarja v Izoli, samostan kapucinov sv. Marte v Kopru** (priključili so mu ukinjeni samostan sv. Trojice iz Palmanove in hospic iz Vodnjana¹⁸), **samostan observantov v Kopru** (priključili so mu observantska samostana sv. Bernardina iz Pirana in sv. Ane iz Poreča), **samostan avguštink sv. Blaža** (priključili so mu koprski samostan sv. Klare¹⁹) ter koprski kolegij (MSP, t.e. 24, 28. 7. 1806). Tega leta je bilo v koprskem minoritskem samostanu devet manjših bratov: šest duhovnikov, dva klerika in en laik (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469). Po razpustitvi samostana so bili najprej nastanjeni v kapucinskem samostanu sv. Marte v Kopru, leta 1807 pa v minoritskem samostanu v Piranu.²⁰

¹³ V Kopru sta bila minoritski samostan sv. Frančiška in dominikanski samostan sv. Dominika, v Piranu, Pulju, Vodnjanu, Miljah in Poreču so bili minoritski samostani sv. Frančiška, v Poreču pa še hospic dominikancev. Skupno so imeli 15.713:6:8 milanskih lir dohodkov, od tega je imel minoritski samostan v Kopru 1.800 milanskih lir dohodka (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Rendita ...).

¹⁴ Samostan sv. Klare in samostan sester avguštink, imenovan sv. Blaž.

¹⁵ SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Stato Sommario ... 100 beneških lir je bilo vredno približno 66,6 milanske lire.

¹⁶ Leta 1806 je imel samostan deset manjših bratov, od tega šest duhovnikov, dva laika in dva klerika. V seznam je bil všteti tudi duhovnik Franco Sardich iz samostana na Cresu, ki ga je v Piran poslal provincialni minister (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Elenco ...).

¹⁷ V samostanu Miljah sta bila dva duhovnika in en laik, v Poreču pa štirje duhovniki in en laik (prav tam).

¹⁸ V hospicu sta bila dva duhovnika (prav tam).

¹⁹ V samostanu sv. Blaža je bilo triindvajset, v samostanu sv. Klare pa osemnajst sester (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Elenco delle Monache ...).

²⁰ V poročilu z dne 10. aprila 1807 je razvidno, da je v piranskem samostanu živelo devetindvajset redovnikov, in sicer triindvajset duhovnikov in šest laikov (MSP, t.e. 6).

Tabela 1: Seznam redovnikov minoritskega samostana sv. Frančiška iz Kopra, ki so bili leta 1806 nastanjeni v kapucinskem samostanu sv. Marte v Kopru (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Ruolo ..., 16. junij 1806).

ime in priimek	redovno ime	starost	rojstni kraj in datum	datum, kraj redovne preobleke	datum, kraj redovne zaobljube
p. ²¹ Angelo Zambianchi	Angelo	37	Vincenza, 9. 2. 1769	7. 12. 1787, Piran	8. 9. 1789, Šibenik
p. Giorgio Zambelli	Francesco	80	Šibenik, 22. 6. 1726	8. 12. 1732, Šibenik	12. 12. 1733, Split
p. Giuseppe Tommasich	Giuseppe	27	Koper, 12. 11. 1779	4. 4. 1799, Koper	16. 4. 1800, Piran
p. Vincenzo Decesco	Vincenzo	46	Videm, 30. 3. 1760	5. 7. 1787, Koper	8. 7. 1788, Koper
f. ²² Vito Tartichio	Girolamo	20	Galizana, 14. 2. 1786	12. 11. 1804, Pulj	8. 7. 1805, Pulj
f. Giovanni Battista Rebesco (novinec)	Luigi	29	Bassano, 24. 6. 1777	15. 8. 1805, Koper	
Giovanni Vascoto (laik)	Antonio	24	Rovinj, 12. 9. 1782	13. 6. 1805	

Člana redovne skupnosti sta bila še sicer odsotna: **p. Gabriele Dantoni** (tudi d'Antoni), doma z jonskih otokov, ki je deloval v baziliki sv. Antona v Padovi kot prevajalec (*penetenziere*) orientalskih jezikov, ter **p. Domenico Merlo iz Bassana**,²³ ki je bil učitelj v Benetkah. Novinec f. Giovanni Battista Rebesco naj bi kmalu naredil zaobljubo, f. Vito (Girolamo) Tarticchio, ki je bil član redovne skupnosti v Pulju, pa je bil v Koprju zaradi študija. Ti redovniki niso dobili izplačane dote, so pa s seboj odnesli oblačila in spodnje perilo ter samostanu, v katerem so opravljali noviciat, plačali za vzdrževanje (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/III, 2).

V samostanu je bilo skupno nastanjenih sedem redovnikov, in sicer štirje patri ter po en novinec, klerik in laik. Dva patra, ki sta bila člana te redovne skupnosti, sta bila odsotna.

Redovniki so morali zapustiti samostansko poslopje 30. marca 1806, v njihove prostore pa se je naselila "cesarsko-kraljeva milica". Redovniki so lahko uporabljali le še cerkev, zakristijo in hodnik. Njihovo robo so v nekaj urah, ki so jim jih dali na voljo, delno prenesli v te prostore delno pa v hiše Francesca Galla, Pasquette Bartolo, Elia Gravisia ter Ermenegilda Teodoria in Anne Corgnal, dedičev grofa Alvisea Tarsie (premoženje, ki je bilo last svete inkvizicije), stvari za vsakodnevne potrebe pa v bližnji samostan kapucinov. Ekonom, p. Giuseppe Tommasich, je blagajno odnesel v domačo hišo, tja pa se je zatekel tudi sam. Slike, knjige in listine (*carte*; verjetno arhiv) so bile prenesene v hišo

de Belli, nekateri registri pa v hišo Tommasich (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/II).

3. 1. Popis samostanskega premoženja ob razpustitvi samostana

V minoritski samostan je nato **15. aprila 1806 ob 8. uri zjutraj** prišla posebna komisija za popis in zapečatenje vseh samostanskih premičnin, ki so jo sestavljali: Giuseppe del Tacco, komisar, Pietro Favento, upravnik davčnega urada (*procuratore camerale*) in Steffano Marincich, vojak (*fante*).

Pri popisu so bili navzoči tudi redovniki: štirje patri, dva klerika, laik in služabnik, ki so jih sklicali v zakristijo. Dva člana redovne skupnosti sta bila odsotna (eden je bil v Padovi, drugi pa v Benetkah). Gvardijan samostana je bil p. Angelo Zambianchi, ekonom, p. Giuseppe Tommasich, inkvizitor pa p. Francesco Maria Zambelli.

Komisija je popisala vse premoženje, ki je bilo shranjeno na omenjenih mestih. Prostore, v katerih so bile shranjene samostanske premičnine je, kjer je bilo možno, zapečatila (tako vrata kot okna je zapečatila s pečatom komisije in samostana oz. inkvizitorja). Če so te prostore sicer vsak dan uporabljali redovniki ali lastniki hiš, jih je pustila pod njihovim varstvom (s svojim podpisom in prisego so jamčili za nedotakljivost predmetov). Manjše predmete (predvsem srebrnino) je spravila v zabojnik, pečaten s pečatom komisije in samostana (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/II).

Popisovanje samostanskega premoženja je potekalo sistematično. Najprej so popisali dragocenejše stvari, ki so jih redovniki imeli v samostanski cerkvi, zakristiji in hodniku. Zlatih predmetov niso imeli, popisali pa so vso srebrnino. Del popisanih predmetov (trije kelih,

²¹ Pater, duhovnik.

²² Klerik.

²³ Živel je v samostanu delle Frare v Benetkah (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Ruolo ..., 16. junij 1806).

posoda s svetim oljem, luč, kroni, ki sta bili na glavi sv. Antona Padovanskega in božjega deteta, srca in križi) so zaradi uporabe pri obredu (maši) pustili v zakristiji ali pa na posameznih oltarjih v cerkvi (na glavnem oltarju ter na oltarjih sv. Antona Padovanskega, sv. Frančiška in na oltarju Brezmadežnega spočetja), manjše predmete pa so spravili v poseben zaboj, ki ga je ekonom samostana v spremstvu vojaka odnesel v hišo nobila Nicolajja del Bella, sina pok. Cristoforja. V cerkvi in zakristiji so popisali tudi preostali inventar. Cerkev je imela 29 cerkvenih klopi, 46 medeninastih svečnikov, 60 palm (16 jih je bilo last bratovščine Brezmadežnega spočetja), pet medeninastih svetilk, šest oltarnih slik (glavni oltar je bil kamnit in ni imel oltarne slike, temveč tri skulpture), dve sliki sv. Jožefa (ena je bila na koru, druga pa na oltarju sv. Sebastijana), štirinajst oltarnih prtov (po dva za vsak oltar; dva sta bila last omenjene bratovščine). Po končanem popisu vseh predmetov v samostanskem delu, ki so ga še vedno uporabljali redovniki, so v navzočnosti ekonoma začeli popisovati še vse predmete v prej omenjenih hišah. Predmete, ki so bili shranjeni v hiši Francesca Galla, so prepeljali v podhod (*sottoportico*) hiše Elia Gravisia, popisali pa so tudi predmete v skladišču (*magazzino*) Pasquette Bortoli.

V rojstni hiši patra Tommasicha so pregledali vsebino samostanske blagajne, v kateri je bilo 250 lir skupnega denarja in dodatnih 30 lir, ki jih je plačal kanonik Zaccaria iz Milj in naj bi jih ekonom vložil. Omenjeni denar so pustili v blagajni za tekoče potrebe redovnikov. Popisali so tudi patrove osebne stvari: 6 rabljenih srajc, 6 robcev, 5 parov nogavic in 2 talarja (en zimski in en poletni). V samostanu kapucinov, kjer so bili redovniki začasno nastanjeni, so pri vsakem redovniku popisali denar ter predmete, ki so bili last samostana sv. Frančiška in osebne predmete redovnikov. Gvardijan p. Angelo Zambianchi je imel v sobi 98:15 lir, ki so bili iz zakristije (dobili so jih vbogajme) in 38:10 lir svojega lastnega denarja. Inkvizitor p. Zambelli je imel skupno 22 lir. Zatrdil je, da inkvizicijski urad ni imel nikoli svoje lastne blagajne in administracije (uprave). Pater Vincenzo Decesco, ki je bil po zagotovitvi ekonomu ubog, ni imel denarja, temveč je bil celo dolžnik samostana (dolgoval je 10 lir za obleko). Klerik Girolamo Terticchio je imel 10, Luigi Rebesco 15:10, laik Antonio Vascoto pa 12 lir. Večinoma so v sobah imeli blazino, vzglavnik, po dve oz. tri odeje, par rjuh in svetilko. V inkvizitorjevi sobi so bile vse stvari last inkvizitorijata, v sobi Tertichia pa samostana sv. Frančiška iz Pulja. Zanimivejša je osebna lastnina redovnikov. Po pričevanju redovnikov je imel samostan malo prihodkov in temu primerno so bili ubogi tudi sami redovniki. Kljub temu pa so opazne razlike med njimi. Gvardijan je imel 12 srajc, 13 robcev (v obeh primerih so bile

vštete tako dobre kot tudi slabe, že stare stvari), 5 robcev za brisanje potu, 2 spodnji obleki, 2 talarja in 6 parov nogavic. Inkvizitor in p. Decesco sta imela le stvari, v katere sta bila oblečena, klerik Tartichio je imel 2 spodnji obleki, 6 srajc, 3 pare nogavic, 2 talarja in 4 robce, klerik Rebesco pa 2 spodnji obleki, 7 srajc, 7 parov nogavic, 1 talar in 5 robcev. Pri kapucinih so imeli shranjeno tudi hrano: 1 sod "delanega" vina, 14 barilov vina, 3 urne kisa, 6 liber testenin (*bigoli*) in 8 mer ječmena. V de Bellijevi žitnici so imeli spravljen en star koruze za setev in malo drv za kurjavo. Pregledali so tudi lastnino **inkvizitorijata**, ki je bila shranjena v dveh sobah hiše Ermenegilda Teodoria in Anne Corgnal (blizu kapucinskega samostana, v območju vrat sv. Petra). Med popisanimi stvarmi je zanimiv popis kupa prepovedanih knjig (*un monte di libri proibiti*), ki jih je zbral inkvizicijski urad, 2 križeva pota in 8 drugih slik. Od osebnih stvari je inkvizitor v eni izmed sob imel še 2 spodnji obleki, 10 srajc (že ponošenih in delno strganih), 4 pare navadnih in 2 para volnenih nogavic, 5 robcev, 3 robce za brisanje potu, 3 stare talarje, 3 stara pregrinjala za posteljo, 3 zavese in 180 knjig z versko vsebino, ki jih je sam nabavil. Sobi (dve okni in vrata) so zaprli in zapečatili z voskom. Največji del samostanskih premičnin je bil shranjen v hiši de Belli. Vse pohištvo, ki je bilo zloženo takoj ob vhodu v hišo, so razdelili na tri dele. Dva dela so skrbno popisali, tretji del – poškodovane mize, stoli, okna, stolčki in mizice – pa je bil namenjen uničenju (za sežig). V žitnici na drugem nadstropju hiše so bile spravljene knjige, slike, posteljnina, posoda in podobno. Med zanimivejšimi stvarmi je bilo 80 slik, 6 muzikalij (*note musicali ambrosiane*), ki so jih uporabljali na koru – med njimi 5 pergamentnih – kup knjig (ocenili so, da jih je okoli 930) in 8 knjig s posebno vrstico povezanih in pečatenih, ki so jih prinesli iz sobe p. Tommasicha. Ker žitnice zaradi vsakodnevne uporabe niso mogli zapečatiti, je za predmete, spravljene v njej, odgovarjal Nicolò de Belli.

Popisali so tudi letne livele in zakupe samostana, od katerih so prejeli po 2.942 lir in 18 solidov na leto. Samostan je imel v lasti še nekaj nepremičnin. V Semedeli in Šalari so imeli zemljišče v velikosti za tri dni dela, v Bošamarinu za tretjino, v Ariolu pa za polovico dneva dela. V Semedeli so imeli še 22 solnih kavedinov, v predelu Ob Reki (*Fiume*) 18, na Srminu 24, v Ariolu pa 14 opuščenih kavedinov. Skupno so imeli torej 64 še delujočih in 14 opuščenih solnih bazenov. Komisija je popisala tudi dohodke inkvizitorijata, ki so skupno znašali 161 lir in 6 denaričev. Popis so lastnoročno podpisali Giuseppe del Tacco, komisar, Pietro Favento in Giuseppe Tommasich, ekonom minoritskega samostana sv. Frančiška iz Kopra (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/II).

Popis premoženja, stroškov in dohodkov samostana ter število redovnikov je 21. aprila leta 1806 naredil Silvester Venier, davčni uslužbenec (*intendente di Finanza*) delno po podatkih, ki mu jih je posredoval gvardijan koprskega minoritskega samostana sv. Frančiška in delno na osnovi pridobljenih dokumentov.

Venier je zapisal, da bi v samostanu lahko živelo 24 stanovalcev ter da je bilo "poslopje pred vojaško zasedbo v dobrem stanju, sedaj pa bi bilo potrebno obnove" (številnih popravil). Celoten samostanski kompleks je obsegal 2 poslopji z dvema dvoriščema in dvema cisternama

za vodo, tri hodnike, žitnico, dve kleti, refektorij, kuhinjo, drvarnico, noviciat, dva velika vrta, eno hiško (*casetta*) z majhnim vrtom, ki ga je uporabljal inkvizitor, ter cerkev z zakristijo in hodnikom. Preden je samostan okupirala francoska vojska, je bila tam nastanjena avstrijska vojska. Poslopje je bilo ob prihodu Francozov le delno zasedeno, še vedno pa so v samostanu živeli redovniki. Ob popisu je celotno poslopje, razen hodnika, zakristije in cerkve, v kateri so redovniki še vedno opravljali daritve, zasedala vojska (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/III, 7).

Tabela 2: Posest in dohodek redovne skupnosti (v lirah; SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/III).

št. najemov	posest	domovanje najemnika oz. kolona	čas izteka najemnine	letni prihodki	letni stroški	čisti prihodek	ocenjena vrednost nepremičnine ²⁴
4	hiše (<i>casette</i>)	Koper	avgust	210	30		
2	skladišča	Koper	avgust	52			
6 ²⁵				262		232	4.640
4	polja	Koper	avgust	1.216	-	1.216	24.320

Redovna skupnost je v Kopru imela v lasti 4 hiše in 2 skladišči, za katere so letno najemnino prejeli v avgustu. Skladišči in hiše so bile v slabem stanju ter so bile potrebne popravil. Iz letnega prihodka samostana so za popravilo hiš porabili 30 lir. Čisti prihodek je znašal 262 lir, od polj, ki so jih obdelovali štirje koloni, pa so prejeli še po 1.216 lir na leto (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/III, str. 3).

Tabela 3: Letni prihodki samostana od posameznih samostanskih nepremičnin (v lirah: solidih: denarijih;²⁶ SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/III, 4).

hiše, njive	pravde	kavedini delujoči	kavedini opuščeni	nekdanji dohodki	nevloženi denar	kraj	letni prihodek	letni stroški	čisti prihodek	ocenjena vrednost nepremičnine
67						Koper	1245:01:0	1102 ²⁷		
12						teritorij	169:18:0	600 ²⁸		
				1 ²⁹		Zecca v Benetkah				
					1 ³⁰	Šmarje pri Kopru				
2						Poreč	136:04:0			
9						Piran	310:04:6			
5						Izola	90:12:0			
36						Milje	529:18:0			
2						Buzet	16:04:0			
1						Novigrad	27:00:0			
	7					Koper	150:00:0			
		14				Piran	975:00:0 ³¹			
		64				Koper				
			14 ³²			Koper				
134	7	78	14	1	1		3650:01:6	1702:00:0	1948:01:6	38961:10:0

²⁴ Vsako leto se jim je z neto prihodkom vrnilo 5% vrednosti nepremičnine (5-odstotna donosnost).

²⁵ Skupaj.

²⁶ Nerazporejeni so ostali stroški za vzdrževanje redovnikov in strežnika, saj mu je poleg njegove hrane mesečno pripadalo še po 8 lir oziroma po 96 lir na leto (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/III, str. 4).

²⁷ V vsoto stroškov je všteti 551 maš (po 2 liri), ki so jih opravili za dobrotnike, ki so jim pustili denar.

²⁸ Stroški so nastali z vzdrževanjem cerkve.

²⁹ Do propada Beneške republike je samostan dobival od beneške banke Zecca po 148 lir na leto (v dveh obrokih).

³⁰ Vsoto 137 lir, ki jo je bilo samostanu dolžno podjetje Giovannija Battiste Graziadia, so 7. septembra 1805 položili v Monte di Pietà, vendar je niso ponovno vložili.

³¹ Vsota prihodka je ocenjena vrednost za zadnjih 10 let.

³² Ker kavedini v koprskih solinah niso prinašali dobička, so jih že prejšnje leto opustili.

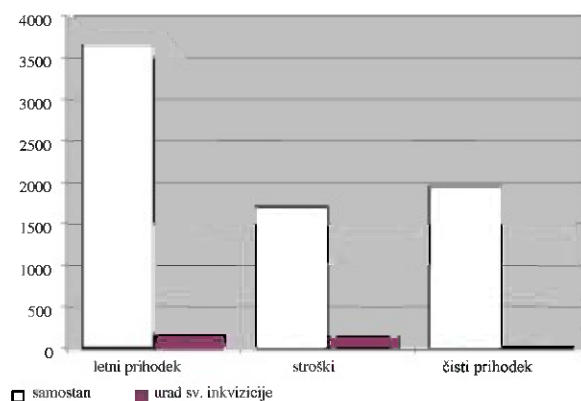
Tabela 4: Prihodki svete inkvizicije (v lirah: solidih; denaričih; SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/III, 5).

najemniki	bivši dohodki	kraj	letni prihodek	letni stroški	čisti prihodek	ocenjena vrednost nepremičnine	neizterjane terjatve ³³
5		Koper	54:11:0				91:07:0
5		teritorij	75:02:0	136:00:0 ³⁴			682:15:6
2		Piran	22:07:6				75:17:6
1		Izola	9:00:0				9:00:0
	1 ³⁵	Benetke					
	1 ³⁶	Rim					
13	2		161:00:6	136:00:0	25:00:6	500:05:0	859:00:0

Samostan je skupno imel 134 njiv oz. hiš, večino v Kopru in Miljah, 7 pravd ter 78 delujočih in 14 opušenih solnih kavedinov. Od delujočih kavedinov jih je bilo 22 v območju Ariol (tu so bili tudi opuščeni kavedini), 18 v Samedeli in 24 na Srminu. Celotni letni prihodek samostana je bil približno 3.650 lir. Od tega so porabili 1.702 liri (večino za branje maš zadušnic, približno tretjino vsote pa za opravilo cerkve). Čisti prihodek samostana je bil 1.948 lir.

Urad svete inkvizicije (*Inquisitore del S. Offizio*), ki je imel svoje prostore v delu samostanskega poslopja, je svoje dohodke prejemal in vodil ločeno od samostanskih. Njihovo posest je imelo v najemu 13 najemnikov, in sicer po 5 na območju mesta in koprskem območju, dva v Piranu in eden v Izoli. Skupni letni prihodki so znašali 161 lir in 6 denaričev. Od teh so 136 lir porabili za branje 68 maš, čisti prihodek pa je bil le 25 lir.

Graf 4: Letni prihodek, stroški ter čisti prihodek (v lirah) samostana in urada svete inkvizicije ob razpustitvi samostana leta 1806.

V januarju leta 1809 so ponovno naredili popis celotnega poslopja nekdanjega samostana. V poslopju, ki ga je imela v uporabi vojska, je bilo 19 sob in 3 dvorane v skupni površini 831,5 m² lesenega in 338 m² opečnega tlaka. Po ocenah cenilca bi v vseh sobah lahko bilo nastanjenih 184 ljudi. K poslopju sta pripadali še dve manjši zemljišči v skupni površini 390 m², ki sta bili obdani s kamnitim zidom v skupni površini 750 m² (SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1411, str. 214–215).

4. Čas po razpustitvi samostana

Poslopja razpuščenih samostanov so doživljala različne usode. Tako kot večina drugih opuščenih samostanov (izjema je bil nekdanji dominikanski samostan, v katerem so prostor dobili prostozidarji) je bil tudi samostan sv. Frančiška namenjen vojski.³⁷ Čeprav je bil istrski prefekt Angelo Calafati navdušen bonapartist, ima vendarle veliko zaslug, da se ni izgubila vsa cerkvena oprema ukinjenih samostanskih cerkva. Večino pomembnejše liturgične opreme so tako prenesli v koprsko stolno cerkev Marijinega vnebovzetja ali v druge še delujoče cerkve (nekatero oltarje, oltarne slike, kipe ...). Iz cerkve sv. Frančiška so en oltar prepeljali v stolnico, dva v koprsko cerkev sv. Ane, pet pa v izolski cerkvi sv. Mavra in sv. Marije Alietske (Luglio, 2000, 242). V zakristijo koprške stolnice so bile iz zakristije cerkve sv. Frančiška prenesene klopi in omare, ki jih je leta 1761 za 600 ducatov izdelal Matteo Deganato iz Čedadada (Alisi, 1932, 70).³⁸

Precej cerkvene opreme so prepeljali v samostansko cerkev sv. Ane. Tako so bile v popisu umetnostnih spomenikov leta 1935³⁹ iz nekdanje cerkve sv. Frančiška v cerkvi sv. Ane omenjene številne umetnine: npr. slika Marije z Jezusom (vel. 0,35 x 0,265 m), oltarni sliki sv. Antona Padovanskega (delo Pietra Belottija, velikosti 2,60 x 1,40 m) in križanje (Jacomu Palma ml.; 1,93 x 1 m), slika *sacra conversazione* (velikost 1,2 x 0,935 m), dva relikviarija, križi, graduali in podobno (Inventario ..., 1935, 27–38).

4. 1. Odkup cerkve sv. Frančiška

Večino samostanskega kompleksa sv. Fran-

³³ Dolgovi od livelov, ki še niso bili poplačani. Tudi ti dolgovi so bili obremenjeni z 8 mašami.

³⁴ Stroški izvirajo iz 68 maš (po 2 liri).

³⁵ Beneški inkvizitor jim je do leta 1796 letno plačeval po 155 lir.

³⁶ Koprskemu inkvizitorju je glavno združenje iz Rima letno do leta 1797 izplačevalo po 315 lir.

³⁷ S premoženjem opušenih samostanov in cerkva je sicer upravljal religijski fond.

³⁸ Primerjaj tudi Inventario ..., 1935, 47.

³⁹ Inventario degli oggetti ..., 1935, 27v–38.

čiška (razen cerkve) so v tridesetih letih 19. stoletja namenili javni šoli.

Slika 5: Oltar sv. Antona Padovanskega iz nekdanje cerkve sv. Frančiška v kapeli sv. Antona v samostanski cerkvi sv. Ane v Kopru (PAK, fototeka).

Slika 6: Notranjost nekdanje cerkve sv. Frančiška.

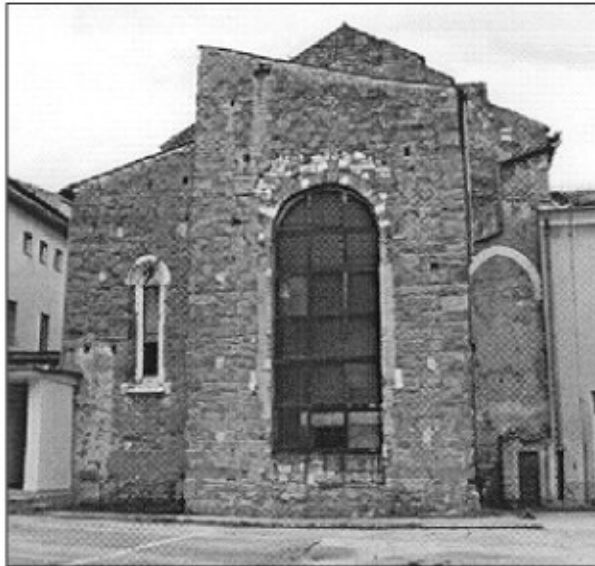
S pogodbo z dne 26. junija 1833 med Uradom domen in občino je Urad domen poslopje cerkve brezplačno dodelil koprski občini. Tako so bile opravljene tudi meritve celotne cerkvene površine. Cerkev je merila približno 148 kvadratnih klafter. Zidovi so bili v dobrem stanju. Podstrešje

(strop je bil poslikan s freskami) je bilo v neredu. Cerkev je imela štiri kapele (na eni strani tri, na drugi pa eno), 6 oken in vhodna vrata iz obdelanega kamna. Občina je cerkev dobila s pogojem, da jo bo uporabljala za obredne namene (kot skladišče za cerkveno opremo in potrebe stolne cerkve), da bo plačevala davke ter da bo lastništvo ostalo izključno v rokah religijskega fonda (SI PAK KP 12, t.e. 100, a.e. 149).

27. aprila leta 1857 je bil nato sprejet sklep, da lahko občina od Uprave domen v Kopru (*I.R. Ufficio Demaniale di Capodistria*) za 800 goldinarjev in 10 krajcarjev odkupi cerkev sv. Frančiška, vendar naj bi jo uporabljala za vojašnico orožnikov (*Caserma di Gendermeria*; SI PAK KP 7, t.e. 49, 1857/590, 244). 18. decembra istega leta je bila podpisana pogodba o prodaji cerkve s skupno površino 313 kvadratnih klafter, ki je na severnem delu mejila s šolskim poslopjem (nekdanji samostan sv. Frančiška). Po pogodbi naj bi 28. januarja 1858 plačali prvi obrok kupnine v višini 100 goldinarjev in 1/4 krajcarja. Preostalo kupnino naj bi s 5-odstotnimi letnimi obrestmi odplačali v sedmih enakih obrokih med letoma 1859–1865. Občina je nato v osmih obrokih (od 28. januarja 1858 do 3. februarja 1865. leta) odplačala celotno kupnino. Skupaj z obrestmi je tako plačala 840 goldinarjev in 20 krajcarjev. Obrok kupnine je znašal 105 goldinarjev in 2 1/2 krajcarja (SI PAK KP 7, t.e. 153, 1878/99). Koprski podestat Cristoforo de Belli je dal leta 1872 oceniti vrednost nekdanje cerkve. Javni cenilec Pietro Gallo je 30. junija 1872 celotno poslopje ocenil na 8.356 goldinarjev in 50 krajcarjev. V času cenitve sta bila v njem hlev in skladišče (SI PAK KP 7, 1872). Že avgusta leta 1875 so potekali pogovori med osnovno šolo (*scuola popolare*) o zamenjavi prostorov v poslopju samostana sv. Frančiška in učiteljskem (*Istituto Magistrale*), vendar je v dopisu omenjeno, da samostansko poslopje ni bilo v popolni lasti občine, saj ga je upravljal religijski fond (SI PAK KP 7, t.e. 154, 1878/451; št. 5946). Z najemno pogodbo (vsake tri leta jo je bilo potrebno obnoviti), ki sta jo 22. novembra 1879 leta podpisali občina in državna blagajna (*Sovrano erario*), naj bi cerkev (v njej naj bi uredili telovadnico) prepustili koprskemu moškemu učiteljsku. Za povezavo med šolskim poslopjem in cerkvijo naj bi v zidu na severni strani naredili vrata, vendar naj bi pri tem ne poškodovali stropnih fresk in poslikav. Letno najemnino 300 goldinarjev naj bi plačevala državna blagajna v šestmesečnih obrokih s predplačilom 150 goldinarjev (SI PAK KP 7, t.e. 165, 1879/2492).

Koprsko učiteljske je imelo svoje prostore v nekdanjem samostanu sv. Frančiška od leta 1875 dalje. Kljub stalnim popravilom poslopja, so bili prostori temni in vlažni. Leta 1914 so se lotili temeljite prenove (povečanje oken, popravilo talnih oblog v pritličju, elektrifikacija) poslopja (SI PAK KP, Annuario, 1919, 7). Učiteljske je ostalo v

prostorih samostana do leta 1923 (Kontestabile Rovis, 2003, 17). Leta 1958 se je vanj preselilo slovensko učiteljsišče. Zadnja generacija učiteljsčnikov je maturirala leta 1969, od tedaj pa je v samostanskem poslopju koprška gimnazija (Kontestabile Rovis, 2003, 30). Cerkev sv. Frančiška je že nekaj let opuščena in žalostno sameva ...

Slika 7: Pogled na prezbiterij cerkve sv. Frančiška.

Viri in literatura:

Arhivski viri:

MSP (Minoritski samostan Piran), t.e. 24, odlok Napoleona I. z dne 28. julija 1806.

MSP, t.e. 6, Ruolo degl'individui sacerdoti, e Laici professi del Convento de Minori di S. Francesco in Pirano, 10. april 1807.

SI PAK KP 6 (Pokrajinski arhiv Koper), Stari koprski občinski arhiv, IX. skupina, a.e. 1411.

SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1412, Registro de morti sepolti nella Chiesa di S. Francesco di Capodistria. Principia l'anno MDCCXIX e sepolture.

SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/II.

SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1416/III.

SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Ruolo de'Religiosi professi, e Laici del Convento de'M. M. Conventuali in Capodistria, 16. junij 1806.

SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Rendita annua per approssimazione calcolabile in Contanti delli sotto descritti Conventi de Regolari possidenti nel Dipartimento dell'Istria.

SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Stato Sommario di approssimazione delle annue rendite.

SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Elenco degli Individui Religiosi Sacerdoti, e Laici esistenti nelli sotto descritti Conventi.

SI PAK KP 6, IX. skupina, a.e. 1469, Elenco delle Monache Coriste e Converse esistenti negli

infrascritti Monasteri, 19. september 1806.

SI PAK KP 7, Občina Koper, t.e. 49, leto 1857, št. spisa 590.

SI PAK KP 7, Občina Koper, t.e. 153, leto 1878, št. spisa 99.

SI PAK KP 7, Občina Koper, t.e. 154, leto 1878, št. spisa 451.

SI PAK KP 7, Občina Koper, t.e. 165, leto 1879, št. spisa 2492.

SI PAK KP 12, Urad domen Koper 1807-1878 s priključenimi spisi, t.e. 100, a.e. 149.

SI PAK KP, Annuario, 1879-1929, Annuario del R. Istituto magistrale maschile (scuola normale) di Capodistria, Tipografia nazionale Carlo Priora, Capodistria, 1919.

SI PAK KP 299, Družinski arhiv Gravisi, t.e. 15, a.e. 37, Fedi di nascita, battesimo, matrimonio e morti di alcuni Gravisi.

ZUK (Župnijski urad Koper), Matične knjige, knjiga smrti VIII (1799-1806).

ZUK, Matične knjige, knjiga porok VI (1756-1806).

Literatura in objavljeni viri:

Alisi, A. (1932): Il Duomo di Capodistria, Roma, Tipografija Castelli & C.

Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi - HC (1968): volumen I. Patavia.

HC (1968): volumen III. Patavia.

Inventario degli oggetti d'arte d'Italia (1935): V, Provincia di Pola, La libreria dello Stato. Kontestabile Rovis, M. (2003): "Učitelj naj bo". Ob 130-letnici učiteljsišča v Kopru, Koper.

Lavrič, A. (1986): Vizitacijsko poročilo Agostina Valierja o koprski škofiji iz leta 1579. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta.

Luglio, V. (2000): L'antico vescovado giustino-politano, Trieste.

Maračić, fra L. (1992): Franjevci konventualci u Istri. Pazin: Istarsko književno društvo "Juraj Dobrila".

Maračić, fra L. (2001): Franjevački počeci u Istri i samostan sv. Franje u Piranu v Sedem stoletij minoritskega samostana sv. Frančiška Asiškega v Piranu 1301-2001. Piran: Minoritski samostan sv. Frančiška Asiškega (Piran), str. 23-39.

Maračić, fra L. (2001): Proturreformacija u koparskoj biskupiji v Acta Histriae, 9/1. Prispevki z mednarodne znanstvene konference 1400. letnica koprške škofije in omembe Slovanov v Istri. Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, str. 163-178.

Naldini, Pavel (2001): Cerkevni krajepis ali Opis mesta in škofije Justinopolis, ljudsko Koper. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko: Znanstvenoraziskovalno središče Republike Slovenije: Škofija Koper (Knjižnica Annales Majora).

Pusterla, G. (1891): I Rettori di Egida "Giustinopoli Capod'Istria". Capodistria: Tipografija Cobol & Priora.

UDK 929 Snoj F.
Prejeto: 20. 6. 2004

Ministrovanje ministra Franca Snoja

ANDREJ HUDOMALJ

arhivist, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Franc Snoj je bil politik stranke SLS, ki je bil na volitvah 1938 izvoljen v parlament v Beogradu, vendar ni bil nikoli poslanec, temveč je postal minister brez listnice. Funkcijo ministra je opravljal leto dni, potem ni bil več član vlade. Ob napadu na Jugoslavijo je bil spet imenovan za ministra v kraljevi begunski vladi. Prek Palestine in Afrike je prišel v ZDA s skupino ministrov, ki so zastopali Jugoslavijo v Ameriki. Vseskozi je propagiral osvoboditev in obnovo Jugoslavije in pravičnejšo določitev meja Slovenije. Zaradi velike neenotnosti in menjave begunskih vlad od konca 1942 ni bil več minister v kraljevi vladi. Odšel je v London in z nekaterimi somišljeniki nadaljeval delo. Avgusta 1944 je odšel v domovino. Na osvobojenem ozemlju v Sloveniji je poskušal s pozivi prepričati domobrance, naj prestopijo na partizansko stran in se uprejo okupatorju. Po vojni je postal minister v prvi slovenski povojni vladi. Prizadeval si je skupaj s somišljeniki organizirati politično opozicijo proti prevladujoči komunistični partiji. Leta 1947 je bil aretiran in obtožen vohunškega delovanja in dejavnosti proti obstoječi oblasti. Obsojen je bil na znanem "Nagodetovem procesu" na sedem let zapora, izpuščen je bil po štirih letih.

KLJUČNE BESEDE: Nagodetov proces, Franc Snoj, SLS, begunska vlada

ABSTRACT

MINISTER FRANCE SNOJ'S TERM OF OFFICE

Franc Snoj was a politician of the Slovene People's Party. In 1938, he was elected to Parliament in Belgrade, though he never became a member, as he assumed the office of a Minister without portfolio. After having performed his ministerial duties for a year, he was expelled from the government. Following the enemy invasion of Yugoslavia, he was reappointed as a minister of the Royal Government in exile. He arrived in the USA via Palestine and Africa with a group of ministers who represented Yugoslavia in America. He always spoke in favour of the liberation and reconstruction of Yugoslavia and of a fairer drawing of Slovene borders. Due to great disagreements and change in his government, he was no longer a minister as of the end of 1942. He continued his work in London and in August 1944 he returned to his home country. In the liberated territory in Slovenia, he tried to persuade the members of the home guard to change sides, join the partisans and fight against the aggressor. After the war he was appointed Minister in the first Slovene post-war government. In co-operation with several like-minded colleagues, he attempted to organise political opposition against the ruling Communist party. In 1947, he was arrested and charged with espionage and rebellion against authority. He was convicted in what became known as the Nagode trial and sentenced to seven years' imprisonment, but was released after four years.

KEY WORDS: Nagode trial, Franc Snoj, Slovene People's Party, Government in exile

Čas prve polovice 20. stoletja je Slovence močno zaznamoval, saj je bil usoden bolj kot vsa stoletja poprej. Celotno Evropo je pretresel v temeljih in spremenil njeno politično sliko – dve svetovni vojni, vzpon novih ideologij, nastanek novih držav in političnih sistemov. V zgodovini se vedno pojavljajo tudi osebnosti in osebe, ki krojijo dogajanje. Sledimo lahko – njihov vzpon, vrhunec in nazadnje padec. Sprva so glavni akterji dogajanja, zelo kmalu pa postanejo žrtve novih razmer na političnem prizorišču. To se je v tem času dogajalo hitreje kot kadarkoli prej v zgodovini. Dogajanje lahko najnatančneje spremljamo ob pomoči arhivskega gradiva, saj nam kaže zelo natančne podatke tako o "javnem" kot tudi zakulisnem dogajanju.

V Arhivu RS je precej osebnih fondov in zbirk. Osebnost, ki jo želim predstaviti ima po obsegu majhen, vsebinsko pa bogat fond. Fizično obsega tri arhivske škatle; shranjene so v oddelkih za dislocirano arhivsko gradivo I in III Arhiva RS, torej poenostavljeno, v Zgodovinskem arhivu (ZA) CK ZKS¹ in arhivu nekdanjega Republiškega sekretariata za notranje zadeve (RSNZ) SR Slovenije.² V oddelku I predstavlja samostojen fond, v arhivu RSNZ pa je v okviru gradiva Proces Nagode.

Življenjsko pot Franca Snoja – gospodarstvenika, politika, ministra kraljeve jugoslovanske vlade in ministra prve slovenske povojne vlade – lahko zelo natančno spremljamo ob pomoči arhivskega gradiva, ki ga hrani ARS. Na eni strani ob pomoči njegovih spominov, dnevnika in raznih krajših sestavkov, ki jih je pisal v času emigracije med vojno, da bi jih lahko brali poznejši rodovi, če njemu usoda ne bi bila naklonjena. Na drugi stani pa njegovo pot lahko spremljamo ob pomoči zapisov in gradiva, ki jih je o njem zbrala in ustvarila UDB-a za Slovenijo, ko se je proti njemu pripravljala obtožnica v okviru Nagodetovega procesa. Njegovi spomini na čas emigracije med drugo svetovno vojno so odličen vir za razumevanje dogajanja v kraljevi begunski vladi in vzrokih za njeno neučinkovitost in neenoten pristop do razmer v okupirani Jugoslaviji. Informacije iz njegovih spominov in dnevnika je po vojni "zelo cenila" tudi udba, saj se je zelo zanimala za njegov dnevnik, ki ga je pisal v tujini. Snojev dnevnik so hranili njegovi znanci v tujini še nekaj časa po vojni.

Mladost

Franc Snój se je rodil 28. 1. 1902 v Zagorju ob Savi v kmečki družini, v kateri se je rodilo 12 otrok, Franc je bil najstarejši sin. Družina se je preživljala ne le s kmetijo, ampak tudi z vožnjami pri rudniku v Zagorju ob Savi. Po končani

štiriletni ljudski šoli je, ker je bil bister fant, odšel leta 1913 v gimnazijo v Ljubljano in končal prvi razred. Razmere pa mu niso bile naklonjene, že naslednje leto se je začela prva svetovna vojna. Očeta so vpoklicali v vojsko, zato je moral mladi Franc zapustiti gimnazijo in kot najstarejši sin prevzeti skrb za preživljanje družine in nadomestiti očeta pri delu v rudniku. Tu je videl težavne razmere, v katerih so delali rudarji, in tudi sam spoznal napor, saj je bil premlad za delo, ki ga je opravljal. Vse to je vplivalo tako na njegovo kasnejšo politično dejavnost, kot tudi na to, da je razvil socialni čut do soljudi.

Ko se je njegov oče l. 1918 vrnil iz vojne, ga je zadržal doma, ker naj bi bil že "prestar" za nadaljevanje šolanja, s tem pa je lahko odšel študirat njegov mlajši brat. Mladi Franc pa ni ostal doma, odšel je v Ljubljano kot vajenec pri "Prvem ljubljanskem delavskem konzumnem društvu, ki je bil povezan z Jugoslovansko strokovno zvezo. Tu je ostal približno leto dni, potem je prebil še nekaj časa v izpostavi v Kostanjevici. Ko je huje zbolel se je moral vrniti domov. Medtem je začel obiskovati zadružno šolo in si pridobil nekaj izobrazbe. Štipendijo za šolanje mu je dala "Hranilnica in posojilnica v Zagorju ob Savi" s pogojem, da bo po končanem študiju prišel v službo kot tajnik. To se je tudi zgodilo. Hkrati pa je pomagal pri "Gospodarski zadruzi" kot knjigovodja.³ To službo je opravljal do leta 1923, ko je odšel k vojakom.

Snoj se je že zelo zgodaj začel zanimati za "javne zadeve". Že v otroštvu je bil včlanjen v "orlovski naraščaj", njegov oče je postal okrog leta 1907 predsednik stranke SLS v Zagorju. Dobro se spominja kako je ob občinskih volitvah v Zagorju k njegovemu očetu prišel predstavnik Nemcev iz uprave rudnika in iskal povezavo s SLS za skupni nastop na občinskih volitvah. Oče ga je zavrnil. Mlademu Snójju se je zdelo neverjetno, da je mogoče "gospodi iz rudnika" reči "ne". Takrat je prvič spoznal moč politične stranke.⁴ Po političnem zatišju med prvo svetovno vojno se je tudi on kot mladenič vključil v deklaracijsko gibanje v podporo majski deklaraciji, ki ga je predložil Jugoslovanski klub na Dunaju. Snój o svoji dejavnosti pravi: "Delal sem pri Orlu, pri Jugoslovanski strokovni zvezi, pri prosvetnem društvu in stranki." Iz tega lahko sklepamo, da je bil že takrat politično zelo aktiven. Njegovo delo med rudarji, kot smo že omenili, je pustilo v njem določene sledi. Med rudarji so bili takrat tako komunisti kot socialisti, ki jih je vodil Miha Čobal; o njem Snój pravi, da je bil gospodar Zagorja: "Še več, bil je dolgo let resnični

³ AS 1931, Proces Nagode, 80–1, fasc. XXX, š. 569.

⁴ AS 1962, Franc Snój, Moja srečanja z dr. A. Koroščem. Snój se v tem sestavku podrobno spominja dogodkov iz otroštva. Izvod sestavka je tudi v gradivu AS 1931, Proces Nagode.

¹ AS f. 1562, Franc Snój.

² AS f. 1931, Proces Nagode.

delavski voditelj v Sloveniji, ravnatelj velikega konzumnega podjetja in osebno premožen človek".⁵ Snój se zaradi pripadnosti stranki SLS ni vključil v njihove vrste, čeprav je Miha Čobal nanj napravil vtis, dal pa je leta 1919 pobudo za ustanovitev rudarske organizacije v okviru Jugoslovanske strokovne zveze in bil ob ustanovitvi skupine rudarjev JSZ izvoljen za njenega prvega tajnika.⁶ JSZ je bila povezana s SLS, saj je izšla iz krščansko – socialnega gibanja J. E. Kreka. Sprva je imela politično, kasneje pa je s širjenjem mreže strokovnih delavskih društev dobila bolj sindikalno naravo. Vseskozi so bila strokovna delavska društva težišče dela krščanskih socialcev. Strokovna društva so povezali v Jugoslovansko strokovno zvezo, da so se zaščitili pred "vdorom" liberalcev med delavstvo prek strokovnih organizacij. Stranka SLS je poskušala prek teh strokovnih društev pridobiti vpliv med delavstvom.⁷ Ko so bile leta 1920 v Zagorju občinske volitve, se je Snój zelo angažiral in pomagal pri delu v stranki. Takrat pa so se kot politični nasprotniki pojavili komunisti in stranka SLS je izgubila; to je Snoja, kot piše sam, močno razočaralo, ker se je zelo trudil pri delu.⁸ Leta 1921 se je vrnil iz Ljubljane v Zagorje in postal član SLS brez vsake funkcije.⁹ Pozneje istega leta je kot načelnik Orlov pozdravil regenta Aleksandra na železniški postaji v Zagorju, ko je ta ob spremstvu dr. Korošca obiskal Slovenijo.¹⁰

Leta 1923 je moral odslužiti vojaščino in sicer 18 mesecev. Služil je najprej v Zagrebu, nato v Karlovcu in nazadnje še v Makedoniji. Kot piše sam, ni miroval niti kot vojak. Tako je spoznal razmere v raznih delih Jugoslavije.¹¹ To mu je koristilo pozneje, ko je postal minister, da je bolje razumel razmere, v katerih se je znašla Jugoslavija.

Gospodarstvenik in politik

Ko se je Snój vrnil domov, je bilo njegovo delovno mesto zasedeno, zato je iskal službo in jo našel v Gornji Radgoni kot pomožni knjigovodja pri posojilnici v Gornji Radgoni. To mu je omogočilo tudi delo v javnem življenju. V novo okolje se je odlično vživel, pri tem pa so mu koristile njegove politične izkušnje iz preteklih let. V tem času se je tudi poročil in njegova kariera je bila v vzponu. Kmalu je pustil službo pri

posojilnici in prevzel knjigovodstvo pri Gospodarski zvezi. Tam je postal bolj samostojen.¹² V okviru politične dejavnosti je najprej leta 1927 postal tajnik krajevnega odbora SLS, naslednje leto pa član okrajnega odbora stranke. "Kot tajnik krajevnega odbora je skušal izvesti solidnejšo organizacijo stranke. Ustanovil je po posameznih občinah Gornje radgonske župnije posebne strankine odbore in napravil sezname članov, ki so dobili strankine legitimacije. V delo je pritegnil predvsem mlajše. Kot član okrajnega strankinega odbora je sforsiral, da se je enak način organizacije več ali manj izvedel tudi po drugih župnijah v ljutomerskem okraju."¹³

Leta 1928 je prišlo do krize v posojilnici v Radgoni. Vodstvo je prevzel Snój z nalogo, da izvede sanacijo. Ta se je nato vlekla nekaj let. Od posojilnice je bilo odvisnih 800 članov – kmetov, katerih posestva bi bila prodana, če sanacija posojilnice ne bi uspela. Posestva bi lahko pokupili Nemci in tega se je Snój dobro zavedal. Prepričal je vodilne pri Zadrudni zvezi in banski upravi, kakšne posledice bi to imelo v gospodarskem in nacionalnem pogledu. Izdelan je bil sanacijski načrt in banovina ga je predložila ministrskemu svetu v odobritev, tam pa je obležal v predalu. Snój se je odločil, da prosi za sprejem pri kralju Aleksandru. To je storil s pomočjo dr. Korošca, ki je poznal problem posojilnice, saj je bil predsednik Zadrudne zveze. S posredovanjem dr. Korošca je kralj prejel spomenico, Snoja pa ni sprejel na dvoru. Sam Korošec pa ni hotel h kralju, ker bi ta lahko od njega zahteval politično uslugo. Sanacija posojilnice je bila odobrena in ministrski svet je dovolil banski upravi, da podpre sanacijo s tremi milijoni dinarjev. Snóju sta se s tem ugled in vpliv v ljutomerskem okraju samo še povečala.¹⁴

Ko je Snój prevzel vodstvo posojilnice, je nasledil tudi vrsto političnih položajev prejšnjega ravnatelja, s tem pa je precej napredoval v stranki. Zdelo se je, da je le še vprašanje časa, kdaj se bo povzpел k vrhu stranke in v parlament, vsaj tako je sam upal. Njegove sanje pa so se zrušile ob začetku diktature, ko so bile vse stranke ukinjene in je bilo prepovedano vsako politično delovanje.¹⁵

V obdobju diktature so bile poleg političnih strank razpuščene vse organizacije in društva, ki bi lahko delovala politično. Vse to je izzvalo nezadovoljstvo med ljudmi. Snój se je tako znašel v situaciji, ko je bilo potrebno organizirati odpor in ga tudi voditi. Stranko je organiziral podtalno in izbral za delo mlade in sposobne ljudi. Podtalno

⁵ AS 1962, Franc Snój, Razni spisi.

⁶ AS 1931, Proces Nagode, 80–1, fasc. XXVIII, š. 570.

⁷ M. Stiplovšek, J. Prunk, Jugoslovanska strokovna zveza, Enciklopedija Slovenije z. 4, Lj. 1990, str. 341.

⁸ AS 1962, Franc Snój, Moja srečanja z dr. Koroščem.

⁹ AS 1931, Proces Nagode, 80–1, fasc. XVIII, š. 570. To je zapisala UDB-a pri njegovem življenjepisu, čeprav Snój pravi v svojih spominih, da je bil načelnik Orlov.

¹⁰ AS 1962, Franc Snój, Moja srečanja z dr. Koroščem.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem.

¹³ AS 1931, Proces Nagode, 80–1, fasc. XVIII, š. 570. Tako je UDB-a opisala njegovo politično delovanje v tem času v Gornji Radgoni.

¹⁴ AS 1962, F. Snój, Moja srečanja z dr. Koroščem.

¹⁵ AS 1962, F. Snój, Moja srečanja z dr. Koroščem.

delo pa je seveda izzvalo tudi reakcijo oblasti, tako da so se začele tudi aretacije. Snój je bil kaznovan z denarno in zaporno kaznijo. Volitve leta 1931 je "stranka" bojkotirala. Na občinskih volitvah 1933 je zmagala opozicija kljub represiji oblasti. Snój se je tudi pritožil na upravno sodišče zaradi nepravilnosti pri volitvah v nekaterih občinah in v večini primerov zmagal. Vsa ta prizadevanja so mu prinesla ugled med ljudmi. Na volitvah leta 1935 je bilo dovoljeno kandidirati več kandidatov, vendar na enotni listi. Volitve je "stranka" bojkotirala, le en član opozicije iz okraja je kandidiral na vladni listi in se s tem sam izločil iz stranke. S tem je naredil veliko uslugo Snoju, saj je tako ostal brez tekmeca.¹⁶

Leta 1935 je dr. Korošec, prvak stranke SLS, vstopil v vlado Milana Stojadinovića kot minister za notranje zadeve. Kmalu je nastala nova "vladna stranka", Jugoslovanska radikalna zveza (JRZ).

Snoj je že prej, ko je bil dr. Korošec še v internaciji, z njim navezal stike. V tem času je vseskozi pridobival vpliv v ljutomerskem okraju. Ko je nastala JRZ in se je vanjo vključila tudi nekdanja SLS, je Snój postal predsednik stranke v okraju in član glavnega odbora v Ljubljani. Na sejah glavnega odbora se je bolje spoznal z dr. Koroščem.¹⁷ Snój se je tako tudi v stranki povzpел skoraj do samega vrha. Takrat je bil tik pred tem, da postane poslanec v parlamentu, to pa je bil njegov življenjski cilj.

Minister

Leta 1935 je prišel na čelo jugoslovanske vlade Milan Stojadinović, ki je v svoj kabinet povabil tudi dr. Korošca kot ministra za notranje zadeve. Stojadinović se je za jugoslovanske razmere precej dolgo obdržal na čelu vlade. Poleti 1935 je s sodelovanjem dr. Korošca in Mehmeda Spaha, vodjo jugoslovanskih muslimanov, ustanovil Jugoslovansko radikalno zajednico (JRZ). Lotil se je sanacije jugoslovanskega gospodarstva, in dosegel določene uspehe, vendar so bile razmere v Jugoslaviji zapletene, spopasti se je moral s različnimi strankami predvsem srbskimi, ki so "kar naprej rovarile". Stojadinović pa je bil predvsem gospodarstvenik. Vse bolj sta prihajali v ospredje njegova naklonjenost totalitarnemu režimu in naslonitev na Nemčijo in Italijo. Ta njegova politika pa ni bila všeč ne knezu Pavlu in ne nekaterim njegovim ministrom.¹⁸

Predsednik vlade Stojadinović se je odločil, prepričan, da ima dovolj podpore, razpisati volitve za 11. december 1938. Kandidat liste JRZ v ljutomerskem okraju je postal Franc Snój. Na

volitvah se je spopadel s štirimi protikandidati in jih zaradi svojega vpliva in moči stranke prepričljivo premagal in tako postal poslanec narodne skupščine. Njegov cilj je bil uresničen.

Rezultati volitev decembra 1938 so predsednika vlade Stojadinovića razočarali, saj je pričakoval večjo podporo. Stojadinović je iskal krivca in ga našel v Korošču, ki je bil minister za notranje zadeve in bi lahko bolj vplival na voljo volivcev. Korošec je gledal tudi zelo kritično na Stojadinovićevo povezovanje z Nemčijo in Italijo. Prišlo je do spora med njima in Stojadinović je Korošca prisilil k odstopu.¹⁹ Tako je nastala vrzel, ki jo je bilo potrebno zapolniti, saj Stojadinović ni mogel brez nekdanje SLS. V vlado sta bila sprejeta po posvetu Korošca s knezom Pavlom dr. Krek kot minister za gradnje in Snój kot minister brez listnice.²⁰ Tako Franc Snój nikoli ni sedel v poslansko klop, ampak je po izvolitvi kmalu postal minister. Korošec je odšel na "počitnice" v Grčijo in ni svojim ministrom pustil nikakršnih podrobnih navodil za delovanje v vladi. Vlada se je med Snojevim ministrovanjem ukvarjala predvsem s proračunom in ni veliko vedela o zunanjepolitičnih dejavnostih svojega predsednika. Stojadinović je za pravoslavni božič 1938 sprejel na obisk italijanskega zunanjega ministra grofa Ciana. Obisk je potekal v Belju in grof Ciano ni obiskal ne Beograda ne kneza Pavla. Sprejeti pa so bili tudi sklepi, ki so bili Jugoslaviji v škodo, in to brez vednosti vlade in regenta.

V januarju 1939 se je iz Grčije vrnil dr. Korošec in kmalu odšel na posvet h knezu Pavlu. Postopoma so začele prihajati v javnost govornice o vsebini pogovorov v Belju. Politično ozračje je postalo napeto. Ministra Snój in Krek sta bila pripravljena na odstop.²¹ Knez Pavle ni odobral Stojadinovićeve zunanje politike, zato se ga je sklenil znebiti, in to s pomočjo dr. Korošca. Uporabili so preizkušeno metodo kolektivnega odstopa ministrov.²² Februarja 1939 so iz vlade izstopili dr. Spaho, dr. Krek, dr. Kulenović, Cvetković in Snój, to pa je povzročilo padec celotne vlade.²³ Novo vlado je sestavil Dragiša Cvetković, v tej vladi je Snój ostal minister brez listnice. Cvetković je bil tudi minister za notranje zadeve in aprila 1939 je poklical na posvet Snoja zaradi nemirov v okolici Gornje Radgone (Snojevega volilnega okraja), ki so jih zagnetile sku-

¹⁶ AS 1962, F. Snój, Moja srečanja z dr. Koroščem.

¹⁷ AS 1931, Proces Nagode, 80-1, fasc. XVIII., š. 570.

¹⁸ J. Pirjevec, Jugoslavija, Kraljevina Jugoslavija 1918-1941, str. 84-95.

¹⁹ J. Pirjevec, Jugoslavija, Kraljevina Jugoslavija 1918-1941, str. 84-95.

²⁰ Dogajanje okrog njegovega imenovanja za ministra Snój podrobno opisuje v svojih zapiskih; v fondu AS 1931 proces Nagode jih je kar precej.

²¹ AS 1962, Moja srečanja z dr. Koroščem.

²² J. Pirjevec, Jugoslavija, Kraljevina Jugoslavija 1918-1941, str. 84-95.

²³ Okoliščine rušenja stojadinovićeve vlade so opisani v spominih F. Snoja: Moja srečanja z dr. Koroščem.

pine, nacistično usmerjenih demonstrantov. Cvetković se je posvetoval z dr. Korošcem in ta mu je svetoval previdnost. Snój pa je menil, da je potrebno odločno ukrepati. Drugi dan so se demonstracije ponovile, vendar so jih oblasti odločno razbile. Ujeli so nekaj vodij, preostali so se rešili s pobegom čez nemško mejo.²⁴

Konec avgusta 1939, ko je bil podpisan srbsko-hrvaški sporazum in sestavljena nova Cvetković–Mačkova vlada, je Snój izgubil mesto v vladi in se vrnil domov v Gornjo Radgono. Prevzel je svojo staro službo pri posojilnici v Gornji Radgoni.²⁵ Kmalu je dobil od Kreka zelo mamljivo ponudbo za dobro plačano mesto člana upravnega odbora Narodne banke, vendar bi se moral odpovedati politični dejavnosti, Snój ni privolil in je ponudbo zavrnil.

Ko je nova Cvetković–Mačkova vlada razpustila parlament, je Snój predlagal, da bi se nekdanji poslanci začeli srečevati. To se je zgodilo le nekajkrat. Na enem od teh sestankov je imel Snój referat o gospodarskem položaju in oskrbi s prehrano. Letina pšenice je bila slaba, kljub temu je Jugoslavija izvažala pšenico v Nemčijo, večale so se potrebe vojske. Ljudje so začeli delati zaloge, trgovci pa so blago skrivali. Posledica tega je bila rast cen. Snój je predlagal, da bi v Sloveniji neodvisno od Beograda uvedeli določene ukrepe, če država ne bi ukrepala. Po nekaj tednih je Snoja poklical ban Natlačen in ga povabil, da prevzame reševanje tega problema. Snój si je vzel nekaj časa za premislek, nato pa je oktobra 1940 začel delati. Ustanovil je Prevod – Prehranjevalni zavod Slovenije. Obstajal je vsa vojna leta in preživel z novim imenom tudi še po vojni. Snój se je zaradi novega službenega mesta preselil v Ljubljano; tam je bival do začetka vojne.

Naj omenimo še eno področje, na katerem je bil Snój zelo dejaven, to je bilo gasilstvo. Zanj se je začel zanimati bolj zaradi političnih razlogov, in to v času, ko je delal v Gornji Radgoni. Gasilstvo je imelo v Sloveniji dolgo tradicijo in veliko članstva med vsemi prebivalci. Med diktaturo, ko je bila večina organizacij in strank razpuščenih, je gasilstvo lahko še naprej delovalo, z novim zakonom se je njegovo delovanje celo razširilo. Gasilstvo se je tako samo ponujalo za politične namene. Veliko volivcev je bilo včlanjenih med gasilce. To je v prvi vrsti izkoriščala diktatura in jih mobilizirala, da so volili vladne kandidate. Snój je kmalu spoznal moč organizacije. V ljutomerskem okraju so gasilstvo vodili Nemci, člani pa so bili večinoma Slovenci. Snój je poskrbel, da se je število slovenskega članstva še povečalo in da so na prvi naslednji skupščini nemško vodstvo zamenjali s slovenskim. Na pomen gasilske organizacije je začel opozarjati tudi vodstvo stranke, obrnil se je celo na dr. Korošca, vendar

sprva ni bilo odziva, pozneje pa so ga povabili, da je imel referat o pomenu gasilstva. Kmalu nato se je ponesrečil prvi podpredsednik Gasilske zveze Jugoslavije, ki je bil Slovenec. Snoja so prosili, naj predlaga njegovega naslednika, na koncu pa je bil, na svoje veliko presenečenje, izbran sam in tako preskočil več mest v hierarhiji gasilske organizacije. Pričakoval je nasprotovanje večine gasilskih starešin iz Slovenije, ki so si to funkcijo želeli, vendar odpora ni bilo, verjetno tudi zaradi močne strankarske podpore. Funkcijo prvega podpredsednika je opravljal do leta 1938, ko so bile volitve za predsednika Gasilske zveze Jugoslavije. Takrat je bil prepričljivo izvoljen za predsednika. Na tem mestu je ostal do leta 1941. Snój se je na tem položaju znašel brez izkušenj v "visoki politiki", vendar je vedno lahko računal na pomoč dr. Korošca, ki je bil takrat v Stojadinovičevi vladi minister za notranje zadeve. Kadar so bila na dnevnem redu pomembnejša glasovanja, se je Snój obrnil za pomoč k dr. Korošču, ki je dal navodila ministrskim delegatom v glavnem odboru, kako naj glasujejo. Svojo politično nadarjenost pa je Snój dokazal ob gasilskem kongresu v Zagrebu leta 1937. Takrat so se zbrali predstavniki in gasilci iz celotne Jugoslavije. Politični odnosi med Zagrebom in Beogradom so bili skrajno napeti. Hrvati so na samem začetku prebrali izjavo, da prekinjajo vse zveze z Beogradom in da na kongresu ne želijo sodelovati. Predsednik Gasilske zveze Jugoslavije je bil takrat Hrvat in je dejanje svojih rojakov podprl. Snój je takrat kot prvi podpredsednik prevzel vodenje kongresa, s taktičnim vodenjem preprečil nemire, ki so se obetali ob kongresu, in začel nagovarjati Hrvate za sodelovanje v Gasilski zvezi, saj brez njih ne bi imel potrebne podpore. Minister za telesno vzgojo, k njemu je gasilstvo sodilo, je hotel na silo imenovati hrvaške zastopnike v glavnem odboru. Snój se je uprl, a pri tem doživel nasprotovanje dr. Korošca. Reševanje problema se je vleklo nekaj mesecev, dokler se ni Snój osebno sestal z dr. Korošcem in mu predlagal, da bi v glavni odbor imenovali hrvaške predstavnike iz vrst stranke V. Mačka, ne pa predstavnikov, ki jih je predlagal minister za telesno vzgojo, ki niso zastopali nikogar. Dr. Korošec je predlog podprl in prepričal ministra za telesno vzgojo, da je rešitev sprejel. Rešitev tega zapletenega političnega problema v Gasilski zvezi je Snóju odprla pot do izvolitve za predsednika Gasilske zveze Jugoslavije.²⁶

Begunec

Decembra 1940 pa je dr. Anton Korošec, dolgoletni voditelj stranke SLS, umrl. Takoj se je

²⁴ AS 1931, Proces Nagode, 80–1, fasc. XXX, š. 570.

²⁵ Ibidem.

²⁶ AS 1931, Proces Nagode, Moja srečanja z dr. Korošcem, 80–1, fasc. XXX, š. 569.

postavilo vprašanje njegovega nasledstva. Še pred volitvami naslednika je sklical ban Natlačen vodilne člane stranke JRŽ, da bi se dogovorili, kdo naj bo izvoljen. Potekale so nekakšne predhodne volitve; izvoljen je bil dr. Franc Kulovec.²⁷ Drugi dan je bil potrjen tudi na zboru stranke. Podpredsednik je postal Snój. Po smrti dr. Korošca se je pokazala razcepljenost v nekdanji stranki SLS in njene različne frakcije, saj je stranka izgubila eminentnega vodjo. Posledice tega med vojno so bile usodne.

Na prelomu 1940/1941 so se pritiski na Jugoslavijo povečevali, tako da je na koncu kraljeva vlada klonila in podpisala trojni pakt. Kmalu nato je sledil državni udar (27. marca). Vojna se je bližala Jugoslaviji z veliko naglico. Konec marca so se pri banu Natlačnu sestali nekateri pomembnejši člani nekdanje SLS, med njimi je bil tudi Snój. Sklenili so, naj dr. Kuhar in Gabrovšek odideta v Beograd in od tam prek Grčije v London. "Dalje je bilo dogovorjeno, da za primer okupacije politično eksponirani ljudje ne smejo prevzemati nikakih odgovornih funkcij, dočim naj ljudje na gospodarskih pozicijah (Zadružna zveza, zbornice itd.) ostanejo na svojih mestih in skušajo varovati interese prebivalstva."²⁸ Sestanek je bil nato prekinjen, pri nadaljevanju Snój ni bil navzoč. Vodstvo stranke je pripravljalo določene ukrepe za morebitno okupacijo.²⁹

Prvega aprila 1941 so Snoja poklicali v Beograd kot predsednika Gasilske zveze Jugoslavije, ker so zvezo mobilizirali zaradi nevarnosti napada. Drugi dan ga je poklical ban Natlačen, naj se vrne v Ljubljano, ker je potreboval njegovo pomoč zaradi bližajočega se spopada, vendar je dr. Kulovec odločil, da bo ostal v Beogradu. Tako je Snój ostal v Beogradu do začetka vojne in bil priča bombardiranju, v katerem je izgubil življenje dr. Kulovec. Sam je ostal živ zgolj po naključju. Ko je izvedel za smrt dr. Kulovca, je poiskal dr. Kreka, ki se je umaknil skupaj z vlado v Užice. Krek in predsednik vlade, general Simovič, sta se medtem dogovorila, da Snój stopi v vlado namesto pokojnega Kulovca in postane minister brez listnice. Vlada se je kmalu umaknila na Pale pri Sarajevu in imela 13. 4. 1941 svojo zadnjo sejo v Jugoslaviji. Na njej se je seznanila s stanjem v državi. Snój je skupaj s Krekom odšel v Nikšič, kjer so se zbrali ministri in politiki kraljevine Jugoslavije in nato od tam

skupaj s kraljem odleteli v Grčijo. V Grčiji niso ostali dolgo ampak so bežali naprej v Egipt in nato v Palestino. Tam so se ponovno sestali.³⁰

Kraljeva begunska vlada se je nastanila blizu Jeruzalema. Interesi znotraj vlade so bili tako različni, da se niso mogli dogovoriti za nobeno konkretno dejanje, zato so se Slovenci odločili za skupno akcijo. Ustanovili so slovenski narodni svet. Na čelu je bil Krek. Ob tem so izdali razglas, v katerem so obvestili Slovence o ustanovitvi sveta ter obsodili razkosanje Jugoslavije in Slovenije, podprli pa so obnovitev Jugoslavije s kraljem na čelu. To izjavo so podpisali Krek, Kuhar, Gabrovšek in Snój, objavile pa so jo nekatere zavezniške radijske postaje. Drugo dejanje je bilo oblikovanje spomenice za kralja in jugoslovansko vlado, v kateri so opozorili na problem slovenskih meja. Na Koroškem so zahtevali mejo na Dravi, na Primorskem pa naj bi tekla po stari avstrijsko-italijanski meji in tako bi Sloveniji pripadala Trst in Beneška Slovenija. Podobno spomenico so izdelali tudi v angleščini in jo opremili z zemljevidi. Namenjena je bila zavezniškim vladam in voditeljem, časopisom v Ameriki ter jugoslovanskim veleposlaništvom po svetu, ki so še delovala. Tedaj so tudi izvedeli, da je ban Natlačen vodil delegacijo, ki je odšla v Rim in se poklonila Mussoliniju. Snój je to dejanje ostro obsodil. Njegovo obsodbo so večkrat objavili na radiu. Zanimivo pa je, da je v Palestini srečal sina bana Natlačna, ki je študiral v Franciji in se je ob okupaciji umaknil v Veliko Britanijo, se tam priključil francoskemu odporu in se nato vso vojno bojeval proti silam osi na bojiščih Bližnjega vzhoda, severne Afrike in Evrope. Snój je tu srečal precej ljudi, ki so pobegnili iz Jugoslavije, med njimi dr. Borisa Furlana, dr. Ivana Čoka in Ivana Rudolfa, skupino, ki jo je uvrščal med sodelavce Angležev, in ob tem poudaril, da je stranka SLS verjetno edina, ki ni sodelovala z nobeno od angleških tajnih služb.³¹

Vlada je nato sklenila, da bo del ministrov odšel v London skupaj s kraljem, del pa v ZDA. Snój je skupaj z banom Šubašičem, Kosanovičem in dr. Markovičem odšel prek Južne Afrike v Ameriko in prispel v Washington v začetku septembra 1941. Njegova prva "akcija" v ZDA je bila preprečiti propagando, ki jo je širil pater Kazimir Zakrajšek, ki je prispel v ZDA iz že okupirane Jugoslavije. Njegovi vtisi ob prvih mesecih vojne, zlasti ob pokolih Srbov na Hrvaškem, so ga prepričali, da Jugoslavija ne more več

²⁷ Kulovec je imel dva močna protikandidata bana Marka Natlačna in Miho Kreka, ki sta kasneje med vojno vsak na svoji strani vodila stranko, Natlačen doma, Krek pa v emigraciji.

²⁸ AS 1931, Proces Nagode, osebna mapa, 80-1, fasc. XVIII, š. 570.

²⁹ Sestanek na banovini Snój omenja na več mestih in svojih spominih in na zaslišanjih UDB-e. Novo oblast je verjetno zanimal del sklepov o prevzemanju javnih funkcij, saj so bili obremenilni za nekatere člane SLS, predvsem Natlačna.

³⁰ AS 1931, Proces Nagode, zaslišanja Franca Snoja, 80-1, fasc. XXX, š. 569.

³¹ Dogajanje od marca 1941 do odhoda v London sredi 1943 je Snój podrobno opisal v sestavku Prispevki h gradivu za zgodovino delovanja emigrantske vlade v teku druge svetovne vojne; napisal ga je leta 1961 na podlagi zapiskov iz svojega medvojnega dnevnika. Prispevek je bil objavljen v Delu 16. 4 - 2. 6. 1998.

obstajati. Potoval je po Združenih državah in med Slovenci propagiral idejo o samostojni Sloveniji. Snoju se je ta propaganda zdela škodljiva in napačna in to dokazuje njegovo jugoslovansko usmerjenost od začetka vojne, čeprav je bil priča nenehnim sporom in nesoglasjem v begunski vladi. Odpotoval je v Cleveland, se srečal s patronom Zakrajškom in ga prepričeval, da nima pravice širiti propagande proti Jugoslaviji, ta pa mu je opisal razmere doma in mu dejal, da ima pooblastilo bana Natlačna. Tega pa ni znal utemeljiti. Snoj mu je zagrozil, da bo ostro nastopil proti njemu, če ne bo nehal delovati. To opozorilo je zaleglo in pater Zakrajšek je res prenehal.³²

Delo v begunski vladi je potekalo v znamenju nenehnih nesoglasij, tako je prišlo do sporov med ministrom Fotičem in preostalim delom vlade v ZDA. Ministri so sklenili, da pošljejo Snoja v London z nalogo, da naveže stike z londonskim delom vlade in zahteva izdajo deklaracije o zunanji in notranji politiki begunske vlade. Snoj je prispel v London novembra 1941. Vlada v Londonu je sprejela pobudo in pripravila deklaracijo. Prav takrat je prispel iz Beograda v London dr. Sekulić, ki je prinesel spomenico srbskih škofov, v kateri so bila opisana grozodejstva nad Srbi v okupirani Jugoslaviji. Spomenica je povzročila ponoven razkol med Srbi in Hrvati ter neenotnost že tako krhke in nedejavne begunske vlade. Snoj tako ni mogel izpolniti naloge, zaradi katere je bil poslan v London. Vrnil se je v Ameriko prav v času, ko so se ZDA vpletle decembra 1941 v vojno. V tem času je prišlo do spremembe v londonski vladi, predsednik je postal Slobodan Jovanović namesto generala Simovića. Snoj je še naprej ostal minister brez listnice.³³

Snoj si je prizadeval za kongres vseh Slovencev, ki so živeli v ZDA, ne glede na politično prepričanje. To je bila zahtevna naloga, zato se je kmalu po vrnitvi iz Londona udeležil srečanja vodilnih predstavnikov ameriških Slovencev različnih političnih prepričanj. Sprejeli so program, ki ga je izvajala skupna organizacija ameriških Slovencev. V programu so bili sklepi o pomoči domovini za osvoboditev, izogibali pa so se izjavam o povojni ureditvi. Ustanovili so odbor za kongres ameriških Slovencev.

Večino propagandnega dela v ZDA je Snoj opravil v organizaciji Jugoslovanskega informacijskega centra v New Yorku, ki ga je ustanovila jugoslovanska begunska vlada po zgledu zavezniških vlad. Center je izdajal bilten, ki je obveščal javnost o dogajanju v Jugoslaviji, imel pa

je tudi službo za spremljanje radijskih poročil.³⁴ Center je imel nalogo obveščati časopisne in radijske poročevalce o dogajanju v Jugoslaviji; posledica je bila večje zanimanje za Jugoslavijo v ZDA. Ko je ameriška "propaganda" začela pripravljati oddaje o Jugoslaviji, je Snoj poskrbel, da so bile tudi v slovenščini. V teh oddajah so bili zelo pazljivi pri problemu jugoslovanske meje z Italijo bolj kot pri problemu meje na Koroškem. Snoj je v centru skrbel za slovenske interese, čeprav je bil ves čas jugoslovansko usmerjen. Tako je Jugoslovanski informacijski center izdajal brošure, ki so govorile o problemu slovenskega etničnega ozemlja. Pisali so jih slovenski in tuji avtorji. Informacijski bilten (sodelovala sta Snoj in Sava Kosanović) je sprva pisal le o odporu Draže Mihajloviča v Jugoslaviji, nato, ko so prišle novice o boju partizanov, pa tudi o partizanskem odporu. Snoj ni nasprotoval boju partizanov, čeprav so bili v vodstvu komunisti. To kaže njegov realni pogled na jugoslovanske razmere – najprej je potrebna osvoboditev, nato pa dogovor o povojni politični ureditvi. Vsi v emigraciji pa se z njim niso strinjali, predvsem so mu nasprotovali prosrbski politiki. Srbski časopis v ZDA "Srbobran" je Snoja celo ostro napadel zaradi njegovih govorov, povezav z levičarskim časopisom "Slobodna riječ" in objav v biltenu Informacijskega centra o bojih partizanov. Ta zaplet je povzročil celo posredovanje FBI. Tako je FBI utišal ekstremne izbruhe Srbobrana, ker so škodovali enotnosti jugoslovanskih priseljencev in s tem ogrožali zavezniške napore v vojni.³⁵

Snoj je bil v ZDA zelo dejaven in se je udeleževal raznih zborovanj in kongresov tako Slovencev kot preostalih jugoslovanskih narodov ne glede na politično usmeritev prirediteljev zborovanja. Tako je bil na kongresu ameriških Slovencev, sodeloval je z L. Adamičem, ki je imel velik vpliv v ZDA, prav tako z dr. Furlanom, ko je ta prišel v Ameriko in sodeloval z Jugoslovanskim informacijskim centrom, ter z mnogimi drugimi. Vse Snojevo delovanje je bilo usmerjeno v propagiranje Jugoslavije, vprašanju slovenskih meja in osvoboditvi domovine. Pri tem je sodeloval z vsemi, ki so imeli enake cilje in ne glede na politično pripadnost. Počasi se je začel pod vplivom poročil iz domovine nagibati na partizansko stran. Najpomembnejše zanj je bilo, da so se partizani borili proti okupatorju, čeprav sam ni odobral komunistične revolucije. Zelo je bil razočaran, ko je izvedel za ustanovitev vaških straž. Sam je dejal, da je bila ustanovitev

³² AS 1931, Proces Nagode, zaslišanja Franca Snoja, 80-1, fasc. XXX, š. 569.

³³ AS 1931, Proces Nagode, osebna mapa, 80-1, fasc. XVIII, š. 570.

³⁴ Spremljali so lahko le radijska poročila iz Londona, spremljanje radijskih postaj v okupirani Evropi pa so ameriške oblasti onemogočile.

³⁵ AS 1931, Proces Nagode, Prispevki h gradivu za zgodovino delovanja emigracije in emigrantske vlade v teku II. Svetovne vojne, fasc. XXX-1, 80-1, š. 569.

vaških straž hud udarec, saj so jim s tem spodkopali tla pod nogami in vzeli možnost za uspešno delovanje.³⁶ Avgusta 1942 so Snojevi sodelavci, predvsem dr. Furlan in Kosanović, začeli podpirati partizane. Snój je bil še vedno v dvomih. Pod vtisom nedelavnosti in razdvojenosti vlade se je odločil odstopiti s položaja ministra kraljeve vlade. Odstop je poslal dr. Kreku v London, vendar ga ta ni posredoval naprej, zato je ostal minister do konca leta 1942, ko se spremenila vlada in Snój ni dobil položaja v njej.

Snoj je imel v ZDA strica duhovnika Franca Benigena Snoja, ki je bil zelo dejaven med slovenskimi izseljenci. V Aleksandriji v Egiptu je zgradil dom za "aleksandrijke" – dekleta, ki so služila kot varuške in služkinje pri bogatih družinah. Med prvo svetovno vojno je odšel v ZDA in nadaljeval svoje delo med Slovenci. Njegov nečak Franc Snój je srečal strica po dolgih letih njegove odsotnosti. Maja 1942, so Snoju, ko se obiskal Chicago, sporočili, da je stric v Lemontu umrl.³⁷ To je bil dodaten udarec v zasebnem življenju, saj se je ves čas bal za svojo družino in svojce v domovini. Pisma svojcev so bila redka in so prihajala po zelo zapletenih poteh.

Spomladi 1943 se je Snój odločil, da bo odšel v London in poskušal tam vplivati na dogajanje, čeprav ni bil več član vlade. V London je prispel junija 1943. Večkrat se je srečal s Krekom, ki ga je poskušal obdržati na svoji strani – proti partizanom oz. komunistom. Snój se še vedno ni mogel jasno odločiti – odločno je nasprotoval okupatorju in se zavzemal za odpor in podpiral partizane, vendar kot član nekdanje SLS ni podpiral komunistov. Sam je takole opisal okoliščine, v katerih se je znašel: "Da nisem nikdar odobral sodelovanja z Nemci, je jasno. Toda iti na drugo stran proti vsem tistim, s katerimi sem včasih delal, vreči kamen nanje, ko sem vedel, kako se jih drži vsa tista tradicija in šola, skozi katero sem sam šel, še več, vreči ta kamen tu iz Londona iz varne udobnosti, daleč od prilik in razmer, skozi katere je šel razvoj doma – tega nisem mogel."³⁸

Kdaj se je Snój odločil, da se vrne v domovino in tam pridruži partizanom, je težko reči. Kaže, da je ta njegova odločitev rasla postopoma, ko je spremljal dejavnost emigrantske vlade in pod vtisom novic, ki so prihajale iz okupirane Jugoslavije. V emigraciji pa so bili tudi ljudje, ki so začeli simpatizirati s partizanskim gibanjem in so imeli na Snoja določen vpliv. Gotovo ga je pri tej odločitvi podpiral Izidor Cankar. Snój se je v Londonu veliko družil z Alojzijem Kuharjem –

bratom pisatelja Lovra Kuharja, ki je odšel v emigracijo po naročilu stranke SLS tik pred vojno. Konec leta 1943 in v začetku leta 1944 so se odnosi med Krekom in Snojem ohladili zaradi različnih političnih pogledov. Ko je Krek odšel iz Londona kot delegat v komisiji za Italijo so se stiki med njima pretrgali. Snój in Kuhar sta odtlej imela drugačni politiki kot Krek, ki je vodil stranko SLS v emigraciji. Snój je bil tudi v Veliki Britaniji zelo dejaven in je imel stike s politiki zavezniških držav ter propagiral vprašanja slovenskih meja in ureditve Jugoslavije.

Spomladi 1944 je Snój prebiral poročila o dejavnostih domobrancev in partizanov, med njimi so bili tudi časopisi iz Ljubljane, v katerih so bile fotografije prisege domobrancev Hitlerju. Takrat se je odločil, da mora nekaj storiti proti razkolu v domovini. Poleti istega leta je prišel v London dr. Izidor Cankar, ki je stopil v Šubašičevo vlado, ter je bil že dolgo naklonjen partizanom. Snój se je posvetoval z njim glede odhoda v domovino, saj se je zavedal, da vodijo partizane komunisti in da ti niso prav strpni do članov meščanskih strank, še posebej ne SLS, ki je bila v Sloveniji bolj naklonjena domobrancem. Dr. Izidor Cankar je Snójju obljubil vso pomoč pri njegovi nameri, da odide domov v partizane. Ko je Cankar odšel skupaj s Šubašičem na Vis, je tam govoril s Titom in Kardeljem o možnostih za Snojev prihod v partizane. Oba sta privolila, verjetno v duhu sodelovanja s Šubašičevo vlado; za to so si močno prizadevali Angleži. Snój je tudi pisal dr. Kreku in mu povedal, da se je odločil za partizansko stran in tudi njemu priporočil podobno odločitev. Krek ga je zavrnil.³⁹

V domovini

Ko se je dr. Cankar vrnil v London, je Snójju sporočil, da je vse pripravljeno za njegov odhod domov v okupirano Jugoslavijo. Snój je tako konec avgusta 1944 odpotoval v Bari v Italiji. V Bariju pa je izvedel novico, ki ga je zelo prizadela – njegov najstarejši sin Marjan je postal domobranec.⁴⁰ Iz Barija je odšel na Vis tam je govoril s Titom in člani nacionalnega komiteja.⁴¹ Z Visa je odšel na osvobodeno ozemlje med Gline in Topusko na Hrvaškem, od tam pa po nekajdnevnem počitku peš s spremstvom v Slovenijo in 15. septembra 1944 prispel v Črnomelj. V glavnem štabu Slovenije je govoril z Edvardom Kardeljem in Borisom Kidričem. Po tem

³⁶ Ibidem.

³⁷ Med spomini Franca Snoja je tudi spis, v katerem opisuje življenjepisa svojega strica Franca Benigena Snoja – izseljenskega duhovnika.

³⁸ AS 1931, Proces Nagode, zaslišanje Franca Snoja, fasc. XXX., 80–1, š. 569.

³⁹ AS 1931, Proces Nagode, osebna mapa, fasc. XXVIII, 80–1, š. 570.

⁴⁰ Ibidem. Snój je na zaslišanju po vojni izjavil, da je šele v Bariju izvedel, da je sin pri domobranci, vendar je iz pisma, ki ga je iz Londona pisal ženi tik pred odhodom v domovino vidno, da mu je to novico žena sporočila v tujino že prej.

⁴¹ Podrobnosti pogovorov Snój ne navaja. Omenja jih v svojih dnevniških zapiskih.

pogovoru je odšel v Bazo 20 in tam ostal do osvoboditve.⁴²

Na osvobojenem ozemlju se je Franc Snój posvetil pisanju govorov, nekaj jih je tudi sam prebral na radiu. Namenjeni so bili domobranecem. Pozival jih je naj izstopijo iz domobrantskih vrst in se priključijo partizanom oz. NOB. Ti pozivi so se nanašali predvsem na amnestijo, ki jo je razglasil Tito. Pogoji pa je bil, da pripadniki domobrantskih in drugih kolaboracijskih enot prestopijo k partizanom do 15. januarja 1945 ter da niso bili vpleteni v zločine. Snój je v svojih govorih hvalil partizansko stran, pisal o zmedji v begunski vladi, ko je bil še sam v tujini in dejavnosti nove vlade, ki je bila sestavljena po sporazumu Tito-Šubašić. Domobranci je pozival, naj prestopijo, saj so bili zapeljani in ni obsojal vojakov, ampak voditelje. Ti pozivi so bili pogostejši, bolj ko se je iztekal rok, ki je bil postavljen za amnestijo.

Nekdanji minister in član SLS Franc Snój je partizanskim voditeljem koristil tako za propagandne namene kot tudi za dokazovanje njihove pripravljenosti, da sprejmejo v partizansko gibanje vsakogar, ki se bojuje proti okupatorju "ne glede na politično pripadnost". Snój je bil tudi dokaz, da voditelji partizanskega gibanja spoštujejo sporazum Tito-Šubašić. Vse to pa se je kmalu po vojni spremenilo in Snój je postal žrtev teh sprememb.

Konec vojne – nove razmere

Snój je konec vojne postal minister za lokalni promet v narodni vladi Slovenije. Sestala se je maja 1945 v Ajdovščini. Skupaj z vlado je prišel v Ljubljano po osvoboditvi.

Po osvoboditvi Jugoslavije so se razmere v državi kmalu začele spreminjati. Komunistična partija s Titom na čelu je začela proces dokončnega prevzema oblasti in spremembe političnega sistema. Pri tej nalogi pa je bila vsaka možna opozicija nevarna in tudi kmalu zatrta.

Snój je kot minister v slovenski vladi postal oseba, okoli katere so se začeli zbirati ljudje, ki se niso strinjali z politiko nove oblasti. K njemu so prihajali ljudje, ki jih je izvajanje nove oblasti kakorkoli prizadelo, saj je kot javna oseba še pred vojno užival zaupanje. To njegovo izpostavljanje pa je bilo sila nevarno. Skupaj s somišljeniki je začel organizirati legalno opozicijo proti večinski KP. Njegovi sodelavci pri tej akciji so bili iz liberalnega tabora, predvsem Črtomir Nagode, voditelj Stare pravde, Ljubo Sirc, Boris Furlan in drugi. S Furlanom sta se srečala že med vojno v izgnanstvu, z Nagodetom pa sta začela sodelovati kmalu po koncu vojne. Snój je nameraval zaposliti Nagodeta na ministrstvu za

lokalni promet, saj je bil strokovnjak za promet.

Nova oblast je z nezaupanjem gledala na prihod Snoja iz emigracije na osvobojeno ozemlje septembra 1944. Ko so varnostni organi nove oblasti ob Nagodetovem procesu leta 1947 analizirali njegovo dejavnost med vojno, so menili, da je taktiziral in da je prišel v domovino zaradi povezave z meščanskimi strankami doma, da bi prevzele oblast ob odhodu okupatorja. Drugi razlog naj bi bila Snojeva želja, da prevzame vodstvo nove SLS; to naj bi dokazovala vsa njegova dejavnost po vojni.⁴³ Te "zločine" so Snóju pripisali novi oblastniki, ki so za svoj glavni cilj postavljali prav prevzem oblasti in popoln politični monopol v Jugoslaviji.

Dejavnost Franca Snoja po vojni je posebej podrobno analizirala Uprava državne varnosti, že prej pa njena predhodnica OZNA, ki je podrobno spremljala vsak poskus organiziranja opozicije, pri tem je bila pozorna zlasti na ljudi, ki so pripadali predvojnimi meščanskimi strankam. Tako je vzbudilo njeno zanimanje tudi Snojevo sodelovanje z Nagodetovo skupino – Staro pravdo, ki je bila leta 1941 izključena iz OF. Snój je začel sodelovati z Nagodetovo skupino predvsem zaradi organiziranja legalne opozicije proti prevladujoči KP. Razmere v Jugoslaviji so bile takoj po vojni zelo negotove. Počasi pa je postalo jasno, da vpliv KP samo še raste in ima opozicija vse manj možnosti. Opozicija v Jugoslaviji je bila zelo neenotna, to pa je bilo razumljivo, saj je izvirala iz predvojnih političnih strank, ki so bile razdeljene na razne frakcije. Snój je pripadal katoliški SLS, Nagode, Ljubo Sirc in Boris Furlan pa so pripadali liberalnemu krogu. Že leta 1945 so poskušali organizirati politično organizacijo v okviru OF, ki bi združevala ljudi, ki niso bili zadovoljni s političnimi razmerami, vendar so to misel opustili, ker so bili mnenja, da "stranka" ne bi imela možnosti za delovanje. Organizirati pa so poskušali mrežo opozicije po Sloveniji. Snój je prevzel Štajersko, saj bi se tam lahko opiral na predvojne zaupnike in prijatelje iz SLS. Pred volitvami v zakonodajno skupščino je odpotoval v svoj nekdanji volilni okraj in se sestal s svojimi znanci. Pri tem je imel očitno nekaj uspeha, saj je UDV zabeležila, da se je podpora novi oblasti zmanjšala. To se je pokazalo pozneje tudi na volitvah, saj je bila podpora Ljudski fronti v severovzhodni Sloveniji najmanjša. Vendar je Snój kmalu videl, da ne bo mogel kandidirati samostojno kot kandidat opozicije, zato je kandidiral na listi OF in bil novembra 1945 izvoljen v zakonodajno skupščino. Nagodetova skupina je poskušala kandidirati tudi na volitvah v slovensko skupščino leta 1946, vendar je sprevidela, da nima dovolj moči in podpore, da bi ji uspelo.⁴⁴

⁴² AS 1931, Proces Nagode, osebna mapa, fasc. XVIII, 80–1, š. 570.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ Ibidem.

V vse to dogajanje pred volitvami in med poskuse organiziranja opozicije lahko vključimo tudi prošnje različnih ljudi in organizacij v različnih zadevah: pri zaplembi premoženja, izginotju oseb, izgubi službe itd. Veliko je pisem o izginulih nedanjih domobranci ali osumljenih kolaboracije, za katerimi se je izgubila vsaka sled v Šentvidu pri Ljubljani ali "nekje na Kočevskem". Ljudje so se obračali nanj kot na ministra in člana nekdanje SLS, ki jim lahko pomaga v težavah z novo oblastjo. Nova oblast pa je to videla kot povezovanje "reakcije" in je ostro reagirala. Snoju niso bile v korist njegove zveze z angleškimi konzuli v Ljubljani, ki jim je verjetno posredoval določene informacije o razmerah doma. Te zveze so mu koristile, da je navezal stike s svojim londonskim prijateljem dr. Alojzijem Kuharjem. Prek raznih posrednikov je dobil različno literaturo, ki ni bila po volji novi oblasti, npr. članek "Titov življenjepis" in knjigo "Živalska farma". UDV je odkrila njegove stike z begunci, ki so zapustili domovino takoj po vojni in se v tujini pripravljali za delovanje v domovini, takšen je bil npr. center "101" v Avstriji. Snoj je imel stike tudi z ljudmi iz cerkvenih krogov. To je razumljivo, saj sta bila dva od njegovih bratov duhovnika, vendar ni bilo v skladu z novo družbeno ureditvijo.

Vsa opisana poveljna dejavnost Franca Snoja je zadostovala novi oblasti, da ga je konec julija 1947 aretirala. V začetku avgusta istega leta pa je bila proti njemu vložena obtožnica, sestavljena iz šestih točk, v katerih mu je bilo očitano predvsem sodelovanje z Nagodetovo skupino, obtoženih organiziranja opozicije v Jugoslaviji, sodelovanje z vohunskimi organizacijami in podpora pri njihovem delu, širjenje sovražne propagande in podobno.

Preden pa je Franc Snoj stopil pred sodnike, je moral še skozi represivni aparat UDB za Slovenijo. Po zapisnikih zaslišanj lahko sklepamo, da ga je UDB zasliševal dan in noč približno od 28. 7. – 6. 8. 1947. Na teh zaslišanjih v Centralnih zaporih v Ljubljani je izpovedal vso svojo življenjsko zgodbo in podrobnosti svojega predvojnega političnega delovanja, vse o medvojni dejavnosti in dogodkih po vojni do aretacije. UDB je o njem zbrala mnogo podatkov, predvsem na podlagi njegovih izpovedi, zaslišanj soobtoženih in informacij svojih ovaduhov.

Zanimiva je osebna karakteristika, s katero je UDB označila značaj Franca Snoja: "Ima precej naravne inteligence in je zato kljub temu, da ima le 2 razreda gimnazije in enoletno zadružno šolo, precej izobražen. Je politično in socialno razgledan ter dober politični in zadružni organizator. Značaja je mirnega, kakšni strasti (ženskam, pijači, kajenju) ni vdan, pač pa je precej, če ne zelo ambiciozen, zelo tudi stremi po visokih položajih. Kot minister v biv. Jugoslaviji se je pri vsaki spremembi vlade bal, da bi izpadel iz vla-

de, ves čas konzultacij se je silno zanimal, kako potekajo razgovori in pogajanja med strankami in skupinami, zlasti pa za to, ali je še v kombinaciji. Kot minister se ni nikdar vozil v potniškem vagonu, marveč vedno v salonskem".⁴⁵ (op: zadnji stavek je podčrtan z rdečo)

Franc Snoj se je avgusta 1947 zagovarjal skupaj z drugimi člani Nagodetove skupine. Obtoženi so bili, da so med vojno pripadali skupinami Stara pravda in da so jo po vojni poskušali obnoviti, da so se povezali z nacionalnim komitejem Kraljevine Jugoslavije v tujini, da so sodelovali s tujimi obveščevalnimi službami, da so se povezovali z drugimi "izdajalskimi skupinami v Jugoslaviji in da so pripravljali vstajo proti FLR.J. Obtoženi so se zagovarjali, da so delovali na podlagi sporazuma Tito–Šubašič kot legalna opozicija. Trije od obtoženih so bili obsojeni na smrt, usmrčen pa je bil le Črtomir Nagode. Drugi so bili obtoženi na različno dolge zaporne kazni.⁴⁶ Snoj je bil obsojen na sedem let zavora s prisilnim delom, izpuščen je bil po štirih letih.⁴⁷

Z obsodbo na političnem procesu se je končala politična kariera Franca Snoja, ministra jugoslovanskih kraljevih vlad in poveljne slovenske vlade. Med vojno, v emigraciji, si je vseskozi prizadeval, da bi begunska vlada nastopila enotno in organizirala vse sile za osvoboditev Jugoslavije in podporo zaveznikov pri določitvi novih, pravičnejših meja slovenskega ozemlja. Po vojni pa je bila njegova dejavnost usmerjena na organiziranje opozicije, ki bi pripomogla k oblikovanju demokratičnega sistema oblasti v Jugoslaviji, ne da bi se pri tem ponavljale slabe izkušnje iz predvojnega Jugoslavije in ne bi prišlo do monopola oblasti ene stranke. Ta njegov cilj ni bil dosežen. Razmere niso bile naklonjene takšnim rešitvam, moč komunistične partije pa prevelika. Kljub temu je bil Franc Snoj človek kompromisa in le takšni ljudje bi lahko rešili zapletene odnose v Jugoslaviji.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ J. Vodušek – Starič, Nagodetov proces, Enciklopedija Slovenije, zv. 7., Ljubljana 1993, str. 270.

⁴⁷ B. Mlakar, Snoj, Franc, Enciklopedija Slovenije, zv. 12., Ljubljana 1998, str. 98–99.

UDK 930.253:329.15(497.12)

Prejeto: 4. 5. 2004

Šest tovarišic in dva moška Partijsko gradivo Idrijsko-Cerkljanskega kot vir za krajevno zgodovino

LJILJANA ŠUŠTAR

arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Ljubljana, Mestni trg 27, SI-1000 Ljubljana

e-mail:sustarl@zal-lj.si

IZVLEČEK

Od srede osemdesetih let 20. stoletja Zgodovinski arhiv Ljubljana skrbi tudi za arhivsko gradivo regionalnih organizacij Zveze komunistov Slovenije. Gradivo, strokovno delo in delo z uporabniki je koncentrirano v Ljubljani za celotno področje arhiva. Prikaz gradiva petih fondov na ravni občine in okraja opozarja na njegovo uporabnost pri raziskavah krajevne zgodovine. Prikazana sta organiziranost in posredno delo partijske organizacije na območju Idrijskega in Cerkljanskega v obdobju med letoma 1945 in 1986, ko je bila Zveza komunistov Slovenije vodilna družbenopolitična organizacija oziroma edina politična stranka v državi.

KLJUČNE BESEDE: varstvo arhivskega gradiva, krajevna zgodovina, Zveza komunistov Slovenije, Cerkljansko, Idrijsko

ABSTRACT

*SIX WOMEN COMRADES AND TWO MEN
PARTY MATERIALS FROM IDRIJA AND CERKLJANSKO REGION AS A SOURCE
FOR LOCAL HISTORY*

From the beginning of the 1980's, the Historical Archives Ljubljana have also taken care of the archive materials belonging to regional organisations of the Association of Communists of Slovenia. The material, expert work and users services are concentrated in Ljubljana for the whole area, covered by the archive. The material in five fonds on the level of municipality and county reflects its usability for research into local history. The organisation and the work of the party in the Idrijsko and Cerkljansko area from 1945 to 1986 are presented. At that time, the Association of Communists of Slovenia was the leading social-political organisation, i.e. the only political party in the country.

KEY WORDS: safekeeping of archive material, local history, Association of Communists of Slovenia, Cerkljansko, Idrijsko

Ob strokovnem delu s fondi Zveze komunistov Slovenije (ZKS) in poznavanju vrste in vsebine gradiva se kaže, da je gradivo organizacij ZKS pomemben dodaten vir pri raziskavah krajevne zgodovine. Zato želim ob koncu strokovnega dela s fondi organizacij ZKS z Idrijsko-Cerkljanskega območja opozoriti na njihovo gradivo. Danes to območje pokrivata občini Idri-

ja in Cerkno in sta vključeni v upravno enoto Idrija.¹

¹ Z osamosvojitvijo Slovenije so nastale tudi upravnoteritorialne spremembe. V začetku 1995 je bilo ustanovljenih 58 upravnih enot; povezujejo 146 občin, oblikovanih po zakonu o ustanovitvi občin iz oktobra 1994.

38

Okrajni komitet KPJK
za Idrijo - Cerklje.

Idrija, dne 17. julija 46.

tek. št. 1216/46

Partijski celici C e r k n o .

Že pred časom smo prejeli potrdilo od partijskega ro-
kovodjeca V.V.P., da je tovariš roj.
kandidat Partije. Imel je biti že sprejet v KP pa je ravno takrat
bil demobiliziran in tako je ostal še vedno kandidat. Vendar ga je
celica predlagala, da se ga sprejme v KP v tukajšnji celici.

Mer je tovariš pri svojem delu pokazal zanimanje in
in je izvrševal partijske dolžnosti se predlaga, da ga pa sedaj v
vaši celici sprejmete v KP.

Poročajte nam o tem kako in kaj ste ukrenili.

Smrt fašizmu svobodo narodu!

Okrajni Komitet KPJK:

po nalogu: Slavica

Varstvo arhivskega gradiva organizacij Zveze komunistov Slovenije

Preden se seznanimo z gradivom ZKS za Idrijsko in Cerkljansko, bi rada predstavila način varstva gradiva teh organizacij v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (ZAL). Sklep sekretariata Centralnega komiteja (CK) ZKS iz leta 1973, ki določa, da bodo gradivo občinskih in nekdanjih okrajnih organizacij ZKS ter nastajajočega na terenu prevzemali pokrajinski arhivi, je sprožil dejavnosti arhiva, ki so jeseni leta 1985 omogočile prevzem partijskega gradiva² iz Zgodovinskega arhiva CK ZKS. Pred tem je moral arhiv zagotoviti ustrezne prostore in delavca, ki bo opravljal delo varstva arhivskega gradiva tako v arhivu kot na terenu. Po pridobitvi in ureditvi posebnega arhivskega skladišča v sosednji stavbi

na Ciril Metodovem trgu 21, smo prevzeli gradivo organizacij ZKS za celoten arhiv, torej tudi enot. S tem sem prevzela tudi strokovno delo in skrb za arhivsko gradivo na terenu, pa tudi delo s strankami za ves arhiv.

Prevzem iz Zgodovinskega arhiva CK ZKS smo najprej vpisali v akcesijsko knjigo za Ljubljano št. III kot prevzem za celotno skupino fondov za leta 1945-1968 v izmeri 199 tm (LJU 734; Fondi okrajnih in občinskih komitejev ZKS).³ Ko pa sem s terena začela prevzemati gradivo ZKS občin drugih enot, smo se odločili, da bomo v zvezi z gradivom ZKS vodili lastno (posebno) evidenco o prevzemih arhivskega gradiva (prevzemno knjigo), register fondov v arhivu in register fondov zunaj arhiva. Namesto oznake arhiva oziroma enote imajo fondi oznako ZKS in številko razvrstitve naziva fonda po abecedi. Fizično so register (kartoteka) fondov in dosjeji fondov (modre mape) zaradi lažje upo-

² Izraz "partija", "partijsko gradivo", se uporablja tudi za organizacijo in njeno gradivo, nastalo po letu 1952, ko se je Komunistična partija Jugoslavije (KPJ) na 6. kongresu preimenovala v Zvezo komunistov Jugoslavije in je preimenovanje veljalo tudi za republiške organizacije. KPS/ZKS je bila do začetka večstrankarske demokracije v Sloveniji vodilna družbenopolitična organizacija.

³ V arhivu smo na osnovi 3. čl. Pravilnika o sestavi in vodenju evidenc arhivskega gradiva (Ur. l. SRS, 34/1981) vse fonde partijskih organizacij poimenovali z zadnjim nazivom organizacije, torej Zveza komunistov, neglede na to, da je ustvarjalec deloval v času 1945-1952 z nazivom Komunistična partija.

rabe razvrščeni po enotah – za Gorenjsko, Dolenjsko in Belo Krajino ter Ljubljano z obljublanskimi občinami.⁴

Pri uporabi gradiva za znanstvene in upravno-pravne zadeve smo bili vezani na Pravilnik o uporabi arhivskega gradiva v Zgodovinskem arhivu CK ZKS, sprejet aprila 1983, v katerem je v 1. čl. zapisano: "Ti pogoji veljajo za arhivsko gradivo, ki ga hrani Zgodovinski arhiv CK ZK Slovenije in za arhivsko gradivo organizacij in organov ZK Slovenije, katerega po sklepu Predsedstva CK ZK Slovenije prevzemajo in hranijo drugi (zgodovinski) arhivi." Vse do sprejetja novega zakona o arhivskem gradivu in arhivih spomladi 1997,⁵ katerega 66. čl. ukinja vse omejitve pri uporabi arhivskega gradiva družbenopolitičnih organizacij, razen ko gre za podatke o zasebnosti posameznika (41. čl.), upravniki kljub določenim pogojem in omejitvam niso imeli težav pri uporabi gradiva.⁶

V devetdesetih letih (1990–1995, 1999 in 2000) smo v arhiv prevzeli skoraj vse gradivo organizacij ZKS z mejno letnico delovanja do leta 1989.⁷ Le od dveh občinskih komitejev (Trebneje in Črnomelj) mi ni uspelo dobiti gradiva o njihovem delovanju po letu 1968, svojega gradiva za zadnje desetletje delovanja pa ni oddal tudi Občinski komite ZKS Novo mesto oziroma njegov naslednik.

Po letu 1990 so prenehale zahteve za koncentracijo tega gradiva v enem skladišču. Zaradi prostorske stiske posameznih enot nismo spreminjali mesto hranjenja, a smo se o tej možnosti pogovarjali. To vprašanje bo potrebno rešiti tako zato, da bo lažje dostopno in ga bo tudi lažje uporabljati kot tudi zaradi nove nastavitve registra arhivskega gradiva ob uvajanju novega računalniškega programa – InfoArh.

Gradivo partijskih organizacij Idrijskega in Cerkljanskega

Jeseni 1985 je ob omenjenem prevzemu Zgo-

dovinski arhiv Ljubljana dobil tudi gradivo okrajnih in občinskih komitejev ZKS Idrijskega in Cerkljanskega za čas 1945–1968. To gradivo in gradivo prevzeto s terena (za čas do leta 1986) je zajeto v fondih: Okrajni komite ZKS Idrija, Okrajni komite ZKS Cerkno in občinski komiteji ZKS Idrija, Cerkno in Črni Vrh.⁸ Gradivo teh fondov sem v letu 2003 strokovno uredila (odbiranje arhivskega gradiva, razvrščanje, nova tehnična oprema, popis) in izdelala oziroma dopolnila dosjeje (modra mapa) k tem fondom.

Okrajni komite ZKS Idrija

Fond Okrajni komite ZKS Idrija⁹ obsega petnajst škatel in eno knjigo in predstavlja gradivo za obdobje 1945–1952, ko je bil priključen k Okrajnemu komiteju ZKS Tolmin. Na jesen/zimo 1945 je idrijski komite vključeval partijske organizacije (celice) v Idriji, Spodnji Idriji, Idrijskem Logu, Beli, Zadlogu, Kanomljah, Črnem Vrhu, Ledinah, Vojskem in Zakrižu. Ko se mu je januarja 1946 priključil okrajni komite KPS Cerkno, pa je do leta 1947 nosil naziv Okrajni komite KPS Idrija Cerkno (tudi Okrajni komite KP Julijske krajine Idrija-Cerkno). Povezoval je 7 krajevnih komitejev oziroma birojev iz Idrije (mestni, rudniški ter upravnega aparata okrajnega ljudskega odbora), Cerkna, Spodnje Idrije, Otaleža in Črne Vrha. V poročilih komiteja je navedeno, da povezuje 742 članov v 55 celicah, od teh jih je bilo v Idriji 26. Brez partijske organizacije je bilo 34 vasi. V okraju je bila organizirana samo ena tovarniška partijska organizacija, in sicer pri rudniku živega srebra. Vodil jo je biro oziroma komite. Kar dvakrat sem prebrala marčno poročilo, v katerem je v rubriki "organizacijsko stanje" navedeno: "Okrajni komite šteje 8 članov in sicer 6 tovarišic in 2 moška." Socialni sestav partije v okraju pa je bil tak: 306 "proletarcev", 43 kmetov, 55 obrtnikov, 21 nameščencev, 2 intelektualca in 2 trgovca.¹⁰ Leta 1951 se je že omenjenim pridružilo še sedem krajevnih komitejev KPS: Bukovo, Ledine, Novaki, Podlanišče, Šebrelje, Vojsko in Zakriž, razen Ledin in Vojskega so bili vsi s Cerkljanskega.

Poleg gradiva organov in teles okrajnega komiteja (zapisniki, poročila) se mi zdi pomembno tudi gradivo, ki je nastajalo pri krajevnih orga-

⁴ ZKS 10 je tako oznaka za fond Občinski komite Zveze komunistov Slovenije Idrija. V tem času je bila Idrija še oddelek in je bila vključena v obljubljsko enoto Zgodovinskega arhiva Ljubljana.

⁵ Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (ZAGA), Ur. l. RS, št. 20/97.

⁶ Za znanstvenoraziskovalne namene je bilo dostopno gradivo do leta 1953, gradivo nastalo po tej letnici, pa je bilo vezano na soglasje ustvarjalca. Več o pogojih za uporabo arhivskega gradiva glej: Darinka Drnovšek, Uporaba partijskega gradiva: nekoč in danes, v: Arhivi in uporabniki, Arhivi in zgodovinske pisne, 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj 2001, str. 85–88.

⁷ Februarja 1990 se je na podlagi Zakona o političnem zdruzevanju iz decembra 1989 (Ur. l. RS 42/89) ZKS reorganizirala v politično stranko z imenom ZKS–Stranka demokratične prenove (SDP), od maja 1993 pa ima naziv Združena lista socialnih demokratov (ZLSD) Slovenije.

⁸ Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), akcisijska knjiga za Ljubljano III., št. vpisa 734, in akcisijska knjiga za gradivo ZKS, št. vpisa 1 z nazivom prevzema Fondi okrajnih in občinskih komitejev ZKS za l. 1945–1968 ter vpisa v akcisijsko knjigo za gradivo ZKS: št. 12 za Občinski komite ZKS Črni vrh 1952–1955, ki smo ga premestili iz enote v Idriji in št. 36 za Občinski komite ZKS Idrija 1962–1986, prevzetega s terena spomladi 2000.

⁹ SI ZAL ZKS 11, popis (datoteka: ZKS 11 OK IDR. doc/Word 97).

¹⁰ SI ZAL ZKS 11, š. 2, a. e. 12.

nizacijah, med njimi predvsem mestnega biroja Idrija za leti 1945 in 1946 in komande mesta Idrija za leto 1945.

Partijski biro komande mesta je v poročilu za drugo polovico junija 1945 navedel, da povezuje delo desetih celic (med njimi so bile štabna celica, celica pomožnega osebja, celica zaščitnega bataljona, SKOJ-evska grupa zaščitnega bataljona, celica delavskega bataljona, celice strelskih vodov v Cerknem, Čepovanu, Črnem Vrhu). V štabni celici je bilo 14 članov nosilcev vodilnih funkcij, med njimi sta bila dva člana OZNE. Na sejah so obravnavali sodelovanje s civilno oblastjo, odnosa do civilistov, kulturnega dela (mitingi).

Ohranjeno je tudi partijsko gradivo celic rudnika živega srebra za leta 1945–1952. Gradivu partijske organizacije v rudniku vse do začetkov postopnega ukinjanja oziroma zapiranja lahko sledimo še v gradivu občinskega komiteja ZKS Idrija.

V fondu je veliko statističnih podatkov (mesečnih, trimesečnih, letnih) o partijski organiziranosti (številu partijskih organizacij in članov partije, o gibanju članstva – vstopi, prestopi članov in kazni). Za življenje krajev pa so zanimiva mesečna poročila (od leta 1950 trimesečna), saj lahko v njih zaznamo povojno življenje oziroma politični in gospodarski utrip krajev.¹¹ V njih lahko beremo ne samo o političnem delu komunistov in preostalih množičnih organizacij (OF, mladinski s pionirji, AFŽ, sindikatih), ampak tudi o gospodarskem položaju okraja. Pri tem so zajeti kmetijstvo – tudi odkup poljedelskih pridelkov – mobilizacija delovne sile za frontne brigade (dela v gozdovih, graditev cest), zadržništvo (kmečke zadruge, obnovitvene, delavskopnameščenske, čipkarska), zidava združnih domov in problematika rudnika živega srebra. Tu se omenja tudi nezadovoljstvo starejših rudarjev z delovnimi normami, ker jih niso mogli dosežati in zaposlitve delavcev, ki so se vrnili iz Francije, na račun domačinov. Zapisani so tudi podatki o obisku verouka, ki so ga poučevali v šolskih prostorih, odnosu do cerkve oziroma duhovnikov, ter podatki o razvoju šolstva in kulturno-prosvetnem delu.

Zanimivi so podatki o izključitvah. Med 30 izključenimi v letu 1951 jih je bila polovica izključenih zaradi verskega vprašanja, 9 zaradi kršenja partijske discipline, 3 zaradi prilaščanja tujega premoženja, 2 zaradi poškodovanja ljudskega premoženja in eden zaradi informbiroja. Tudi med 22 kaznovanimi (z opominom, ukorom, strogim ukorom, strogim ukorom pred izključitvijo) jih je bilo 12 kaznovanih zaradi cerkvenih porok, krstov in drugih verskih obre-

dov.¹² Iz leta 1950 so pri seznamih izključenih informbirojevcem, ki jih je partija mesečno spremljala, tudi zaznamki o "zadržanju" le-teh.¹³

Občinski komite ZKS Idrija

Gradivo tega ustvarjalca smo pridobili z dvema prevzemoma. Gradivu za obdobje 1948–1961, prevzetemu iz nekdanjega Zgodovinskega arhiva CK ZKS smo priključili gradivo, ki smo ga prevzeli od ZLSD Idrija za obdobje 1962–1986.¹⁴ Delovanje občinskega komiteja ZKS Idrija se je s priključitvami občin Spodnja Idrija, Črni Vrh (leta 1955) in Cerkno (1958) razširilo na celotno območje nekdanjega okrajnega komiteja Idrija. Z upravnoteritorialno spremembo v samostojni državi Sloveniji pa gradivo tega fonda spet zadeva dve občini – Idrijo in Cerkno.

Fond ustvarjalca ne zajema le gradiva občinskega komiteja Idrija, oblikovanega leta 1953, pač pa tudi nekaj gradiva njegovega "predhodnika" krajevnega (1946 – jesen 1948) oziroma mestnega komiteja ZKS Idrija (1948–1952). V tem fondu ob gradivu vodstvenih organov (konferenca, komite), izvršilnih organov (sekretariat, predsedstvo) in teles, kot so revizijska, od leta 1978 pa nadzorna komisija, kontrolna komisija, častno, od leta 1978 tovariško razsodišče ter komisij: za organiziranost ZKS in statutarna vprašanja, za idejnopolitično in teoretično delo, kadrovska komisija, zasledimo v sedemdesetih in osemdesetih letih še gradivo teh komisij: za družbenoekonomske odnose, za mednarodne odnose, še vedno tudi komisije za informiranje, agitacijo in politično propagando, komisije za preučevanje zgodovine, komisije za splošni ljudski odpor (SLO). V šestdeseta leta sega oblikovanje aktivov komunistov, organiziranih za posamezna strokovna področja. Žal je gradiva o njihovem delovanju ohranjenega malo, in še to le gradivo aktiva komunistov delavcev neposrednih proizvajalcev,¹⁵ prosvetnih delavcev, mladih komunistov, zaposlenih v občinskih organih.¹⁶ Ohranjeno je gradivo problemskih, sektorskih konferenc in posvetovanj (za problematiko zdravstva, šolstva, kmetijstva). Iz petdesetih, sedemdesetih in osemdesetih let so ohranjene

¹² SI ZAL ZKS 11, š. 1, a. e. 3, Zapisniki sej plenuma 1947–1952.

¹³ SI ZAL ZKS 11, š. 3, a. e. 14, Seznami 1949–1951.

¹⁴ SI ZAL ZKS 10, popis (datoteka: ZKS 10 Idr. doc/Word 97).

¹⁵ Aktivne komunistov neposrednih proizvajalcev so začeli ustanavljati pri občinskih organizacijah ZKS po letu 1972 (2. konferenca ZKJ /januar 1972) kot metodo dela, ki naj "okrepi vpliv delavskega razreda na celotno politiko Zveze komunistov."

¹⁶ V obdobju 1971–1973 je v poročilih komiteja navedeno, da so bili ustanovljeni ti aktiv: aktiv direktorjev, aktiv odbornikov skupščine občine Idrija, aktiv mladih komunistov, aktiv vodstev družbenopolitičnih organizacij, aktiv kulturnih, prosvetnih delavcev, aktiv kmečkih proizvajalcev, aktiv telesnokulturnih delavcev, aktiv neposrednih proizvajalcev.

¹¹ SI ZAL ZKS 11, š. 2, a. e. 12, Poročila, ocene, informativni dopisi 1945–1952.

tudi analize političnih, gospodarskih in kulturnih razmer v občini. Statistična poročila kažejo organizacije ZKS in gibanje članstva (sprejemi, prestopi, kazni, izključitve). Osnovne organizacije ZKS so bile dolžne pošiljati zapisnike sej občinskemu komiteju.¹⁷ Njihovo gradivo sem razvrstila na konec fonda.

Leta 1945 je v Idriji deloval biro s šestimi osnovnimi organizacijami. Leta 1950 je – tedaj z nazivom mestni komite – vključeval krajevne komiteje Cerčno, Črni Vrh, Zakriž, Podlanišče, Ledine in Spodnjo Idrijo. Z oblikovanjem občin leta 1952 pa sta se poleg občinskega komiteja ZKS Idrija oblikovala še občinska komiteja ZKS Cerčno in Črni Vrh, ki sta se z ukinitvijo občin prvi leta 1955 in drugi leta 1958 spet vključila v idrijskega. Vmes je bil občinski komite ZKS Črni Vrh v okviru okrajnega komiteja Nova Gorica, idrijski in cerkljanski pa sta bila v okviru tolminskega. Leta 1961 so bile v okviru občinskega komiteja Idrija navedene osnovne organizacije v krajih Krnice, Dole, Vojsko, Črni Vrh, Ledine, Spodnja Idrija, Cerčno, Kanomlja, Čekovnik in Otalež. V letu 1986, zadnjem letu, ki ga zadeva prevzeto gradivo, pa tele: v Idriji tri osnovne organizacije, Spodnja Idrija, Cerčno, Straža, Črni Vrh, Godovič, Vojsko, Gorje–Poče–Treibenče in Otalež.

Naj opozorim še na gradivo partijske organizacije rudnika živega srebra Idrija. V fondu je ohranjeno gradivo te organizacije od leta 1947 do 1983. Za čas 1945–1947 pa je ohranjeno v fondu Okrajnega komiteja ZKS Idrija. Za konec leta 1945 gradivo omenja v rudniku 3 celice s 46 komunisti in 17 kandidati. V letih 1946/1947 je rudniški biro povezoval prek celic oziroma oddelkov z grupami 136 komunistov. Za leta 1947 so ohranjeni zapisniki teh celic: jašek Borba, jašek Delo, mehanične delavnice, jamomernica, izbirnica, pomožni obrati, mizarnica, industrijska milica, mehanične delavnice in topilnica.¹⁸ Osnovne organizacije v rudniku je v petdesetih in šestdesetih letih povezoval rudniški komite.

Leta 1955 so v mestnem komiteju zaradi pasivnosti rudniških osnovnih organizacij razmišljali o vključitvi teh komunistov v osnovne organizacije v mestu. V prid ohranitvi je govorilo dejstvo, da so bile vendarle dejavne, ko je bila v obravnavi gospodarska problematika, predvsem rudniška. Veliko manj so jih zanimala politična vprašanja. Obenem je imel mestni komite z njimi vpliv – nadzor v rudniku. V letu 1957 pa je že bil govor o povečani dejavnosti komunistov v jaških Delo in Borba. Obravnavali so vprašanja norm,

produktivnosti dela, izboljšane delovne opreme, povečanja števila strokovnih delavcev. Leta 1958 so bile v rudniku 4 osnovne organizacije s 157 člani ZK ali 31% vsega članstva v občini. Eden od razlogov za samo 12 komunistov osnovne organizacije rudnika leta 1983 je tudi v neuspehu oživljanja proizvodnje, saj se je zanimanje za izdelke iz živega srebra od srede sedemdesetih let zmanjševalo in s tem tudi proizvodnja v rudniku ter kot posledica od leta 1977 zmanjševanje števila zaposlenih oziroma prezaposlovanje.

Občinski komite ZKS Črni Vrh

Le osem popisnih enot gradiva (8 map) pričuje o delovanju tega ustvarjalca v času 1952–1955.¹⁹ Prvo sejo je imel komite 18. 3. 1952, zadnji zapisnik seje je s 25. 4. 1955, zadnji dopis komiteja pa je s 25. septembra tega leta. Občinski komite je povezoval osnovne organizacije v naseljih Bela (Idrijska), Črni Vrh, Godovič in Zadlog.

Zapisniki in mesečna poročila s plani, pripravljena za okrajni komite ZKS Gorica, opozarjajo na problematiko naselij v občini. V fondu so tudi dokumenti – podatki o borbih, aktivistih, sirotah in žrtvah fašizma, ki kažejo na dejavnost krajev med 2. svetovno vojno.

Okrajni komite ZKS Cerčno

Delo tega komiteja kaže majhna količina ohranjenega gradiva (5 popisnih enot).²⁰ Deloval je v letu 1945. Drugega januarja 1946 se je združil s komitejem idrijskega okraja v Okrajni komite KPS/ZKS Idrija-Cerčno (tudi z nazivom OK KP Julijske krajine Idrija Cerčno). V 17 celicah (Cerčno, Bukova, Šebrelje, Cerkljanski Vrh, Novaki, Gorje, Stopnik, Planina, Otalež, Poljane, Zakojca, Zakriž, Jesenica, Poče, Podlanišče, Lazec in OZNA) je bilo organiziranih 160 članov. Ohranjeni so nekaj zapisnikov in poročil komiteja ter zapisniki partijskih celic Cerčno in Cerkljanski Vrh.

Občinski komite ZKS Cerčno

Partijske celice, delujoče v letu 1945 in letu 1946 so bile vezane na Okrajni komite KPS/ZKS Cerčno oz. Idrija Cerčno. Med letom 1947 in letom 1952 jih je povezoval krajevni komite. Občinski komite Cerčno se je konstituiral na konferenci 16. marca 1952 in je deloval do združitve z ObK ZKS Idrija 1958. Pokrival je krajevne partijske celice oziroma osnovne organizacije Cerčno, Podlanišče, Šebrelje, Zakriž in Bukovo, Otalež, Želin, Novaki in Jesenica.

¹⁷ Nemalo truda je bilo potrebno pri prepričevanju nekaterih kolegov, naj gradiva osnovnih organizacij ZKS (in drugih družbenopolitičnih organizacij) ne izločijo iz fondov delovnih organizacij, ustanov, krajevnih skupnosti in jih oblikujejo kot samostojne.

¹⁸ SI ZAL ZKS 11, š. 7, a. e. 23.

¹⁹ SI ZAL ZKS 60, popis (datoteka: ZKS 60 čvrh. doc/Word 97).

²⁰ SI ZAL ZKS 5, popis (datoteka: ZKS 5 OkCer. doc/Word 97).

1085

OKRAJNI KOMITET
K. P. - SLOVENIJE
IDRIJA

Idrija, dne .....

Telefon št. 18

Štev. 1479/67

PREDMET:

Politično stanje v našem okraju se je v zvezi s Kongresom LP, Titovim proglasom o ustanovitvi Zveze borcev, posvetovanju devetih KP, govorom tovariša Zdanova, Višinskega in Beblerja že poživelo ker se o tem v splošnem še precej debatira in prenaša na ožjih in masovnih sestankih. Vendar pa vse to ni šlo tako globoko med množico niti med partijce same, da bi dosledno doseglo svoj namen, da bi tako mobilizirale sile ljudstva in obrnilo vso pozornost na hujskanje nove vojne in naša obrambna stališča, ter linijo ki jo nam nakazuje današnji svetovni in domači dogodki.

Gradivo je ohranjeno v dveh škatlah²¹ in obsega predvsem zapisnike letnih konferenc, sej komiteja, sekretariata in osnovnih organizacij. Poročila (tudi statistična) in analize se nanašajo predvsem na delovanje komunistov, množičnih organizacij in oblastnih organov Cerkljanskega. Po letu 1994 je Cerkljansko samostojna občina.

Prispevek končujem z mislijo, da je vzrok manjšemu "povpraševanju" po gradivu organizacij ZKS, organiziranih na krajevni ravni tudi v dejstvu, da uporabniki Gorenjske, Dolenjske in Idrijsko-Cerkljanskega tega gradiva nimajo v svojih središčih pri enotah arhiva. V slabih dvajsetih letih varstva gradiva organizacij ZKS v ZAL-u se je to gradivo uporabljalo praviloma za področje Ljubljane in obljubljenih občin, po eden oziroma dva raziskovalca pa sta potrebovala gradivo za občine Jesenice, Škofja Loka, Novo mesto in Idrija.

²¹ SI ZAL ZKS 4, popis (datoteka: ZKS 4 ObK Cer. doc/Word 97).

UDK 351.742(497.4)"1866"

Prejeto: 14. 5. 2004

Orožništvo leta 1866 na sedanjem ozemlju Republike Slovenije

PAVLE ČELIK

mag., poveljnik Slovenske policije v pokoju, Tbilisijška 54, SI-1000 Ljubljana

IZVLEČEK

Mladi cesar Franc Jožef I. je 8. junija 1849 potrdil načrt o uvedbi orožništva v celotnem avstrijskem cesarstvu. Za to odločitev je bilo več razlogov, na primer dobre izkušnje s to varnostno silo v drugih državah pa tudi v Lombardiji ter Južni Tirolski, neprimernost vojske za vzdrževanje notranje varnosti v nastajajoči pravni državi, potreba državnega uradništva pri zagotavljanju izpolnjevanja predpisov, slabše izkušnje z narodnimi stražami, uvajanje občinske samouprave, ki je prevzela tudi del nalog na varnostnem področju itd. Sprva je bilo v državi 16, nato pa 19 orožniških polkov. Eden od njih je imel sprva sedež v Ljubljani, nato pa v Trstu. Leta 1866 je prišlo do nove organiziranosti orožništva in Ljubljana je postala sedež 13. deželnega orožniškega poveljstva. To je povezovalo orožniške enote na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in v Primorju, torej na celotnem ozemlju Avstrije, kjer so živeli Slovenci, razen Prekmurja. Tedaj je na sedanjem ozemlju Republike Slovenije delovalo 63 orožniških postaj z 291 možmi, na orožnika je prišlo 2756, na orožniško postajo pa 13.152 prebivalcev.

KLJUČNE BESEDE: orožništvo, naloge orožnikov, organiziranost orožništva v Avstriji, sistematizacija orožništva Slovenije

ABSTRACT

GENDARMERIE IN 1866 IN THE TERRITORY OF THE PRESENT REPUBLIC OF SLOVENIA

On 8 June 1849, the young emperor Franz Josef I confirmed the plan for the introduction of gendarmerie in the entire Austrian empire. There were many reasons for this decision, for example good experience with this security force in other states, including Lombardy and South Tyrol, unsuitability of the army to maintain internal security in the state that was developing the rule of law, the need of the state officialdom to ensure enforcement of regulations, bad experience with national guards, introduction of municipality self-government bodies that took on a part of the security tasks, etc. At first there were 16 and later 19 gendarmerie regiments. One of them had its seat in Ljubljana at first, and later in Trieste. In 1866, there was another reorganisation of the gendarmerie and Ljubljana became the seat of the 13th provincial gendarmerie headquarters, which coordinated the gendarmerie units in Carniola, Styria, Carinthia and the Littoral, i.e. on the whole territory of Austria, inhabited by Slovenes, except from Prekmurje. At that time there were 63 gendarmerie posts with 291 men in the territory of the Republic of Slovenia, with 2756 inhabitants per gendarme and 13.152 inhabitants per gendarmerie post.

KEYWORDS: gendarmerie, tasks, rules, organisation of gendarmerie in Austria, systematisation of gendarmerie, Slovenia

Avstrija je bila med tistimi državami Evrope, ki so uvedle dve vrsti varnostnih sil za svojo notranjo varnost, in sicer orožništvo ter policijo. Prvo je skrbelo za javno varnost na večini ozemlja, policija pa je delovala v nekaj večjih mestih, praviloma tistih, ki so imela poseben statutarni položaj. Orožništvo je bilo najštevilnejše. Najprej ga je ustanovila Francija (leta 1791), leta 1812 je sledila Prusija, leta 1814 Italija in naslednje leto še Rusija.¹

Okoliščine za ustanovitev orožništva

V delu Italije, ki je po Napoleonovem porazu spet prišel pod avstrijsko oblast, to je v Lombardiji in Južni Tirolski, je še naprej delovalo orožništvo, ki so ga tam uvedli Francozi. Na Dunaju so ocenjevali, da se je dobro obneslo, še posebej v revolucionarnem vrenju leta 1848.

Dobra ocena Dunaja o delovanju in ravnanju lombardijskega orožniškega polka je bila prva od okoliščin, ki so notranjega ministra Alexandra Bacha spodbudile, da je predlagal delovni sestanek. Nanj je povabil predstavnike vojnega, finančnega in pravosodnega ministrstva ter drugih organov. Ti so 14. maja 1849 sprejeli oziroma izdelali predlog cesarju Francu Jožefu, ki je obsegal deset točk. Notranji minister je potem 30. maja 1849 ta predlog poslal cesarju, hkrati pa tudi svojo obrazložitev pobude za ustanovitev orožništva v celotni Avstriji. Na podlagi izdatkov za orožniški polk v Lombardiji, ki je imel sedež v Milanu, je izračunal, da bi 13 takih polkov za celotno avstrijsko ozemlje državni proračun stalo približno 4.800.000 goldinarjev na leto. Ob koncu je cesarja prosil, naj odobri vzpostavitev te nove varnostne sile po predlagani zamisli in pooblasti ministrstvo za notranje zadeve, naj začne pripravljati vse potrebno za oblikovanje orožništva.

Na pobudo za oblikovanje nove sile za notranjo varnost pa so vplivale še druge okoliščine. Na drugem mestu je treba omeniti dogajanje v Avstriji leta 1848, še posebej na Dunaju, saj je pokazalo, da redne vojaške sile moralno in taktično niso primerne za to, da bi se zoperstavile ljudskemu uporu ali vstaji. Tisto leto so te enote dobile povsem preprosto povelje, naj ob morebitni grožnji brez opozorila streljajo v množico. Vojaki niso vadili postopkov, kako ravnati z demonstranti. Uporaba orožja pa je praviloma še podžigala upornost množice.² Poleg tega je bila vojska razporejena v razmeroma redkih vojašnicah in če je bilo treba posredovati v bolj oddaljenem kraju, je za pot potrebovala dalj časa, težave so bile z oskrbo, nastanitvijo in podobne.

Anton Valenčič, prvi poveljnik 11. orožniškega polka s sedežem v Ljubljani, ki je dosegel čin podmaršala in ostal zaveden Slovenec. Arhiv: Janez J. Švajncer, Logatec

Tretji razlog so bile izkušnje z delovanjem narodnih straž. Te so po avstrijskih mestih in trgih ustanovljali po začasnih navodilih, ki jih je 10. aprila 1848 izdal notranji minister Franz Xaver Pillersdorf.³ Za nadvojvodo teh straž je bil določen podmaršal Johann Ernst Hoyos, ki je v predgovoru k navodilom zapisal, da bo to novo varnostno silo podrobno opredelil zakon, a to se ni zgodilo, saj se je pokazalo, da so bila pričakovanja, da bodo narodne straže prerasle v policijo, neupravičena. Narodna garda je na Dunaju res nadomestila vojaške enote in se je pokazala kot učinkovita, a brezobzirna: 22. avgusta 1848 je ubila 22 protestnikov in jih 340 ranila.⁴ Ker so jo sestavljali državljani (v več ali manj zasebnih uniformah ali celo z zasebnim orožjem), se ni obnesla. Čas je zahteval poklicno moštvo za take naloge.

Zaradi razpadanja fevdalnega reda in razvoja industrije se je vaško prebivalstvo začelo seliti v mesta, tam pa je nastajal sloj ljudi brez premoženja. Po Napoleonovih vojnah se je spet razbohotilo rokovnjaštvo. Tudi pri nas na Kranjskem.

¹ Vojna enciklopedija, 10. zvezek, Beograd 1975, str. 728–729, geslo Žandarmerija.

² István Deák: Der k. (u.) k. Offizier 1848–1918, Böhlau Verlag, Wien–Köln–Weimar 1995, str. 60–61.

³ Nekaj zastran narodne straže, Novice, 19. aprila 1848, str. 67–68.

⁴ Enako kot opomba 2.

Prej so ga uspešno zatirali francoski orožniki. Poleg rokovnjačev so vaško prebivalstvo strahovali tudi uskoki, ki so prek Kolpe vdiralni vse do Trebnjega.⁵ Ni bilo primerne sile, ki bi tem storilcem stopila na prste, saj so odpovedali tako finančni stražniki vseh vrst, graščinski biriči kot drugi čuvaji. Deželne oblasti na Kranjskem in nekateri župani občin so vse bolj odkrito predlagali, da bi po zgledu iz francoskih časov uvedli orožnike.⁶ Bleiweisove Novice so v dveh člankih objavile podatke o številu obsojenih oseb na 100.000 prebivalcev v nekaterih deželah Avstrije, in sicer v letih 1845, 1846, 1847 in 1848. Na Kranjskem je bil ta količnik 44, na Tržaškem 39, v Dalmaciji 126 itd.⁷

Moštvo orožniške postaje Vipava spomladi 1870; v sredini sedi komandir Janez Habjan. Arhiv: Janez J. Švajncar, Logatec

Peti razlog je bilo vse številnejše in vse bolj raznoliko državno uradništvo, ki je potrebovalo javno silo, da bi zagotavljala upoštevanje predpisov in odločitev oblasti. Graščine kot dotedanje nosilke gospodarske, upravne, varnostne, deloma sodne in drugih plati oblasti so izgubljale pomen; hkrati z njimi tudi graščinski oboroženci, ki so jim pri nas rekli biriči, valpti, hlapci in podobno.⁸

⁵ Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda, Mohorjeva družba, Celje 1993, str. 245 in 248.

⁶ Enako kot opomba 5.

⁷ Pregled hudodelstev, Novice, 13. marca 1850, str. 45–46, in 20. marca 1850, str. 49.

⁸ Pavle Čelik: Orožništvo na Kranjskem 1850–1918, Slovenska uprava, 1, 2001, str. 37.

Med razlogi je treba omeniti še lokalno samoupravo. Novi cesar Franc Jožef je 17. marca 1849 podpisal zakon o občinah, ki jim je določal lastne in prenesene pristojnosti. Med prve je spadala tudi skrb za varnost ljudi in premoženja. Kako to doseči, so se spraševali župani. Ko so spomladi in poleti 1849 državni uradniki poročali o izpolnjevanju določb občinskega zakona, so večkrat poudarili potrebo po uvedbi orožnikov.⁹

Te in druge okoliščine so narekovala, da je oblast na Dunaju pohitela pri oblikovanju državne varnostne entote.

Poveljstvo polka je bilo v Ljubljani

Cesar je že 8. junija 1849 potrdil to ministrov zamisel in oboje, predlog in cesarjeva odobritev, je bilo objavljeno v državnem uradnem listu.¹⁰ Dan cesarjeve potrditve ministrove zamisli je postal praznik avstrijskega orožništva.

Na notranjem ministrstvu so pohiteli pri pripravah na uvedbo orožništva in pri tem so tesno sodelovali z drugimi ministrstvi, zlasti vojnim in finančnim. Cesar je že 29. novembra 1849 imenoval podmaršala Johanna Kempena za generalnega inšpektorja orožništva,¹¹ to pa je pospešilo priprave na prevzem častnikov in moštva iz vrst vojske. Ker ni bilo dovolj prostovoljcev za ta prestop, je cesar na Kempenov predlog določil, da morata vsak pehotni polk in lovski bataljon orožništvu odstopiti po tri podčastnike ter vsak konjeniški eskadron po dva.¹²

Notranji in vojni minister sta nato cesarju predložila zakon o orožništvu in ta ga je 18. januarja 1850 potrdil. Objavljen je bil v državnem uradnem listu, ki je tedaj izhajal v vseh desetih uradnih jezikih avstrijskega cesarstva; med temi jeziki je bila tudi slovenščina in tako so Slovenci 23. marca 1850 ta predpis lahko prebrali tudi v maternem jeziku.¹³

Zakon je bil obsežen, imel je 95 členov, razdeljenih na enajst poglavij. Orožništvo je določil kot vojaško organizirano stražo za vse kronovine avstrijskega cesarstva; imelo je te naloge:

⁹ Janko Polec: Uvedba občin na Kranjskem 1. 1849/1850, Zgodovinski časopis, 1952–1953, str. 705.

¹⁰ Kaiserliche Verordnung vom 8. Juni 1849, womit die Einrichtung einer Gendarmerie im ganzen Umfange des österreichischen Kaisertums nach den angetragenen Grundzügen gemeint wird, Reichsgesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich, Wien 1850, št. 272, str. 297–300.

¹¹ Fritz Hörmann, Gerald Hesztera: Zwischen Gefahr und Berufung, Gendarmerie in Österreich, Bundesministerium für Inneres, Wien 1999, str. 29.

¹² Die Gendarmerie in Österreich 1849–1989, Bundesministerium für Inneres, Wien 1989, str. 11. Tam je navedeno, da je bil Kempen postavljen za generalnega inšpektorja orožništva že 17. septembra 1849.

¹³ Začasna organska postava žandarmerije v Avstrijskem cesarstvu, Občni državni zakonik in vladni list Avstrijskega cesarstva, št. 12/50, z dne 23. marca 1850.

- * vzdrževati javno varnost, mir in red;
- * preprečevati motenje javne varnosti, miru in reda ter kršenje predpisov;
- * vzpostavljati zakonito stanje in iskati prestopnike ter jih prijeti;
- * podpirati izvrševanje ukrepov oblasti;
- * opravljati druge naloge, naložene s tem zakonom ali s službenim navodilom.

Orožništvo je bilo sestavni del vojske; pripadale so mu tovrstne pravice ter dolžnosti in je bilo podrejeno vojaškim sodnim oblastem.

Oblikovanih je bilo 16 orožniških polkov. Označili so jih z zaporednimi arabskimi številkami in jim določili območje delovanja:

1. polk za Zgornjo in Spodnjo Avstrijo ter Salzburg
2. polk za Češko
3. polk za Moravsko in Šlezijo
4. polk za Galicijo z Bukovino ter Krakovom
- 5., 6. in 7. polk za Ogrsko
8. polk za Erdelj
9. polk za Vojvodino
10. polk za Hrvaško in Slavonijo
11. polk za Ilirsko
12. polk za Štajersko
13. polk za Tirolsko in Predarlško
14. polk za Lombardijo
15. polk za Benečijo
16. polk za Dalmacijo.

Polk se je praviloma delil na eskadroni, krila, trope, odseke, korporalstva in straže. To bi nekako ustrezalo bolj znanim današnjim pojmom bataljon, četa, vod, oddelek, postaja in patrolja.

Enajsti polk je dobil sedež v Ljubljani v poslopju Kolizeja; zgrajen je bil kot vojaški hotel in zabavišče. Za poveljnika je cesar imenoval podpolkovnik Antona Valenčiča, doma iz Ilirske Bistrice.

S svojim štabom je 14. aprila 1850 oblikoval predlog za sistemizacijo moštva v tem polku. Namestništvo v Ljubljani je svoje pripombe k predlogu označilo z rdečim peresom: zmanjšano naj bi bilo število predvidenega moštva, prečrtana je bila orožniška postaja v Beli Cerkvi na Dolenjskem, postaja v Starem trgu naj bi bila prenesena iz okraja Kočevje v okraj Črnomelj, tista v Višnji Gori pa v Stično.¹⁴

Zadnjega junija 1850 je bil izdelan pregled organiziranosti polka in poslan namestništvu v Ljubljani. Taka preglednica je postala stalna praksa in je dobila strokovno ime dislokacijska tabela; napisana je bila v rokopisu in šele zadnja leta pred razpadom države so jo tiskali. Polk je štel 966 mož; imeli so 153 konj. Delil se je na tri eskadroni. Sedeže so imeli v Ljubljani, Trstu in Celovcu. Ljubljanski eskadron se je delil na dve krili s sedežema v Ljubljani in Novem mestu. Krilo v Ljubljani je bilo razdeljeno na 4 trope,

tisto v Novem mestu pa na dva. Bilo je še 13 odsekov in 65 orožniških postaj. Na sedežu polka je bilo tudi tako imenovano depotno krilo, ki je zaposlovalo 16 mož z 10 konji; to je bil oskrbni del polka, ki bi mu danes rekli logistika ali skupne službe. Na Kranjskem je bilo tedaj 374 orožnikov. Imeli so 57 konj.¹⁵

Nadzorstveni okoliš tega polka je obsegal celotno ozemlje tedanje Kranjske, Koroške in Primorja (Trst, Istra ter Goriško – Gradiščansko).

Namestništvo v Ljubljani je 7. julija 1850 objavilo razglas o začetku delovanja orožništva na Kranjskem. Deželni namestnik Gustav Chorinsky je zapisal tudi: "Ker so prebivalci krajnske kronovine še vselej pokoj in postavni red ljubili, se sme svesto pričakovati, da bo zavoljo tega postavljena žandarmerija v izgotavljevanju svojiga težavniga in za javno varnost ravno tako važniga kakor občno koristniga poklica povsod voljno podporo in pomoč dobivala in de se ji bo tako zelo olajšalo, njeni za občni blagor odločen namen doseči".¹⁶

Ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju je 5. oktobra 1850 namestništvu v Ljubljani poslalo 50 knjižic. V njih so bila v nemščini natiskana navodila za opravljanje orožniške službe.¹⁷ Isto ministrstvo je predzadnji dan januarja 1851 poslalo v Ljubljano še 400 knjižic. Po posebnem razdelilniku so jih dostavili pristojnim oblastvom na Kranjskem: vsem 11 političnim okrajem, policijski direkciji v Ljubljani, sodiščem, državnemu pravdništvu itd.¹⁸ Zadnji dan februarja 1851 pa so z Dunaja v Ljubljano poslali 800 slovenskih prevodov teh navodil, ki so imela naslov "Poduk za deželno žandarmerijo, kako službo opravljati".¹⁹ Knjižica majhnega formata je obsegala 82 strani, navodilo je imelo 222 členov, razdeljenih na 7 poglavij. Pozneje sta izšli še dve taki navodili, in sicer leta 1876 ter 1895.

Stanje moštva v polku se je spreminjalo in tako kaže dislokacijska tabela z dne 4. aprila 1851, da je polk štel 962 mož, ki so imeli na voljo 125 konj. Moštvo je štel 3 štabne častnike, 26 višjih častnikov, 14 mož štabnega osebja (razne sluge), 29 stražmojstrov, 28 korporalov, 68 podkorporalov, 7 trobentačev, 709 orožnikov peš in 78 na konjih.²⁰ Po prvotni dunajski zamisli

¹⁵ Enako kot opomba 14, št. 11271.

¹⁶ Razglas c. k. krajnskiga poglavarstva od 7. mal. serpana: za stran pričetja dejavnosti žandarmerije na Kranjskem, Deželni zakonik in vladni list za krajnsko kronovino, št. 16/50, z dne 17. julija 1850.

¹⁷ Dienstinstruction für die Landes-Gendarmerie, Arhiv Republike Slovenije, Namestništvo v Ljubljani, 14-1-3, fascikel 66, št. 13666.

¹⁸ Arhiv Republike Slovenije, Namestništvo v Ljubljani, 14-1-3, fascikel 66, št. 1117.

¹⁹ Enako kot opomba 18, št. 11016.

²⁰ Enako kot opomba 14, št. 5356.

¹⁴ Arhiv Republike Slovenije, Namestništvo v Ljubljani, 14-4, fascikel 67, št. 6104.

naj bi polk štel 891 mož ter 240 konjev;²¹ to pomeni, da je bilo v enoti več mož ter manj konjev, kot je bilo sprva načrtovano.

Da bi popolnili predvideno moštvo, nabavili konje in opremo za uradne prostore, so pristojne oblasti objavljale različne razpise. Objavljali so jih v Ljubljanskem časniku. Ta časnik je izhajal v nemščini, in to od leta 1783 do leta 1918. Nekaj so jih objavili tudi v Bleiweisovih Novicah, ki so izhajale od leta 1843 do 1902. Tako so Novice konec januarja 1850 objavile razpis za nakup 50 konj za potrebe orožnikov. Za konja, ki je ustrezal merilom, je lastnik prejel 130 goldinarjev. Nakup je opravila komisija v Selah pri Ljubljani,²² kjer je Kranjska kmetijska družba imela svojo podkovsko šolo in pozneje še žrebčarno.

Konec februarja 1850 je isti tednik objavil razpis za sprejem k orožnikom. Javili so se lahko vsi, ki so odslužili vojaščino, izpolnjevati pa so morali vse pogoje, zapisane v zakonu o orožništvu, in sicer:

- * avstrijsko državljanstvo,
- * starost od 24 do 36 let,
- * samski stan ali vdovec brez otrok,
- * zdravo, postavno telo, ne nižje kot 163 centimetrov (5 čevljev in 5 palcev),
- * znanje deželnega jezika, branja in pisanja,
- * gibčno obnašanje, dobro "zadržanje" in nemadeževano ime.

Ti pogoji so ostali nespremenjeni tudi v drugih dveh zakonih o orožništvu, ki sta izšla leta 1876 in 1895.

Prostore za orožniške enote so največkrat zakupili od zasebnikov, le v večjih mestih so morda dobili prostore v državnih ali občinskih stavbah. Zakup je temeljil na zakupni pogodbi. Imela je ali 9 ali 10 členov, podpisali pa so jo predstavnik orožništva, lastnik in dve priči. Pogodbe so potrjevali na višjem in pravem ali vojaškem oblastvu. Pri iskanju primernih prostorov po vaseh in mestih so pomagale tudi občine ter okrajna glavarstva. Za prostore orožniške postaje v Poljanah nad Škofjo Loko so tako pogodbo sklenili 16. novembra 1850, potrdili pa 20. decembra istega leta; najemnina je znašala 70 goldinarjev na leto,²³ najemnina za orožniško postajo Žiri pa 100 goldinarjev na leto.²⁴

Del stroškov za nastanitev orožnikov je prevzela vsaka dežela in jih plačevala iz svojega proračuna. Tako je Kranjska v proračunu za leto 1852 za te namene predvidela 20.194 goldinarjev.²⁵

Orožnik na 2.756 prebivalcev

Poleti 1854 so ustanovili tri nove orožniške polke, in sicer zaradi spremenjene organiziranosti dotedanjih polkov št. 4, 5 in 6. Nove zaporedne številke teh enot so bile take:

4. polk za Galicijo in Bukovino
5. polk za Košiško
6. polk za Budimpešto
17. polk za Krakovsko
18. polk za Požunsko
19. polk za Šopronsko.

Številke preostalih polkov so ostale nespremenjene.²⁶

Avstrijsko orožništvo je doživljalo številne spremembe, kar velja vse do razpada države. To je veljalo tudi za tisti njegov del, ki je opravljal naloge na območju sedanje slovenske države.

Zato je mogoče razvoj te varnostne sile razdeliti na pet obdobj:

- * 1849–1851; čas priprav in vzpostavljanje orožništva
- * 1851–1860; obdobje zlorab te službe za režimske, absolutistične namene
- * 1860–1876; čas gmotnega in organizacijskega nazadovanja službe
- * 1876–1914; obdobje ustalitve in utrjevanja²⁷
- * 1914–1918; vojne razmere, ki so poslabšale delovne in socialne razmere moštva. To obdobje bi bilo treba obravnavati samostojno, ločeno od razmer v mirnem obdobju, zato sem ga izločil iz siceršnje ustaljene delitve zgodovine avstrijskega orožništva na štiri obdobja, pri katerem je zadnje vključevalo tudi vojne razmere.

Zelo okvirno je smotrno omeniti vsaj nekatere teh sprememb, ki se nanašajo zlasti na tretje obdobje v razvoju cesarsko-kraljevih orožnikov. Po padcu Bachovega (neo)absolutizma se je sedež 11. orožniškega polka iz Ljubljane preselil v Trst in postal polk številka 10. Število pripadnikov se je zmanjšalo s 1038 v letu 1856 na 738 v letu 1861.²⁸

S 1. majem 1866 so odpravili polke in uvedli deželna orožniška poveljstva.²⁹ Dotedanji 10. orožniški polk je postal deželno orožniško poveljstvo št. 13 in 7. junija 1866 se je sedež preselil spet nazaj v Ljubljano. S 26. junijem 1867 je dobilo novo zaporedno številko, in sicer 7. Odlok z dne 23. oktobra 1873 – veljati je začel z novim letom 1874 – je 7. deželno orožniško po-

²¹ Enako kot opomba 18, št. 2413.

²² Nakupovanje konj za žandarje, Novice, 30. januarja 1850, str. 13.

²³ Enako kot opomba 14, št. 16335.

²⁴ Enako kot opomba 14, št. 14642.

²⁵ Razglas c. k. krajskiga poglavarstva 6. 3. 1852, Deželni zakonik in vladni list za krajsko vojvodino, št. 16/52, z dne 15.

marca 1852.

²⁶ Ukaz c. k. ministerstva notr. zadev, c. k. armadnega nadpoveljstva in c. k. najvišje policijske oblasti 20. 5. 1854, Deželni vladni list krajske vojvodine, št. 25/54, z dne 4. julija 1854.

²⁷ Enako kot opomba 11, str. 39.

²⁸ Arhiv Republike Slovenije, Deželna vlada v Ljubljani, 14-1, fascikel 1861–1876, ovoj 1861–1863, št. 5091.

²⁹ Enako kot opomba 11, str. 352.

Vsem županstvom.

Te dni se bodo vršili po vsej deželi pogoni na nevarne in sumljive osebe. Pogone bo izvršilo orožništvo, kateremu morajo županstva kot krajne varnostne oblasti pri izvrševanju pogona dati vso potrebno pomoč.

Pomoč sestoji v glavnem v tem:

- I. da županstvo opozori orožništvo na vse nevarne ali sumljive osebe;*
- II. da pri pogonu v obljudenih krajih (v vaseh, pri pregledavanju gostiln in drugih zbirališč tujcev) spremljejo orožniške patrulje;*
- III. da prevzamejo od orožništva aretirane osebe v kolikor jih ni direktno predati sodniji in vodijo nadzor nad njimi, kolikor in kakor jim bode okrajno glavarstvo naročilo.*

Okrajna glavarstva so razposlala tako obvestilo vsem županom v občinah na svojem območju, ki so sporočala, katere naloge imajo občine pri izvedbi deželnega pogona (racije) za storilci kaznivih dejanj. Arhiv: P. Čelik

veljstvo preoblikoval v poveljstvo z zaporedno številko 12, nadzorstveni okoliš pa je postal omejen le na deželo Kranjsko. Tako je ostalo do konca monarhije.

Sredi januarja 1868 je na Dunaju začelo delovati novo ministrstvo za deželno obrambo (in javno varnost). Kar zadeva orožništvo, je dobilo del dotedanjih pristojnosti notranjega in vojnega ministrstva. Če je bilo dotlej orožništvo nekakšna dvoživka med notranjim in vojnim resorjem, je sedaj postalo "troživka", saj je bilo še vedno deloma vezano na skupno vojno ministrstvo, zlasti pri odločanju o oborožitvi, uniformi in opremi. Dotedanji generalni nadzornik orožništva je postal orožniški nadzornik; označevali so ga kot pomožni organ ministrstva za deželno obrambo.³⁰

Ko je Ljubljana leta 1866 postala sedež 13. deželnega orožniškega poveljstva, je to poveljstvo postalo pristojno za nov nadzorstveni okoliš, in sicer za Kranjsko, Koroško, Štajersko in Istro (Primorje). V glavnih mestih teh dežel so bila poveljstva kril, in sicer št. 1 v Ljubljani, št. 2 v Trstu, št. 3. v Gradcu in št. 4 v Celovcu. Tako je mogoče zapisati, da je tedaj ljubljansko orožniško vodstvo usklajevalo delovanje te varnostne

sile na celotnem tedanjem ozemlju Avstrije, naseljenem s Slovenci, in tudi na celotnem ozemlju, ki je danes v okviru Republike Slovenije, razen Prekmurja, ki je bilo v ogrskem delu.

Dislokacijska tabela tega poveljstva, veljavna za 1. julij 1866,³¹ je naštel 773 mož. Po krilih jih je bilo toliko: ljubljansko 185, tržaško 187, graško 270 in celovško 101. Krila so se delila na 10 vodov in 162 orožniških postaj.

Na Kranjskem so bile te orožniške postaje razporejene v dva voda, ki sta imela sedeža v Ljubljani. Prvi vod je imel 20 in drugi 18 postaj; označene so bile z arabskimi številkami. Štele so toliko mož: 1. Ljubljana 13, 2. Poljane nad Škofjo Loko 4, 3. Škofja Loka 6, 4. Smednik 6, 5. Kranj 6, 6. Radovljica 6, 7. Kranjska Gora 5, 8. Tržič 4, 9. Tupaliče 4, 10. Kamnik 5, 11. Trzin 4, 12. Brdo pri Lukovici 5, 13. Dol 4, 14. Litija 5, 15. Radeče 4, 16. Stična 4, 17. Trebnje 5, 18. Mokronog 4, 19. Krško 4, 20. Kostanjevica 5, 21. Novo mesto 6, 22. Metlika 4, 23. Črnomelj 5, 24. Kočevje 7, 25. Ribnica 5, 26. Žužemberk 4, 27. Velike Lašče 4, 28. Lož 6, 29. Cerknica 5, 30. Planina 4, 31. Postojna 5, 32. Zagorje 4, 33. Ilirska Bistrica 4, 34. Senožeče 4, 35. Vipava 4, 36. Idrija 4, 37. Žiri 4 in 38. Vrhnika 5.

³⁰ Razglas ministerstva za deželno bran in javno varnost od 20. 9. 1868, Prestava iz državnega zakonika za leto 1868 za kranjsko vojvodino, Ljubljana 1868, str. 125.

³¹ Enako kot opomba 28, ovoj 1865–1866, št. 6618.

Vsako postajo je vodil postajevodja, razen v Novem mestu in Postojni. Tam sta to vlogo prevzela stražmojstra, ki sta bila tudi na postaji v Ljubljani. Skupaj je bilo torej 185 mož, od teh 36 postajevodij, 4 stražmojstri in 145 orožnikov.

Za druge tri s Slovenci naseljene dežele bom naštel le tiste orožniške postaje, ki so bile na sedanjem ozemlju Republike Slovenije.

V tedanjem Primorju oziroma v Istri so bile orožniške postaje s temi zaporednimi številkami in možmi: 3. Podgrad 5, 5. Kanal 4, 6. Tolmin 5, 7. Bovec 4, 8. Cerknjo 4, 9. Ajdovščina 4, 10. Komen 4 in 11. Sežana 5. Na osmih postajah je bilo 35 mož, od teh 8 postajevodij in 27 orožnikov. Spadale so v okvir 1. voda 2. krila.

V okviru 3. krila so bile v sestavi mariborskega voda postaje z možmi: 32. Maribor 7, 33. Lenart v Slovenskih Goricah 4, 34. Radlje ob Dravi 4, 35. Slovenj Gradec 4, 36. Šoštanj 3, 37. Gornji Grad 4, 38. Vransko 3, 39. Celje 7, 40. Laško 4, 41. Sevnica 4, 42. Brežice 5, 43. Kozje 4, 44. Rogatec 3, 45. Šmarje pri Jelšah 4, 46. Slovenske Konjice 4 in 47. Slovenska Bistrica 4. Stražmojster je bil na postajah Maribor in Celje, na katerih ni bilo postajevodij, na drugih 14 postajah pa so bili. Skupaj je bilo na tedanjem slovenskem Štajerskem 68 mož, od teh 2 stražmojstra, 14 postajevodij in 52 orožnikov.

Na območju 4. krila s sedežem v Celovcu je bila le orožniška postaja Prevalje taka, ki je spadala v okvir sedanje slovenske države. Spadala je pod 1. celovski vod, štela je postajevodjo in 2 orožnika.

Na sedanjem slovenskem državnem ozemlju je bilo leta 1866 potemtakem 291 orožnikov. Tedaj je bilo v celotni Avstriji 18.985 mož postave,³² kar je pomenilo, da je bilo na sedanjem slovenskem ozemlju razporejenega komaj poldrugi odstotek tega moštva.

Območje, kjer je vzdrževalo javno varnost 13. deželno orožniško poveljstvo, je štelo 2.130.877 prebivalcev in je merilo 857 kvadratnih milj. Na enega orožnika je tako prišlo 2.756 ljudi, na orožniško postajo pa 13.153 oseb.

Kakšna sta bila ta kazalca le za deželo Kranjsko? V posameznih letih je na enega orožnika prišlo toliko prebivalcev: 1857–1.325, 1869–2.293, 1880–1.710, 1890–1.780, 1900–1.440 in 1918–933. V istih letih je na orožniško postajo prišlo povprečno po toliko ljudi: 1857–10.510, 1869–11.818, 1880–7.602, 1890–6.057, 1900–4.955 in 1918–3.724.

Izračunal sem tudi dva druga kazalca, ki se nanašata na tako imenovano gostitev orožništva, in sicer kolikšno območje Kranjske je odpadlo na enega moža postave oziroma na eno orožniško postajo. Na orožnika je odpadlo to območje: 1857–29, 1869–49, 1880–35, 1890–35, 1900–28 in 1918–17 kvadratnih kilometrov. V istih letih je orožniška postaja obsegala povprečno tak okoliš: 1857–231, 1869–248, 1880–158, 1890–121, 1900–97 in 1918–70 kvadratnih kilometrov.³³

³² Enako kot opomba 12, str. 47.

³³ Nekateri od teh količnikov so se pozneje zmanjševali, drugi pa povečevali. Tako je bilo leta 1931 v Dravski banovini na enega orožnika 924 Slovencev, na orožniško postajo pa je prišlo povprečno po 5.019 prebivalcev; na orožnika je prišlo 13, na orožniško postajo pa 69 kvadratnih kilometrov. Leta 1981 je v SR Sloveniji na miličnika prišlo 509 Slovencev in na postajo oziroma oddelek milice 11.194 prebivalcev, na miličnika je odpadlo 5,5 in na miličniško enoto 120 kvadratnih kilometrov površine. Leta 2003 je na enega uniformiranega moža postave prišlo 327 Slovencev in na policijsko enoto 17.928 oseb, na policista je odpadlo povprečno 3,3 in na policijsko postajo oziroma oddelek 182 kvadratnih kilometrov površine.

*Predsednica ADS Aleksandra Pavšič Milost
podeljuje Aškerčevo nagrado za življenjsko delo dr. Jožetu Žontarju,
Ljubljana, 23. oktober 2002. Arhiv ADS.*

*Srečanje po prvi podelitvi Aškerčeve nagrade in Aškerčevega priznanja,
Mestna hiša v Ljubljani, 23. oktober 2002. Arhiv ADS.*

UDK 06:351.752"1849/1941"
351.752:06"1849/1941"
Prejeto: 3. 6. 2004

Pravna osnova za delovanje društev 1849–1941

IVANKA ZAJC CIZELJ

dr., arhivska svetovalka, Zgodovinski arhiv Celje, Teharska 1, SI-3000 Celje

IZVLEČEK

Med politične svoboščine, ki jih je avstrijskim državljanom zagotavljala marčna ustava iz leta 1849, je spadala tudi svoboda združevanja in zborovanja; ta je bila mišljena kot dejavnost v okviru zakonskih predpisov.

Ustanavljanje in delovanje društev sta bili regulirani s predpisi – cesarskim patentom (1849 in 1852; društva je delil na politična in nepolitična, ta pa še na profitna in neprofitna) ter splošnim društvenim zakonom, sprejetim leta 1867, ki je pomenil prelomnico v širini delovanja društev. Društva, ki naj bi bila pridobitna (profitna) in organizacije za uresničevanje pomembnih gospodarskih dejavnosti so bila izvzeta iz splošnega društvenega zakona in so zanje do sprejetja zakona o pridobitnih in gospodarskih društvih in družbah leta 1873 veljala določila cesarskega patenta iz leta 1852. Sledili so še drugi predpisi, ki so urejali delovanje zavarovalnic in bolniških blagajn.

Javne interese je država zavarovala tako, da so vsa društva za ustavljanje in delovanje ter organizacijo zborovanj ali shodov potrebovala dovoljenje oblasti; tega niso dobila, če je oblast menila, da nameravano dejanje ni v skladu s predpisi ali bi ogrozilo javni red in mir.

V skoraj sto let trajajoče delovanje društev je zelo posegla odredba o določitvi komisarja za društva, organizacije in zveze aprila 1941, katerega naloga je bila uresničiti odredbo o razpustitvi vseh društev, organizacij in zvez na Spodnjem Štajerskem.

KLJUČNE BESEDE: društvo, družba, zveza, podjetje, zavarovalnica, zborovanja, shodi, posveti, patent, zakon, odredba, statut, dovoljenje, vpisnik

ABSTRACT

LEGAL BASIS FOR THE OPERATION OF SOCIETIES 1849–1941

Political freedoms, provided to Austrian citizens by their March Constitution of 1849, included the freedom of association and peaceful assembly, as an active part of the legal regulations framework.

The establishment and operation of societies were governed by a number of regulations: imperial patent (1849 and 1852), which distinguished between political and non-political societies, the latter being further divided into profit and non-profit societies, and by general act on societies, adopted in 1867 which was a turning point in the scope of the societies' functions. The societies, based on financial acquisition (profit organisations), and those implementing important economic activities were exempt from the general act on societies. Until the adoption of the act on profitable and economic societies and enterprises from 1873, they were governed by the provisions of the imperial patent from 1852. Other regulations followed which governed the functions of insurance companies and health insurances. The state protected the public interest by ordering that every society needs to obtain a special permission for establishment, functioning and organisation of meetings or conventions. The permission was denied if the state believed that the planned activity was not in accordance with the regulations or that it presents a threat to public order.

In April 1941, the societies that had been in operation for almost one hundred years were disturbed by the government decision on the appointment of a commissioner for societies, organisations and associations, who had the task to put into force the decree on the dissolution of all societies, organisations and associations in Lower Styria.

KEY WORDS: society, organisation, association, enterprise, insurance company, meetings, conventions, deliberations, patent, act, regulation, statute, permission, register

Uvod

Med politične svoboščine, ki so bile z ustavo zagotovljene avstrijskim državljanom, je sodila tudi pravica do ustanavljanja društev in organiziranja zborovanj.

Profesor c. k. nemške univerze v Pragi dr. Heinrich Rauchberg je definiral društva in zborovanja kot družbene organizacije za dosego določenega skupnega namena, in sicer društva kot pravne osebe z določenimi pravicami in obveznostmi, katerih delovanje ni časovno omejeno, in zborovanja kot enkratna, hitro potekajoča družjenja, ki nimajo statusa pravne osebe.¹

Prvi predpis, ki je urejal ustanavljanje in delovanje društev, so bila vladna navodila, sprejeta 19. oktobra leta 1843.

Pravica do združevanja in zborovanj, sprejeta z marčno ustavo (4. 3. 1849), je bila že v osnovi mišljena kot dejavnost v okviru zakonskih predpisov, zato je še isti mesec (17. 3. 1849) Franc Jožef I. izdal patent, s katerim je v "*interesu javnega reda in varnosti državljanov*" uredil uresničevanje te pravice.

Cesarski patent o ustanavljanju in delovanju društev, 17. 3. 1849

Ta predpis imamo lahko glede na določila za prvi društveni zakon. Ta je delil društva po dejavnosti na politična in nepolitična, ta pa še glede na dohodek (dobiček), in sicer na pridobitna (profitna) in nepridobitna (neprofitna).

Nepolitična in nepridobitna društva (kulturna, znanstvena, človekoljubna, dobrodelna) za svoje delovanje niso potrebovala oblastnega dovoljenja, dovolj je bilo, da je ustanovitelj štirinajst dni pred ustanovnim zborom poslal lokalni oblasti – občinskemu načelstvu in kraju, v katerem naj bi bilo društvo ustanovljeno, statut društva in podatke o društvenem vodstvu.

Dolžnost vodstva že delujočega društva je bila pravočasno prijaviti vsako spremembo statuta in vodstva. Če tega odgovorni člani zaradi kakršnihkoli razlogov niso storili, je bila predvidena kazenska sankcija – plačilo globe v višini od deset do sto gld. (goldinarjev) konvertibilne vrednosti (v nadaljevanju: k. v.).

Nepolitična društva, ustanovljena na pridobitni osnovi, katerih kapital je bil v celoti ali samo delno vezan na delnice (npr.: društva za najemanje železniških, paroplovnih in ladijskih podjetij, družbe za graditev in vzdrževanje kopenskih in vodnih poti, banke, posojilne ustanove, zavarovalnice, oskrbovalnice, rentne ustanove in hranilnice), so morala poleg društvenih upoštevati še druge, z osnovno dejavnostjo povezane, predpise.

V bistvu so imela nepolitična in nepridobitna društva popolno svobodo pri ustanavljanju in delovanju, politična društva pa so bila nenehno pod nadzorom oblasti in so tako za ustanovitev kot tudi za delovanje potrebovala oblastno dovoljenje.

Vsak ustanovitelj političnega društva je moral poslati štirinajst dni pred ustanovitvijo (datumom ustanovnega zbora) okrajni politični oblasti predlog za ustanovitev s podatki o namenu, ustanoviteljih in vodstvu društva. Prav tako je bilo potrebno javiti vse predvidene spremembe v delovanju ali vodstvu že delujočega političnega društva, in sicer štirinajst dni pred uveljavitvijo le teh. Pristojna politična oblast je predlog preučila in potrdila oziroma zavrnila, če ni bil podan v skladu s šestim členom društvenega zakona, ki pravi, da je vsako politično društvo, ki ne upošteva zakonskih predpisov in krši odredbe kazenskega prava ter zakonodajne ali izvršilne oblasti, prepovedano.

Če je politična oblast odobrila ustanovitev oziroma predlagane spremembe ali če v štirinajstih dneh na vlogo ni odgovorila, je društvo lahko začelo načrtovano delovanje.

Če se društvo z odločitvijo okrajne politične oblasti ni strinjalo, se je lahko pritožilo na višjo oblast, vendar je moralo svoje delovanje prekiniti in počakati v mirovanju do rešitve ugovora.

Politična društva so morala poleg že navedenega izpolnjevati še te pogoje:

- v predsedstvu je moralo biti najmanj pet članov društva,
- vse društvene seje so morale biti odprte,
- seje niso smele biti neposredno ali posredno omejene,
- pristojna lokalna oblast, zadolžena za javni red in mir je morala biti obveščena o sklicu seje (kraju in času) najmanj štiriindvajset ur pred začetkom,
- o poteku seje je moral biti narejen zapisnik; vsebovati je moral vse pomembnejše točke dnevnega reda ter osebne podatke o možnih govornikih. Zapisnik je moral biti oblastem vedno na voljo,
- navzoči so morali takoj in v celoti zapustiti sejo, če je tako odredila oblast, ko je ugotovila kršitev zakonskih predpisov.

Političnim društvom in njihovim članom je bilo prepovedano:

- vsakršno sodelovanje oziroma povezovanje z drugimi političnimi društvi – tako osebno kot dopisno,
- ustanavljanje podružnic,
- sprejemanje mladoletnih oseb in žensk ali delovanje teh oseb v društvu;
- nošenje društvenih znakov,
- nošenje orožja na seje,
- sklicevanje sej v državnih ali občinskih poslopih.

Predvidene kazni za kršitev predpisov so bile:

- prepoved ustanovitve oziroma razpustitev že delujočega društva,

¹ Dr. Heinrich Rauchberg, Österreichische Bürgerkunde, 2. izdaja, str. 138/139, Dunaj, 1912.

- vsak ustanovitelj oziroma vsak član društva je bil kaznovan s sto gld. k. v. globe, če ni upošteval predpisanih rokov za prijavo predvidene ustanovitve društva, prijavo spremembe pravil in prijavo spremembe v članstvu,
- za zaporom do šest mesecev je bil lahko kaznovan vsak član, če je "društvo zaradi nepazljivosti" spregledalo prepoved ali razpustitev,
- s strogim zaporom do tri mesece za člane predsedstva in navadnim za preostale člane, če so na zborovanju prekoračili navodila pooblaščenih oblastnih zastopnikov – prepoved ali razpust seje. Če politično društvo tudi na ponovljeno zahtevo ni prekinilo seje ali zborovanja in se člani niso takoj razšli, je imela policijska oblast pravico posredovati z oboroženo silo – prekiniti zborovanje, zapreti navzoče in zapleniti društvene dokumente ter jih predati kazenskim oblastem,
- vsak član predsedstva je moral plačati sto gld. k. v. kazni, če so v politično društvo sprejeli žensko ali mladoletno osebo,
- vsak član predsedstva je plačal petdeset gld. k. v. kazni, če so ugotovili, da je bila na seji navzoča ženska ali oborožena oseba. Ženske in oborožene osebe, ki so se udeležile seje, pa so plačale dvajset gld. k. v. kazni in bile takoj odstranjene s seje,
- kdor je nosil na sebi znak političnega društva, je bil kaznovan z denarno kaznijo do dvajset gld. k. v.,
- do sto gld. k. v. kazni je plačal vsak član predsedstva, če seja ni bila napovedana v skladu s predpisi ali je bila na kakršenkoli način omejena njena javnost. Ob ponovitvi tega prekrška je oblast lahko društvo tudi razpustila,
- posledica povezovanja z drugimi društvi ali ustanavljanje podružnic je bila razpustitev,
- posameznik, ki je sodeloval v predsedstvih dveh ali več političnih društev, je plačal do dvesto gld. k. v. kazni,
- posledica sklica tajne seje je bila do šest mesecev strogega zavora za predsednika društva in do tri mesece za preostale udeležence. Ob ponovitvi tega prekrška je lahko sledila ukinitve društva,
- z denarno kaznijo tristo gld. k. v. je bil kaznovan predstojnik društva (če ni bil sokrivec ali sodelavec), ki ni preprečil govorniku ali sodelujočemu nedovoljenih dejanj oziroma postopkov v besedi, sliki ali tiskovini in ni akterju vzel besede oziroma mu preprečil razdelitve spornega materiala (letakov, brošur ...),
- če se je nepolitično društvo ukvarjalo s političnimi stvarmi, je bila kazen enaka kot za politično.

Tretji del patenta je urejal zborovanja – ta je moral organizator pisno prijaviti lokalni oblasti, zadolženi za vzdrževanje reda in miru najmanj tri dni pred sklicanim zborovanjem; v nasprotnem primeru je sledila kazen v višini od petdeset do

petsto gld. k. v. Ta klavzula je veljala tudi za vse tiste, ki so organizirali splošno dostopno zborovanje, ki ni bilo namenjeno samo vabljenim gostom – kot npr.: praznovanja, sprevide, gostije, politične in socialne diskusije ter peticije. Prijaviti ni bilo potrebno le zborovanja, ki je imelo zakonsko osnovo ali je bilo organizirana kot predpriprava na volitve.

Prošnje, pritožbe in peticije, ki so bile sprejete na sejah ali zborovanjih, so lahko predložili oblasti pooblaščen poslanci – največ deset. Če je bilo v odposlanstvu več kot deset oseb, je bil vsak udeleženec kaznovan z največ mesecem zavora. Če bi se zgodilo, da bi v uradni prostor vdrla (prišla) množica ljudi, ki bi želela izsiliti ali kakorkoli drugače uveljaviti svoje zahteve, bi vsak od udeležencev omenjene akcije dobil do šest mesecev strogega zavora.

Prepovedana so bila vsa oborožena zborovanja in kaznovan vsak, ki je vede ali nevede prinesel na zborovanje orožje.

Organizatorji oboroženega zborovanja so bili kaznovani s šestimi meseci strogega zavora, drugi udeleženci pa s tremi meseci navadnega zavora.

Udeleženec neoboroženega zborovanja, ki je "pomotoma" prinesel orožje na zborovanje, je bil kaznovan z največ dvajsetimi gld. k. v. globe. Če so ugotovili, da je bilo na določenem zborovanju več tovrstnih prestopnikov, ali da je šlo v bistvu za dogovor, je bila predvidena za kršilce zaporna kazen (do štirinajst dni).

Prav tako so bila prepovedana vsa zborovanja med zasedanjem državnega ali deželnega zbora, in sicer v kraju zasedanja ter v polmeru petih milj. Torej v kraju samem in v vseh krajih, ki so bili v krogu oziroma približno do 38 km oddaljeni od središča dogajanja.² Pobudniki in udeleženci tovrstnega zborovanja so bili kaznovani z zaporom do enega leta ali denarno kaznijo do tisoč gld. k. v.

Če je oblast ugotovila, da bi lahko prišlo do kršitve javnega reda in miru, je zborovanje prepovedala; vsaka kršitev je bila obravnavana kot policijski prekršek.

Prestopke in prekrške so obravnavali sodišča, sodniška služba ali pooblaščen oblast.

Če denarne kazni niso bile izterljive, so jih spremenili v zaporne – za vsakih pet gld. neizterljive denarne kazni je bil predviden dan zavora.

Denar, pridobljen s plačanimi in izterjanimi kaznimi, ki so bile predmet tega zakona, se je stekal v občinsko blagajno in je bil namenjen za podporo revežem.³

² Avstrijska milja (poštna) je znašala 7 km, 586 m; Carl Frommes, Allgemeiner Maass- und Gewichts- Kalender 1874_1876, str. 2, Dunaj, 1874.

³ Cesarski patent št. 171, 17. marec 1849, Reichs- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich (v nadaljevanju: RGB), Dunaj, 1850.

Obraavnani patent je v bistvu globlje segal le v organizacijo političnih društev in se v ustanavljanje in delovanje društev v današnjem pomenu besede ni veliko vtikal – lahko bi rekli, da sta bili ustanavljanje in delovanje tovrstnih društev popolnoma svobodni in je bila edina pomembnejša omejitev le, da se niso smela ukvarjati s politiko ter so morala biti moralno neoporečna.

Društev, ustanovljenih na pridobitni podlagi, se je ta patent nekoliko izognil; podrobno jih je obravnaval cesarski patent iz leta 1852, ki je urejal predvsem ustanavljanje in delovanje društev, povezanih z javnimi interesi.

Prav tako patent ni zadeval finančne strani delovanja društev, prostovoljnega prenehanja delovanja in prostovoljnega razpusta društva.

Najbolj žgoč problem so bile dnevne politike prebujajoče nacionalne zavesti in kot posledica povečan strah pred nemiri ter neredi, ki bi jih lahko sprožila nenadzorovana druženja in zborovanja s političnim značajem.

Cesarski patent o ustanavljanju in delovanju društev, 26. 11. 1852

Ustanavljanje in delovanje društev je prešlo s patentom iz leta 1852 v celoti pod nadzor države. Vsa društva so za ustanovitev in delovanje potrebovala oblastno dovoljenje. Že delujoča društva, ki so bila ustanovljena na osnovi starejših predpisov, so morala v treh mesecih od razglasitve patenta prositi za posebno dovoljenje za delovanje. Če tega niso storila, jih je pristojna politična oblast razpustila.

Prošnjo za ustanovitev društva so organizatorji vložili pri pristojni deželni oblasti in je bila lahko oblikovana kot:

- vloga za ustanovitev društva ali
- kot vloga za izdajo pooblastila za izvedbo pripravljanih del za ustanovitev društva.

Prošnja za ustanovitev društva je morala vsebovati podatke o načinu ustanovitve in poslovanja ter imeti priložen statut ter preostale predpisane dokumente, povezane s predvidenim društvenim delovanjem (družbene pogodbe ipd.).

V ustanovnem društvenem aktu (statutu, pogodbi ...) so bili zapisani ti podatki o:

- namenu društva in sredstvih, potrebnih za doseg tega namena ter porazdelitev stroškov. Pri društvih, ki bi poleg posojil, potrebnih za svoje delovanje, najela še druga posojila, je moralo biti navedeno kdaj, zakaj in kdo je posojilo odobril,
- načinu ustanovitve in morebitnih reorganizacijah,
- načinu poslovanja – osnovne poteze,
- pravicah in dolžnostih članov,
- sprejemanju pravno veljavnih sklepov in reševanju sporov, nastalih zaradi razmer v društvu,
- članu, ki bo zastopal društvo navzven,

- trajanju društva, pri društvih s časovno omejenostjo delovanja,
- postopkih pri razpustu ali ukinitvi društva.

Društva s časovno omejenim delovanjem, ki so bila ustanovljena za določeno dejavnost, ki bo potekala omejen čas (npr. zidavo), so morala poleg omenjenih podatkov navesti še, kdaj se bodo dela začela, kako bodo potekala in kdaj se bodo končala.

Društva, katerih dejavnost je bila vezana na posebne zakonske predpise, kot na primer cestna, železniška, rudarska, hranilniška ..., so morala v ustanovitvenih aktih poleg društvenih predpisov upoštevati še vse druge veljavne predpise, povezane z osnovno dejavnostjo društva.

Oblast je morala pri izdaji dovoljenja za ustanovitev društva označiti pogoje, na podlagi katerih je bilo društvo lahko ustanovljeno.

Dovoljenje je oblast lahko tudi preklicala, če je ugotovila, da predlagalec in načrt društva nista usklajena s predpisi.

Dovoljenje za ustanovitev društva je oblast izdala:

- če je bil namen društva dovoljen in je bil po zakonu lahko predmet delovanja,
- če so bili prosilci osebno in v skladu z namenom društva tudi premoženjsko sposobni izpeljati pri ustanovitvi zastavljene naloge,
- če ni obstajal niti najmanjši sum, da bi opravljalo društvo kake prepovedane posle, dejanja ali imelo take namene,
- če se je načrt društva ujemal z zakonskimi določili in je bil javno sprejemljiv.

Dovoljenje za delovanje društva je bilo samo koncesija (dovoljenje za delovanje oziroma opravljanje določene dejavnosti), to pa pomeni, da država ni jamčila, da so sredstva, ki jih je predvidelo društvo za doseg namena, primerna ali da bo podjetje prinašalo načrtovani dobiček.

Dovoljenje za izvedbo pripravljanih del za ustanovitev društva so si morali ustanovitelji pridobiti:

- če je bila ustanovitev predvidena na osnovi javnih vabil ali obvestil, s katerimi je ustanovitelj želel pridobiti člane. Pri društvih, ki so jih ustanavljali na podlagi javnih vabil in zasebnega podpisovanja, je bil poudarek na tem, da je bilo že v vabilu in osnutku programa določeno, kdo bo zastopal interese društva do njegove dokončne ustanovitve in kdo bo prevzel odgovornost za priprave. Vsak prijavljen član je moral biti že ob podpisu pristopnice seznanjen s programom delovanja in statutom društva v ustanavljanju, da je po ustanovitvi lahko deloval v skladu z namenom društva;
- če je bila ustanovitev povezana s predpripravami in je zahtevala soglasje tretjih oseb ali posredovanje javnih oblasti – kot npr.: merjenja, ravnanja, niveliranja, (merjenja višinskih razlik) ipd.;

- če so ustanovitelji predvidevali, da društvo ne bo začelo takoj delovati.

Prošnji za tovrstno dovoljenje je bilo potrebno priložiti načrt priprav in osnutek statuta v osnovnih – bistvenih potezah.

Oblast je morala pri izdaji dovoljenja za izvedbo pripravljanih del za ustanovitev društva označiti pogoje za izpeljavo ustanovitve. Izdano dovoljenje je oblast lahko preklicala, če se vlagatelj in načrt organizacije nista ujemala s pogoji, ki jih je za ustanovitev društva predvideval obravnavani patent v štirinajstem členu.

Dovoljenje za izvedbo priprav samo po sebi nikakor ni predstavljalo tudi dovoljenja za ustanovitev načrtovanega društva.

Za potrditev sprememb društvenih predpisov – pravil o delovanju in statuta je veljal enak postopek kot pri ustanovitvi.

Posebno dovoljenje državne uprave je bilo potrebno za ustanovitev društev, v katera so se po statutarnih določilih poleg ustanovnih članov lahko včlanili vsi, ki so izpolnjevali predpisane pogoje in so se bili pripravljani podrediti društvenim pravilom, ne glede na to, ali je bilo število društvenih članov vnaprej določeno ali ne, in društev, ki so jih ustanovili za te javne in splošno koristne namene:

- razvoj znanosti in umetnosti,
- spodbujanje in oživljanje kmetijstva, gozdarstva in rudarstva,
- razvoj obrti, trgovine in drugih gospodarskih panog,
- vzdrževanje ustreznih prometnih zvez med dvema ali več kraji, po kopnem in po vodi,
- parno plovbo,
- graditev in vzdrževanje železnic, mostov, kopenskih in vodnih poti,
- rudarska podjetja,
- naselitve (kolonizacijo),
- posojilnice,
- zavarovalnice,
- splošne oskrbovalnice in rentne ustanove,
- hranilnice,
- zastavljavnice,
- ustanavljanje podružnic navedenih društev; ustanovljene so bile lahko le z dovoljenjem matičnega društva.

Prepovedano je bilo ustanavljanje vsakršnega društva, ki bi s svojim delovanjem posegalo v zakonodajo in javno upravo.

Večina zgoraj navedenih društev je bila v vladarjevi domeni – vladar je izdajal dovoljenja za ustanovitev in delovanje teh društev: za razvoj znanosti in umetnosti, spodbujanje kmetijstva, gospodarstva, obrti in trgovine, za posojilnice, splošne oskrbovalnice in rentne ustanove ter za ustanovitev družb za paroplovbo, železnico in kolonizacije ter vseh tistih družb, pri katerih je šlo za kakšno posebno olajšavo ali odmike od splošno veljavnih predpisov. V vladarjevi domeni sta bila tudi ustanavljanje podružnic in

razširitev delovanja omenjenih društev.

Ministrstvo za notranje zadeve je izdajalo dovoljenja za ustanavljanje in delovanje društev za vzdrževanje prometnih zvez po kopnem in po vodi – vzdrževanje prometa in prometnih poti (razen železniških, cestnih in paroplovnih podjetij), hranilnic in zastavljavnice, za rudarska podjetja v skladu z rudarskimi predpisi ter vsa tista društva, katerih sklad so v celoti ali delno predstavljale delnice in kadar je društveno delovanje krajevno posegalo čez mejo matične dežele in je v bistvu zajemalo območje dveh ali več dežel.

Ministrstvo za notranje zadeve se je moralo pri vseh društvih, katerih načrtovano delovanje naj bi posegalo na področja, ki so jih pokrivala druga ministrstva, s temi ministristvi posvetovati in doseči soglasje. Končna odločitev o ustanovitvi je morala biti usklajena tudi s policijsko oblastjo. V spornih zadevah je odločal vladar.

Posebna določila, ki so veljala za vsa delniška društva, so bila:

- iz delovnega načrta je moralo biti jasno vidno, kdaj in kje bodo sprejemali vplačila. Brez posebnega dovoljenja vnaprejšnjih vplačil niso smeli niti sprejemati niti zahtevati;
- brez posebnega dovoljenja tudi niso smeli izdajati začasnih potrdil, ki bi bila namenjena trgovanju, in ne potrdil za prostovoljne prispevke;
- predložena začasna potrdila in delniške listine se niso smeli glasiti na "*prinašalca*"; vedno je morala biti navedena stvarna oseba. Listine so morale biti sestavljene tako, da je bila izključena vsaka možnost zlorabe (lažno pričevanje, igre za dobiček);
- na izdanem potrdilu – kupoprodajni pogodbi je moral biti naveden dejanski znesek že vplačanih sredstev, da je imela listina pravnomočno veljavo. Kadar so ugotovili, da so bili poslji sklenjeni na osnovi pogodbe, v kateri ni bil naveden dejanski znesek že vplačanih sredstev, je kupoprodajni znesek pripadel ubožnemu skladu v kraju, v katerem je bil posel sklenjen. Če je bilo ob tem še mogoče sumiti, da gre pri navedenem trgovanju za goljufijo, je zadevo obravnavalo kazensko sodišče;
- izrecno je bilo določeno, da mora delničar, ki je prvo vplačilo izpeljal in nato začasno potrdilo prodal, plačevati družbi zapadle deleže toliko časa, dokler ni bilo začasno potrdilo prepisano na novega lastnika in ga je družba rešila obveznosti, na osnovi sklepa društva oziroma sklepa pooblaščenega odbora;
- pogodbe in statuti so morali imeti jasna določila, ki so delničarjem omogočala nesporno glasovanje;
- poleg vodstva društva so bili lahko imenovani tudi posebni odbori, sestavljeni iz društvenih članov, ki so delovali v skladu s statutarnimi določili;

- društva, ki so bila javno pomembnejša in splošno koristne ustanove, so morala oblikovati poleg vodstvenega organa še poseben odbor, ki je bil zadolžen za periodično objavljanje rezultatov poslovanja oziroma gospodarjenja;
- dolžnost delniških družb je bila, da vsako leto skličejo zbor delničarjev (lastnikov delnic) in jim podajo obširno poročilo o poslovanju podjetja ter obračun gospodarjenja (delovno poročilo, zaključni račun). Zbore delničarjev so lahko sklicali enkrat (ob koncu leta) ali večkrat na leto (po obračunskih obdobjih).

Za vsa druga društva, ki niso bila v tem patentu izrecno omenjena, je dovoljenje za ustanovitev in delovanje izdala deželna politična oblast (deželno glavarstvo) dežele, v kateri naj bi društvo ustanovili – glede na delovno območje, ki ga je imel deželni glavar.

Če je bilo predvideno, da bo delovanje društva kakorkoli posegalo prek meja matične dežele – torej na območje drugih dežel, je morala matična politična deželna oblast pridobiti soglasje tudi teh deželnih oblasti; če ga ni dobila, je morala prositi za mnenje višjo oblast.

Prenehanje delovanja društva je bilo lahko prostovoljno na osnovi sklepa društva pri družtvih z neomejenim časom delovanja ali z zakonom določeno pri družtvih, ustanovljenih z določenim, časovno omejenim namenom, ali prisilno, na osnovi oblastne odločbe.

Za prostovoljni razpust društva so veljala splošna določila državnih predpisov in v statutu navedene določbe.

Društva, ki so imela javen, splošno koristen namen in niso bila omejena na določen čas, po katerem bi samodejno prenehala delovati, so morala o načrtovanem prenehanju delovanja obvestiti tisto oblast, ki je izdala dovoljenje za ustanovitev.

Politične oblasti so bile dolžne razpustiti društvo, prekiniti zborovanje ali preprečiti priprave za ustanovitev:

- če je društvo delovalo brez predpisanega dovoljenja – je bilo ustanovljeno brez dovoljenja ali mu je bilo dovoljenje odvzeto;
- če društvo ni delovalo v skladu s predpisi ali je v bistvenih zadevah kršilo določena dovoljenja – društvena pravila in oblastna dovoljenja, ki jih je dobilo ob ustanovitvi ali po njej;
- če so nastale določene okoliščine zaradi katerih (po zakonu ali zaradi javnega interesa) je postalo delovanje društva sporno.

Odločitev o razpustu društva je sprejela politična deželna oblast popolnoma samostojno za vsa društva, razen za društva, ki so bila ustanovljena za spodbujanje razvoja kmetijstva, gozdarstva, rudarstva, obrti in trgovine, za društva za vzdrževanje prometnih zvez po kopnem in vodi ter društva za graditev in vzdrževanje železnic, mostov ter kopnih in vodnih poti. Pri odločitvi o

ukinitvi navedenih društev in družb sta morala sodelovati pravosodna svetovalca.

V odločbi o ukinitvi je politična deželna oblast določila zakonsko primerno ravnanje z društvenim premoženjem.

Kolikor se društvo z odločbo o ukinitvi ni strinjalo, se je lahko pritožilo na ministrstvo za notranje zadeve; pritožba ni odložila izvršitve odločbe.

Vsa društva (brez izjeme) so sodila pod nadzor države – ta je imela pravico nadzirati poslovanje in izpolnjevanje predpisov.⁴

Obravnavani (drugi) patent je veljal petnajst let, ko je zaradi hitrega razvoja družbe nastala potreba po novih predpisih.

Dejavnosti splošnega družbenega in gospodarskega pomena (kmetijstvo, obrt, rudarstvo, promet in zveze, bančništvo, zavarovalništvo ...) so se tako hitro razvijale, da so presegle okvir društvenih organizacij in družb. Na osnovi tega je nastala tudi ostrejša delitev med profitnimi (dobičkonosnimi, pridobitnimi) in neprofitnimi (nepridobitnimi) društvi.

Splošni društveni zakon, 15. 11. 1867

Za ustanavljanje in delovanje nepridobitnih društev je bil leta 1867 na osnovi 12. člena avstrijskega državnega zakona o splošnih pravicah državljanov sprejet splošni zakon o družtvih, ki je pomenil prelomnico v širini delovanja društev – društva, ustanovljena na pridobitništvu ter organizacije za uresničevanje pomembnih gospodarskih dejavnosti, so bila izključena iz splošnega društvenega zakona. Njihovo delovanje so urejali posebni predpisi, ki so pri pridobitnih in delniških družtvih omejevali število članov in omogočali poseben policijski nadzor.

Javne interese je država zavarovala tako, da so vsa društva za ustanavljanje in delovanje ter organizacijo zborovanj ali shodov potrebovala dovoljenje oblasti; tega niso dobila, če je oblast menila, da nameravajo dejanje ni v skladu s predpisi ali predstavlja nevarnost za javni red in mir.

Iz splošnega društvenega zakona so bila izvzeta vsa dobičkonosna društva in družbe, vsa bančna, kreditna, zavarovalna, hranilna in zastavljalna društva, verski redi in občestva, bratske skladnice in podporna društva, ustanovljena na podlagi obrtnih predpisov ter rudarska društva in rudarske skladnice, ustanovljene na osnovi rudarskih predpisov.

Ustanavljanje nepridobitnih društev – zakonska osnova

Ustanovitelji oziroma organizatorji so morali

⁴ Cesarski patent št. 495, 26. november 1852; Obči deželni zakonik in vladni list za vojvodino Štajersko (v nadaljevanju: LGB), LI/1852.

pred ustanovitvijo društva o nameravanem delanju pisno obvestiti deželno politično oblast (deželno glavarstvo) in predložiti pet izvodov pravil delovanja oziroma statotov, iz katerih so bili vidni:

- namen društva in sredstva, s katerimi bo ta namen dosežen ter način pridobivanja teh sredstev,
- kraj delovanja,
- pravice in dolžnosti članov,
- način delovanja društva,
- kdo bo društvo vodil in kdo ga bo zastopal navzven,
- kakšni postopki so predvideni, da bo zagotovljena veljavnost sklepov, izdatkov in razglasov,
- kako bo društvo urejalo nesoglasja in spore med člani,
- kakšen bo postopek ob morebitni ukinitvi društva.

Če je pristojna deželna oblast ugotovila, da bi bilo predlagano društvo lahko državi nevarno ali da ni ustanovljeno v skladu z veljavnimi predpisi, ni dovolila ustanovitve. Rok za izdajo prepovedi, ki je morala biti utemeljena z navedbo razlogov za prepoved, je bil štiri tedne po vložitvi prijave. Ustanovitelji društva so se na prepoved lahko pritožili v šestdesetih dneh po prejetju prepovedi na ministrstvo za notranje zadeve.

Če ustanovitev društva ni bila prepovedana ali je oblast morebitno prepoved preklicala, so organizatorji lahko sklicali ustanovni zbor in ustanovili društvo.

Na željo društva je deželno glavarstvo izdalo potrdilo o pravnem obstoju, ki ga je društvo uporabljalo v pravnem in upravnem postopku.

Podoben postopek kot pri ustanavljanju društva je bil potreben tudi pri načrtovanih spremembah delovanja in organizacije že obstoječega društva ter ustanavljanju podružnic in zvez, če so bile zakonsko sprejemljive.

Ustanavljanje društev, podružnic in zvez, katerih delovanje je segalo na ozemlje dveh ali več dežel, je obravnavalo ministrstvo za notranje zadeve.

Tri dni po ustanovitvi je moralo društvo sporočiti posebni cesarski gosposki za varnost oziroma okrajni politični gosposki, če v kraju ustanovitve prvoimenovane ni bilo, osebne podatke o društvenih članih (društvenikih) in članu (članih), ki so ga pooblastili, da bo zastopal društvo navzven.

Enak postopek je bil predpisan tudi za ustanovitev morebitnih podružnic; te so morale imeti poleg navedenega še soglasje matičnega društva.

Poročila in razglase, ki so jih razdeljevali v društvu med člane, so morali poslati gosposki v treh izvodih.

Poleg tega je morala biti navedena gosposka obveščena tudi o vseh društvenih zborih najmanj štiriindvajset ur pred začetkom prireditve z

navedbo kraja in časa zborovanja ter morebitne javnosti, kajti društveni zbori so bili lahko tudi javni, vendar so smeli v razpravi sodelovati samo člani društva in povabljeni gostje.

Za zakonitost zbora je odgovarjal predsednik; ta je moral preprečiti neredne in dostop oboroženim osebam ter prekiniti razpravo, če so začeli obravnavati zakonsko nedopustno temo. Predsednik je lahko opozoril moteče osebe, prekinil sporno razpravo in v skrajnem primeru razpustil zborovanje.

Oblast (cesarska gosposka za varnost ali okrajna politična gosposka, v posebnih primerih pa deželno glavarstvo) je, če je menila, da je potrebno, poslala na zborovanje svojega zastopnika; ta je lahko zahteval pojasnila o govornikih in razpravljavcih ter pisanje zapisnika o obravnavanih zadevah in sprejetih sklepih.

Če je oblastni pooblaščenec ugotovil, da zbor ne poteka po statutarjih in zakonskih določilih ali da razpravljavci segajo na področje zakonodajne in upravne oblasti, da so kršeni kazenski zakoni, je zborovanje prekinil, in udeleženci so morali nemudoma zapustiti prizorišče dogajanja ter se raziti, kajti v nasprotnem primeru je lahko oblast zborovanje razpustila tudi s silo.

Zapisniki društvenih zborov so morali biti vladnim organom vedno na voljo.

Peticije in prošnje društva je smelo prinašati oziroma izročati največ deset oseb.

Društvo, ki je (s sklepi ali kakorkoli drugače) seglo na področje upravne ali izvršilne oblasti ali kršilo kazenske predpise, ki je preseglo svoja pooblastila ali segalo na področja, ki niso bila predmet društvenih aktov, oziroma ni več delovalo v skladu z namenom, je deželno glavarstvo razpustilo.

O razpustu krajevno obširnejših društev, ki so s svojim delovanjem (lahko tudi preko podružnic ali zvez) segala prek deželnih meja, je odločalo ministrstvo za notranje zadeve.

Nižje oblasti niso imele pravice ukiniti ali razpustiti društva. Če je nižja oblast ugotovila omenjene nepravilnosti, je lahko razpustila zborovanje in začasno prepovedala društvene dejavnosti ter svojo odločitev z ustrežno utemeljitvijo poslala pristojni gosposki, ta pa je o zadevi razsodila. Društvo je moralo mirovati do odločitve pristojne oblasti.

Oblast, ki je izdala odločbo o ukinitvi društva, je določila, kako bo društveno premoženje razdeljeno in poskrbela, da je bilo obvestilo o razpustu društva objavljeno v uradnem listu.

Če je društvo prenehalo delovati prostovoljno oziroma na osnovi sklepa ustreznega društvenega organa, je bilo predsedstvo društva zadolženo, da o tem obvesti deželno glavarstvo in objavi obvestilo o razpustitvi v uradnem listu.

Za ustanavljanje političnih društev so (poleg zgoraj navedenih) veljala še ta določila:

- predstojništvo društva (predsedstvo) je mo-

- ralo imeti najmanj pet in največ deset članov,
- društvo je moralo redno sporočati spremembe v članstvu in letno poročati o stanju članstva,
- v politično društvo je bilo prepovedano sprejemati ženske, mladoletne osebe in tujce,
- politična društva se niso smela povezovati z drugimi društvi in niso smela ustanavljati podružnic,
- prepovedano je bilo vsakršno sodelovanje z drugimi društvi – tako osebno kot tudi pisno,
- nihče ni smel biti član dveh političnih društev,
- prepovedano je bilo nošenje oznak političnih društev,
- če je nepolitično društvo želelo razširiti delovanje na politično področje, se je moralo podrediti predpisom, ki so veljali za politična društva.

O tem, ali je društvo politično ali ne, je odločalo deželno glavarstvo, če je društvo s svojim delovanjem segalo čez deželne meje, pa ministrstvo za notranje zadeve.

Kršitve določil tega zakona so obravnavala sodišča, ta so lahko, glede na težo prekrška izrekla zaporno kazen v trajanju do šest tednov ali denarno kazen v višini do dvesto gld.

Primerjalno so bile kazni veliko nižje, kot jih je predvideval patent Franca Jožefa I. št. 171 iz leta 1849.

Ob morebitni vojni in izrednih razmerah je zakon predvideval omejitev pravic, ki so izhajale iz splošnega društvenega zakona.⁵

Zakon o shodih, 15. 11. 1867

Hkrati s splošnim zakonom o društvih je izšel tudi zakon o shodih. Tudi shodi so bili pod nadzorom države – oblasti, ki so nadzirale zakonitost shodov, obhodov in sprevodov so bile:

- cesarska gosposka za varnost, če je bila v kraju,
- politično deželno glavarstvo v kraju, v katerem je imelo sedež, če tam ni bilo cesarske gosposke za varnost,
- okrajna politična gosposka v vseh drugih krajih,
- v nujnih primerih, ko sta bila ogrožena javni red in varnost, je lahko ukrepala gosposka, zadolžena za javni red in mir, in shod prepovedala ali razpustila. O svojem postopku je bila dolžna poročati pristojni (kateri od navedenih) oblasti.

Shodi so bili lahko zaprti za javnost, omejeni na člane društva in povabljeni goste ali javni.

O shodih, ki niso bili omejeni samo na člane in povabljeni goste, je morala biti obveščena pristojna gosposka najmanj tri dni pred napovedanim shodom, in sicer o času, kraju in na-

menu shoda, če je šlo za obhod pa še o tem, kje bodo hodili. Gosposka je izdala potrdilo o prejeti prijavi. Za javne obhode in shode na prostem je gosposka izdala dovoljenje. Če gosposka iz kakršnegakoli razloga shoda ali obhoda ni dovolila, je morala svojo odločitev utemeljiti pisno. Organizatorji so se na prepoved lahko pritožili na deželno glavarstvo v osmih dneh po prejemu sklepa, če je prepoved izdala katera od nižjih oblasti, in na ministrstvo za notranje zadeve, če jo je izdalo deželno glavarstvo.

Gosposka je lahko na javne shode poslala enega ali več zastopnikov; ti so imeli pravico zahtevati podatke o govornikih in razpravljalcih ter shod razpustiti, če so ugotovili kršitev zakonskih predpisov.

Udeleženci shoda ali obhoda so morali takoj po odločitvi o razpustu zapustiti mesto dogajanja in se raziti, v nasprotnem primeru so jih lahko razgnali s silo.

Za zakonitost ter red in varnost javnega shoda je skrbel predsednik s pomočjo redarjev, ti pa niso smeli biti tujci.

Določila tega zakona niso veljala za zборе volivcev, če so bili sklicani v času volitev in v zaprtih prostorih, javne veselice, svatovske sprevode, procesije, božjepotna romanja ter za običajne shode in sprevode ter pogrebe. Gosposka je shod prepovedala, če je ugotovila, da ni v skladu s kazenskim zakonom in predstavlja možno nevarnost za javni red ter varnost.

V kraju, v katerem je zasedal državni ali kateri od deželnih zborov, med zasedanjem ni bilo dovoljeno sklicevati shodov in obhodov; enako je veljalo za vse kraje, ki so bili oddaljeni do pet milj⁶ (približno 38 km) od kraja zasedanja.

Kazni, ki jih je zakon predvideval za kršilce, so bile zaporne – do šest tednov zavora in denarne – do dvesto gld. globe.

V izrednih in vojnih razmerah je lahko vlada omejila pravice državljanov, ki so jih imeli na osnovi tega zakona.⁷

Ustanavljanje pridobitnih društev – zakonska osnova

Ustanavljanje in delovanje pridobitnih društev je po sprejetju splošnega društvenega zakona še vedno urejal poleg predpisov, povezanih z osnovno dejavnostjo, cesarski (društveni) patent iz leta 1852.

Posebni predpisi za tovrstna društva so bili sprejeti:

⁵ Splošni društveni zakon št. 102, Postava od 15. novembra 1867 o pravici združevati se (napravljati društva), RGB LVIII/134, 1867.

⁶ Avstrijska milja = 7 km 586 m; Carl Frommes Allgemeiner Mass- und Gewichts-Kalender 1874-1876, Ausführliche Umwandlungs-Tabellen sämtlicher in Oesterreich-Ungarn gebräuchlichen alten und neuen Masse und Gewichte, Dunaj 1874.

⁷ Zakon o shodih št. 103; Postava od 15. novembra 1867 o pravicah shajati se (napravljati shode), RGB LVIII/135, 1867.

- 9. aprila leta 1873, zakon o pridobitnih in gospodarskih društvih in družbah;
- 18. avgusta leta 1880, odredba ministrstva za notranje zadeve, za trgovino in za finance, ki je urejala izdajo dovoljenj za delovanje zavarovalnih ustanov in državni nadzor nad njimi;
- 28. decembra leta 1887, zakon o nezgodnem zavarovanju delavcev;
- 30. marca leta 1888, zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev ob morebitni bolezni (člen 11 – odstavek 6 obravnava bolniške blagajne, ustanovljene po veljavnih društvenih predpisih – društvene bolniške blagajne);
- 16. julija leta 1892, zakon o registriranih bolniških blagajnah in
- 5. marca leta 1896, odredba ministrstev za notranje zadeve in za pravosodje ter trgovskega in finančnega ministrstva o ustanavljanju, organizaciji in poslovanju zavarovalnic.

Zakon o pridobitnih in gospodarskih društvih in družbah, 9. 4. 1873

Določila tega zakona so veljala za društva z neomejenim številom članov, katerih namen je bil pridobivanje dobička in pospeševanje gospodarstva svojih članov na osnovi skupnega gospodarjenja in dajanja posojil.

V to skupino so šteli te organizacije in društva:

- posojilnice in posojilna društva (Vorschuss- und Creditvereine),
- surovinska in skladiščna društva (Rohstoff- und Magazinvereine),
- produktivne zadruga (Produktivgenossenschaften),
- konzumna, nabavno-prodajna društva (Consumvereine),
- stanovanjske zadruga, stavbna društva (Wohnungsgenossenschaften) ...

Pridobitna in gospodarska društva so lahko ustanavljali z omejeno ali z neomejeno zavezo; to pomeni, da so bili v društvih z neomejeno zavezo člani vezani na društvo s svojim celotnim premoženjem, v društvih z omejeno zavezo pa samo z določeno, vnaprej dogovorjeno vsoto.

Za ustanovitev tovrstnega društva je bilo potrebno:

- ustanoviti (vpeljati) firmo društva,
- sprejeti statut društva, pogodbo ali pravila delovanja v pisni obliki,
- vpisati statut oziroma pogodbo v društveni vpisnik in
- poskrbeti za pisne pristopne izjave članov.

Društveno podjetje, ki je bilo označeno kot vpisana zadruga ("*registrierte Genossenschaft*") z omejeno ali neomejeno zavezo, je moralo delovati v skladu z namenom društva.

Imena članov ali drugih oseb niso smela biti v imenu podjetja. Ime vsakega na novo usta-

novljenega podjetja se je moralo jasno ločiti od že delujočih podjetij – vpisanih družb v istem kraju oziroma občini.

Statut (pravilnik, pogodba) vpisane zadruga je vseboval te podatke:

- ime podjetja in sedež društva,
  - predmet delovanja podjetja,
  - čas trajanja društva, če je bilo ustanovljeno za določen čas,
  - pogoje za včlanitev in določila, ki jih je bilo potrebno upoštevati ob morebitnem izstopu, izključitvi ali smrti člana,
  - višino opravičnih deležev posameznih članov in gospodarjenje z njimi,
  - navodila za izdelavo obračuna (bilance),
  - določila za razdelitev dobička med člane,
  - način pokritja izgube,
  - določila glede izvedbe volitev in sestave predsedstva ter način predstavljanja članov predsedstva, namestnikov in društvenih uradnikov,
  - način sklicevanja zborov zadružnikov (članov),
  - pogoje za pridobitev volilne pravice in način izvajanja le te,
  - navedbo zadev, o katerih niso mogli odločati preprosto na osnovi glasovanja večine navzočih, ker je bila za sprejetje potrebna absolutna večina glasov ali je bil predpisan drugačen način odločanja,
  - način objavljanja sprejetih naznanil,
  - določilo o omejeni oziroma neomejeni zavezi članov in višini omejitve pri omejeni zavezi,
  - imena članov prvega predsedstva in tistih oseb, ki so bile zadolžene za vpis v vpisnik.
- Iz pogodbe, vpisane v društveni vpisnik, so morali objaviti izvleček s temi podatki:
- datum pogodbe,
  - ime podjetja in sedež društva,
  - predmet poslovanja podjetja,
  - čas delovanja pri društvih z omejenim časom delovanja,
  - podatke o članih predsedstva – ime in naslov stalnega prebivališča,
  - način objavljanja naznanil,
  - vezanost članov in pri omejenem jamstvu tudi višino jamstvenega zneska.

Društvo, ki je dobilo pravno veljavo, je lahko začelo delovati šele po vpisu v društveni vpisnik, tega so vodili pri trgovinskem sodišču ali vsakem sodišču, ki je bilo zadolženo za izvajanje sodne oblasti v trgovinskih zadevah, in je delovalo v okolišju, v katerem so ustanovili tovrstno pridobitno ali gospodarsko društvo (družbo).

Za kršitev navedenih določil je bila predvidena denarna kazen v višini od deset do tristo gld., ki je ni bilo možno spremeniti v zaporno, kajti obravnavana društva so bila organizirana na osnovi dobička. Izterjane denarne zneske so nalagali v sklad za podporo revežev v tistem kraju, v katerem je imelo sedež sodišče, ki je

vodilo vpisnik gospodarskih društev.

Pridobitna in gospodarska društva so imela te organe:

- predsedstvo (predstojništvo),
- nadzorni svet (nadzorni odbor) in
- generalno skupščino (občni zbor).

Predsedstvo so izvolili člani društva iz svojih vrst in je lahko imelo enega ali več članov, ki so pravno in upravno zastopali društvo. Za svoje delo so lahko prejeli plačo.

Vse člane predsedstva so morali vpisati v društveni imenik, v katerem so imeli shranjene tudi njihove podpise. Člani društvenega predsedstva so se prišli podpisati na sodišče osebno ali pa so poslali overovljen podpis.

Člani predsedstva so skrbeli za opravljanje s statutom predpisanih nalog in brezhibno vodenje društvenih knjig; bili so osebno in solidarno odgovorni za škodo, ki bi nastala zaradi neizpolnjevanja nalog, malomarnega opravljanja dolžnosti, prekoračitve pooblastil ali kršitve zakonov in društvenih predpisov.

Nadzor nad celotnim delovanjem društva (pregledovanje finančnega poslovanja, obračunov in zaključnih računov ter predlogov za deitev dobička) je imel nadzorni svet; sestavljali so ga izvoljeni člani društva, ti pa niso smeli biti hkrati člani društvenega predsedstva. Nadzorni svet je lahko začasno po svoji presoji odredil izvajanje določenih opravil ali določena opravila prekinil. Ta odredba je ostala v veljavi do zasedanja občnega zbora; ta pa je nato razpravljal o njej.

Člani nadzornega sveta so bili odgovorni za škodo, ki je nastala zaradi neizpolnjevanja ali malomarnega izpolnjevanja obveznosti.

Najvišji organ društva je bil občni zbor ali generalna skupščina; če ni bilo drugače določeno, jo je na podlagi statuta sklicalo predsedstvo. Skupščino so sklicali glede na društvene potrebe ali utemeljeno zahtevo najmanj desetine društvenih članov; veljavne so bile samo pisne vloge s podpisi predlagateljev. O sklicu skupščine so obvestili člane na način določen s statutom.

Skupščina je bila sklepčna, če je bila navzoča najmanj desetina vseh članov. Sklepe so sprejemali z glasovanjem. Za sprejetje sklepa je bila potrebna absolutna večina glasov vseh navzočih. Če se je izkazalo, da je bilo glasovanje izenačeno, je obveljal predlog, za katerega je glasoval predsednik.

Za veljavnost sklepov o spremembi delovanja društva, dopolnitvi ali spremembi statutarnih določil, in sklepa o ukinitvi oziroma prenehanju delovanja društva, je morala glasovati, če v statutu ni bilo drugače določeno, najmanj dvetretjinska večina glasovalcev.

Sklepe generalne skupščine so zapisovali v knjigo zapisnikov; ta je bila na vpogled tako članom kot tudi upravnim organom.

Pridobitno in gospodarsko društvo je lahko prenehalo delovati:

- avtomatično, ko je potekel s statutom ali pogodbo določen čas, če je šlo za društvo z omejenim časom delovanja;
- po statutu – na osnovi sklepa o razdružitvi;
- stečajno – zaradi nekoristnega (brez dobička) poslovanja;
- prisilno – na osnovi sklepa upravne oblasti in kot posledica pravnomočne sodbe.

Podatke o ukinitvi društva so vnesli v društveni vpisnik in z javno objavo (v časopisih) obvestili upnike o prenehanju poslovanja.

Društvo je lahko razpustilo predsedstvo ali pooblaščen likvidatorji. Nepremičnine so prodali na dražbi.

Iz društvenega premoženja so najprej poravnali obveznosti do upnikov, nato pa sorazmerno, glede na vložena sredstva in preostalo denarno vsoto, izplačali opravilne deleže. Če je ostalo še kaj sredstev, so jih razdelili članom v skladu z društvenim določilom o delitvi dobička.

Društveno dokumentacijo je po razpustu društva prevzel v varstvo eden od članov, ali po dogovoru kaka druga oseba. Če se o tem niso mogli sporazumeti, je o hranjenju dokumentacije odločalo trgovinsko sodišče.

Posebna določila zakona so veljala za društva z neomejeno zavezo, pri katerih so bili člani vezani z vsem svojim imetjem za vse društvene obveznosti, kolikor aktivno društveno premoženje ob ukinitvi ali stečaju ni zadostovalo za pokritje obveznosti, in posebna za društva z omejeno zavezo, katerih člani so bili vezani na društvo z določeno vsoto – opravnim deležem in še z vsoto, ki je bila enaka opravnemu deležu, če z društveno pogodbo ni bilo drugače določeno.

Kazenska določila glede kršitve zakona in prikazovanja neresničnih podatkov so predvidevala globo v višini do sto gld. Kadar je društvo z besedo ali dejanjem seglo čez meje s statutom ali pogodbo predpisanega delovanja, so vpletene člane kaznovali z do tristo gld. globe.

Denar, pridobljen na ta način, se je stekal v ubožni sklad kraja, v katerem so vodili društveni vpisnik. Predvidene denarne kazni ni bilo možno prevesti v zaporno.

S sprejetjem zakona o pridobitnih in gospodarskih društvih, so bila navedena društva izvzeta iz društvenega zakona – torej je zanje prenehal veljati društveni patent iz 26. novembra 1852.

Vsa društva, imenovana v prvem členu zakona o pridobitnih in gospodarskih društvih, ki so ob sprejetju imenovanega predpisa že delovala in so bila ustanovljena na podlagi patenta iz leta 1852, so morala ustanovne akte in pravila delovanja uskladiti z novim predpisom in vložiti zahtevek za vpis v vpisnik društev.⁸

⁸ Zakon št. 70, sprejet 9. aprila 1873 o pridobitnih in gospodarskih društvih (zadrugah), RGB, XXV, 1873.

Odredba o nastavitvi in vodenju vpisnika gospodarskih in pridobitnih društev, 14. 5. 1873

O nastavitvi in vodenju društvenega vpisnika so ministrstva za pravosodje, za notranje zadeve in za trgovino v soglasju s finančnim ministrstvom 14. maja 1873 sprejela odredbo, s katero so določila način vodenja vpisnika in spremne dokumentacije gospodarskih in pridobitnih društev.

Poleg omenjenega predpisa so še vedno veljala določila nekaterih členov državnega zakona št. 27, sprejetega 9. marca leta 1863, ki so obravnavala notranje poslovanje v zvezi z vodenjem trgovinskega vpisnika.

Predpisani vpisnik so vodili na obrazcu A – vsak vpis je imel po osem stolpcev, ki so vsebovali te podatke:

- številko vloge društvene firme, ki je tekoče sledila preteklemu vpisu, in pod črto številko, pod katero je bil spis odložen;
- datum vpisa v vpisnik;
- ime društva in morebitnih podružnic;
- sedež društva in morebitnih podružnic;
- imena likvidatorjev, če je bilo društvo v postopku ukinitve, in pri društvih, ki so se v celoti ali samo delno ukvarjala s trgovanjem, še imena poslovodij (prokuristov);
- navedbo pravne podlage za delovanje društva: datum društvene pogodbe in morebitnih sprememb, predmet poslovanja, čas delovanja, če je bilo društvo ustanovljeno za določen čas, osnovne podatke (ime, priimek, stalno prebivališče, socialni status) o članih predsedstva, način poslovanja in razglašanja sklepov, podatke o pooblaščenih podpisnikih, podatke o višini opravičnih deležev in morebitni vsoti, če je imelo društvo omejeno zavezo;
- seznam spremljajočih spisov (prilog) in
- opombe z navedbo za delovanje društva pomembnih podatkov, ki niso bili smiselno zajeti v preostalih stolpcih.

Društveno pogodbo in vse društvene akte, ki so bili priloženi vlogi za vpis v vpisnik, so hranili v knjigi prilog; zanjo so veljala enaka zakonska določila kot za vodenje vpisnika. Skupaj z vpisnikom in kazalom je predstavljala zaokroženo dokumentarno enoto.

Za navedeno dokumentacijo je skrbel uradnik. Med uradnimi urami je bila na vpogled vsakomur, ki jo je želel videti.

V vpisnik so pod samostojno številko vpisovali samo matična društva, podružnice pa le, če so bile ustanovljene na področju, ki je sodilo v pristojnost drugega trgovinskega sodišča – v teh primerih so v opombah navedli številko in kraj vpisa matičnega društva. Podružnice, ustanovljene na območju enega trgovinskega sodišča, so vpisovali v vložek matičnega društva.⁹

⁹ Odredba ministrstev za pravosodje, za notranje zadeve in za

Odredba o izdaji dovoljenj za delovanje zavarovalnic in državnem nadzoru nad njimi, 18. 8. 1880

Za ustanavljanje in delovanje zavarovalnic so do osemdesetih let veljala določila društvenega patenta iz leta 1852 in določeni členi trgovinskega zakona iz leta 1862 (17. 12. 1862). Kot dopolnitev k obema predpisoma so ministrstva za notranje zadeve, za pravosodje ter za trgovino in finance 18. avgusta leta 1880 sprejela odredbo, s katero je bilo urejeno izdajanje dovoljenj za delovanje zavarovalnih ustanov in predpisan državni nadzor nad njihovim delovanjem.

S tem predpisom so nameravali zagotoviti izpolnjevanje prevzetih obveznosti in zaščititi interese zavarovancev.

Ustanavljanje in delovanje zavarovalnic na osnovi te odredbe sta bili v celoti pod državnim nadzorom.

Pogoj za začetek delovanja in pokrivanje morebitnih izgub je bilo oblikovanje osnovnega (zagonskega) kapitala – pri delniških družbah delniške glavnice, pri društvih, ustanovljenih na podlagi vzajemnosti, pa ustanovnega fonda s skupnim poroštvom članov.

Odredba je tudi določala najmanjši znesek osnovnega kapitala, ki naj bi omogočal kolikor toliko nemoteno poslovanje; pri mešanih zavarovalnicah, ki so zavarovale več različnih zavarovalnih predmetov – npr.: toča, požar, nesreča, prevoz po kopnem, prevoz po morju ..., naj bi ta znesek znašal najmanj trideset tisoč gld. v gotovini oziroma je bila višina izračunana na podlagi števila zavarovalnih predmetov. Pri življenjskem zavarovanju naj bi znesek osnovnega kapitala znašal najmanj dvajset tisoč gld. v gotovini.

Za zavarovalna društva, ki naj bi delovala na podlagi vzajemnosti, je predpis dopuščal, da je bil znesek osnovnega kapitala določen z dogovorom; odvisen je bil od predmeta poslovanja.

Ustanovitev posebnega fonda (zagonskega kapitala) ni bila predpisana pri društvih, ki so omogočala drugačno zavarovanje, ter pomagala članom z dogovori in prek ustreznih ustanov.

Predpis je natančno opredeljeval odnos znotraj ustanove in določal razmerje med ustanovo in zavarovanci.

Statut kot osnovni dokument ustanove je natančno določal pravice in dolžnosti članov, predpisoval način denarnega poslovanja in zahteval obvezno vsakoletno finančno poročilo z zaključnim računom.

Zavarovalnice kot pridobitna društva so se lahko ukvarjale samo z osnovno in tej sorodno dejavnostjo, ki sta prinašali dobiček.

trgovino v dogovoru s finančnim ministrstvom št. 71, sprejeta 14. maja 1873; glede na državni zakon št. 70 je določala pridobitna in gospodarska društva, način nastavitve in vodenje vpisnika društev, RGB, XXV, 1873.

Po sprejetju obravnavanega predpisa se življenjske zavarovalnice niso smele več ukvarjati z drugimi zavarovanji – torej z zavarovanjem materialnih dobrin (premoženja) za primer poškodbe in uničenja ter zavarovanjem živali za primer bolezni ali pogina.¹⁰

Odredba o ustanavljanju, ureditvi in poslovanju zavarovalnic, 5. 3. 1896

Dopolnitev obravnavanega predpisa je bila objavljena 11. marca leta 1896 z odredbo ministrstev za notranje zadeve ter za pravosodje in za finance št. 31. S sprejetjem tega predpisa je prenehal veljati predpis iz leta 1880.

Obravnavana odredba je za ustanavljanje zavarovalnic še vedno predvidevala državno dovoljenje in upoštevanje določil društvenega patenta z 22. novembra leta 1852 in trgovskega zakona s 17. decembra leta 1862.

Država je izdajala dovoljenja samo za ustanovitev zavarovalnic, ki so bile delniške družbe ali pa društva, ustanovljena na podlagi vzajemnosti.

Osnovo za začetek delovanja in pokritje morebitnih izgub je pri delniških družbah predstavljala delniška glavnica, pri vzajemnih društvih pa ustanovni sklad in načelo vzajemnega poročstva članov. V pogodbi je moralo biti natančno opredeljeno, kdaj in s kakšnimi pogoji se lahko uporablja poročstvo in kako bo pokrita morebitna izguba (dodatna plačila, zniževanje zavarovalnih dajatev, zviševanje premij ...), morala so biti določena načela za ocenitev nastale škode in opredeljen način pokritja odškodninskih zahtevkov glede na zavarovani predmet in ne nazadnje je moralo biti rešeno tudi vprašanje poročstva izločenih članov.

Glede višine osnovne glavnice pri delniških družbah in vzajemnih društvih se obravnavani predpis od pretekega ni razlikoval – pri delniških družbah naj bi znašala glavnica najmanj tristo tisoč gld. v gotovini, kar bi predvidoma zadostovalo za pokritje materialne škode, nastale zaradi toče, požara, nezgode ...

Ustanovni sklad na podlagi vzajemnosti nastalih zavodov pa se je oblikoval glede na razmere in pričakovani obseg opravil; najnižji znesek je bil predpisan le pri življenjskih zavarovalnicah in je znašal dvajset tisoč gld. v gotovini.

Začetek delovanja tovrstnih zavarovalnic je bil vezan na vnaprej določeno (najmanjšo) vsoto zavarovanj; predpisano je bilo najnižje število zavarovalnih pogodb, potrebnih za začetek delovanja.

Statut je moral vsebovati vse podatke, ki so

jih zahtevali 9. člen društvenega patenta št. 253 iz leta 1852 in členi 207 do 249 trgovskega zakona, izdanega leta 1863. Poleg tega so morala društva, ki so nastala na podlagi vzajemnosti, navesti še:

- ime podjetja in sedež društva,
- sestavo in način poslovanja predsedstva,
- način sprejemanja (glasovanja) in razglašanja sklepov ter
- pogoje za sklicanje občnega zbora na zahtevo članov.

V statutu je bilo natančno določeno s kakšno vrsto zavarovanj se bo ustanova ukvarjala, določena sta bila način zavarovalnega poslovanja (posredno, neposredno) ter krajevni obseg z navedbo domačih in morebitnih tujih dežel na območju katerih naj bi zavarovalnica delovala.

Življenjske zavarovalnice so morale v ustanovni akt vnesti tudi cenike premij in postavke, na osnovi katerih so jih preračunavali.

Pravila zavarovalnic, splošne zavarovalne pogoje in cenike premij, pa tudi morebitne spremembe navedenega je potrjevala državna oblast.

Država je bedela nad morebitno ukinitvijo ustanove (stečajnim postopkom) in pokritjem obveznosti ali prenosom le-teh (delno ali v celoti) na drugo zavarovalnico.

Državni nadzor poslovanja zavarovalnic je obsegal predvsem nadzor:

- poslovanja v obliki finančnih poročil in zaključnih računov,
- izpolnjevanja zakonskih predpisov,
- stanja zavoda glede na prihodnje obveznosti – to je izvajanja predpisanega nalaganja glavnice in pravičnega preračunavanja rezerve. Splošni zavarovalni pogoji so obsegali:
- predmet zavarovanja,
- način plačila premije,
- določilo, kdaj in s kakšnimi pogoji se začne poročstvo zavarovalnice,
- določilo, v katerih primerih zavarovalnica ne jamči za izplačilo odškodnine (neresnični podatki, neizpolnjene obveznosti, sprememba pogodbe ...),
- določilo o nastanku odškodninskega zahtevka in višini odškodnine,
- določilo o načinu popolne ali delne razveljavitve zavarovalne pogodbe in obveznostih zavarovalnice glede na vplačano zavarovalnino (izknjiženje – storniranje, odkup polic, premij prosta polica ...),
- določilo o odškodnini pri škodi, ki bi nastala zaradi požara in
- določilo o odškodnini ob morebitni bolezni ali poginu domače živali (živine).

Tovrstnim društvom ni bilo potrebno oblikovati ustanovnega sklada, samo če je bilo predvideno drugačno poročstvo; so pa morala sprejeti določila o zavarovalnih primerih in višini prispevkov, ki so jih morali plačevati člani, da je društvo lahko nemoteno delovalo.

¹⁰ Odredba ministrstev za notranje zadeve, za pravosodje, za trgovino in za finance št. 110, sprejeta 18. avgusta 1880, s katero je bilo urejeno izdajanje dovoljenj za delovanje in predpisani državni nadzor za zavarovalne ustanove, RGB, XXXVIII, 1880.

Zavarovalna društva za boleznino in pogrebno so morala oblikovati sklad z višino dveh povprečnih letnih izdatkov v zadnjih petih letih.

Vsakih pet let so morala društva oceniti svoje poslovanje.

Če je bilo iz periodičnih ali letnih obračunov vidno, da je bil dotok sredstev prenizek za pokrivanje prevzetih obveznosti in obstoj rezervnega sklada, je društvo lahko zvišalo premije ali znižalo odškodnine.

Nad delovanjem društva je bedel nadzorni odbor; po potrebi so pregledali poslovanje pooblašteni delavci ministrstva za notranje zadeve.¹¹

Zakon o nezgodnem zavarovanju delavcev, 28. 12. 1887

Zaradi razvoja gospodarstva kot celote (predvsem industrije) in hitre rasti števila delavcev, katerih edini dohodek je bila mezda, se je postavilo vprašanje socialne varnosti delavca in njegove družine v primeru delovne nezmožnosti (poškodba, bolezen, smrt) zaposlenega hranilca družine.

Do tedaj so v bistvu delovale razne bolniške blagajne in bratske skladnice, ustanovljene na osnovi društvenega patenta iz leta 1852 in obrtnega reda iz leta 1859, ki so svoje delo z določenimi pogoji lahko nadaljevale tudi po sprejetju obeh zavarovalnih zakonov.

Kot prvi je bil 28. decembra leta 1887 sprejet zakon o nezgodnem zavarovanju delavcev, na osnovi katerega so morali zavarovati delavce v tovarnah, ladjedelnicah, rudnikih in kamnolomih, zaposlene v obrtnem gradbeništvu, poljedelske delavce, gozdne delavce in sploh vse delavce, ki so delali s stroji in napravami, ki jih je poganjala sila vetra, vode, pare, plina, vročega zraka ali elektrike, ter delavce pri napravah, ki so jih vlekle ali poganjale živali.

Kadar je delalo s strojem samo določeno število zaposlenih delavcev, so morali biti obvezno nezgodno zavarovani samo ti delavci.

Obvezno nezgodno zavarovani so morali biti tudi tisti delavci, ki so opravljali dela z navedenimi stroji in pripravami oziroma vsa dela, ki so spadala na področje obveznega nezgodnega zavarovanja, niso pa še bili strokovno usposobljeni in delavci, ki so delali za določen čas ter prejeli nižjo plačo od običajne ali pa plače sploh niso prejeli – torej učenci, praktikanti, prostovoljci ...

Vse dejavnosti, ki so spadale na področje obveznega nezgodnega zavarovanja, so razdelili v nevarnostne razrede glede na nevarnost

nastanka poškodbe – tako je bil srednji razred ocenjen s 100%, višja nevarnost je pogojevala višjo oceno, nižja nižjo.

Pri razporeditvi dejavnosti v določen nevarnostni razred so upoštevali tudi varnostne ukrepe (ali je bilo poskrbljeno za zaščito delavcev ter v kolikšni meri je bilo poskrbljeno) in morebitno verjetnost nastanka poškodbe glede na stroje, ki jih je določeno podjetje uporabljalo.

Usklajevanje nevarnostnih razredov in izračunavanje odstotkov je potekalo vsakih pet let.

Podjetniki, ki so želeli opravljati ali so že opravljali dejavnost, za katero je bilo predpisano obvezno nezgodno zavarovanje delavcev, so morali v štirinajstih dneh prijaviti dejavnost, spremembo obstoječe dejavnosti ali novo dejavnost pristojni zavarovalnici; iz prijave so morali biti razvidni:

- dejavnost podjetja,
- datum ustanovitve,
- število zavarovalnih obveznikov in
- vsota plač zavarovanih oseb.

Delodajalci so morali redno poročati pristojni zavarovalnici o vsaki spremembi poslovanja in števila zaposlenih, oziroma o sploh vsaki odločitvi, ki bi lahko vplivala na zavarovanje.

Glede plačevanja premij je zakon določal, da delodajalec plača 90% izračunanega prispevka, zavarovanec pa 10%. Za redno plačevanje celotne vsote je bil zadolžen delodajalec. Delež je delavcu lahko odtrgal od plače ali pa mu ga vračunal v plačo. Za tiste skupine zavarovancev, ki niso prejeli plače, je celoten znesek zavarovalnega prispevka pokrival delodajalec glede na višino plače, ki je bila običajna za določeno delovno mesto.

Zavarovanje po tem zakonu je zagotavljalo povračilo škode, ki bi bila posledica telesne poškodbe, nastale pri delu, in smrti, ki bi bila posledica tovrstne poškodbe.

Odškodnina za popolno delovno nezmožnost je znašala 60% letne plače za ves čas trajanja delovne nesposobnosti. Če je šlo samo za zmanjšanje delovne sposobnosti, so odškodnino odmerili glede na preostalo zmožnost za delo – najvišja odškodnina v tem primeru je znašala 50% letne plače.

Pri namerno povzročeni poškodbi je zavarovanec izgubil pravico do vsakršne odškodnine.

V primeru smrti zaradi poškodbe je "zavarovanec" (dedič) dobil odškodnino, ki mu je pripadala glede na delovno sposobnost, ki je bila ocenjena kot posledica poškodbe za čas od poškodbe do smrti.

Za umrlega zavarovanca je zavarovalnica pokrila v določenem kraju običajne stroške za pogreb do višine petindvajset gld. in poskrbela za vdovsko rento; ta je znašala 20% letne plače in jo je izplačevala do morebitne možitve vdove oziroma do njene smrti; vdovcu je omenjena renta pripadala, dokler ni bil sposoben zaslužiti

¹¹ Odredba ministrstev za pravosodje, za notranje zadeve, za trgovino in za finance št. 31 z dne 5. marca 1896 o ustanavljanju, ureditvi in poslovanju zavarovalnic, RGB, XII, 1896.

sam oziroma do smrti. Vsakemu posameznemu zakonskemu otroku zavarovanca je pripadala renta do izpolnjenega petnajstega leta starosti, in sicer zakonskemu otroku 15% letne plače – če je ta otrok izgubil še drugega roditelja, mu je zavarovalnica zvišala rento na 20%; nezakonskemu otroku je pripadala renta v višini 10% letne plače. Ne glede na število upravičencev renta v celoti ni smela presežati 50% letne plače umrlega.

Sorodniki, ki jih je preživljal zavarovanec, so bili upravičeni do rente v višini 20% letne plače ne glede na število upravičencev; zavarovalnica jim je rento izplačevala, dokler niso dobili drugih sredstev za preživljanje oziroma do njihove smrti.

Vdovi je zavarovalnica ob ponovni možitvi izplačala odpravnino v višini triletno vdovske rente.

Vdovska renta ni pripadala vdovi (vdovcu), ki se je poročila z zavarovancem po nezgodi; enako ni bila priznana priženjenim otrokom in nezakonskim otrokom, spočetim po poškodbi. Do rente tudi ni bil upravičen vdovec, ki po lastni krivdi ni živel v zakonski skupnosti z zavarovanko.

V zahtevku za odškodnino oziroma v prijavi nezgode, katere posledica je bila popolna ali delna delovna nesposobnost ali smrt zavarovanca, so morali biti ti podatki:

- vzrok nesreče in opis nezgodnega primera,
- navedba oseb, ki so bile v nesreči poškodovane ali so umrle,
- višina zasluzka obravnavanih oseb,
- opis poškodb,
- prebivališče poškodovancev (naslov) in
- pri umrlem poškodovancu navedba oseb, ki jih je zavarovanec preživljal.

Če je zavarovalnica sumila, da podatki v prijavi niso točni, je poslala svojega uslužbenca, da je preveril verodostojnost navedb.

Po obravnavi zavarovalnega primera je zavarovalnica izdala upravičencu pisno odločbo, iz katere je morala biti vidna višina odškodnine z utemeljitvijo in navedbo osnove za obračun odškodnine; enako je morala zavarovalnica izdati odločbo tudi, če je ugotovila, da zavarovanec ni upravičen do odškodnine.

Zavarovanec, za katerega ni bila podana uradna prijava, je lahko osebno zahteval odškodnino, vendar je moral zahtevo vložiti prej kot v letu po nastanku poškodbe.

Nezgodno zavarovanje delavcev je bilo po sprejetju tega zakona v celoti izvzeto iz poslovanja splošnih zavarovalnic in so ustanovljali posebne zavarovalnice zanj, ki so bile pod nadzorom države.

Minister za notranje zadeve je bil zadolžen, da poskrbi za ustanovitev tovrstne ustanove v vsaki posamezni deželi – načeloma v deželni glavni mestu. Glede na pokrajinske razmere so lahko v posamezni deželi ustanovili tudi več tovrstnih zavarovalnic, ali pa nasprotno, eno zavarovalnico za več sosednjih dežel.

Uradniki, ki so delali v zavarovalnicah, so bili zapriseženi in plačani uslužbenci.

Vodstvene delavce (upravitelja, računovodjo, zavarovalnega tehnika, knjigovodjo) je nastavljal in odstavljala državna služba.

Državni nadzor nad zavarovalnicami, ustanovljenimi na osnovi obravnavanega zakona, je izvajala v imenu države politična deželna oblast upravnega področja, na katerem je imela zavarovalnica sedež, in minister za notranje zadeve, pri katerem je deloval zavarovalni svet, v katerem so bili strokovnjaki za posamezne dejavnosti, ki jih je zadevalo zavarovanje in strokovnjak za zavarovalno tehniko.

Za reševanje pritožb je bilo pristojno razsodišče, ki je delovalo na sedežu zavarovalnice; sestavljali so ga: predsednik, štirje podpredsedniki in ustrezno število namestnikov. Predsednika in njegovega namestnika je izmed sodniških državnih uradnikov v soglasju z ministrom za notranje zadeve imenoval minister za pravosodje; dva podpredsednika in njuna namestnika je imenoval minister za notranje zadeve v soglasju s pristojnimi ministri (glede na zavarovalno področje – kmetijstvo, gozdarstvo, industrijo ...), tretjega podpredsednika so volili delodajalci, ki so spadali v področje obveznih zavarovalnih dejavnosti, četrtega podpredsednika in njegovega namestnika so zavarovanci volili hkrati s predsedstvom zavarovalnice. V razsodišču niso smeli biti voljeni ali imenovani člani predsedstva zavarovalnice in zaposleni v zavarovalnici.

Stroške za ureditev in poslovanje razsodišča je krija zavarovalnica.

Sklep razsodišča je bil dokončen – brez možnosti pritožbe.

Za nezgodno zavarovanje delavcev je zakon izjemoma dopuščal ustanovitev zavarovalnic v okviru enega ali več podjetij s pogojem, da so v celoti pokrivala zahteve nezgodnega zavarovanja, kot ga je predpisoval zakon.

Če je bil v okviru podjetja, ki je bilo dolžno zavarovati delavce, ustanovljen zavod, ki je pokrival to dejavnost, in so bile osebe zavarovane z enakimi pogoji kot v državni zavarovalnici oziroma kot je zahteval zakon, in če je podjetnik prispeval v ta zavod najmanj enake zneske za posameznega zavarovanca kot jih je predvideval zakon, se podjetju ni bilo treba vključiti v državno zavarovalnico. Pod enakimi pogoji je lahko ustanovilo svojo lastno zavarovalnico več podjetnikov skupaj.

O zakonitosti ustanovitve in delovanja je v obeh primerih odločal minister za notranje zadeve, ko je ugotovil v kolikšni meri izpolnjujejo zakonsko predpisane pogoje.

Tudi delovanje teh zavarovalnic je nadzirala država.¹²

¹² Zakon o zavarovanju delavcev glede kakšne nezgode, sprejet 28. decembra 1887, RGB, I, 1888.

Na osnovi obravnavanega zakona sta bila sprejeta še:

- pravilnik o sestavi in delovanju zavarovalnega sveta – ukaz ministra za notranje zadeve v sporazumu z ministrom za trgovino, ministrom za bogočastje in uk ter ministrom za poljedelstvo in¹³
- odredba o prijavljanju podjetij z zakonskimi pojasnili (priloga A) in obrazcem za prijavo (priloga B) – ukaz ministrov za notranje zadeve, pravosodje in trgovino v sporazumu z ministrom za finance in ministrom za poljedelstvo ter sporazumno z državnim vojnim ministrstvom.¹⁴

Iz tega zakona so bile izvzete bratske skladišnice, bolniške in mrliške blagajne, podporne blagajne in tiste zavarovalnice, ki niso bile ustanovljene po tem zakonu, oziroma so bile ustanovljene po društvenem patentu št. 253 sprejetem 26. novembra leta 1852 ali po zakonu o družtvih št. 134 sprejetem 15. novembra 1867.

Zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev, 30. 3. 1888

Zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev je bil sprejet nekaj mesecev po zakonu o nezgodnem zavarovanju delavcev – tako je bilo zakonsko poskrbljeno za socialno varnost delavca in tistih, ki jih je delavec preživljal, ob morebitni bolezni, poškodbi ali smrti zavarovanca.

Po tem zakonu so morali biti zavarovani vsi delavci in izvršilni uradniki, ki so bili zavarovani že nezgodno, pa tudi rudarji, železničarski delavci, delavci v rečnem prometu in delavci, zaposleni v obrtnih delavnicah. Obvezno so morali biti zdravstveno zavarovani tudi učenci, praktikanti, prostovoljci in drugi delavci, ki niso prejeli zaslužka ali pa so prejeli manjšo mezdno od običajne.

Za poljedeljske in gozdarske delavce ter izvršilne uradnike je zakon predvideval sprejetje posebnih predpisov – dokler pa ti niso bili sprejeti, je predpisoval, da mora stroške za zdravljenje omenjenih delavcev, ki je bilo potrebno zaradi nezgode pri delu, pokriti delodajalec, in sicer račune zdravnika ter za postrežbo do štirih tednov po nastali poškodbi. Ti delavci in delavci, ki so se ukvarjali z domačo obrtjo, so se lahko (samostojno) prostovoljno zdravstveno zavarovali.

Zavarovati se ni bilo potrebno državnim, deželnim, okrajnim in občinskim uslužbencem ter zaposlenim v javnih skladih.

Zavarovanje po tem zakonu je obsegalo delitev podpore bolnikom (boleznine) in pokritje

pogrebni stroškov v višini ki jo je določal zakon.

Bolniku so pripadali: brezplačna zdravniška pomoč, zdravljenje od začetka bolezni in boleznina, če je bolezen trajala več kot tri dni, v višini 60% povprečnega dnevnega zaslužka (dnine) delavcev v okraju, ki jih je zadevalo zavarovanje. Največja možna boleznina je lahko znašala do 75% povprečne dnine, a ni smela biti višja kot dva gld.

O višini dnine v posameznem sodnem okraju je na osnovi podatkov, ki so jih preskrbeli zapupniki in okrajni odbori, odločala politična oblast prve stopnje. Višino dnine so določali za moške in posebej za ženske ter v okviru te pa še posebej za mladoletne in polnoletne delavce.

Podpore je bolni dobival, dokler je trajala bolezen oziroma najmanj dvajset tednov in največ leto, če je šlo za dolgotrajno ali kronično bolezen.

Porodnice, katerih porod je potekal brez zapletov, so dobivale podporo najmanj štiri tedne po porodu.

Če je zavarovanec umrl, je dobila pokojnikova družina pogrebno v višini najmanj dvajsetkratnega zneska 60% povprečne dnevne mezde zavarovanih delavcev v okraju. Znesek pogrebne ni smel presegati petdeset gld.

Namesto brezplačne zdravniške pomoči in zdravljenja na domu je lahko bolniška blagajna pokrila stroške za prevoz bolnika in do štiri tedne bolnišničnega zdravljenja.

Če je bila družina hospitaliziranega bolnika odvisna od njegovega zaslužka, oziroma med boleznijo od podpore, ji je za obdobje bolnišničnega zdravljenja hranitelja pripadala najmanj polovica boleznine, ki bi jo dobil zavarovanec, če bi se zdravil v domači oskrbi.

Predpisano zavarovanje delavcev so izvajale:

- okrajne bolniške blagajne,
- bolniške blagajne ustanovljene v okviru posameznih podjetij,
- stavbne bolniške blagajne,
- združne bolniške blagajne,
- bratske (rudarske) skladišnice in
- društvene bolniške blagajne.

Društvene bolniške blagajne, ustanovljene po veljavnih društvenih predpisih – društvenem patentu iz leta 1852 in usklajene z obravnavanim zakonom, so lahko delovale samostojno, če so bile pravice in dolžnosti članov usklajene z zakonom o zdravstvenem zavarovanju delavcev.

Država je lahko prepovedala ustanovitev ali zahtevala ukinitve društvene bolniške blagajne samo:

- če je društvena bolniška blagajna s svojim delovanjem segala na področja, ki po zakonu niso smela biti predmet društvene dejavnosti,
- če načrt društva s prilogami ni ustrezal z zakonom predpisanim zavarovalno-tehničnim zahtevam.

¹³ Pravilnik o sestavi in delovanju zavarovalnega sveta, sprejet 30. marca 1888, RGB, X., 1888.

¹⁴ Odredba o prijavljanju podjetij, sprejeta 3. aprila 1888, RGB, XI, 1888.

Tudi društvene bolniške blagajne so spadale pod državni nadzor.¹⁵

Na podlagi zakona o zdravstvenem zavarovanju delavcev je ministrstvo za notranje zadeve 20. oktobra 1888 razglasilo ustanovitveni dokument za okrajne bolniške blagajne – v bistvu je šlo za vzorčni statut z navodili o sestavi ustanovitvenih aktov in o izvajanju statutarnih določil.¹⁶

Zakon o vpisanih pomožnih blagajnah, 16. 7. 1892

Na podlagi vzajemnosti osnovana društva, katerih namen je bil zavarovanje svojih članov, so z vpisom v vpisnik pomožnih blagajn dobila posebne pravice, bila izvzeta iz društvenih zakonov in delovala v skladu s tem zakonom kot vpisane pomožne blagajne. Še vedno pa je veljala zanje davčna olajšava, ki jo je predpisoval zakon za društva, ustanovljena na podlagi vzajemnosti, katerih glavni namen je bil pomoč članom in ki se niso ukvarjala z nobeno dejavnostjo, ki bi prinašala dobiček.¹⁷

Vpisane pomožne blagajne so zagotavljale svojim članom:

- bolniško podporo – vanjo so šteli boleznino, stroške za zdravljenje (preglede, terapijo, zdravila in zdravstvene pripomočke ter pomoč pri porodu – ne glede na potek poroda), bolnišnično zdravljenje za zavarovance in zdravljenje za njihove svojce. Bolniška podpora je lahko trajala največ dve leti. Za stroške zdravstvenega zavarovanja (v obsegu te postavke) je morala pomožna blagajna ustanoviti sklad, ki je obsegal sredstva v višini dvakratnih povprečnih letnih stroškov v zadnjih petih obračunskih letih;
- pogrebščino, če je umrl član blagajne ali njegov sorodnik;
- rento onemoglim in starim osebam – v tem primeru je moralo vsaj dvesto oseb podpisati izjavo za tovrstno zavarovanje. Načrt zavarovanja je potrjevalo ministrstvo za notranje zadeve. Da je zavarovanec dobil pravico do rente, je moral biti zavarovan najmanj tri leta in le izjemoma manj, če se je v zavarovalnem obdobju poškodoval na delu ali zunaj dela. Član je lahko vedno prekinil zavarovalno pogodbo; ne glede na to, kdaj jo je prekinil, je imel pravico do pogodbenega zneska, določenega na osnovi zadnjega zaključnega računa;

znašal je najmanj 50% in največ 80% vplačil zavarovanca;

- podporo vdovam in sirotam; pravico do vdovske podpore je imela samo tista zakonska žena, ki je bila ob sklenitvi zavarovanja poročena z zavarovancem; sirote, razen popolnoma nesposobne za preživljanje (telesni in duševni invalidi), so bile upravičene do podpore največ do dopolnjenega dvajsetega leta starosti. Upravičenci so izgubili pravico do podpore, če so jim z razsodbo dokazali, da so zavarovanca umorili ali da so sodelovali pri umoru;
- posebno enkratno podporo v korist tretje osebe (npr. za balo oziroma doto zavarovanečevemu otroku...).

Pomožna blagajna se je lahko ukvarjala s posameznim zavarovanjem, z več zavarovanji ali vsemi možnimi – navedenimi zavarovanji.

Renta posameznega zavarovalnega primera ni smela znašati tedensko več kot štirinajst gld., pogrebščina največ dvesto gld. in vsota v korist tretje osebe (za vsak posamezen primer) tisoč gld.

Pomožna blagajna je lahko svojim članom, ki so ostali brez dohodkov za preživljanje, pomagala pri preživetju in iskanju zaposlitve.

V okviru pomožnih blagajn so ustanavljali tudi čitalnice in knjižnice, ki so članom ponujale časopise in literaturo.

Vpisane pomožne blagajne so imele redne in podporne člane. Redni član je lahko postal vsak, ki je podpisal pristopno izjavo in pravila ter je bil pripravljen plačevati prispevke – tako si je zagotovil pravico do izplačila dogovorjenih zavarovalnih zneskov. Podporni člani so se zavezali za plačilo enega ali več prispevkov, ki so ga (jih) namenili za podporo posameznega ali več zavarovalnih namenov brez pravice do zavarovalne premije.

Članstvo, določeno s statutom, ni izključevalo članstva v drugih društvih – pomembno je bilo le, da je član izpolnjeval predpisane pogoje in se držal določil statuta. Članstvo je lahko prenehalo samo na podlagi statutarnih določil in nikakor ne, če je član prekoračil starost, ki je bila predpisana z zakonom kot mejna za sprejetje v članstvo¹⁸ ali zaradi poslabšanja zdravstvenega stanja, zaradi katerega ne bi mogel postati član bolniške blagajne.

Pomožna blagajna je lahko pokrivala kraljevine in dežele, zastopane v državnem zboru; navadno je vpisana pomožna blagajna delovala na območju posameznega političnega okraja ali policijskega okoliša, ki je zajemal več političnih okrajev.

¹⁵ Zakon o zavarovanju delavcev glede kake bolezni št. 33, 30. marec 1888, RGB, X, 1888.

¹⁶ Razglas ministrstva za notranje zadeve s katerim se na osnovi zakona o zdravstvenem zavarovanju delavcev glede kake bolezni naznanja vzorno ustanovilo za okrajne bolniške blagajnice št. 159, 20. oktober 1888, RGB, LVI, 1888.

¹⁷ Zakon o davkovni in pristojbinski prostosti na vzajemnost oslonjenih društev št. 51, sprejet 15. aprila 1885, RGB, XX, 1885.

¹⁸ Na podlagi 14. člena zakona o zdravstvenem zavarovanju delavcev glede kake bolezni (30. 3. 1888) sprejeta pravila za okrajne bolniške blagajne so predvidevala, da je starostna meja za včlanitev v okrajno bolniško blagajno 35 let. Enako je predpisoval tudi zakon o zdravstvenem zavarovanju delavcev v členu 13 točka 4.

Statut je določal:

- ime, namen, sedež in krajevni obseg delovanja blagajne,
- pogoje in način vstopanja v blagajno in izstopanja iz nje,
- zavarovalne pogoje, ki so morali biti usklajeni s členom 10. ministrske odredbe (18. 8. 1880) o izdajanju dovoljenj za delovanje zavarovalnic in o državnem nadzoru nad njimi,
- postavitev, sestavo in delovni obseg predsedstva in nadzornega odbora,
- sestavo, sklicevanje, obseg delovanja in način sklepanja občnega zbora,
- glasovalno pravico članov,
- pogoje za spremembo pravil delovanja oziroma statuta in pogoje za razpustitev blagajne,
- način izdelave in preverjanja letnega obračuna,
- razdelitev premoženja društva ob prostovoljni razdružitvi ali ukinitvi, na podlagi sklepa deželne politične oblasti,
- sestavo raziščišča in način razsojanja sporov med blagajno in njenimi člani;
- zastopanje blagajne navzven in oblike pravnoveljavnih postopkov,
- način objavljanja razglasov in obvestil blagajne,
- imena članov prvega predsedstva in pooblaščenih oseb za izvedbo vpisa v vpisnik pomožnih blagajn.

Za vpis v vpisnik, ki so ga vodili pri deželni politični oblasti, so morale pooblašcene osebe, če je šlo za ustanovitev oziroma predsedstvo, če je blagajna že delovala, vložiti prošnjo s priloženim statutom v petih izvodih pri okrajni politični oblasti; ta je vlogo posredovala deželni oblasti – oblast je zadevo rešila in blagajno so lahko vpisali v vpisnik. Če je oblast ugotovila, da predlog ne ustreza zakonskim zahtevam, je vlogo zavrnila – zavrnitev je morala biti utemeljena. Vsaka blagajna je morala v vlogi navesti ime, leto pa se je razlikovalo od imena preostalih pomožnih blagajn v okolišju deželne politične oblasti, h kateri je spadala blagajna, in pripis "*vpisana pomožna blagajnica*". O nastavitvi in vodenju vpisnika je bil sprejet podzakonski akt.

Z vpisom v vpisnik je pomožna blagajna dobila status pravne osebe, na osnovi katerega je lahko sklepala posle in nastopala pred sodiščem.

Predsedstvo pomožne blagajne je volil občni zbor izmed svojih rednih članov (najmanj dve tretjini), in če je bilo s statutom tako določeno, tudi podpornih članov (največ tretjina), ki so bili avstrijski državljani. Blagajna je morala o vsaki spremembi v predsedstvu obvestiti deželno politično oblast.

Občni zbor so sestavljali redni člani, stari najmanj enaindvajset let (najmanj dve tretjini), in če je bilo v statutu tako določeno, tudi podporni člani (največ tretjina). Člane, ki do začetka občnega zbora niso plačali prispevkov, so lahko izločili

iz občnega zbora. Če je blagajna imela več kot sto članov, so občni zbor volili; vanj so morali izvoliti najmanj dvajset članov ali vsaj dvakrat toliko, kolikor je bilo članov predsedstva.

Naloge občnega zbora so bile:

- volitve predsedstva blagajne,
- volitve nadzornega odbora in raziščišča,
- sklepanje o letnem poročilu predsedstva in razrešitvi le-tega,
- sklepanje o spremembi pravil delovanja (statuta) in razpustu blagajne.

Nadzorni odbor je bil izvoljen izmed pravnih članov blagajne in je nadziral poslovanje blagajne, kontroliral računске sklepe, stanje naložb in rezervnega sklada ter o tem poročal na vsakoletnem občnem zboru.

Raziščišče (imenovala ga je vsaka pomožna blagajna) je razsojalo v sporih med blagajno in zavarovanci.

Pomožne blagajne so lahko ustanovljale podružnice zunaj svojega sedeža; opravljale so te naloge:

- sprejemale pristopne in izstopne izjave,
- sprejemale prispevke in plačevale,
- izbirale zdravnika, da je za podružnico pregledoval zavarovane bolnike, in lekarno; v tej so zavarovanci in pogodbeni ustanove potem kupovali zdravila in zdravilne pripomočke,
- volile odposlance za občni zbor matične blagajne.

Pomožne blagajne so se lahko združevale v zveze; zveze so imele svoje predpise, njihove naloge pa so bile:

- oblikovanje skupnega rezervnega sklada in skupna naložba glavnice
- nadziranje uprave posameznih blagajn, vključenih v zvezo,
- nastavljanje skupnih uradnikov,
- sklepanje pogodb z zdravniki, lekarnami in bolnišnicami,
- ustanavljanje zdravilišč in lekarn v skladu s predpisi in
- vodenje statistike.

Zveza je imela zbor odposlancev (sestavljali so ga predstavniki (najmanj eden iz vsake) vključenih blagajn), in predsedstvo.

Prispevki so morali biti sorazmerni z izdatki in jih je blagajna lahko porabila samo za namene določene s statutom, za upravne stroške in za ohranjanje rezerve.

Sredstva, namenjena iskalcem zaposlitve in ustanovitvi čitalnic ter knjižnic, so zbirali in vodili ločeno od zavarovalnih prispevkov.

Poraba oziroma nalaganje sredstev, ki so jih prispevali podporni člani, sta bila določena s statutom.

Pomožna blagajna je morala voditi poseben račun za vsak zavarovalni namen.

Delovanje in poslovanje vpisanih pomožnih blagajn je nadzirala država.

Deželni politični oblasti je morala blagajna ob

zaključku poslovnega leta predložiti:

- letno poročilo,
- zaključni račun,
- poročilo o stanju in naložbi rezerve in
- statistično poročilo.

Blagajna je lahko prenehala delovati prostovoljno ali prisilno, in sicer:

- na osnovi sklepa občnega zbora, če je glasovalo za ukinitve vsaj štiri petine navzočih članov. Stečajne postopke je izpeljalo predsedstvo. Kadar je blagajna zavarovala za onemoglost in starost, za podporo vdovam in sirotam ter v korist tretje osebe, so morali ob stečaju poskrbeti, da zavarovanci niso bili oškodovani – navadno so zadevo uredili tako, da so (s soglasjem države) posle prenesli na kako drugo blagajno ali družbo;
- na osnovi odločbe politične deželne oblasti, ki je izdala sklep o ukinitvi, če je bila več kot četrtina članov v zaostanku s plačilom prispevkov in blagajna zapadlih obrokov ni izterjala, če je bila blagajna dolžna podporo še štiri tedne po prejetem opominu, če je občni zbor sprejel sklep o zakonsko nesprejemljivi uporabi premoženja ali kakršenkoli sklep, ki ni bil v skladu z zakonom ali statutom in ga po opominu v predpisanem roku, ki je bil za kršitev zakona štirinajst dni in za kršitev statuta dvainštirideset dni, ni preklical in če blagajna v treh mesecih po ugotovitvi, da dohodki katerega od zavarovalnih oddelkov ne zadostujejo za pokritje prevzetih odgovornosti in oblikovanje rezerve, ni spremenila zavarovalnega načrta.

Razdružitev je potekala v obliki stečaja, ki ga je speljalo predsedstvo. Če to ni bilo dovolj sposobno, je politična deželna oblast za to delo imenovala strokovnjake in njihova imena javno objavila.

Blagajna se je proti odločitvam, izdanim na podlagi tega zakona, lahko pritožila na politično deželno oblast in proti odločitvi te, na ministrstvo za notranje zadeve.

Po sprejetju tega zakona so morale pomožne blagajne svoje ustanavljanje in delovanje prilagoditi novim predpisom. Zanje sta prenehala veljati društvena predpisa – cesarski patent iz leta 1852 in društveni zakon iz leta 1867.¹⁹

Odredba o izvajanju zakona o vpisanih pomožnih blagajnah, 1. 12. 1892

Na osnovi predhodno obravnavanega zakona so ministrstva za notranje zadeve, za pravosodje, za finance in trgovino izdala določila o načinu vodenja vpisnika – registra vpisanih pomožnih blagajn.

Pri vsaki deželni politični oblasti so vodili

vpisnik in vanj vpisovali pomožne blagajne, ki so bile ustanovljene na njihovem območju in so delovale v skladu z obravnavanim zakonom.

Kadar so blagajne ali njihove zveze z delovanjem pokrivalo več kot eno deželo, ter se je njihovo delovanje raztezalo na več v državnem zboru zastopanih kraljevin in dežel, so vpisnik vodili pri ministrstvu za notranje zadeve.

Vpisnik so vodili v dvojniku in za vsako koledarsko leto nastavili novega. Dvojnik so ob koncu koledarskega leta predložili ministrstvu za notranje zadeve. Skupaj z vpisnikoma so shranjevali tudi overovljena pravila blagajn in zvez, ki so jih odlagali pod tekočo številko vpisa.

Vpisnik sta sestavljala obrazec A (vpis blagajn) in obrazec B (vpis zvez).

Za vsako enoto vpisa je bil predviden poseben list s temi razpredelki:

- zaporedna številka vpisa pomožne blagajne in podredna številka vloge
- datum vpisa
- ime (naziv) pomožne blagajne
- sedež pomožne blagajne
- datum in številka odločbe o vpisu
- statutarna določila o zavarovalnih in drugih namenih blagajne
- zaznamek o priznani dejavnosti zdravstvenega zavarovanja, na osnovi zakona o zdravstvenem zavarovanju delavcev iz leta 1888
- imena in naslovi članov predsedstva
- določilo o zastopanju blagajne navzven ter o obliki pravnoveljavnih dejanj in razglasov
- imena krajev, kjer je imela blagajna podružnice in
- podatki o datumu in načinu razdružitve ter imena oseb, ki so bile zadolžene za stečajni postopek.

Vsak vpis pomožne blagajne je moral biti (enkrat) objavljen v uradnem listu.²⁰

Odredba o razveljavitvi avstrijskega društvenega zakona iz leta 1867, 25. 11. 1918

Na osnovi naredbe poverjenišтва za notranje zadeve 25. novembra 1918 je prenehal veljati avstrijski državni zakon o društvih, sprejet 15. novembra leta 1867.

Sprejeta so bila dokaj svobodna določila glede ustanavljanja in delovanja društev, in sicer:

- ustanavljanje društev je postalo svobodno. Prepovedana so bila samo tista društva, ki bi imela namen ali bi delovala v nasprotju s splošno priznanimi načeli pravdnosti;
- v treh dneh je moralo na novo ustanovljeno društvo obvestiti pristojno oblast (okrajno glavarstvo oziroma magistrat v mestih s svo-

¹⁹ Zakon o vpisanih pomožnih blagajnicah št. 202, 16. julij 1892, RGB, LXXII, 1892.

²⁰ Ukaz ministrstev za notranje zadeve, pravosodje, finance in trgovino št. 203 s katerim se izdajajo določila za izvršitev zakona z dne 16. julija 1892 o vpisanih pomožnih blagajnicah, 1. 12. 1892, RGB, LXXIII, 1892.

jim statutom) o svoji ustanovitvi, sedežu in članih predsedstva ter predložiti statut, oziroma pravila delovanja; enako so morali ravnati pri spremembah navedenih dejstev. Vloge so bile brez pristojbine;

- društvo je moralo štiriindvajset ur pred začetkom prijavit pristojni oblasti vsako prireditev, ki ni bila omejena na člane društva;
- razpustitev društva je bila lahko prostovoljna – na osnovi sklepov društvenih organov ali prisilna – na osnovi odredbe vlade, če je društvo s svojim delovanjem kršilo splošno priznana načela npravnosti;
- kršitve teh določil je pristojna oblast kaznovala z globo do tisoč kron ali največ mesecem zapora.²¹

Odredba o razveljavitvi avstrijskega državnega zakona o shodih iz leta 1867, 25. 11. 1918

Podobno kot ustanavljanje društev so bili tudi shodi svobodni; prireditelj je moral le štiriindvajset ur pred začetkom shoda, pisno obvestiti pristojno oblast – to je okrajno glavarstvo, v mestih s svojim statutom pa magistrat tistega okoliša, v katerem naj bi bil shod – o kraju, času in namenu shoda.

Prijaviti ni bilo potrebno predvolilnih shodov, ki so bili sklicani po razpisanih volitvah.

Dajatve za prijave niso bile potrebne.

Prestopke v zvezi s tem predpisom je obravnavala (zgoraj navedena) pristojna oblast; kršilca je lahko kaznovala z do sto kronami denarne kazni ali največ sedmimi dnevi zapora.²²

Odredba o razveljavitvi odredbe o društvih in odredbe o shodih iz leta 1918, 20. 5. 1919

Že maja 1919 sta bili obe odredbi (o društvih in o shodih) narodne vlade "*začasno razveljavljeni*". Novih društev brez dovoljenja oblasti niso smeli več ustanavljati; poleg tega so politične oblasti lahko ukinile že delujoča društva ali pa jim prepisale posebne pogoje za delovanje, če so menile, da je to v skladu z državnimi interesi.

Na zborovanje društva je lahko oblast poslala svoje zastopnike, ki so imeli pravico zborovanje prekiniti ali razpustiti, če so na njem razpravljali o stvareh, ki niso bile zajete v statutu ali so ogrožale javni red in mir, in o stvareh, ki so bile protizakonite ali nevarne za državo.

Politična oblast je smela ustaviti uresničevanje sklepov, če je društvo prekoračilo s statutom določeno dejavnost.

Vse prireditve na prostem in v zaprtih pro-

storih, tudi če so bile omejene samo na člane društva, je moral prireditelj prijavit politični oblasti.²³

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi, 6. 1. 1929

Že predhodno obravnavani predpis je temeljito posegel v svobodo delovanja društev in organiziranje shodov; delovanje društva je v celoti nadzirala država.

S sprejetjem šestojanuarske diktature in zakona o zaščiti države je bilo delovanje društev strogo omejeno samo na kulturno, športno in izobraževalno dejavnost.

Shode so do potankosti nadzorovali.

Kazni za kršitev zakona o zaščiti države – za organiziranje in podpiranje društva ali sodelovanje z društvom, ki bi propagiralo komunizem, anarhizem, terorizem; izdajalo, tiskalo ali razširjalo proti državno propagando; ogrožalo javni red in mir ter obstoječi politični in socialni red v državi, so bile visoke – do dvajset let zapora; možna je bila celo smrtna obsodba.

Vsa društva, ki so se kakorkoli ukvarjala s katerokoli od navedenih dejavnosti, so takoj ukinili, in prav tako društva, ki so propagirala spremembo političnega reda v državi, ter vsa društva organizirana na verski ali plemenski osnovi.

Za organiziranje in podpiranje tovrstne organizacije ter sodelovanje ali članstvo v njej je bilo predvideno do leto zapora ali do deset tisoč dinarjev (v nad. din) denarne kazni.

Ustanovitev novih in obstoj ustanovljenih družbenih organizacij, katerih delovanje ni bilo sporno, je bilo vezano na posebno dovoljenje upravne oblasti – velikega župana tiste oblasti, kjer je imela organizacija sedež. Če odobritve v mesecu dni ni bilo, je to pomenilo, da organiziranje in delovanje omenjene družbe nista dovoljeni. Za prekršek določil tega člena je bila predvidena zaporna kazen za vsakega člana oziroma sploh za vsako osebo, ki bi takšno organizacijo podpirala.

Prepovedani so bili tudi vsi shodi na prostem in v zaprtih prostorih, ki jih ni prej odobrila pristojna upravno policijska oblast.

Prijava shoda z navedbo dnevnega reda je morala biti izpeljana najmanj tri dni pred začetkom, v nasprotnem primeru je sledila kazen do tri mesece zapora in do pet tisoč din denarne kazni.

Shode in sestanke družbenih organizacij so nadzorovali – pristojna upravno policijska oblast je poslala na vsak shod ali sestanek svojega uradnika (komisarja), ki je bil pooblaščen, da razpusti shod ali sejo, če bi bili kršeni zakonski predpisi.

²¹ Naredba poverjeništvu za notranje zadeve št. 134, 25. november 1918, Ur. l. Narodne vlade SHS v Ljubljani, I/14, 1918.

²² Naredba poverjeništvu za notranje zadeve št. 135, 25. november 1918, Ur. l. I/14, 1918.

²³ Naredba ministerskega sveta, ki za območje deželne vlade za Slovenijo v Ljubljani odreja izjeme glede na veljavne zakone, 20. maj 1919, Ur. l. XCVIII, 1919.

Prav tako so morali organizatorji dobiti dovoljenje policijske oblasti za vse javne prireditve in sprevede.

Samo za kršitev te zahteve, če ni bilo drugih prekrškov, je grozilo do šest mesecev zaporne kazni.

Prepovedano je bilo uporabljanje kakršnihkoli znakov, zastav ali napisov, ki bi lahko pozivali ali podpihovali ljudstvo proti javnemu redu.

Če državna upravno-policijska oblast ni dosegla poslušnosti drugače, je lahko od najbližjega komandanta vojaške enote zahtevala, da posreduje z vojsko.

Prestopke in kršitve določil tega zakona so obravnavala redna državna sodišča po *"svobodnem sodniškem prepričanju"* – prednostno pred vsemi drugimi kaznivimi dejanji.²⁴

Da ne bi ukinili tudi tistih društev, ki so bila sporna samo zaradi imen, je ministrstvo za notranje zadeve neposredno po sprejetju zakona o zaščiti države izdalo odredbo, v kateri pravi: *"Gospodarska, humanitarna, kulturna, prosvetna in viteška društva, ki imajo sicer plemenski ali verski naziv, se ne razpuste, razen v primeru, da obstajajo stvarni dokazi, da se ta društva ukvarjajo s političnimi posli."*

*Zakonodajalec ni imel namena ovirati delovanje gospodarskih, prosvetnih, humanitarnih, kulturnih in viteških korporacij, dokler delajo v smeri narodnega napredka."*²⁵

Zakon o društvih, shodih in posvetih, 18. 9. 1931

Diktaturo je kralj Aleksander nekoliko omilil s sprejetjem ustave septembra 1931, ki jo je pospremil z besedami:

*"Kraljevini Jugoslaviji, sprejeti s toplo nacionalno dušo od vsega jugoslovanskega naroda, so ustvarjeni potrebni pogoji za silen polet in veliko nacionalno bodočnost. Poln prepričanja, da doslej doseženi sadovi dela, zdrava politična in nacionalna zavest in izkušnje naroda dopuščajo, da se pristopi k uresničitvi in dokončni organizaciji tistih ustanov in tiste državne ureditve, ki bodo najbolj ustrezale narodnim potrebam in državnim interesom, sem sklenil, da postavim dosedanje delo in izvajanje nacionalne politike na širšo osnovo neposrednega narodnega sodelovanja"*²⁶

²⁴ Zakon o kraljevski oblasti in vrhovni državni upravi št. 3, 6. januar 1929, Ur. l., XI/4, 1929.

Zakon o zaščiti javne varnosti in reda v državi št. 11, 6. januar 1929, Ur. l., XI/5, 1929.

Zakon o spremembi in dopolnitvi zakona o zaščiti javne varnosti in reda v državi z dne 6. januarja 1929 št. 104, 1. marec 1929, Ur. l., XI/25, 1929.

²⁵ Nova Doba, letnik XI, 28. 1. 1929, str. 2; obvestilo o odredbi, ki so jo prejeli veliki župani, 24. 1. 1929.

²⁶ Proglas Njegovega Veličanstva kralja Aleksandra 1. narodu, 3.

Trinajsti člen omenjene ustave je zagotavljal državljanom pravico do združevanja, zborovanja in dogovarjanja v mejah zakonskih predpisov; prepovedoval pa je združevanje na verski, plemenski ali pokrajinski osnovi s strankarskimi, političnimi in telesnovzgojnimi nameni. Izrecno je tudi prepovedoval, da bi se zborovanja udeleževale oborožene osebe.²⁷

Na osnovi 117. člena ustave, ki pravi, da kralj izdaja in razglša zakone z ukazom, dokler se ne sestane narodno predstavništvo, je bil 18. septembra leta 1931. leta sprejet zakon o društvih, shodih in posvetih; predpisoval je poleg ustanavljanja društev tudi ustanavljanje političnih strank (členi od 12 do 17).

Državljeni so se lahko združevali in na osnovi določil tega zakona:

- ustanavljali društva,
- ustanavljali politične stranke,
- se zbirali na shodih in
- na posvetih.

Ustanovitev društev

Državljeni, ki so želeli ustanoviti društvo, so morali o tem obvestiti pristojno občo upravno oblast druge stopnje (okraju) prek prvostopenjske oblasti (občine); ta je na zahtevo organizatorjev pisno potrdila sprejetje vloge – in predložiti podpisana društvena pravila (statut) v petih izvodih.

Iz pravil so morali biti razvidni:

- ime društva, sedež in področje delovanja,
- namen društva in sredstva, s katerimi naj bi bil namen dosežen,
- organi društva in pravno veljavni način sprejemanja sklepov,
- postopek sprejemanja, izstopanja in izključitve članov,
- pravice in obveznosti članov,
- zastopanje društva,
- društveni znaki (pečat, obleka ...),
- razdelitev oziroma namen premoženja ob morebitni razpustitvi ali ukinitvi društva.

Ime društva je moralo biti skladno z namenom društva in se je moralo razlikovati od naziva javnih teles in uradov ter drugih društev v istem kraju.

Obča upravna oblast druge stopnje je lahko prepovedala ustanovitev društva, če je menila, da društvo ne bo delovalo v skladu z obstoječim državnim in družbenim redom ter javno moralo in če je bilo kot društvo za telesno vzgojo oblikovano na verski, plemenski ali pokrajinski podlagi. Prepoved je morala biti izdana v šestih tednih od vložitve predloga za ustanovitev – če v tem času ni bilo odgovora ali je drugostopenjska

septembra 1931, Ur. l., II/53, 1931.

²⁷ Ustava kraljevine Jugoslavije, 3. september 1931, Ur. l., II/53, 1931.

oblast dovolila ustanovitev, je društvo lahko začelo delovati. Na odločitve navedene oblasti je bila v skladu z zakonom o občem upravnem postopku (Službeni list 26/1931) možna pritožba.

Delovanje društev je bilo pod državnim nadzorom; nadzor je opravljala prvostopenjska občna upravna oblast tako, da:

- je bila obveščena o izvoljenih članih upravnih organov društva, in sicer poimensko z navedbo prebivališča in poklica članov;
- je imela na voljo (na vpogled ali s predložitvijo dvojnika) natančne sezname članov društva,
- je imela vpogled v vse društvene zapisnike;
- je bila pismeno osemindeset ur pred začetkom zasedanja obveščena o kraju, času in dnevnem redu skupščine;
- je lahko poslala svojega poslanca na skupščino, ta je lahko ukrepal v skladu s pooblastili, če je ugotovil nezakonito in nepravilno ravnanje ali je prišlo do neredov;
- je lahko sama ali njen pooblaščenec vplivala na dnevni red skupščine – črtala sporne točke dnevnega reda, ustavila uresničevanje sklepov, prekinila sejo in razpustila skupščino.

Če je društvo prekoračilo s statutom predpisano delovanje ali ni poslovalo skladno s predpisanim državnim in družbenim redom ter načeli javne morale, ga je občna upravna oblast druge stopnje lahko prepovedala.

Pritožbeni postopek proti oblastnim odločitvam je potekal v skladu z Zakonom o občem upravnem postopku, vendar pritožba ni odložila izvršitve oblastne odločbe.

Za sklicevanje sestankov s prosvetno vsebino in organiziranje zabav so veljali občni policijski predpisi.

Ustanavljanje političnih družb

Politične družbe so lahko organizirali s posebnim dovoljenjem ministra za notranje zadeve kot politična društva ali politične stranke, če niso imele verske, plemenske ali pokrajinske narave in niso delovale proti narodni in državni enotnosti ter državnemu in družbenemu redu.

O statusu društva je odločal minister – je društvo politično ali ni.

Dovoljenje za ustanovitev političnega društva je bilo ob enem tudi dovoljenje za njegov obstoj in delovanje.

Za ustanovitev politične stranke so veljala še posebna določila:

- ustanovitelji (najmanj sto) so morali predložiti ministru za notranje zadeve svojeručno podpisano prijavo s programom in pravili;
- v prijavi so morali biti osnovni podatki o ustanoviteljih (podpisnikih): ime, priimek, poklic, naslov;
- odločba o ustanovitvi je bila objavljena v uradnem listu;

- po prejetju odločbe so ustanovitelji politične stranke lahko začeli vpisovati člane in ustanavljati odbore – v vsakem srezu države je moral biti organiziran odbor stranke z najmanj šestdesetimi člani;

- včlanitev je bila možna samo na osnovi prostovoljne pisne izjave; posameznik jo je podpisal sam oziroma z njegovim dovoljenjem in v navzočnosti dveh prič kdo drug;

- po zaključeni ustanovitvi so morali organizatorji predložiti ministru za notranje zadeve dokaz, da je stranka organizirana na predpisan način v vsej državi. Minister je v dveh mesecih odločil, ali stranka lahko deluje ali ne; odločitev je bila objavljena v uradnem listu.

Minister za notranje zadeve je lahko razpustil politično družbo (društvo, stranko), če je bilo ugotovljeno, da pri svojem delovanju ni upoštevala predpisov obravnavanega zakona oziroma ni pošiljala predpisanih prijav, izjav in dokazov ali pa da so bili zahtevani dokumenti nepopolni in netočni.

Tujci, mladoletniki in osebe, ki so izgubile državljske pravice, niso smeli postati člani politične družbe.

V okvir tega zakona niso spadali društva in družbe, ustanovljeni po posebnih predpisih, in sicer: verske ustanove priznanih veroizpovedi in njihove družbe, trgovinske in gospodarske družbe in društva ter družbe javnega prava.

Shodi in posveti

Državljeni so imeli pravico do shodov (javni sestanki na prostem ali na kakem drugem javnem kraju) in posvetov (sestanki osebno povabljenih v zaprtem prostoru), če so jih pravočasno – najmanj osemindeset ur pred prireditvijo – prijavi pristojni upravni oblasti prve stopnje.²⁸

Prijava (podpisal jo je najmanj eden od sklicateljev) z navedbo bivališča in poklica, je morala vsebovati podatke o kraju, času in dnevnem redu.

Na željo vlagatelja je oblast takoj po prejetju prijave izdala potrdilo o prejetju. Če oblast najmanj štiriindvajset ur pred začetkom shoda oziroma posveta ni prepovedala, je to pomenilo, da je dovoljen; izjema so bili politični shodi.

Shodov in sprevedov na prostem ni bilo dovoljeno organizirati brez posebnega dovoljenja, razen shodov in posvetov političnih strank, ki so imele dovoljenje za delovanje – te so načrtovane shode in posvete samo prijavile prvostopenjski oblasti štiriindvajset ur pred začetkom na omejen način.

²⁸ Ustava kraljevine Jugoslavije iz leta 1931 je predpisovala izvrševanje uprave po banovinah, srezih in občinah. V mestih, v katerih so posle srezkega načelnika opravljali mestni načelniki, je posle občega upravnega oblastva prve stopnje po zakonu o družtvih, shodih in posvetih opravljala krajevna državna policijska oblast, če te ni bilo, pa mestni načelniki.

Oblast je shod prepovedala, če je ugotovila, da ni v skladu z zakonom, da je nevaren za javni red in javno zdravje in da bi utegnil škoditi bistvenim državnim koristim.

Za red in zakonitost pred začetkom shoda oziroma posveta so skrbeli sklicatelji. Ti so lahko predlagali poseben organ, da je skrbel za potek načrtovanega dogodka ali pa so za zakonitost dogajanja skrbeli sami.

Če so odgovorni opazili, da bo prišlo do nereda, so morali poiskati pomoč oblasti.

Na shode in posvete je bilo vsem udeležencem razen organom oblasti prepovedano prinašati orožje.

Obča upravna oblast prve stopnje je lahko na shod ali posvet poslala svojega predstavnika: Moral je preprečiti vsako nezakonito dejanje in nered in po potrebi razpustiti shod. Če predstavnik ni bilo na shodu ali posvetu, je razpustitev lahko odredila pristojna oblast neposredno.

Shodi in posveti političnih družb (strank, društev) niso smeli biti v šolah, sokolskih domovih, molilnicah in dvoriščih omenjenih ustanov.

Ta predpis ni zajemal obhodov, cerkvenih shodov in sprevodov, javnih zabav, družabnih sestankov in običajnih ljudskih vesellic.

Ob morebitni kršitvi predpisanih odredb je izrekla kazen (po tem zakonu) obča upravna oblast prve stopnje; predvidena kazen je bila do trideset dni zavora, oziroma pet tisoč din globe ali oboje.

Če se je na skupščini, shodu ali posvetu zgodilo hujše kaznivo dejanje, je stekel postopek po kazenskem zakoniku ali po zakonu o zaščiti javne varnosti in reda v državi.²⁹

Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o društvih, shodih in posvetih iz leta 1931, 24. 3. 1933

Omenjeni zakon je prinesel spremembe samo pri organiziranju političnih strank; za društva so ostali v veljavi predpisi iz leta 1931.

Kar zadeva prijavo ustanovitve politične stranke, ni bilo posebnih sprememb. Novi zakon je predpisoval le obvezno izdajo odločbe o pozitivno ali negativno rešeni vlogi; to je izdal minister za notranje zadeve v soglasju z ministerskim svetom v enem mesecu po prejemu vloge. Odločba je bila dokončna in ni dopuščala pritožbe; podpisati jo je moral kateri od ustanoviteljev (podpisnikov prijave) v desetih dneh od izdaje.

Večje spremembe je predpis prinesel pri nadaljnji organizaciji strank – zakon iz leta 1931 je predvideval odbore z najmanj šestdesetimi člani v vseh srezih države. Novi predpis je to zahtevo

spremenil – poslej je bilo potrebno organizirati odbore z najmanj tridesetimi člani v najmanj polovici srezov v državi, in sicer tako, da so bili ti srezi na območju najmanj dveh tretjin banovin.

Po zaključeni organizaciji so ustanovitelji predložili ministru za notranje zadeve dokaz, da je stranka ustanovljena po predpisih. Minister je moral v mesecu dni izdati odločbo, ki jo je podpisal (v desetih dneh od izdaje) eden od ustanoviteljev. S tovrstno odločbo je minister lahko dovolil ali pa prepovedal delovanje stranke.

Kolikor se ustanovitelji z odločbo niso strinjali, so imeli možnost pritožbe na državni svet; ta je moral odgovoriti na pritožbo v enem mesecu.³⁰

Pri samem delovanju strank predpis ni prinesel večjih sprememb.

Do dopolnitve obravnavanega predpisa v zvezi z ustanavljanjem strank je prišlo leta 1939, ko je bilo dodano določilo, da mora biti stranka organizirana v letu dni po prejetju dovoljenja (odločbe) za ustanovitev.³¹

Odredba o določitvi komisarja (der Stillhaltekommissar) za društva, organizacije in zveze, 16. 4. 1941

Šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko je 16. aprila leta 1941 določil komisarja, ki naj bi uresničeval odredbo o razpustitvi vseh društev, organizacij in zvez na Spodnjem Štajerskem ne glede na status, in hkrati tudi predčasno razveljavil vsa pogodbeno razmerja ter pravnomočno odločal o uporabi premoženja razpuščenih društev in društvenih organizacij.

Na osnovi te odredbe je komisar za ukinitve društev izdajal ukrepe, ki niso potrebovali nobene utemeljitve in niso dopuščali pritožbe – torej so bili zakonsko dokončni in neizpodbitni.

Odredba je dopuščala tudi izjeme. O teh je odločal komisar. Tako je lahko društvom po svoji presoji predpisal pogoje za delovanje.

Vsa uradna mesta na Spodnjem Štajerskem so morala sodelovati s komisarjem pravno in upravno ter mu izročiti zaplenjeno premoženje vseh na osnovi te odredbe ukinjenih društev in društvenih organizacij.³²

²⁹ Zakon o društvih, shodih in posvetih št. 403, 18. 9. 1931, Ur. l., II/60, 1931.

³⁰ Zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o društvih, shodih in posvetih z dne 18. septembra 1931 št. 242, 24. 3. 1933, Ur. l., IV/37, 1933.

³¹ Finančni zakon za leto 1939/40 št. 181, 25. 3. 1933, člen 124/26, Ur. l., X/34, 1939.

³² Verordnungs- und Amtsblatt des Chefs der Zivilverwaltung in der Untersteiermark, št. 5, Odredba o določitvi komisarja (Stillhaltekommissar) za društva, organizacije in zveze, Maribor, 24. 4. 1941.

UDK 012 Hacquet B.
Prejeto: 14. 4. 2004

Hacquetova bibliografija

STANISLAV JUŽNIČ
dr., Fara 2, SI-1336 Vas

IZVLEČEK

Popisali smo Hacquetova dela skupaj s posmrtnimi izdajami. Zbirko dopolnjujejo spisi o Hacquetu in po njem imenovanih rožah, kolikor so pisci v naslovu omenili Hacqueta oziroma se razprava nedvoumno nanaša nanj.

Bibliografija je razvrščena po časovnem zaporedju objav. Ob redkejših delih navajamo knjižnice, ki hranijo posamezne enote v Sloveniji, Evropi in ZDA. Popravili smo nekatere netočnosti in dopolnili novejšo poljske in ukrajinske bibliografije. Nismo pozabili niti biografskih podatkov o Hacquetovih urednikih in dopisovalcih.

KLJUČNE BESEDE: Hacquet, Idrija, Ljubljana, Lvov, Krakov, naravoslovje, etnologija

ABSTRACT HACQUET'S BIBLIOGRAPHY

Hacquet's works were listed. Posthumous editions of Hacquet's works were added. The sample was accomplished with works about Hacquet and flowers named in his honor in the cases, when Hacquet was mentioned at the title or the paper without doubt concerns him.

The chronological listing was used. For more rare works the Slovenian and foreign libraries with items were listed. Some errors in Hacquet's own listing and the recent Ukrainian and Polish bibliographies were improved.

The bibliography was finished with some biographical facts about Hacquet's editors and correspondents.

KEY WORDS: Hacquet, Idrija, Ljubljana, Lvov, Krakow, Natural Philosophy, Ethnology

1. Uvod

Za Hacquetovo delo se zanimajo raziskovalci iz vseh dežel, v katerih je delal; na območjih današnje Slovenije, Ukrajine, Poljske, Avstrije in Francije. Zaradi velikega števila objav morda ne bo odveč naš prispevek k popisu njegovih del in del o njem.

2. Hacquetovi rokopisi, objave, recenzije, prevodi in ponatisi

1766

1. Remarque sur l'imperforation de l'anus. Par M. Hacquet, chirurgien et accoucheur, au service de Sa Majesté l'Impératrice et Reine Apostolique à Idria en Carniole. *BANMP*, Fonds ARC 56, no. 38, 2 pp. (Pozitivna recenzija Jeana Laffiteja v Parizu 5. 3. 1767).¹

¹ Šumrada, 2003, 72-73.

1767

2. *Nova methodus ano artificiale in regione Iliaka sinistra institiendi*. Venetia.

1770

3. *Raisons de doute contre l'inoculation*.²

1771

4. *Index fossilium Idriensium. Beschäftigungen der Berlinischen Gesellschaft Naturforschender Freunde (Berlin) 3*.³

² Mušič, Batis, 1975, 78.

³ Valjo (2000, 281); Čar, 2003, 114. Po Siemionu (1996) gre za pomoto in je to pravzaprav del razprave o Idriji, objavljen v isti reviji leta 1777, ki je večinoma posvečena naštevanju idrijskih mineralov. Revija *Beschäftigungen* leta 1771 še ni izhajala. Leta 1772 je Born v Pragi izdal *Index Fossilium* v dveh delih (Siemion, 1996, 124).

1772.

5. Über Quecksilberfabrikation in Idria. *Weisserbergs Sammlungen (Wien)* Th. 1:⁴

1773

6. Abhandlungen über die brennende Schwaden der Berggruben. *Wiener Allerley*.
7. Über den Biss giftiger Schlangen. *Sammlung nützlicher Gegenstände von Wussenberg (Wien)*.

1773-1787

8. *Herbarium Balthasar Hacquet. Herbarium LJM*. Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana. Herbarijska zbirka.

1774

9. Osservazione metallurgico sopra le miniere di ferro di Eisenerz nella Stiria. *Giornale d'Italia* 9: 17. (29. 10. 1774). (Ponatis: 1775).
10. Von dem unteriridischen Feuer. *Neuer allzeitfertiger oesterreichischer Secretarius: worinen ein kurtzer Unterricht vom Process: nebst nöthigen Vorrath von Gericht- und Aussergerichtlichkeiten, bey Hohen- und Niedern Instantzien und Cantzeleyen, in Ober- und Unter- Oesterreich: allerhand Formularia und sonsten übliche Geschäfts-Schreiben, nach dem neuesten Stilo Curiae: in dem zweyten Haupt-Theil aber allerhand auserlesene, so wohl an Standes- als geringere Personen, Patronen und gute Freunde, auf allerley täglich vorkommende Fälle, gerichtete Briefe und Billete zu finden: nebst doppelten Anhang: I. Der General- und Regiments-Auditteur, sammt den nöthigsten nach dem heutigen Militar-Stilo eingerichteten Formeln: II. Von denen in der Kayserl. Haupt- und Residents-Stadt gewöhnlichen Raths- und Sessions-Tagen und Gerichts-Ferien, von den heut zu Tage üblich und gebräuchlichen Curialen und Titulaturen anzutreffen*. Wien: Bey Friedrich Bernhardi. (ed. Christian Ludwig Werner (*Wiener Allerley*)). 806 pp. 8°. 3:⁵ (NDD).

1775

11. Über die Sandige Gegend bei Theresienstadt. *Kaiserlicher Königliche allergnädst privilegirte Realzeitung der Wissenschaften, Künst und der Komerzien*. Wien: Joseph Kürzbock (*Wiener Realzeitung*).
12. Arduino (Arduini), Giovanni. 1775. *Raccolta di memorie Chimico-Mineralogice,*

Metallurgiche, e Orittografiche dl Signor Giovanni Arduino e di alcuni suoi amici tratte dal Giornale d'Italia. Venezia: Benedetto Milocco. Poglavlje: "Saggio fisico-mineralogico de Lithogonia é Orgnosia", s Hacquetovo razpravo Osservatione Metallurgico-Mineralogiche, con Figure, sopra le rinomate Minere di ferro di Eisenerz nella Stiria, e sopra i modi praticati nell'escavarle, e fonderle, e nel ridurre il ferro crudo, o di prima fusione in ferro buono malleabile, ed in Acciario: pervenute anonime, e solamente marcate B, al Signor Giovanni Arduino, Publico Soprintendente all'Agricoltura, ec., e de esso recate dal Francese alla nostra Favella, con aggiunta di alcune sue annotazioni. Deveti od enajstih delov glede na popis snovi na začetku knjige. Pp. 39-93 (kartica 3 v *Landmarks of Science*). Skica rudnika Eisenerz in 5 oštevilčenih slik rudarskih naprav (kartica 4 v *Landmarks of Science*). Na strani 175 (kartica 5 v *Landmarks of Science*) omenjeno da je "il Signor Hacquet, Mineralogo molto riputato" Ferberju prijateljsko odstopil svoja opazovanja o Idriji. (Ponatis: 1982: *Landmarks of Science*. Hacquetova razprava je posneta na karti 5. Nemški prevod: 1778).

13. Oekonomische Nachricht. Eine Art eines Faulfiebers. *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (Laibach: J. F. Eger)* (18. 3. 1775) Stück 11: 182-184.⁶
14. Oekonomische Nachricht. In den Anmerkungen der Gazette d'Agricultur Nro. 9. ist eine Art angezeigt, und durch Versuche bestätigt, wie man das Hornvieh zu behandeln hat, dass dermalen mit der regierenden Seuche in Frankreich behaftet ist + (redaktionelle ?). Ammerkung über den letzten Punkte. *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (Laibach: J. F. Eger)* (29. 4. 1775) Stück 17: 261-266.
15. In Wirtschaftssachen. Die sicherste Art, wie man dem Aufschwellen des Hornbiehes abhelfen kann. *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (Laibach: J. F. Eger)* (29. 7. 1775) Stück 30: 465-472.
16. Oekonomische Nachricht. Mittel das Hornvieh zu bewahren. *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (Laibach: J. F. Eger)* (12. 8. 1775) Stück 32: 503-505.

⁴ O živorebrni rudi v Idriji; razprava naj bi izšla tudi v *Magazin für Bergbaukunde*. Th. 3; v Bd. 1 naj bi izšlo še Hacquetovo delo Ueber die Moldauische Hüttenwerke (Siemion, 1996, 117, 120). O Moldaviji je Hacquet pisal leta 1790 v Crellovi reviji.

⁵ Šumrada, 2003, 72.

⁶ Hacquet je bil morda urednik *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (Laibach: J. F. Eger)* leta 1775 in 1776 (Žigon, 2003). Pohlin (1862) in SBL sta urednikovanje pripisala G. Schöttlu. Dokončnega odgovora (še) ni. Po prijaznem nasvetu mag. Žigonove v nadaljevanju Hacquetu ne pripisujemo vseh številnih razprav v *Wochentliches Kundschaftsblatt*, podpisanih z "urednik" ali "uredniki", temveč le tiste, ki spadajo v območje tedanjega Hacquetovega raziskovanja.

17. Oekonomische Nachricht. Mittel wider die Krankheit des Hornviehes, die man Plarre nennt. *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (Laibach: J. F. Eger)* (26. 8. 1775) Stück 43: 533–535.
- 1776**
18. Beobachtungen, und Heilungsmethode einzelner Hornviehkrankheiten. *Sammlung nützlicher Unterrichte (Laybach)* (3): 102–116.⁷
19. Feldwirthschaft. Mittel wider eine besondere Krankheit des Hornviehe. *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (Laibach: J. F. Eger)* (3. 2. 1776) 5: 65–71.⁸ (NUK-6718/1775; NUK-6718/1776; NUK-R 140718/1775; NUK-6719).
20. Oekonomie. Auszug einer ökonomischen Abhandlung von der Wartung und dem Nutzen der Brennessel. *Wochentliches Kundschaftsblatt des Herzogthum Krain (Laibach: J. F. Eger)* (3. 8. 1776) 31: 485–494. (NUK-6718/1775; NUK-6718/1776; NUK-R 140718/1775; NUK-6719).
21. Schreiben an H. Ignaz v. Born über verschiedene auf einer Reise nach Semlin gesammelte Beobachtungen. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik etc. (Prag)* (2):⁹ 230–257. (NUK-166). Itljanski prevod: 1778. Delni nemški ponatis: 1808.
22. Joh. Ernst Imman. Walchs Lithologische Beobachtungen. Siebenten Stück. (8): 259–289. Vmes Hacquetovo: Ein versteinertes alcyonium fistulosum des Rosinus. *Der Naturforscher (Halle)* (8): 266–272. bakrorez 5, slika 3 (Ponatis: 1982. *Landmarks of Science*).
- 1777**
23. Beschreibung einer besonderen Korallart. *Der Naturforscher (Halle: J. J. Gebauer)* 11: (morda del razprave Pastorja Meinekensa. 1777 Abhandlung den Corallien im Reiche der Versteinung. *Naturforscher (Halle: J. J. Gebauer)* 11: 128–).
24. Verzeichniss der hauptsächlichen Arten und Abarten der Quecksilber- und Zinnobererze aus der Grube von Hydria oder Idria im Herzogthum Krain, von Balthasar Hacquet, Prof. zu Laybach.¹⁰ *Beschäftigungen der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*, IV razprava (3) 1: 56–106. (NUK-8311; *Landmarks of Science*).
25. Beschreibung und Abbildung einer zweifelhaften Pflanze, welche man gemeinlich zu den Harftermossen (*Byssus Botanicorum*) rechnet. Von Hacquet, Prof. zu Laibach. *Beschäftigungen der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*, XV. razprava (3) 1: 241–252. (Barvna slika 2 na tabli V, med pp. 226–227). (NUK-8311; *Landmarks of Science*).
26. Ueber das weisse Gold, oder die Platina del Pinto. *Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Mathematik, der vaterländischen Geschichte, und der Naturgeschichte (Wolfgang Gerle, Prag)* 2: 337–349. (NUK-166; YUS; COO; NYP; GZM).¹¹
27. Hrn. prof. Hacquet Abhandlung von einem neu entdeckten Eschiniten. *Der Naturforscher (Halle)* (11): 105–121. (*Landmarks of Science*).
- 1778**
28. Beschreibung einer Reise durch das Österreichische und Türkische Illyrien. *Opuscoli scelti sulle scienze e sulle arti (Milano)* (1):
29. Arduino (Arduini), Giovanni. (1778): *Sammlung einiger mineralogisch= chymisch= metallurgisch= und oryktographischen Abhandlungen der... Johann Arduino und einiger Freund desselben, aus dem Italiänischen übersetzt durch A. C. v. f. (Johann Jacob Ferber)*. Walther, Dresden. (NUK-8961). Prevod itljanskega dela s Hacquetovo razpravo iz leta 1775.
30. Kleine Mitteilungen. *Briefwechsel meist statistischen Inhalts Gesammelt und zum Versuch herausgegeben von August Ludwig Schlözer (Göttingen)*. 1778–1783.
31. Lettera odeopora del Sig. Prof. Hacquet at Sign. Cavaliere di Born, contente i dettagli d'un viaggio fluviatile, fatto pell. Illieio Ungarese e Turchesco da Lubiana in Carniola sino a Semlin nel Sirmiuo. *Opuscoli scelti sulle scienze e sulle arti (Milano)* Parte 1: 5–27. Prevod dela iz leta 1776 (ZXW). (Ponatis: 1984).
32. Observatio de avulso ex articulatione scapulae brachio¹² in praeternaturali partu. *Nova acta physico medica Academia cesar. Leopoldino-Carolinanaturae curiosorum exhibentia Ephemerides sive Historias et Experimenta a celeberrimis Germaniae et*

⁷ Po Valjo (2003, 281) napačno Beobachtungen über die Krankheiten des Hornvieh in reviji s podobnim naslovom iz leta 1775. Siemion (1996) navaja kot datum izida razprave 4. maj.

⁸ Žigon, 2003, 58.

⁹ Po drugih virih 1777. 1:

¹⁰ Valjo (2000, 281–282) navaja tudi Hacquetovo: 1776. Beschreibung der Quecksilbererze von Hydrie in Krain. *Beschäftigungen der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*. Delo bi glede na letnico morali natisniti v drugem

zvezku, vendar tega niso storili.

¹¹ Nepodpisano razpravo je morda napisal Born (Reinalter, 1991, 8).

¹² Po Valjo (2000, 283) napačno "drechio".

- Exterarum regionum (Halle (Saale))*¹³ (6): 294.
33. *Observatio de lacte contagioso et lethifero nutricis morbo venereo affectae per anatomicen instituta. Nova acta (Academia naturae curiosorum) physico medica exhibentia Ephemerides sive Historias et Experimenta a celeberrimis Germaniae et Exterarum regionum (Halle (Saale))* (6):
34. *Oryctographia Carniolica oder physikalische Beschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder.* Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. I del. VII-XVI, 1–162 pp., naslovni bakrorez, 3 vinjete. (NUK-6673; NUK-6668; SAZU-zgodovina II 11120; Osrednja knjižnica Kranj-559/1).¹⁴
- 1779**
35. Herr Professor Hacquet Nachricht von eine sonderbaren Versteinung, zu Coralliolithen gehörig. *Der Naturforscher (Halle)* (13): 91–93. bakrorez 3, slika 16. (Johann Ernst Immanuel Walchs Ammerkungen über eben dieselbe Versteinung des Herrn Professor Hacquets. *Der Naturforscher* (13): 94–99). (*Landmarks of Science*).
36. Beschreibung eines neuen versteinerten Seeigel lidaris miliaris. *Der Naturforscher* (15):
37. Beobachtungen und Heilungsmethode einzelner Hornviehkrankheiten, welche durch Gifte aus den drey Naturreichen verursacht werden. *Vierte Sammlung nützlicher Unterrichte, herausgegeben von der kaiserlich königlichen Gesellschaft des Ackerbaues und nützlicher Künste im Herzogthume Krain (Laybach)*¹⁵ (4): 1–81.
38. Erste Beobachtungen über einen beynahe jederzeit tödtlich gewordenen Durchfall bei den Pferden, zu Ende des Jahrs 1778. *Vierte Sammlung nützlicher Unterrichte, herausgegeben von der kaiserlich königlichen Gesellschaft des Ackerbaues und nützlicher Künste im Herzogthume Krain (Laybach)* (4): 176–181.
39. Zweite Beobachtungen über eine endemisch¹⁶ gewordene Krankheit der Pferde, welche zu Anfang dieses Jahrs geherrsht, und unter dem Namen Kehlsucht bakannt ist. *Vierte Sammlung nützlicher Unterrichte, herausgegeben von der kaiserlich königlichen Gesellschaft des Ackerbaues und nützlicher Künste im Herzogthume Krain (Laybach)* (4): 182–196.
40. *Dissertatio sur une conception Tubair. Acta Academiae electoralis Moguntinae scientiarum quae Erfurti est (Erfurt)*.¹⁷
41. Nachricht von einer sonderbaren Versteinung mit Abbildung. *Der Naturforscher.* (Verjetno tiskano v kateri od Walchovih razprav).
42. 1. 2. 1779 pismo iz Ljubljane poslano Philippe-Isidoreju Pictotu baronu de La Peyrouse (* 20. 10. 1744 Toulouse; † 18. 10. 1818 Toulouse). (*BCMNHN*, ms. 1992, Correspondance de Philippe Picot, baron de La Peyrouse, tome III, no. 476, 2 strani).¹⁸
43. 10. 8. 1779 pismo iz Ljubljane poslano Pictotu de La Peyrouse. (*BCMNHN*, ms. 1992, Correspondance de Philippe Picot, baron de La Peyrouse, tome III, no. 477, 1 stran).¹⁹
44. 1. 11. 1779 pismo iz Ljubljane poslano Pictotu de La Peyrouse. (*BCMNHN*, ms. 1992, Correspondance de Philippe Picot, baron de La Peyrouse, tome III, no. 478, 1 stran).²⁰
- 1780**
45. 10. 5. 1780 pismo iz Ljubljane poslano Pictotu de La Peyrouse. (*BCMNHN*, ms. 1992, Correspondance de Philippe Picot, baron de La Peyrouse, tome III, no. 479, 1 stran).²¹
46. (*Schlözer's*) *Briefwechsel statistischen Inhalts (Göttingen)*.²²
47. Herr D. und Prof. Hacquet zu Laybach in Crain Nachricht von Versteinungen von Schaalthieren die sich in ausgebrannten feuerspeyenden Bergen finden. Zur Erläuterung und Ergänzung der Abhandlung der Herrn Abt Fortis, über das Thal Ronca im Venesischen Gebeite. *Johann Samuel Schröter's Journal (K. A. Hoffmanns seel. Witwe und Erben, Weimar)* 6: 61 pp. Dva bakroreza.²³ (NUK-8900; CGU, HMZ, ANS).
48. Mineralogisch= Botanische Lustreise von, dem Berge Terglou in Krain, zu den Berge Glockner in Tyrol, im Jahre 1779 von Professor Hacquet. *Schriften der Berlinischen²⁴ Gesellschaft naturforschender*
- ¹³ Po drugih virih objavljeno leta 1777 (Mušič, Batis, 1975, 56).
- ¹⁴ Kayser (1835, 280) navaja dunajsko izdajo: I-IV, Wien: Krauss, 1778–1789.
- ¹⁵ Mušič, Batis, 1975, 123, 148. Siemion (1996, 118) navaja 4. maj kot datum te in drugih Hacquetovih ljubljanskih razprav.
- ¹⁶ Jurca, 2003, 84. Drugi avtorji (Valjo 2000, 283; Siemion, 1996, 117) navajajo besedo "epidemisch", Siemion navaja datum natisa razprave 4. maj.
- ¹⁷ Valjo, 2000, 283. Razprava in bila objavljena v tem ali naslednjem letniku te revije v Erfurtu.
- ¹⁸ Šumrada, 2000, 4, 14–15.
- ¹⁹ Šumrada, 2000, 5, 15.
- ²⁰ Šumrada, 2000, 5, 16.
- ²¹ Šumrada, 2000, 5, 16–17.
- ²² Valjo, 2000, 283.
- ²³ Valjo, 2000, 283–284. Po Siemionu (1996, 118) je bil naslov: *Nachricht von Versteinungen von Schaalthieren, die sich in ausgebrannten Feuer pelenden Bergen finden.* Weimar 1780.
- ²⁴ Po Valjo (2000, 284) *Beschäftigungen der Berliner.*

Freunde (1): 119–201, Tab. VI, VII. (Razširjeni ponatis: 1784, 1794; *Landmarks of Science*).

49. Mineralogische Rhapsodien. *Beschäftigungen der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (1): 139–161.²⁵ (NUK-8311; *Landmarks of Science*).
50. *Pripombe Hacqueta k seznamu kranjskih rastlin*. Rokopis. AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 125.

1781

51. *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder*. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. II del. XVII-XXXII, 1–186 pp. (NUK-6673; NUK-6668; SAZU-zgodovina II 11120; Mestna knjižnica in čitalnica Idrija; Osrednja knjižnica Kranj-559/2).
52. *Commentationes medicae. 2. Observationes super duabus conceptionibus duiis* (Observations sur deux conceptions douteuses). Erfurt: Chez Georg Adam Keyser. Ponatis: 1782 (Za leti 1780 in 1781). *Acta Academiae electoralis Moguntiae*²⁶ *scientiarum quae Erfurti est* (Akademie gemeinnütziger Wissenschaften zu Erfurt. Erfurti: Sumtibus Georg Adam Keyser) (Volumen 4): 1–16. (Ponatis: 1982; *Landmarks of Science*).
53. Über die Sächsische Cattun-druckerei²⁷ mit blauer Farbe. *Crell's Neuesten Entdeckungen der Chemie* (Lemgo & Helmstaedt, Leipzig) 1: 41–45. (NUK-8595; YUS; DLM (1776 (4)); SOI; NDD; COO; GZM; LKG; EUW). Ponatis: 1982; *Landmarks of Science*. Prevod prvega volumna revije: (1791): *Crell's Chemical Journal; Giving an Account of the Latest Discoveries in Chemistry, With Extracts From Various Foreign Transactions; Translated From the German With Occasional Additions* (Baldwin, London). (YUS; BBH; MUL; MNU; COO; GZM; EUN).

1782

54. Hrn. Prof. D. Hacquet's Versuche, aus den Quecksilbererzen von Hydria im Herzogthum Krain Zinnober zu machen.²⁸ *Crell's Neuesten Entdeckungen der Chemie* (Leipzig) 6: 72–89. (*Landmarks of Science*).

²⁵ Po Valjo, 2000, 284, naj bil zvezek II.

²⁶ Siemionov, 1996, 118. Po drugih virih (Valjo, 2000, 284) naslov ni bil latinski, temveč: *Observations zur (sic!) deux conceptions douteuses. Acta Academiae Moguntinae*. V resnici sta v predgovori (II) in kazalu (I) najavljena latinski in francoski naslov, pred samo razpravo pa le francoski.

²⁷ Po Siemionu (1996, 118) Cattun-Druckerey.

²⁸ Po Valjo (2000, 284) Über den Zinnober. 1781.

Naslovnica *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (1782).

55. Auszuge aus Briefen über den Harnsalz.²⁹ *Crell's Neuesten Entdeckungen der Chemie* (Leipzig) 4: 71–73.
56. Medizinisch-wissenschaftliche Notizen aus der Wirkungszeit in Krain. *Medicinische Literatur für praktische Ärzte* (*Med. Archiv*) (Leipzig) 2:
57. *Plantae alpinae Carniolicae collegit et descripsit*³⁰ Balth. Hacquet. Vienna: Johann Paul Krauss. 16 pp. 5 bakrorezov s prav toliko slikami. (NUK-20992; NUK-20993; NUK-6977; OKU; DDO; JFI; CGU; BRL; HMS; VXG; FHN; ZW9; FFD; ZXW; RBG; ZT8; FUF). *Microfische*: Westport, Comm.: Meckler/Chadwyck-Healey Publishing (IXA).
58. V. Neue Bemerkungen über das Geschlecht und die Art der ächten Baldamflanze vom

²⁹ Po Valjo (2000, 284) naj bi razpravo natisnili leta 1781 skupaj s Hacquetovo "Über die art des Urinsalz zu machen"; s tem naslovom ni bila objavljena.

³⁰ Po Siemion (1996, 118) pomotoma "collectae et descriptae".

- Mecca, nach ihren natürlichen Kennzeichen von Gleditsch (Hern Gleditsch über die Balsamflanze von Mecca). *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (3): 103–132. Tab III, fig. (skica rože). 2.³² (Ponatis: 1994. Deutsche Zeitschriften des 18. und 19. Jahrhunderts. *Microfiche-Volltextedition*. Hildesheim: Olms Neue Medien).
59. Aus einem Schreiben des Herrn Doctor Reineggs aus Tiflis vom 21sten Januar 1780 an Herrn Prof. Hacquet in Laybach. *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (3): 398–406. (Ponatis: 1994. Deutsche Zeitschriften des 18. und 19. Jahrhunderts. *Microfiche-Volltextedition*. Hildesheim: Olms Neue Medien).
- 1783**
60. Mineralogische Rhapsodien von Hacquet. Zwote (sic!) Lieferung. Eisen Sumpferz kristallisiertes. *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (4): 13–28. Tab. III, fig. 1, 2.³³ (Ponatis: 1994. Deutsche Zeitschriften des 18. und 19. Jahrhunderts. *Microfiche-Volltextedition*. Hildesheim: Olms Neue Medien).
61. Nova methodus trepanationem super esse cranii depress. instituendi. *Nova acta physico medica Academia cesare. Leopoldino-Carolina naturae curiosorum exhibentia Ephemerides sive observationes Historias et Experimenta a celeberrimis Germaniae et Exterarum regionum (Halle (Saale))* 7: 61.³⁴
62. Versuche aus den Quecksilbererzen von Idria in Herzogtum Krain. *Crell's Neuesten Entdeckungen der Chemie (Leipzig)* 6: 72–89. (*Landmarks of Science*).
63. Schreiben eines reisenden aus Zermanien oder Tedanum des alten Illyriens, welches nun zu dem Österreichischen Kroatien gehört. (Johan Ernst) *Fabri's geograph. Magazin* (Band 2) Heft 7.
64. *Mineralogisch= Botanisch Lustreise, von dem Berg Terglou in Krain, zu den Berg Glockner in Tyrol, im Jahre 1779 und 81*. Wien: Johann Paul Krauss. (Zweite Auflage). (NUK-6680).
- 1784**
65. *Oryctographia Carniolica oder physikalische Beschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder*. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. III del. X-XX, 1–184 pp. (NUK-6673; NUK-6668; SAZU-zgodovina II 11120; Osrednja knjižnica Kranj–559/3).
66. *Hacquets Mineralogisch= Botanische Lustreisen, von dem Berg Terglou in Krain, zu den Berg Glockner in Tyrol, im Jahre 1779 und 81*. Wien: Johann Paul Krauss. 149 pp. (Zwote (sic!) veränderte und vermehrte Auflage). (NUK-20742; NUK-6706; OKU; DRB; ANS; ZKW) (Ponatis: (1784): *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (Th. 1): 119–171).
67. L'omphalotribe du Hacquet. *Académie Royale des Sciences (Paris)*.
68. Mémoire sur les maladies occasionée(s) par le travail de la mine de mercure d'Hydria. Par M Hacquet, professeur salulaire. *BANMP*. Fonds SRM 146, dossier 6, 28 pp.).³⁵
- 1785**
69. Courte remarques Oryctographiques. Sur la mine d'or proche du village de Nagy-Ag dans la teritore de Honyad en Transilvanie. Par M. Hacquet, Membre de l'Académie imperiale des Curieux de la Nature en Germanie. *Journal de physique (Observations sur la Physique, sur l'histoire naturel et sur les arts, avec des blanches en taille douce dédiées a Mgr le Comte d'Artois; Par M. L'Abbé Rozier, de plusieurs Académies, & par M. J. A. Mongez le Jeune, Chanon Régulier de Sainte-Genevieve, des Académies Royales des Sciences de Rouen, de Dion, de Lyon, &c, &c. A Paris: Au Bureau du Journal de physique, rue & Hotel Serpente)*. Tom. 26 (Januar):³⁶ 25–33.
70. *Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen im Jahre 1781 und 1783 unternommen von Hacquet*. Leipzig: Adam Friedrich Böhme. I–II. 156+220 pp. 6+12 bakrorezov. (NUK-1631; ANS; LKG).
71. Mineralogische Rhapsodien von Hacquet. Dritte Lieferung. Gold kristallisiertes Schneiden. *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (6): 72–87.
72. Versuch über den Geisberger Granit den Rhätischen Alpen. *Beyträge zu den neuesten Entdeckungen in der Chemie (Helmstaed & Leipzig)* (Bd. 1) Stück 1: 31–41.

³¹ Po Valjo (2000, 284) Briefe von D. Reineggs aus Georgien mit Erläuterung. *Schriften der Berliner*.

³² Hacquet in urednik navajata v opombi (1782, 404), da sta rože iz Meke, ki jo je poslal Reinegg, skupno raziskala Gleditsch in Hacquet; zato delo navajamo v Hacquetovi bibliografiji.

³³ Po Valjo (2000, 284) zvezek II v "Beschäftigungen" in "Beschreibung Krystallisirter Erze. *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (4):".

³⁴ *Nova acta phys. med.* (Siemion, 1996, 118). Po Valjo (2000, 285) "Dissertatio de trepanatione super ossa fracta. *Acta Academia naturae curiosum*. 7:"

³⁵ Šumrada, 2003, 65, 67.

³⁶ Po Valjo (2000, 285) pomotoma februar 1785.

1786

73. Beschreibung und chemische Zerlegung des Geisberger Granit in der Schweiz. *Beyträge zu den neuesten Entdeckungen in der Chemie (Helmstaedt & Leipzig)* Stück 2.
74. *Lettre du p. H. au célèbre G. a Vienna sur la réalité de la generation spontane.* Roko-pis.³⁷
75. (XIII) Vermischte Chemische Bemerkungen. Von der Amalgamation. Hr. Prof. Hacquet in Laibach. *Crell's Neuesten Entdeckungen der Chemie (Leipzig)* Theil 13: 280-288.

1787

76. Beschreibung und chemische Zerlegung des Quarzschiefers. *Beyträge zu den neuesten Entdeckungen in der Chemie* (Stück 4).
77. Medizinische Rhapsodien. *Neue medicini-sche Litteratur (Leipzig: C. F. Schneider)* (Medicin. Archiv). Band 3. (EYM; HMS; NLM).
78. Über den Quarzschiefer. *Chemische Annalen für Freunde der Naturlehre, Arzneygelahrheit, Haushaltung und Manufakturen von Lorenz Crell (Helmstaedt und Leipzig: J. G. Müller)* (*Crell's Chemische Annalen*) 1: 291-295.³⁸

1788

79. Analyse des Quarzgesteins aus Bosinien. *Crell's Chemische Annalen für Freunde der Naturlehre, Arzneygelahrheit, Haushaltung und Manufakturen (Helmstaedt & Leipzig)*.
80. Briefe an Dr. Reinegg. *Beschäftigungen*³⁹ der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde (Berlin: F. Mauer).
81. Entstehung der Feuer. *Crell's Chemische Annalen* (1): 107.
82. Vom Hrn Prof. Hacquet, aus Laybach kleine Beyträge. *Crell's Chemische Annalen* (Th. 3): 478-481.⁴⁰
83. Vom Hrn Prof. Hacquet, in Lemberg. *Crell's Chemische Annalen* (Stück 1): 522-544.⁴¹
84. *Pismo Mollu, v katerem omenja La Peyrousa.*⁴²

1789

85. *Oryctographia Carniolica oder physikalische Bescheibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder.* Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. IV. del. VIII-XVI, 1-91 pp.

³⁷ Valjo, 2000, 285.

³⁸ Siemion, 1996, 118. Po Valjo (2000) *Beyträge zu den neuesten Entdeckungen in der Chemie*. Stück 4.

³⁹ Valjo, 2000, 286. Verjetneje: *Schriften*.

⁴⁰ Siemion, 1996, 118.

⁴¹ Siemion, 1996, 118.

⁴² Šumrada, 2000, 4; Valjo, 1997, 94.

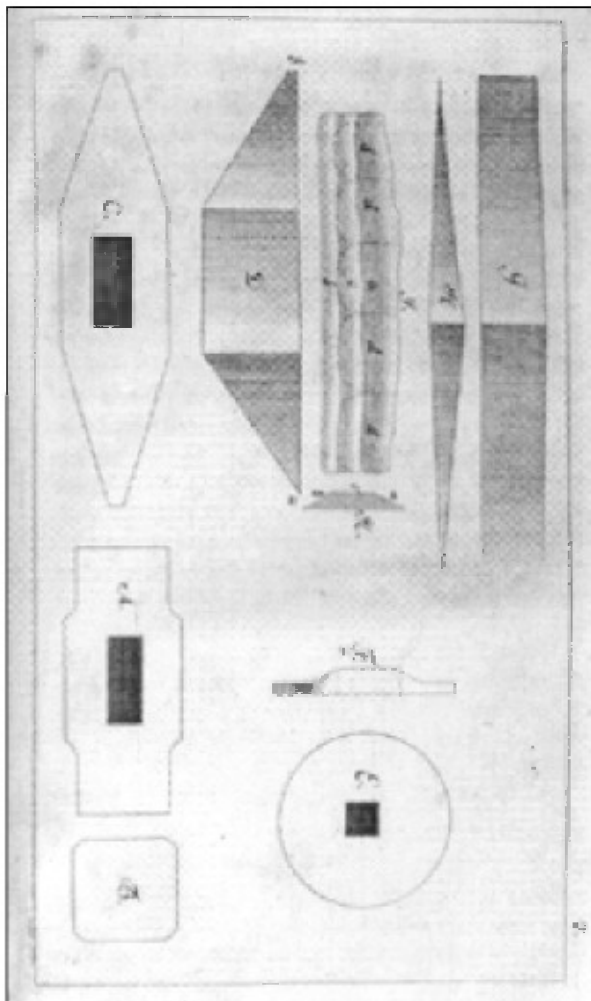
(NUK-6673; NUK-6668; SAZU-zgodovina II 11120).

86. Beschreibung und Abbildung der Werkzeuge womit die Flintensteine zu Muene in dem Gouvernement Berry⁴³ in Frankreich und anderwärts bearbeitet werden von Herrn Professor Hacquet. *Magazin (für die) Naturkunde Helvetiens von Höpfner (Zürich: Orell, Gessner, Fussli & co. (NUK-8314, Bd. 4): 527-542, tabla 2, slike A-H (OKU). Dopolnjen ponatis 1792.*

Naslovnica Hacquetove razprave: *Beschreibung und Abbildung der Werkzeuge womit die Flintensteine zu Muene in dem Gouvernement Berry in Frankreich und anderwärts bearbeitet werden von Herrn Professor Hacquet. Magazin (für die) Naturkunde Helvetiens von Höpfner. 4: 527.*

⁴³ Po Valjo (2000, 286) pomotoma dodano "auch sonst". Berry je del pokrajine Champagne.

Hacquetove skice kristalov v razpravi *Beschreibung und Abbildung der Werkzeuge womit die Flintensteine zu Muene in dem Gouvernement Berry in Frankreich und anderwärts bearbeitet werden von Herrn Professor Hacquet. Magazin (für die Naturkunde Helvetiens von Höpfner. 4 tabla 2, slike A–H.*

87. (I) Einige Nachrichten über ein mächtigen Lager von Flintensteinen in Pokutien und deren Zurichtung von Hrn. Prof. Haquet. Auszug aus einem Briefe an dem Herausgeber. *Crell's Chemische Annalen* (Theil 1) Bd. 1, Stück 2:⁴⁴ 102–105.
88. Einige Bemerkungen über das Karpatische Gebürge (sic!) von Hrn. Prof. Haquet. *Crell's Chemische Annalen* (Theil 1) Bd. 1, Stück 3:⁴⁵ 209–212.
89. *Lettre sur la matiere animale du B. H. au D. I. a Varsovie.* Rokopis.

90. Über den Feuerstein in Galizien. *Crell's Chemische Annalen.*⁴⁶
91. (VII) Vermischte chemische Bemerkungen aus Briefe and der Herausgeber. Vom Hrn. Prof. Hacquet, in Lemberg. *Crell's Chemische Annalen* (Theil 2) Stück 8: 140–141.⁴⁷
92. Über Leopold und seine Universität. *Schlöz-er's Staatsanzeiger*⁴⁸ (Göttingen) No. 47.
93. Auszug eines Schreibens des Hrn. D. Hacquet an der Herausgeber, die zufälligen Gedanken desselben über die Veränderungen unserer Erdfäche betreffend M. F. dies. *Magaz. 3ten Bandes 4tes Stück*, p. 1 (Lemberg, 20. 11. 1788). *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte (Gotha)* (6 Bandes) Erster Stück. 11: 78–80. Navedba v registru: 1799. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte.* p. 47.

1790

94. Beschreibung einer Missgeburt, nebst einigen kurzen Nachrichten von zwey unverwesten Leichnamen (Lemberg 21. 4. 1788). *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* (13te Büch) 6ten Bandes, 2tes Stück: 109–117. Navedba v registru: 1799. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte (oddelek Naturgeschichte).* p. 63.
95. Beytrag zu den neuen Beobachtungen von Hrn. Prof. Blumenbach über Menschenrassen und Schweinrassen. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* (13te Büch) 6ten Bandes, 4tes Stück: 28–32.
96. Ferneren Beytrag zu Hrn. Prof. Blumenbachs Aufsatz über Künsteleyen oder zufällige Verstümmelungen am thierischen Körper u. s. w. in 1. *Magazin VI* Bande 1. Stück, Seite 13. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* (13te Büch) 6ten Bandes, 4tes Stück: 33–45.
97. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788. und 1789. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen.* Nürnberg: Raspe. I. del. 206 pp. 7 bakrorezov s prav toliko slikami. (NUK-6676; NUK-6695; LKG).
98. Über eine besondere Bildung des Eises von Jahr 1789. Aus einem Schreiben des Herr Prof. Hacquet an dem Herausgeber. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* (13te Büch) 7ten Bandes, 1tes Stück: 20–28, z dvema slikama. Komentar in dodatek urednika Johana Heinricha Voigta: 1790. Nachschrift der Herausgeber über

⁴⁴ Valjo, 2000, 286. Po Siemionov (1996, 118) Stück 1.

⁴⁵ Valjo, 2000, 286. Po Siemionov (1996, 118) Stück 1.

⁴⁶ Valjo, 2000, 286. Ni bilo objavljeno s tem naslovom, morda enako naslednjemu delu v našem popisu.

⁴⁷ Siemion, 1996, 118. Morda enako prejšnji enoti.

⁴⁸ Po Valjo (2000, 287) *Staatsanzeiger*.

- diese Gegenstand. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* (13te Büch) 7ten Bandes, 1tes Stück: 28–42, 171. Navedba v registru: 1799. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* (oddelek Wärme und Kalte) p. 18.
99. Über einige Salzstöcke in der Moldau und Siebenbürgen vom Hrn. Prof. Hacquet. *Crell's Chemische Annalen* (Stück 8):⁴⁹ 95–97.
100. Vom Hrn. Prof. Hacquet, in Lemberg. *Crell's Chemische Annalen* (Stück 2): 323–324.⁵⁰
- 1791**
101. *Reise durch die Norischen Alpen physikalischen und anderen Inhalts unternommen in den Jahren 1784 bis 1786*. Nürnberg: Raspe. I–II. 263 pp. I del 5 vinjet, dva bakroreza; II del 3 vinjete, dva bakroreza.⁵¹
102. Über eine Selbstentzündung; vom Hrn Prof. Hacquet. *Chemische Annalen für Freunde der Naturlehre, Arzneygelahrheit, Haushaltungskunst und Manufakturen von Lorenz Crell (Helmstaedt und Leipzig: J. G. Müller) (Crell's Chemische Annalen)*. (Stück 4): 303–307.⁵²
103. Etwas über die Karpatischen Gebirgen, und einige Mineralwasser. *Chemische Annalen für Freunde der Naturlehre, Arzneygelahrheit, Haushaltungskunst und Manufakturen von Lorenz Crell (Helmstaedt und Leipzig: J. G. Müller) (Crell's Chemische Annalen)* (Stück 2):⁵³ 136–139.
104. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788. 89 und 90. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Nürnberg: Raspe. II del. 249 pp. 4 pp. Korektur, 8 slik na 6. bakrorezih. (NUK-6676; NUK-6695; OKU).
- 1792**
105. Nachricht von einer Missgeburt aus der Schweinerasse. *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte* (B. 8) 1: 107–112.
106. *Physische⁵⁴ und technische Beschreinerung der Flintsteine, wie sie in der Erde vorkommen und dessen Zurichtung zum ökonomischen Gebrauch, sammt Abbildung der dazu gehörigen Werkzeuge von Hacquet*. Wien: Christian Friederich Wapplen. 64 pp. Dve tabeli slik. Dopolnjen ponatis razprave iz leta 1789. (NUK-516482).
107. Sur les monts Carpaths. *Journal de Physique (Paris)* (Th. 40): 317–318.⁵⁵
- 1794**
108. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1791. 92. und 93. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Nürnberg: Raspe. III. del. 247 pp. I pp. Popravkov II. dela. 3 tabele, 7 bakrorezov s prav toliko slikami. (NUK-6676; NUK-6695; OKU).
109. *Hacquets Mineralogisch= Botanische Lustreise, von dem Berg Terglou in Krain, zu den Berg Glockner in Tyrol, im Jahre 1779 und 1781*. Wien: Johann Paul Kaustschen. 149 pp.
110. Über die Salzberge in Siebengebirgen und Galitzien. *Moll's Jahrbücher für Bergbau und Hüttenkunde (in der Mayerschen Buchhandlung)*.⁵⁶ 1: 596. Ponatis: 1794. *Göttinger gelehrte Anzeiger* No. 41.
- 1795**
111. *De salinis in Daciae et Sarmatiae montibus existentibus inquisitio*. Göttingen.
112. Mineralogische Rhapsodien. *Beschäftigungen⁵⁷ der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*.⁵⁸ (NUK-8311).
- 1796**
113. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen den Jahren 1794 und 95. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Nürnberg: Raspe. IV. del. 254 pp. 6 bakrorezov s prav toliko slikami. (NUK-6676; NUK-6695; OKU).
114. Über Militäruniformen. *Physikalisch-medizinische Lehranstalten über die ganze Welt (Wien)*.
- 1797–1799**
115. Von einer Reise durch Deutschland und Skandinavien. *Allgemeiner Leipziger Anzeiger (Leipzig)*.
- 1798**
116. Reise durch die neu eroberten Provinzen Russlands, in Jahr 1797, mit Rücksicht auf Handel, Manufakturen, Fabriken, Geogra-

⁵⁵ Siemion, 1996, 119.

⁵⁶ Valjo (2000, 288) pomotoma navaja latinski naslov v reviji (1794) in monografiji (1795) "De salinis in Daciae et Strmatiae montibus. *Moll's Jahrbücher für Bergbau*. 1:", nemškega "Über die Salzberge in Siebengebirgen und Galitzien. *Göttinger gelehrte Anzeiger*. No. 41." pa kot posebno publikacijo.

⁵⁷ Valjo, 2000, 286. Verjetneje gre za eno zgodnejših nadaljevanj v *Schriften*.

⁵⁸ Valjo, 2000, 288. Po Siemionu (1996, 119) "(vierte Lieferung) *Neue Schriften der Gesellschaft Naturforschender Freunde zu Berlin*".

⁴⁹ Valjo, 2000, 287. Po Siemionu (1996, 119) Stück 2.

⁵⁰ Siemion, 1996, 119.

⁵¹ Po Kayser (1835, 6) leta 1790.

⁵² Valjo (2000, 287) 4: 303–306. Po Siemionovu (1996, 119) pravilno: Stück 1: 303–307.

⁵³ Siemion, 1996, 119. Po Valjo (2000, 287) Stück 8.

⁵⁴ Valjo (2000, 288) pomotoma *Physikalische*.

phie, Statistik, Politik, Ökonomie, Naturgeschichte, Botanik u.s.w. Schreiben an einem Freund in L. *Journal für Fabrik, Manufaktur, Handlung und Mode* (Leipzig: Christian Adolph Hempel) Julij: 1–33; Avgust: 89–131.

1801–1808

117. *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven, deren geographische Ausbreitung von den Adriatischen Meere bis an den Ponto, deren Sitten, Gebrauche, Hanthierung, Gewerbe, religion u.s.w. nach einer zehnjährigen Reise und vierzigjährigen Aufenthalte in jenen Gegenden.* Leipzig: Im Industrie-Comptoir. Erster Theil. Heft 1–5.⁵⁹ Heft 1: XII+246 pp.⁶⁰ (NUK-R 6664).

118. *Kranjska, geloški in hidrografska opis, predvsem Gorenjske. Izpisi iz Hacquetove Oryctographia Carniolica.* AS, Zbirka rokopisov, II – 66r.

1802

119. Auszug aus einem Schreiben des Herren Bergraths Hacquet an Herrn Bergcommissär Westrumb in Hameln Über Gruberbrande (Lemberg 1. 7. 1801).⁶¹ *Gilberts Annalen der Physik* 10: 246–254. (NUK-8153).

120. 1. 2. 1802 pismo iz Lvova poslano Georgesu Cuvierju (1769–1832) o kosteh divjega goveda odkritih blizu Krakova. (*BCMNHN*. Mm. 634(8), fiche 32, ff. 577–558).⁶²

1805

121. Schreiben an Herrn Moll mit Bemerkungen über das Karpatische Gebirge. *Moll's Jahrbücher für Bergbau und Hüttenkunde* 3: 366–386.⁶³

1806

122. *Bemerkungen über die Entgstellung der Feuer oder Flintsteine, ein kleiner Beitrag zu der in der Jahren 1788 und 1797 erschienenen physikalischen⁶⁴ und technischen Beschreibung derselben.* Berlin: Realschulhandlung. Naslovnica + pp. 3–32. 4 bakro-

rezi. Tudi: *Bemerkungen über die Entgstellung der Feuer oder Flintsteine; ein kleiner Beitrag zu dessen Beschreibund der Flintsteine.* Berlin: Reimer.⁶⁵

1807

123. Beobachtungen über die Flintsteine. *Crell's Annalen der Chemie.*⁶⁶

1808

124. Die tracht der Illyrien (Aus Hacquet's Beobachtungen auf einer Reise nach Semlin. Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen v. Born. Prag, 1776. p. 241). *Beitrage zur Kenntniss der Slawischen Literatur, Sprachkunde und Altherthümer nach aller Mundarten von Joseph Dobrowsky.* (Prag: in der Herrlichen Buchhandlung) pp. 57–58. (GUA, HHG).

125. Auszüge (Aus des Hrn. Prof. B. Hacquet's Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Slaven. Slavin. *Beitrage zur Kenntniss der Slawischen Literatur, Sprachkunde und Altherthümer nach aller Mundarten von Joseph Dobrowsky.* (Prag: in der Herrlichen Buchhandlung) pp. 298–305. (GUA, HHG).

126. Skizze über das Karpatische Gebirge. *Beu Annalen der literatur des österreichischen Kaiserthumes* (Wien: Anton Doll (Österreichische Annalen). 2. Heft. (GZM).⁶⁷

1809

127. Kleinere mineralogische Beiträge. *Taschenbuch für Mineralogie von Leonhard* (Frankfurt).

1812

128. Sur les goitres. *Vaterländischer Blätter* No. 46, 47, 48.

129. *Précis de la vie de Belsazar Hacquet écrit par lui-meme.* Rokopis. (Natisnjen 1908).

130. *Blicke über das menschliche Wissen in der Naturkunde.* München.

1815

131. *L'Illyrie et la Dalmatie, ou meurs, usages et costumes de leurs habitants et de ceux des contrées voisines. Traduit de l'allemand de M. le docteur Hacquet par M. Breton. Augmenté d'un Mémoire sur la Croatie militaire; orné de trente-deux planches, dont vingt-quatre d'après les dessins originaux inédits.* Paris: Nepveu. I del: XII + 155 pp., Tabele. II del: 175 pp. (STF; CSL; KFS; EYM; PUL; CGU; FBH; ZT5; AVA).

⁵⁹ Fikfak, 2003, 47. Po Valjo (200, 289) in Kayser (1835, 6) so volumni izhajali le do leta 1805. Zadnji peti zvezek naj bi bil nedokončan (Švajgar, 1996, 188). Kayser (1835, 6) navaja tudi ponatis v *Magazin für Industrie*, morda *Göttingisches Magazin für Industrie und Armenpflege*, ki je izahajal od leta 1789 do 1803.

⁶⁰ Siemion, 1996, 119.

⁶¹ Valjo (2000, 289) pomotoma postavlja razpravo v leto 1798.

⁶² Šumrada, 2000, 4.

⁶³ Valjo, 2000, 289. Po Siemionu (1996, 119) je razprava deset let starejša.

⁶⁴ Valjo, 2000, 289. Po Siemionu (1996, 119) *erschienenen physischen.*

⁶⁵ Kayser, 1835, 3: 6.

⁶⁶ Ni najdeno po navedbah Valjo (2000, 289).

⁶⁷ Ni najdeno po navedbah Valjo (2000, 289).

1816

132. *Miniaturgemalde aus der Länder und Völkerkunde Illyrien und Dalmatioen oder Sitten, Gerauch und Trachten den Illyrier ind Dalmatier und inhenen Nachbarn (aus dem französischen nach Hacquet). Fortiss und Cassis Verfasson Werke des Herren reton. Übersetzt von Jamis Pannonius.* 36 bakrorezov. Delno pripravil Hacquet, del po originalnih zapiskih iz zapuščine. Pesth. I-II. 175+136 pp.

1883

133. Radics, Peter (ur.). 1883. Ein Katechismus für Bergsteiger aus den Tagen Kaiserr Josefs. *Österreichischen Touristen-Zeitung (Wien)* (Band 3) No. 6: 61-66. (prevod delov: 1796. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen aus den in den Jahren 1788 bis 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen.* IV. del.)

1908

134. H. (artig), O. (ur.). februar 1908. B. Hacquets Autobiographie (prevod: 1812. *Précis de la vie de Belsazar Hacquet écrit par lui-même.*). *Die Wahrheit: Kath. Halbmonatschrift (München)* 2. Heft. (42) 1-4: 19-35, 71-85.

135. S. n. februar 1908. Originalbriefe B. Hacquet's an Freiherrn von Moll, Neumarkt/München. *Die Wahrheit: Kath. Halbmonatschrift (München)* 2. Heft. (42) 1-4: 107-125.

1930

136. Jakob, Georg (ur.). 1930. *Belsazar Hacquet. Leben und Werke.* Bergverlag Rudolf Rother (Große Bergsteiger), München. (prevod delov knjige: 1794. *Mineralogisch= Botanische Lustreise, von dem Berg Terglou in Krain, zu den Berg Glockner in Tyrol, im Jahre 1779 und 1781.* Wien: Johann Paul Kautschen; prevod avtobiografije).

1832

137. Freyer, H. 1832. *Catalogus Herbarii Hacqueti et Zoysi.* Prirodoslovni muzej Slovenije, Ljubljana. Rokopis.

1954

138. Wester, Josip (ur.). 1954. *Balthasar Hacquet, prvi raziskovalec naših Alp.* Ljubljana: Planinska zveza Slovenije (Naši veliki planinci 2), 63 pp., 29 slik. (prevod Hacquetove avtobiografije in izbora iz potopisov). (NUK-DS 120240/2).

1982

139. Hacquet. 1806, 1982. *Bemerkungen über die*

Entstehung der Feuer oder Flintsteine, ein kleiner Beitrag zu der in der Jahren 1788 und 1797 erschienen physikalischen und technischen Beschreibung derselben. Berlin: Realschulhandlung. Naslovnica + pp. 3-32. 4 bakrorezi. Mikrofilm teksta brez bakrorezov iz British Museum: *Landmarks of Science II.*

140. Hacquet. 1793, 1982. *Physische und technische Beschreibung der Flintsteine, wie sie in der Erde vorkommen und dessen Zurichtung zum ökonomischen Gebrauch, sammt Abbildung der dazu gehörigen Werkzeuge von Hacquet.* Wien: Christian Friederich Wapplen. 64 pp. Dve tabeli slik. Mikrofilm: *Landmarks of Science II.*

1984

141. Pilleri, G., Mušič, D. (ur.). 1984. *La vita di Belsazar Hacquet ed il suo viaggio a vela sulla Sava da Lubiana a Semlin.* Autobiografia di Joannes Antonius Scopoli. Waldau-Bern: Verlag des Hirnanatomischen Institutes. (NUK-355138).

1988

142. Pfeifer, Jože (prevajalec in ur.). 24. 9. 1988. *Oryctographia Carniolica ali fizikalno zemljepisje Vojvodine Kranjske, Istre in delno sosednjih dežel.* Slovenski prevod Hacquetove: 1781. *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder.* Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf. II del. Pp. 33-156. Rokopis v Mestnem muzeju Idrija.⁶⁸

1989

143. Rüber, H., Straßer, A. (ur.). 1989. *Belsazar Hacquet. Physikalisch-politische Reise aus den Dinarischen durch die Julischen, Carnischen, Rhätischen in die Norischen Alpen.* München: Bruckmann. (Alpine Klassiker 12). 488 pp. 6+12 bakrorezov.

1994

144. Gavriškiv, Bogdan (ur.). 1994. *"Bagato vi-straždalo misto Lviv..." Belzecer Gakket, profesor prirodoznanstva i medicini Lvivskogo universitetu.* Armija Ukrajini, Kiev. (prevod delov: 1794. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen aus den in den Jahren 1788 bis 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen.* III. del. Nürnberg: Raspe).

145. Gavriškiv, Bogdan (ur.). 1994. *Zvidki pohodit nazva "Červona Rus" Belzecer Gakket, profesor prirodoznanstva i medicini Lvivskogo universitetu.* Armija Ukrajini, Kiev.

⁶⁸ Čar, 2003, 107-108.

(prevod delov: 1794. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen aus den in den Jahren 1788 bis 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Nürnberg: Raspe. III. del.).

1996

146. Švajgar, Rasto (ur.). 1996. *B. Hacquet Veneti-Iliri-Slovani. Poslovenil in priredil Rasto Švajgar*. Nova Gorica: Branko. (Povzeto iz: 1801. *Abbildung und Beschreibung der südwest- und östlichen Wenden, Illyrer und Slaven*. Leipzig: Im Industrie-Comptoir.). (NUK-U 466608; NUK 464777).

147. Nazarkevič, H., Valjo, Marija (ur.). 1996. *Gaket B. Avtobiografija. Zapiski Lvivskoi naukovoji biblioteki imeni V. Stefanika (Lviv)* 5: 134–151.

1997

148. Valjo, Marija (ur.). 1997. *Baltazar Gaket i Ukrajna. Statti i materiali. Nacional'na akademija nauk Ukraini*. L'viv: L'viv'ska naukova biblioteka im. V. Stefanika. 152 pp. (prevod delov: 1794. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen aus den in den Jahren 1788 bis 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Nürnberg: Raspe. III. del; prevod Hacquetove avtobiografije).

1998

149. Woldan, Alois (ur.). 1998. *Ausgewählte Lesestücke über die Bojken und Huzulen mit Bibliographischen Notizen zu den Autoren. Galizien: Ethnographischen Erkundung bei den Bojken und Huzulen in den Karpaten. Begleitbuche zur Jahresausstellung 1998 in Ethnographischen Museum Schloss Kittsee von 6. Juni bis 2. November 1998*. Etnografski muzej, Kittsee, 244 pp. (prevod delov: 1794. *Hacquet's neueste physikalisch-politische Reisen aus den in den Jahren 1788 bis 1795 durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Nürnberg: Raspe. III. del.).

3. O Hacquetu

Jacquin, N. J. 1778. *Florae Austriaceae, sive Plantarum selectarum in Austriae Archiducati sponte crescentium, Icones ad vivum coloratae, et descriptionibus, ac synonymis illustratae*. Viennae. (5).

Meusel, J. G. 1783. Hacquet (Balthasar). In: *Das gelehrte Teutschland oder Lexikon der jetztlebenden teutschen Schriftsteller*. Vierte durchaus vermehrte und verbesserte Auflage. Lemgo: Meyersche Buchhandlung. 2: 8–9.

Hamberger, Georg Christoph. 1797. Hacquet (Balthasar). In: *Das gelehrte Teutschland oder*

Lexikon der jetztlebenden teutschen Schriftsteller. Lemgo. 3: 21–25.

Hacquet, Balthasar. 1815. Nekrolog. In: *Allgemeine Literatur Zeitung. Ergänzungsblatt* Halle: C. A. Schwetschke in drugi. 9: 69.

Hacquet, Balthasar. 1815. Nekrolog. In: *Vaterländische Blätter für die österreichischen Kaiserstaatem* (ur. Fr. Santor) Wien. p. 53.

Ersch, J. S. (ur.). 1821. Hacquet. In: *Das gelehrte Teutschland oder Lexikon der jetzt lebenden teutschen Schriftsteller*. (ed. Angefangen von Georg Christoph Hamberger, fortgeführt von Johann Georg Meusel). (Ponatis z uvodom P. Raabeja: 1965–1966. Reprografischer Nachdruck der 5. Auflage (1796–1834). Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung. 18: 10).

Anonymus. 1832. II. Anfragen und Bitten. *Flora (Regensburg)* (15) 1: 270–272.

Graf, S. 1834. Über Pedicularis Hacquetii Graf. Eine neue Pflanzenspecies aus Ober-Krain. *Flora (Regensburg)* (17). 1: 40–43.

Graf, S. 1839. Bericht über einige im Jahre 1833 in die krainischen Hochgebirge unternommenen botanischen Ausflüge. *Hohenwarth's Beiträge zur Naturgeschichte etc. (Laibach)* (5): 12–21.

GE. (s.d.): Hacquet (Balthasar). In: *La Grande encyclopédie. Inventaire raisonné des sciences, des lettres et des arts*. Paris: H. Lamirault et Cie éditeurs. 19: 702.

Hoelzl, K. 1861. Botanische Beiträge aus Galizien. II. Über die von B. Hacquet während seiner Karpatenreisen gemachten botanischen Beobachtungen. *Verhandlungen der kaiserlich-königlichen zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien* (11): 434.

Wurzbach, C. 1861. Hacquet Balthasar. In: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Wien: k. k. Hof- und Staatsdruckerei. 7: 163–165.

Pohlin, Marko. 1862. Marci a S. Paduano Pohlin Er. Aug. Disc. Ord. Prof. Hacquet Balthasar. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*. pp. 23–24.

Kosminski, Stück 1863. Hacquet, Balthasar. In: *Ślowik lekarzów polskich, obejmujący, oprócz krótkich zyciorysów lekarzy polaków i w Polsce osiadłych, dokładna bibliografie lekarska polska od czasów najdawniejszych do chwili obecnej*. Warszawa, 2: 160.

Poggendorff, Johann Christian. 1863. *Biographisch-literarisches Handwörterbuch zur Geschichte der exakten Wissenschaften von J. C. Poggendorff*. Leipzig: Johann Ambrosius Barth. 1: 986. (Ponatis: 1965. B. M. Israël N.V., Amsterdam).

Krašán, F. 1868. Bericht ueber meine Excursion in das Lašček-Gebirge zwischen Canale und Chiapovano. *Abh. D. Zool.-bot. Ges.* (18): 201–212.

Kerner, A. 1870. *Novae plantarum species*

Tiroliae, Venetiae, Carnioliae, Carinthiae, Styriae et Austriae. Innsbruck (1).

Kerner, A. 1876. Ueber Paronychia Kapela. *Österreichische botanische Zeitschrift (Wien)* 26: 394–399.

Kerner, A. 1877. Ueber Paronychia Kapela. *Österreichische botanische Zeitschrift (Wien)* 27: 13–25.

Frey, J. 1877. Die Flora von Sud-Istrien. *Abhandlungen der k. k. zoologisch-botanischen Gesellschaft in Wien* 27: 362.

Reichardt. 1879. Hacquet Balthasar. In: *Allgemeine deutsche Biographie*. Leipzig: Duncker & Humblot. 10: 300.

Voss, W. 1882. Über Hacquet's "Clathrus Hydriensis". *Österreichische botanische Zeitschrift (Wien)* (32): 40–42.

Kugy, J. 1883. Scabiosa Trenta. In: Kugy J. *Iz mojega življenja v gorah*. Ljubljana: Planinska matica. pp. 36–47.

Voss, W. 1884. Versuch euner Geschichte der Botanik in Krain (1754-1883). *Jahresbericht der Staats-Oberrealschule für das Schuljahr 1884 (Laibach)*. pp. 20–24.

Dechambre, A., Lereboullet, L. 1886. Hacquet. In: *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*. Paris: G. Masson et Asselin et Houzeau. Quatrième série F-K, 12: 16–17.

Gurlt, E., Hirsch, A. 1886. Hacquet Belsazar (Balthasar). In: *Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte aller Zeiten und Völker*. Wien-Leipzig: Urban & Schwarzenberg. 3: 6.

Wettstein, R. 1888. Über Rhamnus Hydriensis Hacq. *Verh. k. k. zool.-bot. Ges.* (38): 11.

Kerner, A. 1893. Scabiosa Trenta Hacquet. *Oesterreichische botanische Zeitschrift (Wien)* (43): 113–117.

Voss, W. 1893. Scabiosa Trenta Hacquet. *Argo (Laibach)* (2): 141–142.

S. n. 1896. Hacquet, Belcazer. In: *Ottův slovník naučný*. Praha, 10: 704.

Valenta von Marchturn, A. 1897. Von der Naturforscher Hacquet als Arzt im Krain. *Wiener medizinischen Wochenschrift* (18): 827–832.

Roger, J. 1900. Hacquet Balthazard [sic]. In: *Les Médecins bretons du XVIe au XXe siècle. Biographie et bibliographie*. Paris: Baillière. pp. 86–87 (Ponatis: 1987. Saint-Malo: Éditions de l'Ancre de la marine).

Estreicher K. 1901. Hacquet, Balthasar. In: *Bibliografia polska*. Krakow. (Czesč II) Lit H-I. Tom VIII (XVIII): 11.

Kerviler, R. 1904. Hacquet. In: *Répertoire général de bio-bibliographie bretonne*. Rennes: J. Plihon et L. Hommay. 9: 385. (Ponatis: 1984. Mayenne: Joseph Floch).

Müller, A. 1907. Balthazar Hacquet als Werk-schirurg in Idria von 20. September 1766 is 15. December 1773. *Berg und Hüttenmännisches Jahrb. der k. k. montanistischen Hochschulen zu Leoben und Pirram*. p. 339.

Jakob, Georg. 1913. Belsazar Hacquet und die Erforschung der Ostalpen und Karpaten. *Münchener geographische Studien (ed. Günther, S.)* (27): 1–128.

Zupanič, N. 1925. Hacquet Baltazar. In: *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka (ur. Stanojević, St.)*. Zagreb: Bibliografski zavod. 1: 807.

Cankar I., Lukman Fr. Ks. (ur.). 1925. Balthazar Hacquet. In: *Slike k Slovenskemu biografskemu leksikonu*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. pp. 2. Ilustrirano.

Pintar, I. 1926. Hacquet, Balthasar. In: *Slovenski biografski leksikon (ed. Cankar, I., Lukman, Fr. Ks.)*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka. 1 (2): 284–287.

Kreveckii, I. 1926. Podoroži čužinciv na Ukraini v XVIII-XX st. (pro B. Gaketa). *Nova zora* No 52: 6.

Ziembicki, W. 1926. Baltazar Hacquet – członek fakultetu lekarskiego we Lwowie z epoki Józefinskiej. Kim był, co pisał o naszym kraju, zwłaszcza o jego zdrojach. *Archiwum historii i filozofii medycyny oraz historii nauk przyrodniczych (Tom IV) Zesz. I*: 26 pp.

Olszewicz, B. 1932. Baltazar Hacquet. Mapy Tatr i Pokucia. In: *Kartografia Polska XVIII wieku: Przegląd chronologiczno-bibliograficzny*. Lwów-Warszawa, pp. 85–86.

Kugy, J. 1937. Scabiosa Trenta. In: Kugy J. *Iz mojega življenja v gorah*. Ljubljana: Planinska matica. pp. 36–47.

Kidrič, F. 1938. Zois in Hacquet. *Ljubljanski zvon (Ljubljana)* (58): 271–275.

Houdek, J. 1938-1940. Baltazar Hacquet v Tatrach r. 1793–1794. *Krasy Slovenska* 18: 424–428.

Pintar, I. 1939. *Mediko-kirurški učni zavod v Ljubljani, njegov nastanek, razmah in konec*. Habilitacijska disertacija. Ljubljana.

Debelak – Deržaj, M. M. 1947. Kronika Triglav. *Gore in ljudje (Ljubljana)* (2): 170.

Gaket (Hacquet), Baltazar. 1955. *Enciklopedija ukrajinovštva*. New York: Slovnikova častina. 1: 339.

Wester, J. 1956. Balthasar Hacquet kot jamar (Jame v sedanjem koprskem okraju). *Proteus (Ljubljana)* (18): 10: 272–276.

Wester, J. 1957. Balthasar Hacquet kot jamar (Jame v sedanjem ljubljanskem in kočevskem okraju). *Proteus (Ljubljana)* (19): 6–10.

Ceklin, Franc. 1957. Čigava noga je prva stopila na Triglav. *Planinski vestnik (Ljubljana)* (57) 6: 311–323, ilustrirano.

Wraber, Tone. 1957. Triglavske cvetke. *Planinski vestnik (Ljubljana)* (57) 6: 433–436.

Wester, Josip, Orel, B. 1958. Hacquet, Balthazar. In: *Enciklopedija Jugoslavije*. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ. 3: 645–646.

Santifaller L., Obermayer-Marnach E. (ur.). 1959. Hacquet de La Motte Belsazar. In:

Österreichisches biographisches Lexikon (1815–1950). Graz-Köln: Verlag Hermann Böhlau Nachf. 2: 132–133. (Ponatis: 1993. Wien).

Petkovšek, V. 1960. Začetki botanične vede pri Slovencih. In: Lazar J. (ur.) *Ad annum horti botanici Labacensis solemnem CL. – Zbornik ob 150-letnici botaničnega vrta v Ljubljani*. Ljubljana, pp. 17–18.

Maślankiewicz, K. 1960–1961. Hacquet Baltazar (Belsazar). In: (ed. Gross A., Horoch K.) *Polski słownik biograficzny*. Wrocław-Warszawa-Kraków: Zakład narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej akademii nauk. (Zesz. 40) 9: 221–223.

Markov, J. 1965. K počatku slovenskega narodopisu. B. Hacquet a osudy jeho narodopisné práce. *Cesku lid*.

Dolezal, H. 1966. Hacquet Belsazar (Balthasar). In: *Neue deutsche Biographie*. Berlin: Duncker & Humblot. 7: 414–416.

Bufon, Zmagor. 1966. *Baltazar Hacquet*. Ljubljana: Naši znameniti tehniki.

Kugy, J. 1968. Scabiosa Trenta. In: Kugy J. *Iz življenja gornika*. Maribor: Založba Obzorja. pp. 37–49 (Domače in tuje gore 3).

Wraber, Tone. 1969. Iz zgodovine o botaničnih raziskovanjih v Julijskih Alpah in Karavankah. *Jeklo in ljudje (Jesenice)* (2): 272–274.

Nizovii, D. D. 1969. Gaket, Aké (Hacquet Baltazar). In: *Radjanska enciklopedija istorii Ukraini*. Kijev. 1: 290.

Novak, Vilko. 1974. Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura. *Traditiones (Ljubljana)* (3): 17–68.

Selan, M. 1978. Na Velem polju odkrili spomenik B. Hacquetu. *Planinski vestnik (Ljubljana)* (78): 712–714.

Brecelj, M. 1979. Hacquet Baltazar. In: *Primorski slovenski biografski leksikon*. Gorica: Goriška Mohorjeva družba. 6: 522–524.

Larousse, Pierre (ur.). 1982. Hacquet Balthasar. In: *Grand dictionnaire universel du XIXe siècle*. Genève-Paris: Slatkine. 9: 12–13.

Gosar, M. & Petkovšek, V. 1982. Naravoslovci na Slovenskem (Prispevek o njihovem delu in prizadevanjih od začetka 15. stoletja do ustanovitve Univerze v Ljubljani leta 1919). *Scopolia (Ljubljana)* (5): 16–17.

Wraber, Tone. 1984. Scabiosa Trenta: Zgodba o trentarskem grintavcu. *Proteus (Ljubljana)* (47): 138–141.

Wraber, Tone. 1984. Scabiosa Trenta se ni rodila še enkrat. Zgodba o trentarskem grintavcu. *Delo (Ljubljana)*. 8. 12. 1984.

Praprotnik, Nada. 1985. Skrivnostni trentarski grintavec. *Planinski vestnik (Ljubljana)*. (85): 24–26.

Jurca, Jože. 1984. Baltazar Hacquet in njegov prispevek k razvoju veterinarstva na Slovenskem. *Zbornik biotehniške fakultete Univerze Edvarda Kardelja Veterinarstvo (Ljubljana)* (21) 1: 5–100.

S. n. 1985. Baltazar Hacquet v naši dolini. *Savinjske novice*. 17/9: 8, 17/10: 8.

Novak, Vilko. 1986. Balthasar Hacquet in slovenska ljudska kultura. In: Novak Vilko (ur.). *Raziskovalci slovenskega življenja*. Ljubljana: Cankarjeva založba. pp. 60–123.

Pleničar, M. 1986. Hacquet, Baltazar. In: *Enciklopedija Jugoslavije*. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža. 4: 651–652.

Sitar, Sandi. 1987. Baltazar Hacquet, kirurg in naravoslovec. In: *Sto slovenskih znanstvenikov, zdravnikov in tehnikov*. Ljubljana: Prešernova družba. pp. 126–127.

Pogačnik, B. 1987. Naš in njihov profesor Baltazar. Hacquetova spominska plošča v Ljubljani. *Delo (Ljubljana)*. 3. 10. 1987.

Aljančič, M. 1987–1988. Spominska plošča Belsazarju Hacquetu. *Proteus (Ljubljana)* (50): 154–156.

Praprotnik, Nada. 1988. Spominska plošča Baltazarju Hacquetu na Velem polju. *Proteus (Ljubljana)* (50): 229–230.

Pavlovec, R. 1988. Belsazar Hacquet kot začetnik regionalne geologije Vzhodnih Alp. *Proteus (Ljubljana)* (50): 364–365.

Klemun, M. 1988. Balthasar Hacquet – Begründer einer Vielfältigen Durchforschung des Ostalpenraumes. *Carinthia (Klagenfurt)* II (178) 98: 5–13.

Pleničar, M. 1989. Hacquet, Baltazar. In: *Enciklopedija Jugoslavije*. Slovenska izdaja. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod Miroslav Krleža, 4: 591.

Blémont, H. 1989. Hacquet Balthasar. In: (ur. M. Prévost, Roman d'Amat, H. Tribout de Morembert). *Dictionnaire de biographie française*. Paris: Letouzey et Ané. 17: 478.

Kornhauser, A., Wraber, Tone. 1990. Hacquet, Baltazar. In: *Enciklopedija Slovenije*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 4: 1–2.

Wraber, Tone. 1990. *Sto znamenitih rastlin na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

Čar, J. 1990. Baltazar Hacquet: *Oryctographia Carniolica. Idrijski razgledi*. (24) 1-2: 53–61.

Dwyer, H., Dwyer, B. (ur.). 1993. Hacquet Balthasar. *Index biographique français* 4. London-Melbourne-Munich-New Jersey: K. G. Saur. p. 1619.

Polsk, V. 1993. Gake (Gaket, Aké, Hacquet) Baltazar. In: *Biografski slovník Prikrattja*. Ivano-Frankivsk. Zošit 6: 85.

Gaket (Hacquet) Baltazar. 1993. Enciklopedija ukraїnoznavstva. *Perevinannja v Ukraini*. Lviv. 1: 339.

Šegedin, M., Ruzanov, O. 1994. Baltazar Aké (1740–1815). *Lvivski medicni kolegijum (Lviv)* Vid 2: 42–43, s portretom.

Baltazar Gaket – peršii doslidnik Shidnih Karpat. 1996. *Kraeznavstvo i turistika*. No 1–2 (2–3): 22.

- Valjo, Marija. 1996. Baltazar Gaket (Aké). Iogo podoroži ta doslidžennja pobutu i kulturi Zahidnoi Ukraini. *ZNTŠ* 230: 355–370, ilustrirano.
- Valjo, Marija. 1996. Kniga B. Gaketa pro Karpati – džerelo do vivčennja nimeckoi ta avstrijskoi kolonizaciji Galičini. Nimecko kolonii Galičini: Materiali. *Dopovidi ta povodomlennja (Lviv)* pp. 158–164, s portretom.
- Siemion, Ignacy Z. 1996. Prace Chemiczno-analityczne Baltazara Hacqueta. *Analecta (Varšava)* 5/2 (10): 95–125.
- Praprotnik, Nada. 1996. Trentarski grintavec iz Zlatorogovega kraljevstva. *Gea (Ljubljana)* (6) 6: 67–68.
- Markelj, Milan. 1996. Naš francoski Valvasor. *Dolenjski list* (47) 42: 19. (17. 10. 1996).
- Praprotnik, N. 1997. Triglavski dimek. Botanični dragulji Slovenije. *Mavrica* (8): 15.
- Kaligarič, M. 1997. *Carlina acanthifolia* subsp. *Utzka* (Hacq.). Meusel & Kästner v Sloveniji. *Annales (Koper)* (11): 43–46.
- Novak, Vilko. 1997. Balthasar Hacquet, Veneti – Iliri – Slovani (ocena Švajgarjevega prevoda). *Zgodovinski časopis*. (51) 4: 585–586.
- Wedam, Vida. 1997. B. Hacquet, Veneti – Iliri – Slovani: poslovenil in priredil Rasto Švajgar. *Zgodovina v šoli*. (6) 2: 60–61.
- Miklavčič – Rezigar, Inga. 1997. Hacquetova slovenska ljudska kultura. (ocena Švajgarjevega prevoda). *Primorska srečanja*. (21) 190: 173.
- Kril, Mykhailo. 1997. Recenzija na knjigi Hacquet B. Veneti-Iliri-Slovani. Poslovenil in priredil Rašto Švajgar. Nova Gorica. *Baltazar Gaket i Ukraina. Stati i materiali*.
- Kril, Mykhailo. 1998. Recenzija na knjigi Hacquet B. Veneti-Iliri-Slovani. Poslovenil in priredil Rašto Švajgar. *Visnik Lvivskogo universtitetu, Seria istorič*. Vip. 33: 301–303.
- Valjo, Marija. 1998. Nadra Karpat v doslidženni Baltazara Gaketa. Borislav: Minule i sučasne. In: *Zbirnik stattei*. Drogobič: Vidrožennja. pp. 13–18, s portretom.
- Boičenko, V. 1998. Baltazar Gaket i naša istorična dolja. *Mikolaivska gazeta (Milolaiv nad Bugom)* 16 žovt: 4. – 23 žovt: 4.
- Daniljuk, A. 1998. Pogled čerez dva stolittja. *Literaturnii Lviv* 7: 24–25.
- Daniljuk, A. 1998. *Narodoznaveči zošiti* 4: 584–585.
- Kril, Mykhailo. 1998. Francuzskii včenni pro Ukrainski Karpati shilku XVIII- poč. XIX st. *Zapiski Lvivskoi Naukovoii biblioteki im. V. Stefanika. (Lviv)*. Vip. 6: 229–233.
- Kril, Mykhailo. 1998. Francuzskii včenni pro Ukrainski Karpati shilku XVIII- poč. XIX st. *Auditoria (Lviv)* Č. 6: 7.
- Makitra R. 1998. Baltazar Gaket – odin iz perših galickih kaenzavciv i geografiv. *Narodoznaveči zošiti* No 5: 582–583.
- Melnik, Ju. M. 1998. Pro mineralogični doslidžennja u Lvivskomu universiteti naprikanci XVIII stolittja (zabuta pracja prof. B. Gaketa). *Mineralogičeskii žurnal (Kiev)* No 4: 96–99.
- Takim vin pobačiv Krim dvisti rokiv tomu. Baltazar Gaket i Ukraina. 1998. *Krimskaja svitlicja (Simfepopol)*. 23: 10–11; 30: 10–11.
- Makitra R. 1998. Dwie konferencje we Lwowie. *Polskie towarzystwo Chemiczne Orbital: Wiadomości i informacje (Warsawa)* *Styczen-lutyp*. pp. 21–22.
- Praprotnik, N. 1998. Hacquetova golaška jelenka ali kranjska selivka. *Gea (Ljubljana)*. (8) 8: 32.
- Praprotnik, N. 1998. Tevje ali rumenkulja. *Gea (Ljubljana)*. (8) 12: 40.
- Praprotnik, N. 1999. Glasnica nebesne modrine. *Gea (Ljubljana)*. (9) 8: 67.
- Valjo, Marija. 1999. Baltazar Gaket (Ak'e) i iogo opisi Pivdnja Ukraini ta Krimu naprikanci XVIII st. Pivsenna Ukraina XVIII-XIX st. *Zapiski naukovno-doslidnoi laboratorii istorii Pivdenoi Ukraini EDU (Zaporizžja)* 4 (5): 101–115, ilustrirano.
- Oborin, M. O. 1999. *Gaket de la Mot. Lvivskii deržavni medičnii universitet i. Danila Galickogo. Aktovii den. 1784. 16. 11. 1999.* (ur. B. S. Zeminkovskii). Lviv. p. 35, s portretom.
- Dupont, M. 1999. *Dictionnaire historique des médecins dans et hors de la médecine*. Paris: Larousse.
- Borisov, P. 1999. O Hacquetovem značaju (zgodovinsko-psihološka študija). *Zgodovinski časopis (Ljubljana)*. (53) 4: 455–482, ilustrirano.
- Gauchon, C. 1999. Investigations about Balthasar Hacquet. *Slovenský kras/Acta carsologica slovaca. (Liptovský Mikuláš)* (37): 53–60.
- Borjančič, Viljem. 1999. Baltazar Hacquet: 260-letnica rojstva znamenitega kirurga. *Kraški koledar*. pp. 16–17, ilustrirano.
- Šumrada, Janez. 2000. Hacquet, Žiga Zois in francoski naravoslovec Picot de La Peyrouse. *Scopolia (Ljubljana)* (44): 1–34.
- Valjo, Marija, Kril, Mykhailo. 2000. *Baltazar Gaket doslidnik Pivdenno-Shidnoj i Centralnoj Evropi*. Doslidžennja i materiali. Nacionalna akademija nauk Ukraini. Lviv: Lvivska naukova biblioteka im. V. Stefanika. (NUK-541385).
- Gudowski, Janus in drugi (ur.). 2001. *Dawne pokucie i hoculszczyzna w opisach cudzoziemskich podróżników. Wybór tekstów z lat 1795–1939*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Dialog.
- Praprotnik, Nada. 2001. Balthasar Hacquet in njegovo botanično delovanje na Kranjskem. *Razprave IV. razreda SAZU (Ljubljana)* (42) 2: 173–185.
- Dakskobler, I. 2001. Grafia golaka (Hacq.) Rchb. Notulae ad floram Sloveniae. *Hladnikia (Ljubljana)* (11): 27–28.
- Košir, Petra. 2002. Prispevek k sinsistematiki združbe *Hacquetio-Fraxinetum excelsioris* Ma-

rinček in Wallnöfer & al. 1993. *Hacquetia* (1) 1: 109–128.

Praprotnik, Nada. 2002. Triglavski dimek. *Gea (Ljubljana)*. (12) 5: 65–66.

Kranjc, Andrej. 2002. About Karst in Balthasar Hacquet's *Oryctographia Carniolica*. Povzetek simpozija: Alcadi 2002/6° International Symposium on History of Speleology and in Alps, Carpathians and Dinarides, Gorizia April 27 – Maj 1, 2002. (*elektronski vir*).

Kranjc, Andrej. 2003. Balthasar Hacquet (1740–1815) in naš kras: rudniški zdravnik v Idriji, učitelj na ljubljanskem liceju in na babiški šoli. *Kras*. 56: 16–17, ilustrirano.

Kranjc, Andrej. 2003. Contributions of Balthasar Hacquet (1739–1815) to the Knowledge of Karst and Karstification. International Conference on Karst Hydrogeology and Ecosystems. Bowling Green 2003. (*elektronski vir*).

Kranjc, Andrej. 2003. Balthasar Hacquet (1739/1740–1815) – krasoslovec. *Informacije SZF*. 4: 1–2, ilustrirano.

Glažar, Saša A. 2003. Balthasar Hacquet: kirurg, naravoslovec in humanist: (1739–1815). *Kemija v šoli* (15) 2: 32.

WIEM. 2003. Hacquet Baltazar. Wielka internetowa encyklopedia multimedialna. www.wiem.onet.pl

AEIOU. 2003. Hacquet de la Motte, Belsazar. AEIOU. Österreich-Lexikon. www.aeiou.at

Saur, K. G. 2003. Hacquet de La Motte, Belsazar. World Biographical Index. Internet Edition: www.saur-wbi.de; et: K.G. Saur Verlag. Internationaler Biographischer Index 10: www.biblio.tu-bs.de/wbi

Šumrada, Janez. 2003. Uvodna beseda. *Hacquetia*. (2) 2: 9–10.

Šumrada, Janez. 2003. Sur les origines de Balthasar Hacquet. *Hacquetia*. (2) 2: 11–24.

Klemun, Marianne. 2003. Raumkonzepte im Werk Belsazar Hacquet. *Hacquetia*. (2) 2: 25–35.

Fikfak, Jurij. 2003. O Hacquetovih upodobitvah in opisih drugega. *Hacquetia*. (2) 2: 37–48.

Kril, Mykhailo. 2003. Balthasar Hacquet As a Historian. *Hacquetia*. (2) 2: 49–53.

Žigon, Tanja. 2003. Wochentliches Kundschftsblatt des Herzogthum Krain (1775–1776) Balthazar Hacquet kot časnikar. *Hacquetia*. (2) 2: 55–64.

Šumrada, Janez. 2003. Hacquetova spomenica pariški Kraljevi medicinski družbi o poklicnih boleznih idrijskih rudarjev. *Hacquetia*. (2) 2: 65–74.

Jurca, Jože. 2003. Balthazar Hacquet in veterinarstvo. *Hacquetia*. (2) 2: 75–84.

Praprotnik, Nada. 2003. Balthazar Hacquet in njegovo botanično delovanje na Kranjskem. *Hacquetia*. (2) 2: 85–92.

Kavčič, Janez. 2003. Idrija, kot jo je videl Balthazar Hacquet. *Hacquetia*. (2) 2: 93–106.

Čar, Jože. 2003. Hacquetova ocena nekaterih

starejših del o idrijskem rudniku. *Hacquetia*. (2) 2: 115–118.

Čar, Jože. 2003. Naravoslovni opis idrijskega rudnika v Hacquetovem delu "Oryctographia carniolica". *Hacquetia*. (2) 2: 107–114.

Južnič, Stanislav. 2003. Ledene rože na Hacquetovem oknu. *Hacquetia*. (2) 2: 119–128.

Kranjc, Andrej. 2003. Balthazar Hacquet, Predecessor of Modern Karstology. *Hacquetia*. (2) 2: 129–138.

Valjo, Marija. 2003. Balthasar Hacquet und die Ukraine. *Hacquetia*. (2) 2: 139–145.

4. Hacquetovi uredniki in dopisovalci

V Hacquetovem času so znanstveniki pisali drug drugemu, še najraje pa urednikom revij, ki so pisma komentirali in objavljali. Znanstveni časopisi so bili tako predvsem javni pisemski nabiralniki. Oglejmo si usode pomembnejših urednikov Hacquetovih del in znanstvenikov, na katere je naslavljal svoja objavljena pisma.

4. 1. Na Dunaju

Ignaz Born (* 1742 Karlsberg (Kapnik) na Sedmograškem (Transilvanija); † 1791)⁶⁹ se je leta 1753 vpisal na dunajsko jezuitsko gimnazijo. Leta 1759 je vstopil v jezuitski red in bil od avgusta 1760 v noviciatu sv. Ane. Po šestnajstih mesecih je izstopil iz reda in se je začel zanimati za študij prava skupaj z bratom Josefom in prijatelji. Pravo je študiral od 1. 11. 1762 do konca avgusta 1763 na dunajski univerzi, pozneje pa je poučeval na Scopolijevi katedri rudarske akademije v Schemnitzu (Banská Štiavnica). V tamkajšnjem rudniku je Born opravil prvo amalgamiranje in organiziral prvo mednarodno znanstveno konferenco z razpravami o svojem postopku.⁷⁰ 17. 6. 1768 je dobil plemiški naslov, 7. 9. 1770 pa je postal rudarski svetnik v Pragi kot naslednik grofa Josefa Marie Coloreda-Waldseeja (Walse, Waldesee, * 1735; † 1818). V Pragi je Born prvič srečal svojega poznejšega brata prostozidarja, jezuita Nicoausa Podo von Neuhausa (Boda, * 4. 10. 1723 Dunaj; SJ 22. 1. 1740; † 29. 4. 1798 Dunaj). Poleti 1771 so se Poda, Scopoli in Born odpravili na "znanstveno karavano" v Karpatsko gorovje. Born je še istega leta v Pragi izdal Scopolijevo mineralogijo, pozneje pa je ocenil več njegovih del, o njih pa še spise Maka in Aepinusa o matematiki ter elektriki.

Hacquet je pisal Bornu o svojem potovanju proti Zemunu 25. 9. 1775 na dvojbornici brigantini z dvanajstimi majhnimi topovi v spremstvu tovarne ladje z dvema jamboroma in skupno dvajsetimi možmi. Na počitnicah se je pridružil

⁶⁹ Winter, 1971, 233.

⁷⁰ Reinalter, 1991, 27, 83, 4, 86, 90, 96, 97, 99, 117, 123.

G. Gruberju, ki je kot navigacijski direktor po cesarskem ukazu potoval na ogled Save vse do ustja pri Beogradu. 29. 9. 1775 so izpluli iz Krškega,⁷¹ med 30. 9. in 2. 10. 1775 so počivali v Zagrebu,⁷² 4. 10. 1775 so prispeli v Sisak,⁷³ 9. 10. 1775 so izpluli iz Jasenovca,⁷⁴ 13. 10. so prispeli na (Slavonski) Brod⁷⁵ in 15. 10. 1775 končno v Zemun.⁷⁶ Skupno je pot po vodi navzdol trajala tri tedne. V potopisu je Hacquet poročal tudi o sosednjih pokrajinah, med drugim o Bornovi domači Transilvaniji.⁷⁷ Pod Gruberjevim vplivom je razmišljal o obnovitvi argonavtske vodne poti med reko Timavo pri Devinu, Kolpo, Savo in Donavo.⁷⁸ V Zemunu je študiral turško izdelovanje pip, odpornih proti ognju, in se skliceval na ugotovitve Beckmanna iz Göttingena.⁷⁹ Razmišljal je o povezavah med sibirskimi in balkanskimi Slovani, tudi glede podobnosti fosilov v njihovih deželah. Omenil je mamutov okel, ki ga je Gruber nekoč našel v bližini Siska in ga podaril za Hacquetovo zbirko.⁸⁰ Hacquet ni opisal potovanja iz Zemuna nazaj na Kranjsko. Leta 1778 je v Milanu objavil italjanski prevod pisma iz leta 1776, vendar se je medtem brčkone že sprl z Bornom.

Jean-André De Luc (1727; † 1817) je podprl Bornovo kandiduro za kraljevo družbo v Londonu, vendar ni prepričljivih dokazov o izvolitvi Borna. Baron Born je leta 1780 prišel iz Prage na Dunaj in postal dvorni svetnik ter kustos dvornega naravoslovnega kabineta na Dunaju. Dopisoval se je z baronom Žigo Zoisom, Gruberjem in Hacquetom. Hacquetovo pismo iz leta 1776 je Bornu posredoval avguštinski opat Alberto Fortis (* 1741 Padova; † 1803 Bologna), avtor znamenitega potopisa s potovanja po Dalmaciji in italijanskega prevoda Hasanaginice iz leta 1774.⁸¹ Fortis je vodil bolonjsko knjižnico kot tajnik nacionalnega italijanskega instituta. Skupaj z Elisabetto Caminer Turra sta izdajala reviji *L'Europa letteraria* od leta 1768 do 1773 in *Giornale enciclopedico* od leta 1774 do 1781, kjer pa nista tiskala Hacquetovih del. Hacquet je opisal Fortisove geološke raziskave leta 1816, leta pa jih je povzel v reviji Johanna Samuela Schröterja (* 1735 Rastenburg; † 1808 Buttstätt). Schröter je leta 1752 začel študirati teologijo, pozneje pa se je učil naravoslovja pri profesorju Walchu v Jeni. Leta 1756 je postal rektor šole v

Dornburgu, leta 1764 pridigar v Weimarju, od leta 1785 pa je bil superintendent in prvi pridigar v mestu Buttstätt pri Weimarju. Leta 1776 je v Weimarju izdal tri volumne revije *Journal für die Liebhaber des Steinreich und der Konchyliologie*; v njih je objavljajal predvsem o fosilih.

Leta 1775 je Hacquet objavil razpravo v *Wiener Realzeitung*, ki je začel izhajati leta 1770 in se je obdržal poldrugo stoletje. Leta 1777 je postal urednik časopisa Carl Joseph Nepomuk baron von Sonnenfels (* 1733; † 1817), ki je istega leta vstopil k dunajskim prostozidarjem in kmalu postal njihov vodja. Od leta 1782 do 1784 je revijo urejeval nekdanji jezuit, prostozidar Aloys Blumaureur (1755–1798).

4. 2. V Pragi

Leta 1808 je Hacquet objavil povzetka iz svojih knjig v praškem Slavinu. Urednik revije je bil Josef Dobrovsky (1753–1829), vodilni češki razsvetljenec in slavist.

4. 3. V nemških deželah

Berlinski lekarnar in praktični zdravnik Friedrich Heinrich Wilhelm Martini je izdal prve štiri volumne *Beschäftigungen der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*. Nato je uredništvo *Beschäftigungen* in *Schriften* prevzel Johann Friedrich Wilhelm Otto iz Berlina in, med drugim, leta 1783 in 1788 objavil tudi pismi dr. Jacoba Reineggsa (Reinegg, Christian Rudolph Ehlich, Ehrlich, Oehlich, * 28. 11. 1744 Eisleben; † marec ali april 1793 Sankt Petersburg)⁸² iz Gruzije s Hacquetovimi pojasnili. Na Hacqueta so se v Ottovih *Schriften* sklicevali tudi Johann Gottlieb Gleditsch (1714–1786),⁸³ Friedrich Müller⁸⁴ in Rendant Siegfried.⁸⁵ Od leta 1782 do 1785 je Otto v Berlinu izdal tudi štiri volumne *Allerneueste Mannigfaltigkeiten*, v katerih Hacquet ni objavil ničesar.

Johan Heinrich Voigt (* 27. 6. 1751 Gotha; † 6. 9. 1823 Jena) je leta 1774 začel poučevati gimnazijce v Gothi. Izdajal je astronomski del dvornega koledarja. Leta 1789 je doktoriral iz filozofije na univerzi v Jeni in tam prevzel katedro za matematiko, čez trinajst let pa še za fiziko. V letih od 1786 do 1799 je urejal *Magazin für das Neueste aus der Physik und Naturgeschichte*, ki ga je utemeljil njegov prvi urednik Ludwig Christian Lichtenberg (* 1742; † 1799). Voigt je izdal volumne od 6 do 12 s številnimi Hacquetovimi razpravami. Od leta 1797 do 1806 je v Jeni izdal dvanajst volumnov

71 Hacquet, 1778, 6; Hacquet, 1984, 74–75.

72 Hacquet, 1778, 7, 9; Hacquet, 1984, 76, 78.

73 Hacquet, 1778, 9–10; Hacquet, 1984, 78–79.

74 Hacquet, 1778, 14; Hacquet, 1984, 83.

75 Hacquet, 1778, 16; Hacquet, 1984, 85.

76 Hacquet, 1778, 18; Hacquet, 1984, 87.

77 Hacquet, 1778, 8; Hacquet, 1984, 77.

78 Hacquet, 1778, 21–22; Hacquet, 1984, 90–91.

79 Hacquet, 1778, 24; Hacquet, 1984, 93.

80 Hacquet, 1778, 27; Hacquet, 1984, 96.

81 Hacquet, 1778, 27; Hacquet, 1984, 96.

82 Poggendorff, 1863, 598.

83 Gleditsch, 1782, 109, 114, 115.

84 Müller, 1781, 127.

85 Siegfried, 1782, 423; Siegfried, 1785, 407–409.

398 Kurze Nachrichten und Auszüge

Fahren Sie fort meine Herrn, die Gelehrten durch Ihr Beispiel und Ihre Werke aufzumuntern, und nehmen Sie die Versicherungen meiner Ehrerbietung und Achtung an.

Obgleich diese Gegenstände nicht eigentlich für unsere Gesellschaft sind, so habe ich doch geglaubt, daß die Mitglieder von selbst, welche die Medicin practiciren, ewigen Nutzen davon schöpfen könnten. Meine Untersuchungen werden übrigens Sie überführen, daß ich nicht meine Zeit ohne was zu thun hingebraucht habe.

2.

Aus einem Schreiben des Herrn Doctor Reineggs aus Tschis vom 21ten Januar, 1780 an Herrn Prof. Hacquet in Lönbach. *)

Wie traurig ist nicht mein Zustand, daß ich so lange Zeit aller europäischen Nachrichten beraubt bin, und wie untröstlich bin ich nicht, daß ich auch Sie, meinen besten Freund, seit einem Jahre und darüber ohne alle Nachrichten habe lassen müssen! Ich würde mich wegen dieser Veräumung selbst anklagen, wenn mich nicht die Menge der Geschäfte eines Landes, in dem ich mich seit ein und einem halben Jahre befinde, zu täglichen Arbeiten gedrungen und mich unfähig gemacht hätten, an irgend eine Korrespondenz zu denken.

*) Dieses Schreiben hat unser Freund, der Herr Hacquet, erst im May 1781 erhalten und uns zur Bekannmachung, nach seiner bekannten Gefälligkeit und großem Eifer für die Naturkunde, gütigst mitgetheilt. Die Herausgeber.

aus Briefen unserer Korrespondenten. 399

ten. Indessen empfangen Sie gegenwärtiges Schreiben als eine Erkenntlichkeit und Vorläufer anderer Nachrichten, die Sie von mir zu erwarten haben. Ein guter Freund, der sich morgen auf die Reise nach Sumatra begiebt, ist die einzige Gelegenheit, die ich für einen Jahre ausständig machen können; ich will solche also nicht verkümmern, Ihnen von meinem Zustande so kurz als möglich Nachricht zu geben, ich bin gewiß versichert, Sie werden mein langes Stillschweigen entschuldigen.

Von Bagdad habe ich Ihnen im Jahr 1778 zuletzt geschrieben. *) Ich hoffte in kurzem Persien zu sehen, allein Kerim Chan starb und dieses Reich fiel in die schrecklichsten Unruhen, in denen es sich noch dormalen befindet. Mein Freund Zardoun al Reschid wurde getödtet, ich entging mit Hilfe meiner Karavane, so über Tinsue durch Medien, Großarmenien ging, den Händen der Dämannen, die nach dem Tode des Kerim Chans von keinem Frieden mehr wußten. Ich durchreiste Minbe und seine Alterthümer —, Arbelens prächtige und unermessliche Ebene, die fruchtbaren Felber Mediens, die von Mist riechenden Berge der assyrischen Gränzen, und immer dem Ufer des Euphrats getreu, langte ich in die kalte Gegend der Großarmenischen Gebürge und an die Quelle dieses Flusses selbst an. Aus unzählbaren Ebern in einer schwarzen lavenschen Gesteinart entspringt dieser so berühmte Fluß; sein Wasser ist an der Quelle seiner erstaunenden Kälte halber, Menschen und Vieh

*) Diesen Brief habe ich nicht erhalten, welches nichts Seltenes ist; denn von den mehresten Freunden, die mir aus Asien geschrieben, habe ich kaum die Hälfte ihrer Briefe empfangen, &c.

Naslovnica Reineggsovega pisma Hacquetu (Hacquet. 1782. Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde (3): 398.

podobne revije z nekoliko spremenjenim naslovom *Magazin für das Neueste Zustand der Naturkunde*, vendar Hacquet v njej ni več objavljajal. Voigt je pisal razprave o matematiki, ognju, zraku, elektriki, magnetizmu, optiki, kometih in zgodovini koledarja. Hacquet je pri Voigtu objavil dva pisma Johannu Friedrichu Blumenbachu (* 11. 5. 1752 Gotha; † 22. 1. 1840 Göttingen), profesorju medicine in inšpektorju naravoslovne zbirke na univerzi v Göttingenu. Blumenbach je raziskoval medicino in fosile mamutov, oboje pa je zanimalo tudi Hacqueta. Blumenbach je v Göttingenu izdajal revijo *Medicinische Bibliothek* in v drugem volumnu leta 1785 objavil pismo dr. Reineggsa o kajenju opija, ki ga je iz Perzije poslal baronu Aschu. Reineggs je v pismu Hacqueta omenjal kot svojega najboljšega prijatelja. Začel je kot brivski pomočnik v Leipzigu in zabavljaj ter končal medicino v Trnavi z disertacijo o kemijskih sistemih (leta 1773). Nato je odpotoval na vzhod. Bil je

ruski diplomat v Gruziji, svetnik na ruskih šolah in nato šolski študijski direktor instituta za mlade ranocelnike v Sankt Peterburgu.

Lorenz Florenz Friedrich von Crell (* 1744 Helmstedt (Helmstädt) na spodnjem Saškem; † 1816 Göttingen) je postal leta 1773 profesor filozofije in medicine na univerzi Helmstedt, po ukinitvi pa je leta 1810 prevzel katedro za kemijo v Göttingenu. Izdal je šest volumnov prve nemške kemijske revije *Chemischen Journal für die Freunde der Naturlehre, Arzneygelahrtheit, Haushaltungskunst und Manufacturen* v mestu Lemgo (od leta 1778 do 1781) pri založniku Mayerju. Revija se je preimenovala v *Neuesten Entdeckungen der Chemie* v Leipzigu (v obdobju 1781–1784; izdal je volumne 1–12 pri založniku Weygandshu). V obeh revijah je objavljajal tudi Hacquetova dela, tudi v dodatkih (*Beyträge*) k zadnji. Crell je leta 1783 izdal dva volumna revije *Chemisches Archiv*; od leta 1784 do leta 1791 so izšli volumni 1–8 kot *Neues Chemisches*

Archiv. Od 1784. do 1803. je izdal 40 volumnov revije *Chemische Annalen für Freunde der Naturlehre, Arzneygelaehrheit, Haushaltung und Manufakturen* pri J. G. Müllerju. Od leta 1785 do 1790 je objavil 6 volumnov revije *Beiträge zu der Chem. Annalen*. Leta 1785 in 1786 je izdal 5 volumnov revije *Auswahl aller eigenthüml. Abhandl. Aus d. Neuest. Entdeckungen d. Chemie*. Leta 1798 je izdal prvi volumen revije *Neuestes Chemisches Archiv*.⁸⁶

Rastlina iz Meke, ki jo je Hacquet narisal povečano po treh eno colo dolgih primerkih, ki mu jih je poslal Reineggs. Hacquet je rastlino po Linnéju uvrstil med limonovce (*Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde* (3): Tab. 3, fig. 2).

August Ludwig von Schlözer (Schlötzer, * 5. 7. 1734 Gaggstedt v grofiji Hohenlohe Kircheng; † 9. 9. 1809 Göttingen) je študiral teologijo in orientalske jezike na univerzah v Wittenbergu in Göttingenu do leta 1755, leta 1759 pa je študiral medicino v Göttingenu. Leta 1761 je odšel v Sankt Petersburg in štiri leta pozneje prevzel položaj profesorja zgodovine in rednega člana akademije. Pomagal mu je predsednik akademije Razumovski, ki je sodeloval tudi s Kranjcem Hallersteinom. Od leta 1767 do upokojitve leta 1805 je bil Schlözer profesor v Göttingenu. Tam je utemeljil znanstveno statistiko. Od leta 1776 do 1782 je v Göttingenu izdal deset volumnov revije *Briefwechsel meist statistischen Inhalts Gesammelt und zum Versuch herausgegeben von Schlözer* s številnimi kratkimi Hacquetovimi prispevki. Od leta 1782 do leta 1793 je v Göttingenu izdal osemnajst volumnov uradnega lista *Staatsanzeigen (Staats-Anzeigen)*; tudi v njem je objavil Hacquetovo razpravo. Leta 1804 je ruski car Aleksander I. Schlözerja povzdignil v plemiški stan.

Hacquet je večkrat poročal o Karpatih tajnemu svetniku, baronu Karlu Ehrenbertu Mollu (* 21. 12. 1760 Thalgau pri Salzburgu; † 1. 2. 1838). Prijatelj Moll jih je objavil v *Jahrbücher für Bergbau= und Hüttenkunde* v Münchenu.

Friedrich Albrecht Carl Gren (* 1760; † 1798) je od leta 1790 do leta 1794 izdajal revijo *Journal der Physik*, nato pa jo je do leta 1798 preimenoval v *Neues Journal der Physik*. To sta bili predhodnici *Annalen der Physik*, vodilne nemške fizikalne revije devetnajstega stoletja, ki jo je od leta 1799 do smrti urejeval Ludwig Wilhelm Gilbert (* 1769; † 1824). Gilbert je bil profesor fizike v Halleju, leta 1811 pa je odšel na univerzo v Leipzigu. Po Gilbertovi smrti je njegovo revijo prevzel Johann Christian Poggenдорff. V Gilbertovih analih je Hacquet med drugim objavil pismo, ki ga je datiral v Lvovu 1. 7. 1801. Naslovil ga je na rudarskega komisarja Johanna Friedricha Westrumba (1751–1819). Westrumb je leta 1779 prevzel lekarno v mestu Hameln in veliko pisal v Gilbertove anale, med drugim o žvepleni vodi (1805).

Hacquet je objavljial tudi v reviji *Der Naturforscher* iz Halleja; volumne 1–13 – od leta 1774 do 1779 – je urejal Johann Ernst Emmanuel Walch (* 1725; † 1778), volumne 14–30 – od leta 1780 do 1804 – pa Johann Christian Daniel Schreiber (* 1739; † 1810). Revijo je izdajal J. J. Gebauer, pozneje njegova vdova skupaj z Joh. Jac. Gebauerjem. Hacquet je objavljial tudi v glasilu *Academia naturae curiosorum*, imenovanem *Nova acta physico medica exhibentia Ephemeres sive Historias et Experimenta* v Halle. Leta 1777 je postal član te prestižne akademije z akademskim imenom Pelops II. Med člani so bili Hacquetov mentor van Swieten (od leta 1754), Hacquetov nasprotnik Janez Krstnik Mihael

⁸⁶ Poggenдорff, 1863, 496.

Žagar (* 2. 12. 1732 Damelj; † 18. 7. 1813 Pra-
ga) od leta 1775, Linné (od leta 1778) in drugi
pomembni naravoslovci.⁸⁷

Leta 1779 in 1780 je Hacquet objavil razpravi
tudi pri akademiji v Erfurtu, ki je izdajala akte
med letoma 1776 in 1795, nato pa v novi seriji.
V tej je bilo leta 1797 objavljeno tudi delo Jurija
Vege. Od leta 1778 do 1796 je akte v Erfurtu
urejal Georg Adam Keyser, izdajali pa so jih Jo.
Georg Ernst Wittekind in drugi (od leta 1777).

Leta 1787 je Hacquet v reviji *Neue medi-
cinische Litteratur* pisal o mineralih (Leipzig: C.
F. Schneider). Citirali so jo tudi kot *Medicin.
Archiv*. Urednika Justus Arnemann (1763–
1806?) in Johann Christian Traugott Schlegel
(1746–1824) sta izdala štiri volumnne te revije od
leta 1787 do 1793. Z njo sta nadaljevala revijo
Medicinische Literatur für praktische Ärzte, v
kateri so leta 1782 objavili Hacquetovo razpravo.

4. 4. V Švici

Hacquet je leta 1789 objavil razpravo v Zü-
richu, v reviji, ki jo je urejal Albrecht Höpfner.
Höpfner je od leta 1787 do 1789 izdal volumnne
1–4; v zadnjem je Hacquet objavil zapis o svojih
opazovanjih mineralov v Franciji.

4. 5. V Italiji

Leta 1774 je Hacquet objavil razpravo o
železovi rudi iz Eisenerza na Štajerskem v eni od
zadnjih številnih revije *Giornale d'Italia*, ki jo je
od leta 1764 izdajal Francesco Grisellini (* 1717
Benetke; † 1783 Milano), tajnik *Società patriot-
tica*, znan po polemičnih spisih v obrambo Paola
Scarpija. Naslednje leto je geolog Giovanni
Arduino (* 16. 10. 1714 Caprino; † 21. 3. 1795)
iz Verone vključil Hacquetovo razpravo v svojo
zbirko. Arduinovo knjigo s Hacquetovim pri-
spevkom je leta 1778 prevedel v nemščino Šved
Johann Jacob Ferber (* 29. 8. 1743 Karlskrona; †
17. 4. 1790 Bern), sicer Hacquetov sovražnik.

4. 6. V Franciji

Hacquet je objavil razpravo v *Journal de
physique*, ki ga je izdajal ravnatelj veterinarske
šole, abbé François Rozier (* 24. 1. 1734 Lyon; †
29. 9. 1793 Lyon). V istem zvezku je Rozier
objavil tudi Cavendishovo raziskovanje zraka,⁸⁸
naslednji mesec pa Lavoisierjevo raziskovanje
kisika.⁸⁹ To je bila zadnja v vrsti Rozierjevih
revij, saj je med drugim od leta 1773 izdajal
*Observations et mémoire sur la physique, sur
l'histoire naturelle et sur les arts métiers*.

⁸⁷ Mušič, Batis, 1975, 56.

⁸⁸ *Journal de physique*, 1785, 26 (januar): 38–51.

⁸⁹ *Journal de physique*, 1785, 26 (februar): 142–148.

5. Zaključek

Vsako delo potrebuje dobre temelje. Osnova
za preučevanje Hacquetovega dela pa so seveda
zapisji tega slavnega moža in razprave o njem.

6. Povzetek

Raziskali smo Hacquetovih dela in se še po-
sebej lotili opomb njegovih urednikov in recen-
zentov. Nismo pozabili niti na posmrtno izdaje
Hacquetovih del. Kolikor je bilo mogoče, smo
popisali še dela o Hacquetu in po njem ime-
novanih rožah. Omejili smo se na dela, v katerih
so pisci v naslovu omenjali Hacqueta. Upoštevali
smo tudi nekatera slovenska dela, v katerih
Hacquetovo ime ni našlo svojega prostora v
naslovu, vendar pa se vsebina nedvoumno nanaša
nanj.

Popis smo razvrstili po času objave posa-
meznih del. Kjer je bilo mogoče, smo ponatise in
prevode posebej našteli, obenem pa nakazali
zvezo med njimi za lažjo uporabo bralcu. V
opombah smo našteli pomote in razlike med
starejšimi bibliografijami. V pomoč zahtevnej-
šemu bralcu smo našteli knjižnice, ki hranijo po-
samezne enote v Sloveniji in v zamejstvu, pred-
vsem v ZDA. Na ta način smo popravili nekatere
netočnosti pri delih, ki jih je tudi sicer močno
skrivnostni Hacquet naštel v svojem življenje-
pisu. S tem smo zaokrožili Hacquetove poljske,
ukrajinske in tudi slovenske bibliografije,
natisnjene v zadnjih letih. Seveda pa nikakor še
nismo postavili zadnje pike na "i".

Bibliografijo smo dopolnili s kratkimi življe-
njepisi Hacquetovih urednikov in dopisovalcev.
Pokazali smo, da se je Hacquet gibal v središču
znanstvenega življenja svoje dobe.

7. Literatura in okrajšave

- ANS – Academy of Natural Sciences (PA).
- AS – Arhiv Republike Slovenije (Ljubljana).
- AVA – National Art Library Victoria &
Albert Museum.
- BBH – Bowdoin College (ME).
- BCMNH – Bibliothèque Centrale du Mu-
sée National d'Histoire Naturelle (Pariz).
- BRL – Boston. Javna knjižnica (MA).
- CGU – Univerza Chicago (Illinois).
- COO – Univerza Cornell (New York).
- CSL – Univerza Southern California.
- DDO – Dumbarton Oaks Res. Library (DC).
- DLM – Univerza Delaware.
- DRB – Dartmouth College (NH).
- Ed. – urednik.
- EUN – Univerza Newcastle.
- EUW – Wellcome Inst.
- EYM – Univerza Michigan.
- FBH – Bibliothèque du musée de l'homme
(Pariz).

- FFD – Bibliotheque de l'Institut de France (Pariz).
- FHN – Bibliotheque Centrale du mus. Nat. Hist. Naturelle (Pariz).
- FUF – Univerza Liuis Pasteur (Strasbourg).
- GUA – Univerza Georgia (Athens).
- GZM – Univerza of Wisconsin, Madison. Gen. Library System (Wisconsin).
- HMS – Univerza Harvard. Med. Sch., Countway Med. Libr. (MA).
- HMZ – Univerza Harvard. Ernst Mayr Library – MCZ (MA).
- JFI – Morton Arboretum (Illinois).
- IXA – Univerza Texas (Austin).
- KFS – Universitu of KS Arch/Mss/Rare Books/Regl. Hist. (Kansas).
- Landmarks of Science II* – Micro-opaque. New York: Readex Microprint, 1982. Velikost kart 23 x 15 cm (Microprint za revije, microfishe za knjige).
- LKG – Linkoping Stadtsbibliotek.
- MNU – Univerza Minnesota (Minneapolis).
- MUL – Muls (Minnesota).
- Müller, Friedrich. 1781. Anmerkungen. *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*. 1: 116–138.
- Mušič, D., Batis, J. 1975. Življenje in delo J. M. Žagarja (Sagarja). *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike (Ljubljana)* (3): 11–157.
- NDD – Univerza Duke.
- NM – signature Narodnega muzeja (Ljubljana).
- NUK – signature Narodne in univerzitetne knjižnice (Ljubljana).
- NYP – New York Public Library Res. Library.
- OKU – The History of Science Collections, Bizzell Library, University of Oklahoma at (Norman).
- PUL – Univerza Princeton (New York).
- RBG – Royal Botanic Gardens (Kew).
- Reinalter, Helmut (ur.). 1991. *Die Aufklärung in Österreich. Ignaz Born und seine Zeit*. Frankfurt am Main/Bern/New York/Paris: Peter Lang.
- Reineggs, Jacob. 1796, 1797. *Allgemeine historisch-topographische Beschreibung des Kaukasus*. Gotha und St. Petersburg: Fr. E. Schröder (Shreder) J. D. Gerstenberg (ur.), Dittmar. Prevod: *A General, historical, and topographical description of Mount Caucasus*. 1897. London: C. Taylor. Prevod: 1800. *Mémoire historique sur la Géorgie*. Paris. 1800.
- Siegfried, Rendant. 1782. Kristalische Asbest von Gmünd in Kärnten. *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*. 3: 423.
- Siegfried, Rendant. 1785. Desgleichen über eine neue grüne afrikanische steinwart. *Schriften der Berlinischen Gesellschaft naturforschender Freunde*. 6: 407–409.
- SOI – Univerza Southern Illinois.
- STF – Univerza Stanford (Kalifornija).
- Kayser, Christian, Gottlob (ur.). 1835. *Vollständiges Bücher=Lexicon*. Leipzig: Ludwig Schumann.
- VXG – New York Botanical Garden Library (New York).
- YUS – Univerza Yale (CT).
- Winter, E. 1971. *Barock, Absolutismus und Aufklärung in der Donaumonarchie*. Europa Verlag, Wien.
- ZT5 – Bibliotheque du musée de l'homme – RCON (Pariz).
- ZT8 – Univerza Louis Pasteur, RCON Project.
- ZW9 – Bibliotheque centrale du mus. Nat. d'histoire naturelle.
- ZXW – Niedersächsische Staat = und Univ.

*"Predaja oblasti" na občnem zboru ob 50-letnici društva, 15. aprila 2004:
odhajajoča predsednica Aleksandra Pavšič Milost,
stari – novi tajnik Andrej Nared,
nova predsednica Mira Hodnik. Arhiv ADS.*

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: andrej.nared@gov.si
domača stran: www.arhivsko-drustvo.si

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
telefaks: (03) 428 76 60
e-pošta: zg.arhiv-celje@guest.arnes.si
domača stran: www.zgarhiv.celje.si

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistrijsov trg 1
telefon: (05) 627 18 24
telefaks: (05) 627 24 41
e-pošta: arhiv.koper@guest.arnes.si
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Župančičeva 4
telefon: (05) 673 28 41

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Trg Brolo 11
telefon: (05) 611 72 04
telefaks: (05) 627 10 59
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Mestni trg 27, p.p. 373
telefon: (01) 306 13 06, 306 13 03
telefaks: (01) 426 43 03
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
telefaks: (04) 202 44 48

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalickega 1
telefon: (07) 394 22 40
telefaks: (07) 394 22 48

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1c
telefon: (04) 506 07 00
telefaks: (04) 506 07 08

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
telefaks: (05) 372 22 71

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krekov trg 1
telefon: (01) 433 70 44
telefaks: (01) 439 64 35

ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ

UNIVERZE V LJUBLJANI
1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 60

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
mobilni telefon: 031 314 771
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: slavica.tovsak@pamb.pokarh-mb.si
domača stran: www.pokarh-mb.si

Enota za koroško območje

2390 Ravne na Koroškem, Čečovje 12
telefon: (02) 822 05 29

Enota za Prekmurje

9220 Lendava, Glavna ulica 5
Dolina pri Lendavi
telefon: (02) 575 14 05
telefaks: (02) 575 14 03

ŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Koroška cesta 1
telefon: (02) 251 76 90
telefaks: (02) 252 30 92

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Edvarda Kardelja 3
telefon: (05) 302 77 37
telefaks: (05) 302 77 38
e-pošta: pang@guest.neticom.si
domača stran: www.pa-ng.si

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

2250 Ptuj, Muzejski trg 1
telefon: (02) 787 97 30
telefaks: (02) 787 97 40
e-pošta: zgod.arhiv-ptuj@guest.arnes.si
domača stran: www.poetovio.net/portal

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1127 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p.p. 21
telefon: (01) 241 42 00
telefaks: (01) 241 42 69
e-pošta: Ars@gov.si
e-pošta: Vladimir.Zumer@gov.si
domača stran: www.gov.si/ars/index.html

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I

1000 Ljubljana, Linhartova 3a
telefon in telefaks: (01) 232 24 90

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 200 31 52

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo III

1000 Ljubljana, Linhartova 3a
telefon: (01) 432 81 08

Arhivski center za strokovni razvoj

1000 Ljubljana, Zvezdarska 1
telefon: (01) 241 42 14
telefaks: (01) 241 42 69
e-pošta: matevz.kosir@gov.si

**INŠPEKTORAT ZA PODROČJE
KULTURNE DEDIŠČINE**

1000 Ljubljana, Slovenska cesta 27
telefon: (01) 478 25 17
telefaks: (01) 478 25 20